43185

Komunizem in

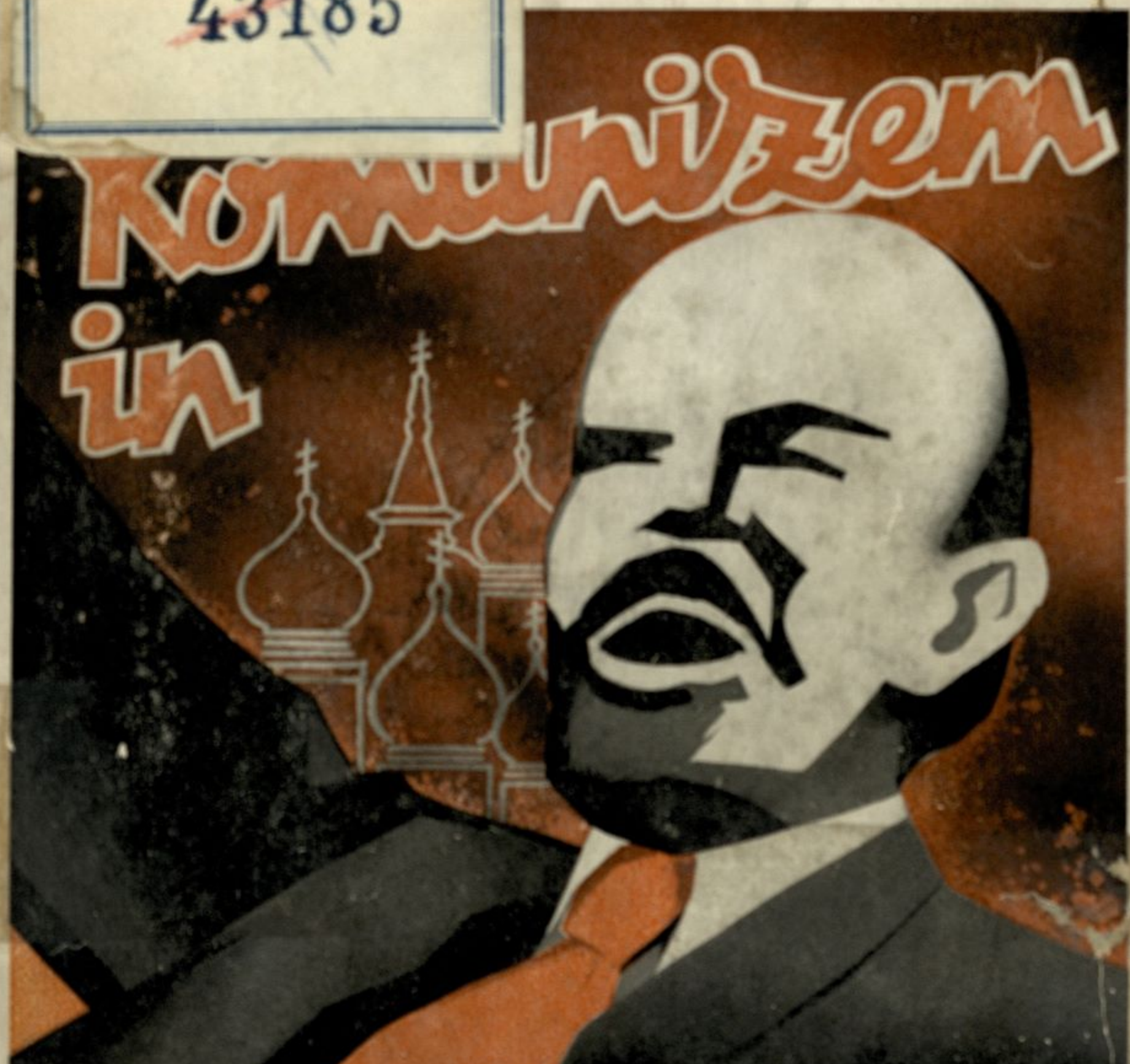

komunistična RUSIJA

FRAN ERJAVEC

F

FRAN ERJAVEC: KOMUNIZEM

KOMUNIZEM
IN KOMUNISTIČNA RUSIJA

NAPISAL

FRAN ERJAVEC

V LJUBLJANI 1937

ZALOŽILA JUGOSLOVANSKA KNJIGARNA

43185

IN=03000220?

Knjižnica Oddelka za... Univerzitet v Ljubljani Knjižnica kr. univerze

Za Jugoslovansko tiskarno v Ljubljani: Karel Čeč.

Uvod in predgovor.

Človeštvo morda že izza XVI. stoletja ni preživljalo takih težkih časov, kakršni pretresajo ves svet v zadnjih dvajsetih letih. V svetovni vojni smo doživeli menda največji pomor narodov, kar jih pomni zgodovina, a izpod njenih razvalin se je rodila gospodarska kriza, ki upropašča danes vse stanove skoraj na vsej zemeljski obli ter povzroča neizmerno bedo v mestih in na kmetih.

Vse čuti to gospodarsko razrvanost, vse trpi zaradi nje in vse pozna bolj ali manj natančno tudi vzroke današnjega gospodarskega razsula, toda nikjer ni videti resne volje, da bi se preprečilo katastrofo, v katero neizbežno drvimo. Kriza današnjega človeštva namreč nikakor ni samo gospodarskega, temveč še v mnogo večji meri duhovnega značaja. Da, z mirno vestjo si upamo trditi, da je današnjo gospodarsko krizo v največji meri ravno povzročila duhovna kriza.

Če pogledamo narode in države, vidimo, da si hočejo urediti svoje tuzemsko življenje brez Boga in njegovih zapovedi. Narodi in države so zapustili in pozabili na vsemogočnega Stvarnika, ponekod so začeli proti njemu celo odkrit boj, zato se pač ne moremo in ne smemo čuditi, če se je tudi Bog človeštvu skril in ga začasno prepustil samemu sebi. In kakor vidimo v vsej zgodovini, da je živelo človeštvo najsrečnejše tedaj, ko je gradilo tudi vse svoje pozemsko življenje na večno veljavne božje postave, tako vidimo danes, da se podira vse, ako ni postavljeno na temelje večne Resnice in Pravice. »Zastonj se trudijo zidarji, ako Gospod ne zida hiše...«

Dve veliki zmoti sta, v katerih tava današnje človeštvo in ki mu grozita, da ga popolnoma upropastita. Na videz sta si popolnoma nasprotni, v resnici pa izhajata iz istih izrazito poganskih in krščanstvu odločno nasprotnih korenin. To sta fašizem in komunizem.

Naravnost usodno bi bilo za nas, ko bi ti dve zmoti in nevarnosti podcenjevali. Fašizem je danes gospodar velikega dela severne in južne Evrope, pojavlja se pa vedno bolj grozeče tudi povsod tam, kjer trenutno še ni mogel zagospodariti nad širšimi množicami, a komunizem obvladuje že skoraj dve desetletji šestino zemeljske oble — neizmerno Rusijo — in postaja nekak evangelij milijonov ponižanih in razžaljenih tudi po onih državah, ki se mu še upirajo z ognjem in mečem. Razgiban je s temi dvemi idejami skoraj ves kulturni svet in ne domišljujmo si, da se bosta ustavili na naši narodni meji. Lahkomiselno preziranje nevarnosti je povzročilo narodom in posameznikom že neizmerno gorja.

Neobhodno potrebno je zato, da se jima postavimo kot katoličani in kot Slovenci odločno v bran. Ker se pa velikih idej nikoli ne zmaguje z ječami in vislicami, temveč le s temeljitim poznanjem njih zmotnosti, z globljimi in plemenitejšimi idejami, postaja tudi pri nas nujno potrebno, da se z njima resno pečamo ter jima pogledamo popolnoma in odkrito v obraz.

Fašizem je najmlajši otrok iz velike francoske revolucije rojenega liberalizma. Ta je gospodaril vsemu kulturnemu svetu vse preteklo stoletje in doživlja, uveljavljen na gospodarskem polju kot kapitalizem, ravno v naših dneh svoj veliki polom, saj je današnja gospodarska kriza, kolikor je le gospodarskega značaja, samo nujna posledica zmot in grehov liberalnega kapitalizma. Kljub svojemu popolnemu bankerotu na gospodarskem polju se je pa liberalizem ravno v naših dneh vzdignil še enkrat, in sicer v obliki fašizma. Čeprav vemo, da je našel liberalni fašizem med našim malomeščanstvom kolikor toliko rodovitna tla, smo pa ven-

darle tudi prepričani, da naše tako trezno in stvarno misleče kmetiško in delavsko ljudstvo zanj vsaj za enkrat še nima prav nobenega zmisla.

Mnogo resnejšo nevarnost pa predstavlja komunizem. Tisoči in tisoči naših mož in fantov so sodoživljali boljševiško revolucijo v Rusiji, več let je obstajala tudi pri nas javno posebna komunistična stranka z zelo razvito propagando, vsi vemo, da kljub najstrožjim oblastnim odredbam tudi danes nikakor nista zatrti ne komunistična organizacija in ne komunistična propaganda, a velika gospodarska beda, v kateri živita danes naš kmet in naš delavec, ustvarja sama nehote najugodnejše pogoje za klitje komunističnih naukov.

Ta dejstva so me dovedla do tega, da sem se lotil tega dela in skušal obširnejše obravnavati ta novi evangelij milijonov trpečih in izkoriščanih, ki pa pomenja morda ravno zanje največjo in najresnejšo nevarnost, kajti obljublja jim vse drugače stvarno rešitev nego fašizem. Če namreč hočemo to veliko idejo popolnoma razumeti in prav presoditi, nikakor ni dovolj, če pokažemo le na razne grozovitosti in neuspele poizkuse ruskih boljševikov, temveč si moramo izčrpno ogledati, kako je ta velika ideja nastala, kaj hoče in kako svoje namere izvršuje. Grozovitostim ruskih boljševikov postavijo namreč ti prav lahko nasproti vsaj take, če ne še večjih, ki jih vrši danes po ostali Evropi vladajoči liberalni gospodarski red (spomnimo se le bede delavstva ponekod ali pa »gospodarstva« nekaterih držav v njih prekomorskih kolonijah), a glede na razne neuspele gospodarske poizkuse v Rusiji pokažejo boljševiki lahko na vladajoči polom evropskega liberalnega gospodarstva. Po tej poti in s takimi sredstvi zato ne bomo odvzeli komunističnim idejam njih zunanje vabljivosti, temveč je treba poseči že nekoliko globlje. Premotriti in presoditi moramo komunizem in njegov nauk v vsem obsegu in pri njegovih koreninah. Poskušali ga bomo zato obravnavati v vsem njegovem obsegu ter si ga v to svrho ogledati v njegovem zgodovinskem nastajanju, v njegovem prak-

tičnem uresničenju tam, kjer je že doslej mogel svoje nauke tudi uveljaviti, to je v Rusiji, končno bomo pa obravnavali še vso njegovo miselnost, da vidimo, ali res more kdaj osrečiti današnje človeštvo in posebe: ali je sploh združljiv z nauki naše vere.

Drugi narodi so napisali o tem velikem gibanju že cele vozove knjig, dočim nima vzeti slovenski človek v roke še prav za prav ničesar, kadar išče v svojem srcu globljih in stvarnih odgovorov na vprašanja, ki se mu nehote porajajo v duši. Da zamašim to občutno vrzel na našem knjižnem trgu — ponovni dokaz naše lahkomiselne brezskrbnosti — sem se lotil tega dela jaz. Po veliki večini je bilo napisano na Kosovem polju, daleč od potrebnih knjižnic in drugih nujnih pripomočkov, zato se dobro zavedam njegove nepopolnosti, vendar upam, da bo vsaj za silo izpolnilo svoj namen. Sicer se zunanje, zlasti organizatorične oblike sovjetskega komunizma vprav prekopicujejo in je pogosto že danes zastarelo, kar je bilo še včeraj novo, toda na tem trpi sploh vsako delo o današnji Rusiji. Vendar duh in cilj sta vedno ista — in za ta gre.*

V Vučitrnu in v Ljubljani, pozimi 1934—1935.

F. E.

---

* *Izhajalo je to delo izprva v »Domoljubu« l. 1933—1935, odkoder ga sedaj ponatiskujem, nekoliko dopolnjenega, zlasti v prvem delu. Zaključeno je bilo spomladi l. 1935., zato poznejšega razvoja prilik v Rusiji nisem mogel več upoštevati.*

I

Zgodovina komunistične misli

1. Komunizem v starem in v srednjem veku.

Komunizma[1] ne poznamo šele izza velike ruske revolucije l. 1917., temveč lahko zasledimo bolj ali manj jasne komunistične nauke in poizkuse skoraj v vsej zgodovini. Že pri starih Spartancih je uvedel Likurg nekak aristokratsko militaristični komunizem, v katerem je vladala popolna enakost vseh svobodnjakov, vsak je imel enako zemlje, a prehrana in vzgoja otrok sta bili skupni. Perzijske in peleponeške vojne so ta komunizem precej omajale, a ko ga je hotel kralj Agis v 3. stol. pred Kr. r. obnoviti, ga je dala med vojnami obogatela aristokracija obesiti. V Atenah vkljub hudim socijalnim bojem, ki so tam divjali, do komunističnih odredb nikoli ni prišlo, pač je pa vladala tam obširna demokracija. Šele ob zatonu atenske slave in moči se je pojavil veliki modrijan Platon, ki je v 4. stol. pred. Kr. r. izdal knjigo »Politeia« (Država), v kateri je razlagal, da vodi zasebna lastnina k propadu države in da more le skupna last vseh potrebščin odpraviti nasprotja med revnimi in bogatimi. Vladali naj bi njegovo državo izvoljeni najboljši in najpametnejši, to so modrijani. Platonov znameniti tovariš Aristotel, ki je postal polagoma glavna avtoriteta večine poznejših družboslovcev, je bil odločen nasprotnik Platonovega komunizma, češ da ta nasprotuje človeški naravi. Pravi, da vir zla ni zasebna lastnina, temveč slaba človeška narava.

Sredi II. stoletja pred Kr. r. so podjarmili Grke vojaško-roparski Rimljani. Vkljub hudim socijalnim nasprotstvom in ponovnim krvavim socijalnim bojem, ki

---

[1] Beseda komunizem izvira iz latinske besede »communis«, kar pomenja skupen, splošen, občen.

so divjali v tej svetovni državi, rimska zgodovina ne pozna nobenih komunističnih pojavov. Široke ljudske plasti so stremele le za socijalno pravičnostjo in svobodo, izobraženstvo pa za versko vlado. Oboje je končno zadovoljilo — krščanstvo.

Mnogo zanimivih socijalnih uredb najdemo tudi pri starih Izraelcih. Že preroki so se zavzemali za socijalno pravičnost proti bogatašem, a okrog l. 621. so bile uvedene prav dalekosežne socijalne reforme. Vsakih 50 let naj bi se na novo razdelila vsa zemlja, vsakih 7 let pa izbrisali vsi dolgovi, vendar te postave niso izvrševali posebno vestno. V drugem stoletju pred Kr. r. se je pa pojavila pri Izraelcih celo posebna, napol komunistična sekta »esejcev«, ki so živeli, posebno bogaboječe, le v vaseh s skupnim gospodarstvom. Niso se pečali s trgovino in tudi orožja niso izdelovali.

Na otoku Kreti je bil baje uveden že okrog leta 1300 pred Kr. r. čisto komunistični družabni red in tega sta imela za vzor baje tudi Likurg in Platon.

Vse drugačnega socijalnega pomena nego ti osamljeni krajevni in začasni pojavi je bil pa seveda nastop Jezusa Kristusa in krščanstva. Ne Jezus in ne apostoli niso nikoli zametavali zasebne lastnine, in razne krščanske krivoverske sekte (apostoliki, albigenci, prekrščevalci i. dr.) so zahtevale komunizem čisto svojevoljno. Jezus je bil glasnik socijalne pravičnosti, dobrote in ljubezni in ravno ta ljubezen je privedla prve krščanske občine do tega, da so bile urejene napol komunistično. »Množica teh, ki so verovali, je bila enega srca in duha; tudi nihče ni govoril, da je kaj tega, kar je imel, njegovega, ampak jim je bilo vse skupno... Zakaj ni ga bilo ubogega med njimi; kolikor je namreč bilo posestnikov zemljišč ali hiš, so jih prodali in ceno za prodane stvari prinašali ter polagali k nogam apostolov. Delilo pa se je vsakemu, kakor je kdo česa potreboval« (Apost. dela, 4. 32—36.). To je bilo izvedljivo seveda le, dokler so bile prve krščanske občine maloštevilne. Pozneje so morali to skupnost opustiti, vendar

je bil spomin nanjo živ še vsa prva tri stoletja. Priporočajo, a ne zapovedujejo jo tudi mnogi cerkveni očetje (sv. Justin, Klement Aleksandrijski, Ciprijan, Gregor Nacijanski, sv. Janez Zlatoust i. dr.), ki so bili izraziti sovražniki mamonizma in so blagrovali siromaštvo, kajti živeli so v dobi, ko je bila socijalna napetost med bogatimi latifundisti in kmetiškim proletarijatom posebno velika. Ta prakrščanska tradicija se je ohranila najdlje v Severni Afriki, kjer so nastale tudi mnoge komunistične krivoverske ločine (karpokratijanci, hiliasti). Konec IV. stol. je postalo krščanstvo državna vera, število kristjanov se je izredno hitro množilo in s tem so nujno ginile tudi »komunistične« uredbe prakrščanskih občin, ker so bile pač nevzdržne. Ohranile so se le še pri verskih redovih. Seveda teh skupnosti ne moremo istovetiti s komunizmom v današnjem pomenu besede, temveč temelje v bratski ljubezni in vzajemnosti ter v ljubezni do revežev v zmislu evangeljskih naukov. Ta je med drugim dajala cerkvi tudi pobudo in notranjo moč za boj proti poganskemu suženjstvu, ki ga je cerkev končno tudi dobojevala.

Precej izrazite komunistične nauke pa najdemo potem že v V. stol. po Kr. r. pri Perzijcih. Tam je zakladnik kralja Kobada, Mazdek, začel med ljudstvom veliko gibanje za skupnost vsega imetja, in celo za skupnost žena. Njegova komunistična stremljenja je pa še pravočasno ustavil kraljevič, ki ga je dal obesiti na drevo z glavo navzdol, toda Mazdekovi nauki so še precej dolgo odmevali po raznih vzhodnih deželah. Močno komunistične nauke je širil na koncu XI. stol. tudi kitajski učenjak Vang-ngan-če, ki je zahteval, da se mora vse imetje enako razdeliti med vse ljudstvo, a ves gospodarski promet naj vzame v roke država. Njegova načela so skušali nekaj časa celo izvrševati, a so kmalu izprevideli, da so nevzdržna.

Na komunistične zamisli pa tudi v krščanskem srednjem veku niso popolnoma pozabili, čeprav je bila srednjeveška duhovnost čisto nasprotna staroveškim

komunističnim idealom, zasidranim v tuzemskem življenju. Pojavljal se je nekak mistični komunizem hiliastikov in menihov kot reakcija proti vedno bolj se množečemu bogastvu posvetnjakov. Prvo komunistično meniško občino je osnoval že okrog l. 320. Pahomij na nilskem otoku Tabeni, odkoder so se potem hitro širile po vsem orijentu. L. 529. je dal sv. Benedikt samostanom prva vezana pravila s strogo disciplino in ravno samostani so postali potem najmočnejša kulturna žarišča srednjega veka. Najizrazitejša značilnost samostanov je bila že od prvih časov ravno imovinska skupnost, v kateri so tudi skupno proizvajali vse potrebščine.

Sicer pomenja zgodnji srednji vek nekak kompromis starogermanskega napolkomunizma z rimskimi zasebno pravnimi načeli. Stari Germani so namreč živeli v napolkomunistični gospodarski ureditvi, zato so smatrali kmetje velika skupna ozemlja za svojo last, hkratu so se jih pa lastili tudi fevdalci. Zmagala je končno sila fevdalcev, pri katerih sta se zbirala bogastvo in moč. Za časa križarskih vojen so se potem dvignila in zacvetela tudi mesta, zlasti italijanska, kar je še bolj utrdilo denarno gospodarstvo in zasebno lastništvo. Vkljub temu so pa ponovno silile na površje tudi napolkomunistične zamisli, zlasti iz obrtniških krogov in iz beraških redov. Njih glavna zastopnika v poznem srednjem veku sta poleg manihejcev Joahim Florijski (1130—1202) in Amalrih Benski. Prvi je zahteval obnovo cerkve v prakrščanski obliki in je napovedoval novo srečno dobo komunizma in enako je tudi Amalrih napovedoval prihod tretje, komunistične dobe človeštva, ki ga bo osrečila. Nauke obeh je cerkev zavrgla, a najmočnejši njih nasprotnik je bil sv. Tomaž Akvinski (1227—1274), učenec Aristotelov.

Nekaj komunističnih osnov, izvirajočih pa predvsem iz evangeljskih naukov o krščanski vzajemnosti, najdemo tudi v ureditvi srednjeveških mest, zlasti v obrtniških cehih, ki so bili najmočnejša obramba proti nebrzdani konkurenci, brezposelnosti in obubožanju. Ti

so podrobno predpisovali mojstrom število pomočnikov in vajencev, delovni čas, cene itd., kar je dolgo lepo urejalo vso obrtno proizvodnjo. Zemljiška skupnost večjih površin gozdov, pašnikov itd., ki je bila v srednjem in še dolgo v novi vek jako običajna, se je pa po mnogih srenjah deloma ohranila do današnjih dni.

Posebno pogosto so se pa pojavljale bolj ali manj izrazite komunistične zamisli v zvezi z raznimi krivoverskimi gibanji v drugi polovici srednjega veka. Prostovoljno osebno uboštvo in imovinsko skupnost, kakršna sta vladala pri verskih redovih v samostanih, so hoteli glede na vedno razkošnejše življenje bogatih slojev napraviti za splošno obvezno zapoved in so se pri tem radi sklicevali na samovoljno tolmačeni evangelij. V tem pogledu so za nas Jugoslovane posebno važni bogomili, ki so se pojavili že v X. stol. med Bolgari in se potem odtod razširili po Makedoniji, Srbiji, Bosni, Dalmaciji in še dalje proti zapadu. Kljub temu, da so jih razni vladarji krvavo preganjali, so se ohranili vendarle več stoletij in po Bosni najdemo še dandanes mnogo spominov nanje. Zametavali so izprva vsako zasebno lastnino, ker so proglašali tvar kot vzrok za vse grehe. Oznanjali so bogomili (nazivljejo jih tudi: katareni, patareni, pavlicijani, leonisti, lombardski reveži, albigenci, valdenzi itd.), ki so se pojavili izprva le kot kmetiška opozicija proti fevdalcem, tudi svobodno ljubezen in pacifizem ter so zametavali ves cerkveni kult. Ker so jih oblasti preveč preganjale, niso mogli osnovati svojih občin, da bi praktično dokazali vzdržnost svojih naukov. Madjari so vodili proti bosenskim bogomilom celo več križarskih vojen ter jih ponovno premagali, a popolnoma zatreti jih niso mogli nikoli. Pozneje jih je prešlo največ v islam.

Še izrazitejše komunistične nauke so oznanjale razne italijanske in francoske krivoverske ločine, kakor manihejci, apostolski bratje i. dr. Pobegli frančiškanski brat, fra Dolcino, je pa okrog l. 1305. skušal v gornji Italiji zanetiti celo prvi komunistični upor v Evropi.

Pri tem se je oprl na nezadovoljne kmetske podložnike, a je bil kljub vsej hrabrosti bojevnikov in sposobnosti voditelja zadušen. Dolcino je deloval nekaj časa tudi v Dalmaciji. Komunistična združenja (beghardi, apostoliki itd.) so se v drugi polovici srednjega veka pojavljala zlasti med revnimi tkalci po Nizozemski.

Eno najmočnejših komunističnih gibanj srednjega veka pa najdemo v XV. stol. na Češkem. To so bili tako zvani taboriti, pristaši naukov češkega krivoverca J. Husa. Pod vplivom raznih tujih komunističnih stremljenj so zahtevali povratek k »prvotnemu krščanstvu« in so si zlasti v mestu Tabor uredili popolno komunistično občino. Odpravili so vso oblast in razlike med stanovi in uvedli skupnost vsega imetja. Ker je pravi komunizem za dlje časa neizvedljiv ob krščanski rodbini, je začel tudi taboritski komunizem kmalu razpadati na več ločin, l. 1434. jih je pa češka plemiška vojska potolkla. Del taboritov se je pa kljub porazu ohranil še dolgo pod imenom »češki bratje«, med katerimi se je ohranilo mnogo komunističnih osnov. Cerkev je nauke teh krivoverskih ločin in posameznikov le raziskavala in obsodila, nakar je zlasti od XI. stoletja dalje posegala vmes tudi posvetna oblast ter krivoverce zapirala in sežigala.

Končno moramo omeniti še komunistično državo Inkov v današnjem Peruju v Južni Ameriki. Zgrajena je bila na izrazito komunističnem gospodarskem redu. Kmetijska in obrtna proizvodnja sta bili skupni, delo obvezno, trgovine niso poznali in za reveže je skrbela skupnost. Obstojala je ta komunistična država kakih 300 let (1200—1500), dokler je niso španski osvojevalci uničili.

2. Od reformacije do francoske revolucije.

Srednji vek se je razkrojil zaradi velikega gospodarskega dviga v 15. stoletju, čigar središče so bila mesta. Zato so ta jako težko prenašala fevdalne vezi, ki

so oklepale okoliške kmete in ovirale svoboden gospodarski promet med mesti in kmeti. Vzporedno s to preobrazbo je nastopilo razpadanje dotedanjega verskega in političnega univerzalizma. Novi vek so zato otvorili krvavi socijalni boji upornih kmetov, hude verske zmede, ki so našle svoj višek v Luthrovi reformaciji in pa nastanek novih narodnih držav na razvalinah starega rimsko-nemškega cesarstva.

K m e t i š k i u p o r i so izbruhnili najprej v Flandriji (1323—1328), nato na Francoskem (leta 1358) in končno v Angliji (l. 1381). Že prva dva sta imela versko-socijalno ozadje, a na angleškega so neposredno vplivali izrazito komunistični nauki tamošnjega reformatorja J. W y c l i f f a (1320—1384), ki je proglašal komunistično srenjsko skupnost za najzanesljivejšo oporo državne moči. Wycliffov komunizem je našel najprej globok odmev med češkimi husiti (taboriti), čeprav Hus sam ni zavzel napram temu nobenega stališča, a iz Češke je bil zanešen potem še v nemške verske boje, navzlic temu, da je bil Luther s protestantovskimi humanisti vred odločen nasprotnik komunizma, dočim so katoliški humanisti večkrat nagibali k Platonovim komunističnim idejam.

Velika verska revolucija, ki jo je zanetil v začetku XVI. stol. odpadli nemški menih Martin Luther, je vsaj posredno jako podžigala tudi močno socijalno gibanje in u p o r e p o d l o ž n i h k m e t o v proti njihovi grajski gospodi. Položaj kmetskega ljudstva se je bil namreč izza XV. stol., ko je splošno prevladalo denarno gospodarstvo in se je široko razmahnila trgovina, tako poslabšal, da so začeli segati po samopomoči, to je po uporih. Kmetska bremena so postala neznosna, njih pravno stanje pa vedno slabše. K upornosti jih je podžigala še Luthrova reformacija, ki je oznanjala povratek k čistim evangeljskim naukom o e n a k o s t i v s e h l j u d i. Luthru je bilo uporniško gibanje izprva všeč, ko je pa začelo resno ogrožati neomejeno oblast grabežljivih knezov, je pa uporne kmete proklel.

V teh kmetskih uporih, ki so se povsod ponesrečili, najdemo posamezne komunistične zamisli le tu in tam in še te vedno v zvezi z občim verskim vrenjem tiste dobe. Pojavljali so se namreč poleg Luthra še drugi krivoverci, ki so izrabljali upravičeno kmetsko nezadovoljstvo in oznanjali izrazito komunistične nauke. Med najbolj znanimi je bil odpadli nemški duhovnik Tomaž Münzer, ki je ustanovil v nemškem mestecu Allstedtu posebno komunistično zvezo. Ta je imela v svojih pravilih zahtevo, da morajo biti vsi ljudje enaki in da mora biti vse imetje skupno. Ko so ga od tam izgnali, je ustanovil slično komunistično občino tudi v Mühlhausnu, nato se je pa pridružil upornim kmetom in jih podžigal zoper zemljiško gospodo in zoper bogataše. Po velikem porazu upornikov l. 1525 je bil ujet in usmrčen. V tem uporu so si postavili nemški kmetje jasen program, ki je v dvanajstih točkah zahteval vrnitev in nedotakljivost nekdanje srenjske skupnosti, demokratično upravo v cerkvi in v občini ter osebno svobodo. Letaki s temi zahtevami so tedaj krožili tudi po slovenskih deželah.

Slični komunistični nauki kakor v Nemčiji, so se razširjali v tistih razburkanih časih tudi v Švici. Tu je bila že pred reformacijo precej razširjena mirna krivoverska ločina »prekrščevalcev«, ki so jo pa začeli potestanti kmalu ostro preganjati. Mnogi prekrščevalci so oznanjali in izvajali imovinsko skupnost, nekateri se pa zavzemali celo za skupnost žena in za odpravo rodbine. Polagoma so se razširili tudi po južni Nemčiji in Nizozemski, kjer so se morali hudo otepati z nestrpnim luteranstvom, precej močni so bili pa tudi po avstrijskih alpskih in čeških deželah. Povsod so bili izpostavljeni hudim preganjanjem, vendar so se raje selili iz države v državo, kot bi pa opustili svojo vero. Zašli so celo v južno Rusijo in v Ameriko, kjer so se ohranile posamezne komunistično organizirane prekrščevalske občine do najnovejše dobe. Še l. 1908. jih je bilo v Ameriki precej.

Enako globok odmev so imela v XVII. stol. tudi slična komunistična stremljenja levelovcev in kvekovcev

na Angleškem. Levelovci[2] so bili stranka tlačenega ljudstva proti vsemogočnosti gospode. Njih načela sta nam ohranila levelovska voditelja Ewerard in Winstanley v posebnem programatičnem spisu z naslovom »Razvita zastava pravih levelovcev ali komunistična država«. Po nauku levelovcev je »zasebna last hudičevo delo..., ki je prineslo človeštvu vse uboštvo«, zato se mora odpraviti najprej vsa trgovina, ki je največje zlo za človeštvo. Zemlja mora biti za vse in nihče ne sme biti bogatejši od drugega. Skoraj istočasno z levelovci so se pojavili tudi tako zvani »kvekovci«,[3] ena izmed mnogoštevilnih tedanjih angleških verskih ločin. Ti sicer še niso proglašali komunističnih nazorov, toda njih pristaši so ustanovili pozneje v Ameriki celo vrsto komunističnih občin. Pobudo zanje je dal Bellers, ki je predlagal ustanavljanje napol komunističnih kmetij po prakrščanskem vzorcu in na zadružni podlagi.

Ker se je v tridesetletni vojni izkrvavela Evropa naveličala verskih prekucij in tudi za socijalne novotarije tu ni bilo več pravih tal, so se komunistično navdahnjeni reformatorji radi selili v Ameriko in poskušali tam uresničevati svoje nauke. Tako je prišlo v XVIII. stoletju v Ameriki do mnogoštevilnih poizkusov ustanovitve posebnih komunističnih občin. Dokler je njih člane vezala trdna verska skupnost, so se mnoge držale precej dobro in včasih tudi jako obogatele, ko je pa opešala ta, so polagoma zaspale in razpadle. Vendar pa je obstajalo še l. 1875 v Združenih državah 72 na verskem temelju osnovanih komunističnih občin, še mnogo več jih je pa seveda že v kali poginilo. En tak poizkus se je sredi preteklega stoletja ponesrečil tudi čudaškemu slovenskemu duhovniku Bernardu Smolnikarju v Pensilvaniji. Med prvimi komunističnimi naselbinami v Ameriki so bili »shakerji«, ki so ustanovili l. 1776 v Watervlietu naselbino, ki je štela

---

[2] iz angl. besede leveller = zenačiti.
[3] iz angl. besede quakers = tresoč se.

največ 5000 duš in je bila nekaj časa jako bogata. Važna je bila tudi naselbina švabskih kmetov v Pensilvaniji (1803—1870), dalje naselbine Zoar, Amana, Aurora i. dr. Amana je obstajala še l. 1901 in je znašalo njeno imetje tedaj 1,647.000 dolarjev.

Na tem mestu bi lahko omenili tudi komunistične jezuitske naselbine v Paragvaju. Tam so namreč jezuiti l. 1641 organizirali med indijanskim rodom Guaranis okrog 30 komunističnih naselij (»redukcij«), ki so tvorile lastno državico, a pod špansko nadoblastjo. Socijalizirani sta bili proizvodnja in konsum, zemlja je bila skupna last, delo pa obvezno. Pridelovali so zlasti čaj in bombaž. Denarja niso rabili, temveč le izmenjavali blago. Kulturni in gospodarski uspehi so bili jako lepi in cveteli sta poštenost ter krščanska civilizacija. L. 1768 so pa Španci jezuite izgnali in uničene so bile tudi redukcije.

Snovanje takih komunističnih občin so v XVIII. in XIX. stol. še posebno pospeševali razni pisatelji, ki so v obliki potopisov in romanov slikali vzorno in srečno življenje v izmišljenih deželah, kjer vlada komunizem. Te spise imenujejo utopije, po prvem takem romanu, ki ga je izdal l. 1516 plemeniti angleški katoliški učenjak, državnik in mučenik sv. Tomaž Mor in ki ga je nazval »Utopia«. Sicer je že Plato v svoji, spredaj omenjeni knjigi o državi priporočal nekaj komunističnih zamisli, toda prvo, na popolnoma komunističnih načelih zgrajeno državo nam je naslikal šele T. Mor v navedenem spisu. Na izmišljenem otoku Utopiji živi ljudstvo, kjer ni nobene zasebne lastnine. Svoje oblasti in poglavarja si voli samo in ti potem nadzorujejo delo in sodijo. Lenuhe kaznujejo s suženjstvom in ti opravljajo tudi najnižja dela. Vsak mora verovati v Boga in v neumrjočnost duše, sicer pa vlada verska svoboda. Kar kdo potrebuje, dobiva iz javnih skladišč, zato ne poznajo v Utopiji nobenega denarja. Delajo po šest ur na dan, obednice so skupne, a rodbinsko življenje je sveto. Taka je na kratko ureditev Utopije, toda pisatelj pravi sam,

da ne veruje vanjo in da se mu zde komunistična načela neizvedljiva.

Temu Morovemu romanu je sledila v naslednjih tri sto letih še dolga vrsta drugih, ki sanjarijo o ureditvi takih komunističnih rajev. Prvi je prišel sto let za Morom nesrečni italijanski dominikanec T. Campanella, ki je opisal »Solnčno državo« brez zasebne lastnine in s skupnostjo žena. Toda njegovo komunistično »Solnčno državo« mora vzdrževati kruta sila. Francoski pisatelj dr. D. Vairasse je izdal l. 1675 »Zgodovino Severancev« (izmišljenega naroda), ki so si uredili svojo državo po načelih enakosti in skupne lastnine. Slične spise so še izdali Angleža Bakon Verulamski (»Nova Atlantis«) in J. Harrington (»Oceana«), Francoza Fontenelle (»Ljudovlada modroslovcev«) in N. Restif (»Opično pismo«), sloveči francoski pridigar in pisatelj škof Fénélon (»Telemah«), francoski učitelj Morelly (»Baziliada«), francoski odvetnik Cabet (»Potovanje v Ikarijo«) in še nešteti drugi.

Utopije so plod racijonalističnega duha svoje dobe, ki je gledal na svet kot na čudovit mehanizem in ki ga je mogoče na umeten način pravilno in pametno urediti. Če hočemo dobiti dobre občane in državljane, ki jim bo pri srcu skupni blagor, jim je treba dati tudi tako vzgojo, ki je pa mogoča le v komunistično urejeni družbi. Ker so tedaj vsi verovali, da je živel pračlovek komunistično, so bili tudi utopisti prepričani, da odgovarja komunistična ureditev družbe naravnemu stanju človeka. Mnogi utopisti, zlasti Mor sam, so še jasno uvidevali škodljive posledice razkroja nekdanjega srenjskega občestva.

Bistveno se razlikujejo te »utopije« v tem, da so nekatere zgrajene na brezverstvo in zahtevajo poleg skupnosti vsega imetja tudi skupnost žena, kajti skoraj vsi komunisti so pravilno uvidevali, da sta krščanska rodbina in skupnost vsega imetja praktično neizvedljivi. Te utopije se vzdržujejo navadno s surovo silo. Druge pa v večji ali manjši meri priznavajo tudi verska načela in so zato pri njih včasih komu-

nistične skrajnosti (n. pr. skupnost žena) bolj ali manj omiljene. Skoraj vsem utopijam se pa pozna, da jih je rodilo globoko nezadovoljstvo s tedanjo družabno ureditvijo, ki je poznala na eni strani ogromno maso revnih in brezpravnih kmetov, na drugi strani pa maloštevilno plemstvo, ki je brez dela uživalo vse časti, pravice in bogastva. Mnogi utopisti zato naravnost trdijo, da sta sebičnost in lakomnost rodili zasebno lastnino, neenakost ljudi, bedo, nepravično razdelitev davkov in druge krivice, ki jih trpi človeštvo. Edini izhod iz tega zla so videli v komunizmu in Cabet je n. pr. izrečno trdil, da je ustanovil komunizem prav za prav že sam Kristus, ki je prvi izrekel načelo, da so vsi ljudje enaki. Tudi se je prvotna starokrščanska skupnost ohranila le med tistimi, ki so hoteli Bogu prav posebno služiti, to je v samostanih. V »Utopiji« sami pa pravi Hythlodeus, njen glavni junak, da ne vodijo zgolj socijalne reforme nikamor, temveč da je treba radikalne izpremembe vsega sistema. Toda Mor sam mu v tem ne pritrjuje.

Vse te utopije niso ostale le bolj ali manj zabavno čtivo izobražencev XVII. in XVIII. stoletja, temveč so vzbujale pogosto tudi jako veliko pozornost: na eni strani odobravanje, na drugi zopet nasprotstva. Nekateri (n. pr. Francoz Ramsay s »Cirovimi potovanji«) so začeli pisati celo nekake nasprotne utopije, v katerih so dokazovali škodljivost in nevzdržnost komunističnih načel. Vsekakor so pa utopije nekak prvi, resni pojav poznejših socijalističnih in komunističnih naukov in po pravici pravi zato znani socijalistični pisatelj K. Kautsky, da se z Morovo Utopijo pričenja novodobni socijalizem, a francoskega utopista Morellyja smatrajo za nekakega očeta načelnega komunizma, kajti svoje sanje je skušal tudi modroslovno utemeljiti.

To živahno vrvenje duhov je pospeševal zlasti še globoki gospodarski prevrat, ki se začenja v zapadni Evropi sredi XVIII. stoletja v smeri industrijalizacije. Ta je nujno potrebovala čim večjih političnih in gospodarskih svoboščin, zato je bilo zlasti iz vrst meščanstva povsod

čuti glasen krik po svobodi, a spremljali so ta krik socijalni reformatorji. Med njimi lahko zasledimo tri smeri: prve bi lahko prištevali med prave komuniste (Meslier, Morelly, Mably) in so že tedaj postavili trditev, da so po naravi vsi ljudje enaki. Drugi (Rousseau, Linguet, Necker, Brisot) so uvideli krivičnost zasebne lastnine, vendar so se fatalistično sprijaznili tudi z njo in zahtevali zgolj še večje ali manjše socijalne reforme. Tretji (Vairasse, G. de Foigny, J. Massé, Berington, Fontenelle, Bellamy i. dr.) so se pa iz vladajočih gospodarskih stisk, krivic in nerešenih vprašanj zatekali v komunistično-utopistično poezijo.

Medtem ko so si izmišljali utopisti bolj ali manj duhovite sanjarije o komunistični ureditvi človeške družbe, se je pa pripravljal na Francoskem prevrat, o katerem lahko trdimo, da je v mnogočem začrtal smer razvoju človeštva prav do svetovne vojne. Brezversko modroslovje in nezdrave gospodarske in socijalne razmere (beda kmetskih podložnikov in razbrzdanost plemenitaške gospode), v katerih je živela tedaj vsa Evropa, prav posebno pa še Francija, so že vso drugo polovico XVIII. stol. duhovno pripravljali globok prevrat, ki je končno moral izbruhniti z veliko francosko revolucijo l. 1789. Med možmi, ki so to revolucijo pripravljali (zlasti tako zvani »enciklopedisti«), sicer ne najdemo še izrazitih komunistov, vendar so nekateri prav zelo močno vplivali tudi na izčiščenje komunističnih naukov. K najvažnejšim spadata G. B. de Mably in J. J. Rousseau.

Mably je bil jako nemiren, toda bister duh ter ga moramo prištevati k najrazumnejšim predhodnikom modernega komunizma. Izmed njegovih mnogoštevilnih spisov so za nas najzanimivejši »Dvomi o naravnem in temeljnem družabnem pravu«. Tu trdi, da lastninsko pravo nikakor ni potrebno za obstoj človeške družbe, še več: zasebna last je celo škodljiva človeštvu in prav za prav korenina vsega zla, toda človeštvo še ni zrelo za popolno enakost in imovinsko skupnost. Ti nauki so

pa ostali tedaj le malo opaženi, kajti v ospredju so stali drugi možje z Rousseaujem na čelu. To je bil sicer brezznačajen človek, vendar je s svojimi znamenitimi spisi dajal smer velikemu delu tedanjega evropskega izobraženstva. Že v svoji »Razpravi o izvoru in temeljih neenakosti med ljudmi« iz l. 1753 je trdil, da se je razdrla prvotna enakost v tistem trenutku, ko je prvi človek ugrabil kos zemlje in izrekel usodne besede: »To je moje!« in ko je našel tako bedaste ljudi, da so mu to verjeli. Koliko gorja da bi bilo prihranjenega človeštvu, če bi mu kdo razdrl tisto ograjo in zaklical: »Nikar ne verjemite temu sleparju. Izgubljeni ste, če pozabite, da pripadajo zemeljski sadovi vsem.« S tem je proglasil eden najveljavnejših tedanjih mož zasebno lastnino za korenino vsemu zlu, a v svojem še znamenitejšem delu »O družabni pogodbi« je utemeljil enakost vseh ljudi, češ da je vsa oblast le od ljudstva in pri ljudstvu, vladarji pa da morajo biti le izvrševalci ljudske volje. In ta knjiga je hitro postala nekak evangelij vseh prizadevanj za demokratično ureditev človeške družbe.

Demokratična stremljenja na evropski celini so našla svoje pobude zlasti iz Anglije. Tu je namreč že sredi 17. stoletja meščanska revolucija zlomila vladarski absolutizem in izročila vso oblast parlamentu. Toda tekom 18. stoletja se je izvršila potem še globoka gospodarska revolucija, ki je izpremenila Anglijo iz poljedelske v industrijsko državo. Gospodarstvo in tehnika sta se silno dvignila ter rodila kapitalizem na eni in proletarijat na drugi strani. Ta globoka preobrazba seveda ni mogla iti neopaženo mimo družboslovcev. Vstalo je več znanstvenikov, ki so skušali opredeliti gospodarsko življenje in so položili s tem temelje znanstvenemu gospodarskemu liberalizmu. Na čelu vsem so stali A. Smith (1723—1790), J. Bentham in D. Ricardo (1772 do 1823). Prvi je trdil, da je delo vir bogastva narodov, delo, kapital in svoboda so pogoji gospodarskega procvita, a razmerje med delom in kapitalom naj vodita pravič-

nost in humanost. Bentham je šel še dlje in je trdil, da občega interesa sploh ni, temveč je ta le skupek interesov pasameznikov. Po Ricardu se pa deli družba v tri dele, to so kapitalisti, delavci in zemljiška gospoda. Slednji so le zajedavci, ki vlečejo največji dobiček iz industrijskega razvoja. Ricardo je tudi prvi točnejše opredelil mnogo družboslovnih pojmov in s tem jako uglajeval pot poznejšemu socijalizmu.

Vzporedno s temi možmi so pa vstali seveda tudi socijalni kritiki, ki so skušali raziskovati in doumeti nastajajoče socijalne pojave. R. Wallace je razmišljal, ali ne bi komunizem svet rešil iz revščine, nevednosti in nenravnosti, ki jih je povzročal nagli razvoj kapitalizma, le bal se je preobljudenosti. T. Spence se je zavzemal za socijalizacijo zemljiške posesti, dočim naj bi ostali trgovina in obrt svobodna. W. Godwin (1756—1836) je pa že trdil, da sta zasebna lastnina in državna oblast glavni oviri zadovoljnega socijalnega življenja. Zahteval je odpravo obojega, a na miren način. S tem je postal nekak utemeljitelj anarhičnega komunizma. C. Hall je končno ugotovil nepomirljivo nasprotstvo med delom in kapitalom in dejstvo, da postajajo proletarci vedno revnejši, kapitalisti pa vedno bogatejši. Kot najnujnejšo odpomoč je zato zahteval socijalizacijo zemljiške posesti.

Obenem kakor na Angleškem se je vršila tudi gospodarska preobrazba Francije, čeprav ne v tako izraziti obliki. Tu je zlasti država jako podpirala gospodarski dvig, vendar ga obenem uklepala v tesne policijske ojnice. Dvigajoče se in samozavestno meščanstvo je zato vedno glasneje zahtevalo političnih svoboščin. Med francoskimi gospodarskimi znanstveniki sredi 18. stoletja komunistov še ne najdemo, kakor na Angleškem, kajti ti so tedaj po večini še jako precenjevali pomen kmetijstva (fiziokrati). Trdili so, da obstoji naravni red življenja, čigar temelji so lastnina, varnost in svoboda, zato naj se država ne vtika v gospodarsko življenje in da je produktivno samo kmetijstvo. Meščanstvo si je prisvojilo predvsem zahteve po politični svobodi napram kralju in plem-

stvu ter dalo potem tem zahtevam najizrazitejši poudarek v veliki revoluciji.

Ko je leta 1789 izbruhnila krvava revolucija, je pod geslom svobode, bratstva in enakosti vse zahtevalo v prvi vrsti političnih svoboščin in pravic. Sicer je Brissot de Varville, načelnik prve stranke, ki je vodila revolucijo (žirondistov), še nekaj let pred prevratom v neki svoji knjigi trdil, da nima človek do tega, česar ne potrebuje, nobene pravice in da je taka last tatvina, toda v vladi se žirondisti kakih takih gospodarskih vprašanj niso dotikali. Njim sledeči jakobinci so potem že močno grmeli proti bogatinom, vendar tudi pri njih še ne zasledimo nobenih komunističnih stremljenj, saj je njih voditelj Saint Just celo trdil, da je lastnina domoljubov sveta. Šele tretja stranka, sanskilotje (brezhlačniki), ki se pa sami niso mogli nikoli polastiti vlade, je imela v svoji sredi tudi nekaj izrazitih komunistov, med katerimi je bil najpomembnejši Fr. N. Babeuf. Ta je zahteval, da razen spola in starosti ne bodi več nobene razlike med ljudmi, obenem je pa tudi prvi dosledno spoznal, da je popolna enakost brez komunizma nemogoča.

S sprejetjem ustave je bilo l. 1791 zaključeno prvo razdobje francoske revolucije in že naslednjega leta je nastopilo s splošno vstajo pariškega ljudstva drugo, radikalnejše. Izvršil se je prelom med meščanstvom in proletarijatom. Vlade se je polastilo desno krilo proletarijata in uvedlo revolucijonarno diktaturo (1792—1795), ki se je pa hitro znašla med dvema ognjema: meščanskim in demokratičnim, ki sta ga vodila Babeuf in Buonarroti. Slednji je oznanjal, da je zgolj politična demokracija nezadostna, zato je treba popolne moralne in gospodarske preobrazbe, ki naj dovede do resnične, to je do gospodarske enakosti. Ker je dala izprememba ustave iz l. 1795 revoluciji še bolj desničarsko smer, sta se zatekla Babeuf in Buonarroti k snovanju komunistične zarote, ki naj bi uvedla komunistično diktaturo, kajti trdila sta, da ljudstvo še ni toliko zrelo, da bi po demokratičnem potu

izvedlo potrebne socijalne in gospodarske reforme. Toda zarota je bila odkrita. Napoleon je po nalogu vlade njiju obsežno organizacijo zadušil in Babeuf je bil, kot večina političnih voditeljev revolucije, obsojen na smrt. V Franciji je nastopila burna napoleonska doba, ki je potisnila socijalno reformatorična in revolucijonarna stremljenja za cela tri desetletja popolnoma ob stran.

3. Od francoske revolucije do Marxa.

Francoska revolucija je zadala smrtni sunek fevdalizmu, to je srednjeveškemu družabnemu redu, ki je temeljil na zemljiškem gospodstvu plemstva na eni ter na kmetiškem podložništvu na drugi strani, obenem pa tudi vladarskemu absolutizmu, ki ni poznal in priznaval nobenih političnih pravic in svoboščin ljudstva. V tem pogledu pomenja ta revolucija nedvomno velik napredek. Toda brezversko modroslovje, ki je dajalo smer revoluciji in tudi dobi po njej, je pa na drugi strani zvodilo človeštvo v novo zablodo, to je v liberalizem, ki je obvladoval potem človeško družbo prav do današnjih dni.

Liberalizem[4] je zahteval in v veliki meri tudi dosegel prosto, samostojno uveljavljenje posameznika, osebnosti. V politiki je tirjal državljansko enakopravnost in demokracijo, v kulturnem pogledu popolno svobodo misli, zapostavitev cerkvene avtoritete in popolno versko svobodo, v gospodarskem pogledu pa popolno svobodo osebe, zemlje, poklica in trga. Ker je posebno poudarjal zahtevo po možnosti neomejenega tekmovanja posameznikov brez ozira na koristi skupnosti, ga imenujemo pogosto tudi individualizem. Vsak sme, kar hoče, kar prija in koristi njemu, brez ozira na koristi bližnjega in skupnosti. Zahteva neomejeno lastninsko pravico in neomejeno seveda tudi ravnanje z njo.

---

[4] Beseda »liberalizem« pride iz latinske »liber«, kar pomenja prost, svoboden.

Ta nauk, katerega je utemeljil, razširjal in mu priboril zmago zlasti angleški gospodarski pisatelj Adam Smith (1723—1790), je rodil za človeško družbo uničujoče posledice. Brezvestnim špekulantom in oderuhom so se na stežaj odprla vrata in na razvalinah nekdanjega fevdalizma se je naenkrat pojavil kapitalizem,[5] to je odločujoča moč kapitala, denarja in neomejena sla po njegovem pridobivanju, ki sta popolnoma zapostavili vrednost in pomen dela ter duhovnih dobrin. Zlasti mogočen razmah je omogočil kapitalizmu še izreden napredek tehnike, ki ga je dosegla ta od konca XVIII. stoletja dalje. Pod uničujočo silo brezvestnega liberalnega kapitalizma so začeli kmalu duhovno in gospodarsko propadati milijoni ubogega ljudstva, kajti rušil je vezi, ki družijo človeka z Bogom in vezi, ki družijo človeka s človekom. Ljudje si niso bili več bratje med seboj, temveč je skrbel vsak le še zase in sledil nizkim nagonom sebičnega pohlepa po denarju in obogatitvi. Kmet je postal plen špekulantov in oderuhov,[6] nekdanji ponosni obrtnik na milost in nemilost odvisen od kapitalistične industrije, delavec pa brezpravni suženj svojega delodajalca, to je — proletarec.

Francoska revolucija pomenja torej v gospodarstvu zmago liberalizma in liberalnega kapitalizma. Krmarji skoraj vseh kulturnih narodov in držav so polagoma prevzeli njegove nauke in jih začeli bolj ali manj hitro uveljavljati, zlasti v zakonodaji. Ker so se zato že zgodaj pokazale tudi zgoraj navedene posledice, se ne moremo čuditi, če so kmalu nastopili tudi možje, ki so spoznali škodljivost liberalnih naukov in začeli oznanjati za odrešilno drugo skrajnost, to je odpravo vsake svobode v razpolaganju z gospodarskimi dobrinami, z drugimi besedami — komunizem. O čemer so v prej-

---

[5] Od lat. besede »caput« = glava (primerjaj slov. izraz »glavnica«).

[6] O uničujočih posledicah liberalizma za kmetiški stan sem obširno razpravljal v knjigi »Kmetiško vprašanje v Sloveniji«.

šnjih časih le sanjali utopisti v svojih romanih, povestih in potopisih, to so sedaj po nastopu kapitalističnega gospodarstva resno priporočali mnogi gospodarski in socijalni pisatelji, katerim nikakor ne moremo odrekati globokega znanja in bistrega opazovanja. Vendar so pa mogli priti do takih zaključkov skoraj vedno le tisti raziskovalci gospodarskih in socijalnih vprašanj, katerim je liberalizem izpodkopal vsaj vero, edino trajno zanesljivo merilo za presojanje dobrega in zlega.

Za časa Napoleonovega gospodarstva je francosko meščanstvo silno obogatelo, a široke plasti ljudstva so slepili njegovi neštevilni vojni pohodi po vsej Evropi, zato je razumljivo, da za razglabljanje socijalnih problemov ni bilo pravih tal. Po mogočnikovem padcu je pa zavladala nad vso Evropo policijska reakcija »svete aliance«, ki je skušala tudi na Francoskem vnovič uveljaviti predrevolucijonarno stanje. Od dolgoletnih vojen in revolucij izčrpano ljudstvo je nekaj let to mirno in molče prenašalo, ko je pa začel Karel X. segati po vedno reakcijonarnejših sredstvih, je začel naraščati tudi odpor. Meseca j u l i j a l. 1830. je izdal tri posebno nasilne odredbe in tedaj je pozvala meščanska opozicija delavstvo na barikade. Karel X. je bil v treh dneh strmoglavljen, toda meščanstvo je posadilo na prestol Ludovika Filipa, za katerega je bila vsa oblast izključno v rokah denarne aristokracije z bančnim kapitalom na čelu. Ta je neusmiljeno dušila vsak odpor ljudstva, med katerim je naraščala beda od leta do leta.

Obe francoski revoluciji so vodili meščanski izobraženci s pomočjo delavstva in to se je kmalu začelo zavedati, da prinašajo revolucije koristi le meščanstvu, dočim nima delavstvo, ki je tedaj že brezpravno ječalo v sponah hitro naraščajočega industrijskega kapitalizma, od njih prav za prav nobene koristi. Pričakovali so boljši kruh in svobodo, toda dosegli niso tudi z revolucijo ne tega in ne drugega. Tedaj se je čutilo d e l a v s t v o p r e v a r a n o v svojih upih, ločilo se je od meščanskih revolucijonarjev in začelo hoditi svoja pota. Prisluhnilo

je nekdanjim Babeufovim komunističnim naukom, ki so jih začeli med njim vnovič razširjati njegovi učenci, češ da je svoboda dosegljiva le z odpravo vere, zasebne lastnine in rodbine. Začeli so se zbirati v neštevilnih tajnih društvih z revolucijonarnimi cilji in se strastno oprijeli prevratnih načel, ki jih je tedaj širil med njimi zlasti neukrotljivi revolucijonar in zarotnik L. A. Blanqui, voditelj večine francoskih prevratov preteklega stoletja. Tako so bile kmalu vnovič razgibane široke množice francoskega delavskega ljudstva, mednje pa krepko zasejane misli brezverstva, komunizma, revolucije, zarotništva, nasilja itd.

Tedanje francosko liberalno meščanstvo tega globokega in širokega gibanja ni razumevalo in zato tudi ne prav ocenjevalo. Ko so predložili delavci francoskemu parlamentu zahtevo po zakonih o delavskem varstvu in delavskem združevanju, so se ji ministri s poslanci vred smejali, zato se seveda tudi ne moremo čuditi, če se je delavstvo nagibalo k vedno večjim skrajnostim in že l. 1839 je zapisalo neko delavsko glasilo: »Gotovo je lepo, če je kdo ateist (brezbožnež), toda to ni dovolj... Le eno sredstvo se more rabiti:... umor tiranov, zavratni umor, ali kakor se že more imenovati tako junaško dejanje.« Nezadovoljstvo je vedno bolj naraščalo, upori, stavke, zarote itd. so se množile, a brezbožni in umazani pisatelji in časnikarji so temu delavskemu gibanju, prepojenem s protiverskim komunizmom, prilivali še svoje olje. Tako so zazijala proti koncu prve polovice preteklega stoletja globoka socijalna nasprotstva med francoskim delavstvom in meščanstvom, kakor pred veliko revolucijo med meščanstvom in plemstvom.

Prvi važnejši socijalni pisatelj, ki je po francoski revoluciji utiral pot komunizmu, je bil propadli francoski grof K. H. St. Simon (1760—1825). Učil je, da so vsi ljudje enaki, a da se doseže enakost tudi v imetju, se mora odpraviti podedovanje. Tako bi prešlo hitro vse imetje v last države, od katere bi dobival potem

vsak državljan po svojih zmožnostih in po svojem delu vse, kar potrebuje. Te St. Simonove nauke je po njegovi smrti še dalje razvijal njegov učenec A. Comte. Ta je dejal, da se je doslej častil Bog, poslej se mora pa človeška družba, ki naj postane pravi lastnik vsega imetja, a ljudje nekaki uslužbenci družbe, od katere naj tudi prejemajo vse potrebno. Še doslednejši je bil Enfantin, ki je ustanovil celo posebno komunistično družbo, a se zaradi hudih medsebojnih sporov ni obnesla. Zadnji St. Simonovi učenci so morali v ječah premišljevati o svojih zmedenih sanjarijah (n. pr. o mnogoženstvu in mnogomoštvu, ki so ju zahtevali), vendar je tičalo v njihovih naukih tudi marsikako zdravo zrno (n. pr. proizvajanje in kroženje blaga naj vodi javna oblast namesto liberalnega svobodnega tekmovanja). Kmalu so zaradi medsebojnih sporov ali iz drugih razlogov propadle tudi vse komunistične družbe, imenovane »falange«, ki so jih osnavljali po raznih delih sveta pristaši St. Simonovega sodobnika Karla Fourierja. Ta mož je učil, da gre pri ureditvi srečne človeške družbe prav za prav le za organizacijo dela. Čim se bo v komunistični družbi vsak lahko udejstvoval v tisti stroki, do katere čuti veselje in privlačnost, bo ta lahko izvedljiva, brez vere in brez rodbine. Toda izkušnje so pokazale ravno nasprotno, kajti mož je pozabil, da je v povprečnem brezbožnem človeku najmočnejša pogonska sila — sebičnost, neozdravljiva smrtna kal komunistične družbe.

To resnico je moral izkusiti tudi angleški komunist Robert Owen (1771—1859). Dokler je vodil na Angleškem velike tvornice ter se velikodušno in smotreno prizadeval za izboljšanje nravnega, telesnega in gmotnega položaja svojih delavcev, je žel prelepe uspehe v korist delavstva in svojega podjetja, kakor hitro je pa začel izpodkopavati versko čuvstvo, se je onemogočil. Odšel je v Ameriko in skušal tam dvakrat osnovati komunistično družbo na brezverskih temeljih, toda doživel je huda razočaranja. Vrnil se je v domovino in tu s spisi

razširjal nauke, ki mu v praksi niso uspeli. Trdil je, da ni nobena vera resnična, zato naj živi vsak, kakor mu velevata razum in narava. Vladati mora popolna svoboda, kajti človek za svoja dejanja ni odgovoren nikomur. Družina in zasebna lastnina sta nepotrebni, proizvaja naj se pa skupno. Čeprav je zgradil Owen svoje delo in svoje nauke na dve osnovni zmoti, to je na odpravo vere in zasebne lastnine in so zato tudi njegovi praktični poskusi morali propasti, so imela pa njegova neutrudna prizadevanja vendarle tudi nekaj blagodejnih posledic. Predvsem po njegovi zaslugi se je namreč sprožila k o o p e r a t i v n a (zadružna) m i s e l in pri mnogih kapitalistih, ki so v zmislu tedaj vladajočih liberalnih naukov neusmiljeno izrabljali svoje delavstvo, je zbudil vsaj nekaj razumevanja za varstvo delavskega ljudstva, zlasti otrok in onemoglih.

Owen zaradi kulturne zaostalosti delavstva ni verjel v uspešnost razrednega boja, zato je priporočal za dosega svojih zamisli predvsem prosvetno delo in pa socijalne reforme. Trdil je namreč, da so nova produkcijska sredstva (stroji!) rodila silna bogastva, toda družba je pozabila obenem preskrbeti tudi za pravičnejšo porazdelitev teh bogastev, kajti sama produkcija še ne rodi sreče, temveč le čim enakomernejša porazdelitev dobrin.

Svoje nazore o neuspešnosti razrednega boja je črpal Owen zlasti iz naukov, ki mu jih je nudilo tedanje izredno živahno angleško delavsko gibanje. Silni tehnični napredek, ki ga je doživela druga polovica 18. stoletja na Angleškem, je rodil tudi velike delavske armade po novo nastalih industrijskih središčih. Da se delavstvo zavaruje pred strašnim kapitalističnim izrabljanjem, se je začelo kmalu družiti v posebna delavska društva in zahtevati splošno, enako in tajno volilno pravico za parlament. Ker so ostala ta prizadevanja brezuspešna, se je obrnil gnev delavstva proti simbolu izrabljanja, to je proti — stroju. Čeprav je bila že l. 1769. uvedena smrtna kazen za razbijanje strojev, delavstva to vendarle ni prestrašilo, temveč se je celo vedno bolj širilo in množilo.

To gibanje — imenujemo ga luddistično — je bilo posebno močno v drugem desetletju 18. stoletja ter se je razvilo že v pravo pravcato socijalno revolucijo, ki ga je vlada le težko in s krvavimi sredstvi zadušila. Toda ne za dolgo. Po l. 1825 je vzplamtelo iznova, in sicer zopet v obliki zahtev po volivni pravici. Ker je novi volivni zakon iz l. 1832. delavstvo ogoljufal za volivno pravico, se je razočarano obrnilo zoper parlament in si skušalo pomagati s pridnim ustanavljanjem strokovnih organizacij (Trade union) ter produktivnih zadrug, ki bi sčasoma podružabile proizvajalna sredstva. Ker so naletela tudi ta prizadevanja na trdovraten odpor meščanstva, je zlasti po l. 1836. delavstvo vnovič uvidelo neobhodno potrebo politične moči. Skušalo se je organizirati v veliko delavsko politično stranko (chartizem) ter po parlamentarni poti doseči svoje cilje. Toda to gibanje ni bilo enotno, zato je bilo brez potrebne udarne sile in ko so se l. 1848. še ponesrečile velike demonstracije pred parlamentom, je polagoma zopet zaspalo. Toda vsi ti boji, v katerih je bilo pa komunističnih primesi razmeroma jako malo, vendarle niso ostali brez uspehov. Uveden je bil 10 uri delavnik, rudarski zakon, odpravljena prepoved snovanja političnih društev itd., a kar je glavno: angleško delavstvo si je položilo temelje za vzorno strokovno in gospodarsko organizacijo. Zgradili so si cvetoča konzumna društva, zavarovalnice, hranilnice, stanovanjske zadruge itd. Tako so postali angleški delavci brez komunističnega evangelija hitro najbolje organizirani ter si ustvarili izmed vsega evropskega delavstva najugodnejše življenjske pogoje.

N e m č i j a se je po opustošenju za časa tridesetletne vojne začela šele sredi 18. stol. zopet gospodarsko dvigati. Čeprav je bil tedaj političen pritisk vladajočih dinastij silen, je vendarle zacvetela tudi duhovna kultura. Pod naraščajočim angleškim vplivom so se ravno najodličnejši duhovi (Wieland, Heinse, Lessing, illuminati) zavzemali tudi za politične svoboščine in za socijalne reforme, pri čemer so zašli nekateri že celo tudi v komu-

nistične sanjarije. Najdlje je šel F. Ch. Oetinger, ki je zahteval enakost, skupnost posesti in nekak anarhizem.

Za časa napoleonskih vojen je Nemčija pomagala Angliji zadušiti francosko revolucijo, a nemško ljudstvo si je s tem doma nakopalo na glavo najhujšo reakcijo. Iz vojen je izšel nemški narod politično razbit in gospodarsko izžet. Šele po francoski julijski revoluciji je dobilo tudi nemško meščanstvo nekaj poguma ter si je ponekod izsililo nekaj koncesij. Liberalnih idej ni mogla zadušiti nobena sila, toda idealizem prejšnje nemške romantike je začel vedno bolj izpodrivati prostaški in brezverski materijalizem, čigar najglasnejši oznanjevalci so bili Feuerbach, Strauss in B. Bauer, v leposlovju pa Börne, Heine i. dr. Politično in socijalno svobodomiselni živelj se pa vendarle ni mogel uveljavljati doma, zato se je zatekal zlasti v Pariz, kjer si je po julijski revoluciji osnoval celo posebno »Zvezo izobčencev«. Ta je imela tesne stike z že omenjenimi francoskimi revolucijonarnimi organizacijami in njeni člani so hlastno srkali francoske socijalistične in komunistične nazore. Levo krilo zveze se je kmalu organiziralo v samostojno »Zvezo pravičnikov« pod V. Weitlingovim vplivom in z izrazito komunistično revolucijonarnim obeležjem.

V politično razbiti predmarčni Nemčiji je liberalni kapitalizem neusmiljeno zlorabljal ubogo delavsko ljudstvo, ki si je zato skušalo večkrat pomagati s stavkami ali z razbijanjem strojev in drugega imetja svojih gospodarjev, toda navadno je svoj gnev dušilo — z žganjem. Razni protiverski nemški pesniki in pisatelji so sicer v svojih spisih večkrat narahlo zabrenkali tudi na nekake komunistične ali vsaj revolucijonarne strune, toda neuko delavstvo teh del seveda ni bralo. Med nemški proletarijat so polagoma začeli trositi komunistične misli šele v drugi tretjini preteklega stoletja rokodelski pomočniki, ki so na svojih potovanjih zašli za kaj časa v Francijo in so se v omenjeni »Zvezi izobčencev« ter v poznejši »Zvezi pravičnikov« navzeli prevratnega

duha svojih francoskih tovarišev. Najvažnejši med njimi je bil krojaški pomočnik Viljem Weitling (1808 do 1871), ki se je v Parizu nasrkal Babeufovega komunizma. Svoje nauke je razširjal z raznimi organizacijami in brošurami. Učil je, da imajo vsi ljudje enako pravico do vseh pozemeljskih dobrin, zato mora zasebna lastnina pasti. Delavski stanovi naj se združujejo in pripravljajo za upor, da dosežejo novo družbo brez zakonov in brez vlade. V tej družbi, ki jo bodo vodili najbolj nadarjeni, se bo delalo le po 6 ur dnevno, zakon bo svoboden, vere pa ne bo v njej nobene. Seveda Weitlingu v policijski Nemčiji s takimi nazori ni bilo obstanka in je živel večinoma v Švici, v Londonu in nazadnje v Ameriki, toda med delavstvom, zlasti med rokodelskimi pomočniki, je našel mnogo navdušenih pristašev, ki so tvorili potem temelj in hrbtenico mogočnemu razmahu nemškega socijalizma v drugi polovici preteklega stoletja. Weitling sam je pa nedvomno najvažnejši in najvplivnejši nemški komunist pred Marxom. Stremel je po uvedbi proletarske diktature, v kateri bi bilo meščanstvo popolnoma brezpravno, kakor pičlih sto let pozneje v Leninovi komunistični Rusiji.

Kakor smo videli, je bila velika večina utopistov in komunistov Francozov, le nekaj malega med njimi je bilo tudi Angležev, zato ni čudno, če so še v začetku preteklega stoletja smatrali družboslovci in gospodarski raziskovalci komunizem zgolj za nekako posebno francoskodete in se zanj tudi niso mnogo zmenili. Razen tega so ostale komunistične ideje in programi omejeni le na razmeroma ozek krog izobražencev, dočim med delavstvo tedaj še niso globlje prodrli. Res je, da so za časa francoske revolucije že omenjeni sanskilotje (brezhlačniki) pod Babeufovim vplivom močno nagibali h komunizmu, a ta struja je potem za časa Napoleonovih vojen skoraj izginila. Po Napoleonovem padcu je komunistično gibanje dlje časa sploh skoraj izginilo, kajti spredaj omenjene tajne organizacije so bile po veliki

večini bolj politično revolucijonarnega nego komunističnega značaja. Babeufova in Buonarrotijeva komunistična misel je tlela le v nekaterih redkih, ki jih je vodil L. Blanqui. Njegov glavni cilj je bil, dobiti v roke politično oblast, nakar bi z diktaturo polagoma ustvaril pogoje za uresničenje komunistične družbe. Zato je imelo tudi francosko komunistično gibanje te dobe v nasprotju z angleškim izrazito političen značaj in je živelo brez tesnejših zvez s pisatelji, ki so se borili za socijalne reforme. Ti so stali še vedno pod St. Simonovim in Fourierjevim vplivom in so bili docela miroljubnega značaja. Med najvažnejšimi je K. Pecqueurt, ki je spoznal, da moderna tehnika pospešuje centralizacijo proizvodnje in vodi v socijalizacijo virov bogastva ter produkcijskih sredstev. Toda učil je, da zavisi socijalizacija bolj od moralnega preporoda človeka nego od materijalnih sil. Bučnejše je nastopal P. J. Proudhon, ki je izdal l. 1840. svojo znano knjigo »Kaj je lastnina?« in na kar je odgovoril: »Lastnina je tatvina.« Za pravičnо je proglašal le tisto lastnino, ki jo kdo sam ustvari. Sedanji posestniki lastnine si pa prisvajajo del sadov tujega dela v obliki zemljiške rente, dobička in obresti. Toda tega stanja ne bosta odpravila ne socijalizem in ne komunizem, temveč ustanovitev družbe, v kateri bodo člani zamenjavali vrednote svojega dela. Taka družba pa tudi države ne potrebuje. Njegov cilj je le vzajemnost in brezvladje.

Kako malo tal je imel revolucijonarni komunizem v sami Franciji, nam dovolj glasno dokazuje dejstvo, da se niti nemška komunistična »Zveza pravičnikov« ni mogla ohraniti v Parizu, temveč so se njeni voditelji preselili v London, kjer so osnovali l. 1840. »Nemško delavsko izobraževalno društvo«, ki je postalo takoj nekako ognjišče vsega komunističnega gibanja sploh. Društvo je vzdrževalo pismene stike s somišljeniki po vseh deželah. Postalo je kmalu pozorno tudi na spise K. Marxa, ki jih je pisal tedaj v Parizu, ga povabilo k sodelovanju in ga l. 1847. naprosilo, naj napiše društvu točen program. To

je storil Marx skupno s svojim prijateljem Fr. Engelsom v — »Komunističnem manifestu«.

Francosko delavstvo je pa nastopilo s samostojnimi političnimi in gospodarskimi zahtevami šele l. 1848. Ko se je namreč meščansko kraljestvo do dna onemogočilo, je pariško meščanstvo meseca februarja l. 1848. vnovič poklicalo na barikade delavstvo. V novo začasno republikansko vlado je vzelo meščanstvo tudi dva zastopnika delavstva in mu nerado dovolilo nekaj koncesij (zakon o pravici do dela, narodne delavnice). Neugnani Blanqui je skušal vlado kmalu vreči ter postaviti komunistično diktaturo, toda socijalno demokratično delavstvo je samo pomagalo krvavo zlomiti komunistični upor, nakar je bilo komunistično gibanje vnovič potisnjeno v ozadje.

Tako vidimo, da je že prva polovica preteklega stoletja položila nekake temelje modernemu delavskemu gibanju sploh in komunističnemu še posebej. St. Simon, Fourier in Owen, zlasti pa Babeuf, Blanqui in Weitling so oznanjali od liberalnega kapitalizma izkoriščanemu delavskemu ljudstvu brezbožni komunizem kot edino odrešilno sredstvo, francoski delavci so si ga skušali priboriti s pomočjo revolucijonarnih političnih organizacij, dočim so si angleški delavci med tem sami pomagali s strokovnimi zvezami in zadružništvom. Večina neukega nemškega delavstva je pa tavala še v veliki nezavednosti in ga je razen tega tiščala k tlom tudi trda pruska policijska pest. Vendar je bil led za komunizem vsaj za silo prebit že tudi tu. Čeprav so se razni propovedniki komunizma med seboj še precej razlikovali v svojih naukih in si je delavstvo v glavnih evropskih industrijskih državah skušalo pomagati na razne načine, so bile delavske množice proti koncu prve polovice preteklega stoletja vendarle že kolikor toliko prebujene in razgibane ter so kar nekako čakale moža, ki bi ustvaril temu raznolikemu gibanju in stremljenju enoten in stalni pravec. In ta mož se je pojavil ravno o pravem času v osebi — Karla Marxa.

4. Karel Marx in marksizem.

Karel Marx, sin nemškega židovskega advokata, je bil rojen l. 1818. v Trierju. Vzgojen je bil že od doma popolnoma svobodomiselno, vendar je vse življenje obdržal prav izrazito židovsko naravo. Studiral je v Bonnu in v Berlinu pravo, zraven se pa jako pridno pečal tudi z zgodovino in modroslovjem, ki je imelo tedaj v Nemčiji veri, zlasti še krščanstvu, strupeno sovražni značaj. Po dovršenih naukih je prevzel l. 1841. uredništvo lista »Reinische Zeitung« v Kölnu, kjer je še pobijal komunizem, toda zaradi revolucijonarnega mišljenja so ga odslovili in l. 1843. se je preselil v Pariz. Tam se je seznanil s komunističnimi nauki in studiral gospodarska ter socijalna vprašanja. Poskusil je izdajati poseben nemški list, ker pa ta ni uspeval in ga je policija izgnala, se je preselil kmalu v Belgijo (v Bruselj). Tu je napisal par knjig in sodeloval pri nekaterih tamošnjih listih že v docela komunističnem duhu. L. 1847. je sklicalo nemško del. izobr. društvo v Londonu prvi mednarodni delavski shod. Marx je zanj sestavil s svojim dolgoletnim prijateljem in sodelavcem Frider. Engelsom znameniti »Komunistični manifest, ki ga je zveza res sprejela za svoj program in se tudi preimenovala v »Zvezo komunistov«, a manifest sam je ostal do današnjega dne nekak glavni komunistični evangelij. Marx je bil tedaj izgnan tudi iz Belgije.

Ko je izbruhnila spomladi l. 1848. po večini evropskih držav revolucija, je odhitel Marx najprej v Pariz, nato pa v domovino in začel izdajati tam list »Neue Rheinische Zeitung«. V njem je navdušeno proslavljal revolucijo, zagovarjal komunizem in pisal o tedanjih političnih vprašanjih, pa če je imel o njih kaj pojma ali ne. Strastno je napadal Slovane, zlasti Čehe in Jugoslovane, in mož, ki naj velja kot nekak osvoboditelj tlačenih slojev, je surovo in bedasto, a z vsem ognjem zagovarjal najbolj kruto nadvlado Nemcev in Madjarov nad Slovani. Obljubljal je, da bodo »junaški« Madjari

kmalu »vse te bikoglave narodiče (t. j. Slovane) uničili z njih imenom vred«. Trdil je, da je naravna usoda majhnih narodov, da se puste razdrobiti in izsesati od svojih močnejših sosedov, ker itak nimajo pravice do samostojnega narodnega obstoja. Z domišljavo vsevednostjo je na dolgo in na široko napadal osvobodilna prizadevanja tlačenih Jugoslovanov, a mož je naše razmere poznal tako »temeljito«, da je imel pandurje za poseben jugoslovanski narod, Albance, Arnavte in Škipetarje za tri razne narode, vse te skupaj pa s Čehi vred za — Jugoslovane in za — »capine« (= Lumpengesindel). V svoji židovsko-nemški oblastnosti se je bil zaletaval celo v nas Slovence, čeprav nas je poznal tako dobro, da je naštel Slovencev že l. 1848. cele 3 milijone in jih delil v — Korošce in Hrvate.

Revolucija l. 1848. je bila pa že naslednje leto udušena in tedaj je moral tudi Marx z Engelsom vred zbežati iz domovine. Naselil se je v Londonu, kjer je igral v »Zvezi komunistov« glavno vlogo, dopisoval v nek ameriški list in temeljito proučeval gospodarska vprašanja. Obenem je pa sodeloval tudi pri snovanju mednarodnih delavskih organizacij, čeprav je s svojo oblastno naravo povzročal večkrat le hude medsebojne prepire. Plod njegovih gospodarskih proučevanj je znamenito delo »K a p i t a l«, katerega prvi, najvažnejši del je izdal še sam l. 1867., ostala dva pa že po njegovi smrti prijatelj Engels. V Londonu je živel jako skromno od pičlega pisateljskega zaslužka. Umrl je l. 1883., toda njegov duh živi še vedno, saj je postal znanstveni utemeljitelj modernega socijalizma in komunizma, na katerega prisegajo še danes milijoni.

P o m e n Marxov tiči zlasti v tem, da je dvignil proletarijat v samozavesten politični in socijalni faktor, ki stremi za tem, da prevzame vodstvo človeške družbe in jo po svoje oblikuje. Do Marxa je bil komunizem le tiho upanje posameznih sanjačev, po Marxu je pa postal politični in gospodarski cilj milijonskih množic. Marx je

komunizem neločljivo navezal na proletarijat in mu z njim vdihnil nekako dušo.

Proučevanju gospodarskih in socijalnih vprašanj se je posvetil Marx z vso vnemo šele v Parizu. Tu je našel neurejeno kopico socijalističnih in komunističnih nazorov ter se znašel sredi politično in socijalno zrevolucijonirane okolice, obenem je pa lahko natančneje opazoval tudi angleško delavsko gibanje. Na vso to neurejeno množico gibanj in idej je gledal z modroslovnim nazorom, ki ga je prinesel že iz domovine, in prepričan je bil, da je odkril tudi njih zgodovinsko razvojno bistvo. Filozofsko je bil Marx učenec Hegla in materijalistov. Po Heglu so nasprotja vir vsega življenja in gibanja k višji sintezi. Toda dočim je bil Hegel še eden glavnih zastopnikov nemškega idealizma, je pa Marx, ki se je bil docela vdal tedaj modernemu nemškemu materijalizmu, sprejel od Hegla le njegovo dialektiko. Ta mu je pokazala v proletarijatu takoj negacijo obstoječega družabnega reda, a v bojih proletarijata in v komunističnih nazorih je gledal višjo sintezo, ki mora po dialektični metodi nujno nastopiti v obliki nove, komunistične ureditve človeške družbe. S pomočjo Heglove metode si je Marx razložil ves zgodovinski razvoj in tudi moderne razredne boje.

Lastnih elementov je prinesel Marx v svoj nauk razmeroma malo, saj najdemo večino njegovih trditev že pri tem ali drugem socijalnem kritiku ali komunističnem sanjaču prejšnjih razdobij, toda povezal je s pomočjo dialektike vso to množino pojavov in naukov v socijalno filozofsko celoto, ki je tvorila potem temelj njegovemu sistemu in merilo za opazovanje, presojanje in ocenjevanje vseh pojavov socijalnega življenja. Kot materijalist je osredotočil svoj študij predvsem na gospodarstvo, kajti po naukih brezverskega materijalizma je duhovno življenje le izraz gospodarskih sil in gibanj. Marxa so zanimali predvsem vzroki in nagibi izpreminjanja vsebine in oblik duhovnih in socijalnih pojavov, to je — revolucijonarni elementi zgodovine.

Po Marxovem nauku so glavna pogonska sila družbe materijalne življenjske razmere. Od teh je najvažnejša produkcija, a med produkcijskimi silami zavzema prvo mesto delavstvo. To je edina sila, ki ustvarja kapitalistični družbi vrednote. Sedanja družabna ureditev odgovarja že izginjajočim gospodarskim razmeram, zato mora zaiti nujno v nasprotje s sedanjimi produkcijskimi silami, iz česar se nujno porajajo razredni boji in revolucije. Razredni boji se namreč nujno pretvarjajo tudi v politične boje za posest državne oblasti. Vladajoči kapitalistični razred hoče namreč ohraniti oblast, a proletarijat se je hoče polastiti, da uresniči svoje cilje. Dialektična metoda je Marxu povedala, da delavstvo mora prej ali slej zmagati.

Izmed izrazito gospodarskih vprašanj sta zanimali Marxa zlasti vprašanji, v čem obstojita gonilna sila in cilj kapitalističnega gospodarstva ter problem izvora naraščajočega bogastva. Vrednost ustvarja po Marxu le ročno in duševno delo, ki tiči v produkciji in v transportu surovin ter produktov. Delavstvo pa ustvarja kapitalistu večje vrednosti nego jih pa prejema v obliki mezde. Ta razlika tvori nadvrednost, vir kapitalističnih dobičkov in bogastva. Povečati ali vsaj ohraniti hoče kapitalizem svoje dobičke z neprestanim povečevanjem, racijonalizacijo in koncentracijo produkcije in kapitala, kar na eni strani zaostruje razredne boje, na drugi strani pa nujno ustvarja tudi pogoje za socijalizacijo vseh produkcijskih sredstev. To bo izvedla proletarska diktatura, ki bo pa le evolucija z revolucijonarnimi sredstvi.

Ta nauk, katerega bistvena sestavna in med seboj neločljiva dela sta brezbožno materijalistično pojmovanje zgodovine ter nauk o nadvrednosti, imenujemo po Marxu — marksizem, evangelij poznejše socijalne demokracije in današnjega boljševizma. Osnova marksizma je zanikanje vseh verskih in nravnih nazorov, zato je tudi nesprejemljiv za vsakega, ki si je še ohranil kaj vere. Med marksizmom in vero ni nobenega mostu.

Tiči pa v marksizmu še več drugih temeljnih zmot, toda o tem bomo govorili še pozneje.

Najvažnejši in najvernejši Marxov sodelavec je bil Fr. Engels (1820—1895), ki je tudi sam izdal več temeljnih del v duhu zgodovinskega materijalizma, po prijateljivi smrti pa dosledno branil čistost Marxovih naukov v delavskem marksističnem gibanju. Oba sta bila idejna voditelja londonske »Zveze komunistov«, ki si je že l. 1847. postavila za svojo glavno programatično nalogo strmoglavljenje meščanstva in njegovega družabnega reda ter ustoličenje proletarske diktature, ki naj ustvari nov komunistični družabni red. Marx-Engelsov »Komunistični manifest«, ki je izšel tik pred revolucijo l. 1848., je te cilje potem le še jasneje utemeljil in izoblikoval, a delavci, ki so živeli v neposrednejših stikih z zvezo, so začeli zanašati ta program med širše proletarske množice.

Skoro istočasno z Marxom je pa nastopilo še nekaj drugih socijalnih kritikov, ki so ostro odklanjali liberalizem, a katerih ideal tudi ni bil komunizem, temveč nekak moderniziran in idealiziran srednjeveški družabni red s svojim organičnim cerkvenim, gospodarskim in socijalnim redom, avtonomnimi stanovskimi zvezami itd., kjer je našel vsak kristjan svoj prostor. Te nazore je zastopala cela vrsta idealnih mislecev in pisateljev. Med najvažnejše spada K. Winkelblech, ki je zahteval povezanje posameznih gospodarskih sil v demokratične in avtonomne celote, nekake današnje korporacije, a brez državno-policijskega varuštva. Kot samostojen pojav moramo omeniti končno še K. J. Rodbertusa, ki je bil prepričan, da je današnja država še najbolj poklicana vplivati na pravičnejšo razdelitev produktov.

In Marx, Winkelblech ter Rodbertus so bili tisti vodilni gospodarsko socijalni teoretiki, iz katerih sta črpali potem vso drugo polovico preteklega stoletja zlasti nemška in avstrijska gospodarska in socijalna znanost od komunizma do krščanskega socijalizma.

5. Od internacijonale do Erfurta.

Z marksizmom sta dobila komunistična misel in komunistično delavstvo tistih narodov, ki je bilo sredi preteklega toletja združeno v londonski »Zvezi komunistov«, svoj trden in vsaj na videz tudi znanstveno dobro utemeljen program ter jasen cilj. Vkljub temu pa zveza ni mogla nikamor naprej. Med angleškim delavstvom namreč komunizem ni mogel dobiti nikoli pravih tal, nemško delavstvo je bilo še neprebujeno, V Franciji pa komunistična zveza zaradi tamošnjih političnih razmer tudi ni mogla zajeti večjih delavskih množic. Povsod je pa dušila delavsko gibanje reakcija, ki je nastopila po revolucijonarnem letu 1848.

Februarski revoluciji v Franciji so namreč sledile že v naslednjih tednih slične tudi po mnogih drugih državah, zlasti v Avstriji in v Nemčiji. Nezadovoljstvo prosvitljenega in gospodarsko vnovič okrepljenega meščanstva proti reakcijonarnemu predmarčnemu absolutizmu je povsod tako narastlo, da je pariška revolucija kar avtomatično sprožila slične prevrate tudi drugod. Dne 13. marca se je dvignil Dunaj, pet dni za njim Berlin, po manjših prestolnicah je pa počilo že poprej. Ker se vladarji s plemstvom niso upali ustavljati navalu ljudstva pod vodstvom meščanstva, je revolucija povsod in hitro zmagala, a se je zaradi prirojene konservativnosti meščanstva in pa iz strahu pred proletarijatom, ki se je bil tedaj prvič pojavil s samostojnimi zahtevami, tudi prav tako hitro polegla, zlasti ker so vladarji izprva brez odpora ugodili liberalnim in nacijonalnim zahtevam meščanstva. Že poleti l. 1848. je začela zato reakcija vnovič dvigati glavo, a naslednje poletje je bila zlomljena revolucija povsod, vendar je meščanstvo ohranilo marsikako priborjeno koncesijo.

Revolucija l. 1848. je rodila povsod polno listov z bolj ali manj radikalnimi socijalnimi in demokratičnimi zahtevami. Med delavstvom so se bili pojavili zlasti člani londonske »Zveze komunistov«, ki so ob izbruhu

revolucije takoj odhiteli v domovino in vodili potem proletarijat na barikade. Delavstvu niso prinesli ti napori nobenih koristi in komunisti so se morali po nastopu reakcije vnovič vrniti v London. Tu so potem izbruhnili v Zvezi hudi taktični spori, nakar se je l. 1852. razšla.

Reakcija se pa spričo samega gospodarskega in narodnega razmaha ni mogla vzdržati nad eno desetletje in že okrog l. 1860. je v vseh kulturnih državah neomejeno zavladal liberalizem, ki je izvedel potem povsod dalekosežne politične in socijalne reforme, seveda v svojem zmislu. Gospodarstvo, zlasti industrijalizacija je napredovala skokoma. Moč parnih strojev v Evropi se je od l. 1850—1880 dvignila od 2.2 na 20 milijonov konjskih sil, svetovna produkcija jekla je pa poskočila od 6 na 68 milijonov ton. Vzporedno je naraščalo število delavstva v novih industrijskih središčih, s čimer so bili seveda ustvarjeni tudi pogoji za njegovo razredno gibanje in organizacijo. Toda neoviran razvoj liberalnega kapitalizma je začel že po dobrem desetletju porajati bolj ali manj globoke gospodarske krize, katerim so sledile tudi politične. Blesk liberalizma je začel polagoma temneti, v ospredje pa stopati nove sile, ki so silile države, da so začele posegati v gospodarsko in socijalno življenje ter skušale uravnavati tokove, ki jim liberalizem ni bil več kos. Začel se je lov za prekooceanskimi trgi. Nastopila je doba imperijalizma. Vse to je pa dajalo tudi delavskemu gibanju vedno novih in močnejših pogonskih sil.

Prve pobude za samostojno delavsko stranko na evropski celini so izšle l. 1862. iz Leipziga, a programatične smernice jim je začrtal Ferd. Lassalle (1825 do 1864). Ta je bil Žid, kakor sploh velik del socijalističnih prvakov, grd značaj, a jako spreten in ognjevit agitator in organizator.

Pod njegovim predsedstvom se je osnovalo l. 1863. v Leipzigu »Splošno nemško delavsko društvo« z delo-

ma komunistično pobarvanim programom. Ker je bil oportunistični Lassalle v sumljivih zvezah z Bismarckom, so še neorganizirani radikalni Marxovi somišljeniki pod Liebknechtovim in Beblovim vodstvom ostro nasprotovali Lassalleu, vendar se je njegovo gibanje širilo jako hitro. Končno so se l. 1869. organizirali tudi marksisti v eisenaško »Splošno nemško socijalnodemokratično delavsko društvo«, ki se je bilo idejno popolnoma naslonilo na Marxovo internacijonalo v Londonu. Neposredno za opisanim nemškim delavskim gibanjem se je namreč poživelo zopet tudi francosko in angleško in ker si je bila že nekdanja »Zveza komunistov« zapisala na svojo zastavo kot geslo »Proletarci vseh dežel, združite se!«, je le naravno, da so si osnovali hitro tudi skupno organizacijo.

Konec meseca septembra l. 1864. so se zbrali zastopniki angleških, francoskih, nemških in italijanskih komunistov v Londonu in ustanovili tu »Mednarodno zvezo delavcev« (»Internacionalna delavska asociacija« ali na kratko: p r v a i n t e r n a c i j o n a l a) z »glavnim svetom« v Londonu na čelu. Tudi tej je začrtal delovni program in pravila Karel Marx in bil ves čas tudi njen voditelj. Komunistične delavske organizacije so se razvijale v vsaki deželi sicer po svoje, toda osnovne točke svojega programa so vendarle določali na skupnih zborovanjih internacijonale, ki so se vršili po raznih velikih evropskih središčih (l. 1866. v Ženevi, l. 1867. v Lozani, l. 1868. v Bruslju itd.). Tako so med drugim sprejeli zahtevo po o s e m u r n e m d e l a v n i k u, po odpravi stalne armade in posrednih davkov, po odpravi verskega pouka iz šol itd. Toda to delovno življenje ni trajalo dolgo. V internacijonalo so se že po l. 1869 zanesli hudi prepiri (delavstvo iz romanskih držav je bilo za federalistično ureditev internacijonale, nemški z Marxom na čelu pa za centralistično), mnogim je presedala Marxova oblastnost, razen tega so se pa v okrilju internacijonale pokazale kmalu še radikalnejše zahteve nego so bile Marxove, namreč anarhizem.

Anarhizem (brezvladje) je tudi francoskega izvora (prvi ga je oznanjal Proudhon, deloma pa že pred njim Anglež W. Godwin), toda oprijeli so se ga zlasti Rusi in ravno Rus M. Bakunin (1814—1876) mu je začrtal tudi program. Stoji seveda prav tako na komunističnih osnovah, toda dočim Marx povsod trdi, da bo treba tudi v komunistični družbi neke avtoritete, oblasti, ki bo vodila družbo, pa stremi Bakunin le za revolucijo, ki bi uničila spet ves obstoječi družabni red, pravo, nravnost, vero, državo, skratka: vse. Vse uničujoča revolucija mu je edini cilj in temu se mora podrediti prav vse. Da se izzove ta, je vsako sredstvo dobro in plemenito: rop, umor, požig, skratka: vse. Kakšna bo prihodnja komunistična družba, o tem anarhist ne razmišlja, temveč prepušča to prihodnjim rodovom samim, naloga sedanjega anarhističnega rodu je le popolno, neizprosno in splošno razdejanje. Zahtevajo le popolno pravno, socijalno in gospodarsko svobodo brez vsake oblasti. Medsebojno razmerje ljudi naj urejajo svobodne pogodbe, ki jih pa lahko vsak in vsak čas odpove. Na svojih poznejših zborovanjih so sprejeli anarhisti sklepe, v katerih se rogajo državi in splošni volivni pravici, zametujejo pravice večine kakor tudi vsako oblast sploh in oznanjajo popolnoma svobodno spolno združevanje, kakor se komu ljubi. V svojih listih so proslavljali roparje in morilce kot edine plemenite junake. Izhajali so anarhisti iz liberalnega naziranja o suverenosti osebnosti, dočim se mora po Marxu ta podrediti kolektivu. Komunizem je sicer cilj obeh, toda Bakuninu je lebdel pred očmi anarhični komunizem, dočim je bil Marx za diktaturo proletarijata. Prvi je hotel državo in oblast uničiti, drugi se je pa polastiti.

Ti dve komunistični smeri, marksizem in anarhizem, sta torej trčili v prvi internacijonali druga ob drugo. Rahlo premoč je sicer še obdržal Marx in izrinil Bakunina celo iz internacijonale, vendar je stala ta zmaga internacijonalo samo življenje. Njena zborovanja so postajala vedno bolj brezpomembna, l. 1872. se je prese-

lila v New York, štiri leta nato je pa glavni svet sklenil, da se razide, posebnega pomena in razmaha pa itak nikoli ni dosegla. Pospešila je le ustanavljanje strokovnih organizacij in utirala pot zmagi marksizma.

Razpad internacijonale pa na delavsko gibanje in na razvoj komunistične misli ni prav nič vplival. Po vseh kulturnih državah se je vršila med delavstvom živahna komunistična agitacija in ustanavljale so se delavske organizacije, ki so združevale obe komunistični smeri, marksistično in anarhistično. Nagibale so se posamezne organizacije na tisto stran, kamor so se pač slučajno nagibali njih vsakokratni voditelji. Na nemško delavstvo, zlasti pa še na avstrijsko in potom njega posredno tudi na naše slovensko, kolikor je bilo tedaj že komunističnega, je imel največji vpliv bivši čevljar O. Most, ki je izdajal v Švici, potem pa v Ameriki krvoločni list »Die Freicheit«, v katerem je razširjal najradikalnejše anarhistične nazore. Na novem mednarodnem delavskem shodu, ki se je vršil l. 1881. v Londonu, so si osnovali nekako svojo lastno mednarodno zvezo in tedaj se je izvršila tudi stalna ločitev anarhistov od marksistov. Anarhisti so vzdrževali odslej lastno, večji del tajno organizacijo. Največ pristašev so imeli na Francoskem, v Italiji in na Španskem, zlasti pa v Rusiji (nihilisti), toda širših množic s svojim zmedenim programom pač niso mogli nikoli pridobiti zase. Vkljub temu so pa izvršili jako mnogo pretresljivih atentatov, zlasti na državne poglavarje (n. pr. l. 1898. na avstrijsko cesarico Elizabeto). Anarhistična organizacija obstoja še dandanes, vendar je za delavsko gibanje brezpomembna.

Po ločitvi komunistov in anarhistov so marksistični komunisti vkljub razpadu internacijonale med delavstvom vprav skokoma napredovali. Pospeševal je ta napredek zlasti nadaljnji nezaslišan razmah industrijskega kapitalizma (samo produkcija premoga se je n. pr. od l. 1880—1913 dvignila od 296 na 1127 milij. ton). Milijoni delavstva so se po vseh civiliziranih državah sveta združevali v organizacije, katerih jedro je bilo marksistično

pod vodstvom Nemcev. Kakor je bila namreč prevzemala Nemčija v tehničnem in industrijskem pogledu svetovno vodstvo ter resno ogrožala dotlej nesporno vodstvo Anglije, tako je stopil tudi svetovnemu delavskemu gibanju v organizatoričnem in idejnem pogledu na čelo nemški marksizem, a vodilni duh tega je bil po l. 1882. K a r e l K a u t s k y s svojim glasilom »Neue Zeit«.

Obe nemški delavski stranki — lassallejevci in marksisti — sta skušali združiti v svoje organizacije čim večje delavske množice. Marksiste je začela vlada že zgodaj preganjati, vendar sta dobili obe stranki vkljub medsebojnim sporom pri volitvah l. 1874. skupno 352 tisoč glasov. Ta uspeh je delavstvo le še podžgal in začelo je glasno zahtevati združitev obeh frakcij, zlasti ker Lassallejeva po ustanoviteljevi smrti ni imela več pravega vodstva.

L. 1875. so se v G o t h i posamezne skupine med seboj poravnale in odslej so vkljub hudim preganjanjem nevzdržno in mogočno napredovali. Stari Marx s programom, kakršnega so sprejeli v Gothi, sicer ni bil popolnoma zadovoljen in je hudo zabavljal nanj, toda brezuspešno. L. 1877. je dobila stranka pol milijona. To je napotilo Bismarcka, da je izdal l. 1878. še posebno oster p r o t i s o c i j a l i s t i č n i z a k o n, razpustil skoro vsa njih društva in ustavil njih časnike, toda opravil ni ničesar. Stranka se je organizirala nelegalno in dobila pri volitvah l. 1887. nad 760.000 glasov, a l. 1890. že skoro poldrugi milijon, a Bismarck je moral svoje izjemne zakone zopet preklicati.

Politična moč, ki so jo nemški marksisti s tem pridobili, nagli razvoj kapitalističnega gospodarstva, razmah raznih nepolitičnih (strokovnih in gospodarskih) delavskih organizacij in izsledki raznih marksističnih znanstvenikov so pa medtem pokazali potrebo po novi proučitvi in določitvi programa. To se je zgodilo l. 1891. v E r f u r t u in ta program je ostal potem za nemške

marksiste merodajen prav do svetovne vojne. Ker je tudi večina drugih evropskih marksističnih strank sprejela načela erfurtskega programa za svoja, se bomo morali pri njem pomuditi nekoliko dlje.

V Avstriji se je ugnezdila komunistična misel najprej v tiskarskih društvih, ki so se začela ustanavljati od l. 1864. dalje. Ko je pa zavladala l. 1867. društvena svoboda, so začela hitro rasti iz tal zlasti komunistična »Delavska izobraževalna društva«, v katerih so imeli dolgo časa vodilno vlogo rokodelci. Pod vplivom Mostove agitacije so pa začeli v njih kmalu prevladovati anarhisti. Liberalne vlade so jih ostro preganjale (l. 1878. je bil tudi v Avstriji uveljavljen poseben protisoc. zakon) in med njimi samimi so izbruhnili hudi notranji spori. Čeprav je že l. 1873. ustanovil voditelj radikalne smeri, A. Scheu, celo posebno »Avstrijsko socijalno demokratično stranko« na načelih eisenaškega programa, so navedene okoliščine vendarle povzročile skoro popolen propad komunističnega delavskega gibanja v Avstriji. Tedaj je nastopil dunajski židovski zdravnik dr. Viktor Adler, ki je zopet spravil in združil razbite vrste ter jim začrtal enotno, strogo marksistično smer. L. 1888. so na zborovanju vseh avstrijskih marksističnih organizacij v Heinfeldu (tega zborovanja sta se udeležila tudi dva Slovenca) sprejeli nov program, precej sličen poznejšemu nemškemu erfurtskemu in odslej je napredoval marksizem tudi med avstrijskim delavstvom jako hitro (zlasti med nemškim in češkim).

Poleg nemških so igrali jako važno vlogo vedno tudi francoski marksisti. Ob revoluciji l. 1848. so bili francoski komunisti krvavo tepeni, tako da je bilo njih gibanje potem na zunaj za dolgo let zatrto. Zbirali so se le še v skrivnih krožkih in vneto sodelovali pri ustanovitvi prve Marxove internacijonale, v katero so stavili največje nade. Ker jih je vlada hudo preganjala, so tlela njih neugnana revolucijonarna stremljenja pod pepelom dalje. Izbruhnila so l. 1871. po vojni z Nemčijo.

L. 1870. je bila Francija v dobrem mesecu popolnoma premagana od Nemčije, nakar je dne 4. septembra izbruhnila v Parizu nova revolucija. Zaradi nemške okupacije je vladala še hujša notranja zmeda in dne 18. marca l. 1871. je prišlo v Parizu do krvavih spopadov med vladnimi četami in pariško revolucijonarno narodno gardo. Zmagala je ta in s tem je bila ustoličena tako zvana »p a r i š k a k o m u n a«, ki je obstojala 72 dni. Vso oblast v mestu je imel izvršilni odbor narodne garde, ki je uvedel krvavo komunistično diktaturo. Kdor se ni brezpogojno vdal, je moral na morišče in vse ječe so bile prenapolnjene. V svojih socijalnogospodarskih ukrepih so postopali čisto v komunističnem zmislu. Konec meseca maja je pa navalila na Pariz vladna armada in utopila komuno v krvi, na stotine jih je bilo pa še pozneje obsojenih na smrt ali v pregnanstvo. Engels je pozneje izrečno kazal na pariško komuno kot na vzorec proletarske diktature. S tem novim krvavim porazom je bila tri mesece trajajoča »p a r i š k a k o m u n a« in z njo seveda tudi sploh vse francosko revolucijonarno komunistično gibanje zopet za več let zatrto, pač so se pa vzdržale nekatere delavske strokovne in gospodarske organizacije. Komunistično politično gibanje je šele l. 1879. obnovil zopet marksistični komunist J. G u e s d e, seveda v mnogo mirnejši obliki, toda še pri volitvah l. 1887. so dobili komaj 47.000 glasov, kajti njih številčni napredek so onemogočevali stalni s p o r i med posameznimi skupinami.

O Rusiji bomo obširnejše govorili še pozneje, d r u g i h n a r o d o v in držav pa ne bomo navajali. Glede Anglije smo že povedali, da so nastale tam že zgodaj vzorne delavske organizacije, ki pa o komunizmu niso hotele nikoli mnogo slišati, a po manjših deželah, kakor v Italiji, na Španskem, v Belgiji, v škandinavskih državah itd. je sledil razvoj v daljšem presledku francoskemu in nemškemu zgledu.

Tako vidimo, da je marksistična smer komunizma pognala okoli l. 1885. večje ali manjše korenine že skoro

prav po vseh evropskih državah. Ker je Marx sam vedno in povsod naglašal potrebo po mednarodnem značaju in mednarodni združitvi vsega komunističnega gibanja, je jasno, da ni moglo ostati trajno tudi brez trdnejše mednarodne zveze in organizacije. Prva internacijonala se je l. 1876. sicer razšla, toda še v poznejših letih se je vršilo nekaj mednarodnih strokovnih kongresov, čeprav brez enotnih načel. Šele ob priliki pariške svetovne razstave l. 1889. so se zopet sešla tu zastopstva delavstva iz raznih držav. Plod njih posvetovanj je bila ustanovitev II. internacijonale, ki je sklicala potem do vojne osem mednarodnih socijalističnih kongresov. Njen sedež je bil od l. 1900 dalje v Bruslju, njen predsednik je bil Vandervelde, tajnik pa Huysmans. Vsaka včlanjena narodnost je imela v njej po dva zastopnika. Njeni kongresi so vzbujali pred vojno velik hrup, toda njen pravi pomen, kakor bomo še videli, so vsi jako precenjevali.

6. Erfurtski program in socijalna demokracija.

Bismarckov protisocijalistični zakon nemških marksistov torej ni strl, temveč jih je na znotraj še okrepil in tudi njih število je nevzdržno naraščalo. Ustvarili so si mogočne politične, strokovne in gospodarske organizacije in postali so prevažen činitelj v nemški javnosti, s katerim je moral računati vsak. Glede na to so si morali ustvariti tudi jasen program, ki je izražal vso njih miselnost, obsegal vse panoge njih udejstvovanja in dajal smer njih zahtevam. To se je zgodilo l. 1891. na njih strankinem kongresu v Erfurtu. Tam sprejeti program nosi v nasprotju z gotskim, ki je bil le kompromis med lassallejevci in marksisti, izrazito marksistično-komunistično obeležje in je postal nekak vzorec za programe večine evropskih marksističnih strank. Sestavil ga je Kautsky in napisal k njemu tudi obširno razlago.

Glavna načela in zahteve, ki jih — čisto v Marxovem zmislu — izraža, so:

Kapitalistični gospodarski razvoj bo polagoma uničil malo obrt, delavca pa izpremenil v proletarca-nemaniča. Tudi kapitalistov bo vedno manj (koncentracija kapitala), ker bodo veliki polagoma uničili male, število proletarcev bo pa vedno večje in vzporedno s tem bosta naraščali tudi beda ter brezposelnost. Medsebojna nasprotja (razredni ali slojni boj) kapitalistov in proletarcev bodo vedno ostrejša, kapitalistično gospodarstvo samo bodo pa radi nesmotrenega proizvajanja in pomanjkanja novih trgov pretresale tudi vedno hujše krize. Te je mogoče preprečiti le, če preidejo vsa proizvajalna sredstva (zemlja, rudniki, podjetja itd.) v skupno last vse družbe (komunizem). Taka preureditev vse človeške družbe bi človeštvo zopet osvobodila in mu vrnila srečo ter blagostanje. Izbojevati pa more to preuredbo le zavedno delavstvo s pomočjo neizprosnega razrednega boja in lastne politične stranke, katero so krstili za socijalno-demokratično stranko. Po svojem programu so bile torej socijalno demokratične stranke izrazito marksistično komunistične, kakršne so dejansko povsod še danes in se torej vsaj v glavnih načelih ne razlikujejo mnogo od tistih današnjih strank, ki se tudi po imenu nazivljejo komunistične. Glavna razlika med prvimi in drugimi je prav za prav le v tem, da skušajo priti socijalni demokratje do istega cilja z mirnejšimi sredstvi in vsaj deloma po demokratični poti. V tem pogledu so se pa precej oddaljili od svojega učitelja Marxa, kar jim zato komunisti tudi upravičeno očitajo.

Krvavi poraz francoskih komunistov l. 1871. in razne druge izkušnje so namreč jako omilile pot, po kateri so skušali socijalni demokratje — mi jih bomo odslej kratko nazivali socijaliste — dospeti do svojih ciljev. Polegla se je njih vera v skorajšnjo svetovno revolucijo, ki bi čez noč izpolnila njih nade, zato so skušali priti postopoma do svojih končnih ciljev. V to svrho so zahtevali v erfurtskem programu uvedbo splošne, enake, direktne in tajne

volivne pravice, čim najširšo samoupravo (avtonomijo) raznih upravnih teles (dežel, občin itd.), volitev uradnikov, ljudsko brambo (milico) namesto stalnih armad, neomejeno svobodo misli, tiska in združevanja, popolno enakopravnost žene z možem, popolno ločitev cerkve od države, brezplačne in obvezne brezverske osnovne šole, brezplačno pravno varstvo in zdravniško oskrbo ter odpravo vseh posrednih davkov in uvedbo naglo se stopnjujočih neposrednih davkov. Za varstvo delavcev so še posebej zahtevali osemurni delavnik, prepoved otroškega dela, omejitev ponočnega dela, zadostni tedenski počitek, prepoved plačevanja mezde v blagu, strogo nadzorstvo podjetij, odpravo poselskega reda in uvedbo širokega državnega delavskega zavarovanja.

To je na kratko vsebina erfurtskega programa. Z veliko večino njih zahtev se mora gotovo strinjati vsak demokratično in socijalno čuteč človek, še več, v mnogih pogledih so dandanes že preskromne, toda te zahteve nikakor niso bile cilj socijalne demokracije, temveč le sredstvo za okrepitev delavstva, da bi laže prišlo tudi do svojega končnega cilja, to je do komunističnega družabnega reda. Kako bi ta izgledal, v erfurtskem programu sicer ni podrobnejše očrtano, poznamo ga pa iz številnih spisov najveljavnejših marksističnih voditeljev in znanstvenikov vseh narodov.[7] Vsi zopet in zopet ponavljajo stremljenja, ki jih poznamo že iz najskrajnejših zahtev komunističnih revolucijonarjev prejšnjih dob, med drugim seveda tudi iztrebitev vsega verstva, odpravo zakonske zveze, diktaturo proletarijata itd.

Oborožena s takim programom je začela potem proti koncu preteklega stoletja socijalna demokracija svoj uspešni pohod med industrijskim delavstvom vsega kulturnega sveta, zlasti pa Srednje, Zapadne in Severne Evrope. Nemški socijalisti so dobili pri volitvah l. 1912 že 4.2 mi-

---

[7] Tu opozarjamo zlasti na glavno delo dolgoletnega voditelja nemške soc. demokracije, Avg. Bebla »Die Frau und der Sozialismus«, ki v svojem zadnjem delu obširno popisuje ureditev bodoče komunistične družbe.

lijona glasov (110 poslancev), avstrijski l. 1907 nad en milijon (87 poslancev), francoski l. 1914 okroglo 1.4 milijona (110 poslancev), italijanski l. 1913 do 900.000 glasov (52 poslancev), v Belgiji l. 1906 skoraj 470.000 itd. To naglo razširjanje in naraščanje njih politične moči sta spremljala ogromna in vzorno vodena strokovna in gospodarska organizacija ter tisk. L. 1906. so imeli nemški socijalisti 56 dnevnikov ter 69 strokovnih listov in revij, a njih strokovne organizacije so štele l. 1906. skoraj 1,700.000 članov. Avstrijski socijalisti so imeli l. 1906. v svojih strokovnih organizacijah 450.000 članov in 94 strokovnih listov, zadrug pa l. 1907. nad 400. Slično razpredeno organizacijo so imeli tudi socijalisti po drugih državah, ki so se shajali vsakih par let na skupnih zborovanjih internacijonale. Na sedmem internacijonalnem kongresu, ki se je vršil l. 1907. v Stuttgartu, je zastopalo n. pr. 884 odposlancev socijaliste pet in dvajsetih narodov (držav).

Kljub temu, da so socijalni demokratje tako naglo napredovali med delavstvom skoraj vseh industrijskih držav in da je stal vsaj na zunaj njih erfurtski program dokaj trdno, so se pa vendarle začela proti koncu preteklega stoletja pojavljati v njih vrstah precej huda medsebojna nasprotja. Mnogi odlični socijalistični znanstveniki (n. pr. E. Bernstein, osebni prijatelj Marxov), so namreč opazili, da razvoj kapitalističnega gospodarskega reda vendarle ne gre po tisti črti, kakor jo je prorokoval njih največji mislec Marx. Dalje so dognali, da so marsikatere Marxove trditve naravnost zmotne, a druge zopet jako pomanjkljive. Glede na to so zahtevali, da se morata marksizem in socijalistični program pregledati (revidirati) in popraviti, zato so jih nazivali »revizijoniste«. Proti revizijonistom so ostro nastopali »pravoverni« marksisti, kar je tudi razumljivo, saj si menda nihče ni bil prav na jasnem, kaj bi iz take revizije nastalo, zato so ostali lepo pri starem erfurtskem. Vse to je začelo polagoma jako nevarno majati nekoč tako ponosno

socijalistično stavbo in stroge marksistične temelje socijalne demokracije povsod, dokler res ni prišlo deloma že med svetovno vojno, še bolj pa prva leta po vojni do popolnega preloma v dotlej enotnih marksističnih vrstah.

Najprej so začela prav vidno vodeneti njih stremljenja po revoluciji. Vsi veliki utemeljitelji socijalizma so jo umevali kot krvav in nasilen preobrat, v katerem se bo delavstvo polastilo vse moči in oblasti, toda kakor so začeli prihajati proti koncu prejšnjega stoletja socijalistični poslanci v večjem številu v razne evropske parlamente in se udeleževati dela v njih, so začeli polagoma izgubljati vero in po večini najbrže tudi poželjenje po skorajšnji revoluciji. Premnogi socijalistični voditelji so si v delavskih organizacijah ali vsaj z njih pomočjo ustvarili kaj udobno življenje že v »meščanski« družbi, zato pač niso čutili prevelike potrebe po skorajšnji komunistični revoluciji. Svoje sile so zastavljali zato le za postopno izbojevanje raznih zakonov, ki bi olajševali usodo delavcev. Ta nova smer pa ni bila več revolucijonarna, temveč le stremljenje po evoluciji, t. j. postopnem razvoju. Strastnejši marksisti so začeli zato vedno bolj mrmrati proti takemu polovičarstvu in voditeljem očitati, da slepijo množice, vendar niso mogli preprečiti tega naravnega razvoja vseh velikih socijalističnih strank. V socijalističnih listih in na zborovanjih je prišlo do ostrih medsebojnih spopadov, toda na zunaj je ostala socijalistična armada vsaj do vojne vendarle še enotna, razen ruske, o kateri bomo pa govorili pozneje.

Ta notranja kriza se je jasno izražala tudi v internacijonali. Prvih sedem let je uspešno rešila le vprašanje razmerja med anarhizmom in marksizmom. Nadaljnjih osem let so obravnavali največ vprašanje soudeležbe socijalističnih strank v meščanskih vladah (ministerijalizem), a so zlasti francoski socijalisti tozadevne sklepe vedno iznova kršili, med vojno in po vojni pa sploh skoro vsi. Zadnje predvojno desetletje so pa največ razpravljali o ohranitvi svetovnega miru in stališču, ki ga naj zavzamejo socijalistične stranke v pri-

meru izbruha vojne. V tem pogledu je odrekla internacijonala popolnoma, kajti večina je bila vedno za »narodno obrambo«, ali kakor se je izrazil Jaures: »Ne izdajstva domovine in ne izdajstva socijalizma.« Vrednost takega stališča se je najbolj izkazala l. 1914., ko so skoro vsi socijalistični poslanci vseh vojujočih se držav glasovali za vojne kredite, kar je zadalo internacijonali tudi smrtni udarec.

7. Vojna in komunistično gibanje.

Eno glavnih marksističnih gesel v vseh časih je bila njih mednarodnost, saj je Marx ponovno poudarjal, da delavec nima nobene domovine. To jih sicer ni oviralo, da ne bi nastopali v praksi pogosto proti osnovnim pravicam malih in podjarmljenih narodov (n. pr. proti Slovencem na Koroškem, proti Poljakom v Poznanju i. dr.), vendar so na vseh kongresih radi obsojali narodnostno prenapetost in naglašali zlasti svoje neizprosno nasprotstvo proti vsaki vojni. Polagoma so pa tudi ta njih načela precej zvodenela in sam voditelj nemških socijalistov, A. Bebel, je že l. 1904 v nemškem parlamentu ponovno poudaril, da je celo sam, kljub svoji sivi starosti, z navdušenjem pripravljen korakati v bojno fronto, če bi bila Nemčija napadena.

Ko je potem poleti l. 1914. vojna res izbruhnila, je že malokdo pričakoval, da bodo socijalisti izpolnili svoje nekdanje obete in s splošno stavko onemogočili vojno, toda marsikdo se je bil vendarle začudil, da so skoraj po vseh bojujočih se državah brez pridržkov glasovali za vse vojne ukrepe svojih vlad, še bolj ga je pa presenetilo dejstvo, da so odšli mnogi socijalistični poslanci in voditelji celo sami v vojno kot — prostovoljci.

Če so si stali v bojnih jarkih nasproti milijoni socijalistov ramo ob rami s sinovi »gospodujočega razreda«, tudi ni moglo biti več govora o njih mednarodni zvezi — internacijonali. Razpadla je sama od sebe in milijoni njenih pristašev niso prepevali več »internacijonale«, tem-

več s puško na rami domoljubne pesmi. Samo nekateri redki so ostali dosledni in zvesti svojim načelom, toda ti so se morali poskriti pred splošnim vojnim navdušenjem, ki je po mnogih državah res valovilo od ministrstev do delavnic.

Ob izbruhu svetovne vojne se narodi niso delili več v kapitaliste in proletarijat, temveč v entento in osrednji velesili, in večino socijalističnih strank, razen ruske boljševike, so vodili zgolj narodni nagibi. V vojujočih se državah je zavladal povsod notranji državljanski mir.

Ker je Nemčija Belgijo zasedla, mednarodni socialistični urad ni mogel ostati več v Bruslju. Njegov predsednik Vandervelde je vstopil v vlado, tajnik Huysmans se je pa preselil v Haag in sestavil tam s holandskimi socijalističnimi voditelji nov urad, ki si je zaman prizadeval, da bi se sešla mednarodna socijalistična konferenca. L. 1917—1918 so se sešli le socijalistični zastopniki iz nevtralnih držav v Kopenhagnu in pozivali vojujoče se države, naj končajo s prelivanjem krvi, dočim so zborovali ententni socijalisti dne 17. februarja l. 1915 v Londonu ter zahtevali nadaljevanje vojne. Ruski boljševiki in menjševiki so udeležbo na tej konferenci odklonili. Avstrijski in nemški socijalisti so se pa sešli meseca aprila l. 1915 na Dunaju. Nekako oficijelno so se razgalila vsa narodnostna nasprotstva zlasti še ob priliki socijalističnih konferenc v Zimmerwaldu (septembra 1915) in v Kienthalu (aprila 1916), katerih so se udeležila odposlanstva nekaterih nevtralnih držav in leva krila vojujočih, razen Angležev. Razpravljala so brezuspešno o uporabi razrednobojnega načela za pospešitev konca vojne. Po izbruhu ruske revolucije (marca 1917) je poskušal Huysmans še enkrat sklicati konferenco II. internacijonale v Stockholmu, a ni uspel. Druga internacijonala je bila mrtva.

Uničujoči vplivi, ki jih je puščala vojna povsod, neusmiljeno dušenje vsakega svobodnega izražanja misli, naglo naraščanje ljudske bede in blazni osvojevalni načrti generalov in vojnih hujskačev so pa polagoma začeli

vendarle obujati vest tudi onih socijalističnih voditeljev, ki so še l. 1914. gladko glasovali za milijardne vojne kredite, milijonska novačenja itd. Tako so se izoblikovale polagoma v socijalističnih vrstah tri skupine: prva, ki je ostala do konca zvesta svoji »domoljubni« politiki, druga, ki se je zopet zavedla svojih marksističnih načel in je stopila v opozicijo proti vojni politiki svojih vlad, a se ni povzpela do kakih odločnejših revolucijonarnih dejanj, in tretja, ki je stala že od početka v ostrem nasprotju proti vojni ter je začela polagoma celo razvijati že izrazito revolucijonarna in deloma celo anarhistična načela. Posebno nazorno se je pokazalo to v Nemčiji, kjer je nastopil K. Liebknecht (z Rozo Luxenburg) že meseca decembra l. 1914 proti državljanskemu miru in osnoval l. 1915 tako zvano »Spartakovo zvezo«, ki je izdajala ostre letake proti oficijalni vojni politiki stranke. L. 1916 se je pod vodstvom Haaseja odcepilo od strankine parlamentarne delegacije 18 radikalnejših poslancev, ki so se l. 1917 konstituirali kot »Neodvisna soc. dem. stranka Nemčije« in so vzporedno s spartakovci pospeševali revolucijoniranje nemškega proletarijata. Na zborovanjih francoske socijalistične stranke je bilo prav tako opaziti opozicijonalne glasove, vendar vsaj med vojno do kakih vidnih dejanj še ni prišlo, pač se je pa levica neposredno po vojni odcepila od stranke in se organizirala samostojno kot komunistična stranka. Sličen proces se je izvršil tudi v Angliji, v Italiji, v Združenih državah, v balkanskih državah in drugod. Skratka: načelna in taktična nasprotja, ki so se v II. internacijonali že itak ves čas njenega obstoja bolj ali manj močno pojavljala, so ob koncu svetovne vojne vodila do popolnega preloma. Reformistični del proletarijata je ostal zvest svojim oficijalnim socijalno demokratičnim strankam, ki so se pozneje vnovič znašle v »Socijalistični delavski internacijonali« (naslednici II. internacijonale), revolucijonarno komunistična leva krila so se pa organizirala v samostojne komunistične stranke ter se združila v III. internacijonali.

Čim bolj se je izpreminjala vojna v splošno katastrofo človeštva, tem bolj je naraščal med ljudskimi množicami tudi odpor proti njej in tem več marksistov je prehajalo tudi v tabor vojnih nasprotnikov. Jeseni l. 1918. so se fronte osrednjih sil končno zlomile. V državah, ki so zmagale, je vzbudil konec vojne seveda viharno narodnostno navdušenje, ki je potisnilo marksistične vojne nasprotnike za krajšo ali daljšo dobo v kot, v premagani Nemčiji in Avstriji so pa izvedle razočarane množice državni prevrat, pri katerem so zavzemali marksisti vodilno vlogo. Toda to nikakor ni bila socijalna revolucija, kakršno so napovedovali desetletja marksistični voditelji, temveč zgolj politična. Uvedli so republike in druge najširše demokratične svoboščine, izvedli tudi dalekosežno delavsko varstvo, sicer je pa — ostalo vse pri starem. Velika večina nekdanjega marksističnega delavstva in njegovih voditeljev ni imela ne poguma in ne volje izvesti svojih lastnih načel — komunističnega družabnega reda, temveč je ponekod celo krvavo udušila vsa podobna stremljenja radikalnejšega delavstva (n. pr. Noske v Nemčiji). Socijalna demokracija je ostala to, v kar se je bila razvila že zadnja leta pred vojno, namreč stranka z bobnečimi revolucijonarnimi in komunističnimi gesli, z mirnimi socijalnimi in demokratičnimi stremljenji, a le prepogosto tudi z jako nesocijalističnimi dejanji, kajti po premnogih državah so jih njih kulturnobojni skomini vodili v sumljive zveze z zastopniki najizrazitejših meščanskih strank (n. pr. v Jugoslaviji). Tako je bilo skoraj povsod, razen v Rusiji, o kateri bomo pa govorili še pozneje.

Da je bilo v takem ozračju reformistične socijalne demokratične stranke težko pridobiti zopet za skupno mednarodno zvezo, je več kot razumljivo. Zlasti francoski in belgijski socijalisti so se trdovratno branili sesti za skupno mizo s svojimi nemškimi sodrugi. Prva povojna konferenca socijalističnih strank se je vršila februarja l. 1919 v B e r n u , kjer so morali Nemci obžalovati svoje medvojno postopanje. Konferenca se je izrekla za

demokracijo in proti diktaturi, toda manjšina je odklonila obsodbo sovjetske diktature, ker je upala, da bo morda vendarle še mogoče vzpostaviti enotno internacijonalo z boljševiki. Naslednje konference so uvidele jalovost teh upov in radikalnejše manjšine so ustanovile meseca februarja l. 1921 na Dunaju »Mednarodno delovno skupnost socijalističnih strank« (ironično so jo nazivali »poltretjo internacijonalo«), ki je zavzemala nekako posredovalno stališče med II. in III. internacijonalo. Vodil jo je Friderik Adler. Ker so pa njene kompromisarske vrste vedno bolj kopnele ter se je proletarijat osredotočil okrog strank II. in III. internacijonale, se je »poltretja internacijonala« odzvala vabilu druge ter se na skupnem kongresu o binkoštih l. 1923 v Hamburgu združila v »Socijalistično delavsko internacijonalo«. Ta — na kratko jo imenujemo še vedno »druga internacijonala« — je imela v naslednjih letih nekaj kongresov, ki so pa šli neopaženo mimo javnosti in celo delavstva samega, kajti izgubili so prav ves nekdanji pomen in ugled. Svoja načela je najjasneje izrazila na drugem kongresu v Marseilleu leta 1925, ko se je izrekla za politično in gospodarsko sodelovanje z meščanskimi strankami, pri čemer naj varuje koristi delavstva. Svoj patriotični in malomeščanski reformistični značaj kažejo stranke druge internacijonale najbolj v tem, da skoro po vseh državah, kjer le reflektirajo nanje, sodelujejo z najbolj meščanskimi strankami. Nekdanji najizrazitejši zastopnik čistega marksizma v srednji Evropi, Kautsky, sedaj uči, da ne tvori prehoda v komunistično družbo diktatura proletarijata, temveč — koalicijske vlade. Iz vse nekdanje bobneče marksistične orožarne so ohranile današnje socijalno demokratične stranke le še — materijalizem s svojim prostaškim protiverskim bojem.

Značaj povojnih socijalno demokratičnih strank vidimo najnazorneje v Nemčiji. Tam so po porazih na bojišču zanetili skrajni levičarski elementi, vzpodbujeni od ruskega vzgleda, revolucijo. Izbruhnila je 3. novem-

bra l. 1918 v Kielu in šest dni nato je zmagala tudi v Berlinu. Povsod so ustanavljali sovjete, na njih čelo so so znali hitro postaviti socijalisti, a socijalistični voditelj Ebert je že tedaj izjavil: »Jaz sovražim revolucijo kot gren.« Socijalni demokratje so sestavili vlado, nato pa kmalu z vso silo navalili na spartakiste, ki so se konec l. 1918 preorganizirali v »Komunist. stranko Nemčije«. Noske, ki je samega sebe imenoval »krvavi pes«, je postal vojaški diktator in organiziral posebne četniške skupine, ki so potem v prvih mesecih l. 1919 razbijale vse komunistične ustanove in morile voditelje (padlo je okoli 20.000 oseb, 15. jan. sta bila umorjena Liebknecht in R. Luxenburg). Krvavo so bili zadušeni tudi vsi poznejši komunistični poizkusi, kakor od 6. aprila do 1. maja 1919 obstoječa bavarska sovjetska republika, razni revolucijonarni poizkusi (v Porurju), generalni štrajki (v Turingiji, na Saškem) i. dr. Socijalisti, ki so nato 10 let vladali Nemčijo, so dne 11. avgusta l. 1919 res da izglasovali novo demokratično ustavo, niso pa izvedli niti agrarne reforme in še manj socijalizirali vsaj glavna naravna bogastva in produkcijska sredstva, katerih podružabljenje zahtevajo celo mnoge od njih tako psovane meščanske stranke. Pač so pa hiteli z uvedbo — brezverske šole.

Polstoletna prizadevanja marksističnega socijalizma so se torej ob koncu vojne končala z naslednjim uspehom:

a) z ustanovitvijo komunistične diktature v Rusiji,

b) z popolno zvodenelostjo socijalno demokratičnih strank, v katerih je še globlje zazijal prepad med njih besedami in dejanji. Zato tudi skoro po vseh deželah nevzdržno propadajo, ponekod so pa sploh popolnoma bankrotirale (n. pr. v Italiji, v Nemčiji, v Avstriji i. dr),

c) z ustanovitvijo novih komunističnih strank s III. internacijonalo na čelu.

Opisano medvojno in povojno postopanje socijalno demokratičnih strank pa seveda ni moglo zadovoljiti onih voditeljev in onih množic, ki so resno verovale v toliko

let oznanjevana in proslavljana marksistično komunistična načela. Ne moremo se tedaj čuditi, če so zazijala med obema taborama najhujša in najgloblja nasprotstva. Dočim so se organizirale oportunistične socijalno demokratične stranke v II. internacijonali, so se pa združile dosledne marksistične manjšine povsod v nove stranke — komunistične in se priključile III. ali komunistični internacijonali (»Kominterna«), ki so jo osnovali ruski marksisti l. 1919. v Moskvi.

Izprva so bile komunistične stranke povsod precej šibke. V njih so se zbirali le dosledni in načelni marksisti, del propalih postopačev (Marx jih imenuje »Lumpenproletariat«) ter oni tisoči, ki so se kot vojni ujetniki nasrkali v Rusiji komunističnih nazorov. Naraščajoča gospodarska beda in razočaranje delavskih množic s polovičarsko politiko socijalno demokratičnih strank so pa dovajale komunistom vedno nove mase onega delavstva in izobraženstva, ki smatra marksizem še za najboljši izhod iz sedanje globoke duhovne in socijalne krize človeštva. Tako so postale komunistične stranke polagoma bolj ali manj močne skoraj po vseh evropskih državah.

Zaradi organizatoričnega in idejnega razpada II. internacijonale so ustanovili ruski boljševiki meseca marca l. 1919 v Moskvi III. internacijonalo, ki je postala novo mednarodno ognjišče revolucijonarnega marksistično-leninističnega proletarijata. Njeno razmerje do obeh predhodnic je izrazil Lenin l. 1919, rekoč: »I. internacijonala je položila temelje boju mednarodnega proletarijata za socijalizem, II. internacijonala je bila doba pripravljanja tal za široko razširitev gibanja med mase, III. internacijonala prevzema sadove druge, odstranjuje njen oportunizem in malomeščanske izrastke ter začenja z uresničenjem proletarske diktature.«

Na ustanovnem zborovanju so bili zastopani komunisti iz 19 držav, naslednje leto je bilo včlanjenih 37 držav, l. 1921 je združevala komuniste 52 držav, a na 6. kongresu l. 1928 je bilo zastopanih že 59 držav s 515 delegati. Da prepreči naval nezanesljivih elementov,

je bilo sklenjenih že 1920. leta 21 strogih sprejemnih pogojev, ki izključujejo vse levičarske (anarhistične) in desničarske (demokratične) elemente, l. 1928 je pa sprejela svoj obsežen končni program ter začrtala taktiko včlanjenih strank. Izprva je čakala namreč »kominterna« le na svetovno revolucijo, ko so pa splahneli upi vanjo, je posvetila vso pozornost propagandi med proletarskimi množicami. Danes predstavlja »kominterna« ogromno organizacijo, njen izvršilni odbor ima 5 pododborov (tajništvo, za organizacijo, za agitacijo in propagando, za informacije ter za stik s komunističnimi strankami izven Rusije). Razen tega združuje v svojem okrilju še 12 strokovnih internacijonal (mladina, žene, sindikati, zadruge, kmetje, rdeča pomoč, šport, rdeči borci, intelektualci, prijatelji SSSR, vzgoja in zveza za delo v kolonijah). Tajništvo samo se deli zopet v 11 oddelkov, v katerih območje spadajo posamezne skupine inozemskih držav. Njen proračun, ki ga krije po večini sovjetska vlada, znaša okroglo 200 milijonov zlatih rubljev, razpolaga pa z okroglo poldrugim milijonom agitatorjev po vseh državah vseh delov sveta.

Včlanjene stranke iz posameznih držav številčno niso tako močne, kot so bile stranke predvojne II. internacijonale, kajti vstop v stranke je mogoč res le prepričanim marksističnim komunistom, ki obstojajo po mnogih državah le tajno in zato sploh ne morejo sprejemati večjih množic, razen tega so pa mnoge preživljale tudi hude notranje krize. L. 1927 je štela nemška komunistična stranka le 125.000 članov, češkoslovaška 150.000, francoska 52.000, švedska 15.000, ameriška 12.000, angleška 9000 itd. Neprimerno večje je seveda število glasov, ki jih zberejo komunistične stranke pri volitvah. Tako je dobila n. pr. nemška 1930. leta 4.6 milijonov glasov (l. 1933 bila potem razpuščena).

Povsod nastopajo jako bojevito in radikalno, toda kakih resnejših prevratov doslej še niso mogli izvesti nikjer, razen v prvih dveh povojnih letih v Nemčiji in pa na Madjarskem, kjer je osnoval B e l a K u n poleti leta

1919 (od marca do avgusta) kratkotrajno sovjetsko diktaturo, ki je precej močno pljusknila tudi v naše Prekmurje. Mnogo bolj nego nekdanja II. internacijonala se skuša »kominterna« uveljaviti tudi v prekomorskih deželah ter je imela svoje prste skoro v vseh tamošnjih revolucijonarnih gibanjih (1919—1922) v Indiji, v Maroku in v Siriji 1925, v Indoneziji 1926, na Kitajskem itd. Razumljivo je seveda, da nudi vso gmotno in moralno pomoč tudi vsem revolucijonarnim poizkusom v Evropi (n. pr. l. 1934 na Španskem).

Toda tudi liberalizem in kapitalizem, ki še vedno obvladujeta današnji družabni red, nista držala medtem rok križem in mirno gledala neizprosnih revolucijonarnih stremljenj doslednega marksističnega komunizma. Izrabila sta naravno in plemenito narodnostno čustvo, ga izmaličila pri ljudskih množicah do najskrajnejših prenapetosti, vključila ga v svojo liberalno, na poganskih Heglovih nazorih temelječo miselnost in začela pod to in tako zastavo (f a š i s t i č n o) neizprosen boj zlasti proti marksizmu, kljub temu, da veže obe ti dve protikrščanski skrajnosti nepričakovano mnogo skupnih načelnih pogledov in nazorov, o čemer bomo pa govorili še pozneje. Po nekaterih državah (v Italiji, v Nemčiji) je izvedel liberalno-kapitalistični fašizem pravo revolucijo, surovo zatrl vse naravne človeške pravice, krvavo zadušil vse javne pojave marksizma in uvedel svojo lastno diktaturo in strahovlado, na las podobno boljševiški, drugod (na Poljskem, v Avstriji, v Turčiji itd.) je dal pobudo in oporo raznim drugim činiteljem za dalekosežno omejitev osnovnih demokratičnih svoboščin, v tretjih državah (v Franciji, v Češkoslovaški i. dr.) pa stoji fašizem zaenkrat še v ozadju in preži, kdaj bo začel dvigati glavo.

Tako je danes kulturno človeštvo razklano na videz v dva, kljub toliki notranji sorodnosti do skrajnosti si nasprotujoča tabora, ki obetata rešiti človeštvo iz današnjih stisk. Toda obe ti dve veliki, izrazito protikrščanski gibanji — liberalni fašizem in materijalistični komunizem

— sta usodni zmoti in zablodi. Da, mirno lahko trdimo, da tirata človeštvo nazaj v barbarizem in da sta celo vzrok vse duhovne in gospodarske bede današnjega človeštva, ki je ne bo konec poprej, dokler ne najde človek zopet poti nazaj k svojemu Stvarniku in Gospodu.

8. Komunizem pri Jugoslovanih.

Preden zaključimo poglavje o zgodovinskem razvoju komunistične misli in komunističnega gibanja ter preidemo k opisu komunistične družbe, kakršna se je izoblikovala v Rusiji, se moramo ozreti še na pojave komunističnih nazorov pri nas Jugoslovanih — Srbih, Hrvatih in Slovencih — kajti samo ob sebi je umevno, da taka velika gibanja, ki so bolj ali manj vzvalovila vse kulturne narode, tudi pri nas niso mogla ostati brez odmeva.

Srbija je bila kljub osvobojenju izpod turškega jarma še globoko v drugo polovico preteklega stoletja na jako nizki kulturni in gospodarski stopnji. Skrajni centralistični in reakcionarni absolutizem je vladal nepismenim kmetskim masam, meščanstva skoraj ni bilo, obrt in trgovina v prvih najskromnejših početkih, industrija pa nepoznana. V tem patrijarhalnem življenju seveda tudi niso mogle najti skoraj nobenega odmeva moderne liberalne ideje, ki so vzvalovile v prvi polovici preteklega stoletja vso Evropo, še manj pa komunistične, ki so nujno sledile razvoju kapitalističnega gospodarstva. Ko je bil v zapadni Evropi marksizem že v polnem razmahu, se je šele pojavil v Srbiji mlad finančni uradnik Živojin Žujović (1840—1870), ki je objavil nekaj rahlo socijalistično in deloma tudi komunistično pobarvanih člankov. Zato ga nazivljejo »očeta srbskega socializma«, čeprav je vzbudil pozornost le pri nekaterih redkih mladih izobražencih. Globlje je razgibal široke ljudske množice in v mnogočem usmeril vse srbsko javno življenje prav do najnovejše dobe šele —

Svetozar Marković (1846—1875), eden najvažnejših srbskih preporoditeljev sploh.

Ta mož je študiral v Rusiji in v Švici, nato je pa začel l. 1870. izdajati doma prvi srbski socijalistični list »Radnik«, ko je bil pa zatrt ta, je poskušal še z raznimi drugimi, a nobeden se ni mogel obdržati dolgo. Čeprav je trajalo vse njegovo javno delovanje komaj pet let, od katerih je pa še dobršen del preživel po zaporih, je imel vendarle ogromen vpliv na ves tedanji srbski rod. Iz tujine prineseno zmes komunističnih, anarhističnih in marksističnih nazorov je znal spretno prilagoditi razmeram in potrebam tedanje zaostale Srbije in je spričo nedostajanja industrijskega delavstva skušal gospodarsko organizirati zlasti mlado izobraženstvo in obrtnike. Neumorno se je boril proti tedanjemu koruptnemu in nasilnemu režimu za politične svoboščine ter samoupravo ljudstva in je postal tako duševni oče l. 1881. ustanovljene »Narodne radikalne stranke«, ki je dajala potem pol stoletja smer vsemu srbskemu političnemu življenju.

Markovićevi pristaši in učenci so se po učiteljevi smrti razšli po raznih političnih strankah, le majhen del je skušal še nadalje gojiti čisto marksistično misel. Na čelu teh je stal Dimitrije Cenić, ki je izdajal več listov in sodeloval pri raznih delavskih in rokodelskih društvih in zadrugah. Njegovi somišljeniki so se zbirali zlasti okoli maloštevilnega »Občega delavskega društva«, po njegovi smrti pa okoli »Obrtniške zveze«, iz katere so l. 1895. marksistični delavci izrinili samostojne obrtnike ter njeno glasilo prekrstili v »Socijalnega demokrata«. Čeprav se je medtem pojavila po nekaterih srbskih mestecih že prva industrija in je bilo ustanovljenih še nekaj drugih delavskih društev, pa do posebne marksistične stranke vendarle še nekaj let ni moglo priti. Deloma je to oviral tedanji nasilni režim, deloma pa tudi pomanjkanje sposobnega voditelja, kajti pustolovski duhovnik Vasa Pelagić je bil bolj revolucijonarni sanjač kot trezen in premišljen mar-

ksist, a Jaša Prodanović, poznejši voditelj srbske republikanske stranke, je odšel iz marksističnih vrst kmalu k drugim strankam, vendar je priboril srbskemu delavstvu l. 1911. z »Zakonom o radnjama« prvi začetek socijalne zakonodaje.

Beraške plače, strašno izrabljanje, pomanjkanje vsakega pravnega in socijalnega varstva, 12—20 urni delavnik in druga slična sredstva, ki sta se jih posluževali mlada in šibka srbska industrija ter obrt na koncu preteklega in v začetku tekočega stoletja, so pa polagoma vendarle sama ustvarila ugodna tla za večji razmah marksističnega komunizma. Po državnem prevratu l. 1903., ki je dal Srbiji tudi obširne politične svoboščine, so se začele naglo širiti zlasti strokovne organizacije. L. 1907. je štelo že 22 strok 101 krajevno organizacijo z 2881 člani in združene so bile v l. 1903. ustanovljenem »Glavnem radničkem savezu«, ki je vodil od l. 1907. do 1910. skupno 135 stavk. Najbolje so bili organizirani kovinarski, krojaški, lesni in opančarski delavci.

Iste okoliščine so pa pospeševale in širile tudi marksistično politično gibanje. Po prizadevanju M. Ilića, D. Tucovića, D. Lapčevića in R. Dragovića je prišlo takoj po državnem prevratu l. 1903. do ustanovitve »Srbske socijalno demokratične partije«. Njen program je bil veren, deloma celo dobeseden posnetek erfurtskega programa. Čeprav je posvečala mlada stranka največjo pozornost agitaciji, organizaciji in tisku (poleg številnih listov so izdali v prevodu še velik del spisov vodilnih nemških marksističnih pisateljev), vendar spričo silne kulturne zaostalosti srbskega delavstva nikoli ni mogla zajeti širših delavskih množic. Marksistične strokovne organizacije so združile v svojih vrstah le kakih 7 do 10 odstotkov vsega tedanjega srbskega mezdnega delavstva, politične pa nikoli nad 3 odstotke. Kljub temu pa ni bila stranka od svoje ustanovitve dalje nikoli brez svojega zastopnika v skupščini in pri poslednjih predvojnih volitvah (l. 1912.) si je priborila s 30.000 glasovi celo dva mandata (v požarevskem in podrinskem

okrožju). Jako živahno se je udejstvovala stranka tudi v občinski politiki in pridno gojila stike z ostalimi balkanskimi marksističnimi strankami. O božiču l. 1909. je sklicala v Belgrad celo skupno zborovanje srbskih, bolgarskih, romunskih, grških, turških, hrvaških in slovenskih marksistov ter ob tej priliki zahtevala ustanovitev federativne balkanske republike.

Med vojno je vsa ta mlada stavba seveda razpadla, toda marksistična misel je bila zasejana tudi v Srbijo, zato je po vojni lahko hitro vnovič zbrala svoje raztresene ude, o čemer bomo pa govorili še pozneje.

*

Precej sličen razvoj kot srbski marksizem je doživljal tudi marksizem v Bosni in Hercegovini, ker so si bile tudi razmere v obeh deželah v marsičem enake. Tudi v Bosni se je že tekom XIX. stol. pojavilo več posameznikov, ki so skušali med ljudstvom razgibati nekak meglen komunistični pokret, toda spričo velike kulturne in gospodarske zaostalosti ljudstva ter izprva turškega, nato pa avstrijskega vojaškega režima seveda še niso mogli uspeti. Prvi je bil menda že iz Srbije nam znani Vasa Pelagić (1838—1899), po rodu Bosanec (iz Žabara), ki je postal kmalu po končanih študijah arhimandrit in rektor pravoslavnega semenišča v Banjiluki. Ker je pa svoje gojence in tudi ostalo ljudstvo le prevneto navduševal za politično, narodno in socijalno osvobojenje, so ga turške oblasti kmalu zaprle in v železje okovanega poslale v Carigrad, kjer je bil obsojen na 101 leto ječe. Pelagić se je pojavil v Bosni še tudi pozneje večkrat, toda s svojimi zmedenimi in pustolovskimi nazori ni našel nobenega pomembnejšega odmeva, zlasti ker se prvih 30 let (1878—1908) avstrijske okupacije politično življenje sploh ni moglo razviti. Po proglasitvi bosenske ustave l. 1908., ki je dala tamošnjemu ljudstvu precej obširne politične svoboščine, je pa začel pod vplivom srbskega in hrvaškega marksizma ter pod vodstvom S. Kaporja in S. Jakšića poganjati marksizem svoje ko-

renine tudi tu. Že poleti 1909 je bila osnovana »Socialdemokratska stranka Bosne i Hercegovine« z glasilom »Glas Svobode«, vendar so bile zunanje okoliščine še preveč neugodne, da bi si mogla priboriti kak znatnejši pomen. Med vojno je vse njeno delo seveda zaostalo, po vojni se je pa stranka v celoti pridružila skrajnim komunistom.

*

V do l. 1912 turški Makedoniji brez industrije in kulture o večjem marksističnem gibanju ni moglo biti še niti govora in prav tako ne v patrijarhalni Črni gori, čeprav so se tu posamezni mladi izobraženci, ki so študirali v Srednji ali Zapadni Evropi, že močno nagibali k marksizmu. V Črni gori je širil zmisel za socijalna vprašanja le Markovićev učenec Miloš Savlić, ki je bil nekaj časa tudi pravosodni minister in je skušal uvajati razne reforme v rahlo socijalističnem zmislu. Za seboj je imel velik del napredne mladine, a okrog l. 1900 so ga režimski agenti ubili. Pozneje je vse sile mlade Črne gore absorbiral žilav boj za ustavo, parlamentarizem in za demokracijo. V Makedoniji so se ustvarili pogoji za kako javno življenje sploh šele po mladoturški julijski revoluciji l. 1908. Tedaj so iz Srbije zanesli socijalistično gibanje tudi v Makedonijo in dne 1. oktobra l. 1910 je začel izhajati v Skoplju list »Socialistička Zora« (prva številka je bila tiskana v Belgradu). Stroške zanjo so krile skopljanske politične in strokovne organizacije, ki so jih vodili D. Cekić, P. Georgijev in M. Cokov. O božiču istega leta se je vršila v Solunu tudi prva socijalistična konferenca za evropsko Turčijo. Čeprav je izhajal tedaj v Carigradu po en socijalistični list v turškem, grškem in hebrejskem jeziku ter eden bolgarski v Solunu, socijalistično gibanje zaradi strašne kulturne zaostalosti ljudstva vendarle ni moglo dobiti nobenih tal. Skopljanska socijalistična organizacija je štela n. pr. v oktobru l. 1910 samo 13 članov, a v blagajni je imela 232 grošev. Zoro je podpiral srbski konzulat v Skoplju,

da je pomagal paralelizirati z njo delo bolgarskega eksarhata. Cilj lista, ki je ostro napadal mladoturški režim, je bila ustanovitev enotne socijalno demokratične stranke za Turčijo, a njen politični ideal je bila federativna balkanska republika. Skopljanski srbski socijalisti so bili v tesni zvezi s svojimi srbijanskimi sodrugi, ne pa z razcepljenimi bolgarskimi. L. 1912. so podpirali arnavtsko revolucijo, a v začetku balkanske vojne so se razkropili. Po svetovni vojni so se pridružili komunistom.

Srbski in hrvaški življ v ogrski Vojvodini tudi ni bil združen v lastni marksistični stranki, temveč je bil vključen v skupno ogrsko socijalno demokratično stranko, v kateri so imeli pa vodilno besedo seveda Madjari. Ta je združevala velik del ogrskega proletarijata, vendar ji nedemokratični volilni redi fevdalne države niso dovoljevali primernega vpliva tudi na zunaj. Za marksistične vojvodinske Srbe je izdajal M. Popovič v Budimpešti list »Narodna Reč«. Jako neznaten razmah je doseglo tudi marksistično gibanje v Dalmaciji, čeprav so skušali hrvaški, slovenski in italijanski sodrugi zanesti marksistični komunizem tudi v to revno in gospodarsko zaostalo deželo. Politične organizacije so životarile le po nekaterih večjih središčih, nekaj večji razmah so pa dosegle marksistične strokovne organizacije, ki so bile včlanjene v centralah izven dežele. Toda celo te so štele v vsem Primorju in v Dalmaciji tik pred vojno 5200 članov.

*

Razmere na Hrvaškem so bile v mnogočem slične razmeram po ostali fevdalni Ogrski z ogromnimi veleposestvi in veliko množino kmetiškega proletarijata, a z neznatno industrijo. Misel delavske organizacije je vznikla zato precej pozno in sicer iz vrst tiskarskega delavstva, ki si je osnovalo l. 1870 »Hrv. tipografsko društvo«, a na pobudo nekaterih njegovih članov je bilo 2 leti za tem ustanovljeno še »Zagrebačko Radničko Društvo«, ki je bilo potem dolgo let ognjišče vsega hrvaškega delavskega gibanja. Okrog njega so se zbrale

kmalu vse stare rokodelske bratovščine (krojaška, brivska, zidarska itd.), zaradi česar je dobilo društvo polagoma značaj rokodelskega in maloobrtniškega podpornega in izobraževalnega društva, kajti vpliv posameznih tujih (avstrijskih, čeških, madjarskih itd). že z marksizmom in Mostovim anarhizmom prepojenih delavcev je bil še preslab, da bi mogli govoriti o kakem komunističnem gibanju. Slična društva so nastala še po nekaterih drugih večjih hrvaških mestih.

Ko so pa l. 1883 izbruhnili na Hrvaškem hudi protimadjarski nemiri, so skušali te izrabiti zase tudi redko posejani tuji komunisti. Začeli so z živo marksistično in anarhistično agitacijo, ki jo je pa policija hitro udušila (na 5 let ječe je bil tedaj v Zagrebu obsojen tudi Slovenec Fr. Sernec). Ohranil se je le majhen krog v Zagrebu, ki se je zbiral okoli računskega podčastnika J. Jaklina. Strastno so prebirali nemške marksistične liste in vodili tiho propagando ter dosegli, da je l. 1890 že tudi del zagrebškega delavstva prvič praznoval 1. maj. To jim je dalo toliko poguma, da so 2 leti nato začeli izdajati tudi prvi hrvaški marksistični list, polmesečnik »Sloboda«, pri kateri je poleg nekaterih slovenskih in srbskih marksistov sodeloval tudi znani V. Pelagić, l. 1893. so se po dveh zastopnikih udeležili II. kongresa ogrske soc. dem. stranke v Budimpešti, a nekaj mesecev nato je zastopal Iv. Ancel hrvaške marksiste celo na mednarodnem kongresu v Zürichu. Njih število se je polagoma toliko pomnožilo, da se je meseca septembra l. 1894. sešlo v Zagrebu 40 marksističnih zaupnikov iz vse dežele in so ob tej priliki brez vsakih drugih organizatoričnih predpriprav proglasili »Socij. demokr. stranko za Hrvaško in Slavonijo« za ustanovljeno ter kratko in malo prevzeli hainfeldski program avstrijskih marksistov.

Nasilna strahovlada tedanjega bana Khuen-Hedervarya marksizmu izprva ni delala posebnih težav, zato je lahko razvil živahno agitacijo zlasti med sremskim kmetiškim delavstvom in tudi prvi dve letni

strankini zborovanji sta se vršili še nemoteno. Zato je pa oblast tem hujše navalila nanje l. 1897., pozaprla po Sremu in v Slavoniji cele množice kmetov in marksističnih agitatorjev ter jih tirala pred sodišča. Ena sama skupina, sestoječa iz 65 obtožencev iz Marinaca pri Vukovaru, je dobila pri končni obravnavi 35 let ječe.

Ta Khuenov pritisk je vnovič skoro zadušil vse hrvaško marksistično gibanje. Obdržala se je le majhna skupina v Zagrebu, ki se je nato že pod V. Koračevim in V. Bukšegovim vodstvom z ostalo hrvaško opozicijo borila predvsem proti Khuenovi strahovladi. Vkljub temu, da je prav tedaj tudi na Hrvaškem precej močno vzplamtelo krščansko socijalno delavsko gibanje (pri njem je sodeloval tudi naš dr. Krek), in da je Khuen še nadalje surovo dušil vso opozicijo, so se v začetku tekočega stoletja hrvaške marksistične vrste vendarle začele vnovič krepiti. Zlasti močan pogon jim je dal neslavni Khuenov padec l. 1903., kar je jako omililo tudi politični pritisk. L. 1904. so v mnogih hrvaških mestih vnovič praznovali 1. maj, naslednjega leta se je po dolgih devetih letih zopet vršil strankin kongres, katerega se je udeležilo že 100 zastopnikov iz vse Hrvaške in pri katerem je sodelovalo že tudi precej izobražencev (med drugimi tudi sedanji voditelj hrvaške JNS, minister n. r. J. Demetrović), l. 1906. so si začeli urejevati strokovno organizacijo, a strankino glasilo »Slobodna Riječ« je izhajalo od leta 1907. dalje že vsak drugi dan.

Najmočnejše strankine organizacije so bile v Zagrebu in v Osijeku, zlasti pa med sremskim kmetiškim proletarijatom, za katerega je sklicala stranka l. 1907. tudi posebno stanovsko posvetovanje v Rumo (udeležilo se ga je 128 odposlancev iz 64 krajev). To je dalo oblastem povod za nova preganjanja, vkljub temu je bil pa pri volitvah l. 1908. ravno v Sremu izvoljen prvi in tudi — zadnji hrvaški marksistični saborski poslanec (V. Korač). Veliko večino ostalih saborskih mandatov si je priborila srbsko-hrvaška koalicija,

kar je izzvalo dve leti trajajoči absolutizem na Hrvaškem. Medtem je bila izvedena aneksija Bosne in Hercegovine, kar je povzročilo stalno vojno napetost med Avstro-Ogrsko in Srbijo in uprizorjen je bil zloglasni zagrebški veleizdajniški proces. Jugoslovansko vprašanje je stopalo vedno bolj v ospredje in na Hrvaškem ni prišlo več do miru in reda. Bani Rauch, Tomašić, Cuvaj in Skerlec so skušali z bolj ali manj nasilnimi sredstvi dušiti svobodo ponosnih Hrvatov, toda odpor je postajal vedno ostrejši. Ker so bile vse sile Hrvatov osredotočene na njih narodno borbo proti madjarskemu absolutizmu, marksizem skoro ni prišel do besede. Spomladi l. 1909. so sicer izpremenili »Slobodno Riječ« v dnevnik in kmalu nato sklicali VI. strankin kongres, ki je bil pa tudi že — zadnji. Vlada jim je iztrgala edini saborski mandat, jim l. 1912. ustavila vse liste razen dnevnika, dušila organizacije in do skrajnosti omejila zborovalno svobodo. To je vnovič jako razredčilo hrvaške marksistične vrste, ki se odslej do prevrata l. 1918. niso več opomogle.

L. 1914. je namreč izbruhnila svetovna vojna, ki je čez noč uničila prav ves marksistični tisk, organizacije in tudi stranko samo. Prvi dve leti vojne o kaki obnovitvi gibanja ni moglo biti niti govora, ko je pa po izbruhu ruske revolucije spomladi l. 1917. odnehal pritisk tudi v Avstro-Ogrski, je začela vlada sama ponovno nagovarjati socijalistične voditelje, da začno zopet s svojim gibanjem. Tako je prišlo l. 1917. do osnovanja novega tednika, do vzpostavitve »Opčeg Radničkog Saveza«, a dr. Radošević je odšel na mednarodno socijalistično konferenco v Stockholm, kjer se je v imenu hrvaških marksistov izjavil za »integralno jugoslovansko narodno zedinjenje«, dočim so se ob tej priliki izrekli srbijanski marksisti le za zedinjenje vseh srbskih pokrajin. Različni pogledi na tedaj najbolj pereče jugoslovansko vprašanje so pa povzročili med hrvaškimi marksisti samimi precejšnja nesporazumljenja, ki se poslej niso več polegla. Jugoslovansko usmerjena desnica je pod Koračevim in Bukšegovim vodstvom sode-

lovala z ostalimi narodnimi strankami, levica, kateri so se že od početka pridružili tudi bosenski socijalisti, je pa pristala v — boljševiškem komunizmu.

*

V popolnoma drugačnih okoliščinah se je pa rodil in živel komunizem na Slovenskem. Slovenci smo imeli še v prvi polovici preteklega stoletja precejšnjo industrijo, ki je pa nato sredi stoletja spričo inozemske konkurence skoro vsa propadla, a proti koncu stoletja je začela polagoma nastajati nova. Glede nato do vojne, razen v par krajih (Jesenice, trboveljski premogokopni revir itd.), tudi skoro nismo imeli pravega industrijskega proletarijata in komunistična misel do prevrata tudi nikoli ni mogla najti pravih korenin med slovenskim ljudstvom. Kolikor se je pa vendarle pojavljala, je bila zanešena in gojena iz tujine, zlasti iz nemških alpskih dežel.

Prvi pojavi slovenskega delavskega gibanja so zato davno pred marksističnim gibanjem izšli iz katoliških vrst. To so bila tako zvana »Katoliška društva rokodelskih pomočnikov«. Prvo se je l. 1855 ustanovilo v Ljubljani, nato v Celovcu, v Trstu, v Mariboru, v Celju in še po drugih manjših krajih. Imela so predvsem vzgojni, poučni in zabavni značaj. Za snovanje drugačnih, zlasti kakih razredno bojnih organizacij, tedanja absolutistična doba seveda še ni bila primerna. Na bolje se je obrnilo šele po l. 1867., ko je bila uzakonjena obsežna društvena svoboda. Prvi so se je tudi na Slovenskem poslužili tiskarji, ki so si osnovali že l. 1868. v Ljubljani »Izobraževalno društvo za tiskarje«. To je imelo potem skoraj 30 let zgolj strokovno izobraževalni značaj in šele proti koncu stoletja je zašlo v marksistične vode. Mnogo večjega pomena za delavsko gibanje je imelo pa dve leti pozneje ustanovljeno »Delavsko izobraževalno društvo« v Ljubljani.

To je izprva združevalo predvsem rokodelce, brez jasno začrtanega programa. Spomladi l. 1870. se je pa mudil v Ljubljani znani anarhist J. Most, ki je nekaterim društvenim članom izjavil, da prihaja po naročilu pariških revolucijonarjev. Njegov vpliv se je hitro pokazal, kajti že naslednje leto je bil izvoljen izrazito marksistični odbor s krojačem M. Kuncem na čelu. Društvo je prirejalo redna komunistična predavanja, naročilo mnogo tujih komunističnih listov in v njem so vodili glavno besedo rokodelci, ki so se v tujini nalezli komunistične miselnosti. Čeprav je ostalo to gibanje omejeno le na razmeroma neznatnem krog rokodelcev ter malih obrtnikov in ni imelo še nobenega vpliva na širše plasti delavstva, so njegovi voditelji vendarle vedno glasneje grmeli z najradikalnejšimi gesli in pridno širili v celih zabojih iz inozemstva vtihotapljene tiskovine, ki so napovedovale skorajšnji krvavi prevrat. To je seveda moralo vzbuditi pozornost policije, ki je po daljšem opazovanju končno meseca aprila l. 1884. zaprla glavne kolovodje ljubljanskih anarhistov (imenovali so jih tedaj pri nas »krvavce«) s Fr. Železnikarjem (1843—1903) in Ferd. Tumo na čelu. Bili so postavljeni pred celovško poroto, kjer je bil Železnikar obsojen na 10 let ječe.

Ta udarec je anarhistične sanjače seveda hitro streznil in v »Del. izobraž. društvu« so prišli do vodstva zopet zmernejši marksisti s krojačem L. Zadnikom in čevljarjem A. Grabljevicem na čelu. Ti so imeli že dotlej precej zaslombe v »Ljudskem glasu«, prvem slovenskem delavskem listu z nekakim krščansko socijalnim programom, ki sta ga izdajala od l. 1882 do 1885 dvakrat na mesec v Ljubljani F. Haderlap in F. Suhadolnik. Toda do prejšnje živahnosti društvenega delovanja niso mogli več spraviti. Izjemni protisocijalistični zakoni, ki jih je tedaj uveljavila avstrijska vlada in pa strah, ki ga je zanesel med nekdanje članstvo proces proti »krvavcem«, so povzročili večletno mrtvilo v slovenskem marksističnem gibanju. Vršilo se je le nekaj obrtni-

ških shodov, na katerih so nastopali govorniki najrazličnejših smeri (Kunc, Regali, Šturm i. dr.).

Komunistične vrste pa niso bile tedaj razbite samo v Ljubljani, temveč po vsej državi. Toda še več nego vladna preganjanja so jim škodovali notranji strastni boji med zmernim in anarhističnim krilom. To je uvidel zlasti dunajski zdravnik dr. V. Adler, ki se je zato z vsemi silami prizadeval, da bi obe skupini zopet pomiril in ustvaril enotno socijalno demokratično stranko za vso Avstrijo. To se mu je posrečilo o novem letu 1889. na zborovanju v Hainfeldu, ki je nekak rojstni dan pozneje tako močne avstrijske socijalno demokratične stranke.

Tega zborovanja sta se za slovenske marksiste udeležila tudi L. Zadnik in K. Kordelič iz Ljubljane. Zadnji je poudarjal potrebo slovenskega marksističnega lista. Do tega — izvzemši neuspelih poizkusov z »Delavskim listom« v Trstu in z »Zoro« v Ljubljani — do l. 1893., ko je začel izhajati »Delavec«, še ni prišlo, pač so pa l. 1890. tudi po večih slovenskih krajih prvič praznovali 1. majnik. Oblasti so se silno bale večjih nemirov in so poslale v premogokopne revirje celo dva bataljona vojaštva, toda proslava je bila povsod še jako skromna in nedolžna, v Zagorju celo s sv. mašo. Vsa zborovanja so izzvenela le v zahtevi po 8 urnem delavniku. Enako je bilo tudi naslednji dve leti, kajti vsa politična organizacija slovenskih marksistov se še več let ni mogla premakniti z mrtve točke.

Staro »Del. izobr. društvo« je namreč med tem popolnoma zaspalo in na njegovih razvalinah sta po vzorcu iz sosednjih dežel zrastli na eni strani »Delavsko izobraževalno in pravovarstveno društvo« za Kranjsko s sedežem v Ljubljani in za Štajersko s sedežem v Gradcu (ustanovitev takega društva v Trstu za Primorsko je l. 1893. oblast jako ovirala), na drugi strani pa še posebno marksistično politično društvo »Bodočnost« v Ljubljani (ust. 3. novembra 1893). To je štelo vsa ta leta le po 40—50 članov, dočim sta nepoli-

tični pravovarstveni društvi polagoma prodrli skoraj v vsa večja delavska središča in sta šteli l. 1894. na vsem Štajerskem 2258 članov, na Kranjskem pa 1100, a na Primorskem se je nahajalo gibanje še v začetniškem vrenju. Tudi strokovne organizacije so se začele po hainfeldskem zborovanju pojavljati vedno češče in so zajele zlasti rudarje, katerih položaj se je proti koncu stoletja vedno bolj slabšal (že l. 1883. se je vršil v premogokopnem revirju prvi štrajk na Slovenskem). Na koncu l. 1895. so poleg »Bodočnosti« in pravovarstvenega društva delovale na Kranjskem že marksistične strokovne organizacije za tiskarje, prometne uslužbence, peke, kovinarje, mizarje in tapetnike, rudarje, ter krojače in krznarje, a snovale so se za tesarje in opekarje. Zelo hudega tekmeca so pa imele marksistične organizacije ravno v tistih letih v mladem krščansko socijalnem gibanju, ki ga je započel pri nas poznejši prošt Andrej Kalan, a pravi razmah mu je ustvaril dr. J. E. Krek s pomočjo J. Gostinčarja in drugih. Obe delavski struji sta prirejali nešteto shodov, na katerih je prišlo večkrat do ostrih medsebojnih nasprotij.

Ta počasni, a nevzdržni napredek slovenskih marksističnih organizacij je polagoma moral utrditi tudi njih politično gibanje, ki je privedlo končno do ustanovitve »Jugoslovanske socijalno demokratične stranke« meseca avgusta l. 1896. v Ljubljani. Na tem zborovanju, ki je sprejelo hainfeldski program za svojega, je prvič nastopil tudi poznejši dolgoletni voditelj slovenskih marksistov in urednik večine strankinih listov, bivši častnik Etbin Kristan (* 1867). Stranka je že pri naslednjih državnozborskih volitvah spomladi l. 1897. postavila svoje kandidate na Kranjskem, na Spod. Štajerskem in na Goriškem ter je dobila v prvih dveh deželah okroglo 9000 glasov. Osnovala si je več krajevnih političnih organizacij in zlasti prva tri leta razvila izredno živahno propagando s shodi in s tiskom.

Strankino glasilo je bil od l. 1898—1911 »Rdeči prapor«, nato pa dnevnik »Zarja«, razen tega je pa izhajalo še več strokovnih listov (Delavec, Svoboda, Luč i. dr.), lep znanstveni mesečnik »Naši Zapiski« in številne majhne brošure z bolj ali manj odurnim protikatoliškim značajem. To živahno delo jim je pri državnozborskih volitvah l. 1900. v V. kuriji na Kranjskem prineslo tudi 5852 glasov.

Po teh volitvah je pa nastopilo v stranki nekajletno mrtvilo, ki ga je razgibal šele mladi Anton Kristan, ustanovivši l. 1903. v Idriji »Občno konzumno društvo«. Z A. Kristanom je dobilo slovensko marksistično gibanje izredno spretnega gospodarskega organizatorja, ki je ustanovil in visoko dvignil marksistično zadružništvo (l. 1908. je ustanovil tudi sedanje »Konzumno društvo za Slovenijo«), ustvaril večini tiskovnih podjetij gospodarske temelje in se tudi sam živahno pisateljsko udejstvoval. Kristan in pa viharno gibanje za splošno in enako volivno pravico, ki so ga vodile tedaj vse avstrijske demokratične stranke, sta prinesla tudi slovenskemu marksizmu vnovič precej življenja, kar se je pokazalo zlasti pri prvih volitvah po novem demokratičnem volivnem redu l. 1907., ko je zbrala na Slovenskem nad 13.000 glasov.

To je bil pa do prevrata tudi nekak višek marksističnih uspehov na Slovenskem (pri volitvah l. 1911. niso skoraj nič napredovali). Stalno paktiranje marksistov z obsovraženimi liberalnimi nazadnjaki, nemškutarski duh, ki je vladal po velikem delu marksističnih organizacij in pa plitka, a strastna protiverska gonja so namreč morali povzročiti nevarni zastoj slovenskega marksizma (E. Kristan je jeseni l. 1912. odšel celo v Ameriko), ki med našim katoliškim kmetskim ljudstvom itak nikoli ni mogel pognati kakih korenin. Najvažnejši dogodek teh let je nedvomno zborovanje zastopnikov vseh jugoslovanskih marksističnih strank, ki se je vršilo konec novem-

bra l. 1909. v Ljubljani in ki je obravnavalo predvsem jugoslovansko vprašanje. Ob tej priliki so sklenili zahtevati popolno narodno združenje vseh Jugoslovanov in preoblikovanje Avstro-Ogrske v zvezo avtonomnih narodov.

Kakor drugim strankam, tako je izbruh svetovne vojne onemogočil tudi marksistom nadaljne udejstvovanje. Strankine organizacije so zaspale, večina tiska je bila ustavljena in vodilni pristaši so se razkropili na vse vetrove. To je trajalo do spomladi l. 1917., ko je dala vlada tudi našim marksistom priliko za obnovitev gibanja. Po prizadevanjih A. Kristana je začel še tisto poletje izhajati dnevnik »Naprej« kot strankino glasilo (gl. urednica Al. Štebijeva). Toda že jeseni je prišlo v obnovljenem gibanju do hudega notranjega spora med oportunistično Kristanovo strujo, ki je že od nekdaj v vsem sledila miselnosti dunajskih sodrugov in med mlajšimi izobraženci, ki so se pridružili jugoslovanskemu gibanju. Ti so kmalu nato ustanovili z revijo »Demokracija« tudi lastno glasilo. Tik pred prevratom sta se pa obe struji zopet združili in A. Kristan je postal celo član Narodnega sveta, ob prevratu pa tudi prve slovenske narodne vlade.

*

Vojna in prevrat l. 1918. sta povzročila v širokih ljudskih plasteh globoko revolucijonarno razpoloženje, v katerem se ljudstvo tudi pri nas dolgo ni moglo prav spoznati in opredeliti. Štiriletno vojno klanje in začasni polom nedemokratičnih režimov so povsod do dna izrabili zlasti komunisti, ki so zato zbrali pri prvih povojnih skupščinskih volitvah (l. 1920) tudi nepričakovano in nenaravno število glasov za svoje kandidate. Vse ostale stranke so morale upoštevati velik narast socijalističnih vrst in so jih v Sloveniji, na Hrvaškem in v Bosni zato pritegnile že v pokrajinske narodne vlade, jim prepustile ministrstvo za socijalno politiko v prvem

Protičevem kabinetu (V. Korač) in jim prisodile tudi v prvem začasnem narodnem predstavništvu 11 mandatov (iz Slovenije 5).

To sodelovanje socijalistov pri urejevanju mlade države so pa hitro izrabili za ogorčeno protiagitacijo oni marksisti, ki so se že od vsega početka nagibali k ruskemu boljševizmu. Obnovile so se stare socijalistične stranke v Sloveniji, na Hrvaškem, v Vojvodini, v Bosni in v Srbiji, toda zadnji dve sta se takoj skoraj v celoti postavili na skrajno komunistično levico, dočim so v prvih treh kmalu izbruhnili hudi notranji boji, ki so že spomladi l. 1919 privedli do razcepa teh strank. Ker ni bilo nobenega upanja na poravnavo sporov, so se sešli meseca junija l. 1919 zastopniki samostojnih socijalističnih strank iz Slovenije, iz Vojvodine in iz Hrvaške k skupnemu posvetovanju v Novem Sadu, kjer so proglasili zedinjenje v skupno »Socijalno demokratsko stranko Jugoslavije«. Ta je pa obstojala le na papirju do meseca decembra l. 1921, ko se je prav tako le nekako na zunaj v celoti zlila v »Socijalistično partijo Jugoslavije« (preds. V. Korač), kajti posamezne pokrajinske socijalistične stranke so obstojale še naprej in tudi še nadalje samostojno vodile vse marksistično gibanje v svojih pokrajinah.

Z nenavadno demagogijo, nasilnostjo, zavratnostjo in žilavostjo so pa nastopali že od vsega početka skrajni levičarski komunisti, ki sicer niso imeli ves čas nobenega voditelja večjih sposobnosti in pomena, pač pa neizčrpno število manjših, skrajno požrtvovalnih in v sredstvih neizbirčnih agitatorjev, ki so prišli deloma iz Rusije in ki so dobivali od tam tudi bogate denarne podpore. Bosenska marksistična stranka pod S. Jakšičevim in B. Krekičevim vodstvom ter srbijanska pod Lapčevičevim in dr. Topalovičevim sta se itak že ves čas ogrevali za boljševiško smer, a na Hrvaškem je prišlo do razcepa že v januarju l. 1919. in približno istočasno tudi v Sloveniji. Zunanji povod za to je dajalo sodelovanje desničarskih

marksistov v vladah. Po brezuspešnih poizkusih za poravnavo sporov so se o veliki noči l. 1919 sešli zastopniki vseh teh skupin in strank v Belgradu in so ustanovili tam »Socijalističko radničko partijo Jugoslavije«, ki se je pa že naslednje leto (junija 1920) na svojem zborovanju v Vukovaru prekrstila v »Komunističko partijo Jugoslavije« s popolnoma boljševiškim programom (pristopila je seveda tudi k III. moskovski internacijonali).

V prve povojne volitve l. 1920 so šli tako marksisti razcepljeni, vendar so iz spredaj navedenih razlogov želi nepričakovan uspeh, kajti socijalisti so dobili v vsej državi 47.000 glasov (v Sloveniji 30.700) in 10 poslancev, komunisti pa skoraj 200.000 (v Sloveniji 16.400) in 58 poslancev. Ta uspeh je zlasti komunistom povsem zmešal glave. Bili so prepričani, da stoji Jugoslavija že pred komunistično revolucijo, zato so še podvojili svoje napore. Zanesli so svojo agitacijo prav povsod, celo v vojašnice, skušali za vsako ceno dobiti v roke vse strokovne organizacije z njih blagajnami, snovali so že tajne sovjete, zarote in bodoče komunistične pokrajinske vlade, prirejali so po mnogih krajih prave vstaje (julija 1919 v Mariboru in v Varaždinu itd.) in atentate. Vse to je moralo izzvati protiukrepe oblasti. Že konec decembra l. 1920. je bila izdana posebna naredba proti komunistom, znana pod imenom »obznana«, s katero je bil uničen velik del komunistične organizacije. Po atentatu na regenta Aleksandra (29. junija 1921) in tri tedne nato sledečem umoru ministra Draškovića so pa izzvali največje ogorčenje vseh meščanskih strank. Že naslednji mesec je bil izdan poseben izjemen »Zakon o varstvu javne varnosti in reda v državi«, ki je razveljavil vse komunistične mandate v vseh javnih ustanovah in skušal v kali zadušiti kakršnokoli komunistično gibanje in propagando.

To je bil za marksistično gibanje usoden udarec, od katerega se ni nikoli več opomoglo. Komunistične orga-

nizacije so čez noč razpadle, tisk je ugasnil, propaganda pa onemela, a tudi zmerne marksistične vrste so se začele od tedaj še bolj majati. Komunisti so skušali z ustanovitvijo nove »Nezavisne radničke partije Jugoslavije« meseca januarja l. 1923. še enkrat rešiti, kar se rešiti da, toda pri skupščinskih volitvah dva meseca nato so vse marksistične skupine rešile od nekdanjega četrt mlijona glasov komaj še 75.000 glasov s 3 poslanci v vsej državi (od teh so pa samo v Sloveniji, kjer je bila marksistična organizacija še najtrdnejša, dobili skoraj 20.000 glasov). Ker je bilo skrajnim komunistom javno delovanje prepovedano, so se zatekli k tajnemu, podzemeljskemu delu, kar nam še danes teden za tednom pričajo neštete sodne obravnave proti raznim komunističnim skupinam. Skušajo povsod organizirati svoje »trojke«, širijo doma in v tujini tiskane številne letake, brošure in liste in stoje v živahnih stikih s komunističnimi središči v tujini. Kako močno je danes pri nas to gibanje, je seveda nemogoče preceniti, vsi znaki pa kažejo, da vsaj po večjih delavskih središčih in med mladim izobraženstvom precej. Zlasti značilno pa je, da uživa komunizem tople simpatije tudi pri nekaterih skupinah, ki sicer izjavljajo, da ne soglašajo z njegovim protiverskim materijalističnim svetovnim nazorom. Vse to nam dokazuje, da je skrajni komunizem pri nas slej ko prej činitelj, s katerim je treba prav resno računati, saj izpodjeda življenjske korenine precejšnjega in prevažnega dela našega naroda, zlasti ker mu daje še naraščajoča gospodarska in socijalna beda širokih plasti ljudstva plodna tla.

Klaverno življenje je pa živelo zadnjih deset let zmerno komunistično, to je socijalistično gibanje. Obdržalo se je prav za prav le v Sloveniji in nekoliko tudi v Vojvodini ter na Hrvaškem, toda še tu je životarilo brez prave vsebine in sodobnega programa. V Sloveniji so onemogočali njegovo notranjo konsolidacijo zlasti neprestani notranji spori, po večini osebnega značaja in

pa stalna breznačelna ljubimkanja s svobodomiselnimi kapitalističnimi skupinami.[8] To je delavstvu moralo ubiti vsako vero v iskrenost gibanja, ne glede na to, da je čas že davno prehitel zastarele marksistične programe, ki preživljajo danes usodno krizo po vsem svetu. So pa vendarle tudi pri nas še tisoči ponižanih in razžaljenih, katerim je marksistični komunizem vseh smeri vkljub propadanju marksističnega gibanja še vedno nekaka blagovest, od katere pričakujejo odrešenje iz sedanjih stisk in bede. Ali ga jim res more kdaj nuditi? Poglejmo!

---

[8] L. 1929. je z razpustitvijo vseh političnih strank v naši državi prenehalo tudi vse socijalistično politično gibanje. Poleg strokovnega »Delavca« se je pa vendarle ohranil do danes politični tednik »D e l a v s k a p o l i t i k a«, ki skuša obdržati marksistično misel živo. L. 1933. so razni stari marksistični prvaki na pobudo dr. Ž. Topalovića po vsej državi začeli vnovič razmišljati tudi o u s t a n o v i t v i n o v e m a r k s i s t i č n e p o l i t i č n e s t r a n k e. Najmočnejšo oporo ima pa marksizem že ves čas v »Delavskih zbornicah« in v drugih socijalnih ustanovah.

II

Komunistična Rusija

Kar smo povedali doslej o komunizmu samem, so bili le programi, načrti in stremljenja. Zavladal je le, kakor smo videli, spomladi l. 1871. za tri mesece v Parizu in uvedel tam pravo strahovlado. O programih, zlasti gospodarskih in socijalnih, je včasih težko razpravljati, dokler se ne uresničijo, ker pomenjajo navadno le ugibanja, zato je bilo tudi o bodoči komunistični državi težko govoriti, dokler nismo dobili njenega resničnega vzorca. Sedaj ga imamo. Celih osemnajst let že vlada komunizem neomejeno in neovirano v neizmerni Rusiji, ki obsega eno šestino zemeljske oble, šteje nad 160 milijonov prebivalcev in vsebuje neizčrpne naravne zaklade ter bivše žitnice vse Evrope. Torej dovolj dolga doba, dovolj velika površina in dovolj močni gospodarski pogoji, da je mogel komunizem tudi v praksi točno pokazati, ne samo kaj zna in hoče, temveč tudi posledice svojih resničnih hotenj. Če si hočemo tedaj ustvariti o komunizmu in komunističnem družabnem redu jasno sliko in sodbo, je neobhodno potrebno, da se sedaj še podrobno ozremo na življenje in delovanje te velike uresničene komunistične države.

1. Revolucijonarna misel v Rusiji.

Rusija je neizmerna ravnina. Velikanske razdalje in skromna prometna sredstva so ustvarila narodu, ki tam prebiva, neko skrivnostno naravo, ki se je že od nekdaj izražala n. pr. v sanjarskih verskih izrastkih. Ko so se Rusi v XV. stoletju otresli dolgotrajnega mongolskega jarma, so mu stoletja vladali absolutistični in reakcijonarni carji s plemstvom, s koruptnim uradništvom in z na pol izobraženim pravoslavnim du-

hovništvom. Večina zemlje je bila last plemstva, kateremu je kmet tlačanil. Lastne zemlje je imel kmet razmeroma malo in še velik del te je bila skupna last srenj, tako zvani »mir«. To skupno zemljo so si kmetje v določenih rokih razdelili v obdelavo in užitek. Ljudska izobrazba je stala na najnižnji stopnji in kmet, ki je tvoril ogromno večino neizmerne države, je živel kaj bedno življenje. Lakote so bile na dnevnem redu, dočim se je vdajalo bogato plemstvo vsemu razkošju. Po veliki zmagi nad Napoleonom l. 1812., ki ga poprej ni mogla ugnati vsa Evropa, so bili vladajoči krogi s carji na čelu še bolj prepričani, da je absolutizem za Rusijo najprimernejša oblika njenega notranjega ustroja, vendar je prišlo rusko izobraženstvo tedaj prvič v tesnejši stik z zapadno Evropo in z njenimi svobodoumnimi idejami. — Dočim sta v prvi polovici preteklega stoletja že po vsej Evropi zmagoslavno prodirala liberalizem in demokratizem, je v ruski vladajoči družbi le še bolj rastla mržnja proti »gnilemu zapadu«. Sprejeli so le zapadno evropske oblike državne uprave, duh pa, ki jo je preveval, je ostal stari.

Bogati plemiški sinovi so pa začeli v začetku preteklega stoletja vendarle radi zahajati za krajšo ali daljšo dobo na zapad (zlasti v Nemčijo in v Francijo), deloma za razvedrilo, deloma pa študirat. Tam so videli politično, kulturno in gospodarsko hitro napredujoče države, jih nehote primerjali z zaostalostjo lastne domovine in to je v mnogih nehote vzbudilo nezadovoljstvo z nazadnjaškimi razmerami v Rusiji. Ko je meseca decembra l. 1825. umrl car Aleksander I. in se je tudi prestolonaslednik odpovedal kroni, je nastala na vrhuncu države majhna zmeda in že to priliko je skušala izrabiti skupina v zapadni Evropi vzgojenih zarotnikov (dekabristi) za to, da izsili državi ustavo in nekaj političnih svoboščin po zapadnem vzorcu (poznejši »zapadniki«). Najbolj znana voditelja dekabristov sta bila Pestel in Rilejev, ki sta zahtevala tudi republiko in agrarno reformo.

Vstaja je bila krvavo zadušena in je povzročila še večji prepad med vladajočim absolutizmom in mladim, v zapadni Evropi svobodoumnejše vzgojenim izobraženstvom. Ker je režim carja Nikolaja I. (1825—1855) neizprosno odklanjal vsako reformo in nasilno dušil ne le vse želje po izboljšanju, temveč celo vsa stremljenja po zapadni izobrazbi, se je razboritejša mladina še tem strastneje vrgla na učenje. Vsi novi nauki, ki so prihajali tedaj iz Evrope, so ji bili odkritje, v katerega je neomajno verovala, a izgubljala je pri tem živo zvezo med seboj in svojim zaostalim narodom. Največje zlo je gledala v nazadnjaškem in nasilnem režimu, zato je tudi razumljivo, da se je obračal ves njen gnev proti temu in da je upala na izboljšanje le po njegovi odstranitvi, po političnirevoluciji. Zato je bila vsa ta tenka plast na zapadu izšolanega izobraženstva odločno revolucijonarna. Ni odklanjala le absolutizma in kmetiškega tlačanstva, temveč sploh ves tedanji družabni red, ki se ji je zdel nezdružljiv z vzori, kakršne si je ustvarila ob proučevanju zapadne Evrope, a ki je bil vendarle v veliki meri plod potrpežljive narave ruskega človeka. Razumljivo je, da je to izobraženstvo spričo svoje notranje zagrenjenosti najrajši segalo po tistih naukih in vzorih, ki so se ji zdeli najmodernejši in najradikalnejši, to je po materijalizmu in komunizmu in še tu je šel velik del k poslednjim skrajnostim, to je k anarhizmu (nihilizmu), kajti značilno za rusko izobraženstvo je bilo od nekdaj to, da je nagibalo bolj k razdiralnemu in uničevalnemu delu nego k ustvarjajočemu in da je vedno stremelo za tem, da uresniči vprav najbolj skrajne ideje. Bilo je brez pravih ciljev, slepo je nasedalo vsem radikalnim zapadno evropskim geslom in se opajalo zgolj z revolucijonarnimi namerami, z željo po uničenju vsega dotedanjega nazadnjaškega notranjega ustroja carske Rusije.

Pri neukem ljudstvu ti sanjarski nazori seveda še niso mogli najti nobenega razumevanja, zato se je ne-

strpnemu revolucijonarnemu izobraženstvu zdela predolga pot, da bi oprlo svoja stremljenja na brezpravne ljudske množice in z njih pomočjo polagoma priborilo izboljšanje. Razen tega je bilo tudi prepričano, da bi zadostovala že odstranitev nekaterih vodilnih oseb vladajočega režima vsaj za uvedbo najnujnejših reform.

Skoraj istočasno je pa doživel reakcijonarni caristični režim hude poraze tudi v zunanji politiki. Nesrečna krimska vojna (1853—1856) je do dna razgalila vso njegovo nesposobnost in novemu carju Aleksandru II. (1855—1881) ni preostajalo drugega, kot da je izvedel nekaj najnujnejših reform. Najvažnejša je bila tako zvana osvoboditev kmetov (19. februarja l. 1861.), a še ta je bila polovičarska, kajti bila je le osebna, ne pa tudi gospodarska. Kmet je bil odslej sicer svoboden, toda zemlja je ostala graščakova, kateremu je moral kmet tudi še naprej delati tlako in mu odrajtovati razne dajatve, če jo je hotel uživati. »Osvoboditev« je sicer predvidevala tudi odkup določene površine zemlje od graščakov, tako da je založila država odkupnino in kmet bi jo vrnil državi v 49 letih z 6% obrestmi, toda s takim odkupom si je naprtil kmet tolike dolgove, da jih nikakor ni zmagoval. V najrodovitnejših pokrajinah je pa »osvoboditev« kmetom celo vzela 24% tiste zemlje, ki jo je že dotlej užival, in tako tudi tu le še poslabšala njegov gmotni položaj. Da se kmet s tako agrarno reformo ni zadovoljil, je razumljivo. Odgovoril je nanjo s številnimi upori, ki so bili pa naperjeni le proti graščakom, ne pa proti carju in režimu. Upori so bili krvavo zadušeni, a car »Osvoboditelj« je začel polagoma preklicevati in poslabševati še tiste reforme, ki jih je dovolil v prvih letih svojega vladanja.

V takem ozračju so našli teroristični nazori kaj plodna tla med revolucijonarnim izobraženstvom, toda niti atentati na samega carja (od 2. aprila 1879 do 1. marca 1881 so bili izvršeni štirje) niso prinesli nobenega izboljšanja, temveč le še hujši pritisk oblasti. Čeprav je

bila skoraj vsa Rusija izpodrita s »podzemeljskimi« terorističnimi krožki, široke plasti ljudstva teroristične revolucijonarjev spričo svoje zaostalosti niso razumele. To je končno izobraženstvo prepričalo, da je vendarle treba najprej ljudstvo z izobrazbo pripraviti do razumevanja njih stremljenj in s tem tudi na revolucijo. Cele množice izobražencev iz meščanskih slojev so se zato razšle po kmetih, kjer so delovali kot učitelji, zdravniki itd., dokler se seveda niso lepega dne znašli kot — izgnanci v Sibiriji.

Toda pravi stik kmetiškega ljudstva z revolucijonarnim izobraženstvom je ustvarilo šele vedno bolj pereče kmetiško socijalno vprašanje. Po spredaj omenjeni »osvoboditvi« je imel kmet v svoji lasti komaj 34% vse ruske poljedelske površine, dočim je pripadala druga carju, plemstvu, cerkvi in »miru«. To nevzdržno stanje se je po rusko-turški vojni l. 1877/78 sicer nekoliko izboljšalo, država je bila prisiljena znižati zemljiško rento, plemstvo pa prepustiti v odkup vsaj še tisto zemljo, ki jo je kmet že obdeloval. Toda zaradi hitrega naraščanja prebivalstva in zaradi jako zaostalega načina obdelovanja zemlje so se vsa ta malenkostna izboljševanja hitro pokazovala vnovič za nezadostna. Želja in potreba po novi zemlji je bila od leta do leta večja, saj so ob slabih letinah milijoni kmetov naravnost stradali. Od l. 1861—1900 se je namreč število kmetiškega prebivalstva podvojilo, površina njegove zemlje je pa narastla komaj za 20% (od 115 na 137 milij. desetin) in na koncu 19. stoletja so imele tri sedmine ruskih kmetov manj kot 10 desetin zemlje, dve sedmini pa le 10 do 50 desetin. Med lahkovernim ljudstvom je vladalo prepričanje, da bo car nekega dne dodelil sploh vso zemljo kmetom, za enkrat pa da ga odvračata od tega še grabežljivo plemstvo in koruptno uradništvo. To je ustvarilo polagoma tudi pri kmetiškem ljudstvu neko revolucijonarno razpoloženje, na katerega se je opirala zlasti ena izmed ruskih marksističnih strank, namreč tako zvani

»socijalni revolucijonarji«. Njih glavni program je bil izročiti vso zemljo kmetom kot njih skupno last. —

Prav tako polagoma je prodirala revolucijonarna misel tudi med rusko delavstvo, ki ni imelo za seboj take zgodovine kot zapadno evropsko. Ruska industrija se je namreč začela ustvarjati s pomočjo zapadnega kapitala šele zadnja leta 19. stoletja, od tedaj pa jako hitro. Njena najvažnejša značilnost je bila ta, da je bila skoraj vsa osredotočena le na par krajih (v Petrogradu, v Moskvi, v Uralu itd.) in da je imela skoraj vsa značaj veleindustrije, dočim malih in srednjih tovaren Rusija skoraj sploh ni poznala. Od tod tudi osredotočenje ogromnih delavskih mas, ki so bile pa še prav vse kmetiškega izvora, še tesno zrasle s svojo kmetiško vasjo in navadno še tudi člani svojega srenjskega občestva, v katerega so se zopet in zopet vračale. Polagoma je pa hitro naraščajoča industrija ustvarila tudi v teh velikih delavskih središčih večje stalne delavske kadre z višjo izobrazbo, ki jo zahteva moderna tehnika. Ker mladi ruski kapitalizem še ni poznal nobenega delavskega pravnega in socijalnega varstva, se je tudi to delavstvo začelo kmalu zavedati, kako ga podjetnik izkorišča in kako mu državna uprava ne nudi nobenega varstva. Toda v svoji preprostosti je tudi delavec izprva še veroval v pomoč carja, dokler mu ni krvava januarska nedelja l. 1905 odprla oči, da je zasovražil ves režim. In to sovraštvo je izrabilo zase marksistično revolucijonarno izobraženstvo z boljševiki na čelu.

Nagel gospodarski razvoj države v zadnjih predvojnih desetletjih je ustvaril v Rusiji polagoma tudi precej krepko meščanstvo v zapadno evropskem pomenu besede. Naraščalo je število evropsko izobraženega mestnega prebivalstva, ki je vedno bolj čutilo reakcijonarni in nasilni absolutizem kot poniževanje lastnega osebnega dostojanstva, na drugi strani je pa gledalo v njem tudi največjo oviro za hitrejši gospodarski in kulturni napredek Rusije.

Glede na to je razumljivo, da je tudi med vsem meščanstvom vedno bolj naraščal odpor proti vladajočim razmeram in vse je z naslado prebiralo prepovedane spise, ki so smešili režim in širili prevratne misli. Čeprav samo ni bilo izrečno marksistično, je vendarle naklonjeno spremljalo marksistične revolucijonarne poizkuse in celo krvave atentate. Pravih krivcev namreč niso gledali v morilcih, temveč v umorjenih. Mnogi bogataši so celo denarno podpirali komunistične revolucijonarje (n. pr. veleindustrijec Morosov — boljševike).

Končno je izpodkopavala moč vladajočega režima še množica tujih podjarmljenih narodov, ki so stremeli za osvobojenjem. Poljski rodoljubi (n. pr. tudi današnji diktator Pilsudski) so bili stalno v zvezi z ruskimi revolucijonarji, enako tudi ukrajinski, armenski, baltski, finski, georgijski itd. Zlasti Židje so uživali še prav posebne simpatije ruskega izobraženstva, saj so veljali za nekak simbol krivično preganjanega naroda. Židje so zato igrali tudi važno vlogo v vsem ruskem revolucijonarnem gibanju ter zavzemali vodilna mesta tudi po zmagi boljševikov (n. pr. Trocki, Zinovjev, Kamenjev, Radek i. dr.).

Tako je izgubil nazadnjaški carski režim v prvih letih tekočega stoletja oporo prav v vseh slojih Rusije, saj je vse na svoji koži čutilo, da pomenja največjo oviro za njen napredek. Toda spričo silne zaostalosti ogromne večine prebivalstva bi se bil nedvomno obdržal še jako dolgo, ako bi ne bila nesposobna uprava leto za letom tirala med revolucijonarje novih množic in ako bi si ne bila z dvema izgubljenima vojnama sama pripravila svojega razsula.

Porazi na daljnjih mandžurskih bojiščih v vojni z Japonsko so dali prvi povod za spopad. Vreti je začelo po vsej Rusiji že proti koncu l. 1904., atentat na vsemogočnega ministra Pleveja je pa dal znak za očitne upore. Po kmetih so izbruhnili hudi kmetiški nemiri, v mestih pa delavski štrajki. Država je bila do skrajnosti

obsovražena pri vseh slojih, toda ti zaradi različnih interesov niso mogli imeti enotnega revolucijonarnega programa, zato jih je režim še lahko obvladal. Toda kmalu po novem letu 1905. je izbruhnil revolucijonarni val še z večjo silo. Dne 22. januarja so nesle nepregledne množice delavcev carju svoje prošnje in pritožbe, toda bile so sprejete s strojnimi puškami. Sledili so silni štrajki (štrajkalo je 1 milijon delavcev), poboji, plenjenja itd., a vse brez jasnega cilja in načrta. Medtem je kapituliral še Port Artur, kar je naredilo silen vtis po vsej državi. Izbruhnile so ogromne protivladne demonstracije, vlada je izgubila glavo in šele po dolgem pregovarjanju se je udal car toliko, da je obljubil dumo (parlament). Razjarjenih množic pa to še ni umirilo. Petrograjsko delavstvo si je osnovalo jeseni l. 1905. svoje delavske »sovjete« (svete) in prirejalo ogromne štrajke, ki so ustavili ves promet, trgovino in državno upravo, kajti delavcem se je pridružilo tudi vse meščanstvo, po nekaterih delih države so pa izbruhnili še veliki kmetiški upori. V tej stiski ni preostajalo vladi drugega kot naglo končati vojno, nato pa na eni strani obljubiti ustavo (17. oktobra 1905) ter razne druge svoboščine, na drugi strani pa zbrati prav vse moči, da stre revolucijo. Najprej je krvavo zadušila delavsko gibanje, nato pa s posebnimi vojaškimi kazenskimi ekspedicijami še kmetiške nemire, pri čemer je bilo samo l. 1907. na smrt obsojenih 2000 kmetov, a 21.000 na razne druge hude kazni. Meščanstvo se je pa itak kmalu samo umirilo ter se zadovoljilo z obljubljenimi političnimi svoboščinami.

Po zmagi nad revolucijo je izpolnil režim le del svojih obljub in še od teh večino le na videz. Že dovoljene svoboščine (tiskovne, zborovalne i. dr.) so bile vnovič prav bistveno okrnjene, a iz dume je hotel režim za vsako ceno ustvariti zgolj svoje poslušno orodje. Ker je bila prva duma iz l. 1906. kljub vsem volivnim nasiljem vladi neprijetna, jo je takoj razpustila, a tudi v drugi iz l. 1907. so imeli še socijalistični »trudovniki« sami 121 poslancev. To je dalo vladi povod za nov raz-

pust dume in za občutno poslabšanje volivne pravice (muslimanom je bila n. pr. volivna pravica sploh odvzeta), dokler ni s tretjo dumo (1907—1912) končno dosegla svojega cilja (število poljskih in azijskih poslancev je padlo ob tej priliki od 110 na 37, socijalno revolucijonarnih na 16 itd.). Tako je bil skoraj neomejeno ustoličen zopet nekdanji predrevolucijonarni reakcijonarni absolutizem z vsemi svojimi zlimi posledicami. Opiral se je slej ko prej na plemstvo, na pravoslavje in na uradništvo.

Imela pa je reakcijonarna Rusija tedaj državnika, ki je dalekovidno spoznal, da si mora tudi caristični režim vendarle poiskati neke opore in zaslombe v ljudstvu. Bil je to ministrski predsednik P. A. Stolypin (1906 do 1911). Uvidevši obupno gospodarsko* stanje vsega ruskega kmet. ljudstva po vojni z Japonsko, je hotel ta kljub nasprotstvom najskrajnejših reakcijonarjev postaviti na trdne noge vsaj en njegov del in ga tako pridobiti

---

* Za sliko gospodarskega stanja Rusije naj služi le nekaj številk:

Na 1000 prebivalcev je prišlo v evr. Rusiji 270 goved, 330 ovc, 90 prašičev in 7 koz, v ne bogati Jugoslaviji pa 329 — 1300 — 300 — 216. Nemčija je producirala za svoje kmetijstvo 1.9 milij. ton superfosfata, Rusija za neizmerno ozemlje le 0.16. Čeprav se je hranil kmet predvsem z moko, je bila poraba pšenice v Rusiji izmed vseh evropskih držav najmanjša, namreč 82 kg na glavo in na leto. Motorne sile je prišlo na 100 prebivalcev le 1.6 PS (v Belgiji 15.5), letni konsum sladkorja 6.4 kg na glavo (v Angliji šestkrat toliko), poraba tekstilnega blaga je znašala letno na glavo za 20 mark (v Franciji za 66), poraba premoga 192 kg (v Nemčiji 3280), litega železa 7 kg (v Nemčiji 128 kg). Rusija, ki je zavzemala šestino zemeljske oble, je imela manj tlakovanih cest kot kako večje nemško mesto, železnic je prišlo na 100 km² desetkrat manj nego v zaostali Romuniji. Povprečni letni dohodek je znašal na glavo pičlih 200 mark (v Nemčiji 600, v Angliji pa 1000), vendar so bile dajatve za državo ogromne, t. j. 23.4% vsega narodnega dohodka (v Nemčiji 16.5%, v Angliji 7.6 in v Ameriki 4). Skoro polovica je šla za militarizem in za obresti dolgov v inozemstvu, ki so znašali več nego inozemski dolgovi vseh ostalih evropskih držav skupno, t. j. 6681 milij. zlatih rubljev.

za caristični režim. L. 1905. je namreč izgledala razdelitev ruske poljedelske površine takole:

Vrsta kmetij	Število kmetij (v milijonih)	Skupna površina kmetij (v milijonih ha)	Povprečna površina 1 kmetije
mali kmetje	10·5	81·9	7·8
srednji kmetje	1·—	16·4	16·4
veliki kmetje (kulaki)	1·5	76·5	50·9
veleposestniki	0·03	75·5	2652·—
»mir«	—	55·7	—
Skupaj	13·03	306·—	24·4

Stolypin je z agrarnimi zakoni iz l. 1906—1911 izvršil agrarno reformo tako, da je še bolj okrepil srednje in velike kmete, a ne da bi pri tem oškodoval veleposestnike. V to svrho je odredil razdelitev starodavnega »mira« na ta način, da so srednji in veliki kmetje lahko izstopili iz njega in si prilastili nanje odpadajoči del. Tako je od l. 1907.—1915. istopilo iz »mira« 2.48 milij. kmetij in odcepilo od »mira« 17.4 milij. ha zemlje. S tem so se srednji in veliki kmetje res jako opomogli in gospodarsko življenje je po vsej Rusiji vnovič jako zacvetelo. Toda velika masa kmetiškega ljudstva, mali kmetje, ki so tvorili tri četrtine vsega kmetiškega prebivalstva, je ostala ogoljufana in je bila še naprej obsojena na več kot beraško življenje. Socijalistične stranke, ki so z vso silo nastopale proti razdejanju »mira«, so imele zato med temi bednimi in razočaranimi kmetiči hvaležne poslušalce in pristaše nove revolucije.

Še slabše je bilo z razpoloženjem delavskih množic zadnja leta pred svetovno vojno. Pristranska in nepopolna agrarna reforma je povzročila, da je od l. 1908.—1915. prodalo 1.2 milij. kmetičev svoja posestveca, s katerih niso mogli živeti, naprej večjim posestnikom. Tako obubožani kmetje so potem lačni polnili ulice velikih mest in sprejemali vsake delovne pogoje v industriji. Mladi ruski kapitalizem je to kratkovidno iz-

rabljal in odklanjal vsako pravno in socijalno varstvo delavstva. Ker je živelo to še ogromno nakopičeno le v nekaterih mestih, so imeli marksistični agitatorji lahek posel. Kako hitro je napredovala med delavstvom revolucijonarna misel, nam najlepše dokazuje dejstvo, da se je vršilo l. 1910. v Rusiji 222 štrajkov s 46.000 štrajkujočimi, dve leti nato pa že 2132 štrajkov s 750.000 štrajkujočimi in sama svetovna vojna je zalotila Rusijo sredi ogromnih delavskih štrajkov.

Toda delavske vrste niso bile enotne, kajti za njih naklonjenost se je potegovala c e l a v r s t a m a r k s i s t i č n i h s t r a n k in s t r u j s precej različnimi nameni in sredstvi, ki so se med seboj s t r a s t n o p o b i j a l e, a skoraj vse so bile močno razjedene tudi od svoje lastne notranje k o r u p c i j e. Vlada je imela v vseh teh revolucijonarnih strankah svoje agente in celo sam voditelj socijalnih revolucijonarjev, J. Azev, je bil v službi — policije. To je omogočalo režimu precej točno nadzorstvo nad temi strankami, ki so bile na videz vse tajne, in seveda tudi uspešno preganjanje voditeljev. Še najtrdnejše so se uveljavljali boljševiki, ki so bili najdoslednejša in najbolj načelna marksistična stranka, toda število njih pristašev se je od l. 1905. do spomladi l. 1917. skrčilo od 50.000 na 10.000, a še od teh je bila tretjina izobražencev (večina izobražencev je bila pri menjševikih). Vendar je številčno šibkost precej nadomeščala izredna discipliniranost, saj je Lenin odločno odklanjal v stranki vse, ki se ji niso brezpogojno uklonili. Večina teh strank z boljševiki vred je začela po revoluciji l. 1905. izgubljati nekdanjo naklonjenost meščanstva in dela izobraženstva. To se je začelo odvračati od njih zlasti zaradi zlorabljanja revolucijonarne misli. Množiti so se namreč začeli vnovič t e r o r i s t i č n i a t e n t a t i, ki pa niso po večini več nosili nekdanjega idealnega političnega obeležja, temveč so imeli zgolj značaj navadnih roparskih in razbojniških napadov v svrho polnenja revolucijonarnih blagajn (tudi sedanji diktator Stalin je pred vojno vodil tak bombni napad na prevoz težke blagajne v Tiflisu

in se je polastil njene vsebine). Izrečno boljševike je nesebično izobraženstvo odklanjalo tudi zato, ker so ti že ob prvi revoluciji l. 1905. jasno povedali, da jim ne gre za demokratično, temveč za socijalno revolucijo, da hočejo izbojevati marksistični komunizem, ne pa svobodo, po kateri je več kot sto let tako hrepenela vsa Rusija in za uresničenje tega hrepenenja tudi toliko žrtvovala. Razen tega se je boljševiški program oziral le na delavstvo, a vsem drugim stanovom so sploh odrekali upravičenost do obstoja, dočim so druge socijalistične stranke skušale vendarle zajeti vse stanove in ustvariti program za vso Rusijo.

Meščanstvo na splošno seveda tudi ni prijazno pozdravljalo raznih drugih radikalnih socijalnih zahtev delavskih strank, zato se je že v teku prve revolucije tudi obrnilo od njih, kar je gotovo mnogo pripomoglo k tedanjemu hudemu porazu delavstva. Različna naziranja glede vseh teh vprašanj so porajala strastne medsebojne boje marksističnih strank in zlasti boljševikom so vse očitale, da služi njih taktika le režimu. Kljub tej razklanosti delavskih vrst in prepovedi celo strokovnih organizacij je pa tudi med njimi zavzela revolucijonarna misel najširši razmah.

Precej mirnejše je bilo pa po prvi revoluciji razpoloženje med m e š č a n s t v o m, med katerim je zavladalo tedaj pravo b l a g o s t a n j e. Cvetela je trgovina (Rusija je imela sama v rokah n. pr. 32% vse svetovne žitne trgovine) in industrija je napredovala skokoma. Zapadnoevropski kapital je investiral milijarde v Rusijo, toda velike skrbi so povzročali hitro naraščajoči državni dolgovi. Vendar pa režim ni znal izkoristiti tega ugodnega razpoloženja, temveč je s svojo upravno nesposobnostjo in politično nedostopnostjo vedno iznova odbijal meščanstvo in ga tiral v revolucijonarni tabor. V dumi sta bili obe vodilni meščanski stranki, oktobristi in kadeti, dejansko brez vpliva na notranjo politiko, kar je povzročalo vedno večje r a z o č a r a n j e meščanstva nad tako izmaličeno »ustavnostjo« in vedno odločnejšo

zahtevo po večjih in širših političnih svoboščinah, brez katerih se tudi meščanstvo ne more razvijati. Imperijalistični nacijonalizem, ki je dobival vedno močnejše korenine tudi med ruskim meščanstvom in ki se je izražal v svoji protinemški miselnosti, je sicer preprečeval, da bi se obračalo trpko nezadovoljstvo meščanstva proti državi na splošno, kakor še v XIX. stoletju, zato je pa tem močnejše občutil, da onemogoča vladajoči reakcijonarni absolutizem razmah vseh ruskih notranjih sil, napredek države in njeno uveljavljenje v družbi velikih kulturnih narodov. Tako so bili prav vsi sloji in narodi ogromne države edini v tem, da je treba postaviti Rusijo na nove temelje.

2. Rusko komunistično gibanje.

Povedali smo že, da so komunistične ideje francoskega (in deloma tudi angleškega) izvora in iz Francije so prodrle tudi v Rusijo. Že v prvi polovici preteklega stoletja je mnogo bogate ruske mladine študiralo na Francoskem, kjer so slastno prebirali tamošnje komunistične pisatelje, tistim, ki so ostali doma, so jih pa prinašali francoski domači učitelji, ki so prihajali v celih množicah na Rusko. Ti so širili zlasti Saint Simonove in Fourierjeve ideje, ki so močno odmevale v vsej tedanji (1830 do 1850) ruski literaturi.

Med prvimi, s komunističnimi pisatelji prepojenimi mladeniči, ki so stopili tudi v javnost, je bil A. Hercen (1812—1870). Ko je študiral v Moskvi, je zbral okrog sebe več tovarišev in z njimi bral francoske komunistične knjige. Vlada je ta krožek kmalu zavohala in pregnala Hercena daleč na vzhod. Ko se je vrnil, je izdal l. 1847. knjigo »Kdo je kriv?«, ki je bila pisana v komunističnem duhu in ki se je po bliskovo razširila po vsej Rusiji. Tedaj se Hercen ni čutil v domovini več varnega, zato je pobegnil na zapad ter živel do smrti v Parizu in v Londonu. Tu je izdajal list »Kolo-

k o l« (Zvon), ki ga je carska vlada zaradi njegove revolucijonarne in komunistične vsebine pazno zatirala, kljub temu ga je pa brala vsa Rusija od carja do mladega študentka. Imel je zato tudi neizmeren vpliv na vse rusko izobraženstvo in na širjenje komunističnih in revolucijonarnih stremljenj. Propagiral je nekak agrarni socijalizem. Hercenov naslednik v uredništvu »Kolokola« je bil Bakunin.

Še dlje nego Hercen je šel njegov prijatelj in sodelavec M. B a k u n i n (1814—1876), ki ga je francoski komunistični pisatelj Proudhon pridobil za anarhizem. Bakunin se je udeleževal skoraj vseh tedanjih revolucijonarnih gibanj v Evropi, bil ponovno obsojen na smrt, izgnan iz raznih držav, a to ga je vodilo v le še večje skrajnosti. Postal je nekak glavni zastopnik anarhizma med komunisti. Ohranil je pa vendarle mnogo narodnega čustva, zato je prišel že v prvi internacijonali kmalu v ostre s p o r e z M a r x o m, katerega je imenoval »nemškega Žida«, ki hoče z Bismarckom vred »ponemčiti vso Evropo«. Tudi Bakunin je imel velik vpliv na tedanjo rusko mladino, ki se je združevala v neštetih t a j n i h k r o ž k i h in izvrševala v zmislu anarhističnih načel številna teroristična dejanja, zlasti požige in atentate. Nekoliko pretirano sliko te ruske mladine, vzgojene v Bakuninovem duhu, nam podaja sicer reakcijonarni pisatelj Katkov, rekoč: »Že z 12. letom ne veruje otrok več v Boga, v družino in v državo, s 14. letom poskuša svoje sile za praktične proteste, s 15. letom je zarotnik, s 16. že morda hudodelec, s 17. letom pa završuje svoj račun s tem, da si požene kroglo skozi glavo.«

Ti anarhistični teroristi, med katerimi je bilo tudi več visoko izobraženih žensk (n. pr. Vera Sazulič, Zofija Perovskaja, Vera Figner i. dr.), pa niso imeli še nobene zveze s preprostim ruskim ljudstvom: zaostali kmet jih ni razumel, tovarniškega delavstva pa še sploh bilo ni. Ker se je budni policiji carja Aleksandra III. (1881—1894) in njegovega glavnega pomagača, zloglasnega Pobjedo-

nosceva posrečilo precej omejiti teror, je ona revolucijonarna mladina, ki je ostala doma, začela iskati stika z ljudstvom, kajti uvidela je, da ostanejo vsa njih prizadevanja brezplodna, če ne bodo imeli za seboj tudi ljudskih množic. Medtem so si ruski revolucijonarji tudi v inozemstvu polagoma ustvarili nekako organizacijo in pridno širili komunistično-anarhistično revolucijonarno misel.

Konec petdesetih let sta delovala v demokratičnem in socijalno reformatoričnem pravcu pri listu »Savremenik« narodnogospodarski pisatelj Černiševski in literarni kritik Dobroljubov. Černiševskega so kmalu zaprli in v katorgi je napisal svoj znameniti roman »Kaj je storiti?«

Konec druge tretjine preteklega stoletja je stalo v ospredju vsega zanimanja vprašanje osvoboditve kmeta. Nastala je cela vrsta tajnih revolucijonarnih krožkov, ki so hoteli priboriti kmetu svobodo in zemljo. V tem se je pa že začel kazati tudi vpliv I. internacijonale, toda v Bakuninovi anarhistični in nihilistični luči. Čeprav je bil že l. 1873 preveden Marxov »Kapital« tudi v ruščino, je trajalo vendarle še nekaj let, preden je čisti marksizem pognal korenine tudi med ruskimi prevratnimi duhovi. Medtem je pa preživljal ruski socijalizem nekako utopično dobo.

Nositelji socijalistične misli so bili »narodniki«, ki so mislili, da je ruski kmet instiktivno socijalističen, njegov ideal pa »mir«, zato da bo prav lahko tudi iz kmetiških vrst izišlo obrtništvo organizirati v »artelih« (zadrugah). Treba je le propagande in ruski kmet bo postal zaveden socijalist. Mladi študenti so šli zato v celih trumah »med narod«, kjer pa niso našli nobenega odziva, temveč so jih sprejemali žandarji in pošiljali v sibirske katorge. Najradikalnejši »narodniki«, Bakuninovi pristaši, so se skušali maščevati nad režimom z neštevilnimi atentati, kar je rodilo seveda nova preganjanja. Za smotreno vodstvo terorizma je bila leta 1876 ustanovljena revolucijonarna organizacija »Zemlja in

volja«. V njej sta se pa hitro pojavili dve smeri: prva je bila za strmoglavljenje absolutizma in za takojšnje osnovanje socijalistične družbe, druga je pa prav tako hotela vreči absolutizem, toda uvesti obširne politične svoboščine, ki naj bi pripravile pot socijalizmu. Prva je bila nekako teroristična agrarno socijalistična, druga pa politično socijalistična. L. 1879 sta se obe popolnoma razšli in druga se je samostojno organizirala kot »Narodnaja volja«. V njej so se zbirali najodločnejši duhovi, ki so dne 13. marca l. 1881 tudi ubili carja Aleksandra II. S svojimi atentati so jako demoralizirali državni mehanizem, toda niso imeli nobenega jasnega načrta za izvedbo prevrata, ki bi ga bili zlasti po uspelem atentatu na carja lahko izvršili, taka zmeda je zavladala v najvišjih vladnih krogih. Naklonjena jim je bila namreč vsa ruska liberalna družba.

Med onimi, ki so dolgo ostali doma, je bil najvažnejši P. L. Lavrov. Kot mlad častnik je že objavljal revolucijonarne pesmi v Hercenovem »Kolokolu«, toda kmalu je moral v pregnanstvo. Od tam je pošiljal prijateljem svoje spise, ki so imeli silen vpliv zlasti na mladino. Končno je moral pobegniti v inozemstvo. Toda tu se ni priključil svojim anarhističnim rojakom, temveč je postal vnet sodelavec pri Marxovi internacijonali, čeprav se ni z njim v vsem strinjal. Tudi on je zbiral okrog sebe rojake, s katerimi je skušal v inozemstvu ustanoviti posebno rusko marksistično socijalno demokratično stranko ter ji iz tujine pridobiti tal v domovini, kjer je imel mnogo pristašev in kjer so se njegovi somišljeniki prizadevali zanesti gibanje tudi med ljudstvo. Po l. 1880 je začel namreč nastopati v zgodovini ruskega socijalizma precej očiten preobrat. Anarhistično nihilistična Bakuninova smer, na kateri so temeljili »narodniki«, se je začela prav vidno umikati pravemu marksizmu. Vendar je »Narodnaja volja« živela in delovala še več let. V njej je bil jako delaven tudi Aleks. Uljanov s psevdonimom »Lenin«. Ker je bil zapleten v atentat na carja Aleksandra III., je bil l. 1887 usmrčen, na kar je prevzel ime

»Lenin« njegov mlajši brat Vladimir Iljič, poznejši diktator Rusije.

Na čelo novega ruskega marksističnega gibanja so se postavili Jurij Plehanov, P. Akselrod in V. Sazulič, ki so ustanovili l. 1883 posebno organizacijo »za osvoboditev delavstva«. Plehanov je vodil potem rusko marksistično gibanje prav do l. 1903. V tej dobi so izumrli »narodniki« in izobraženstvo je začelo stopati v ozadje kot nositelj socijalno revolucijonarnega gibanja. Kot eden zadnjih njegovih predstavitejev je živel in deloval še anarhistični komunist knez A. Krapotkin (1842—1920), sicer je pa začel stopati v ospredje industrijski proletarijat. Že na ustanovnem zborovanju druge internacijonale l. 1889. sta ruski marksistični komunizem zastopala Plehanov in Lavrov ter izjavila: »Revolucijonarno izobraženstvo ni moglo omajati carizma, ker je bilo ločeno od ljudskih množic. Rusko revolucijonarno gibanje bo zmagalo le kot delavsko gibanje.«

Ko se je proti koncu stoletja začela precej naglo dvigati ruska industrija, je začel tudi marksizem poganjati korenine. Nastajale so polagoma razne delavske organizacije (l. 1892. celo že prve socijalno demokratične) in uprizarjale prve stavke. Končno so se meseca marca l. 1898. vse različne, strogo marksistične skupine (razen anarhistov seveda) združile v »Rusko socijalno demokratično stranko«, z glasilom »Iskra«. Vodil jo je J. Plehanov. O njej so ustanovitelji v posebnem proglasu izjavili, da bo nadaljevala delo in izročila vsega dotedanjega revolucijskega gibanja v Rusiji. Opirala se je predvsem na industrijsko delavstvo. Razen te stranke se je pa v približno isti dobi ustanovila še posebna »Socijalno revolucijonarna stranka«, ki je bila v glavnem sicer tudi marksistična, a je gradila svoje upe zlasti na stari srenjski »mir«, v katerem je gledala zarodek bodočega kmetiškega komunizma. Njeni voditelji so bili Azev, Savinkov, Černov i. dr. — Končno seveda še tudi niso izginile razne terori-

stične in anarhistične skupine. Tako vidimo proti koncu prejšnjega stoletja med ruskimi komunisti precejšnjo razcepljenost, toda vodilno vlogo sta zavzemali vendarle socijalno demokratična in socijalno revolucijonarna stranka, od katerih se pa javno seveda ni mogla organizirati nobena, čeprav sta imeli pozneje v dumi obe svoje poslance.

Ker je Rus že po svoji naravi jako razpoložen za cepljenje, pa tudi socijalno demokratična stranka ni ostala dolgo enotna. Neznosni položaj delavstva je vprav kričal po izboljšanju, zato so zahtevali nekateri voditelji, da mora posvečati stranka glavno pozornost temu, dočim je zastopal mladi Lenin le neizprosno politično revolucijonarno smer v strogo marksističnem zmislu. Ob priliki strankinega kongresa, ki se je vršil l. 1903. v Londonu, je prišlo med obema skupinama do spopada. Večino je dobila Leninova skupina, ki se je zato potem tudi imenovala »boljševiška« (to je večinska) z l. 1904. ustanovljenim glasilom »Vperjod« (Naprej), dočim je šla manjšinska (»menjševiki«) odslej svoja pota. Tretji kongres »Ruske soc. dem. delavske stranke«, ki je zboroval v maju l. 1905. v Londonu, se je vršil potem že brez menjševikov, ki so jih vodili Plehanov, Martov, Akselrod i. dr. Razlikovali sta se pa obe skupini tudi v tem, da so boljševiki odklanjali vsako sodelovanje z meščanskimi strankami in stremeli naravnost za diktaturo proletarijata, dočim so mislili menjševiki, da bo bodoča ruska revolucija po marksističnih zakonih meščanska in dolžnost delavstva bo, da ob tej priliki podpre naprednо meščanstvo v boju za demokratično Rusijo. Menjševiki so bili podobni ostalim zapadnoevropskim socijalnodemokratičnim strankam, dočim so bili boljševiki mnogo doslednejši in radikalnejši marksisti. V poznejši dumi so bili menjševiki v premoči, med delavskimi organizacijami pa boljševiki.

Kot samostojna, jako radikalna skupina je nastopala tudi zveza židovskih marksistov, v

kateri se je zbiralo zlasti židovsko delavstvo iz Poljske in Litve.

Prvič so nastopili boljševiki krepko v javnosti v prvi revoluciji l. 1905. ob priliki rusko-japonske vojne. Mladi Trocki je bil tedaj pogumen voditelj petrograjskih delavskih množic, dočim je stal Lenin previdno skrit v ozadju. Ker so socijalni revolucijonarji istočasno zanetili tudi velike nemire zemljelačnih kmetov, je bil car prisiljen izdati že opisane reforme. Toda revolucija je bila kmalu krvavo zadušena in »delavski sovjeti« izkoreninjeni. Vsi važnejši voditelji so morali vnovič pobegniti v inozemstvo in so skušali potem od tam vzdrževati revolucijonarno razpoloženje ljudskih množic. V Italiji so osnovali celo posebne šole za vzgojo agitatorjev, ki so jih pošiljali potem v domovino med delavstvo. Vnovič se je v boljševiški socijalno demokratični stranki spričo njenega velikega poraza v revoluciji in številčnega nazadovanja pojavilo močno stremljenje, da bi opustila zgolj revolucijonarni značaj in posvečala večjo skrb izboljšanju obupnega položaja delavcev. Toda Lenin je neomajno vztrajal pri svoji skrajno revolucijonarni smeri, zaradi česar so ga mnogi sobojevniki zapuščali, a so se mu na drugi strani zopet pridruževali levičarji iz drugih socijalističnih skupin, v katerih so se tudi vršila neprestana cepljenja in medsebojni boji. To je jako slabilo udarno moč vseh komunističnih strank. Socijalno revolucijonarna stranka je skoraj razpadla, a boljševiki in menjševiki so izgubili velik del svojih pristašev, tako da je zastopala v dumi koristi delavcev, malih kmetov in malomeščanstva napol socijalistična stranka »trudovnikov«, pod vodstvom Kerenskega. Mnogo so pa trpele vse marksistične skupine v tej dobi od policijskih ovaduhov, ki so se znali vtihotapiti v vse revolucijonarne stranke in organizacije ter so zavzemali v njih pogosto celo vodilna mesta (navaden policijski ovaduh je bil n. pr. Malinovski, voditelj boljševiških poslancev v dumi).

3. Velika ruska revolucija.

Poleti l. 1914. je izbruhnila svetovna vojna. Ker je zalotila ta Rusijo na pragu nove revolucije, jo je caristični režim pozdravil kot najugodnejši izhod iz zagate, kajti spričo zunanje nevarnosti so naenkrat utihnili vsi notranji boji. Ogromni delavski štrajki so bili prekinjeni in za vojno navdušena meščanska opozicija je lojalno podprla vlado, saj je pričakovala od zveze z zapadnimi demokracijami ugodnega vpliva tudi na notranji razvoj svoje države. Prve velike zmage, ki so vzbudile še večje navdušenje prebivalstva, so popolnoma pomirile meščanstvo s carizmom in ga tako vnovič močno utrdile.

Toda že spomladi leta 1915. je prišel predor pri Gorlicah, kateremu so sledili porazi drug za drugim; ogromne carske armade so bile premagane. To je zrušilo najprej obsovraženega notranjega ministra Maklakova in vojnega ministra Suhomlinova, toda vedno novi in novi porazi so začeli vnovič porajati tudi ogorčeno kritiko nesposobnega in koruptnega režima. Car je odpuščal najbolj obsovražene reakcijonarje Goremikinovega kabineta. Konec l. 1915. je začela naraščati draginja, l. 1916. se je pa zaradi vedno večjega nereda v prometu pojavilo tudi občutno pomanjkanje živil v velikih mestih, dočim je bilo drugod nakopičenih na tisoče vagonov žita, a jih zaradi desorganizacije v prometu niso mogli prevoziti. Nezadovoljstvo je naraščalo in poleti l. 1916. je bila nova Stürmerjeva vlada sicer prisiljena vnovič sklicati dumo, toda na drugi strani je le še poostrila reakcijo (notranji minister je postal prosluli Protopopov), kar je postalo končno usodno za monarhijo samo. Ob tej priliki so se vse meščanske opozic. stranke združile v »progresivni blok«, ki je izdal posebno deklaracijo, zahtevajoč v njej parlamentarni režim, razne politične svoboščine in sodelovanje pri organzaciji narodne obrambe ter pri reševanju vseh tekočih perečih vprašanj, a bal se je nastopiti preradikalno,

da bi ne izzival revolucijonarnega razpoloženja mas, kar bi utegnilo ogrožati uspešno nadaljevanje vojne.

Vlada je odgovorila na te zahteve z odgoditvijo dume, obenem je pa prezirala in odbijala sodelovanje zveze mest, industrijcev in zemstev (pokrajinske samouprave) za organizacijo narodne obrambe in preskrbe prebivalstva. To je vzbujalo ogorčenje vse javnosti in ko se je meseca novembra l. 1916. duma vnovič sešla, je govoril v njej voditelj »kadetske« stranke, prof. M i l j u k o v, znamenit govor, v katerem je obtoževal režim in celo carico ter jih dolžil naravnost veleizdaje, češ da streme po posebnem miru z Nemčijo, dočim zahteva javnost nadaljevanje vojne do zmage. S tem je napovedalo meščanstvo o d k r i t b o j v l a d a j o č e m u r e ž i m u, obenem se je pa tudi oddaljilo od razpoloženja delavskih in kmetiških množic, med katerimi je začela očitno prevladovati vojna naveličanost. Ta zaenkrat javno še ni prihajala do izraza, zato je pa vsa javnost s tem večjim zanimanjem in naklonjenostjo spremljala ogorčen boj med dumo in režimom, ki je nujno vodil v — r e v o l u c i j o.

Ker se je vojaški in politični položaj dnevno poslabševal, so na jesen l. 1916. vladajoči reakcijonarni krogi uvideli, da jih utegne rešiti le še čim prejšnji mir z Nemčijo, kajti laže in rajši bi bili prenesli izgubljeno vojno kot pa dovolili zahtevane demokratične reforme. V to svrho jih tudi niso prav nič vznemirjali vedno novi in novi porazi, ker so hoteli ravno z njimi utemeljiti potrebo po p o s e b n e m m i r u z N e m č i j o, dočim so dumo ti neuspehi vzpodbujali k vedno ostrejšemu boju proti nesposobnemu režimu. Na zimo je postal vojaški položaj na frontah obupen, promet je bil v popolnem razsulu, poražena armada in velika mesta so stradali, vojna industrija pa spričo delavskih štrajkov in upravne nesposobnosti vlade pred polomom. Ta položaj je porabil del visokega vladajočega plemstva in ob sodelovanju carice ter na prigovarjanje zloglasnega R a s p u t i n a, ki je imel na dvoru največji vpliv, za to, da je začel pri-

pravljati poseben mir, ako bi prepustile osrednje velesile Rusiji vsaj Dardanele, njen stoletni sen. O tem je bila obveščena dumina opozicija, ki so jo začeli levičarji (Kerenski, Čeidze, Skobelev i. dr.) že itak napadati zaradi njenega premehkega boja proti vladi. Vlada, kateri je od jeseni l. 1916. načeloval Trepov, se je hotela iznebiti neprijetnega nadzorstva dume, in jo je zato vedno iznova odgajala. To je zbralo končno okrog dume prav vse meščanstvo s precejšnjim delom plemstva, ki ni bilo naklonjeno posebnemu miru. Da omogoči opozicija uspešno nadaljevanje vojne, je bilo organiziranih več zarot proti Rasputinu in proti carju samemu. Rasputin je bil dne 30. decembra l. 1916. res umorjen, carja so pa mislili le odstaviti in postaviti na prestol njegovega svobodoljubnejšega brata Mihajla, obenem pa takoj izvesti več demokratičnih reform po zapadnoevropskem vzorcu. Napetost je rastla iz dneva v dan. Trepova je zamenjal še večji reakcijonar knez Golicin in car je dumo vnovič odgodil do 28. februarja 1917, nato jo je pa nameraval sploh razpustiti. Njegov načrt je bil razpustiti dumo, dati kmetom nekaj nove zemlje in narodom nekaj kulturnih svoboščin, nato pa skleniti poseben mir. Opozicija je čutila, da se bližajo usodni in odločilni dogodki. Odklanjala je revolucijo, ker se je bala zlasti njenih zunanje političnih posledic, na drugi strani strani je pa videla, da vodi reakcijonarni režim z nesposobnim carjem na čelu državo naravnost v prepad. Slednje je poleg vseh nerežimskih korporacij (zveze mest, zveze zemstev i. dr.) uvidela celo zveza plemstva, dotedanje ognjišče reakcije, zato se je že v decembru 1916 vse pridruževalo dumini opoziciji, ki je zahtevala strmoglavljenje carskega samodrštva in ustoličenje parlamentarne, t. j. liberalne vlade, ki bi bila zmožna organizirati vse narodne sile za uspešno nadaljevanje vojne. Vsem je postalo jasno, da je največja ovira car, katerega nihče ni mogel prepričati o pogubnosti njegove trmaste absolutistične in reakcijonarne politike, čeprav so poskušali to tuji poslaniki (zlasti angleški), vodilni generali,

uvidevnejši člani dinastije same in razni drugi odličnjaki. Mož že itak ni bil nikoli priljubljen, njegova glavna zla duhova, carica in Rasputin, sta bila pa naravnost obsovražena, zato je postalo po brezuspešni umoritvi Rasputina vsakomur jasno, da je treba odstraniti tudi carja samega. Šele to bi omogočilo uspešen zaključek vojne in neobhodno potrebne demokratične notranje reforme.

Vsi ti meščanski krogi pa niso računali še z drugima dvema prevažnima činiteljema, z — delavstvom in s poraženo ter sestradano armado. Vojna industrija je nagrmadila do l. 1917. samo v Petrogradu 400.000 delavstva, ki je bilo spričo obupnih prehranjevalnih razmer do grla sito vojne in je začelo pozimi l. 1916/17 s ponovnimi štrajki in demonstracijami. To se seveda ni moglo ogrevati za meščansko opozicijo v dumi, ki je zahtevala nadaljevanje vojne in je bila tudi sicer brez jasnega programa, zato je pa navdušeno ploskalo levičarjem (Kerenskemu i. dr.), ki niso napadali le režima, temveč tudi mahadravo politiko »progresivnega bloka«. Konec decembra l. 1916. se je vršilo v Petrogradu posvetovanje delavskih odposlancev (po večini menjševiki), na katerem so bili sprejeti ostri sklepi proti vladi in proti vojnemu imperijalizmu »progresivnega bloka«, istočasno je pa zborovanje pozivalo delavstvo tudi k prevratu, ki bi naj ga vodila duma.

Ko je postalo znano, da namerava car dumo razpustiti, so izdali delavski voditelji dne 7. februarja 1917 na delavstvo poziv, naj priredi na dan zopetnega sestanka dume, dne 28. februarja, velike demonstracije pred dumo proti vladinim nameram. Vlada in Miljukov sta skušala vplivati na delavstvo, da bi opustilo svojo namero, istočasno so pa nastopili proti nameravanim demonstracijam tudi skrajni levičarji iz delavskih vrst — boljševiki, ki so sploh odklanjali vsako zvezo z dumo in upali v čisto komunistično revolucijo, ako se razmere še bolj poslabšajo in doživi Rusija na fronti končni poraz, kar so si seveda le želeli (nazivali so jih zato tudi »poraženci«). Da zmedejo nameravani nastop, so izdali proti-

proglas, v katerem so pozvali delavstvo, naj stopi dne 24. februarja v splošni štrajk. Boljševiki svojega štrajka sicer še niso mogli izvesti, a dosegli so to, da je tudi dne 28. februarja demonstriralo komaj kakih 60 do 80.000 delavcev, med katerimi je bilo pa jasno opaziti radikalno revolucijonarno razpoloženje, saj se — za dumo niti zmenili niso. Dočim so imeli namreč zadnja leta pred vojno in v začetku vojne med delavstvom veliko večino zmerni marksisti (menjševiki in socialni revolucionarji), so pa lakota, draginja, vojni porazi, politični dogodki in pa vztrajna podtalna boljševiška agitacija ustvarjali med delavstvom vedno radikalnejše razpoloženje, ki je vodilo od jeseni l. 1916. dalje do vedno pogostejših štrajkov in krvavih demonstracij. Samo v drugi polovici januarja l. 1917. je štrajkala v Petrogradu polovica vsega delavstva, v Moskvi tretjina in enako tudi po drugih industrijskih središčih. Pri tem so se v vedno večji meri zopet pojavljale rdeče socijalistične zastave. Vlada je pošiljala nad štrajkujoče vojaštvo, toda že jeseni l. 1916. se je pokazalo, da to ni več zanesljivo, ker večkrat ni hotelo nastopiti proti delavskim množicam. Tudi to, za carski režim usodno dejstvo, je deloma pripisati boljševiški agitaciji med vojaštvom, deloma pa sličnemu naravnemu razvoju v razpoloženju lačne in poražene armade, kakršnega je preživljalo delavstvo.

Po delavskih demonstracijah dne 28. februarja se petrograjske ulice niso več pomirile. Pet dni nato so množice oplenile celo vrsto pekarn, tri dni za tem, 8. marca 1917 je pa razmeroma malošteviIen štrajk izzval zatvoritev velike Putilove tovarne v Petrogradu in s tem izprtje 30.000 delavcev. In s tem nepremišljenim dejanjem zabitega carističnega absolutizma je bil dan znak za revolucijo. Že naslednjega dne so prirediIe žene in otroci izprtih delavcev po mestu velike nemire, delavci ostalih tovarn so začeli štrajkati in prišlo je do ostrih spopadov s policijo. Prihodnjega dne, 10. marca, je stavkalo v Petrogradu že 200.000 delavcev, na trgih so

se vršila velika revolucijonarna zborovanja in kozaki, ki jih je poslala vlada nad množice, so jih celo varovali pred policijo, kar je vzbudilo viharno navdušenje delavstva in naredilo silen vtis na vso javnost. Za dumo in njeno opozicijo se ni v teh dneh nihče več zmenil, pač se je pa pridružilo naslednjega dne delavcem novih 100.000 štrajkujočih, velik del čet je odkrito pokazal svojo naklonjenost revolucijonarnim množicam in kozaki so nekaj aretirancev iztrgali celo iz policijskih rok. Režim je doživljal zasluženo in dolgo pričakovano katastrofo.

Vojaških oblasti ti dogodki niso presenetili, vendar so slej ko prej računale na zanesljivost svojih čet. Policija je bila v naglici opremljena s strojnimi puškami, voditelj meščanske opozicije, dumin predsednik Rodzjanko, je ostro obsodil nemire, a ostala opozicija se je posvetovala z vlado, kako bi jih zatrla. Toda bilo je prepozno. Zmerni socijalisti so sklicevali brezkončna posvetovanja, boljševiki so metali med razjarjene množice revolucijonarna gesla proti vojni, carizmu, za razdelitev zemlje in za ustanovitev sovjetov. Trmasti car, ki se je mudil v glavnem vojnem stanu, je še vedno odklanjal vsako popuščanje in je dne 11. marca zvečer naročil petrograjskemu vojaškemu poveljniku »likvidirati nemire«. Naslednjega jutra je bil Petrograd podoben vojaškemu taboru. Že je kazalo, da utegne režim še obvladati mesto, ponoči je izvršila policija na tisoče aretacij (zajela je ob tej priliki tudi ves boljševiški odbor ravno pri posvetovanju) in vlada je prosila dumino opozicijo, naj pomiri delavstvo. Toda to se je vkljub vsem vladnim ukrepom zbralo zopet na ulicah, marsikje prodrlo tudi brezbrižne vojaške kordone, drugod so se posamezni vojaški oddelki že celo pridružili množicam. Zvečer sta prestopila na stran upornikov že dva polka v celoti, ponoči pa nato še velik del ostalega vojaštva, ki ga je bilo samo v Petrogradu in bližnji okolici 170.000. Rodzianko je poslal obupen brzojav carju in armadnim poveljnikom, da bi rešil vsaj monarhijo, toda namesto da bi car vsaj

sedaj, v zadnjem hipu rešil, kar se je sploh še rešiti dalo, je odredil — odgoditev dume. Zato je bil pa to tudi njegov — poslednji ukaz.

Dne 13. februarja zjutraj so revolucijonarni polki pod vodstvom narednika Kirpičnikova zvabili na svojo stran še zadnje ostanke zveste garnizije in zaprli velik del častnikov, z vojaštvom pomešane delavske množice so naskočile jetnišnice in osvobodile kaznjence, zažgali so obsovraženo sodno palačo, popoldne so se pa podale proti dumi. Ker so meščanske stranke izgubile glavo, je hitel delavstvu nasproti Kerenski z nekaterimi tovariši in pozdravil množice. »Progresivni blok« se še vedno ni upal prevzeti vodstva revolucije, pač pa so razne delavske skupine že ta dan osnovale začasni izvršilni odbor delavskega sovjeta, v katerem so imeli vodstvo zmerni socijalistični poslanci. Tako se je ta postavil na čelo revolucije, čeprav je imel zaradi splošne anarhije še malo vpliva. Uporniki so brez pravega vodstva razgrajali po mestu in zapirali vidnejše zastopnike obsovražene caristične reakcije. Ako bi imela vlada le nekaj res dobrih čet, bi bila še vedno z lahkoto ugnala to neorganizirano maso, toda dne 14. marca ni bila v popolnem razsulu in na strani upornikov le vsa petrograjska garnizija, temveč že tudi vse okoliške.

Silno klavrno vlogo je pa igrala v teh usodnih dnevih duma. Ko je bilo popolno razsulo režima že očitno, se je dumin »progresivni blok« še vedno posvetoval z vlado, kako obvladati nemire. Ko so revolucijonarji že privlekli v dumo obsovražene stare ministre, je še vedno mislil na to, kako bi jih varoval, a ko so stotisočglave množice delavstva in vojaštva zahtevale od dume, naj vendarle že prevzame vodstvo, se ta ni upala sestati niti k rednemu zasedanju, češ da je — odgodena. Da je morala v takih okoliščinah izgubiti prav vsak ugled, je jasno. Glede na to je sovjet pod predsedstvom Čeidzeja že na svojem prvem zborovanju dne 13. marca zvečer izdal nekaj najnujnejših ukrepov (ustanovil je aprovizacijsko in vojaško ko-

misijo, sklenil izdajati »Izvestja«, ker so vsi listi prenehali, imenoval je komisarje za posamezne mestne okraje itd.). Šele sedaj se je zganila tudi duma. Izvolila je poseben 12 članski odbor (v njem sta bila od socijalistov Kerenski in Čeidze), in ko je revolucija že na vsej črti zmagala, se je odpeljal Rodzjanko k ministrskemu predsedniku Golicinu — prosit ga, naj demisijonira. Ta se seveda ni obotavljal in je brzojavno svetoval carju, naj poveri vlado kaki priljubljeni osebnosti. Tedaj stoprav se je tudi car Nikolaj II. zavedel resnosti položaja, vendar omejeni in trmasti vladar še vedno ni odnehal. Odklonil je demisijo Golicinovo in naročil generalu Ivanovu, naj takoj odvede s fronte več polkov v Petrograd ter zaduši revolucijo. Toda že pri zbiranju teh čet se je pokazala tudi popolna nezanesljivost frontnega vojaštva in še preden je prispel Ivanov v prestolico, se je že izjalovilo njegovo poslanstvo.

Ker car ni sprejel Golicinove demisije, končno tudi duminem odboru ni preostajalo drugega kot prevzeti vladno oblast. Ponoči od 13. na 14. marca se je posvetoval, kaj mu je ukreniti. Ena njegovih največjih skrbi je bila — rešiti dinastijo, zato je pregovarjal carjevega brata Mihajla, naj bi prevzel diktaturo. Popolnoma nedorasla svoji zgodovinski nalogi duma ni šla za tem, da bi se postavila na čelo revoluciji in jo vodila v pravilno smer, temveč jo je potem, ko je dejansko in proti njeni volji že zmagala, skušala naknadno obvladati. Tako je imel revolucijonarni Petrograd dne 14. marca zjutraj prav za prav dve oblasti: dumin odbor in sovjet.

Tedaj je morala duma seveda gledati na to, da dobi tudi vajeti v roke. Že dne 14. marca je izvila najprej sovjetu iz rok vojaško komisijo in imenovala vsem panogam državne uprave posebne komisarje, ki so obvestili takoj vso Rusijo o izvršenih dogodkih. Istega dne so izrazili dumi svojo lojalnost vsi oni častniki in čete, ki so stale doslej še v ozadju in se niso vmešavale

v dogodke. Prva skrb dume je pa seveda morala biti, da vzpostavi zopet red in disciplino v armadi. Toda njenega razkroja ni mogla preprečiti nobena sila več. Vse odredbe dume so ostale brez učinka, vojaki so velik del oficirjev kratko in malo pobili, drugi so pobegnili in se poskrili. Ker je duma v svoji kratkovidnosti neprestano govoričila o nadaljevanju vojne do zmagovitega konca, so gledali vojaki pod vplivom žilave boljševiške agitacije v dumi prav za prav le nadaljevanje starega režima, ki so ga pravkar strmoglavili. Glede na to so tudi ogorčeno odklonili poslušnost častnikom in duminim proglasom ter se naslonili na — sovjet. Izvolili so 9 svojih zastopnikov v njegov izvršilni odbor, ki je izdal potem že dne 15. marca na vso garnizijo svoje zgodovinsko »I. povelje«. V njem je odbor odredil, da imajo vse vojaške edinice izvoliti takoj svoje zastopnike v sovjet, da je vse vojaštvo v političnem pogledu podrejeno le sovjetu, da je izvenslužbeno pozdravljanje častnikov odpravljeno itd. To povelje je zadalo še zadnji smrtni sunek stari carski armadi. K upornikom sta prešla še kronstadska posadka in mornarica, pijani vojaki so razsajali po mestu in hiteli domov. Spotoma so uganjali razna nasilstva ter spravili promet daleč naokrog v popolno razsulo. Dumin odbor je skušal od sovjetov izsiliti preklic tega povelja, toda zaman. Pet dni nato je moral celo novi vojni minister sprejeti večino teh določb v svoje lastno povelje, s čemer je bil sovjetom zagotovljen vodilni vpliv na armado.

Car se je po Golicinovi demisiji dne 13. marca odločil, da se odpelje naslednjega jutra sam v prestolico. S takojšnjo proglasitvijo obsežnih političnih in socijalnih reform in z naslonitvijo na dumo, k čemur so ga pregovarjali tudi vsi armadni poveljniki, bi se morda dalo še vedno preprečiti najhujše, toda vzpodbujan po carici je še vedno trmasto odklanjal vsako popuščanje. Poln zaupanja v svojo moč, se je odpeljal proti Petrogradu, toda že sredi pota je spoznal, da prvič v živ-

ljenju ni obveljala njegova. Begal je s svojim dvornim vlakom nekaj časa sem ter tja, nato se pa odpeljal v Pskov, glavni stan generala Ruskega, kjer so ga šele armadni poveljniki prepričali, da je brezupen vsak poskus oboroženega boja proti revoluciji. Medtem je dumin odbor že sklenil prisiliti carja k odpovedi. Rodzjanko je o tem telefonično obvestil generala Ruskega, ta pa ostale armadne poveljnike in po izmenjavi misli so ti dne 15. marca l. 1917 popoldne obvestili carja, da mu ne preostane ničesar drugega. Car je zrušen privolil v odpoved in zvečer sta prispela k njemu že dva odposlanca dume. Imenoval je še kneza Lvova za novega ministrskega predsednika, nato pa podpisal svojo odpoved na prestol v korist brata Mihajla. S tem je nesposobni samodržec končal dva in dvajsetletno vladanje in odslej so se razvijali dogodki brez njegovega sodelovanja.*

Medtem ko so se odigravali v carjevi okolici ti zgodovinski dogodki, je bilo pa treba razčistiti položaj tudi v Petrogradu, to je, sestaviti je bilo treba novo vlado. Toda katera izmed obeh oblasti naj jo sestavi: duma ali sovjet? Duma je predstavljala plemstvo in meščanstvo,

---

* Car Nikolaj II. se je po svoji odpovedi odpeljal v vrhovni glavni stan armade, v Mohilovo, da se poslovi od svojih generalov. Ker so se medtem raznesle vesti, da namerava pobegniti, je bil dne 22. marca na zahtevo sovjeta prepeljan v Carsko selo kot ujetnik. Tam je bila medtem konfinirana s svojo rodbino že tudi carica, ki je hotela še po carjevi odpovedi spletkariti in je upala, da se ji bo po zadušeni revoluciji posrečilo prevarati narod za vse pridobitve revolucije. Vlada je nameravala izprva odpraviti carsko rodbino v Anglijo, toda zaradi energičnega odpora sovjetov se ji to ni posrečilo. Da se izogne vseh sitnosti z njo, jo je dal Kerenski v noči od 14. na 15. avgust l. 1917 prepeljati v Tobolsk (v Sibiriji). Ko je pa poleti l. 1918 izbruhnila v obližju vojna med boljševiki in Čehi, so jo prepeljali v Jekaterinburg, a ko so se kmalu nato začeli bližati Čehi tudi temu, je bil pozno zvečer dne 16. julija l. 1918 na povelje krajevnega sovjeta ustreljen car s carico, prestolonaslednikom in štirimi hčerkami. — Trupla so zažgali in pokopali v bližnjem gozdu.

sovjet pa delavce in kmete. Ugodno za dumo je bilo dejstvo, da sovjet ni bil enoten, temveč so se borile v njem za premoč tri struje: zmerna (menjševiki), središčna in radikalna (boljševiki). Boljševiki so bili prepričani, da se bo svetovna vojna po vseh vojujočih se državah v kratkem razvila v državljanske vojne, iz njih pa svetovna socijalna revolucija, ki bo rodila v kapitalističnih državah diktaturo proletarijata. Zato so odklanjali vsako sodelovanje z dumo in izdali dne 14. marca poseben oklic na delavstvo, v katerem so zahtevali takojšnjo sklenitev miru, razdelitev veleposestniške zemlje, osemurni delavnik, volitve v narodno skupščino itd. Istočasno so tudi zahtevali, da naj novo vlado izvolijo delavci in kmetje, toda sami si niso bili prav na jasnem, kako. Dne 15. marca so razpravljali o novi vladi v sovjetu in tu so zmerni socijalisti še vedno stali na stališču, da je ta revolucija še meščanska, zato naj sestavi vlado duma, sodelujejo naj pa v njej tudi socijalisti, da zajamčijo uzakonjenje res korenitih političnih in socialnih reform (v komunistično revolucijo v Rusiji še do spomladi l. 1917 Lenin sam ni veroval). Središčna (centrumaška) smer se je načelno nagibala k boljševikom, praktično pa k zmernim, kajti mnenja je bila, da mora socijalna revolucija zmagati najprej v zapadni Evropi, v Rusiji pa da je treba pripraviti zaenkrat le pot do nje.

Ta neenotnost sovjeta je omogočila zmago dumi. Njen odbor je sprejel vse zahteve sovjetov (amnestija, politične svoboščine, samouprava pokrajin itd.) in sestavil dne 16. marca novo vlado kneza Lvova, sestoječo iz zastopnikov meščanskih strank, zmernega socijalista Kerenskega in centrumaša Čeidzeja, ki pa svojega mesta ni hotel prevzeti. Toda že prve dni so se pojavile v njej nepremostljive težkoče, čeprav je bilo v slovesnem javnem razglasu poudarjeno, da je sestavljena vlada v popolnem sporazumu s sovjeti. Odprta so namreč ostala tri glavna vprašanja,

to so: nadaljevanje vojne, državna oblika in agrarna reforma. In ta vprašanja so izkopala že v nekaj mesecih tudi grob meščanstvu ter omogočila v Rusiji boljševiško diktaturo. Že dne 16. marca je prišlo do viharnega spopada med dumo in sovjeti zaradi bodoče oblike države, vendar so ti dumi toliko popustili, da so do končne odločitve ustavodajne skupščine pristali na vel. kneza Mihajla kot regenta. K sreči je bil ta toliko uvideven, da je dne 17. marca sam do odločitve konstituante odklonil sprejem ponudene mu krone in s tem je tudi za vedno ugasnila dinastija Romanovov, ki je tako nesrečno vladala Rusiji 304 leta.* Zato se je pa tudi še malo dinastij v zgodovini posrečilo zrušiti s toliko lahkoto, ugasnila je kar sama od sebe. Tako je bilo samo ob sebi rešeno vsaj eno izmed treh osnovnih vprašanj, ki bi sicer utegnilo roditi hude notranje pretrese.

Toda ostali sta še vedno dve, dovolj važni, da si je meščanstvo z zmernimi socijalisti vred zlomilo na njih svoj vrat. Neizobraženi ruski »mužik« (kmet) nikoli ni vedel, zakaj se prav za prav bije na fronti. Toda dokler je bila armada zmagovita, je še šlo, ko je pa doživela l. 1915 ogromne poraze in ji je začelo primanjkovati celo orožja, so se cele mase brez boja predajale sovražniku. L. 1916 je dosegla sicer še nekaj uspehov, a že na jesen se je začel njen razkroj, ki ga je med drugim povzročila tudi nesposobnost režima, da bi jo preskrbel vsaj z najpotrebnejšim. To so dobro čutili tudi vojskovodje, zato so stali vsi na strani dume, ki je zahtevala reform, kajti vedeli so, da je carski režim nesposoben omogočiti armadi zmago. Tudi v dnevih revolucije same so se zadržali generali v obče jako lojalno, ker so upali, da bo s podporo novega režima ipak mogoče na kak način nadaljevati vojno, zlasti ker je bilo meščanstvo navdušeno na strani nadaljevanja vojne, dočim se je stari režim nagibal že k posebnemu miru. Toda vsi

---

* Tudi vel. knez Mihajlo je bil pozneje s še nekaterimi drugimi člani dinastije od boljševikov umorjen, a par se jih je še pravočasno rešilo v inozemstvo.

ti, z zmernimi socijalisti vred, ki tudi niso preglasno nasprotovali nadaljevanju vojne, so delali račune brez armade. Ta, vzpodbujana še po boljševiški agitaciji, je zahtevala konec vojne, kar bi bil pa tudi edini izhod iz položaja, kajti izčrpana v vseh pogledih, je bila zapadla popolni anarhiji in nanjo ni imel vpliva nihče več. Vojaki so hiteli v celih množicah domov, da se — udeleže delitve zemlje, kajti samo to geslo z gostobesednih boljševiških letakov so razumeli. Tudi tega najvažnejšega ruskega socijalnega problema namreč nista uvidela ne vlada ne sovjeti. Meščanska duma je bila po večini zastopnica veleposestnikov, zato je o agrarni reformi previdno molčala, zmerni socijalisti, ki so tvorili večino sovjeta, so pa stali na stališču, da naj o njej sklepa šele konstituanta.

Tako ni imela dumina vlada že od prvega početka za seboj nikogar, razen meščanstvo, ki se je pa preplašeno poskrilo. Bila je zato tudi skoraj brez vpliva in držal jo je pokonci prav za prav le Kerenski,* eden najbolj priljubljenih mož v prvih tednih revolucije, ki je edini vzdrževal tudi živo vez med dumo, sovjetom in množicami. Bil je sijajen govornik, ki je znal množice vnemati, toda pozabil je, da te niso zmožne ustvarjajočega dela in da je treba zato predvsem organizacije. Sam brez jasnega programa, se je znašel kmalu med dvema popolnoma si nasprotujočima svetovoma, ki bi ju mogla obvladati le močna, ustvarjajoča osebnost. To pa Kerenski ni bil, zato so ga dogodki hitro zdrobili. Imel je pa tudi obupno težko stališče med strankami brez čuta odgovornosti za celoto in med nahujskanimi množicami brez zmisla za delo in za red. Razen tega ga je njegova nestalnost zapeljala še k raznim lahko-

---

* Aleks. I. Kerenski (* 1881) je bil odvetnik v Petrogradu in od l. 1912 dalje poslanec dume. Tu je vodil »trudovnike« (stranko »malih ljudi«). V dumini vladi je bil izprva pravosodni, nato vojni minister, od junija l. 1917 ministrski predsednik in od septembra celo vrhovni poveljnik armade. Po boljševiški revoluciji je zbežal v Anglijo, kjer še vedno živi.

miselnim dejanjem, ki jih je znal njegov tekmec Lenin globokoumno izrabiti in ga končno strmoglaviti.

Prve tedne je vlada ravno po zaslugi Kerenskega še za silo krmarila državno ladjo naprej, toda že v začetku aprila l. 1917 so ji začele groziti vedno večje nevarnosti. Tedaj se je bil namreč Lenin, ki je živel dotlej v Švici, pogodil z nemškimi vojaškimi oblastvi, da so ga bile prepeljale s še 28 drugimi somišljeniki v zapečatenih vagonih skoz Nemčijo v Rusijo. Zanesle so se bile namreč nanj, da bo v Rusiji razpihal revolucijo, ki jim je hodila tako prav. Takoj nato se je pa vrnil iz Amerike preko Anglije v domovino tudi junak revolucije iz l. 1905, L. Trocki. Povratek teh dveh mož, katerima so sledile seveda hitro še cele množice drugih izgnancev iz inozemstva in iz Sibirije, je prinesel v dotlej še razmeroma krotke* boljševiške vrste čisto nov bojni duh. Ko je prispel Lenin šele na petrograjski kolodvor ter ga je tam v imenu sovjeta sprejel in pozdravil Čeidze, poudarjajoč potrebo po enotnosti vseh revolucijonarnih skupin za obrambo demokracije, mu je Lenin odgovoril, da gleda v ruski revoluciji le začetek svetovne socijalne revolucije, zaradi česar je njegov cilj notranja državljanska vojna, a svojim presenečenim somišljenikom je še tisto noč na posebnem zborovanju razlagal, da mora biti njih cilj osvojitev vse oblasti za sovjete, ne pa demokracija. Te in take nazore so celo njegovi dolgoletni somišljeniki sprejemali izprva z jako mešanimi občutki ter so mnogo Leninovih predlogov sploh odklonili (n. pr. na I. strankinem zborovanju izpremembo imena soc. dem. stranka v komunistično), toda z nepopustljivo vztrajnostjo je prej ali slej vendarle izbojeval zmago vsem svojim nazorom, najprej v lastni stranki sami, potem pa tudi v sovjetu.

---

* Eden glavnih boljševiških voditeljev, Kamenev, je n. pr. poslal iz svojega sibirskega pregnanstva po odpovedi carja Nikolaja II. celo udanostno brzojavko velikemu knezu Mihajlu.

Tako je bil n. pr. na zborovanju petrograjskih sovjetov dne 17. aprila l. 1917 še izžvižgan zaradi svojih izvajanj, a poldrugi mesec kesneje, dne 30. maja, so sovjeti že z veliko večino sprejeli njegovo resolucijo.

S prihodom Lenina in Trockega v domovino je nastal za vlado čisto nov položaj. Trocki je takoj z njemu lastno živahno zgovornostjo zahteval predajo vse oblasti sovjetom, vzpodbujal delavstvo k neizprosnemu razrednemu boju ter pozival na državljansko vojno. Boljševiki so začeli takoj oboroževati svoje delavstvo, pošiljati svoje agitatorje po vsej državi, zlasti še med vojaštvo na fronti in napovedali so neizprosen boj vsemu: vojni, pomirljivejšim socijalističnim skupinam, vladi in meščanstvu. Izprva je vodil ves ta boj popularni Trocki, kajti Lenina je precej umazalo njegovo potovanje skozi nemško fronto, kajti za njim so slutili — nemški denar.

Boljševiški nasprotniki so bili brez glave in niso vedeli, kaj naj začno, tem bolj, ker so se iz dneva v dan bolj kazale posledice boljševiške agitacije. Delavstvo in vojaštvo je vedno glasneje zahtevalo konec vojne in gospodarskega življenja se je polaščalo pravo razsulo, ki ga je še povečeval vedno večji nered v upravi. Vlada je za preskrbo mest uvedla monopol žita in premoga, a posledica je bilo še večje pomanjkanje vseh potrebščin, draginja, cvetoče verižništvo in nevarni nemiri po vseh večjih mestih. Vse te težkoče, zlasti pa vojno utrujenost, so z nečuveno demagogijo izrabljali boljševiki v svoje svrhe. Ker niti nemški socijalisti kljub delavski revoluciji v Rusiji niso hoteli nastopiti doma za takojšen mir z Rusijo brez aneksij in vojne odškodnine, tudi zmernejši ruski socijalisti niso mogli prepustiti vzhodnih meja svoje države nemškemu imperijalizmu in militarizmu. Vsi, nazadnje celo najskrajnejši (n. pr. znani anarhist Krapotkin, Breškovskaja i. dr.) so stali na stališču, da je treba fronto vzdržati, kar so izrabljali boljševiki za novo, še strastnejšo in brezvestnejšo agitacijo proti vsem

drugim socijalističnim strankam, istočasno so pa pošiljali tudi na fronto cele čete agitatorjev, da bi jo popolnoma uničili.

Ko se je dne 9. maja 1917 prvič zopet sestala duma, so vse stranke ogorčeno nastopile proti boljševikom in proti Leninovi demagogiji, toda istočasno je prišlo tudi do spopada med meščanskimi strankami, ki so zastopale ves vojni program starega režima in med zmernimi socijalisti, ki so bili sicer za vzdrževanje fronte, toda za mir brez aneksij in odškodnine. To je povzročilo preosnovo vlade. Socijalisti so dobili v njej mnogo močnejše zastopstvo (šest ministrstev) in Kerenskemu je bilo poverjeno celo vojno ministrstvo. Ta je čutil, da je mogoče rešiti položaj le, če se vzpostavi v armadi zopet bojni duh in dosežejo na fronti vidni vojni uspehi. Zato je dal izgnati iz vojnih vrst vse boljševiške agitatorje, nato je sam prepotoval vso fronto in v plamtečih govorih vzpodbujal vojake k vztrajnosti, za dne 30. junija je bila pa odrejena tako zvana »ofenziva Kerenskega« v vojnem sektorju generala Brusilova. Ta je res izprva dosegel nekaj uspehov, toda centralne države so izvršile hitro protisunek in armada je doživela nove, hude poraze. Svežim četam namreč še na misel ni hodilo, da bi odhajale na fronto, temveč so se pustile raje doma od boljševikov proslavljati kot junake revolucije. To lahkomiselno dejanje Kerenskega je vodilo do še večje desorganizacije armade, kajti vojske osrednjih velesil so začele naglo prodirati. V nekaj mesecih so zasedle ogromne pokrajine in na njih ustanavljale na videz samostojne države (Poljska, Ukrajina i. dr.), ki naj bi jim pa v resnici služile kot nekake kolonije. Ko je skušala vlada oktobra poslati del petrograjskih čet na fronto, so ji te odkrito odrekle pokorščino in se stavile na razpolago boljševikom, saj so imeli ti najvabljivejši gesli, namreč: »Takojšen mir!« in »Vso oblast delavsko-vojaško-kmetiškim sovjetom!« V Petrograd so se valile cele množice vojnih ubežnikov, ki jih je Trocki organiziral v »rdečo gardo« in že dne 17. julija poskusil

z njo izvesti nov državni prevrat, ki naj bi dal vso oblast v roke boljševikom.

Toda vlada je imela še toliko moči, da je ta poizkus zadušila. Mnogo vodilnih boljševikov je bilo zaprtih, Trocki se je za 14 dni skril, Lenin in Zinovjev sta pa obrita in preoblečena pobegnila na Finsko. Vse je ogorčeno obsojalo boljševiško postopanje, vendar je bila vlada tako omajana, da je odstopila in sestava nove je bila poverjena Kerenskemu. Tedaj so zlasti meščanske stranke vnovič pokazale, da se ne zavedajo svoje zgodovinske odgovornosti, kajti vse so se več tednov branile vstopiti v novo vlado in so pustile Kerenskega samega, da se je otepal z obupnimi okoliščinami. Bil je pa tudi popolnoma nedorasel svoji težki nalogi. Čeprav so celo najradikalnejši socijalisti (n. pr. terorist Savinkov) zahtevali, da je treba brezobzirno zadušiti vse uničujoče delovanje boljševikov, je vendar v lahkomiselnem Kerenskem zmagala mehka ruska duša in je opustil vsako nadaljnje postopanje proti njim, ker jih je smatral za — premagane. Kerenski in z njim vred tudi drugi namreč niso razumeli, da je imel Lenin najjasnejši cilj, da je hodil najdoslednejšo pot in da se je posluževal najradikalnejših sredstev, ki vedno privlačujejo zrevolucijonirane mase. Tako je boljševizem nujno moral postati kmalu geslo za vse vojake, ki so pobegnili s fronte, za vse kmete, ki so si delili zemljo, za vse stradajoče, ki so zahtevali takojšen konec vojne, za vse delavce, ki so v tovarnah po strani gledali inženjerje, skratka: za vse zrevolucijonirane mase. Toda Kerenski je kmalu izpustil iz zaporov boljševiške prvake, pobegli so se vrnili in se začeli nemudoma pripravljati na — nov prevrat. To jim je šlo tem lažje od rok, ker je spričo hitro naraščajočega splošnega pomanjkanja vsega vse še bolj občutilo vojno utrujenost ter so nerazsodne množice vedno raje sledile boljševiškim geslom, a kratkovidno, sebično in nezrelo meščanstvo je metalo Kerenskemu še polena pod noge, ker je po dolgih oklevanjih dovolil končno tudi Ukrajin-

cem nekaj avtonomije. Vse je podzavestno čutilo negotovost položaja, zato je kratko zasedanje vseruskega narodnega kongresa, ki se je vršilo sredi meseca avgusta v Moskvi, zahtevalo vlado močne roke, ki bi naj jo podpirale vse stranke.*

Toda meščanstvo, ki je v vsej dobi svojega parmesečnega vladanja dokazovalo le svojo nesposobno konfuznost ter je zato tudi lahkomiselno zapravilo sadove težkih trudov celega stoletja, se nikakor ni moglo sprijazniti z napol socijalistično vlado Kerenskega in se je začelo zbirati okrog generala Kornilova, ki naj bi prevzel diktaturo. Tako se je znašel Kerenski naenkrat med dvema ognjema: med Leninom in Kornilovim, katerima seveda ni bil kos. Njegov položaj je še jako poslabšalo septembersko prodiranje Nemcev. Ti so zavzeli Rigo, pet dni nato je pa zbral Kornilov nekaj polkov in udaril z njimi na Petrograd, da bi se polastil oblasti. Toda boljševiški agitatorji so pravočasno razkrojili njegove čete, ki so pustile generala kratko in malo na cedilu. Na videz je še zmagal Kerenski, v resnici pa že boljševiki, katerih število je vidno naraščalo, dočim je Kerenski osamljen taval brez cilja in brez programa. Organizatorično in miselno trdno zvarjena boljševiška fronta je dobivala z vztrajnim delom v roke vodstvo vseh sovjetov in se pripravljala na nov državni udar, dočim je meščanstvo iz daljave škodoželjno gledalo na strastno prerivanje v raznih socijalističnih vrstah. Tako je izgubljal Kerenski vedno hitreje oblast iz rok, nihče ni vedel ne kod in ne kam, v vseh panogah javnega življenja je vladalo vedno večje razsulo, meščanstvo je zapustilo Kerenskega že poprej, delavstvo je uhajalo v boljševiški tabor, armada je bila že skoraj popolnoma razpadla in zabavljal je tudi kmet, ker še vedno ni bil gotov, kaj in kako bo z delitvijo zemlje.

---

* Kakšno je bilo še sredi leta 1917 razpoloženje v velikih ruskih mestih, nam lepo dokazujejo volitve v občinski svet v Moskvi, pri katerih so dobili soc. revolucijonarji 116 mandatov, kadeti 34, menjševiki 24, boljševiki pa 23.

Razkroj se je polaščal tudi vsega g o s p o d a r s k e g a ž i v l j e n j a. Tovarne so se izpremenile v zborovališča delavcev, ki so polivali z gnojnico inženjerje ter jih pretepali. Prometna sredstva so odpovedala popolnoma in povzročila še večje pomanjkanje živil. Krajevni sovjeti so odpovedovali vladi pokorščino, a med narodi, ki so tvorili ogromno državo (Poljaki, Finci, Ukrajinci itd.) se je začelo naglo gibanje za popolno odcepitev. Denarno si je morala pomagati vlada s tiskanjem novih bankovcev (inflacija), kar je povzročilo razvrednotenje denarja in silno draginjo. V takem položaju so bili boljševiki seveda prepričani, da je n a p o č i l a n j i h u r a. Lenin je sicer svetoval, naj bi poskusili v Moskvi, toda mnogo pogumnejši Trocki, ki je bil že poprej izvoljen za predsednika petrograjskega sovjeta, je pripravil vse potrebno in dne 7. n o v e m b r a l. 1917 s o u d a r i l i v p r e s t o l i c i. Skoro brez boja so zasedli vsa vladna poslopja in zaprli ministre, le Kerenskemu se je bilo posrečilo pobegniti. Skušal je iz okolice organizirati protiudarec, toda menjševiki, ki so upali na pomiritev in na sodelovanje z boljševiki, so ga zapustili, enako generali in vojaki (celo kozaki, kajti njih simpatije so bile na strani — carjev), zato se je hitro rešil v inozemstvo in na bojišču so ostali le b o l j š e v i k i k o t p o p o l n i z m a g o v a l c i. — Vsa Rusija je bila presenečena, toda izvršenega dejstva se ni dalo več izpremeniti in vsi tisti, ki so jim posredno ali neposredno pripomogli do te lahke zmage, so le prekmalu obžalovali svojo kratkovidno sebičnost.

Prevrat v Petrogradu je bil znak tudi za v s a o s t a l a m e s t a, kajti v skrajno centralistični Rusiji je igral itak edino politično vlogo vedno samo Petrograd in so vsa druga mesta tudi ves čas revolucije kar avtomatično in brez vsakih pretresov sledila zgledu prestolice. Povsod v Velikorusiji so se polastili sovjeti z boljševiki na čelu uradov in prometnih sredstev, in to brez bojev, ker ni bilo nikogar, ki bi se jim bil upiral, saj se Rus že po svoji naravi rad izroča vladi močnejšega. Že ruska kronika iz XI. stol. nam n. pr. poroča, da so

prišli Rusi k Normanom in jim rekli: »Naša zemlja je velika in bogata, pridite, bodite naši knezi in nam vladajte!« Le iz tega ruskega značaja si moremo razlagati stoletni carski režim in pa današnjo boljševiško tiranijo. Sicer pa tudi carizem ni padel zaradi svoje nasilnosti in reakcijonarnosti, temveč le zaradi svoje nesposobnosti. Zlasti za vse vlade carja Nikolaja II. (1894—1917) je žel carizem povsod le neuspehe, zato se je le čuditi, da se je mogel vzdrževati toliko časa. Njegov polom je pa zato tudi moral biti tem korenitejši. Revolucij ni mogoče delati, ker se te rode same od sebe, ko dozore pogoji zanje, pač jim je pa lahko dajati smer. In to je Lenin znal. Tako je padla vsa oblast kot zrelo jabolko v naročje sovjetom, ki so takoj sestavili novo vlado z Leninom kot predsednikom in Trockim kot komisarjem za zunanje zadeve. Toda Leninova skupina še vedno ni bila neomejena gospodarica položaja, kajti celo odlični boljševiški prvaki, kakor Kamenev, Zinovjev i. dr. so zahtevali sporazumno vlado vseh marksističnih skupin in so se nagibali k nekaki napol demokraciji. V tej zmedi se je ponovno izkazala Leninova spretnost in smelost. Lokavo je pridobil zase nekaj zastopnikov drugih marksističnih skupin, a ko je dobro utrdil svojo oblast, jih je čez nekaj mesecev zopet vrgel iz vlade, v mesecu juniju l. 1918 pa krvavo zadušil njih prevratni poskus. Nato so zmernejše marksistične stranke deloma skopnele same od sebe, deloma so bile pa po boljševikih z ognjem in mečem uničene in edini zmagovalec v revoluciji je ostal končno Lenin kot najradikalnejši, najdoslednejši in najbrezobzirnejši.

4. Lenin in njegova stranka.

Materijalisti sicer zanikujejo veliki pomen osebnosti v razvoju zgodovinskih dogodkov, vendar je jako verjetno, da bi imela ruska revolucija brez Lenina najbrže precej drugačen potek. Njegovo predrevolucijsko

življenje* je podobno povprečnemu življenju sto in sto drugih ruskih revolucijonarjev svoje dobe. Že kot mlad dijaček je zašel med marksiste, po končanih studijah se je pa popolnoma posvetil le svojim revolucijonarnim stremljenjem. Ko je bil zaradi soudeležbe pri zaroti proti carju Aleksandru III. usmrčen njegov starejši brat in so se zato znanci začeli ogibati njegove rodbine, je iz vse duše zasovražil vso meščansko družbo kot strahopetno in okrutno drhal. To neutešljivo sovraštvo nam je ključ do razumevanja mnogih njegovih postopanj ob revoluciji. Bil je srečno oženjen, jako ljubezniv v občevanju s tujci, rad se je smejal, čeprav je bil jako vase zaprt, izredno skromen in bolj podoben učenjaku, ki trdovratno brani svoja načela, nego hrupnemu revolucijonarju. Tudi njegova zunanjost je bila neznatna, slab govornik, a v sebi popolnoma uravnovešen. Sovražil je vsako vznesenost, in nikoli se ni razburjal. Za lepe umetnosti ni imel nobenega zmisla, kajti neomajno je bil prepričan, da imajo kak pomen in vrednost le družboslovna in gospodarska vprašanja. Skozi in skozi nesebičen, a silne

---

* Rojen je bil Vladimir Iljič Uljanov (Lenin je le njegovo revolucijonarno ime) dne 20. aprila 1870 v Simbursku iz plemiške rodbine. Gimnazijo je obiskoval v Kazanu, a je bil že l. 1887 izključen zaradi revolucijonarnega mišljenja. Živel je nato tri leta na kmetih, pod policijskim nadzorstvom, ter se pripravljal na pravne izpite, ki jih je naredil l. 1891 na petrograjski univerzi. Po končanih študijah je deloval vnovič tri leta kot odvetnik v Samari, a l. 1894 se je preselil v Petrograd, kjer je postal hitro voditelj tamošnje socijalno demokratične organizacije. Naslednje poletje je odšel v inozemstvo, kjer se je tudi osebno seznanil s strankinima voditeljema Plehanovim in Akselrodom, toda ob priliki velikih štrajkov l. 1895 je bil zopet v Petrogradu. Tedaj je bil aretiran, l. 1897 pa izgnan v Vzhodno Sibirijo, kjer je napisal knjigo »Razvoj kapitalizma v Rusiji«. Po prestani kazni se je l. 1900 vrnil, a odšel takoj v inozemstvo ter je živel nato v Nemčiji in v Švici, kjer je izdajal marksistična lista »Zarja« in »Iskra«. Kmalu je prišel v ostra nasprotja z ostalimi voditelji stranke in l. 1903 je izzval na strankinem kongresu v Londonu njen razcep. Postal je voditelj boljševiškega

volje in jasnih načel, je živel in delal doma in v tujini le za zmago revolucijonarne marksistične misli. Ta mu je bila vodnica pri vsem in le s tega vidika je presojal dogodke in osebe, programe in ustanove. Bil je neizprosen bojevnik, ki je imel zmisel le za to, kar lahko prihaja v prid njegovim ciljem. Ni sovražil svojih nasprotnikov zaradi drugačnih nazorov, temveč kratko in malo, strastno in vse, kar je kakorkoli oviralo uveljavljenje njegovih načrtov. Za odstranitev teh ovir je smatral za dobro prav vsako, tudi najpodlejše sredstvo in orožje. V tem pogledu imajo Leninovi nazori jako mnogo skupnosti z nazori raznih ruskih nihilistov. Eden izmed vodilnih, Nečajev, je n. pr. dejal: »Član zveze (namreč nihilistične) lahko in mora vse uporabljati, kar je potrebno. On lahko laže, če more njegova laž dvigniti revolucijonarno odločnost.« Leninova osebnost je imela vprav čaroben vpliv na vso okolico in le tako je mogel obvladati revolucijo 160 milijonske države.

Bil je strasten in slep pristaš, zagovornik in boritelj za zmago marksističnega komunizma. Nazore svojega učitelja Marxa je dopolnil le v toliko, da

---

krila, izdajal list »Vperjod« in napisal več drugih spisov. Ob priliki prve revolucije, na zimo l. 1905., se je vrnil zopet domov in vodil tu le boljševiški tisk, sicer se je pa previdno kril v ozadju. Ko je bila revolucija strta, je pobegnil vnovič v inozemstvo in izdajal z Zinovjevim in Kamenovim list »Proletarec«, v domovini pa vodil lista »Zvezda« in »Pravda« (od l. 1912). Na kongresu v Pragi je l. 1912 boljševiško krilo organiziral kot samostojno stranko. Naslednji dve leti je preživel v Galiciji, kjer ga je zalotila tudi svetovna vojna. Ob njenem izbruhu je bil aretiran, kmalu nato pa izgnan v Švico. Tu se je postavil na čelo tistih ruskih izgnancev, ki so delovali za poraz svoje lastne domovine. Udeležil se je tudi zborovanj radikalnih socijalistov v Zimmerwaldu in v Kientalu, kjer je zagovarjal izpremenitev svetovne vojne v državljanske. Vodil je skrajno levo krilo, ki je tvorilo že nekak zarodek III. internacijonale. Meseca aprila 1917 se je vrnil v domovino in vodil potem usodo Rusije. Umrl je dne 21. januarja l. 1924. v Gorkem pri Moskvi. Zadnji dve leti se je, strt od duševne paralize, udeleževal le malo javnega življenja. Njegova grobnica v Moskvi predstavlja nekako božjo pot komunističnih množic.

se ni zadovoljeval le z naravnim razvojem kapitalističnega gospodarstva, ki vodi po Marxovem mnenju neizogibno v polom in v komunizem, temveč je poudarjal zraven še nujno potrebo po političnem delu za čim prejšnjo osvojitev državne oblasti, ki naj pomaga uresničiti komunizem. Leninov pomen obstoja le v tem, da je stare ideje izpremenil v dejanja, v resničnost, čeprav se je jako motil, ko je mislil, da lahko kak narod kar preskoči cela stoletja. Sovražil je votlo besedičenje, s katerim so se vedno tako zelo odlikovale razne druge evropske socijalno demokratične stranke, temveč je polagal vso važnost na ustvaritev krepke in disciplinirane marksistične stranke, ki bi ne gledala toliko na število pristašev kot na njih udarno silo in na brezpogojno udanost. Njemu je bil marksistični komunizem zadeva, ki jo je treba brezpogojno uresničiti, ne pa le sredstvo za pridobivanje lačnih delavskih množic. O podrobnostih ni mnogo razmišljal, češ da bodo te narekovali dogodki in potrebe same, zato je časih v kaki nebistveni stvari tudi začasno popustil, toda vedno le zato, da pride tem bolj gotovo in hitro do končnega cilja.

In ta edini cilj je bil komunistična družba v Marxovem zmislu. Po pravici pravi namreč Stalin: »Leninizem je marksizem dobe imperijalizma in proletarske revolucije.« Lenin je namreč kratko in malo ter brez vsakega pridržka sprejel vse Marxovo materijalistično svetovno naziranje in ga tudi strastno branil pred »revizijonističnо zvodenelostjo«. Marxove gospodarske nauke in nazore je le razširil, upoštevajoč še dobo imperijalizma, ko je kapitalizem popolnoma dozorel. Vsi Leninovi zaključki iz njegovega proučevanja gospodarstva v dobi imperijalizma so pa strogo marksistični. To ga je tudi vodilo do tega, da je uvidel potrebo vzporednosti med svetovno proletarsko revolucijo in osvobodilnim gibanjem kolonijalnih narodov. Še najbolj je Lenin iz svojega oplodil in dopolnil marksistično politiko, a seveda prav tako strogo v duhu Marxovega nauka o dr-

žavi in o revoluciji. Njegova lastna misel je zlasti zahteva po zvezi proletarijata s kmeti, ker le tako je upal v uspeh revolucije. Socijalni demokratje so namreč vedno in povsod gledali v kmetu izrazito konservativen element in sam Marx je dejal, da »predstavlja kmet barbarstvo sredi civilizacije« in v Komunističnem manifestu imenuje kmetiško življenje »idiotsko«. Lenin je pa že ob priliki revolucije l. 1905. spoznal, da industrijski proletariat ne bo mogel zmagati brez podpore kmetiškega življa. Posrečilo se mu je pa tudi za to zvezo izbrskati par utemeljitev iz starih Marxovih spisov. Dalje se je poslužil dalekovidni Lenin tudi gesla o samoodločbi narodov. Bil je sploh genialen politik: neizprosen v načelih, skrajno gibek v taktiki. Zato je l. 1918. tudi brez oklevanja in navzlic najhujšim nasprotjem lastnih pristašev privolil v poniževalni mir v Brestu Litavskem, kajti vedel je, da bo le tako pridobil nujno potrebni čas za organiziranje nove »rdeče armade« in Nep je uvedel zato, da ne prelomi s kmeti, kar bi ga bilo tedaj uničilo. Končno je v III. internacionali programatično in organizatorično povezal včlanjene stranke mnogo močneje, nego je bilo pa to v II. internacijonali. Kar sta bila Marx in Engels za izoblikovanje »znanstvenega socijalizma« v 19. stoletju, to je bil Lenin v 20. stoletju za teoretično in praktično izoblikovanje modernega komunizma. Največji, najdoslednejši in najizrazitejši marksist izza Marxa in Engelsa.

Komunizem je bil namreč vsa in **edina njegova vera.** V tem je bil podoben tisočerim drugim ruskim revolucijonarjem, ki so bili voljni žrtvovati za svoje ideje vse. Bil je slepo in neomajno prepričan, da bo marksistični komunizem odrešil svet, zato o načelih sploh ni pripuščal **nobenega razpravljanja,** temveč je polagal vso važnost le na dejanja in sicer na taka, ki bi vodila čimprej do končnega cilja. Cenil in zbiral je zato okrog sebe predvsem **ljudi dejanj,** organizacije in podrobnega dela, odklanjal pa ljudi velikih — besed. Te črte Leninovega značaja so dovedle l. 1903 tudi do raz-

cepa ruske socijalno demokratične stranke: »boljšinstvo« (večina) preprostih, a neomajno verujočih in slepo udanih je šla z Leninom, manjšina (menjševiki) izobražencev, ki se niso hoteli pokoriti njegovi nestrpni diktaturi, je šla pa pod vodstvom Plehanova svoja pota. Sicer so se tudi pozneje v njegovi stranki mnenja še večkrat križala, zlasti prve mesece po njegovem povratku v domovino, toda vkljub takim začasnim nesoglasjem, v katerih je pa prej ali slej itak prišlo vedno na Leninovo, je bila njegova skupina edina trdno, skorajda vojaško organizirana in s popolnoma jasnim ciljem, zaradi česar je morala postati tudi — zmagovalka. To tem laže, ker je bil Lenin v izbiranju sredstev sicer skrajno brezobziren, a če je kazala potreba, jako gibek ter je neprestano in povsod poudarjal potrebo po neprestanem učenju, prilagajanju in zbiranju izkustev za tem gotovejšo dosego končnega cilja. —

Ta Leninova osebnost je utisnila seveda močan pečat tudi vsej njegovi stranki, ki tvori danes vzor vsem drugim komunističnim strankam* sveta in je vsemogočna gospodarica neizmerne Rusije, čeprav tvori tam prav za prav le neznatno manjšino. Če primerjamo število prebivalstva Rusije in pa strankinih članov v povojnih letih, tedaj se nam pokaže namreč naslednja slika v tabeli na prihodnji strani.

Iz tega pregleda je razvidno, da »Vsesojuznaja komunističeskaja partija (boljševikov) = [Vsezvezna komunistična stranka (boljševikov)], kakor se uradno nazivlje, v Rusiji sami do najnovejšega časa ni predstavljala niti 1% vsega prebivalstva, iz česar potem seveda tudi lahko razumemo njih ogorčeno nasprotstvo proti demokratizmu. Iz tega pa seveda nikakor ne smemo sklepati, da bi VKP (tako se stranka okrajšano označuje sama) kot edina vladajoča in obsto-

---

* To ime je prevzela stranka šele spomladi l. 1918, da bi se tako že na zunaj razlikovala od obsovraženih ji socijalnih demokratov in pa ker načelno odklanja vsak demokratizem.

ječa ne mogla števila svojih članov čez noč podeseteriti in še več, toda tako pomnožitev sama načelno odklanja, o čemer bomo govorili še pozneje.

Leta	Prebivalstvo Rusije v milijonih	Članstvo VKP v milijonih	Člani VKP v %	Strankin naraščaj v milijonih		
				Kandidatov	Komsomol	Pionirji
1914	140	0·02	0·01	—	—	—
1917 (avgusta)	141·7	0·20	0·14	—	0·02	—
1919	—	0·31	—	—	0·10	—
1920	134·3	0 61	0·45	—	—	—
1921	—	0·73	—	—	—	—
1922	131·7	0·49	0·37	—	—	—
1923	133·5	0·40	0·3	—	0·28	—
1924	134	0·33	0·24	0·12	—	0·20
1925	140	0·40	0·28	0 34	1·02	—
1926	143 2	0·67	0·47	0·45	1 64	—
1927	146·4	1·21	0·82	—	—	—
1928	149·6	—	—	—	—	—
1931	161 2	—	—	—	—	—
1932	165	3	1·8	—	5	6

Ker smo že pri številkah, bo jako zaimivo, če pogledamo še plasti, iz katerih je stranka sestavljena. Iz strankine uradne statistike z dne 1. oktobra l. 1928 je n. pr. razvidno, da je bilo v njej:

	pred vstopom v stranko v %	po vstopu
delavcev	61,2	41,9
kmetov	21,1	12,5
nameščencev	16,3	32,6
raznih drugih	1,4	11,8

Iz teh številk je na eni strani jasno razvidno, da je v stranki razmeroma majhen del delavstva in skoraj nič kmetov (skupno le 170.000), na drugi strani pa, da postane še od teh delavcev in kmetov po vstopu v stranko

velik del državnih nameščencev, kar je gotovo prav važno vabilo in mamilo za vstop v stranko. Celo v strankinih celicah po kmetiških vaseh je bilo l. 1928 le 46,6% kmetov in kmetiških delavcev, a celih 42,7% državnih in strankinih nameščencev. In ta razmerja se od tedaj niso bistveno izpremenila. Jasno nam pa vse te številke dokazujejo, da VKP ni ne delavska stranka in ne stranka ljudskih množic, čeprav se vedno predstavlja kot strogo delavska stranka.

In ta stranka je danes neomejen gospodar Rusije, kajti ona je tista, ki edina odločuje o celokupnem notranjem življenju države in naroda, vse služi edino in samo njej ter njenim ciljem. Grobo, a točno je sam Stalin označil to stanje pred par leti nekemu ameriškemu časnikarju, rekoč: »Tudi pri nas je več strank; razlika je le ta, da ena vlada, druge pa sede v ječi.« Sovjetska država je dejansko le diktatura tamošnje komunistične stranke, ki pravi, da zastopa ruski proletarijat. Nje nikakor ne moremo označevati kot le slučajno vladajoče v sovjetski Rusiji, kajti ona sploh ne pozna in ne priznava nobene tekmovalke, ki bi jo utegnila kdaj nadomestiti. Že v prvih letih svojega vladanja je brezobzirno in do korenin uničila prav vse druge stranke in ko se je l. 1930 vnovič začela na tihem pojavljati nekaka kmetiška stranka, je bila zadušena že v kali. Kakor hitro bi se namreč zrušila strankina diktatura, se nujno zruši tudi vsa današnja notranja zgradba Rusije, ker bi izgubila ves zmisel. Lenin je izrečno poudarjal, da je naloga njegove stranke voditi množice, ne pa da bi bila ona izraz volje teh množic, zato so tudi delavsko-kmetiški sovjeti le orodje stranke, ne pa stranka njih predstaviteljica.

In ta stranka je že od svojega početka do danes le skupina, ki jo vodijo strogo disciplinirani nekdanji revolucijonarji z doslednim in brezpogojnim marksističnim programom (l. 1928 je bilo 98% članov vrhovnega vodstva takih, ki so pripadali stranki še pred l. 1918).

Ona se niti ne poteguje ne za to, da bi si pridobila večino ljudstva, ker hoče ostati le njegov voditelj, pač pa išče seveda z njim tesnih zvez, za kar ji služijo ravno sovjeti. Ona, kakor že pred revolucijo pod Leninovim vodstvom, tudi danes nikakor noče biti skupina, v kateri bi bilo mogoče še razpravljati o načelih. Ne, te že ima z marksizmom, o njih zato sploh ne dovoljuje nobene razprave, temveč ji gre le za to, da jih oživotvori. Zato pa potrebuje brezpogojno poslušnih bojevnikov, pripravljenih na vsako žrtev, kajti ona je stranka dejanj in le oblikovateljica novega, komunističnega družabnega reda.

Vse to je moralo nujno dovesti do njenega prav izjemnega značaja: do najstrožje discipliniranosti in slepega fanatizma njenih pristašev. Ona ni nikoli iskala nobenih stikov z drugimi socijalističnimi skupinami in Lenin je v tem pogledu vedno hodil čisto svoja pota, obdan le od majhne skupine brezpogojno udanih poklicnih revolucijonarjev. Res je, da je imel vedno za seboj tudi del ruskega proletarijata, toda vodilno vlogo med njim je zavzel šele v revolucijonarni vihri in jo obdržal le z najstrožjo disciplino pristašev, s pomočjo nasilja in državne oblasti. Zato je stranka tudi vedno odklanjala demokratična načela in stremela le za tem, da se čim prej in s kakršnimikoli sredstvi polasti oblasti. Iz navedenih razlogov je Lenin tudi odločno odklanjal, da bi dobile delavske strokovne in zadružne organizacije kak močnejši vpliv v stranki in v državi, kajti vedno je zastopal načelo, naj bodo te le poslušna pripregа stranke. Vse, ki so se v tem pogledu zavzemali za večji vpliv delavstva, je znal hitro izlepa ali izgrda odstraniti in onemogočiti. Sicer je vedno in ob vsaki priliki poudarjal izključno delavski značaj svoje stranke, toda na drugi strani je tudi sam dejal, da bi delavstvo brez izobraženstva nikoli ne bilo prišlo do pravega socijalizma, kajti nositelj resnične socijalne zavesti more biti le izobraženstvo.

Niti v lastnih strankinih vrstah torej n e t r p i b o l j š e v i z e m n a j m a n j š e d e m o k r a c i j e. Ko je to zahteval Trocki, so ga postavili strankini voditelji hitro na hladno in ga kratkomalo izgnali iz države, manj pomembni pa obžalujejo svojo neprevidnost v ječah in v Sibiriji. Vsa notranja organizacija stranke je urejena tako, da so njeni v o d i t e l j i v s a k t r e n u t e k n e o m e j e n i g o s p o d a r j i v s e h s t r a n k i n i h u s t a n o v, če se pa kjerkoli in kadarkoli pojavi kako samostojno mišljenje, ki je voditeljem neprijetno ali celo rahel odpor, mu znajo hitro zaviti vrat. Zato tudi neprestano slišimo o izključitvah, izgnanstvih in zaporih celo odličnih boljševiških voditeljev. Brezdušni strankin stroj, ki ceni in more uporabljati le slepe in brezpogojno udane pristaše, je zato najprej in kar po vrsti z m l e l v s e t i s t e i z o b r a ž e n c e, ki so sicer soustvarjali današnjo strankino moč, a so pri tem o posameznih vprašanjih vendarle ohranili tudi lastne nazore. Stranka odklanja nosilce kakršnihkoli novih idej, ker sploh o d k l a n j a v s a k e n o v e i d e j e, temveč zbira le gospodarske in politične organizatorje za uresničenje starih, to je marksistično komunističnih. V tem je njena moč in tudi njena slabost. Ona sploh nič več n e m i s l i in ne išče, temveč le s strastno naglico in železno doslednostjo d e l a.

Vsa ta njena miselnost je izražena že v njeni organizaciji. Zgrajena je na krajevne organizacije ali tako zvane c e l i c e, ki so organizirane po vseh mestih, vaseh, tovarnah, večjih uradih, šolah itd. Dne 1. aprila 1926 je bilo po vsej Rusiji 31.219 takih celic,* katerih člani morejo biti le redno in po skrbnem pretresu sprejeti komunisti. Za zanesljivost novega člana, ki je prosil za s p r e j e m v c e l i c o, sta morala doslej jamčiti vsaj dva stara člana, toda na zadnjem kongresu meseca januarja l. 1934 je bil sprejem še tako p o o s t r e n (za nekaj mesecev celo popolnoma ustavljen), da morajo za novosprejetega delavca jamčiti vsaj trije, a za pripadnika drugih pokli-

---

* L. 1932. jih je bilo že okroglo 50.000.

cev vsaj pet članov, ki so v stranki že najmanj po deset let. Tako je skoro popolnoma nemogoče, da bi se utihotapil v stranko kdo, ki ni res do kosti prepojen s strankino miselnostjo. Da ima pa stranka vendarle vedno zadostno število naraščaja, skrbe njene mladinske organizacije. Razen tega so uvedli l. 1923 še organizacijo »k a n d i d a t o v« za sprejem v stranko. Ti kandidati so združeni v posebne skupine, l. 1926 jih je bilo 1790 in preizkusna doba v njih traja več let. Končno so l. 1933 osnovali še posebno organizacijo »s i m p a t i z e r j e v« s stranko, ki tvorijo nekak naraščaj za kandidate. Oboji, kandidati in simpatizerji stranke, imajo vse dolžnosti, a nobenih pravic rednih članov.

Že iz tega je razvidno, da je sprejem v stranko nekako izredno odlikovanje in milost, ki so je deležni le res izbrani in v vsakem pogledu brezpogojno zanesljivi. Stranka zato v marsičem sliči kakemu s t r o g e m u v e r s k e m u r e d u, njeni člani so nekako moderno rusko p l e m s t v o in strankina rdeča legitimacija ima vprav čarobno moč. Zato pa zahteva stranka od teh svojih »tovariščev« (sodrugov) in »partijecev« (strankinih članov) tudi neprimerno več nego od ostalih državljanov. Biti morajo fanatično udani stranki, skrajno p o ž r t v o v a l n i za strankine cilje in neumorno d e l a v n i, kajti le od tega zavisi absolutna nadoblast te neznatne manjšine nad ogromnimi množicami drugih državljanov. Velika večina komunistov tudi res živi jako skromno (jako veliko je n. pr. abstinentov), kajti mesečni zaslužek člana VKP l. 1928 n. pr. ni smel presegati 275 rubljev (»strankin maksimum«), kar je zaslužil več, je šlo za strankine in dobrodelne namene, a komunistični inženjerji, tovarniški ravnatelji i. dr. imajo sploh izdatno manjšo plačo nego nekomunistični. Razni prestopki in zločini se kaznujejo pri komunistih mnogo s t r o ž j e kot pri drugih državljanih, kar vse služi stranki na zunaj le v reklamo, na znotraj pa ustvarja neko lastno strankino nravnost. Seveda imajo pa na drugi strani člani tudi ugodnosti, ki jih ostro ločijo od ostalih ljudskih množic.

Kljub temu, da je že vstop v stranko tako težak, pa ona tudi budno pazi, da so njeni člani stalno na višini svojih nalog in da se ne vgnezdi v stranko kakršnakoli mahedravost. V to svrho ji služijo neprestana »čiščenja« stranke. Razen ponovnih velikih »političnih čiščenj«, o katerih bomo še govorili, vsako leto izključi tisoče članov, ki se kakorkoli pregreše. Tako je bilo n. pr. že l. 1921 na izrečno Leninovo zahtevo izključenih 200.000 članov, l. 1922 nadaljnih 36.000 članov, l. 1923 zopet 25.500 članov itd., razen tega se pa vsako leto ogne izključenju na tisoče članov s »prostovoljnimi« izstopi. Jako zanimivo je pogledati vzroke izključitev. Tako je bilo n. pr. od 1. III. 1921 do 28. II. 1922 izključenih skupno 72.000 članov in sicer zaradi:

zločinskih dejanj	11.502
prelomitve strankine discipline .	23.728
neprimernega obnašanja . . .	27.335
itd.	

Med »neprimerno obnašanje«, nevredno komunizma, prišteva stranka stremuštvo, pijanstvo, surovost, meščanski način življenja in — izpolnjevanje verskih dolžnosti. Samo zaradi zadnjega je bilo v navedeni dobi izključenih 3013 članov.

Tako skrbe torej boljševiki neprestano za brezpogojno »čistost« in skrajno disciplinirano udarno moč stranke že v njenih temeljih, v celicah. Člani celice si volijo svoje odbore in pa zastopnike v okrajne odbore strankine organizacije. Kako naglo izgublja stranka v višjih instancah svoj delavski značaj, nam lepo dokazuje dejstvo, da je število pravih kmetov in delavcev tem manjše, v čim višje instance prihajamo, povsod tu namreč popolnoma prevladujejo le strankini meščenci, dočim tvorijo delavci le nekak okrasek. Toda že vrednost teh »volitev« je jako majhna. Tajniki vseh važnejših celic so namreč strankini uradniki ali vsaj postavljeni na predlog strankinega vodstva in njihovim predlogom se ne upa seveda nihče ugovarjati, ker bi že

samo to značilo »kršitev strankine discipline«, s katero je zvezana izključitev. Okrajni odbori pošljejo potem svoje zastopnike v okrožne odbore, ti v pokrajinske in ti zopet v gubernijske, a gubernijski v državne. Vsaka izmed sedmih ruskih zveznih držav ima namreč svojo lastno komunistično stranko, ki so pa potem zvezane v VKP. Ker je stranka absolutna gospodarica prav vseh državnih ustanov, obenem pa strogo centralizirana, že na ta način z lahkoto obvladuje vso državo. Vrhovna oblast VKP je na videz strankin kongres, sestoječ iz 4000—5000 delegatov. Ta se sestaja na 1—2 leti za nekaj dni, da posluša brezkončna poročila voditeljev ter izvoli:

1. »centralni komitet« (osrednji odbor) ali CK,
2. centralno revizijsko komisijo ali CRK,
3. centralno kontrolno komisijo ali CKK.

CK šteje okroglo sto članov in se zbere 4—6 krat na leto in naj bi vodil stranko tedaj, ko ne zboruje kongres. V njem so vse vodilne glave boljševizma in je do pred nekaj leti res tudi dejansko vodil stranko. Tedaj je v njem večkrat tudi prišlo do spopada med naziranji posameznih skupin. Obe komisiji vodita pazno nadzorstvo nad stranko, in sicer prva vse stvarne, druga pa osebne zadeve strankinega življenja. Obe je ustanovil že Lenin za razsojevanje v strankarskih sporih in za nadzorstvo nad nepravilnostmi, ki bi se pojavile v strankinih organizacijah in ustanovah, polagoma sta se pa razvili v najmočnejše orožje, ki ga ima v rokah vrhovno strankino vodstvo (to je sedaj generalno tajništvo), da brezpogojno izsili svojo voljo. CKK odloča o sprejemu novih in izključevanju starih članov ter stoji v tesni zvezi z vrhovnim državnim nadzorstvenim organom, to je s »Centralno delavsko in kmetijsko inšpekcijo«.

Ker pa zboruje tudi CK le parkrat v letu, volita CK in CKK skupno stalni devetčlanski »Politični biro« (»Politbiro«), ki je bil do zadnje dobe dejanski gospodar stranke. Poleg »Politbiroja« obstoja še posebno stran-

kino tajništvo. To so dolgo vodili 3 tajniki, zaradi Leninove bolezni je bil pa leta 1923 eden izmed teh treh, Stalin,* imenovan za generalnega tajnika, ki si je znal kmalu prisvojiti moč absolutnega strankinega diktatorja. S sredstvi, ki jih imajo tajništva navadno na razpolago in s pomočjo organizatoričnega biroja, ki vodi zasedbo vseh važnejših mest v stranki in v državni upravi, si je znal zagotoviti premoč v CK, CKK in CRK, ki jih voli kongres vedno le po predloženi kandidatni listi tajništva in »Politbiroja« ter se še nikoli ni pripetilo, da bi jih kongres kaj izpreminjal. Razen tega se je znal Stalin pri vsakem »čiščenju« stranke tudi iznebiti vseh, ki so se mu drznili nasprotovati. »Politbiro« tvori predsedstvo CK in strankinega kongresa. Sestoji iz 7 do 9 na videz enakopravnih članov, ki jih pa v resnici neomejeno obvladuje generalni tajnik Stalin. Stoji v tesni zvezi s Kominterno, a njegovo najmočnejše orodje je — GPU, ki je uradno sicer državna ustanova, a sestoji izključno le iz najzanesljivejših »partijcev«.

Čeprav boljševizem načelno odklanja demokracijo in je vsa VKP zgrajena na načelu brezpogojne pokornosti višjim strankinim oblastvom, je veljala Stalina sedanja njegova neomejena diktatura vendarle mnogo truda. Dokler je živel

---

* Stalin ali kakor je njegovo pravo ime, Jožef Vizarijonovič Džugašvili, po rodu sploh ni Rus, temveč Georgijec. Rojen je bil l. 1879 pri Tiflisu kot kmetiški sin. S 14 leti je vstopil v neko duhovniško šolo, da bi postal duhovnik, toda hitro se je nalezel komunističnih naukov, z 18 leti je bil že komunistični agitator v tamošnjih tovarnah in med železničarji, dokler ni bil l. 1899 izključen iz bogoslovja. Postal je poklicni revolucijonar in nastopal kot »podzemni« navadno pod imenom »Stalin« (t. j. Jekleni), ki ga je ohranil doslej. L. 1902 je bil v Baku prvič aretiran in izgnan v Sibirijo, toda je zbežal in se vrnil nazaj v Baku, kjer je razvijal najživahnejšo komunistično propagando, se udeleževal strankinih kongresov v inozemstvu in izdajal razne liste. Bil je še večkrat aretiran in izgnan, toda vselej se mu je posrečilo zbežati. — L. 1911 ga je poslala stranka v Petrograd

Lenin, je bilo njegovo vodstvo tako nesporno, da je bilo vsaj do formalnih strankinih sklepov še mogoče kako razpravljanje o važnih vprašanjih, ko je pa stranka odločila, pa ni trpela nobene debate več, temveč zgolj brezpogojno poslušnost. Tudi po mojstrovi smrti so zato ravno najodličnejši boljševiški prvaki zahtevali vsaj v stranki sami nekaj svobodne izmenjave misli. Ta je bila potrebna zlasti zato. ker je praktično izvajanje komunističnih načel zadevalo vsak hip na nepremostljive ovire ter povzročalo zlasti v gospodarstvu nedogledno škodo. Te težave so povzročale dolgovezne prepire med voditelji samimi. Nihče se sicer ni upal trditi, da izvirajo iz neizvedljivosti komunističnih načel samih, temveč so se le medsebojno obtoževali, češ da so premalo dosledni. Do viška je prikipel ta spor na strankinem kongresu meseca decembra leta 1927, toda Stalinovo tajništvo je znalo pravočasno poskrbeti, da so delegati skoro soglasno »proklel i« Trockega, čeprav je bil ta za Leninom nedvomno najpopularnejši in najzaslužnejši strankin prvak in je zahteval le to, da lahko zastopa svoje mišljenje, ki se je itak le prav malo razlikovalo od Stalinovega. Toda Stalin in boljševizem sploh trpita poleg sebe le hlapčevske narave, zato so bile cele množice najzaslužnejših boljševiških prvakov kratko in malo izključe-

---

vodit tamošnje tajne organizacije, a že dve leti nato je bil šestič aretiran in izgnan v Sibirijo, kjer je ostal potem do revolucije l. 1917. Vrnivši se, je postal takoj član »Politbiroja« in član »petorice«, ki je 7. novembra 1917 izvedla boljševiški prevrat, nato je bil 4 leta ljudski komisar za narodnosti, l. 1922 je pa postal najprej tajnik, a naslednje leto generalni tajnik stranke. Izprva ni igral posebne vloge, po Leninovi smrti si je pa polagoma prisvojil vso moč, čeprav je Lenin še v svoji oporoki svaril, da bi ga pustili na dotedanjem mestu. Stalin živi skrbno zastražen stalno v Kremlju, popolnoma odtegnjen javnosti in se pokaže le redko množicam. Je skrajno nedostopen, brezobziren, oblastiželjen in brez čustva, človek mrzle sile in volje. Vsa njegova narava je azijatska in brez vsakih ruskih značilnosti. Važna je njegova knjiga »Problemi leninizma«.

ne, dasi je večina teh že poprej preklicevala in obžalovala svojo opozicijo. Ta boj je bolj nego karkoli drugega nazorno pokazal, da boljševizem niti v svojih lastnih vrstah ne trpi prav nobene svobode in da se mora prav vse suženjsko pokoriti nezmotljivemu diktatorju, ki se je znal dokopati do oblasti. Res je, da ustvarja to vprav vojaško disciplino, na kateri temelji velik del strankine moči in da je z njo stranka zlomila staro anarhično naravo ruskega človeka, toda na drugi strani vodi nujno k popolni okostenelosti in k ubijanju vsake osebnosti. Premagali so sicer brezkončno rusko brbljavost pri zborovanjih in uvedli resen ter strog red ter smotrenost pri razpravljanju, toda zadušili so na drugi strani tudi vsak idejni polet.

V tem pogledu je boljševizem nedvomno še slabši in nasilnejši nego fašizem. Vsako samostojno mnenje v stranki sami velja za zločin proti državi, ki se zato kaznuje z odstranitvijo z vseh mest, s konfinacijo, z izgnanstvom v Sibirijo, z ječo in tudi s smrtjo. Tu ne postopa boljševizem s svojimi lastnimi pristaši prav nič manj surovo kot z drugimi »protidržavnimi elementi«. Zahrbtno ovajanje in druge podle metode cveto, kajti nezaupanje je vsesplošno. Časopisje ne sme objaviti nobene besede diktatorju neljubih oseb in vsem je nataknjen nagobčnik. Cela vrsta odličnih boljševikov (n. pr. Smirnov, Rakovski i. dr.) je romala, kakor nekoč pod carji, nazaj v sibirsko pregnanstvo, večina neznatnejših se je pa tiho uklonila ali pa odšla v ječe. Le nekateri redki so bili pozneje vnovič pomiloščeni ter sprejeti nazaj v stranko (n. pr. Zinovjev, Kamenov i. dr.). Trocki sam je bil najprej konfiniran na Kavkazu, leta 1929 pa izgnan v Turčijo.

Bistvo nasprotij je ležalo v tem, da so Trocki in njegovi pristaši očitali Stalinu, da ne vodi dovolj radikalne komunistične gospodarske politike. Stalin je te »leve opozicijonalce« najprej strl, potem pa

sprejel večino njih zahtev, kajti značilna črta Stalinova je bila vedno ta, da je vsako opozicijo uničil, sprejel pa navadno večino njenih zahtev. To je povzročilo še večjo zmedo v gospodarstvu in veliko pomanjkanje najnujnejših potrebščin. Seveda je pa to rodilo novo nezadovoljstvo pri delavskih množicah, ki nikakor niso mogle razumeti, da jim voditelji neprestano slikajo raj, ki da jim ga bo prinesel komunizem, na drugi strani so pa na svoji koži čutile, da lezejo prav za prav od leta do leta v večjo bedo in nesvobodo. Celo mnogi vodilni boljševiki so v tej stiski zahtevali uvidevnejšega postopanja s kmeti, da bi prišel delavec vsaj do kruha, kakor prejšnja leta. Zopet je vse službeno časopisje navalilo na te »malomeščane«, a CK je odstavil cele množice strankinih funkcijonarjev pri nižjih edinicah ali jih pa vsaj prisilil k ponižujočim obžalovanjem in preklicevanjem. V Beli Rusiji je bilo n. pr. odstavljenih 50—70 odstotkov odbornikov v celicah, drugod ne mnogo manj. Stalinova nemilost ni prizanesla niti samemu predsedniku sveta ljudskih komisarjev, Rikovu in ustvaritelju ter predsedniku boljševiških strokovnih organizacij, Tomskemu. Oba sta bila odstavljena.

Tako se je končno iznebil Stalin tudi te »desničarske opozicije«, s tem pa še zadnjih znamenitejših glav, ki so izvedle revolucijo in ustvarile komunistično Rusijo. Okrog njega je ostalo le še nekaj nekdanjih prvakov (Litvinov, Molotov, Jaroslavski i. dr.), po večini drugovrstne osebnosti, vse ostalo je pa šlo na »desno« ali na »levo« ali je pa kako drugače izginilo iz današnjega ruskega javnega življenja. Na XV. strankinem kongresu l. 1930 je bila Stalinova neomejena diktatura utrjena. Toda »čiščenja« tudi pozneje še niso prenehala. Meseca oktobra l. 1932. je bil poleg drugih izključen sam predsednik »Kominterne«, Zinovjev, ker se ni strinjal z blazno Stalinovo agrarno politiko. Iz strahu pred najrahlejšo opozicijo je dal Stalin pozimi l. 1933./34. izključiti vnovič

300.000 članov (t. j. 15.6% vseh članov, v Vzhodni Sibiriji celo 26.3%) in stranka se je tako vedno bolj zapirala v svoje lastno uradniško ogrodje. V najvažnejših strankinih ustanovah ter organizacijah je le do 10% pravih delavcev. Na kongresu l. 1934. je bil še na zunaj zadušen vsak videz svobode v stranki sami. Dotlej je n. pr. določeno število strankinih organizacij lahko zahtevalo otvoritev razprave o kakem vprašanju, a končnemu sklepu se je moralo brezpogojno pokoriti vse, sedaj so pa ustvarjene taki zahtevi tolike težkoče in ovire, da je taka želja kratko in malo neizvedljiva, vrhovne strankine oblasti pa neodstavljive. Diktatura voditeljev je v stranki sami tako poostrena, da so člani brez besede in vpliva nanjo. Tudi doslej čisto samostojne strankine nadzorstvene ustanove so sedaj podrejene strankinemu tajništvu. Vse je le v rokah strankinih uradnikov s Stalinom kot »rdečim carjem« na čelu. Stalin je postal stranka, a sam Trocki je nekoč dejal: »Mi moramo verovati, da ima stranka končno vedno prav.« Za današnjega ruskega državljana morajo biti Marxovi in Leninovi spisi Sveto pismo, sklepi strankinih zborov pa isto, kar so katoličanom sklepi cerkvenih zborov. V smislu marksizma je namreč proletarijat nezmotljiv, njegova stranka pa naravnost sveta.

V tem pogledu današnja Rusija nedvomno še daleč prekaša nekdanjo carsko Rusijo, kajti tedaj je bilo dovoljenih vsaj nekaj strank, a kot nam zgodovina ruskega komunizma sama najglasnejše priča, so tudi nedovoljene vendarle še našle dovolj možnosti za prav krepko udejstvovanje, dočim danes ni mogoče niti misliti na kakršnokoli politično gibanje izven Stalinovega boljševizma. Kjer je pa zadušen izraz javnega mnenja, vlada tiranija. Boljševiki opravičujejo svoje duševno nasilstvo z edinozveličavnostjo in nezmotljivostjo marksističnih nazorov in z nujnostjo okoliščin. Toda čim bolj izginjajo še zadnji sledovi neproletarskih razredov in neboljševiških strank, tem večji je ta duševni teror. Tudi strankarska vodstva pri drugih narodih postopajo v praksi

navadno bolj ali manj samolastno, toda tam je nezadovoljnim pristašem dana možnost, da odidejo v druge stranke. V Rusiji je tudi ta oblika pritiska članov na lastno vodstvo nemogoča, kajti VKP ni prav nič ležeče na številu pristašev in izguba članstva ima navadno najtežje posledice (izgubo službe in raznih ugodnosti pri nabavi živil, stanovanj itd.).

Razen zgoraj očrtane prave strankine organizacije ima pa VKP še celo vrsto pomožnih organizacij in ustanov, ki služijo deloma vzgoji naraščaja, deloma pa prepojitvi vsega prebivalstva države s komunističnim evangelijem, vsaj posredno pa služijo stranki sploh vse organizacije v državi, kajti od spomladi l. 1931. so itak dovoljene samo še take, ki soglašajo z »nameni države«, to je boljševizma. Posebno važna strankina ustanova so njene mladinske organizacije, kajti če hoče res kdaj doseči svoj končni cilj, to je brezversko komunistično družbo, potem mora popolnoma prepojiti s svojo miselnostjo predvsem doraščajoči rod. V to svrho se skuša polastiti otroka v letih, ko se začne komaj zavedati. Temu cilju služi organizacija, nazvana »Oktoberski otrok«, ki združuje mladino od 3. do 8. leta starosti. Iz te organizacije pride med »Rdeče pionirje« (od 8. do 14. leta), odtod v »Komunističeski Sojuz Molodeži« (Komunistična zveza mladine) ali tako zvani »Komsomol«, kjer ostane do 23. leta, končno pa, če odgovarja vsem pogojem, v stranko samo. Cilj vseh teh strankinih mladinskih organizacij je uničiti dosedanjo nravnost, vero in rodbino ter vzgojiti tako zvanega »kolektivnega človeka«, to je popolne komuniste. »Izvestja«, boljševiški uradni list, so zapisala dne 18. avgusta 1929: »Naloga pionirjev je nesti ateizem (brezboštvo) v mase.« Zunanja oblika organizacije »Oktoberskih otrok« je nekoliko podobna otroškim vrtcem, »Rdeči pionirji« sličijo nekoliko našim skavtom, a »Komsomolcem« je poverjena že cela vrsta prevažnih nalog v vseh področjih. V vseh teh organizacijah je dosledno uvedena skupna vzgoja otrok

obeh spolov in pri njih zabavah starši ali učitelji sploh ne smejo biti navzoči. To povzroča seveda že jako zgodnjo vzbuditev spolnih nagonov, ki se jim ta mladina tudi neovirano udaja, kajti spolna zdržnost velja pri boljševikih za »meščanski predsodek«. Vse te mladinske organizacije imajo obsežno samoupravo v obliki majhnih republik, a seveda prežete s komunistično miselnostjo, saj je njih glavni cilj razviti v mladini razredne nagone. Z njimi vrše tudi jako močan vpliv na vso okolico, zlasti pa na rodbine, ki jih hočejo izpodkopati predvsem s tem, da odtrgajo otroka od roditeljev.

»Rdeči pionirji« so bili osnovani dne 23. maja l. 1922 z namenom, da dvignejo kakovost šolske izobrazbe, vzgoje otroke k samodisciplini ter h komunističnemu gledanju na šolo, delo, dom in javno življenje. Veliko važnost polagajo zlasti na poznanje zgodovine revolucije in obeh petletk. Vodijo jih komsomolci, a učitelji jih morajo podpirati. Prevažen namen pionirjev je zanesti komunistični duh v rodbine, pri čemer se skuša mladini iztrgati iz src vsak ozir in spoštovanje do staršev. Dogodili so se primeri, da so otroci sami zahtevali smrtno kazen za svoje lastne nekomunistične starše. Njih glasilo je »Pionirskaja Pravda«, v kateri je mladini dana možnost živahnega udejstvovanja in kjer lahko po mili volji zabavljajo proti pomanjkljivim učilnicam, mlačno komunističnim učiteljem itd.

Odraslo mladino do moške dobe zbira »Komsomol«, ki tvori nekako pripravo za pravi vstop v stranko. Ustanovljena je bila ta organizacija l. 1918. Tu se posveča največ pažnje vzgoji za res požrtvovalno politično in gospodarsko delo bodočih pravih boljševikov. Njih geslo je: »Kulturno živeti, premišljeno delati«, a njih cilj je, da bi imel vsak komsomolec srednješolsko izobrazbo, kajti v njih gleda boljševizem vso svojo bodočnost. Iz »komsomolcev« se sestavljajo brigade, ki izvršujejo posebno težka in nujna dela, nadzorujejo in

pomagajo izvrševati »načrtno gospodarstvo«, skušajo odpraviti prometne motnje, izterjati davke, izvesti komunizem v kmetijstvu itd. S svojo predrznostjo in nasilnostjo tvorijo pravo predstražo komunizma. Njih nastopi so kričavi in izzivalni, saj uživajo najdalekosežnejše predpravice. V njih je zatrt vsak čut do sočloveka, zato pošiljajo njih »udarne brigade« vedno tja, kjer kaj šepa. Posebno surovo nastopajo na kmetih, zato so odšli že večkrat tudi s krvavimi glavami od tam. Večina komsomolcev je vojaško izurjenih, da lahko v potrebi brani stranko tudi s puško v roki. Tudi komsomolci imajo lastna glasila in vodstvo, izdajajo celo povodenj agitacijskih brošur, nimajo pa seveda pravice voditi kake lastne politike ali razglabljati kakih načel. Strankino vodstvo je vse take dosedanje poizkuse brezobzirno zadušilo. Njih namen je le požrtvovalno izvrševati naloge, določene jim od stranke, kajti oni tvorijo le udarne čete boljševizma. Udejstvujejo se zlasti v protiverskem boju, kjer ne poznajo njih bogoskrunske nesramnosti nobenih meja. — S tem ustvarjajo še večji prepad med mestom in vasjo. V tem okviru jim je dovoljena široka samostojnost, kar jih seveda le podžiga pri njih delu. Ta mladina nekdanjega nekomunističnega načina življenja že sploh ne pozna več, zato je pa vsa tem bolj prepojena s povodnijo komunističnih gesel. Njih organizacija je vzorna. Brezobzirno se bore proti pijanstvu, psovanju, zanikrnosti itd., toda njih spolna razbrzdanost je strašna. S svojim požrtvovalnim fanatizmom so pogosto bistveno vplivali na izboljšanje gospodarske proizvodnje in oni dajejo boljševizmu nekak mladostni polet, saj vplivajo jako vzpodbujajoče tudi na starejše. Iz komsomolcev črpa stranka svoj najudanejši naraščaj. Zato stranka tudi najskrbnejše pazi, da ohrani v njej čist komunističen duh in da prepreči vsako »pohujšanje«, ki bi ga utegnili povzročiti med njo sinovi nekdanjih meščanskih slojev. — Boljševiki se poslužujejo namreč istih sredstev kot pred davnimi stoletji naši graščaki, to je, višje šole so do-

stopne navadno samo komsomolcem, zato vstopajo tudi mnogi otroci nekomunističnih staršev v komsomol, da jim je s tem omogočeno višje šolanje. Jedro komsomola pa seveda skušajo ohraniti delavsko, v katero naj se vse vtaplja.

Boljševiki grade svoje upe predvsem na mladi rod. L. 1932. je bilo 60% strankinih članov starih komaj 23 do 34 let, a nad 50 letnih je bilo samo 32.000. Mladina je nositeljica nove komunistične Rusije, obenem pa tudi nositeljica novega svežega življenja, ki se popolnoma razlikuje od nekdanjega. Dočim je bila glavna značilnost caristične Rusije topa brezbrižnost širokih množic, v kateri se je čutil carizem najvarnejšega, pa nudi današnja Rusija vtis svežega, inicijativnega in življenja polnega vrvenja, ki skuša z vsem mladostnim ognjem, ki ne pozna nobenih zaprek in ozirov, dohiteti, kar so zamudili starši.

Stranki služi dalje še cela vrsta strokovnih šol in zavodov (n. pr. posebne »komunistične univerze« zgolj za vzgojo strankinih funkcionarjev), kjer morejo dobiti komsomolci za izvajanje komunističnih gospodarskih načrtov potrebno strokovno izobrazbo, saj pa stranka tudi ničemer ne posveča toliko skrbi kot šolanju komunističnih strokovnjakov, zlasti inženjerjev, vojaških strokovnjakov in učiteljev, ki naj čimprej izpodrinejo vse nekomuniste. Prav posebno mesto zavzema tudi politično šolanje članov in naraščaja stranke. To obstoji v poznavanju Marxovih, Leninovih in Stalinovih naukov in gesel ter v slepem sprejemanju teh. Za vzgojo novega komunističnega rodu so hlastno sprejeli vse, kar bi jim utegnilo pri tem služiti, brezobzirno so pa tudi uničili vse, kar bi jih pri tem oviralo. Silna organizacija in ogromna propaganda sta eden najvažnejših virov njih moči in za to se ne strašijo nobenih trudov in stroškov. Samo za boljševiško propagando v Aziji so n. pr. že l. 1921 otvorili posebno »Komunistično univerzo za delavce Orijenta« v Moskvi in s podružnicami v Taškentu, v Baku in v Irkutsku, ki šolajo politične agitatorje za

razne azijske narode. A tudi doma skušajo vzdržati stalno pozornost množice z neprestanimi in na veliko zasnovanimi propagandnimi prireditvami, ki naj bi prepričevale množice o edinozveličavnosti boljševiškega komunizma. Boljševiško pot je pa najjasnejše označil Lenin sam, češ, da je namen diktature proletarijata najprej polastiti se politične oblasti, nato prisiliti vse izobraženstvo, da dela po njenih navodilih in v njeno korist, nazadnje pa vzgojiti toliko lastnih komunističnih strokovnjakov na vseh poljih, da ji postanejo nekomunisti nepotrebni.

Končno služi ruskemu boljševizmu še komunistična, ali »T r e t j a i n t e r n a c i j o n a l a« (»Kominterna«), ki ima svoj sedež seveda v Moskvi in ki jo je ustanovil Lenin že l. 1919. V njej so združene vse komunistične stranke sveta in bi torej morala biti neka vrhovna komunistična ustanova, v resnici je pa le orodje ruskega boljševizma, saj so od ruskih denarnih podpor odvisne skoraj vse druge komunistične stranke in v Rusiji najdejo tudi zatočišče vsi iz drugih držav izgnani komunistični prvaki. Razen tega jim seveda tudi le obstoj komunistične Rusije daje upanje na skorajšnjo svetovno revolucijo. Duh komunistične internacijonale je zato popolnoma isti kot ruskega boljševizma in iz istih vzrokov so tudi v internacijonali žalostno propadli vsi poizkusi samostojnega mišljenja posameznih prvakov ali strank. Kar se brezpogojno ne ukloni volji Moskve, je odsekano in zavrženo. Po zlomu komunistične stranke v Nemčiji, ki je bila najmočnejša inozemska komunistična organizacija in potem ko se je morala ruska diplomacija v raznih političnih pogodbah obvezati, da bo ustavila komunistično propagando v dotičnih državah, je izbugila »Kominterna« mnogo nekdanjega pomena. Meseca januarja l. 1934 je združevala 38 komunističnih strank po vsem svetu, ki so ji plačale 1.1 milj. dolarjev prispevkov (večino seveda VKP sama), 19 strank in mlad. organizazij je pa financirala Kominterna sama.

Poleg te politične internacijonale obstoji v Moskvi še cela vrsta p o m o ž n i h k o m u n i s t i č n i h m e d-

narodnih zvez, kakor: mladinska internacijonala, strokovna internacijonala, »Rdeča pomoč«, »Zveza prijateljev sovjetske unije«, »Zveza svobodomiselcev« itd. Vse te zveze služijo predvsem propagandi za komunizem in komunistično Rusijo, ali točnejše povedano: za ruski boljševizem, ki stremi zanetiti čim prej po vseh državah slično revolucijo, kakršno je izvedel l. 1917 doma. Kaka organizacija, ki bi delovanju teh zvez nasprotovala in n. pr. skrbela za versko izobrazbo ali kaj sličnega, je v Rusiji seveda nemogoča.

Tretja internacijonala pa ni, tako kot ruska komunistična stranka, uvrščena v ruski državni ustroj in sicer zato, da na zunaj ni treba uradni Rusiji nositi odgovornosti za komunistično revolucijonarno propagando in za druga dejanja posameznih inozemskih komunističnih strank. Enako in iz istih razlogov tudi v tej internacijonali niso zastopane ruske uradne ustanove, ki pa itak — kakor smo poudarili že zgoraj — niso merodajne, temveč so le izvršilni organi stranke. Saj se n. pr. Stalinu, pravemu in neomejenemu gospodarju današnje Rusije, doslej niti ni zdelo vredno, da bi se dal izvoliti v ruski ministrski svet (t. j. v svet ljudskih komisarjev), temveč se zadovoljuje z mestom — generalnega tajnika stranke.

In ravno ta internacijonala je tista, ki vodi in podpira komunistično in revolucijonarno gibanje po vsem svetu, zlasti še po tistih deželah, ki jih smatra za zrele za skorajšnjo revolucijo. Za države v južnovzhodni Evropi je bila posebna centrala na Dunaju in ta je stala v zvezi z voditelji komunističnih celic po posameznih državah. Od tam prihaja očividno tudi denarna podpora za živahno delovanje, ki ga kažejo komunisti povsod, tudi tam, kjer so njih stranke prepovedane. Dokaz za to so nam neprestane sodne obravnave proti raznim komunističnim skupinam in pa številne komunistične tiskovine, ki se vedno iznova pojavljajo.

Tak je torej ustroj ruske komunistične stranke, kateri je ustvaril okvir in duh že Lenin. Vsa stranka nosi izrazit pečat njegove osebnosti, saj smo že slišali, da ni trpel prav nobenih ugovorov in je bil zato do svoje smrti tudi njen neomejen voditelj in gospodar. Po mojstrovi smrti l. 1924 je sicer zavladala v stranki nekaka zbeganost, toda tedaj se je tudi bolj kot kadarkoli izkazala njena vprav vojaška discipliniranost. — Čeprav stranki ni ravno primanjkovalo razmeroma odličnih duhov (n. pr. Trocki, Zinovjev, Rikov i. dr.), se je vodstva ravno zaradi strankine skoraj militaristične organizacije, ki ne pozna in ne priznava nobenih duhovnih vrednot, temveč zgolj brezdušno pokorščino, precej lahko polastil dotedanji strankin — generalni tajnik Stalin.

Ta neruski diktator Rusije je mož neuklonljive žilavosti, brezobzirnosti in premetenosti, nima pa nobenega zmisla za kako duhovnost. Zanj sta rešila že vsa vprašanja Marx in Lenin, zato ne trpi nobenih načelnih razmotrivanj in v svoji okolici tudi nobene pomembnejše osebnosti, ki bi mu utegnila postati nevarna. Znal je odžagati najprej Trockega, nato Zinovjeva in Kamenjeva, leta 1929/30 pa še Buharina in Rikova ter je danes prav tako neomejen gospodar stranke in države, kakor nekoč Lenin. Z veliko samozavestjo, ki prehaja pogosto tudi v surovost, izvaja z brezobzirno doslednostjo Leninove komunistične gospodarske načrte, ki tvorijo tudi edino vsebino vsega današnjega življenja in stremljenja v Rusiji.

Spomladi l. 1935 je CK na Stalinovo zahtevo razpustil celo »Družbo starih boljševikov«, ki je združevala vse strankine pristaše izza prvih dni revolucije in ki je zato uživala seveda velik ugled. V družbi je bilo namreč že nekaj časa opažati rahlo nezadovoljstvo s Stalinom, češ da se vedno bolj odmika od čistega leninizma in komunizma. Zato je pa začel Stalin istočasno sprejemati veliko število novih mlajših članov, na katere bi se lahko brezpogojno zanesel pri izvajanju svoje politike.

Najnevarnejši Stalinov tekmec je bil Leon Trocki, po rodu Žid (njegovo pravo ime je Bronstein), duhovit revolucijonarni pisatelj, velik ničemurnež, ognjevit govornik, poln izvirnih pobud, a z manj zmisla za podrobno organizatorično delo. Do revolucije je kolebal med boljševiki in menjševiki, zato ga je Lenin še med vojno v svojih listih psoval z malomeščanskim nacionalistom. Velja sicer za ustvaritelja današnje ruske rdeče armade, a težko je ugotoviti, v koliki meri pripadejo zasluge res njemu. Njegovi poznavalci pogrešajo pri njem stalnih načel in vztrajnosti, ki odlikujejo ravno Stalina, zato ga je tudi lahko izpodrinil in poslal v izgnanstvo, obenem pa prevzel velik del njegovih idej, razen glavne, to je zahteve po nekaki demokraciji vsaj v stranki sami. Tudi Stalin je namreč pravilno spoznal, da bi vodila svoboda nujno do razpada stranke in njene današnje diktature.

Jako žalostno, a važno vlogo je dolgo let zavzemal tudi Džeržinski, prvi dolgoletni načelnik zloglasne »Čeke«. Po rodu je bil poljski plemič (kakor njegov naslednik Menšinski) in spada med tiste izobražene idealiste, ki so se z vso strastjo posvetili revoluciji. Osebno pošten in ljubezniv, je bil vprav zverinsko krvoločen rabelj vseh, ki niso slepo prisegali na boljševizem. Tisoči in desettisoči so poginili v njegovih ječah.

Osebno poštena, a malo pogumna Žida sta tudi Zinovjev (= Radmylski) in Kamenev (= Finkelstein), ki sta dolgo let vodila petrograjske in moskovske sovjete, čeprav sta stopila v ospredje šele po zmagi revolucije. Igrala sta v stranki vodilno vlogo, dokler ju ni zrušil Stalin. Ta je prav tako odstranil dolgoletnega prosvetnega komisarja (ministra) Lunačarskega, ker ni imel prav nobenega razumevanja za njegove prekomoderne umetnostne hokuspokuse, iz katerih se je bil že Lenin večkrat norčeval in ki so tako navduševali mlade umetnike po vsej ostali Evropi. Bolj ali manj v ozadje so potisnjeni tudi skoraj vsi drugi stari strankini prvaki in najvidnejši voditelji prvega porevo-

lucijskega desetletja, kakor: dolgoletni komisar za zunanje zadeve Čičerin, Krasin, Tomski, Rikov, pisatelj Buharin i. dr. S hlapčevsko uslužnosjo se je rešil le židovski časnikar K. Radek (= Sobelsohn) ter še par neznatnejših.

Na mesto teh nekdanjih, a sedaj po večini odžaganih veličin so stopili skromnejši možje, ki se sicer ne odlikujejo po burni preteklosti, blesteči duhovitosti in ognjevitem nastopanju, zato pa tem udanejše izvršujejo Stalinovo voljo. Največkrat se imenujejo imena komisarja za zunanje zadeve Litvinova, vojnega komisarja Vorošilova, predsednika sveta ljudskih komisarjev Molotova, predsednika ukrajinskega sveta ljud. komisarjev Čubarja, šefa gospodarskega sveta Ordžonikidzeja i. dr. Izšli so vsi ti po večini iz preprostih revolucijonarjev, slepo udanih ustaljenim strankinim načelom in brez vsake duhovne razgibanosti. Trocki jih je sovražil kot birokrate — vendar so zmagali nad njim.

Že iz gornjih podatkov je razvidno, da so zavzemali v ruskem komunističnem gibanju jako važno mesto vedno Židje, čeprav tvorijo komaj 5% vsega ruskega prebivalstva. Židje so prišli v 13.—15. stol. na Poljsko, po delitvi Poljske so se pa razlezli po vsej Rusiji. Leta 1888. so si že ustanovili svojo lastno marksistično organizacijo, l. 1897. pa celo lastno marksistično stranko, ki se je pozneje priključila kot samostojen sestavni del vseruski soc. dem. stranki in jo je v resnici celo vodila. V razkolu l. 1903. so se pridružili menjševikom, a v boljševiški tabor so poslali svoje celice, ki izvirajo od tedaj. Po revoluciji l. 1905. so bili močno zastopani na vodilnih mestih sploh vseh ruskih strank, zlasti pa še pri raznih socijalističnih (pri menjševikih Martev, Dan, Martinov, Liber, Abramovič, Gorev itd., pri soc. revolucijonarjih Kapelinski, Ehrlich, Linde, Steinberg itd., pri boljševikih Zinovjev, Kamenev, Borodin, Trumkin, Jaroslavski, Litvinov, Radek, Sokolnikov, Svedlov itd.). V boljševiški šoli v Longjumeauxu pri Parizu je bilo

l. 1911. med 12 učitelji 6 Židov in tudi med raznimi atentatorji je bilo mnogo Židov, ki so na vodilnih mestih vseh organizacij razjedali ruski organizem.

Lenin sam je bil napol Žid (po materi Blank), a tudi v vodstvu vseh boljševiških organizacij in akcij so tvorili Židje skoro vedno veliko večino. Glavni odbor stranke je sestojal l. 1917 iz 8 Židov, 8 Rusov in 5 drugih Nerusov, a v predsedstvu strankinega kongresa v avgustu l. 1917 je sedelo 6 Židov, 3 Rusi in 1 Georgijec. Enako so izvedli novembersko revolucijo l. 1917. Židje s Trockim na čelu in v tedaj ustanovljenem »Politbiroju« so sedeli 4 Židje, 1 Rus in 1 Polrus (= Lenin), dočim je bilo v tedanjem izvršilnem odboru delavskih in vojaških sovjetov med 42 člani 9 Židov in le 2 delavca. Prava trdnjava židovstva je že od nekdaj Kominterna. Za Leninom so jo vodili Židje Zinovjev, Kohn in Radek, po l. 1929 je pa v njenem vodstvu polovica Židov (Manilinski, Bela Kun, Kl. Zetkin, Varski, Rafes i. dr.). Načelnik CKK je Žid Kaganovič in vsa »čiščenja« stranke v pokrajinah so vodili Židje (Panov, Saharova, Krumin, Vasiljeva, Filler itd.), nekaka Stalinova inkvizicija. Med uradništvom osrednjih strankinih ustanov je 50—75% Židov in ob priliki desničarske opozicije proti Stalinu, ki so jo vodili pravi Rusi, je prišlo na vodilna mesta še več Židov. V vodstvu »Komsomola« so na prvem mestu Židje, še bolj pa v vodstvu brezbožniškega gibanja (Jaroslavski, Scheinmann, Lukačevski i. dr.). Vodilni boljševiški časnikarji so Židje Radek, Košil, Ilja, Ehrenburg, Lifšitz, Zichon, Bergstein i. dr., a »Politbiro« vodi Žid Kaganovič. Še močneje so pa zastopani Židje na čelu državne uprave, na kar bomo opozorili še pozneje. Ni zato čudno, če nosi ves boljševizem prav močan židovski pečat, dočim so bili pravi Rusi v vseh vodilnih boljševiških organizacijah in ustanovah skoro vedno v veliki manjšini.

Današnja birokratizacija boljševizma, ki jo je izvedel Stalin, je duhovni razvoj stranke očividno zaključila. Zato pa skuša s tem večjo neizprosnostjo in do-

slednostjo uresničiti svoj od Lenina podedovani program, to je ustvariti komunistični gospodarski in družabni red. Poglejmo po kakšni poti in s kakšnimi sredstvi.

5. Osemnajst let komunističnega gospodarstva.

Ko so dobili meseca novembra l. 1917 boljševiki s posrečenim prevratom oblast v roke, so se znašli pred težkimi nalogami. Čeprav je bil Lenin jako trezno misleč človek, celo tako trezno, da vzbuja v človeku včasih naravnost grozo, je bil pa na drugi strani vendarle tudi velik sanjač, ker je bil prepričan, da se je treba prav za prav polastiti le politične oblasti in komunistična družba bo v par mesecih ustvarjena. Toda le prekmalu so morali boljševiki spoznati, čeprav tega niso hoteli nikoli priznati, da ni noben družabni red, tudi kapitalistični ne, samovoljna tvorba posameznikov in tudi ne kakega družabnega razreda, temveč nujna posledica cele vrste naravnih pogojev in činiteljev in da ga zato tudi ni mogoče čez noč zbrisati z zemeljskega površja ter ga nadomestiti z novim. Niti z najkrvoločnejšim nasiljem in z največjimi žrtvami to ni izvedljivo. Doživljali so zato boljševiki silna razočaranja in neuspehe, povzročali strašna razdejanja in bedo milijonov, a kljub temu nikoli niso odnehali niti za las in ne izgubili poguma. Neverjetna volja in vztrajnost, nepopisni napori in požrtvovalnost so združeni z njihovimi prizadevanji. Samo obžalovati moramo zato, da je bil ves ta neizmeren trud vložen v že v osnovi napačno zamisel, zaradi česar je tudi moral, vsaj doslej, povzročiti tudi neprimerno več škode in gorja nego pa sreče in zadovoljstva.

Komunizem si sploh nikoli ni ubijal glave s tem, kako bi prav za prav bodoča komunistična družba v podrobnostih izgledala, temveč so imeli pred očmi vedno le nek meglen splošen cilj. Glede na to

si tudi ruski boljševiki še do današnjega dne niso na jasnem o končnih oblikah svojega cilja, temveč so le prežeti z neuklonljivo voljo, da ga za vsako ceno dosežejo. To se pa pravi j a d r a t i v t e m o, s čemer je nujno zvezana množica neuspelih poizkusov, zgrešenih sredstev in hudih razočaranj, ki tvorijo pravo vsebino dosedanjega osemnajstletnega boljševiškega gospodarstva v Rusiji.

Ta boljševike nujno tirajo tudi do vedno novih in novih zaletov in popuščanj, zidanj in podiranj, oblik in sredstev, zaradi česar komunistična **revolucija v Rusiji prav za prav sploh še ni končana** in danes menda še tudi nihče ne ve, kako bo v svoji končni obliki izgledala.

Če pregledamo dosedanje osemnajstletno nemirno iskanje sredstev in oblik za uresničenje končnega boljševiškega cilja, se nam jasno pokažejo t r i d o b e njih gospodstva, namreč: doba tako zvanega »v o j n e g a k o m u n i z m a« (l. 1917—1921), doba »n o v e e k o n o m s k e p o l i t i k e« (1921—1927) in doba »n a č r t n e g a g o s p o d a r s t v a« (od l. 1928 dalje). Čeprav je bil končni c i l j v e d n o i s t i, so bile vendarle oblike njih prizadevanj v vsaki izmed teh dob p o p o l n o m a r a z l i č n e, še več: ena doba je podirala, kar je prejšnja ustvarila, preklinjala, kar je prejšnja blagoslavljala, kajti vsaka je bila prepričana, da je končno našla ključ do vrat v komunistični raj, v katerega so verovali boljševiki sami in ki so ga s tako gotovostjo obetali milijonom. Toda vsakemu novemu zaletu so vedno kmalu sledila večja ali manjša razočaranja. Res je, da so tudi boljševiki ustvarili m a r s i k a j v e l i k e g a in trajnega, toda danes se začenjajo vendarle že tudi sami zavedati, da se odmika pričakovani komunistični raj v vedno nedoglednejše daljave, a milijonske ruske množice pa vsak dan bolj čutijo, da so sadovi vseh dosedanjih strašnih žrtev t r p k i i n g r e n k i. Sicer vsaj o zgolj gospodarski strani komunistične zamisli še ni mogoče izreči zadnje besede in boljševiki sami tolažijo razočarane množice neprestano z izgovori,

da so to neizbežne »prehodne težave«, toda toliko je pa danes vsekakor že jasno, da so vsi dosedanji napori in prizadevanja za uresničenje komunizma prinesli neprimerno več bede in razdejanja nego sreče in blagostanja in da je upanje v komunistični raj le — strašna zabloda.

a) Doba »vojnega komunizma«.

Boljševiški državni udar meseca novembra l. 1917 se je posrečil predvsem zato, ker so poprej s smotreno in nečuveno demagogijo razkrojili armado, izpodkopali prav ves ugled oblasti in obljubljali množicam takojšnje uresničenje raznih radikalnih političnih in komunističnih gesel. Ker se je bilo meščanstvo tekom poletja l. 1917 zopet precej opomoglo od prvih revolucijonarnih zmed in pretresov (industrija je živahno delala, vloge v bankah so hitro naraščale itd.), v svoji kratkovidni samozavesti sploh ni jemalo preveč resno boljševiške nevarnosti, temveč je le škodoželjno gledalo strastne medsebojne boje delavskih strank. Bilo je namreč prepričano, da mu bo oblast kot zrelo jabolko padla kmalu sama od sebe v naročje. Da bi se zgodilo to čim prej, je novi vladi metalo le polena pod noge s tem, da so podjetniki ustavljali tovarne, uradniki nagajali v upravi itd. Enako se tudi kmet, ki se je bil spričo inflacije prav tako že jako opomogel, novi vladi ni upiral. Boljševiki so mu bili namreč obljubovali zemljo in takojšen mir, za drugo se pa itak ni brigal. Končno pa vsaj prve čase boljševiška oblast tudi ni segala daleč izven petrograjskih in moskovskih zidov, čeprav so se delali jako samozavestne.

Boljševiki so si predstavljali izpremembo gospodarskega in družabnega reda jako preprosto in naivno. Bili so prepričani, da jim je že Marx nepobitno dokazal edinozveličavnost komunizma, obenem jim pa tudi povedal, da se bo prehod iz kapitalističnega v komunistični družabni red izvršil kar s tem, da bo proletarijat prevzel last in vodstvo podjetij iz zasebnih rok

v svoje.* Toda marksizem je bil velik le v kritiki kapitalizma, dočim je glede ustvarjanja novih potov in ciljev odrekel popolnoma. Izhajajoč iz brezbožne materijalistične filozofije, je gledal življenje le kot gospodarski proces in njegove odmeve, ni pa priznaval ne duševnosti ter ne nravnih in naravnih zakonov. Glede na to je tudi popolnoma razumljivo, da je poizkus uresničenja takih zmotnih načel moral kmalu naleteti na najhujše ovire, s katerimi poprej v svoji trmasti in enostranski kratkovidnosti nikoli ni računal.

Vse to so poizkusili boljševiki takoj prve tedne svojega vladanja in poizkušajo še danes, čeprav ne marajo priznati pravih vzrokov. Bili so prepričani, da bo zadostovalo, če proglase za družabno last vse banke in industrijo ter jih spravijo za prvi hip pod nadzorstvo delavstva, nato pa čim prej tudi v njegovo upravo. S tem bi bila uresničena diktatura proletarijata in meščanstvo uničeno, ker mu bodo odvzeti gospodarski pogoji življenja, a kmet, videč dobrote komunizma, se bo pridružil kmalu sam in prostovoljno. Njemu bo hitro sledila seveda tudi vsa ostala Evropa, saj se bo svetovna vojna končala povsod z

---

* Lenin je tik pred boljševiškim prevratom izdal brošuro »Ali bodo boljševiki ohranili državno oblast?« V njej pravi, da je ustvaril kapitalizem silen aparat za računovodstvo v obliki bank, sindikatov, konsumnih zadrug itd. Brez velikih bank socijalizma ni mogoče uresničiti, kajti one so tisti del državnega aparata, ki ga je treba v celoti prevzeti od kapitalizma in samo preurediti v socijalističnem zmislu. Velika državna banka z oddelki v vseh kmetiških občinah in tovarnah pomenja že devet desetin socijalističnega aparata. Tudi novih organizacijskih oblik nam ne bo treba odkrivati, kajti prevzeli bomo že gotove od kapitalizma. Lenin še tik pred prevratom ni mislil na popolno uničevanje vsega starega, do česar je nekaj mesecev pozneje prišlo, saj je še v tej brošuri trdil, da bo komunistična družba že s samo delovno izkaznico, ki bo edina omogočevala dobavo živil, prisilila k pokorni službi vse dotedanje meščanske organizatorje in vodje bank ter podjetij, kajti tudi socijalistična družba ne bo mogla izhajati brez njih izkušenj. V glavnem bo zadostovalo za uvedbo komunizma že vseobče delavsko nadzorstvo kapitalistov.

državljansko vojno, ta pa s socijalno revolucijo. Gre le zato, da se hitro in radikalno do korenin uniči vse staro, da bodo shujskane množice videle, da so le boljševiki voljni takoj tudi izvesti to, kar je poprej marksistični komunizem leta in leta obljuboval.

V to svrho je nova boljševiška vlada takoj prve dni svojega obstoja socijalizirala in proglasila za javno last, seveda brez vsake odškodnine dotedanjim lastnikom, vse, kar je videla, le večino veleposestniške zemlje je prepustila v užitek kmetom samim, da jih tako tem bolj zanesljivo pridobi zase. Brezplačna skupna last so postale železnice in gledališča, stanovanja in zaloge živil. Vse in povsod je bilo zastonj, davkov pa — nobenih. Seveda so bile odpravljene tudi vse plače in kakršenkoli zaslužek, kar bi naj bilo pa itak nepotrebno, saj naj bi dobil vsak vse v blagu iz javnih skladišč, kar bi potreboval. Razen teh globokih gospodarskih ukrepov so preklicali plačevanje inozemskih dolgov, sklenili so mir, začeli objavljati tajnosti carske diplomacije, proglasili so pravico podjarmljenih narodov do samoodločbe itd. Proglasili so delo za edini temelj države in državljanstva ter tako odvzeli nedelavskim slojem vse državljanske pravice, s tem pa tudi možnost, da bi ogrožali njih oblast.

Pod pritiskom zradikaliziranega razpoloženja revolucijonarnih mas je začela boljševiška vlada takoj izdajati mnogo dalekosežnejše odredbe, nego jih je komaj dva meseca poprej predvideval Lenin v svoji brošuri. Prvi važni dekret so izdali že dne 12. novembra l. 1917, s katerim so odpravili vse naslove in zaplenili del imetja meščanstvu. V zmislu § 4 tega dekreta je bilo namreč prenešeno imetje družb na krajevne sovjete, s čimer se je začelo divje plenjenje vseh zalog in vrednosti. Dober mesec za tem (14. XII.) so bila prenešena vsa aktiva in pasiva zasebnih bank ter njih denar na narodno banko, a z dekretom z dne 25. jan. l. 1918 je bilo zaplenjeno v korist narodne banke sploh vse imetje zasebnih bank. Istega meseca so bili anulirani vsi državni dol-

govi, v aprilu so bile konsumne organizacije izpremenjene v prodajalne podržavljene trgovine, v maju je bil uveden monopol za tobak, kavčuk, čaj, kavo, žeblje, kmetijsko orodje, bombaž in pa kože in dne 8. junija je bila odrejena socijalizacija vse industrije s kapitalom od 300.000—500.000 (različno po strokah), a tista podjetja, ki niso bila socijalizirana, so ostala seveda še naprej pod delavskim nadzorstvom. V zmislu § 8 tega dekreta so bile vse odredbe nadzorstva izvršljive takoj ne glede na mnenje pravega lastnika in nadzorstvo je odrejalo celo cene izdelkov (§ 4). Najradikalnejši propagator vseh teh »socijalizacij« je bil Trocki. Že iz teh navedb je razvidno, da »vojnega komunizma« ni izsilila šele državljanska vojna, temveč nestrpno sovraštvo do vseh nositeljev starega reda, ki so jih hoteli uničiti do korenin. Državljanska vojna je izbruhnila šele naslednjo zimo (vojno stanje je bilo proglašeno dne 2. sept. l. 1918) in od tedaj so z izdajanjem sličnih dekretov le še bolj hiteli. Enako so tudi po zmagovito končani državljanski vojni (kot zadnji je bil dne 9. nov. l. 1920 premagan na Krimu Wrangel) pridno nadaljevali z dotedanjo smerjo. Dne 29. novembra l. 1920 so razlastili vsa mala obrtna podjetja in meseca februarja l. 1921 odpravili davke v denarju.

Kratkovidno meščanstvo je mislilo, da bo zlomilo boljševiške ukrepe že s tem, če bo onemogočilo nadaljne obratovanje podjetij. Toda delalo je račun brez krčmarja, kajti boljševiki so kratko in malo prevzeli tudi upravo vseh teh podjetij, dočim so se pri onih redkih (kakih 20%), ki so tudi po boljševiškem prevratu delala nemoteno dalje, zadovoljili za enkrat le z nadzorstvom. Že dne 16. novembra l. 1917 so izdali tako zvani »dekret o delavskem nadzorstvu«, ki pravi v svojem prvem členu: »Za smotreno ureditev ljudskega gospodarstva v vseh obrtnih, trgovskih, kmetijskih, prometnih, zadružnih proizvajalnih družbah in v drugih podjetjih, ki zaposlujejo mezdne delavce ali oddajajo delo na dom, se uvaja delavsko nadzorstvo nad proiz-

vajanjem, nad nakupom in nad prodajo proizvodov in surovin, nad shranjevanjem in nad denarnim gospodarstvom.« Iz tega delavskega nadzorstva se je potem tekom leta 1918 razvila socijalizacija vseh podjetij, to je njih prehod iz zasebne v skupno, državno last. V vsakem podjetju so ustanovili poseben »obratni svet«, izvoljen iz delavstva dotičnega podjetja, in ta naj bi odslej vodil nadzorstvo, v socijaliziranih pa tudi upravo in vse nadaljne obratovanje v imenu celokupnosti. Tako so že proti koncu l. 1917 tovarne pod vodstvom »obratnih svetov« vnovič stekle, toda — v t e m o. Ker se je pa hitro izkazalo, da za obratovanje še nikakor ne zadostuje, da tečejo le stroji, temveč da je treba poskrbeti tudi za redno dobavo surovin in številnih drugih potrebščin, so ustanovili že dne 13. decembra l. 1917 še poseben »V r h o v n i g o s p o d a r s k i s v e t«, ki je bil zamišljen kot v s e m o g o č n i g o s p o d a r in voditelj vsega ruskega gospodarstva. Ta naj bi poleg industrije enotno vodil tudi trgovino, promet in finance, toda ostal je omejen zgolj na vodstvo industrije, ki so jo razdelili v tri skupine. Težka industrija naj bi pripadla sovjetski zvezni republiki, lahka pa posameznim zveznim državam in samoupravam.

Toda vsa industrijska proizvodnja je začela pod novimi gospodarji h i t r o š e p a t i. Dokler je vodila tovarne budna skrb lastnikov za njih rentabilnost na podlagi točnih gospodarskih računov in smotrene organizacije, so vkljub težkim zunanjim okoliščinam uspevale, ko so pa dotedanji voditelji deloma pobegnili, deloma so jih novi gospodarji, to je »obratni sveti« pregnali ali pa kratko in malo pobili, se je začelo n a g l o p r o p a d a n j e. V nekaj mesecih je nastopilo namesto obljubljenega komunističnega raja r a z s u l o, kajti razbrzdani delavci so raje veseljačili, lenarili ali pa politizirali nego delali. Boljševikom je bilo vsaj izprva to malo mar. Še podpirali so to s p l o š n o u n i č e v a n j e, saj je bila s tem razdejana predvsem gospodarska moč njih nasprotnikov. V to svrho so celo proglasili za

neveljavne sploh vse zakone, ki bi tako početje kakorkoli ovirali. Vse je bilo podrejeno le geslu: »Vso oblast zastopnikom delavskih množic, sovjetom!« Ker so prevzeli boljševiki od meščanstva ogromna imetja, ne pa le razvaline, kakor radi trdijo, da bi opravičili svojo popolno nesposobnost prvih let, se to razsulo ni pokazalo na zunaj takoj, toda čim bolj so kopnele stare zaloge, tem temnejši je bil pogled v bodočnost.

To je končno napotilo boljševike, da so morali že l. 1918 začeti napenjati vajeti. Dočim je poprej Lenin ponovno trdil, da bo po uvedbi komunistične diktature proletarijata država sama od sebe izumrla, je pa sedaj uvidel, da mora še povečati njeno vsemogočno oblast, če hoče preprečiti popoln propad vsega. Takoj po prvi revolucijonarni vihri je izjavil, da proletarska država ne more obstojati brez železne discipline, zato je začel polagoma vnovič uvajati velik del tistih »meščanskih« in kapitalističnih uredb, proti katerim je poprej tako strastno hujskal. Zatajiti je moral mnogo svojih nekdanjih gesel ter uvajati vedno strožje nadzorstvo nad delavstvom samim. To je poveril na eni strani boljševiškim strankarskim organizacijam, ki so prevzele poveljstvo v obratnih svetih, na drugi strani pa novemu državnemu uradništvu, ki se je moralo zato vedno bolj pomnoževati. Tako je začela polagoma giniti obljubljana svoboda delavstva, a **diktatura prehajati od proletarijata na stranko**, dočim so postajale delavske množice le njeno orodje.

Toda tudi to ni mnogo zaleglo. Zato so tekom l. 1918 in 1919 **neprestano poskušali nova sredstva** in izpreminjali ter izpopolnjevali organizacijo socijalizirane industrijske proizvodnje, dokler ni bilo v začetku leta 1920 ustvarjenih v okviru »Vrhovnega gospodarskega sveta« še celih 59 drugih upravnih organizacij za vodstvo posameznih industrijskih panog, a podjetja sama so bila združena v 179 državnih trustih, ki naj bi skrbeli za njih smotreno obratovanje. Obsegala

je ta organizacija 4273 socijaliziranih tovarn z nad 1 milijonom delavcev, dočim je ostalo nesocijaliziranih še vedno 4609, po večini majhnih tovarn z okroglo 300.000 delavci. Vzporedno s tem organiziranjem so tudi vedno bolj **omejevali neposredno poseganje delavstva v obratovanje podjetij,** ki je bilo urejeno strogo centralistično za vso državo.

Tako sta bila ustvarjena lep načrt in organizacija za vso komunistično industrijsko gospodarstvo in občudovalci komunizma po vsej Evropi so ju proslavljali za vzorna in zmagovita. Toda od papirnatih načrtov do uresničenja je v življenju še daleč, zlasti če načrti trmasto prezirajo vse naravne zakone. Človeški naravi je namreč lastna korist vedno pred koristjo celokupnosti, zato tudi nima mnogo zmisla za vzajemno delo, ki naj bi nadomeščalo zasebno korist. Novi gospodarji ruskih tovarn so bili strokovno nesposobni za svoje velike naloge, a delavci so se čutili v podjetjih ne le varne, temveč v zmislu komunističnih gesel tudi za njih prave lastnike. Ker so jim bile vse vsakdanje potrebščine itak zagotovljene, je polagoma skopnel sploh vsak zmisel za vestno delo. Vse industrijske proizvodnje se je polaščala vedno večja anarhija, v kateri ni nihče vedel, kdo pije in kdo plača. Obsežna, zapletena in okorna državna gospodarska organizacija je bila nesposobna za vršitev svojih nalog, čeprav je stala za njo vsa drž. moč, delavstvo pa brez zmisla za resno delo. Smotreno vodstvo je bilo pa na strogo komunističnih načelih tudi nemogoče, saj niso poznala podjetja nobenega rizika več, s čemer je moralo odpasti tudi uspešno gospodarsko nadzorstvo, a gola diktatura gospodarstvu ne more zadoščati. Ko so bile porabljene še zadnje predboljševiške zaloge, je moral nujno slediti polom in leta 1920 je producirala ruska industrija komaj še **10% svoje predvojne proizvodnje.** V nekaterih najvažnejših panogah je producirala v prvem polletju l. 1920 v primeri z zadnjim predvojnim letom le še naslednje množine:

premoga 25%, nafte 33%, želez. rude 12%, surov. železa 2.4%, papirja 15.2%, bombaža 20%, sladkorja 4.5%, sukanca 3.3%, mila 2.8%, mlevskih izdelkov 18% itd.

Toda še ti izdelki **niso prišli v roke prebivalstvu.** Uprava industrije je bila namreč organizirana tako, da naj bi jo centrale zalagale z vsemi potrebščinami, na drugi strani so morale pa tovarne oddajati vse izdelke centralam, ki jih pa niso bile sposobne privesti v roke prebivalstva, temveč so ležali po skladiščih in se večkrat kvarili. Tako je zavladalo v vsej Rusiji največje pomanjkanje najnujnejših potrebščin.

Povzročila je to pomanjkanje industrijskih izdelkov deloma že omenjena komunistična anarhija v podjetjih, deloma pa demagoška socijalna politika, za katero ni bilo nobenih pogojev. Ker so boljševiki poprej leta in leta obljubovali delavstvu pravi raj v komunističnem družabnem redu, so bili sedaj prisiljeni vsaj del svojih gesel tudi uresničiti. V to svrho so izdali od meseca novembra l. 1917 pa do konca l. 1918 celo vrsto naredb, s katerimi so skušali ustvariti vzorno socijalno skrbstvo. To je bilo na papirju sicer jako lepo, a je imelo edino to napako, da je bilo — neizvedljivo. Že pet dni po boljševiškem prevratu so izdali zakon, ki je odrejal popolno zavarovanje vseh delavcev brez izjeme proti kakršnikoli izgubi delovne zmožnosti (bolezni, nezgodi, invalidnosti, starosti, materinstvu, osirotelosti in brezposelnosti), a vse stroške naj bi nosili le delodajalci. Takoj v naslednjih tednih so organizirali obsežno zavarovalno upravo, toda tedaj se je izkazalo, da dohodkov ni, ker je bila večina podjetij socijalizirana. Vsa naprava je morala obviseti v zraku, zato so jo v novembru l. 1918 vnovič preuredili v tem zmislu, da imajo odslej pravico uživati socijalno skrbstvo le oni delovni sloji, ki res ne morejo več delati. Vse stroške zanje je prevzela država, a samostojni poklici (kmetje, obrtniki itd.) naj bi nosili nanje pripadajoče dele sami. Ker je velika množina deloma nasprotujočih si predpisov rodila le veliko zme-

do, so na III. sovjetskem kongresu l. 1919 vso socijalno skrbstvo vnovič preuredili. Izdali so poseben »Kodeks dela«. Po tem je bila za vse prebivalstvo od 16. do 50. leta uvedena dolžnost in pravica do dela in do preskrbe. Vsi delojemalci so bili razdeljeni v posebne skupine in zanje določena mezda v denarju ter v živilih, uveden je bil osem urni delavnik, urejene določbe glede odpustov, dopustov, najmanjše količine dela itd. Nadzirale naj bi vse to strokovne organizacije in voljeni nadzorniki dela, a stroške bi nosila država. Toda ti so bili tako ogromni, da jih že od početka ni zmogla, kajti vsa Rusija je postala v nekaj mesecih — izrabljevalka tega socijalnega skrbstva. Z velikim naporom in stroški je bila sicer zgrajena organizacija, toda vse določbe so morale ostati zaradi pomanjkanja sredstev le na papirju. Ker je bila vsem preskrba itak zagotovljena, ni bil nihče več voljan delati, kajti o kakem zmislu za dolžnosti napram celokupnosti ni bilo nobenih sledov. Tedaj so poskušali po nasvetu Trockega delavstvo kratko in malo militarizirati. Osnovali so posebne delavske bataljone ter jih pošiljali na najpotrebnejša mesta, toda veselja do dela se ni dalo izsiliti. Produkcija je nevzdržno propadala, kradlo je vse vprek, če so pa v kakem podjetju vendarle delali, pa izdelkov niso hoteli izročati centralam, temveč so delavci sami z njimi verižili, da so prišli vsaj do kruha. Večina tovarn je stala, drugod se je vršilo pravo roparsko gospodarstvo, okorna boljševiška upravna organizacija je bila pa nesposobna vse to preprečevati, zato je bil polom pred durmi.

To razsulo industrijske produkcije so pospeševale še vedno večje prehranjevalne težkoče. Cilj boljševikov je bil slejkoprej poleg socijalizacije industrije tudi socijalizacija zemlje. Ker so pa vedeli, da te ne morejo izvesti čez noč, so iz skrbi za redno prehrano mest in da pridobe kmete zase, z odlokom z dne 9. novembra 1917 odložili razlastitev kmetov in odredili posebne komisije, ki naj bi razdelile del dotedanje veleposestniške zemlje kmetom v užitek,

iz ostalega dela naj bi pa organizirali posebne državne komunistične velekmetije (tako zvane »s o l h o z e«). Kmetje se za vse te vladne odredbe niso brigali, temveč že poprej sami pregnali veleposestnike in si r a z d e l i l i n a d 75% n j i h z e m l j e, obenem pa še tisti »m i r«, kar ga je ostalo od Stolypinove agrarne reforme. Toda vlada je smatrala zemljo slejkoprej za državno last in ko so hotele začeti komisije z razdeljevanjem, so jih kmetje kratko in malo pregnali, češ da vlado vse to nič ne briga. Boljševiki so se morali sprijazniti z izvršenim dejstvom, če so hoteli zagotoviti prehrano mest, le nekaj zemlje se je komisijam posrečilo še rešiti. Iz te so potem meseca februarja l. 1919 organizirali 35 »solhozov« s 13.000 ha skupne površine. Bili so prepričani, da bo cvetoče blagostanje na njih najnazornejše pokazalo kmetom bodoči komunistični raj. Toda razmere na »solhozih« so kmete kmalu le še utrdile v odločnem o d p o r u p r o t i s o c i j a l i z a c i j i z e m l j e.

Preskrbo mest s hrano so uredili boljševiki tako, da so z naredbo z dne 15. decembra l. 1917 r a z d e l i l i v s e p r e b i v a l s t v o v 6 r a z r e d o v, in sicer: v delavce, v nameščence, v družinske člane teh dveh, v druge meščane, v armado in v kmetiško prebivalstvo. Pravico do j a v n e p r e s k r b e z živili naj bi imela poleg armade le večina prvih treh razredov, kmetje bi se preskrbovali sami, a »drugi meščani« so bili kratko malo i z r o č e n i s m r t i o d l a k o t e, kajti niso si mogli tudi kupiti ničesar, ker je bila vsaka zasebna trgovina najstrožje prepovedana, v državnih k o n s u m n i h z a d r u g a h, ki so nadomestile trgovine, pa ničesar dobili niso. V breme javne aprovizacije po mestih je tako že v začetku padlo 6—8 milijonov oseb (brez armade). S temi odredbami so hoteli izvesti r a z r e d n i b o j, glavno načelo marksizma, prav do poslednjega zverinskega uničenja meščanstva, na drugi strani pa pokazati delavstvu njegove predpravice v komunistični državi, a istočasno ga pritegniti v še tesnejšo odvisnost od boljševiške države, kajti kdor bi se poskušal upirati

boljševiški diktaturi, mu je grozila nevarnost izstradanja. Končno so hoteli s tako ureditvijo izvesti tudi svoja načela o popolni izpremembi vsega dotedanjega »kapitalističnega« mezdnega sistema. Ta način javne preskrbe z živili je povzročal boljševikom stalno največje težave, zato so ga spomladi l. 1920 izpremenili v toliko, da je bil pri nakazovanju živil upoštevan le tisti, ki je res tudi delal.

Toda tudi ta omejitev ni prinesla nobenega izboljšanja. K m e t j e so prve čase po revoluciji še izročali državi svoje pridelke, čeprav jih je plačevala jako nizko. Smatrali so to za nekako nadomestilo odpravljenih drugih davkov. Toda vrednost denarja je hitro padala, vlada je pa ceno za odvzete pridelke še zniževala, zato se je pojavljal med kmeti vedno hujši o d p o r. Ker so pa na drugi strani potrebe mest hitro naraščale, je morala vlada kmalu poseči po r e k v i z i c i j a h, končno pa še po nasilju. Kmet je odgovoril s tem, da je vedno bolj k r č i l p o s e j a n o p o v r š i n o (v najrodovitnejših pokrajinah ob Volgi je n. pr. pustil tri četrtine zemlje neobdelane). Stiska v mestih je naraščala, delavstvo je s t r a d a l o in da preprečijo najhujše, so začeli boljševiki z vojaško silo jemati kmetom še tisto, kar so neobhodno potrebovali za lastno prehrano in za setev. Tako je začela že l. 1920 doživljati polom tudi komunistična aprovizacija prebivalstva, ki se je dve leti nato končala z znano s t r a š n o l a k o t o.*

Te obupne razmere so končno silno poslabševale še p o l i t i č n e s t i s k e, v katerih so živeli boljševiki. Eno glavnih njihovih gesel do prevzema oblasti je bila za-

---

* Leta 1920 so imeli kmetje prvič že manj posejanega nego prejšnje leto, a vlada jim je odvzela še več, zato je že l. 1921 gladovalo v 16 gubernijah 14 milijonov ljudi. Tedaj velik del kmetov posevkov že sploh ni imel in zato se je potem l. 1922 razširila lakota na vso južno in večino vzhodne Rusije, pri čemer je gladovalo 35—40 milijonov ljudi. Večina teh je bila sploh brez vsakega kruha. Ruska žitnica, Ukrajina, ki je po navadi pridelala po 30 milij. ton žita, ga je iz navedenih

hteva po takojšnjem koncu vojne. Dober mesec dni po nastopu vlade so res ponudili Nemčiji in Avstriji mir, toda z **mirovnimi pogajanji v Brestu Litovskem** sploh niso resno mislili, temveč so jih izrabljali le v propagando za svetovno socijalno revolucijo, v katero so trdno verovali in na katero so gradili velik del svojih načrtov. Ker sta osrednji velesili nastopili jako odločno, so dne 3. marca l. 1918 končno res podpisali mir, a vkljub popolnemu razsulu stare armade so se kmalu začeli z antanto vnovič dogovarjati, da bi vojno nadaljevali. Toda Francozi, razdraženi, ker so bili boljševiki že meseca januarja odklonili priznanje milijardnih inozemskih dolgov iz predrevolucijonarne dobe, so odbili vsako sodelovanje z boljševiki. Kmalu nato so začeli Nemci in Avstrijci vnovič prodirati v Ukrajino, ki ni bila hotela priznati boljševiške nadvlade, od juga so začeli zasedati rusko ozemlje Turki, v vzhodni Sibiriji so prodirali Japonci, v Murmanskem ozemlju so se utrdili Angleži, a v zapadni Sibiriji so Čehi organizirali lastno armado iz svojih vojnih ujetnikov, razen tega je pa zbral tam še admiral Kolčak nekaj ostankov stare carske armade in hotel z njo vreči boljševiško oblast.

V tej strašni stiski je začel Trocki meseca februarja l. 1918 z mrzlično naglico organizirati iz nekdanjih mongolskih polkov novo »rdečo armado«, ki naj bi ubranila boljševiško diktaturo pred neštetimi zunanjimi sovražniki, a notranjih so se hoteli iznebiti s krvavim terorjem. Ustanovili so v to svrho posebno

---

vzrokov in zaradi velike suše, ki je tedaj nastopila, nažela komaj 6.6 milij. ton. Lakote so nastopale od časa do časa v posameznih pokrajinah tudi pod carji, vendar so tedaj pripeljali žito od drugod, a pod boljševiki je bil tudi promet skoraj popolnoma upropaščen, zato so mogli prehraniti z izdatno pomočjo vsega kulturnega sveta le kakih 16% gladujočih. Milijoni so umirali, kužne bolezni so divjale in štiriletno komunistično gospodarstvo je doživljalo katastrofo, kakršne dotlej zgodovina sploh še ni pomnila.

tajno policijo »Čeko« imenovano, ki je brez vsakih zamudnih okoliščin kratko in malo pomorila tisoče in desettisoče, ki so bili na sumu, da kakorkoli ogrožajo boljševiško diktaturo, v splošnem so pa itak zlomili odporno moč meščanstva že s tem, da so povsem uničili gospodarsko življenje, ki je bilo dotlej vir tudi politične sile meščanstva. Tako so v zaledju z zverinskimi sredstvi ustrahovali vse prebivalstvo, a pred zunanjimi sovražniki so jih rešile neizmerne daljave ruske zemlje, izredno junaštvo in požrtvovalnost »rdeče armade« in nevarnost carističnе protirevolucije, ki so se je bali delavci in kmetje. Skupna nevarnost je še bolj kot vse drugo skovala iz boljševikov trdno celoto, v kateri so izginila vsa morebitna nasprotstva. S svojo neumorno propagando za svetovno revolucijo so izzvali proti sebi vso Evropo, a ta je bila l. 1918 še tako zaposlena z vojno, da ni utegnila obračunavati še z boljševiki.

Vendar je še spomladi leta 1919 grozila resna nevarnost, da se boljševizem zruši pod množico zunanjih sovražnikov. Nemci so bili sicer zapustili Ukrajino, zato so se pa pojavile na njih mestu ukrajinske nacijonalistične čete generala Petjure, katerega so naslednje leto na pobudo antante podprli od zapada še Poljaki in od vzhoda čete generala Djenikina, a razen teh so poskušali vreči boljševiško oblast še generali Judenič, Krasnov, Wrangel i. dr. Vse je bogato podpirala antanta, ki je hotela uporabiti to priliko, da zlomi Rusijo kot svetovno velesilo in da se polasti njenih silnih naravnih zakladov. Zato je tudi odklanjala ponovno ponižno prosjačenje boljševikov za mir ter je raje sklepala pogodbe s protirevolucijonarnimi generali in z obrobnimi pokrajinami, ki so se bile odcepile od Rusije in organizirale kot samostojne države (Poljaki, Finci i. dr.). Antanta je bila namreč prepričana, da bo boljševiška oblast kmalu zlomljena in da ji pade izčrpana Rusija kot zrelo jabolko v naročje za gospodarsko izkoriščanje.

Osamljenim boljševikom tedaj ni preostajalo drugega kot da sprejmejo boj na vseh frontah. Rusija je podzavestno začutila, da so vsi ti protirevolucijonarni generali prav za prav v tuji službi in da gre sedaj za obstoj mogočne države. Ker noben narod ne trpi tujega vmešavanja v svoje revolucije (to je pokazala že velika francoska revolucija), je bil sedaj nehote in podzavestno vzbujen pravi ruski narodni ponos. Boljševiki so se dobro zavedali, da jim gre za življenje in za smrt, zato je grozeča nevarnost ustvarila v njih jekleno disciplino in požrtvovalnost, a neboljševiške množice so se jim pridružile deloma iz strahu pred reakcijonarno protirevolucijo, deloma pa iz nagona po narodni samoobrambi. Vkljub vsem stiskam, ki jih je preživljalo prebivalstvo leta 1919. in 1920. si namreč ruski delavec vendarle ni želel nazaj predvojne brezpravnosti, a kmet je vedel, da bi se z »belimi« generali vrnil tudi veleposestnik, ki mu bo zopet odvzel komaj pridobljeno zemljo. Odpor obeh je bil tembolj upravičen, ker beli generali niso le brez sramu prodajali ruske časti zapadno evropskemu imperijalizmu, temveč so v svojih zasedenih ozemljih divjali prav tako napram delavcem in kmetom, kakor boljševiki napram meščanstvu, zato jih je ljudstvo naravnost sovražilo. Prav tako so sovražili tudi vse inozemske »prijatelje«, kajti Francozi so oplenili ves ruski jug, Čehi pa najprej izdali Kolčaka, nato pa na umiku izropali vso Sibirijo od Urala do Vladivostoka. Sploh je ta državljanska vojna Rusijo še neprimerno bolj opustošila na vseh poljih nego poprej svetovna vojna. Na obeh straneh je divjala nepopisna posurovelost, pri kateri je šlo le za popolno uničenje nasprotnika.

Vsa ta dejstva nam šele razložijo, zakaj so mogli boljševiki polagoma vendarle ugnati cel gozd zunanjih sovražnikov. Spomladi leta 1921. so ostali zmagovalci na vsej črti in s tem je pridobil tudi njih prestiž v Evropi, še bolj pa v Aziji. Že leta 1920. so si priborili diplomatično priznanje prvih

evropskih držav (Danske in Švedske), nato so pa polagoma sledile tudi mnoge druge in sklepale z Rusijo trgovske dogovore. Velikemu delu azijskih narodov je pa postala tedaj Rusija pravi duhovni vodja v prebujajočemu se odporu proti evropskemu imperijalizmu.

S temi zmagami nad zunanjimi sovražniki so bile pa sicer skoro neizčrpne ruske moči tudi pri kraju. Z nepričakovanim junaštvom in občudovanja vredno požrtvovalnostjo je rdeča armada odbila pritisk zunanjih držav, istočasno pa strla tudi čete protirevolucijonarnih »belih« generalov. Bolj nego kadarkoli se je v teh bojih pokazala vprav izredna trdoživost in udarna sila vzorno disciplinirane in s skrajnim fanatizmom prepojene boljševiške stranke. Toda vse te lastnosti izvršujejo na zunaj lahko čudeže, ne zadostujejo pa za ustvarjanje trajnih vrednot in za oblikovanje novega, lepšega življenja. V svojem strastnem razrednem sovraštvu so sicer razlastili, pregnali, pobili ali pa z gladom pomorili meščanstvo, a z njim vred so popolnoma upropastili tudi vse gospodarstvo. Uničili so ves kapitalizem in kapitalistični družabni red, a novi, komunistični, ki so ga uvedli, se je izkazal za nesposobnega in neizvedljivega. Tovarne so ali stale ali je pa vladala v njih anarhija, socijalizirana trgovina je odpovedala popolnoma, delavske množice so ostale brez hrane in drugih najnujnejših potrebščin, a med mesti in vasmi, v katerih je tudi morila lakota milijone, je zavladalo smrtno sovraštvo, kajti čeprav se je boljševiška vlada nazivala delavsko in kmetiško, so kmetje uvideli, da nimajo pri vladi nobene besede in da so le molzna krava nasilnih delavskih kolovodij. Dokler je za »belimi« generali grozil kmetom nekdanji veleposestnik, je bil ta zanje nevarnejši sovražnik, a ko je bila spomladi leta 1921. nevarnost protirevolucije kolikor toliko odstranjena, je boljševiška politika napram kmetom nujno vodila do oboroženih uporov celih okrajev. Komaj so

strli boljševiki zunanje sovražnike, jim je torej že grozil polom v notranjosti. Tudi sicer neverjetno potrpežljivi ruski delavec, ki ga je zadelo zlasti popolno uničenje vse trgovine, ni mogel več vzdržati. Rusija je postala velika gospodarska razvalina, ki si je vzdrževala življenje le še s plenjenjem kmetov. Pojavljal se je splošen odpor proti boljševiškemu komunizmu in spomladi leta 1921 je prišlo po več kot treh letih vnovič do ponovnih in velikih delavskih štrajkov. Celo v rdeči armadi so se pojavljali nevarni znaki, da ne bo več dolgo voljna igrati biriča nad sestradanimi delavci in kmeti. Končno je prišlo 7. marca l. 1921 do odkritega upora kronštadtskih mornarjev, za katerimi so stali ostanki nekdanjih menjševikov in socijalnih revolucijonarjev. Boljševiški vladi se je sicer 10 dni nato s še ji zvestimi četami posrečilo upor zadušiti, poklanih je bilo 5000 mož, a za Lenina je bil to zadnji opomin, da je mera polna in da je treba kreniti takoj nazaj na nova pota ter obnoviti gospodarsko življenje, če hoče še v zadnjem hipu rešiti vsaj politično oblast svoje stranke.

b) »Nova ekonomska politika«.

Težko je bilo boljševikom žrtvovati vsa dotedanja gesla, ki so jih toliko let proglašali za edino zveličavna, za katerih uresničenje so vložili toliko truda in za katera je bilo prelite toliko krvi. Toda sicer brezobzirni Lenin je znal zatajiti vsa osebna nagnenja, če je po treznem preudarku uvidel, da ni drugega izhoda. Dne 21. marca l. 1921. je izdala boljševiška vlada odlok, ki je določal:

1. Uvedbo rednih davkov v blagu namesto dotedanjih prisilnih oddaj kmetiških pridelkov;

2. davki morajo biti nižji nego prisilne oddaje ter se imajo preračunati po dejanski potrebi za prehrano nekmetiškega prebivalstva in se pozneje še

zniževati, čim bo dana možnost, da se kmetiški pridelki zamenjujejo za industrijske izdelke;

3. pri odmeri davkov je treba upoštevati množino žetve in številnost družine;

4. najrevnejše kmete se lahko oprosti od davkov, za ostale so pa stopnjujoči (progresivni), a tisti, ki se prizadevajo množino žetve povečati, dobe posebne olajšave;

5. in 6. predpis davkov se mora izvršiti še pred pomladansko setvijo, a plačajo se v določenem roku;

7. za plačilo davkov ne jamči več ves okraj, temveč vsak gospodar sam, nadzorujejo pa ves postopek posebni od davkoplačevalcev voljeni odbori;

8. in 9. s preostankom pridelkov lahko kmetje svobodno razpolagajo in jih lahko zamenjujejo v konsumnih zadrugah z industrijskimi in obrtnimi potrebščinami, lahko jih pa prepuste tudi državi proti odškodnini v industrijskih potrebščinah;

10. za najrevnejše prebivalstvo skrbi država sama;

11. osrednji izvršilni odbor sovjetov naroča svetu ljudskih komisarjev, da izda v enem mesecu vse potrebne odredbe za izvršitev teh določb.

Temu zgodovinskemu odloku so sledili hitro še drugi: skoro vsa mala in srednja industrija, ki je niso bili boljševiki zmožni voditi sami, je bila oddana v zakup zasebnikom, enako tudi državna trgovska podjetja, uvedena je bila vnovič svoboda obrti, vzpostavljena blagovna borza, ustanovljena državna banka, obnovljeno denarno gospodarstvo, urejen državni proračun in z odlokom z dne 9. aprila l. 1921. ukinjena dotedanja prepoved vsake zasebne trgovine.

Vseobča lakota in proizvajalna stavka kmetov sta sami kazali pot, ki jo je bilo treba ubrati. Ustaviti so morali nasilno ropanje kmetov ter vnovič dovoliti prosto prodajo kmetijskih pridelkov in potrebščin, kar se se-

veda ni dalo ločiti tudi od svobode male obrti in industrije. Ker je vojni komunizem uvedel v industrijo neznosen birokratičen centralizem, so dovolili sedaj trustom obsežno samoupravo. Meseca oktobra l. 1921 so organizirali novo državno banko ter uredili stabilno valuto.

Vse te dalekosežne odrebe, ki so uvedle v Rusiji dobo popolnoma »nove ekonomske politike« ali tako zvani »Nep«*, ne pomenjajo nič manj, nego — začasno žrtvovanje komunizma za rešitev politične oblasti. Ko je Lenin na desetem sovjetskem kongresu utemeljeval te odloke, je odkrito izjavil, da se je motil, ko je mislil, da bo mogoče izvesti komunizem v nekaj mesecih, zato je treba te napake sedaj takoj popraviti. »Kdor ne uvidi, da je treba ugoditi kapitalistično mislečim kmetom, je sovražnik države in kdor hoče še naprej socijalizirati ter po vsej sili uresničevati komunistične načrte, je norec. Treba je najprej popraviti polomljene lokomotive, ne pa čenčati o marksizmu.« Sicer je pa bila vsa boljševiška revolucija itak v ostrem nasprotju z Marxom, ki je učil, da se bo komunistična revolucija razvila sama, a šele, ko dospe industrijalizacija do viška, dočim je bilo v Rusiji ravno narobe.

Tako je torej Lenin spomladi l. 1921. sam žrtvoval vsa svoja komunistična gesla za politično moč in začel dejansko iznova tam, kjer se je l. 1917. nehalo, kajti spoznal je, da je mogoče obnoviti uničeno gospodarstvo le na zasebno kapitalističnih načelih. Lenin je tekom dobrih treh let tako zvanega

---

* Značilna za boljševiško izrazoslovje je povedenj novih označb organizacij, uradov, ustanov itd. Te so sestavljene tako, da je vzeta le prva črka vsake besede celotne označbe (n. pr. »Nep« = nova ekonomska politika) ali pa prvi zlog vsake besede (n. pr. »komsomol« = **Komunističeskij sojuz molodeži** = Komunistična zveza mladine). Ker je danes že tudi v inozemstvu uvedeno povsod to skrajšano označevanje, se ga bomo posluževali tudi mi, vsaj pri tistih, ki se večkrat ponavljajo. V Rusiji je njih število tako narastlo, da so morali izdati že posebne besednjake zanje.

»vojnega komunizma« Rusijo upropastil, a jo je sedaj s svojo silno voljo tudi v zadnjem hipu zopet rešil. Kar je poprej tri leta požigal, je moral sedaj vnovič pozidavati, kar je poprej demagoško preklinjal, je moral sedaj blagoslavljati. Tako globoko preokrenitev je pa mogel izvršiti tudi samo Lenin s svojo silno veljavo v vojaško disciplinirani stranki. Nihče si mu ni upal ugovarjati, pač pa je znala preizkušena strankina propaganda delavske množice prepričati, da gre prav za prav za — rešitev komunizma. Treba je za enkrat zopet dovoliti oživljenje kapitalizma in malomeščanstva, treba je tudi žrtvovati svoje lastne razredne koristi in skoro vse socijalno-politične pridobitve revolucije, samo da se vzdrži politična diktatura proletarijata, ki bo potem v ugodnejših okoliščinah že znala uresničiti komunistični raj, kateremu se tudi z »Nepom« ne odrečejo.

Končno je bilo treba kreniti tudi v zunanji politiki na nova pota, kajti za čim hitrejšo gospodarsko obnovitev dežele so boljševiki nujno potrebovali vsaj mir, če že niso mogli upati na dejansko pomoč inozemstva. Med državljansko vojno so z vso gotovostjo računali na skorajšnjo svetovno revolucijo, kajti komunistična misel se je tudi res širila po vsej Evropi kakor kužna bolezen. Ker bi bila revolucija po ostali Evropi čez noč rešila boljševike vseh zunanjih stisk, so seveda tudi napenjali vse sile in uporabljali vsa sredstva, da jo čim prej zanetijo. V to svrho so že meseca marca l. 1919. sklicali v Moskvo zborovanje vseh komunističnih strank sveta in ustanovili ob tej priliki »Kominterno« (komunistično internacijonalo), ki naj bi vodila svetovno komunistično propagando. Kominterna je obljubljala, da bo v enem letu vsa Evropa komunistična, toda le prekmalu so prišla razočaranja tudi v tem pogledu. Dne 24. marca l. 1919. je bila res proglašena sovjetska republika na Madjarskem, kmalu na to še na Bavarskem in na Slovaškem, vendar so bili vsi ti poizkusi kmalu zadušeni. Svetovne revolucije ni hotelo biti

in l. 1921. so boljševiki končno spoznali, da sploh ne morejo več računati na kako pomembno podporo inozemskih komunističnih strank. Ker je ravno nasprotno tedaj začel dvigati glavo nacijonalistični fašizem (zlasti v Italiji in že tudi v Nemčiji), so misel na svetovno revolucijo sploh odložili in Zinovjev je izjavil, da jo pričakuje v Aziji, ne pa v Evropi. Nujna posledica teh spoznanj je bilo popolno preusmerjenje vse boljševiške zunanje politike. Že ob uvedbi Nepa so poudarili, da nima zmisla žrtvovati Rusije za svetovni proletarijat, temveč da je treba pred vsem rešiti rusko gospodarstvo, a v to svrho je treba priti v redne odnošaje z drugimi državami. Z nekaterimi nevtralnimi so bili navezali stike že prejšnje leto, a da bi jim ne bilo treba nositi odgovornosti za revolucijonarno rovarjenje Kominterne in da bi se tako lahko približali še drugim vodilnim evropskim silam, so vsaj na zunaj Kominterno popolnoma ločili od vlade. Najprej so dosegli uspeh v Angliji, s katero so sklenili že dne 16. marca l. 1921. trgovski sporazum, štiri dni nato je bila podpisana prijateljska pogodba s Kemalovo Turčijo, a naslednji dan je bil sklenjen mir s Poljsko. To so bili prvi pomembni uspehi v zunanji politiki, kajti za izvedbo Nepa so neobhodno potrebovali podpore zapadno evropskega kapitalizma.

K Nepu je prisilil boljševike popolen propad vse ruske gospodarske proizvodnje, zato je bil njen zopetni dvig sedaj jedro vseh vprašanj in prizadevanj. Ker so še slej ko prej stremeli za tem, da ohranijo pri življenju čim največ komunističnih gesel, so vršili najrazličnejše poizkuse ter uporabljali najrazličnejša sredstva in oblike. Čim se je izkazala kaka zamisel za nerabno, so jo hitro zavrgli ter poskusili z novo, kajti ni jim šlo več za to, da prodrejo s kako idejo, temveč da rešijo in vzpostavijo gospodarstvo razrvane države. Delale so se usodne napake in nedoslednosti, kar je nujno porajalo zmede, zapravljanje narodnih sil in vedno nove gospodarske pretrese. V splošnem so se pa

polagoma začele strašne rane iz dobe vojnega komunizma vendarle celiti, kar jim je seveda tudi polagoma vračalo zapravljeni kredit pri delavcih in kmetih. Njih edini cilj je bil, da obdrže politično oblast, zato se niso mnogo ozirali ne na rentabilnost industrije in ne na zabavljanje skrajnih komunističnih zagrizencev, ki jim to nekomunistično postopanje ni bilo všeč.

Že ob uvedbi Nepa je Lenin proglasil dve načeli za n e d o t a k l j i v i, ti sta:

1. državni monopol zunanje trgovine, in
2. nadzorstvo in podržavljenje prometa ter velike industrije.

Izjavil je, da so možni v tem okviru najrazličnejši kompromisi na vse strani. Nep je našel i n d u s t r i j o v že opisanem o b u p n e m s t a n j u. Le nekaj male industrije je bilo še v zasebni upravi in ta je edina kolikor toliko obratovala, večina, zlasti težke, je bila v nesposobni državni upravi, kjer je nevzdržno propadala, a precejšen del je bil le socijaliziran in prepuščen v upravo krajevnim oblastem. Zlasti ta je bila pa v popolnem razsulu in je večina tovaren sploh stala. V njej je bila še konec l. 1921. ohranjena mezda v blagu, ki je pa delavci tudi niso dobivali redno in v zadostni množini, zato so v masah z a p u š č a l i t o v a r n e. Spomladi l. 1921. je manjkalo v vseh ruskih tovarnah skoro 1,300.000 delavcev, kar jih je ostalo, so pa na debelo kradli izdelke in z njimi verižili, da jim ni bilo treba poginiti od lakote.

Da preseka te nevzdržne razmere, je dala vlada po uvedbi Nepa v e č i n o m a l e i n s r e d n j e i n d u s t r i j e e n o s t a v n o v z a s e b n i z a k u p, v svoji upravi je pa obdržala le še največja podjetja, a še njih u p r a v o j e p o p o l n o m a p r e u r e d i l a. Izvedena je bila dalekosežna decentralizacija. Meseca avgusta leta 1921. so bili preurejeni trusti in vanje zajete vse državne tovarne. Na čelo trustov so bili postavljeni zasebni podjetniki in strokovnjaki z obširnimi pooblastili. Od vrhovnega gospodarskega sveta so bili odvisni le glede prodaje

proizvodov, od finančnega komisarijata pa glede financiranja, sicer so bili pa popolnoma samostojni in naj bi se vodili zgolj po zasebno kapitalističnih načelih rentabilnosti. Tako so v tej industriji s komunizmom kratko in malo pomedli.

Mnogo so se trudili za to, da bi pridobili tudi inozemski kapital za nove investicije v Rusiji. Lenin se je od nekdaj navduševal zlasti za elektrifikacijo in bili so pripravljeni izdati inozemcem dalekosežne koncesije, da bi jo izvedli. Popolnoma so bile namreč propadle še obstoječe ruske elektrarne, katerih proizvodnja je l. 1920. in 1921. znašala le 3% predvojne ruske električne sile. Toda boljševiki so uživali premalo zaupanja v inozemstvu, da bi prišli do inozemskih posojil, pač se jim je pa posrečilo z velikimi koncesijami pridobiti nekaj tujega produkcijskega kapitala, ki je potem vzpostavil precej industrije in delal z ogromnimi dobički.

Ni jim tedaj preostajalo drugega, kot postaviti se na lastne noge. Pospešili so zgoraj navedeno organizacijo industrije tako, da je bilo že v začetku l. 1923. registriranih pri vrhovnem gospodarskem svetu 430 trustov z 1 milijonom delavcev v 4144 podjetjih. Da bi prinesli v gospodarsko proizvodnjo zopet red, so zajeli v truste le ona podjetja, ki so se jih upali postaviti zopet na noge, druga so pa oddali v zasebni zakup ali jih pa kratko in malo zaprli. V posamezne truste so združili vsa podjetja, katerih proizvodnja je bila v medsebojni zvezi ali se je pa dopolnjevala. Da bi jih povezali v še večje gospodarske enote in dosegli s tem uspešnejšo proizvodnjo, so najvažnejše truste združili v sindikate. V začetku l. 1923. je bilo tako v 18 sindikatih 176 trustov s 1791 tovarnami in nad pol milijona delavci. Tako so se iz dotedanje obupne zmede porajali polagoma začetki tako zvanega »načrtnega gospodarstva«, kar je navdajalo boljševike z velikim pogumom in upi. Res je, da ta organizacija ni bila popolnoma brezuspešna in proizvodnja v najvažnejših sin-

dikaliziranih podjetjih (premog, nafta, rude ter kovinska, tekstilna, električna, kemična in usnjarska industrija) je n. pr. naraščala takole:

Leto	Vrednost proizvoda v milijonih zlatih rubljev	V % predvojne produkcije
1913	2554	100%
1920	288	10%
1921	407	16%
1922	501	20%

Toda ti skromni uspehi so pokazali, da se tudi nova organizacija ni obnesla tako, kakor so pričakovali. Premogovniki so dajali le neznatno količino premoga in še tega skoro uničeni promet ni mogel prevoziti, zato so ostajala podjetja po cele tedne in mesece brez pogonskih sredstev. Za silo je delala le tekstilna industrija, dočim sta se pa nahajali kovinska in električna v pravi katastrofi, a tudi velikemu delu druge se ni godilo dosti bolje. To stanje je še poslabšalo pomanjkanje obratnega kapitala. Tovarne so morale prodajati daleč pod svojo lastno proizvajalno ceno, a zato niso mogle nakupovati novih sirovin. Teh je tudi silno primanjkovalo in l. 1922. je n. pr. tekstilna industrija podelala 21.000 ton volne, na novo jo pa dobavila le 11.000 ton. Trusti so potrebovali silnih kapitalov od države, a ta jih ni imela, temveč so morali v obliki davkov še njej odrajtovati 17.5% svoje proizvodnje. Glede na to so izbruhnili kmalu tudi spori med trusti in finančnim komisarijatom. Vse je zabavljalo in sovjeti so skušali napake popravljati, toda padali so v še večje. Osebno vodstvo podjetij in trustov se je umikalo vnovič okornemu ter nesposobnemu birokratizmu. Vezi trustov so dušile še tista podjetja, ki bi sicer uspevala. Če je namreč kako podjetje

slučajno dobro delalo, so ga kmalu izsesala druga v trustu ter tako ubijala vsako dobro voljo teh, ogromna večina vseh je pa čutila truste le kot škodljivo breme ter jim je zato povsod škodoželjno nagajala. Tako se tudi ta nova organizacija birokratičnih trustov in sindikatov ni obnesla. Proizvodnja se je sicer nekoliko povečevala, a nobenega upanja ni bilo, da bi dosegla kolikor toliko zadovoljivo stopnjo.

Prav nič se pa ni izboljšalo kroženje blaga. Na eni strani je bila državna trgovska organizacija nesposobna vršiti pravočasno izmenjavo blaga (k temu je mnogo pripomoglo tudi obupno stanje prometa), na drugi strani so pa ogromni proizvajalni stroški industrije ter razvrednotenje rublja ceno industrijskih izdelkov tako dvignili, da so bili povprečnemu državljanu nedosegljivi. Kriza je vnovič naraščala, grozil je nov polom in l. 1923. so bili boljševiki zopet prisileni izvesti dalekosežne preosnove. Na X. strankinem kongresu so sprejeli celo vrsto novih smernic, ki so jih skušali potem tudi izvesti. Najvažnejše so bile:

1. zrahljati premočno povezanost podjetij v truste in sindikate ter oddati čim več nadaljnjih nerentabilnih podjetij v zasebni zakup;

2. poživiti tržni promet blaga, zlasti potom konsumnih zadrug;

3. čim bolj zbližati mestno industrijo s kmetiškim trgom;

4. dovoliti sindikatom, da tudi sami vrše veleprodajo svojih izdelkov.

Toda tudi te odredbe niso ničesar zalegle. Proizvajalni stroški so vedno bolj nadkriljevali vrednost proizvodov, s čemur je izgubljala industrija sploh ves zmisel, ker je po preprostih trgovskih računih požirala najprej svoje izdelke, nato pa še samo sebe. S tem so seveda silno naraščale cene, ki jih nista zmogla ne kmet in ne delavec. Dočim je plačal n. pr. kmet l. 1914. za en plug 100 kg pšenice (6 rubljev), je

moral dati l. 1923. zanj 393 kg pšenice (10.8 rublja). Živo življenje je na vsak korak dokazovalo, da vise vsa gospodarska modrovanja marksističnih evangelistov v zraku, ker se razvijajo čisto drugače, nego so si ga oni zamišljali. Tako je bila tudi posledica socijalizacije ruske industrije ta, da je moral kmet začeti vnovič doma izdelovati tiste potrebščine, ki bi mu jih morala za nizko ceno dobavljati industrija.

Za edino polnopravno jedro svoje stranke in za nosilca komunistične misli so smatrali boljševiki vedno le industrijsko delavstvo. To je pa nemogoče brez močne industrije, zato so jo morali rešiti in dvigniti za vsako ceno. Uvedli so l. 1923 zanjo, čisto proti komunističnim načelom, še zaščitne carine in prepovedali izvoz surovin. Toda vse gospodarstvo je velika in silno občutljiva celota, zato so se tudi ti ukrepi hitro maščevali. Ubili so del zunanje trgovine in s tem razdrli državni proračun. Sledilo je novo razvrednotenje denarja, naraščanje cen, nova, še hujša kriza. Če so gasili nekje, se je vnelo na treh drugih krajih. Skratka: s svojim komunizmom niso znali ne naprej in ne nazaj. Pojavljalo se je usodno razpotje: ali naj se povrnejo zopet nazaj v »vojni komunizem«, ubijejo zopet vso zasebno trgovino, izvedejo popolno socijalizacijo vsega gospodarstva in zasežejo vnovič ves med dobo Nepa ustvarjeni zasebni kapital, ali naj pa odpravijo še obstoječe omejitve in dajo popolnoma svobodno pot zasebno kapitalističnemu gospodarskemu udejstvovanju. Skrajni komunisti so zahtevali prvo, uvidevnejši so pa priporočali prilagoditev svetovnemu gospodarstvu, da bi pridobili s tem pomoč inozemskega kapitala. Napenjali so vse sile, da dvignejo proizvodnjo, kar se jim je deloma tudi posrečilo. Dosegli so okrog l. 1926. že 40 do 80% predvojne industrijske proizvodnje, a če pomislimo, da so se od tedaj potrebe mnogo povečale, je bil uspeh razmeroma skromen. Toda še ta je bil dosežen na račun skrajno ogroženih državnih financ in na račun delavstva.

Tudi glede delavskega skrbstva je bilo namreč v tej delavski državi od načrtov in naredb še jako daleč do resničnega izvajanja. Z uvedbo Nepa se je izpremenil ves dotedanji osnovni pogled na socijalno skrbstvo, kajti odslej ni bila posvečena glavna skrb več delavstvu, temveč dvigu gospodarske proizvodnje, saj je šlo za gospodarski obstoj države. Delavstvo ni moglo več, kakor prva tri porevolucijska leta, živeti kratko in malo na račun kmeta, temveč je bilo treba kmetu za njegove dajatve nuditi neke protivrednosti in za socijalno skrbstvo je moralo odslej skrbeti vsaj deloma tudi delavstvo samo. V to svrho so morali preurediti vso prvotno socijalno zakonodajo ter jo precej omejiti. Izpremenili so XVII. poglavje »Kodeksa dela« tako, da se je omejilo socijalno zavarovanje odslej le še na zdravniško pomoč, na pomoč za časa prehodne delanezmožnosti, na invalidnost, brezposelnost, podpore svojcem v primeru delavčeve smrti in na nekatere posebne podpore (posmrtnina i. dr.). Navidezno največ zaslug ima boljševiško socijalno skrbstvo za varstvo mater in otrok ter za osvobojenje žene izpod dotedanje neomejene moževe nadoblasti, toda če pomislimo na uničenje rodbine, o čemer bomo govorili še pozneje, postanejo tudi ti uspehi jako dvomljivi. Bolniško zavarovanje je priznavalo delavstvu vse ugodnosti, toda v resnici je primanjkovalo vsega in zdravstvene razmere so bile obupne. Podpora za prehodno delanezmožnost (bolezen, porod, nezgoda in oskrbovanje bolnega svojca) je znašala po zakonu polno dnevno mezdo (a največ 5 rub. dnevno), razen tega so pa imeli zavarovanci še pravico do raznih izrednih podpor (za otroško opremo, dojenje, posmrtnino i. dr.), vdovam je bila priznana renta do 9. leta starosti otrok, sirotam do 17. leta, delanezmožnim pa vsem. Toda v resnici je prejemalo te zavarovalnine le malo oseb.

Najnazornejše nam kaže razmere v zavarovanju skrbstvo za brezposelne. Na papirju je to

skrbstvo prav lepo, a pod pretvezo, da ga zlorabljajo tudi »meščanski elementi«, se je izplačevanje zavarovanja od meseca do meseca bolj poostrevalo in oviralo. Čeprav je število brezposelnih zaradi zapiranja obratov vedno bolj naraščalo, se je pa število podpirancev vedno bolj krčilo. To so dosegli tako, da so razdelili brezposelne v dve skupini: v »registrirane« in v »divje«. »Registrirani« so bili tisti, ki so bili vpisani pri posredovalnici za delo, a vpisal se je lahko le tisti, ki je bil poprej vsaj eno leto stalno zaposlen in ki je lahko predložil celo vrsto listin. Samo ti naj bi dobivali tudi podporo v znesku 8—12 Rub. mesečno in kvečjemu 6 mesecev. Če pomislimo na običajno rusko naglo menjavanje dela in na to, da se spričo tamošnjih razmer velik del delavstva sploh ne more izkazati s kakimi dokumenti, uvidimo, da se večina brezposelnega delavstva tudi registrirati ni mogla. Vkljub temu je pa že l. 1922 znašalo število registriranih brezposelnih 300.000 in se je v poznejših letih Nepa gibalo okoli 800.000. Ker zavarovalnica tudi teh stroškov ni zmogla, je dobivalo podporo le 11—15% upravičencev, drugi so pa ostali praznih rok. Lačni »neproletarci« so bili kratko in malo izgnani v domače vasi. Stroške zavarovanja v znesku 15—22% mezde so nosila podjetja, urejeno je bilo pa strogo centralistično.

Slično je bilo tudi z ostalim delavskim pravom. Da se iznebe brige za »neproletarce«, so boljševiki delovno dolžnost zopet odpravili. Načelno delavec dela sam sploh ne sme iskati, temveč mu ga nakaže le posredovalnica. Če ga brez upravičenega vzroka (odločuje o tem uradniška samovolja) ne sprejme, izgubi pravico do vseh podpor, zavarovanj in drugih ugodnosti. Delovni čas znaša 8 ur dnevno, od l. 1928 dalje za nekatere panoge in za nočno delo le 7 ur, za rudarje in za duševne delavce pa celo samo 6 ur, vendar se te določbe ne izvršujejo povsod enako. Nadurno delo je dovoljeno le izjemoma in po 4 urah dela je pol do dve uri odmora, ki se pa ne

šteje v delovni čas. Praktično se izpolnujejo ta določila le slabo in stremljenje po čim večji proizvodnji se izvaja na račun delavca z izgovorom, da dela v proletarski državi itak zase. Nadalje ureja »Kodeks dela« tudi sklenitev delovnih pogodb, notranji red obrata, mezde, zdravstvene predpise, varstvo vajencev, žensk in mladoletnih, delokrog strokovnih organizacij, razsodišča itd. Kakor povsod, je tudi tu ostalo premnogo določb le na papirju, ker za njih izvajanje ni ne sredstev in ne pogojev. Najmanjše mezde n. pr. predpisuje »Kodeks dela«, toda podrobnosti so prepuščene tarifnim pogodbam, ki jih sklepajo strokovne organizacije. Na zunaj so te sicer podobne ostalim evropskim delavskim strokovnim organizacijam, v resnici imajo pa v Rusiji skoraj ravno nasprotni značaj. Skrbe namreč za izvajanje socijalne zakonodaje, a le — kolikor je to v skladu z državnimi koristmi. Ker je pa v Rusiji delodajalec navadno država, strokovne organizacije v resnici niso drugega nego orodje države in stranke, ne pa zastopnice delavskih koristi. Njih glavni namen je vršiti »kulturno delo«, to je komunistično propagando med delavstvom. Če se drzne nastopiti strokovna organizacija za večje pravice delavstva, jo proglase kratko in malo za protirevolucijonarno in protidržavno in — po njej je, saj rešuje vse spore posebno »ljudsko razsodišče«, v katerih sede zopet le zastopniki stranke. Ko je poskušal l. 1929 priboriti ustvaritelj in dolgoletni predsednik ruskih strokovnih organizacij, Tomski, tem nekaj več besede, so ga pri tisti priči odstavili. Glede na vse to so strokovne organizacije za rusko delavstvo brez pomena, pač pa stranki dobro služijo za obvladanje delavstva, posameznikom so pa najobičajnejša lestev za dosego raznih služb in časti. Najnižje edinice strokovnih organizacij so »obratni sveti«, v katerih so voditelji dejansko imenovani od stranke, kajti ruske »volitve« se vrše vedno in povsod z vzklikom po predloženi kandidatni listi, kateri se seveda nihče ne upa ugovarjati. — Tudi

obratni sveti so izgubili ves nekdanji pomen in služijo danes s strokovnimi organizacijami vred prav za prav le za priganjače delavcev.

Razen tega tarejo delavce še druge stare in nove nadloge. Stanovanjske razmere so slej ko prej obupne, prehrana se je v prvih letih Nepa nekoliko izboljšala, pozneje pa vnovič jako padla, delavci včasih niso dobili plače po cele mesece itd. V marsikakem pogledu so postale delavske razmere še slabše nego so bile pod carji, zato ni čudno, če so izgubljali delavci zmisel za »svojo« državo in končno sploh niso več vedeli, zakaj so prav za prav šli v revolucijo. Vkljub temu, da je bil v Rusiji dotok svežih delavskih sil iz vasi v mesta vedno jako velik, je iz navedenih razlogov vendarle vladalo zlasti po državnih podjetjih veliko pomanjkanje delavcev (marsikje polovica), izostajanje od dela je bilo silno in proizvajalna moč delavstva je padla marsikje za dve tretjini. Vkljub strogi prepovedi stavk jih je že l. 1923 izbruhnilo zopet 381 s 165.000 stavkujočimi. Glede na vse to se tudi ne moremo več čuditi, da industrijska proizvodnja vkljub silnim naporom in žrtvam ni mogla doseči niti predvojne višine.

Precej opomogel se je bil pa v prvih letih Nepa kmet. K Nepu so bili boljševiki prisiljeni, če so hoteli rešiti mesta pred popolnim izstradanjem in pripraviti kmete do tega, da so zopet več sejali. Lenin je moral priznati, da so se izkazale stare navade močnejše nego komunizem, zato je moral vsaj po kmetih odpraviti izvajanje skoraj vseh socijalističnih gesel. Najvažnejši olajšanji sta bili zopetna uvedba rednih davkov namesto dotedanjih prisilnih oddaj in nasilnih plenjenj pridelkov ter zopetna uvedba svobodnega trgovanja s pridelki. Kakor smo že spredaj omenili, je bil davek v blagu precej nižji nego dotedanje prisilne dajatve (oddaja žita je bila po novem določena na 39.3 milijonov stotov namesto prejšnjih 69.1, krompirja 9.8 milijonov stotov namesto 18.3 itd.). Zaradi

slabe letine leta 1921 so bile pa te dajatve še enkrat znižane (žito n. pr. na 26.2 milj. kvintalov), a zaradi slabe organizacije pobiranja davkov v blagu so kmetje oddali komaj 60—75% predpisanih količin. Da bi še bolj preprečili omejevanje zasejane površine, so l. 1922-1923 ta davek še enkrat preuredili tako, da so ga poenotili in stopnjevanje (progresivnost) jako znižali. Tako je postal blagovni davek nekak dohodninski davek, ki je znašal povprečno le 10 % kmetovih dohodkov in kateremu se kmetje tudi niso več upirali. Kmet je dobil vnovič veselje do dela (že l. 1923. se je zvišala posejana površina za 18%) in posledice strašne lakote 1921-1922 so se začele hitro celiti.

Pri vzpostavitvi kmetijske produkcije so se morali opreti predvsem na »kulake« kot na najmočnejše in najnaprednejše producente, dočim je bil izkopan za časa vojnega komunizma med boljševiki in kulaki skoro nepremostljiv prepad. Dokler je namreč ogrožala kmete bela protirevolucija, je bil kmet iz strahu za novo pridobljeno zemljo navezan na zmago boljševizma, a čim je bila odstranjena ta nevarnost in se je nasilno ropanje kmetov le stopnjevalo, je zavladalo nepomirljivo sovraštvo med kulaki in boljševiki. In lakota je bila bolj posledica produkcijskega štrajka kmetov nego državljanske vojne. Lenin se je dolgo upiral popustiti od svojih komunističnih načel napram kmetom, končno ga je pa vendarle prisilil k temu grozeči splošni polom, dasi je še malo poprej trdil, da se mora stranka pač zvezati s srednjimi kmeti, a se nikoli niti za trenutek ne sme odreči boju proti kulakom.

Glavna skrb vlade je bila odslej preskrbeti armado, dočim je za delavstvo uvedla vnovič mezdo v denarju in ga tako deloma prepustila lastni oskrbi, oziroma ga napotila v državne konsumne zadruge. Za te je država seveda morala pridelke večinoma nakupovati. Že za l. 1922 je organizirala veliko nakupovalno organizacijo in postala največji žitni trgovec. Ker je pa za obnavljanje uničenega gospodarstva nujno potrebovala

tudi inozemskih industrijskih izdelkov, je morala za njih dobavo poskrbeti istočasno tudi za izvoz žita. Toda država za te povečane nakupne potrebe ni imela denarja in tudi njena nakupna organizacija se je hitro izkazala za preokorno, zato je že l. 1923 pritegnila k sodelovanju še zasebne žitne trgovce, ki so pri tem seveda izborno zaslužili. Po Leninovi smrti se je Stalin iz navedenih razlogov le še bolj naslonil na kulake, kar mu je nakopalo že opisani odpor levičarske opozicije pod vodstvom Trockega, češ da bo stranka s tem le odbila revnejše kmete, a srednjih si ne bo pridobila.

Izprva so kmetje vkljub jako nizki nakupni ceni (za 1 pud, to je 16.38 kg rži 30—50 kopejk) radi prodajali, da so prišli do denarja, toda iz spredaj navedenih razlogov je cena industrijskih izdelkov tako naraščala, da so bili kmetiški pridelki polagoma skoraj brez vrednosti. Kupna moč kmeta je strašno padla, nabavljati si niso mogli skoraj ničesar več in grozila je nova prekinitev vseh gospodarskih zvez med mestom in vasjo. Vlada je skušala to preprečiti s tem, da je na koncu vsakega leta porabila polovico čistega dobička od izvoženega žita za podpiranje kmetiških ustanov in potreb (n. pr. za dobavo plemenske živine, semenskega žita itd.), vendar tudi to ni mnogo zaleglo. Vkljub vsem težavam (prometni krizi, okornosti konsumnih zadrug itd.) se je pa pojavljalo napram dobi vojnega komunizma vendarle na vsej črti znatno izboljšanje. Kmetiška proizvodnja je stalno naraščala, trg se je polnil, prehrana se je izboljševala, gospodarski stiki z inozemstvom so se oživljali in država se je gospodarsko okrepila povsod, kjer je opustila svoja — komunistična načela. Vnovič je bil vzbujen pri množicah zmisel za delo in proizvodnjo, gospodarstvo je bilo pa osvobojeno tako škodljivega nasilja in frazerstva.

Ta delni povratek k zasebno kapitalističnemu gospodarstvu pa ni mogel preprečiti naglega umiranja nekdanjega meščanstva, temveč so se z njim okoristile le množice verižnikov, špekulantov in drugih

brezvestnih pustolovcev, iz katerih se je ustvarila nova plast bogatašev. Ker je bila tudi v dobi »Nepa« omejena možnost pridobivanja nepremičnin, so novi bogataši nagrabljali predvsem zlato, bisere in druge dragocenosti, poleg tega se pa vdajali razuzdanemu zapravljanju. Dočim sta vladala med delavstvom beda in glad, je pa na drugi strani cvetela korupcija, verižništvo, hazardiranje, popivanje, nenravnost, divje zapravljanje, razkošje itd. Vse je kazalo, da se vrača nekdanje predvojno življenje, le še v poslabšani obliki. Ker ga oblasti niso znale preprečiti, so ga proglašale za neizogibno zlo.

c) »Doba načrtnega gospodarstva«.

Boljševiki se socijalizaciji vsega gospodarstva in pa uvedbi popolnega komunističnega družabnega reda niso nikoli odrekli. Nep (l. 1921—1927) je pomenjal le začasno popuščanje, da popravijo zopet popolno razsulo, ki ga je povzročila doba vojnega komunizma, prehoden oddih na poti k izvedbi vseh komunističnih načel. Zato boljševiki tudi nikoli niso hoteli izpustiti iz svojih rok velike industrije, temveč le večino male in srednje.

Res je, da je Nep zacelil mnogo ran prvih treh povojnih let, toda vseh spričo svojega polovičarstva vendarle ni mogel. Kakor smo povedali že spredaj, se je proizvodnja precej popravila, toda proizvajalni stroški niso bili v nobenem razmerju z vrednostjo proizvodov, zato je tudi cena industrijskih izdelkov skokoma naraščala. Tako so mesta živela prav za prav na račun zaseženega predvojnega imetja meščanstva in na račun kmeta s tem, da je bila cena industrijskih izdelkov ogromna, kmetiških pridelkov pa neznatna (tako zvane »škarje« so se odpirale vedno bolj). V prvi dobi Nepa je bil kmet že zadovoljen, da ga boljševiki niso več ropali s pomočjo strojnih pušk, kakor v dobi vojnega komunizma, toda ker je počasi moral prodajati svoje pridelke vendarle skoro zastonj, se je začel v njem vno-

v i č p o r a j a t i o d p o r. Naveličal se je s svojim znojem vzdrževati socijalistično igračkanje po mestih, zato je začel jeseni l. 1927 vnovič štrajkati pri oddaji žita. Boljševiki so odgovorili najprej z gonjo proti nakupovalcem žita, a ko je začela groziti mestom zopet prava l a k o t a, so privijali davčni vijak, nato uvajali vedno hujša nasilja, nazadnje pa začeli vnovič z vojaštvom odvzemati kmetom pridelke. Tako so sicer res preskrbeli mesta zopet z živili, a izropali so skrajno nezadovoljno vas in vzbudili proti sebi ves gnev srednjega in večjega kmeta.

Ker so bili boljševiki popolnoma n e z m o ž n i c e l o z a s o c i j a l i z a c i j o i n d u s t r i j e, kaj šele za socijalizacijo kmetiškega gospodarstva, jih je vedno bolj grizlo, da je delala tista industrija, ki so jo oddali v zasebni zakup, mnogo boljše, cenejše in solidnejše nego socijalizirana državna. Nič ni namreč glasnejše postavljalo na laž njihovih kričavih komunističnih gesel in dokazovalo n e s p o s o b n o s t m a r k s i s t i č n i h n a č e l za prilagoditev živim življenjskim potrebam in razmeram, nego ta dejstva, ki so bila vsakemu očita. Ker pa na kako trajno žrtvovanje svojih komunističnih načrtov nikoli niti mislili niso, je postal Nep boljševiškim oblastnikom že za časa Leninove bolezni več kot n e p r i j e t e n. N a g a j a l i s o z a s e b n i p r o i z v o d n j i povsod: poviševali so davke zasebnim obratom, poostrevali delavsko zakonodajo in krajšali delovni čas, odirali zakupnike pri dobavi surovin itd. Ko jim je šlo še to prepočasi, so začeli p r e g a n j a t i še posamezne zakupnike, češ da so protirevolucijonarji. Ker se je vkljub vsem preurejevanjem izkazovala tudi socijalizirana državna trgovina za nesposobno voditi izmenjavo blaga, je zavladal že l. 1926 ponovno povsod največji gospodarski n e r e d. Mestom je primanjkovalo živil, vasem pa industrijskih potrebščin. Boljševikom je manjkalo onega poguma, ki ga je pokazal l. 1921 Lenin, zato tudi niso hoteli priznati svojih zablod ter odpraviti komunistično eksperimentiranje še v veliki industriji, temveč so rajši nalagali prebivalstvu še vedno nove in n o v e ž r t v e, samo da

izsilijo izvedbo svojih komunističnih zamisli. Dvigali so davke itd., obenem pa začeli uvajati izdajanje raznih potrebščin le na karte. Splošno pomanjkanje je nujno vodilo k cvetočemu — verižništvu med mestom in vasjo, ki so ga vodili zlasti — »kulaki«.

»Kulaki« so bili v nekdanji caristični Rusiji večji kmetje, ki so obenem prodajali žganje, posojali sovaščanom denar za oderuške obresti itd., skratka: nekake vaške pijavke. Po revoluciji je ta sloj skoraj izginil, kajti zemlja je bila prilično enako porazdeljena in za časa inflacije se je bil kmet osvobodil vseh bremen. V letih svobodnega gospodarskega udejstvovanja za časa Nepa so po ruskih vaseh mnogi zanikarneži, kakršnih je bilo spričo tamošnjih nekulturnih razmer vedno dovolj, zopet osiromašili, a pridni in podjetni so se še bolj opomogli. Ko se je potem okrog l. 1926. začelo v boljševiških vrstah pojavljati nezadovoljstvo z Nepom, so tudi po kmetih proglasili kratko in malo vse trdnejše kmete za »kulake« ter jih začeli gospodarsko dušiti (zviševali so jim davke i. dr.). S tem so pa udarili ravno po onih, ki so imeli največ zaslug, da se je v zadnjih letih poljedelska proizvodnja zopet znatno popravila. Nujna posledica te zaslepljene politike je bila, da se je začela površina obdelane zemlje vnovič nevarno manjšati.

Te razmere v mestih in na vasi so postavile l. 1927. boljševike pred odločilno izbero: ali naj prenehajo z izvajanjem komunizma še v veliki industriji, ki je vse zajedala, ali naj pa skušajo izvesti zopet enoten gospodarski sistem povsod, to je popolno socijalizacijo vsega gospodarstva? Vnelo se je živahno prerekanje v boljševiških vrstah: generalni tajnik stranke, Stalin, je bil za nekoliko preusmerjeno nadaljevanje Nepa, a najpopularnejši mož po Leninovi smrti, Trocki, je bil za popolno socijalizacijo vsega gospodarstva v zmislu čistega in doslednega komunizma in je Stalinu očital, da se zavzema za »kulake«. Vsi so pa čutili, da postaja sedanje polovičarstvo nevzdržno. Boj med Stalinom, ki so ga podpirali centrumaši in desni-

čarji, ter Trockim, je tekom l. 1927. izčrpoval vse močr stranke, ko je bil pa meseca decembra l. 1927. končan s popolnim porazom Trockega in je postal Stalin vsemogočni diktator stranke in države, je začel iskati izhoda iz vedno hujše gospodarske zagate. Hitro je uvidel, da je boljševiška diktatura nujno zvezana s komunističnim gospodarskim redom, zato ni smel več na desno in je izbral pot, ki jo je zahteval že Trocki, to je na levo. Prvih deset let boljševiškega gospodarstva, ko je primanjkovalo le posameznih potrebščin, so se vedno izgovarjali s »prehodnimi težkočami«, a sedaj, ko je zmanjkalo vsega, seveda tudi niso mogli priznati popolnega poloma svojih komunističnih zamisli, temveč so valili krivdo na »kulake«, »saboterje« itd. Začeli so z ognjem in mečem preganjati »krivce«, uprizorili so nekaj procesov, ki so vzbudili zgražanje vsega sveta (n. pr. Šahtí proces i. dr.) ter se odločili za radikalnejšo gospodarsko socijalizacijo, za industrijo in proti kmetom. S kričavo propagando so prepričevali prebivalstvo, da je nastopil trenutek popolne socijalizacije vsega gospodarstva, ki bo končno odrešila in osrečila vse.

Organizirali so celo armado strokovnjakov, ki naj bi preiskali natančno vse rusko gospodarsko, kulturno in socijalno življenje, ga rešili iz dotedanjega nereda in zajeli v točen in natančen delovni načrt za bližnjo bodočnost. Glede glavnih načel so si bili na jasnem že na zimo l. 1927. ter so jih meseca decembra sprejeli tudi na XV. strankinem kongresu. Tedaj je Stalin dejal: »Socijalizem bomo zgradili s kmeti pod vodstvom delavskega razreda, kajti z diktaturo proletarijata so nam dani vsi pogoji, da premagamo vse notranje težave.« Sklenili so sprejeti Stalinovo »generalno linijo«, Nep odpraviti in uvesti strogo komunistično »načrtno gospodarstvo«. Do jeseni l. 1928 so bile izvršene vse podrobne priprave in boljševiške oblasti so z velikansko reklamo proglasile, da stopa s 1. oktobrom 1928 v veljavo nov, velikanski ter skozi in skozi socijalističen

gospodarski načrt, ki naj končno izvede v Rusiji komunizem. Zadnji podrobni načrti so bili odobreni dne 28. maja 1929. Ker je bila njih izvedba zamišljena v petih letih, so ga nazvali »petletka« (rusko: pjatiletka). Velikopoteznost »petletke« je vzbudila izredno pozornost vsega sveta in še večje navdušenje vseh občudovalcev boljševizma, ki pa občudujejo in zagovarjajo itak vse, kar pride iz Rusije, čeprav doživlja tisti trenutek morda tam že najhujši polom.

Osnovna misel petletke je bila uničiti zasebni kapitalizem, ki se je bil za časa Nepa zopet pojavil in ki je bil postal boljševikom zopet nevaren. V to svrho je bilo treba takoj izvesti popolno in brezobzirno socijalizacijo vsega gospodarstva. Prepričani so bili, da bo komunistični družabni red končno uresničen le, če Rusija v tehniki in industrijalizaciji druge kapitalistične države še prehiti. Dne 19. septembra 1928 je dejal Stalin: »Če hočemo uresničiti dokončno zmago socijalizma, moramo kapitalistične dežele dohiteti ali celo prekositi.« Da to dosežejo, so sklenili ubiti zadnje sledove kapitalizma, povečati vso proizvodnjo za 100—300%, zgraditi celo vrsto ogromnih novih tovarn, ki bi jih popolnoma osvobodile gospodarske odvisnosti od inozemstva, socijalizirati tudi kmeta in ustvariti deželi potrebne kulturne pogoje za izvedbo in življenje teh načrtov. Stroške za njih uresničenje so preračunali na 95—104 miljarde rubljev* (po tedanji vrednosti okroglo 2500—2800 miljard dinarjev). Od teh naj bi dali 13 miljard kmetje, 29.5 bi dobili iz dobička državnega gospodarstva, 10 iz proračunskega dobička, 6.8 bi prispevale konsumne zadruge, 3.2 bi dobili iz notranjih posojil, 1.2 pa iz inozemskih kreditov. Prvotni načrt je predvide-

---

* Uradna vrednost rublja je bila določena l. 1922. na pol (0.515) dolarja. S strogimi prisilnimi odredbami vzdržujejo to vrednost na papirju še vedno, toda na resnični kupni vrednosti je izgubil od tedaj že skoraj dve tretjini. Točno preračunavanje v dinarje je zato sploh nemogoče, mi jemljemo za 1 rubelj 27 dinarjev.

val za izvedbo petletke le 65 milijard stroškov, ker so bili prepričani, da bodo 30 milijard pridobili z znižanjem proizvajalnih stroškov, toda to znižanje ni nastopilo, temveč so se proizvajalni stroški še prav znatno povečali.

Načrt, kateremu se je izprva smejal ves evropski meščanski tisk, res ni imel primere v svetovni gospodarski zgodovini, saj je obetal v petih letih skoro podvojiti rusko narodno imetje, ki je znašalo pred vojno 70 milijard zlatih rubljev. Pred vojno je znašal ves ruski letni narodni dohodek 16 milijard, po vojni je padel na polovico, l. 1927 so ga cenili zopet na dobrih 24 milijard, a na koncu petletke naj bi znašal 43—50 milijard, od tega 70% iz socijaliziranega gospodarstva. Narodni dohodek v vsej petletki naj bi znašal 175 milijard, od česar bi šlo 37% za nove investicije. Te ogromne finančne načrte so si mogli sestaviti boljševiki le zato, ker so črtali vse inozemske dolgove (obresti zanje bi sicer znašale 2 milijardi letno) in ker jim ni bilo treba plačevati nobenih penzij za nekdanje državne nameščence, kar požre drugim državam okroglo eno tretjino budgeta. Razen tega se seveda stekajo v Rusiji tudi vsi gospodarski dobički v državno blagajno, dočim ostajajo v ostalih državah v zasebnih rokah.

Petletka, ki je bila uvedena z ogromno propagando in z blestečimi obljubami, je vzbudila tudi v Rusiji sami silno navdušenje, saj je vse upalo, da se vendarle že omili velika beda, ki je stiskala ves narod že toliko let in da zavlada končno lepše ter boljše življenje. Vse je bilo tudi pripravljeno prenesti še nove žrtve, saj je petletka natančno določala, da bodo le kratkotrajne in da se bo nato začelo vsako leto izboljševati življenje za točno preračunane odstotke. Vse je šlo na delo. Začeli so iznova preurejevati vsa prejšnja in graditi nova, ogromna podjetja, tako zvane »gigante«, kakršnih ni mogla pokazati še sploh nobena država na svetu. Vse je bilo pijano navdušenja in pričakovanja, da bodo te največje elektrarne sveta, največje »žitne tovarne« sveta, največje

strojne tovarne sveta, največji premogokopi sveta itd. končno vendarle ustvarili že tako dolgo pričakovani in obljubljani komunistični raj. Oblasti so objavljale dotlej nepoznano visoke številke in blesteče statistike o doseženih in pričakovanih uspehih. Statistike so postale nekako novo božanstvo boljševikov. Toda kakor v vsem boljševiškem gospodarstvu, je bilo tudi tu med govorjenjem in dejanji, med obeti in uspehi mnogo razlike. S statistikami so res dokazali silen napredek, ker so jemali navadno za izhodišče l. 1921., ko je bila sploh vsa proizvodnja na tleh. Očitali so Evropi, da njeno kapitalistično gospodarstvo na eni strani preveč proizvaja, dočim vlada na drugi strani lakota, niso pa povedali, da se je Rusija take nadprodukcije pač lahko ognila, ker je doba vojnega komunizma razdejala vse gospodarstvo in so do l. 1927. dosegli komaj predvojno višino ter n. pr. do spomladi l. 1928. še sploh niso odprli niti enega novega premogovnega rova. Nobenega dvoma ni, ustvarili so tudi velike vrednote (o posameznih panogah bomo govorili v prihodnjem poglavju), toda strašne žrtve niso bile v nobenem razmerju z uspehi. Posebno glede elektrifikacije, ki je bila od nekdaj njih ljubljenec, so izvršili silen napredek, toda trošili so miljardne vrednote, odkupljene s stradanjem in znojem milijonov, za uresničenje velikanskih načrtov, ki so se potem pogosto izkazali za nerentabilne ali pa sploh za nespososobne. Velikansko elektrarno ob Dnjepru, tako zvani »Dnjeprostroj«, so n. pr. gradili že dve leti in investirali vanj stotine milijonov, a še vedno niso vedeli, kaj naj z njim prav za prav začno, ker leži ta vodna sila sredi pokrajine, ki nima nobenih naravnih pogojev za ustvaritev industrije. Veliko Kubansko stepo v Severnem Kavkazu so s silno reklamo l. 1928. sklenili izpremeniti v žitnico, ustvarili so tako imenovani »železni vihar« (to je park več sto traktorjev, boljševiki jako ljubijo napihnjene označbe) in ga poslali tja, da bi stepo preoral in posejal. Toda »vihar« je pridivjal tja in ker na postajah ni bilo nobenih ramp, se je že pri skladanju

velik del traktorjev polomil, popravljalnice pa ni bilo nobene. Več tednov so blodili z ostalimi traktorji po prostrani stepi sem ter tja, ne vedoč, kje in česa bi se prav za prav lotili, nazadnje se je pa izkazalo, da bi že sami stroški za vreče in prevoz žita naredili to »žitno tovarno« za nerentabilno. Vse so omamljale le visoke številke, a v svoji strokovni nesposobnosti so se igrali z ljudskim imetjem tako, kakor bi ne bilo mogoče nikjer drugod na svetu. Neštete vrednote so se pokazale že med gradnjo za nerabne, drugod so zopet propadale, ker se izkazuje okorna birokratična uprava za nesposobno, da bi jih pravočasno rešila. Vsakdanji pojav je n. pr., da propade ves ribji lov na kaki reki ali morju, ker ne prispe pravočasno sol za konserviranje rib.

Vsakdo bi upravičeno pričakoval, da bodo več kot desetletne izkušnje ipak kakorkoli prilagodile komunistično gospodarstvo živemu življenju ter kakorkoli pokazale vsaj njegovo življenjsko zmožnost. — Dosedanjih osemnajst let nam je pa ravno obratno priča popolne neizvedljivosti komunistične zamisli, vsaj za Rusijo. Žarišče vsega komunizma je njegov gospodarski red z industrijo kot vrhuncem, a kakor hitro bi Rusija odprla svoje meje, bi se sesula vsa ruska industrija s svojimi »giganti« vred, ker je absolutno nezmožna vzdržati konkurenco s kapitalistično. Živi izključno le od monopola na račun velikih naravnih zakladov ter silnih žrtev vsega prebivalstva. S tem pa izgublja ves svoj zmisel, a z njo vred tudi komunizem sam.

»Načrtno gospodarstvo« je postalo, menda ravno pod vplivom boljševizma, tudi mnogim izvenruskim raziskovalcem gospodarstva nekako zdravilo za rešitev današnje gospodarske krize, a če ga sodimo po ruskih izkušnjah, nam obeta jako malo. Res je, da obče koristi zahtevajo socijalizacijo vsaj nekaterih najvažnejših gospodarskih panog, a res je tudi, da javno gospodarstvo nikjer na svetu ne vzdrži enakopravne konkurence z zasebnim. Ker je ruska birokracija s svojo

nesposobnostjo, lenobo, nerednostjo, hlapčevstvom, strahom pred odgovornostjo itd. že od nekdaj menda najslabša na svetu, bi taki gospodarski poizkusi dosegli v naprednejših deželah najbrže tudi ugodnejše uspehe, vsekakor so nam pa ruske izkušnje zadostna utemeljitev vsaj za velike dvome v zdravilno moč strogega načrtnega gospodarstva sploh, komunističnega pa še prav posebno. Drugod po svetu bi taki komunistični poizkusi izgledali najbrže precej boljše, a v Rusiji izkazujejo vprav neverjetne glupposti. Z upravičeno krutostjo so boljševiki doslej vsaj nekoliko omejili le nekdaj tako cvetočo korupcijo, toda proti neznosnemu birokratizmu se bore menda zaman. To je tudi razumljivo, kajti kjer ni demokracije, ki je najuspešnejše nadzorstvo in kjer ne priznavajo nobene plemenitejše nravnosti, mora vladati vsestransko nezaupanje, ki nujno rodi nezmagljivo drag in zapleten centralistični birokratizem. Meseca februarja 1928 so se strankine oblasti n. pr. same ogorčeno pritoževale, da morajo razni delavski konflikti skozi 70 instanc, preden so rešeni. V Leningradu je l. 1927. tovarno »Elektrosila« »preiskalo« 97 komisij, tovarno »Aniltrust« pa 84. Ordžonikidze se je pritoževal, da sploh ne pride do nobenega pravega dela, ker dobiva vsak dan povprečno po 84.000 pismenih in brzojavnih vprašanj od podrejenih mu uradov in ustanov.

Prva petletka, ki je trajala v resnici od 1. oktobra 1928 do 31. decembra 1932, v navedenih okoliščinah seveda tudi ni mogla uspeti, čeprav so se boljševiki hvalili, da so jo skoraj popolnoma uresničili. Njih namen je bil izpremeniti dotedanjo kmetiško-industrijsko Rusijo v industrijsko-kmetiško socijalistično državo, ki bi bila gospodarsko popolnoma neodvisna od kapitalističnega inozemstva. Zavedali so se namreč, da morejo trajno vzdržati svojo diktaturo proletariata le tedaj, če tudi ustvarijo zadosti močan industrijski proletariat. Podrobno izdelani načrti so predvidevali, da bodo z že omenjenimi ogromnimi investicijami, ki bi se začele z 11 miljardami prvo leto in končale z 25.6 do 30.4 miljardami zadnje leto, tako

izpopolnili vso obstoječo in ustvarili še novo industrijo, da bo zgorajšnji cilj povsem dosežen. Razen tega je načrt še predvideval, da bodo dvignili za 210% dotedanjo proizvajalno silo delavstva in znižali proizvajalne stroške za 35%, da bi tako lahko znižali cene industrijskih potrebščin za 24%, delavske mezde zvišali za 69% in še dosegli čisti letni dobiček industrije v znesku 12 miljard po dovršeni petletki.

Sličen napredek so hoteli doseči v produkciji in dvigniti letno pridobivanje elektrike od 0.5 na 3.2 milij. kilowatov, premoga od 40 na 75 milij. ton, surovega železa od 4 na 10, nafte od 13 na 22, cementa od 10 na 40 milij. sodčkov, opeke od 2 na 10 milijard kosov itd. Tekom vse petletke so nameravali zgraditi 40.000 km novih železniških prog, 60.000 km avtomobilskih cest, pridobiti za poljedelstvo 15 milij. ha nove plodne zemlje itd. Ko je bila petletka dobro v teku, so izdali geslo, da jo je treba izvesti v štirih letih, na nogah je bil ves državni aparat in vseh 50.000 komunističnih celic, in začel se je divji lov za rekordi. Skušali so odstranjevati neštete ovire in izdajali so v to svrho vsak dan nove odredbe, inženjerjem so vračali nekdanjo moč in ugled, bobneče so proslavljali vsak uspeh in pošiljali v obrate, kjer je šepalo, nekake kazenske ekspedicije v obliki »udarnih čet«, obširno in podrobno so obravnavali vsak najmanjši pojav in iskali vzrokov pomanjkljivosti ali neuspehov itd. Odposlali so nešteto odprav po vsej obširni državi, ki so iskale novih naravnih zakladov in na delu je bilo nešteto laboratorijev.

Da vsi ti ogromni napori niso bili brez uspehov, je razumljivo. Dočim je pred vojno pridobivala Rusija v pomembnejši meri le surovo železo, so pa odprli sedaj rudnike skoro za vse kovine in je Rusija v tem pogledu že danes pač najbolj neodvisna država na svetu. »Dnjeprostroj«, v katerega je zazidana ena milijarda kubičnih metrov betona, je druga največja elektrarna sveta. Ima 9 turbin, vsaka z 80.000 HP. V »Magnitogorsku« je največje plavžarstvo sveta, ki daje en milijon

ton železa letno. V Stalingradu so na površini 530 ha zgradili največjo tovarno traktorjev na svetu (letna kapaciteta 130.000 traktorjev), za njo pa še večjo v Harkovu. Največja avtomobilska tovarna sveta v Stalingradu naj bi dajala vsake 4 minute en avtomobil, a taka tovarna v Nižjem Novgorodu še trikrat več. Samo l. 1931 je bilo končanih 518 novih tovaren in 1040 traktorskih postaj. Ustvarili so čisto nova velika mesta Magnitogorsk, Kuzneck, Čeljabinsk, Novosibirsk, Berezniki, Babriki, Dnjepostroj itd., uvedli 70 novih tipov poljedelskih strojev, doma že izdelujejo kompletne opreme za nova industrijska podjetja, gumi-azbest kombinat ob Volgi producira sam letno za eno milijardo rubljev itd. Ogromne tovarne so bile postavljene v neverjetno kratkem času, ena največjih tovaren sveta, strojna tovarna v Rostovu, n. pr. v 17 mesecih itd.

Vendar jim je načrt splaval v veliki meri po vodi. Odpadel je najprej ves pričakovani dobiček industrije, vsled česar se investicije niso mogle vršiti iz njenih lastnih dohodkov, temveč so šle na račun naroda. Ni se povečala tudi proizvajalna moč delavstva, proizvodi se niso pocenili, temveč še neizmerno podražili, ker se tudi proizvajalni stroški niso prav nič zmanjšali, temveč po večini še jako povečali (v nekaterih panogah za celo četrtino). Slej ko prej je ostala tudi kakovost izdelkov pod vsako kritiko. Plače delavstva so se na videz res nekoliko izboljšale, a ker so odpadli vsi drugi pričakovani uspehi in olajšanja, so se življenjske razmere še silno poslabšale. Ker je vzporedno s tem plahnelo tudi navdušenje delavstva, so morali od leta do leta poostrevati njegovo disciplino in poslabševati delovne pogoje, tako da ima danes delavstvo v svoji »lastni« državi neprimerno manj svoboščin, nego v katerikoli kapitalistični državi. Enako se je njegova oskrba še izdatno poslabšala, saj so morali uvesti skoraj za vse potrebščine karte, tako jih primanjkuje. Istočasno so pa uporabljali vsa kapitalistična in lastna izvirna sredstva (»brigade« itd.), da iztisnejo iz delavstva

čim največ dela. Skratka: stremeli so v komunističen raj, a prispeli so v najizrazitejše kapitalistično izkoriščanje, le da tega izkoriščanja ne vrši več zasebni, temveč državni kapitalizem, ki so ga zgradili na razvalinah zasebnega.

Zgradili so s pomočjo inozemskih strokovnjakov (zlasti Amerikancev in Nemcev) res mnogo in velikanskih podjetij ter cela nova mesta, in boljševiške statistike trdijo, da je industrijska proizvodnja petletke dosegla 93.7% načrta. Ta številka bo nedvomno pretirana. Rusija je res v marsikakem pogledu postala mnogo manj odvisna od inozemstva, toda ta napredek je bil jako nesorazmeren. Nekatere panoge so načrt celo prekoračile, druge so jako zaostale (zlasti lahka industrija), kar zelo moti vse gospodarsko življenje. Stroški za investicije so prekoračili načrt za 43% in ker so povsem odpovedali predvideni viri za dobavo teh zneskov, so morali poseči deloma po ljudskem imetju, deloma jih je moralo pa prebivalstvo pristradati. V načrtu je bilo, da se bo obtok bankovcev znižal na 3.2 milijarde, a se je zvišal na 6.8 milijarde. Pridno so se posluževali notranjih posojil, ki so bila vsa prisilna. Da so prišli do inozemskih plačilnih sredstev, so za slepo ceno prodajali v inozemstvo (tako zvani »dumping«) žito, les in take nujne potrebščine, ki jih doma sploh ni bilo dobiti, ali pa le za visoke denarje (l. 1928. je stal n. pr. v Berlinu zavojček ruskih vžigalic 6 pfenigov, v Moskvi pa 33). Da napolnijo državno blagajno, so zopet uvedli kuho žganja in obnovili monopol zanj, kar tej »najnaprednejši« državni obliki sveta gotovo ni v čast in stoji tudi v odločnem nasprotju z njih gesli. Velikanska nova podjetja so sicer zaposlila stotisoče in na zunaj odpravila brezposelnost iz dobe Nepa, toda neugodne življenjske razmere delavstva so še bolj povečale njegovo preseljevanje iz enega kraja v drugega, dokler mu niso odvzeli sploh vsako svobodo kretanja. Celo produkcija v mnogih industrijskih panogah je daleč zaostala, n. pr. lokomotive, barvaste kovine itd., da lahke industrije in pa ne-

sprejemljive kakovosti mnogih izdelkov niti ne omenimo ne.

Tako torej o uspelosti petletke ne more biti govora in s tem je seveda izostal tudi tako za trdno obljubljeni komunistični raj. Delavstvo je danes bolj razočarano nego kdajkoli, ker je nujno moralo izgubiti tudi vso nadaljno vero in zaupanje v bodočnost. Ker dosedanja propaganda ne zaleže več mnogo, jo mora nadomeščati nasilje, preizkušeno sredstvo komunizma. Posebno se je »obneslo« to na kmetih. Načrt petletke je predvideval socijalizacijo ene četrtine kmetij. Pod pretvezo, da gre za boj proti kulakom, so navalili z vso silo zlasti na trdnejše kmete in jih naredili kratko in malo brezpravne. Desettisoče so oropali vsega imetja ter jih odgnali na prisilno delo v severne gozdove in drugam. Kdor je mogel, je bežal iz Rusije (n. pr. Nemci od Volge), druge so prisilili v kmetijska komunistična velepodjetja (tako zvane »kolektive«), tretji so pa hiteli vanje sami, da si rešijo vsaj življenje. Tako je tudi socijalizacija kmetijstva »uspela« daleč nad pričakovanje in ob koncu petletke je bilo socijaliziranega nad tri četrtine. Boljševiško časopisje je vriskalo nad tolikimi »uspehi«, dokler ni dne 2. marca 1930 Stalin prepovedal nadaljne siljenje kmetov v kolektive, kajti bližal se je nov propad kmetijske proizvodnje in nova lakota, ki je l. 1932. in 1933. tudi res nastopila.

V zmislu končnega načrta socijalizacije kmetijstva naj bi stopilo na mesto dotedanjih 26 milijonov zasebnih kmetij okroglo 200.000 »kolhozov« ter 1000 »solhozov« in že do l. 1932 se jim je posrečilo s krvavim nasiljem nagnati vanje 15 milijonov kmetij. Ker so v srednjih kmetih in v kulakih upravičeno gledali največjo oviro te socijalizacije, so začeli v zmislu sklepov XV. strankinega kongresa proti njim krvoločen boj in so jih v kratkem res tudi popolnoma iztrebili. S tem je pa seveda tudi silno padla poljedelska produkcija, saj so samo kulaki (vseh je bilo kakih 0.75 milij.) dali l. 1927 državi 2.2 milij. ton žita.

To so bili resnični sadovi prve petletke načrtnega gospodarstva, ki se je končala konec l. 1932. Pričakovanja se niso izpolnila in boljševiki sami priznavajo mnoge njene »nedostatke«. Toda nazaj niso mogli več. Še preden je bila končana prva petletka in so se jasno kazali njeni rezultati, so začeli govoriti že o drugi, ki naj bi trajala od l. 1933—1937. To pot niso več niti poskušali z ustvaritvijo vsega načrta za vso drugo petletko, temveč so si začrtali le nekaj splošnih smernic, končni cilj so sestavili le za nekaj panog (n. pr. za promet, proizvodnjo premoga, nafte, železa, strojev i. dr.), sicer si pa poskušajo celokupni načrt postaviti za vsako leto sproti. Ker najbrž dobro vedo, da je razočaranje nad prvo petletko jako omajalo vero v njih propagando, so jo to pot tudi jako omejili, zlasti ker so že uspehi prvega leta druge petletke (l. 1933) precej zaostali za postavljenim načrtom.

Prvi splošni cilj druge petletke je isti kot prve, namreč korenito uničenje zadnjih sledov kapitalističnega družabnega reda, tako, da bi sploh izginila vsaka razredna razlika in bi ostal en sam razred še, namreč proletarski. Ker vsi dosedanji napori in žrtve niso prav nič zmanjšale obče bede in pomanjkanja, hočejo to pot pustiti ob strani težko industrijo ter posvetiti vso svojo pozornost le lahki, ki proizvaja vsakdanje potrebščine prebivalstva. Rusija naj bi postala prva industrijska sila Evrope in tehnično popolnoma neodvisna od nje. Vzporedno s tem mora pa iti seveda tudi boljše organizirana izmenjava blaga med mestom in deželo, za kar je treba pred vsem bistveno izboljšati promet (zgraditi nameravajo 11.000 km novih železnic in več velikanskih vodnih prekopov). Vnovič obljubljajo seveda zvišanje delavčeve proizvajalne sile (za 63%), znižanje proizvajalnih stroškov (za 26%) in cen ter s tem izboljšanje neznosnih življenjskih razmer. — Iz narodno obrambnih razlogov nameravajo premakniti industrijska središča bolj proti vzhodu (v zapadno Sibirijo in v vzhodni del evropske

Rusije) ter končno izboljšati dosedanjo škandalozno kakovost izdelkov. — Investirati nameravajo 133.4 milijarde rubljev, od teh samo v industrijo 69.5, v kmetijstvo 15.2 in v promet 26.3. Osnovni kapital državnega gospodarstva naj bi se dvignil od sedanjih 85 milijard na 195, splošna proizvodnja pa od 43 milijard l. 1932 na 103 milijarde l. 1937.

Ali bodo te cilje dosegli? Dosedanji uspehi druge petletke kažejo, da zopet ne. Tako je bilo n. pr. za l. 1933 določeno, da mora napredovati težka industrija za 21.2%, a napredovala je le za 11.5%, industrija za predelavo je napredovala le za 2%, načrt je pa predvideval 10% itd. Bilo bi več kot čudno, če bi jih vse drage osemnajstletne izkušnje ne izučile nič, zato je verjetno, da bodo spričo silnih naporov in požrtvovalnosti svoje razrvano gospodarstvo vendarle izboljšali, toda ti uspehi pač niso v nobenem razmerju s strašnimi žrtvami, ki jih nosi ves narod. Nedvomno nam namreč ta tako drago plačani ruski poizkus že danes dokazuje, da brezbožni marksistični komunizem ni zmožen rešiti niti gospodarskih vprašanj, za katere je bil od nekdaj prepričan, da ima samo on zdravilo. Toda pogled na današnjo Rusijo nam kaže, da marksizem in materijalistični komunizem nikakor nista zgolj svojevrstna gospodarska zamisel, temveč da zajemata človeško bivanje na tem svetu v celoti. In tu sta pa povzročila v mnogih pogledih pravo razdejanje vsega, kar je bilo tisočletja človeštvu svetega.

6. Današnja sovjetska Rusija.

a) Država in vlada.

Današnja Rusija se je začela razvijati v drugi polovici XV. stol. iz moskovske kneževine. Zgrajena je bila že od početka na najreakcijonarnejši carski absolutizem. Razni carji od Ivana Groznega (1533—1584) do vštevši Petra Velikega (1689—1727) so razširili meje

evropske Rusije približno na današnji obseg (razen na jugu) ter začeli prodirati že v Sibirijo. Peter Veliki je bil tudi prvi, ki je to barbarsko despotično državo organiziral, ji odprl okno na zapad ter začel uvajati vanjo evropske ustanove in zapadno kulturo. Novih ozemelj je pridobila potem še prosvetljena carica Katarina II. (1762—1796), a Aleksander I. (1801—1825), zmagovalec nad Napoleonom, je zaključil rusko prodiranje v Evropi. Pod Aleksandrom II. (1855—1881) in Aleksandrom III. (1881—1894) si je osvojila Rusija vso severno in velik del srednje Azije, a pod zadnjim carjem Nikolajem II. je prodrla do obal Tihega oceana in se tam utrdila. Tako je postala Rusija v štirih stoletjih za angleškim imperijem največja država sveta, kajti merila je 22.7 milij. km² (t. j. 15% vse suhe zemeljske površine ali 91 krat toliko kot današnja Jugoslavija) in je štela že l. 1914 skoro 140 milij. prebivalcev (glede prebivalstva sta jo presegali le Anglija in Kitajska).

Toda ta njena zunanja veličina nikakor ni odgovarjala njeni notranji moči. Slabili sta jo zlasti velika kulturna in gospodarska zaostalost prebivalstva ter strogo centralistični absolutizem carjev. Tenka svobodoljubna plast izobražencev se je temu vse 19. stoletje upirala, dokler ga ni s pomočjo delavstva, poražene armade in zemlje lačnih kmetov v revoluciji l. 1917 končno zrušila. Nosilci ruske državne misli so bili Velikorusi, ki so tvorili dobro polovico vsega prebivalstva države. Ti so neomejeno vladali kakim 200 večjim in manjšim narodom od Baltiškega in Črnega morja pa do Tihega oceana. Velik del teh narodov je bil še na najnižji stopnji kulture, nekaj (Poljaki, Finci i. dr.) so pa kulturno prekašali svoje tlačitelje, zato so tudi izrabili revolucijo in se osamosvojili. Izgubljena vojna, revolucija in druge okoliščine ter njih posledice so neizmerno državo tako omajale, da ji je nekaj časa grozil sploh popolen razpad. Preprečile so ga le zmage boljševikov nad protirevolucijonarnimi ge-

nerali in pa prenizka kulturna stopnja številnih azijskih narodov, da bi se organizirali v samostojne države.

Nositelji komunistične revolucije so bili Velikorusi, zato se je oblast boljševikov v prvi dobi raztezala prav za prav le na Veliko Rusijo. Iz nje so boljševiki organizirali svojo državo in ji z ustavo meseca julija l. 1918 dali ime »Ruska socijalistična federativna sovjetska republika« (skrajšano RSFSR). Tik pred padcem Kerenskega je bila sicer izvoljena vseruska ustavodajna narodna skupščina, ki naj bi odločala o nadaljni usodi države, toda boljševiki so jo kratko in malo razgnali in prevzeli sami njeno krmilo. Bili so namreč v njej v veliki manjšini: od 601 poslanca so jih imeli boljševiki samo 156, to je eno četrtino, dočim so imeli socijalni revolucijonarji sami 58% mandatov. Glede na to so še pred njenim sestankom demagoško ubijali njen ugled, da bi ne mogla ničesar ukreniti proti dotedanjim odlokom boljševiške vlade. Zavlačevali so njeno sklicanje in proglašali, da njena sestava ne izraža več prave volje ljudstva. Ko se je potem dne 18. januarja leta 1918 končno vendarle sešla, je predsednik boljševiškega izvršilnega odbora sovjetov, J. M. Svjordlov, takoj prebral od III. sovjetskega kongresa nekaj dni poprej sprejeto »Deklaracijo pravic delovnega in izkoriščanega ljudstva« ter izjavil, da ima ustavodajna skupščina pravico razpravljati le v tem okviru. Vnela se je živahna debata, toda skupščina ni imela nobene izvršilne sile, da bi branila svojo suverenost. Pozno zvečer so pa boljševiški mornarji, ki so stražili, izjavili, da se jim zaradi utrujenosti ne ljubi več stražiti in so jo razgnali. Tako se je boljševiška vlada brez sramu na najenostavnejši način izognila nevarnosti, da ji izreče od vsega ruskega prebivalstva svobodno in demokratično izvoljeno ljudsko zastopstvo nezaupnico. S tem je bilo pa tudi izvršeno zadnje dejanje revolucije in boljševiki so odslej neovirano in neomejeno vodili usodo Rusije.

Na Veliko Rusijo je bila boljševiška oblast omejena tudi še vseh naslednjih par let. Proti koncu svetovne vojne so se namreč odcepile skoro vse napredne obrobne dežele nekdanje evropske Rusije, kakor Finska, Estonska, Latvija, Litva in Poljska ter si ustanovile lastne narodne države, v Ukrajini, ki so jo spomladi l. 1919 zapustile nemške čete, je prevzel vso oblast nacijonalistični general Petjura, hoteč organizirati samostojno ukrajinsko državo, vzhodnoazijske pokrajine so imeli zasedene Japonci, del Kavkaza Turki, drugod so pa gospodarili razni »beli« generali, ali so se tudi osnovale lastne narodne države (n. pr. Georgija), ali je pa vladalo nekako brezvladje. V že opisanih obupnih bojih s protirevolucijonarnimi generali in ententnimi zavojevalnimi poizkusi, ki so trajali od l. 1919 do 1922, so ostali končno boljševiki zmagovalci in rešili so vse ozemlje nekdanje carske Rusije v Aziji. Kjer to ni šlo izlepa, so vse poizkuse osamosvojitve krvavo zadušili (n. pr. na Kavkazu), večina narodov je bila pa itak še na tako nizki kulturni stopnji, da še ni bila zmožna ustvarjati lastnih držav. Tako je ostala tudi sovjetska Rusija kljub odcepitvi zgoraj omenjenih evropskih obrobnih držav (v skupni površini 860.000 km² s 26 milij. prebivalcev) še vedno za Anglijo največja država sveta, kajti še vedno meri **21,353.100 km²**, od katerih leži v Evropi 4,582.350 km² (ali 45.8% vse Evrope) in 16,770.750 km² v Aziji (ali 38.5 % vse Azije), a štela je l. 1922 še vedno 132 milijonov prebivalcev, pet let nato 146 milijonov (v Evropi 116 milij., v Aziji 30 milij.), l. 1931 pa že celo 162 milijonov, kajti Rusi so eden izmed tistih narodov, ki se množe najhitreje (letni presežek rojstev nad smrtjo znaša 21.9 na 1000 prebivalcev). Zato tudi ne bo dolgo, ko bo štela ta neizmerna država 200 milijonov prebivalcev. Na 1 km² jih živi sedaj v evropski Rusiji 19, v azijski pa 2 (v Sloveniji 72 na 1 km²). Glavno mesto je že od februarja l. 1918 Moskva namesto prejšnjega

Petrograda, ki so ga boljševiki po Leninovi smrti l. 1924 prekrstili v Leningrad.

Ko so si velikoruski boljševiki v letih 1919—1922 zopet osvojili veliko večino ozemlja nekdanje carske Rusije, se niso vrnili nazaj v napake nekdanje carистične narodnostne politike, temveč so v zmislu načela samoodločbe narodov, ki so ga vsaj na videz zastopali, priznali nekaterim neruskim ozemljem značaj samostojnih sovjetskih republik ter ustvarili v letih 1923 in 1924 iz njih veliko zvezno državo, ki nosi uradno ime »**Zveza socijalističnih sovjetskih republik**« (rusko: »Sojuz socialističeskih sovjetskih republik« ali okrajšano **SSSR**). Nekdanja Rusija je torej uradno sploh izginila, oziroma se omejila le na ozemlje Velikorusov, iz nje je pa nastala SSSR, sestoječa iz naslednjih sedmih sovjetskih republik: (gl. razpredelnico na str. 201).

SSSR je bila zgrajena najprej na medsebojni pogodbi štirih takih republik (RSFSR, USSR, BSSR in ZSFSR), ki je bila končno veljavno odobrena meseca januarja l. 1924. Naslednje leto sta bili potem iz dveh poprejšnjih ruskih gubernij organizirani še TurkSSR in UzSSR, a l. 1929 se je končno od UzSSR odcepila kot samostojna zvezna republika še TadSSR.

Toda niti te zvezne republike niso vse enotne, temveč sta RSFSR in ZSFSR sami zase zopet le federativni republiki, ki sestojita iz večih samostojnih republik. Tudi tu se prav lepo kaže boljševiška narodnostna politika. Kjerkoli so namreč čutili iz političnih razlogov za potrebno, povsod so dovolili in organizirali iz ozemlja dotične narodnosti novo narodnostno republiko, ki je na videz čisto samostojna. Tako so bile n. pr. že l. 1930 organizirane v okviru:

I. Ruske soc. feder. sovj. republike še naslednje avtonomne republike:

a) Baškirska,
b) Burjatska,

c) Dagestan,
č) Nemška republika ob Volgi,
d) Jakutska,
e) Karelija,
f) Kozaška (poprej Kirgiška),
g) Krimska,
h) Tatarska,
i) Čuvaška.

II. V okviru Zakavkaške soc. feder. sovj. rep. pa naslednje avtonomne republike:

a) Aserbejdžistan,
b) Armenija,
c) Georgija.

	Uradno ime republike	Okrajšano	Glavno mesto	Prebivalcev v milijonih	Površina km² v milijonih	Prebivalcev v %
1	Ruska socijalistična federalistična sovjet. republika	RSFSR	Moskva	111·16	19·79	69
2	Ukrajinska socijalistična sovjetska republika	USSR	Harkov (Kijev)	31·40	0·45	20
3	Beloruska socijalistična sovjetska republika	BSSR	Minsk	5·25	0·13	3
4	Zakavkaška socijalistična federalistična sovj. repub.	ZSFSR	Tiflis	6·43	0·19	4
5	Turkmenska socijalistična sovjetska republika	Turk SSR	Ašabat	1·14	0·49	0·9
6	Uzbekiška socialistična sovjetska republika	Uz SSR	Taškent (Samarkand)	4·69	0·16	3·1
7	Tadžikiška socijalistična sovjetska republika	Tad SSR	Stalinabad	1·17	0·14	
	Skupaj: Zveza socijalističnih sovj. republik	SSSR	Moskva	161·24	21·35	100

Razen teh avtonomnih republik so pa obstojale v okviru posameznih zveznih republik že l. 1930 še tako zvana avtonomna ozemlja, ki nimajo značaja lastne državnosti kakor avtonomne republike, temveč na videz uživajo le obširno samoupravo. Tako so obstajala tedaj razen zgoraj navedenih avtonomnih republik v RSFSR še naslednja avtonomna ozemlja: Čerkesko, Inguško, Kabardinisko, Kalmiško, Kara-Kalpaško, Karačajsko-Čerkesko, Kirgiško, Komiško, Čeremiško, Severnoosetsko, Ojratsko, Čečensko in Votjaško. V zadnjih štirih letih so bila nekatera teh avtonomnih ozemelj povzdignjena še naknadno v avtonomne republike, poleg njih pa organizirana še nekatera nova avtonomna ozemlja. V tem pogledu se je SSSR stalno izpreminjala in neprestano so se pojavljali novi narodiči ali ozemlja, ki so zahtevali svojo samostojnost in ki jo jim sovjeti tudi navadno niso odrekali (l. 1931 je n. pr. štela SSSR vseh državnih tvorb 47). To neprestano gibanje je vodilo do vedno novih in novih razkrojev in združevanj, reform in poizkusov, ki so postajali časih celo nevarni. Šele zadnjih par let se je to gibanje precej umirilo in Moskvi se je posrečilo ukrotiti vse ter jih prisiliti k podreditvi. Uvedli so obširno birokratično odvisnost vseh od Moskve, opozicijonalce so pa znali zadušiti.

Kakor bomo še pozneje videli, ima kljub navidezni avtonomiji in lastni državnosti posameznih ozemelj in republik dejansko vso in edino oblast v rokah RSFSR, oziroma le njen vodilni del, to je Velikorusija, ki tudi po površini in številu prebivalstva daleč prekaša vse druge. Ona obvladuje popolnoma vse ostale sestavne dele in predstavlja nekako Prusijo v SSSR, dočim ima navidezna samostojnost posameznih zveznih republik pred vsem propagandni pomen za sosednje inozemstvo. Velikorusija je izprva ohranila tudi nekdanjo carsko nižjo politično upravno razdelitev v gubernije (vseh je 32, pod carji jih je obsegala vsa tedanja Rusija 101), okrožja, okraje (812), mesta in kmetiške občine

(pod carji jih je bilo v vsej Rusiji 16.720). Sovjeti pa za vzdrževanje tolikega upravnega stroja niti niso imeli dovolj zanesljivega osebja, zato so izvedli od l. 1924 do 1930 obširno upravno reformo. Večino teh upravnih edinic so odpravili in osnovali namesto prejšnjih gubernij posebna zaokrožena gospodarska ozemlja (v RSFSR jih je 14), a občine so združili v velike (v RSFSR jih je namesto 15.000 le še 2000). Tudi nekatere zvezne republike so uvedle novo upravno razdelitev (USSR je n. pr. razdeljena v 41 okrajev in še avtonomno republiko Moldavijo). RSFSR pozna končno razen vseh navedenih političnih upravnih edinic (republik, avton. ozemelj itd.) končno še tako zvana neavtonomna ozemlja (Uralsko ozemlje in ozemlje Daljnega Vzhoda) ter dežele (Severni Kavkaz in Sibirija).

Notranjo vsebino tej na zunaj precej zapleteni državni stavbi daje ustava. Prvo ustavo, kakor smo že povedali, so izdali boljševiki že poleti l. 1918 zgolj za RSFSR, ki so jo tedaj obvladovali. Ta ustava, ki je uvedla izrazito razredno državo, v kateri vlada izključno le proletarijat, je obsegala šest delov in sicer:

I. »Deklaracijo pravic delovnega in izkoriščanega ljudstva«, sprejeto na III. vseruskem sovjetskem kongresu meseca januarja l. 1918.

II. Splošne ustavne določbe RSFSR.

III. Določbe o sestavi sovjetskih oblasti.

IV. Določbe o aktivni in pasivni volivni pravici.

V. Določbe o proračunskem pravu.

VI. Določbe o zastavi in grbu RSFSR.

Že v tej ustavi je določeno, da »gre vsa oblast delavskim, vojaškim in kmetiškim sovjetom« (§ 1) in da temelji RSFSR »na načelih svobodne zveze svobodnih narodov kot federacije sovjetskih narodnih republik« (§ 2). Odpravlja se vsaka zasebna lastnina brez vse odškodnine, razveljavljajo vsa dotedanja državna posojila,

socijalizirajo vse banke, uvaja splošna delovna dolžnost v svrho »uničenja parasitskih slojev človeške družbe« ter »zaukazuje oborožitev delovnega ljudstva« (ustanovitev rdeče armade delavcev in kmetov) in »popolna razorožitev posedujočih slojev« (§ 3). Proglaša »pobratimstvo med delavci in kmeti doslej medsebojno se vojskujočih armad« in zahteva mir brez aneksij in odškodnine na podlagi samoodločbe narodov (§ 4), odvzema meščanstvu vso besedo v »kakršnemkoli oblastnem organu« (§ 7) in priznava pravico popolne samoodločbe tudi vsem narodom dotedanje Rusije (§ 6 in 8). Izjavlja, da je »osnovna naloga ustave ...ustanovitev diktature mestnega in kmetiškega proletarijata... katere končna svrha je, da popolnoma zatre buržoazijo..., uniči izkoriščanje človeka po človeku in da zavlada socijalizem...« (§ 9), zato pripada vsa oblast delovnemu ljudstvu, združenemu v sovjetih (§ 10). Sovjeti posameznih pokrajin se lahko združijo v avtonomne pokrajinske zveze, ki tvorijo po načelih federacije sestavni del RSFSR (§ 11). Vrhovna oblast v RSFSR pripada vseruskemu zboru sovjetov, v dobi, ko ta ne zboruje, pa njegovemu centralnemu izvršilnemu odboru (§ 12). Proglaša se ločitev cerkve od države in šole ter pravica do verske in protiverske propagande (§ 13), vsa sredstva za tisk se izročajo proletarijatu (§ 14) in njemu se izročajo na razpolago vsi prostori z vsem inventarjem za prirejanje zborovanj (§ 15). Razveljavlja se vsa gospodarska in politična oblast posedujočih slojev (§ 16), uvaja brezplačni pouk (§ 17), delovna dolžnost (§ 18) in splošna vojaška dolžnost, a služba z orožjem je častna pravica le proletarijata, dočim »se nalaga vsem drugim nedelovnim elementom samo izvrševanje ostalih vojaških dolžnosti« (§ 19). Končno priznava ustava popolno narodno enakopravnost (§ 22).

To so nekake splošne ustavne določbe, katerim slede potem določbe o organizaciji oblastev. Ta je

zgrajena na sistem sovjetov (svetov). Najvišja oblast RSFSR je vseruski zbor sovjetov (§ 24), ki sestoji iz zastopnikov krajevnih sovjetov tako, da voli 25.000 mestnih volivcev po 1 odposlanca in 125.000 kmetiških tudi po 1 (§ 25). Vseruski kongres sovjetov se sklicuje po dvakrat na leto (§ 26) in ta voli svoj »Centralni izvršilni odbor« (»Centralnij ispolničelnij komitet« = **CIK**), sestoječ iz največ 200 članov (§ 28), ki predstavlja v dobi med dvema kongresoma najvišjo oblast republike (§ 30). »CIK je najvišji zakonodajni, upravni in nadzorovalni organ RSFSR« (§ 31), ki določa »vseobčo smer... vlade in vseh organov sovjetske oblasti...« (§ 32), pretresa in potrjuje načrte vseh dekretov (postav) ljudskih komisarjev (§ 33), sklicuje kongres sovjetov in mu poroča (§ 34) ter imenuje sovjet ljudskih komisarjev (§ 35). Vso upravo vodi »Sovjet ljudskih komisarjev« (§ 37), ki predstavlja isto kot v drugih državah ministrski svet ali vlada. Sovjet ljudskih komisarjev izdaja dekrete, naredbe ter navodila (§ 38) in poroča sproti CIK-u (§ 39), ki ima pravico razveljavljati njegove ukrepe (§ 40). Sovjet ljudskih komisarjev sestoji iz 17 komisarjev (§ 43), ki načeljujejo posameznim komisarijatom (§ 42). Ta so za zunanje zadeve, za vojsko, za pomorstvo, za notranje zadeve, za pravosodstvo, za delo, za socijalno skrb, za prosveto, za pošto, za narodnostne zadeve, za finance, za promet, za poljedelstvo, za trgovino in obrt, za prehrano, za drž. nadzorstvo, za narodno gospodarstvo in končno za zdravstvo. Komisarji so le predsedniki kolegijev (zborov), ki dejansko vodijo vsak komisarijat (§ 44). Sovjet ljudskih komisarjev je odgovoren CIK-u (§ 46).

Sovjetski kongres in CIK izpreminjata ustavo, dajeta smernice vsej notranji in zunanji politiki, izpreminjata državne meje in meje zveznih republik, napovedujeta vojno in sklepata mir, sklepata mednarodne pogodbe in najemata posojila, določata smer vse go-

spodarske politike, potrjujeta državni proračun, vodita vso sodno, upravno ter drugo zakonodajo itd. (§ 49).

Sovjetov razločuje ustava (§ 53) več vrst, in sicer: pokrajinske (t. s. sovjeti za vsako posamezno republiko), gubernijske, okrožne, okrajne in krajevne (občinske). Po en odposlanec se voli:

a) v pokrajinski sovj. na 25.000 kmetiških in 5000 mestnih volivcev;

b) v gubernijski sovj. na 10.000 kmetiških in 2000 mestnih volivcev;

c) v okrajni sovj. na 1000 prebivalcev;

č) v krajevni sovj. na 10 članov vaških sovjetov.

Sovjeti so ustavni nosilci vse državne oblasti, ki združujejo formalno vso zakonodajno in izvršilno moč na političnem in na gospodarskem polju.

V o l i t v e v višje sovjete niso direktne, temveč volijo krajevni sovjeti svoje zastopnike v okrajne, ti v gubernijske, gubernijski v pokrajinske in ti končno v najvišji sovjetski kongres za vso zvezno republiko. Vsak sovjet mora zborovati v s a j d v a k r a t n a l e t o (§ 54), v vmesni dobi pa vodijo njih posle i z v r š e v a l n i o d b o r i posameznih sovjetov (§ 55 in 56). Nadaljnji členi (57—60) določajo n o t r a n j i u s t r o j posameznih sovjetov. V njih pristojnost spada »izvrševanje vseh naredb« višjih sovjetskih oblasti, skrb za kulturno in gospodarsko povzdigo svojega ozemlja in reševanje izrečno krajevnih zadev (§ 61). Višji sovjeti nadzirajo nižje in pokrajinski ter gubernijski lahko tudi i z p r e m i n j a j o s k l e p e nižjih (§ 62). Sklepe sovjetov izvršujejo njih uradi (§ 63). A k t i v n o i n p a s i v n o volivno pravico imajo vsi nad 18 let stari moški in ženske, ki se pečajo s proizvajalnim in občekoristnim delom ali so pa izgubili delazmožnost ter vojaki (§ 64). Izrečno je pa odvzeta volivna pravica vsem, ki se poslužujejo najetega dela, ki žive od dohodkov svojega imetja, trgovcem, duhovnikom, uslužbencem nekdanje policije

in orožništva, umobolnim in takim, ki so bili kaznovani zaradi dobičkarstva ali nenravnih prestopkov (§ 65). Nadaljnji §§ (66—70) na splošno določajo volilni postopek in govore o odobritvi in razveljavljanju volitev (§§ 71—77). Sovjeti lahko odklonijo potrditev posameznih izvoljenih kandidatov (§ 75), a volivci imajo pravico svojega poslanca vsak čas odpoklicati (§ 78). Členi 79—88 govore jako na splošno o proračunih posameznih sovjetov in o kritju njih stroškov z davki. Izrečno pravi § 79, da stremi finančna politika RSFSR za razlastitvijo meščanstva. Grb RSFSR sta na rdečem polju v solnčnih žarkih križema položena srp in kladivo, obdana z zlatim vencem žitnih klasov in z napisom RSFSR ter »Proletarci vseh dežel, združite se!« (§ 89), državna zastava je rdeča z zlatim napisom RSFSR v zgornjem levem kotu (§ 90).

Ker je doživela država v naslednjih štirih letih po proglasitvi prve ustave globoke notranje in zunanje izpremembe ter je bila ustanovljena »Zveza soc. sovj. republik« (SSSR), je bilo treba posebno ustavo še za to. Izdana je bila dne 6. julija l. 1923 ter deloma izpopolnjena, oziroma izpremenjena še v letih 1924, 1925, 1926 in 1931. Njenih določil ne bomo vnovič podrobno navajali, kajti tako ustave posameznih zveznih republik, kakor tudi skupno zvezno ustavo preveva isti duh, ki veje že iz te prve ustave, le s to razliko, da je povsod še bolj poudarjen razredno bojni in diktatorski značaj države, da je odpravljena večina v prvi ustavi obljubljenih svoboščin (n. pr. svoboda zborovanj, združevanj, verske propagande itd.) in da je urejeno še razmerje posameznih republik do skupne zveze. Ravno ta del tudi najnazornejše kaže, da je vse govoričenje o federativnem značaju SSSR in o avtonomiji ter o državni samostojnosti posameznih ozemelj in narodov prosto varanje nepoučenih, kajti boljševiška Rusija danes ni mnogo manj birokratično centralistična kot

je bila pa carska. Že ob izpremembi ustave l. 1925 so bile pridržane zvezi sami naslednje pravice: vodstvo zunanje politike, urejevanje meja med posameznimi zveznimi republikami, sklepanje pogodb in vstop novih držav v zvezo, odobravanje vseh notranjih in zunanjih posojil, vodstvo zunanje in določevanje sistema notranje trgovine, določevanje smeri vsega gospodarstva, vodstvo vsega prometa in armade, sestava in uveljavljanje proračuna, ki vsebuje tudi proračune vseh zveznih držav, določevanje davkov in doklad za vse dohodke zveznih republik, določevanje denarja in kreditnega sistema, določevanje načel za izrabljanje vseh prirodnih zakladov in zemlje same, zakonodaja glede preseljevanja prebivalstva v druge zvezne republike, določevanje načel za vse pravosodstvo, za delo, za zdravstvo in za prosvetno politiko, določevanje mer in uteži, vodstvo vse statistike, zakonodaja o državljanstvu, pravica amnestije, razveljavljanje sklepov sovjetskih kongresov in izvršilnih odborov posameznih zveznih republik, ki bi kršili ustavo in poravnava sporov med posameznimi republikami.

L. 1931. je bil pa upravni ustroj tak, da so obstajale tri vrste komisarjev, in sicer:

a) samo skupni za vso SSSK in to: za zunanje zadeve, za vojsko, za mornarico, za promet, za zunanjo trgovino in za zveze (pošta, telefon, radio),

b) skupni za vso SSSR, a jih ima potem še vsaka zvezna republika posebe, ti so: za finance, za delo, za kmetijstvo in prehrano, za težko industrijo, za lahko industrijo, za lesno industrijo in za sovhoze,

c) komisarji, ki so obstajali samo za ozemlje posameznih republik in to: za pravosodje, za socijalno skrbstvo in za prosveto.

Vse važne zadeve vodijo torej samo skupni, kajti po § 68 ustave tudi komisarji posameznih republik le »iz-

vršujejo odredbe komisarjev Unije«. Posebno značilno je pa dejstvo, da SSSR sploh ne pozna komisarijata za notranje zadeve, kajti te so poverjene deloma pravosodstvu, v prvi vrsti pa — policiji (GPU), ki je na papirju podrejena direktno CIK-u, dejansko pa le »Politbiroju« stranke in tvori pravo Stalinovo gardo, s katero drži v svojih jeklenih rokah vso Rusijo. Vsi gospodarski komisarijati so končno združeni še v posebni »delovni in obrambni svet« (STO), ki ureja vse gospodarske in vojaške zadeve ter lahko posega v vsa področja.

Že iz tega je razvidno, da o samostojnosti posameznih republik skoraj ne more biti govora, toda v praksi — kakor bomo še videli — gre njih popolna odvisnost od zveze še mnogo dlje. V Rusiji je vladala že od nekdaj tiranija in tudi povojni oblastniki so znali vedno brezpogojno uveljaviti svojo voljo navzdol s kakršnimikoli sredstvi. Prav skromna avtonomija se izraža le v prosvetni upravi in pa v resnični in popolni jezikovni enakopravnosti. Zunanjim oblikam puščajo večkrat nekaj svobode, toda misliti sme v Rusiji samo Moskva, kjer je sedež vseh osrednjih uradov ter ustanov in duh mora biti povsod popolnoma enoten. Za mnoge narode je pa seveda že to znatno izboljšanje napram razmeram v carski Rusiji. V tem pogledu je Rusija nedvomno pred mnogimi evropskimi »kulturnimi« državami, kajti narodnostne nestrpnosti tam res ne poznajo in sovjetske odredbe se tiskajo n. pr. v nad 50 jezikih. Le napram Ukrajincem, ki še slej ko prej stremijo za resnično osamosvojitvijo od Velikorusov, izvajajo ti tudi močan narodnostni pritisk. Vprav smešno je tedaj, če priznavata člena 4 in 6 zveznim republikam »suverenost«, ki gre tako daleč, da lahko celo izstopijo iz zveze in se popolnoma osamosvoje. To se pa lahko zgodi le tedaj, če so s tem zadovoljne — vse ostale republike, ali z drugimi besedami — nikoli. Ker popolnoma in neomejeno obvladuje vso neizmerno državo komunistična stranka, ki je že

po svojem lastnem ustroju najstrožje centralistična, je že ta sama dovolj trdno jamstvo, da se posamezne »suverene« republike ne morejo niti ganiti brez izrečne volje oblastnikov v Moskvi, zato zveza za nekatere redke panoge res lahko izdaja le splošne določbe, ki jih potem samostojno, a strogo v njenem duhu izvajajo sovjetske oblasti posameznih republik. Vso dejansko politično in gospodarsko brezpomembnost teh »samostojnih« republik nam poleg drugega dokazuje tudi organizacija stranke, ki ne dovoljuje strankam v posameznih »suverenih« republikah nobene samostojnosti, temveč so zgolj slepo izvršilno orodje v rokah centrale v Moskvi. Stranka pa stoji v sovjetski Rusiji daleč nad državno oblastjo.

Tako sta kljub na zunaj federativnemu licu države danes neomejena gospodarja SSSK sovjet ljudskih komisarjev in CIK (dejanski diktator je pa seveda Stalin sam), kajti tudi vseruski sovjetski kongres se ne sestaja več po dvakrat na leto, kakor je določala prvotna ustava, temveč niti vsako drugo leto ne več (zadnji trije kongresi so se vršili l. 1927., l. 1931. in l. 1934.) in še tedaj le za nekaj dni. Tudi ustroj sovjeta ljudskih komisarjev se je od l. 1918. ponovno izpreminjal. L. 1932. so obstojali v njem komisarijati za zunanjo politiko, za vojsko, za trgovino, za promet, za delo, za finance, za nadzorstvo delavcev in kmetov, za gospodarstvo in za politično upravo (t. j. zloglasna GPU, o kateri bomo še govorili).

Politični ustroj današnje SSSR si bomo predstavljali najnazornejše, če pregledamo njegovo stavbo od spodaj navzgor. Osnovna edinica so krajevni sovjeti, katerih zgodovina sega v revolucijo l. 1905. Ker je Lenin sovražil demokracijo in parlamentarizem, se je že tedaj oklenil sovjetske misli kot temeljne celice za zgradbo proletarske diktature. Tudi v revoluciji l. 1917. so boljševiki zmagali z geslom »Vso oblast sovjetom«. Volivna pravica v krajevne sovjete je na videz jako široka. V začetku so jo imeli le delavci

in revni kmetje, nato so jo dovolili boljševiki še sovjetskim uradnikom, vojakom, zdravnikom in nekaterim drugim izobražencem, l. 1926. gospodinjam in naslednje leto še kočijažem. Tako je bilo že l. 1927. brez volivne pravice le 3·7% odraslih moških in ženskih državljanov, med katerimi so bili vsi večji kmetje, trgovci, bivši carski uradniki in častniki ter plemiči. Zakon o volivni pravici je pa tako raztegljiv, da jo vlada lahko p o l j u b n o d o v o l j u j e i n z o p e t o d v z e m a. V zadnjih letih je bila mnogim res zopet odvzeta, vendar ima še sedaj videz precejšnje demokratičnosti (l. 1927. je bilo vseh volivcev 58 milijonov, l. 1934. pa že celo okroglo 90 milijonov, to je okroglo 90% vseh odraslih). Vseh »lišencev« je bilo l. 1932. okroglo 5 milijonov (vsi ki zaposlujejo mezdne delavce ali imajo dohodek brez dela, zasebni trgovci in posredovalci, duhovniki, bivši carski stražniki in orožniki, deportiranci itd.).

Toda ta volivna pravica izgubi takoj ves zmisel, kakor hitro pogledamo v o l i v n i p o s t o p e k. Volitve v najnižje sovjete (na kmetih so to vaški sovjeti, v večjih mestih pa sovjeti za posamezne mestne okraje) so namreč j a v n e in se vrše na zborovanjih, ki jih sklicujejo strokovne organizacije. Po nekaterih propagandnih govorih predlaga predsednik shoda k a n d i d a t n o l i s t o in pozove zborovalce, naj d v i g n e j o r o k e oni, ki so zanjo in nato še oni, ki so proti. Takih kandidatov, ki bi bili režimu neprijetni, seveda ne upa predlagati nihče, če se pa to vendarle pripeti in kak tak kandidat tudi zmaga, ima stranka na razpolago dovolj sredstev, da take volitve kratko in malo r a z v e l j a v i, zlasti če bi propadel kak vodilnejši boljševik. V mestih morajo biti na kandidatnih listah l e b o l j š e v i k i (večkrat razen redno pripadajočih še dodatni, tako zvani »častni kandidati«), na kmetih pa pridejo v sovjete tudi nestrankarji, ker tam ni dovolj komunistov, da bi izpolnili vsa mesta. Najnižje volivne edinice tvorijo poedina delovna občestva, t. j. delavci posameznih podjetij, oziroma kmetje posameznih kolhozov in vasi.

Take »direktne« volitve se pa vrše le v te najnižje sovjete, dočim so volitve v vse višje sovjete indirektne. Najnižje volivne edinice volijo mestne (na kmetih okrajne), ti okrožne (gubernijske), okrožni pa končno delegate v kongrese dotičnih republik, oziroma v vseruski sovjetski kongres, ki naj bi nadomeščal nekak parlament SSSR in ki šteje okroglo 1500 članov. Ker se vrši torej 5—6 kratno precejanje članov kongresa, se pač ni bati, da bi prišli vanj stranki neprijetni delegati. To preprečuje končno že volivna pravica, ki tudi ni enaka, kajti mesta (industrijsko delavstvo) volijo petkrat toliko delegatov kot kmetiške vasi. Po mestih odpade namreč en delegat za kongres že na 25.000 volivcev, po kmetih pa šele na 125.000. Tudi to zapostavljanje kmetiškega ljudstva za industrijskim delavstvom je za boljševike jako značilno. Izprva so bili boljševiki le stranka industrijskega delavstva in šele pozneje je Lenin uvidel, da mora pritegniti tudi kmete, toda ti so mu služili vedno le kot sredstvo, da pomagajo do zmage industrijskim delavcem. Kmeta rabijo še danes le za nekak okrasek, za propagando, dočim ga sicer daleč zapostavljajo prav povsod. To nam med drugim prav nazorno dokazuje dejstvo, da je bilo n. pr. l. 1928 v vaških sovjetih še 46.6% kmetov in kmetiških delavcev, a v okrajnih sovjetih le še 4% in še slabše je v višjih sovjetih. Tako je kmet, ki tvori ogromno večino vsega prebivalstva, brez najmanjšega vpliva na javne zadeve. Na zadnjem, to je na VII. vsesovjetskem kongresu, ki je zasedal v drugi polovici meseca januarja l. 1935. so sicer napovedali demokratizacijo volivnega reda (tajne volitve in izenačenje kmetiških glasov z delavskimi), a doslej še ni jasno, v koliko se bo ta napoved tudi uresničila.

Najvišja oblast v SSSR je seveda »kongres SSSR«, a ker so ga začeli sklicevati kmalu po revoluciji le po enkrat na leto, pozneje celo le vsako drugo leto, a sedaj niti toliko ne več (VI. kongres je zboroval od 7.—17. III.

1931), na 8—14 dnevno zasedanje, je tudi ta oblast le navidezna, ker onemogoča vsako praktično delo. Zboruje v opernem gledališču v Moskvi, ki je za to priliko bogato okrašeno s komunističnimi znaki in strogo zastraženo z vojaki. Na odru sedi spredaj predsednik, za njim CIK, v prostoru za orkester so razvrščeni časnikarji, v parterju in po drugih prostorih pa sedi okroglo 1500 članov kongresa. Otvori kongres predsednik (ta je že od l. 1924 M. I. Kalinin) z obširnim nagovorom, nato se vrše z vzklikom volitve predsedstva (to šteje 85 glav), za njimi pa bero brezkončna poročila raznih funkcijonarjev, ki jih kongres navadno sploh brez debate potrjuje. Protipredlogov ni navadno nobenih in vse se odigrava soglasno, zato ni za kongres navadno tudi nobenega pravega zanimanja. Zaradi redkega in kratkega zasedanja o kakih resnejših razpravah ne more biti govora in enako ne more priti seveda tudi do nobenih pravih pobud.

Na ta način je seveda lahko razumljivo, da leži resnična oblast v rokah CIK-a (njegov predsednik je V. Molotov), ki sestoji prav za prav iz dveh delov (zbornic): zveznega sveta in narodnostnega sveta. Prvi (Sojuznij sovjet), ki naj bi bil nekako zastopstvo vsega prebivalstva, sestoji sedaj iz okroglo 450 članov in ga izvoli sovjetski kongres, drugi (Sovjet nacionalnostej), ki naj bi zastopal posamezne sestavne dele države (narode), pa sestoji iz okroglo 140 članov in odpošlje vanj vsaka zvezna republika po 5 članov, vsaka avtonomna pokrajina pa po 1, a vse potrdi kongres. CIK zboruje navadno trikrat na leto po 1—2 tedna, izdaja vse osnovne zakone, sklicuje kongres in voli svet ljudskih komisarjev. Glede na kratek čas zasedanja zakonov tudi ta ne izdeluje in ne pretresa sam, temveč jih le naknadno potrjuje. Skoro prav vse zakone zadnjih let sta izdala predsedstvo CIK-a in svet ljudskih komisarjev, a CIK jih je le naknadno potrdil, ker so bili kongresu le naznanjeni. V dobi, ko ne zborujeta ne kongres in ne CIK, vrši namreč vrhovno oblast

predsedstvo CIK-a, ki sestoji iz 27 članov, izdaja izvršilne zakone, nadzoruje vso upravo in vrši vrhovno pravosodstvo. Kot vrhovna izvršilna upravna oblast pa obstoji poleg predsedstva CIK-a še »Sovjet ljudskih komisarjev« (Sovjet narodnih komisarjev = = Sovnarkom ali SNK, osnovan z dekretom z dne 25. X. 1917), ki je štel l. 1933 poleg predsednika in njegovega namestnika še 10 članov za posamezne upravne panoge. Ta odgovarja nekakemu ministrskemu svetu po drugih državah.

Podobno so sestavljene sovjetske oblasti po vseh republikah SSSR, le da je njih moč zgolj navidezna, kajti CIK (osrednja zveza) lahko po mili volji izpreminja in razveljavlja vse sklepe in odredbe sovjetskih oblasti po posameznih republikah (§ 20 ustave), ne glede na to, da so tudi finančno popolnoma odvisne od zveze. Pa tudi moč osrednjih oblasti je v resnici zgolj navidezna, kajti prav vse in prav popolnoma je odvisno končno le od Vsezvezne komunistične stranke boljševikov (Vsjesojuznaja komunističeskaja partija boljševikov = VKPB) oziroma njenega diktatorja (poprej Lenina, sedaj Stalina), ki lahko po mili volji nastavlja in odstavlja prav vse funkcijonarje prav vseh oblasti in o čemer smo obširneje že govorili. Vlada je demokratična in ljudska le tedaj, ako je res in čim bolj neposredno odgovorna ljudstvu samemu. Kakor vidimo v Rusiji o tem ni niti govora, zato se v tem pogledu tudi danes prav nič ne razlikuje od nekdanje carske despotije. Zamenjali so se le despoti, bistvo je pa ostalo. Dočim so socijalno demokratične stranke pri svojem praktičnem političnem udejstvovanju uvidele, da jim demokratična država lahko najbolje služi za delavsko skrbstveno politiko, ki naj bi bila njih glavni cilj, pa boljševiki neomajno vztrajajo na načelu diktature proletarijata, ki jo istovetijo z neomejenim gospostvom svoje stranke. Dočim hočejo biti vse druge države vsaj na zunaj nepristranske, »nadrazredne«, se pa SSSR sama službeno proglaša za raz-

redno, čeprav ni pojem »proletarijat« niti točno določen. SSSR je vladana strogo od zgoraj navzdol in najvišje oblasti so brez vsakega ljudskega nadzorstva ter neodstavljive.

Ponovno smo že poudarili, da je neomejena gospodarica današnje Rusije le komunistična stranka, čeprav je štela ta l. 1927 samo 2% vseh volivcev v SSSR. V nižjih sovjetih so nekomunisti zastopani še precej močno, deloma namenoma, deloma pa zato, ker po vaseh niti ni dovolj komunistov, da bi mogli zasesti vsa mesta v njih, a čim višje gremo, tem bolj nekomunisti kopnijo, dokler v najvišjih sovjetskih oblasteh skoro popolnoma ne izginejo in jih dopustijo tam le par za — nekako reklamo in varanje nepoučenih. Vse to nam najbolj nazorno dokazuje naslednji pregled sestave vseh ruskih sovjetov za l. 1927:

Vrsta sovjetov		Članstvo sovjeta		Izvršilni odbori	
		komun.	nekom.	komun.	nekom.
		v odstotkih			
Kmetiški sovjeti	občinski	14	86	25	75
	okrajni	30	70	54	46
	okrožni	38	62	56	44
Mestni sovjeti	mestni	51	49		
	okrajni	56	44	68	32
	okrožni	61	39	69	31
Sovjetski kongresi	okrožni	68	32	73	27
	gubernijski	66	34	69	31
	sovjeti zvez. republik	72	28	68	32
Vseruski sovjetski kongres in CIK		73	27	98·4	1·6

Načelniki skoraj vseh uradov so vedno komunisti, kjer pa zaradi potrebnega strokovnega znanja ne morejo dobiti sposobnega človeka v lastnih

vrstah in morajo zasesti tako mesto tudi z nekomunistom, mu je pa prideljen vedno zanesljiv komunist za nadzorstvo. Razen tega vzdržuje na eni strani stranka sama še posebno »Centralno kontrolno komisijo« (CKK, o kateri smo že govorili), pri svetu ljudskih komisarjev je pa organizirana posebna »Delavska in kmečka inspekcija« (RKI), ki budno pazita na vsak korak in na vsako besedo vsakega posameznega funkcijonarja, urada in ustanove, tako da se ne more nihče niti ganiti brez vednosti in dovoljenja diktatorjev. Končno morajo podajati še vsi uradi podrobna poročila tudi stranki kot vrhovni gospodarici vse države. Tako je današnja SSSR izrazita strankarska despotija in tiranija, kakršno bi zaman iskali v vsej človeški zgodovini. Delavstvo in kmetje tudi sami dobro čutijo popolno brezpomembnost vseh volitev, zato se udeležuje volitev navadno komaj po polovico vseh volivcev, čeprav je volivna udeležba za člane strokovnih organizacij obvezna. Ves sovjetski sistem, kakor v SSSR dejansko posluje, je le prosto varanje in slepilo domačega in inozemskega proletarijata. Marksizem je obljubljal uničenje države, toda uvedel je v resnici najnasilnejšo, kar jih pozna zgodovina. Boljševiški oblastniki se izgovarjajo, da je to stanje le prehodnega značaja, potrebno zaradi razrednega boja, toda razredi so bili v Rusiji že davno uničeni, država je pa od leta do leta bolj policijska.

Zanimivo pri vsem ruskem vladnem sistemu je pa to, da ne poznata ne ustava ne ostala zakonodaja SSSR kakega vpliva stranke na vlado. Dočim je privilegiran položaj fašistične stranke v Italiji ali pa narodno socijalistične v Nemčiji tudi formalno ustanovljen, je pa glede VKP dejal že l. 1922. sovjetski pravnik Gurvič: »Nas vlada stranka, o kateri naša ustava molči, ki pa navzlic temu predstavlja pravno in dejansko vsebino ustave.« Medsebojne odnose stranke in države moremo do neke mere razvideti šele iz sklepov strankinih kongresov, kar nam pa istočasno tudi dokazuje, da je v Rusiji državna

oblast tudi formalno podrejena stranki. Na VIII. kongresu stranke je bilo sklenjeno, da »ona stremi za tem, da vodi delovanje sovjetov«, a strankini statuti, sprejeti na XVII. strankinem kongresu pa pravijo že odkrito, da stranka »vodi vse organe proletarske diktature« in se ima njej vse brezpogojno pokoriti, a strankine instance posameznih ozemelj so odgovorne za delo državnih, gospodarskih in stanovskih organizacij dotičnih ozemelj. V to svrho so tudi pri strankinih vodstvih večjih ozemelj osnovani posebni strokovni oddelki, ki nadzorujejo delo odgovarjajočih oddelkov državne uprave in ko so bila na istem kongresu preosnovana razna dotedanja sovjetska (državna) in strankina nadzorstva, je n. pr. kongres stranke določil, koliko članov naj štejejo državna nadzorstva. Glede na vse to nam bo potem tudi lahko razumljivo, zakaj se »največjemu človeku sedanjosti«, kakor je na istem kongresu Vorošilov nazval Stalina, nikoli ni zdelo vredno prevzeti kakega mesta v državni upravi. Kot generalni tajnik vodi stranko in stoji zato — nad državo.

SSSR je danes najizrazitejša država »močne roke«, ki ne priznava nobenih osebnostnih pravic, temveč le pravo »delovnega ljudstva«, za čegar edinega zastopnika se smatra komunistična stranka, zato morajo biti tudi njene pravice neomejene. Komunizem je izprva obljubljal najširše svoboščine, toda Lenin je kmalu spoznal, da tudi »proletarska država« ne more živeti brez discipline, zato so začeli tamošnji diktatorji hitro nategovati vajeti, dokler niso uvedli v armado in v tovarne, v mesta in na kmete vprav železne discipline, ki je uklenila vse prebivalstvo v nezlomljive verige in ki temelji deloma na nasilju, deloma pa na propagandi. Uveljavljenju komunističnega družabnega reda in boljševiške diktature se mora ukloniti in umakniti vse: pravica, vera, kultura, morala, rodbina, življenje milijonov itd.; skratka: vse, vse. Treba je bilo uničiti do korenin izročila in dobrine stoletij, da so postavili potem na te razvaline »diktaturo proletarijata«, katero

dosega po svojem barbarizmu le malo dosedanjih vladavin človeške zgodovine. Taka država »močne roke« je morala tudi zopet odpraviti ločitev zakonodajne, upravne in sodne oblasti, ki tvori za ostalo človeštvo eno najvažnejših pridobitev moderne dobe. S tem je pa seveda padlo tudi vsako pravno varstvo državljanov in država se je izpremenila v odkrito strankarsko despotijo.

b) **Pravo in pravosodje.**

»Pravičnost je temelj držav«, so dejali že stari Rimljani in ta stavek velja v polni meri še danes ter bo veljal do konca sveta, kajti samo na načelu pravičnosti je mogoče trajno in znosno urediti medsebojne odnošaje v človeški družbi. Res je, da se je pojmovanje pravičnosti v posameznih dobah človeške zgodovine in v podrobnostih večkrat menjavalo, toda vsaj neko vodilno merilo za presojanje pravice in krivice najdemo vendarle v vsej človeški zgodovini neizpremenjeno. Vsajeno je že v človeško naravo (vest) in izraženo je bilo že pred dvema tisočletjima v evangeliju, češ, ne stori svojemu bližnjemu ničesar, kar ne želiš, da bi storil on tebi.

To načelo je pri vsem kulturnem človeštvu že tako ukoreninjeno in samo ob sebi umevno, da pač ne potrebuje nobenega posebnega utemeljevanja. Toda kakor so boljševiki radikalno prelomili z neštetimi drugimi izročili človeške kulture, tako so tudi s tem. Že z odlokom z dne 24. novembra l. 1917 so bile kratko in malo odpravljene vse dotedanje ruske pravne ustanove, kmalu nato odpuščeni iz služb vsi poklicni sodniki in nižje sodstvo je prišlo v roke na 1 leto izvoljenih izrazitih strankarjev brez vsake pravne izobrazbe. Ta je bila za komuniste tudi popolnoma nepotrebna, kajti resničnega in v vseh okoliščinah veljavnega prava po boljševiškem pojmovanju sploh ni, temveč so potrebne le nekake okvirne

določbe za izvajanje razrednega boja, to je za utrditev diktature proletarijata s pomočjo policijskih sredstev. Komunizem sploh zanikuje pojem prava kot neodvisne dobrine, temveč mu je le sredstvo za vzdrževanje politične oblasti. V uvodu h kazenskopravni naredbi pravosodnega komisarijata iz l. 1919 je bilo to tudi izrečno in uradno povedano, rekoč: »Pravo je sistem družabnih odnošajev, ki odgovarja koristim vladajočega razreda in ga varuje organizirana sila.« In vrhovni sovjetski državni pravdnik Krilenko, oče sovjetskega pravosodstva, je izrečno dejal, da je namen sovjetskega kazenskega prava samoobramba proletarijata od nasprotnih mu razredov in od nezanesljivih elementov med delavstvom. Boljševiška država pozna eno samo pravo, to je pravo ohranitve oblasti vladajoče stranke, zato je pojem zakonitosti in prava tam nepoznan in nepriznan.

Po pojmovanju boljševikov je država zgolj sredstvo za prisilno in splošno izvedbo komunističnega programa, zato je treba tudi brezpogojno in za vsako ceno zavarovati gospostvo komunistične stranke, ki je nad državo. In glavna značilnost sovjetskega sodstva je v tem, da se tudi čisto odkrito priznava le za politično sredstvo, za orodje boljševiške diktature. Zato v boljševiški državi tudi nihče nima pravice zahtevati kakih trdnih pravnih določb in pravnega postopka, pri katerem bi obtoženca varovali neprekršljivi zakoni. Država ima zgolj z upravnimi sredstvi (GPU) pravico neomejeno postopati proti vsem, ki so ji v napotje. Sicer so tudi boljševiki že zgodaj uvideli, da vendarle ne morejo izhajati sploh brez vsakega, čeprav še tako v njih svrhe prikrojenega prava, zato so bili tudi oni prisiljeni uvesti nekak svoj pravni sistem (njegov ustvaritelj je najznamenitejši sovjetski jurist Stučka) ter že dne 12. decembra l. 1919 izdati najprej »Vodilne osnove kazenskega prava«, l. 1923 pa še popolno kazensko pravo. Toda kljub temu kazenskemu pravu se oni niso nikoli odrekli pra-

vici neposredno, to je brez rednega sodnega postopanja, obračunavati z vsemi, o katerih so menili, da ogražajo njih gospodstvo. In na takem pojmovanju prava temelji tudi odkrito boljševiško priznavanje grobega terorja kot rednega državno-političnega sredstva in ki je ena najvidnejših, obenem pa tudi najodurnejših značilnosti te proletarske diktature.

Gol, surov in nad vse krvoločen strankarski teror je bil prva leta boljševiškega gospodstva tudi skoro edina oblika sovjetskega »prava«, kajti za časa vojnega komunizma je bila večina panog javnega in zasebnega življenja še sploh brez vsakih pravnih predpisov in njih urejevanje prepuščeno neomejeni samovolji malih in velikih strankinih oblastnikov, a o kaki pravni iznanosti seveda tudi ni moglo biti niti govora. Izšlo je res več naredb pravnega značaja, toda te so imele, kakor sploh vsa boljševiška politika tistih let, predvsem značaj razdiranja vsega dotlej obstoječega (n. pr. uredba o ljudskih sodiščih, o rodbinskem pravu, že omenjene »Vodilne osnove kazenskega prava«, ki obsegajo vso marksistično pravno teorijo itd). Na bolje se je obrnilo šele za časa Nepa, kajti obnova razdejanega gospodarstva je nujno zahtevala tudi primernih pravnih določb. V to svrho je od l. 1921 do 1923 izšla cela povodenj pravnih predpisov (kazensko pravo, civilno pravo, kmetijsko pravo, delavno pravo itd.), v katerih se zrcali vsa politika boljševizma, saj je bilo treba trdnejše urediti prav vse panoge javnega, zlasti pa še gospodarskega življenja (industrijo, bankarstvo, promet, zavarovalništvo, zunanjo in notranjo trgovino, socijalizacijo veleposestev, obdelovanje zemlje itd.). Živahno gospodarsko življenje Nepa je porajalo vedno nova pravna vprašanja, zato je vrvela tudi na pravnem polju največja živahnost. Stučka in Pašukanes sta sicer ustvarila nekak marksistični pravni sistem, vendar so vladala med boljševiškimi juristi huda nasprotstva in velika miselna zmeda. Desničarjem so očitali,

da podpirajo kulake, da streme za demokracijo in enakopravnostjo ter da zapuščajo ideje strogega razrednega boja, a levičarje so dolžili, da hočejo odpraviti sploh vsako zakonitost in onemogočiti Nep s svojim radikalizmom. S XV. strankinim kongresom l. 1927 se je začela potem odprava Nepa, kateremu je sledilo načrtno gospodarstvo v smeri doslednega komunizma. To je vodilo do novega preobrata v pravnih predpisih, ki jih je bilo treba seveda prilagoditi novi politični in gospodarski smeri. Zopet je sledila povodenj dekretov, odlokov, naredb boljševiških oblasti, ki so nadomeščali redne zakone in ki so pogosto nasprotovali drug drugemu ali pa vsaj drug drugega hitro menjavali. Zmeda je bila tem večja, ker so izdajali te predpise navadno ljudje brez vsake pravne izobrazbe. Zadnja leta se kaže z utrditvijo sedanje gospodarske smeri tudi neka večja stalnost pravnih predpisov, toda o kakem jasnem pravu v zmislu, kakor ga najdemo po drugih kulturnih državah, pa še vedno ne more biti govora.

Zakonodajna telesa so sovjetski kongres, CIK, njegovo predsedstvo in svet ljudskih komisarjev, razen tega pa tudi ni nobene prave razlike med rednimi zakoni ter naredbami, dekreti, odloki itd., kar vse nujno še povečuje zmedo. Končno imajo vse zvezne republike še svoje lastno pravo, čeprav seveda le strogo v mejah in v duhu skupnih pravnih načel vse SSSR.

Kljub temu, skoro bi lahko rekli burnemu razvoju prava v SSSR, pa vendarle lahko zasledujemo že od prvega početka do danes enotno in dosledno gledanje boljševikov na vprašanje prava. To se izraža, kakor smo že omenili, zlasti v tem, da gledajo v pravu edinole sredstvo razrednega boja in svoje strankarske diktature. Glede na to tudi zametujejo vsako pravno nravnost in iz pravne enakosti, ki je za ves ostali svet samo po sebi umeven temelj vsega prava sploh, se naravnost norčujejo. V naravnost okrutnih »Osnovah kazenskega prava« z dne 31. oktobra l. 1924 je med oteževalnimi okoliščinami za obtoženca pod toč-

ko b) izrečno rečeno: »Če prestopek izvrši oseba, ki je poprej ali sedaj stala v kakršnihkoli zvezah z osebami, ki uporabljajo tujo delovno moč«. In med olajševalnimi okoliščinami je pod isto točko rečeno: »Če je prestopek izvršil delavec...«. Ako hlapec posili gospodarjevo hčerko je oproščen, ako posili kmet deklo, ga ustrele in § 28. kazenskega prava izrečno pravi, da za sodnika ni obvezna v zakonu predvidena kazen. Pri delavcu se lahko zmanjša, pri neproletarcu zveča. V razsodbah v civilnih pravdah navadno ne odločuje pravica kot taka, ampak socijalno pokolenje prepirajočih.

Pri branju razprav boljševiških pravnikov zastaja človeku sapa, take gorostasne trditve oznanjajo. Že omenjeni Krilenko pravi n. pr., da bo le uničenje razredne zgraditve družbe popolnoma odpravilo vsako zločinstvo na zemlji. Zanikujejo tudi vsako vzgojno dolžnost kazni, kvečjemu pri delavcu, toda »buržoa (meščan) je prašič že sam po sebi«, kar se tolikokrat bere v boljševiškem tisku. Dalje zahteva Krilenko, da bi se morale glasiti kazni na nedoločeno dobo, oziroma odmerjati le najmanjša kazen. Ko odsedi obsojenec to, bi ga pa obdržale kaznilnice lahko še nadalje v zaporu, če bi bilo to v prid političnim okoliščinam, ali bi pa kaznjenec ne nudil dovolj jamstva, da se bo poboljšal in ga smatrata sodišče ali kaznilnica za »socijalno škodljivega«. Določba o »socijalni škodljivosti« odpira seveda na stežaj vrata največji samovolji. Dekret CIK-a z dne 28. januarja l. 1929 izrečno odreja, da morejo sodišča kaznjencu že po obsodbi kazen še podaljšati, ako obsojenec ni izpremenil svoje »socijalno nevarne narave«.

Kakršno je pravo, tako je tudi sodstvo. Višje sodnike imenujejo boljševiške oblasti, nižje pa volijo za 1 leto izvršilni odbori gubernijskih sovjetov na predlog gubernijskih sodišč. Zadnja leta so ustanovili za manjše prestopke po tovarnah še tako zvana »tovarniška sodišča«, po kmetih pa »občinska so-

dišča«, kjer gre vse še mnogo preprostejše. Pravna izobrazba zanje ni potrebna, temveč zadostuje že parletna praksa v kakem javnem uradu ali strankini organizaciji. Seveda sodniki tudi niso neodvisni, temveč jih lahko oblast ali stranka vsak trenutek odstavita, ako ne sodijo po njih željah, kajti sodstvo mora imeti izrazito razredni značaj. Dolžnost sodnikov je, da služijo boljševiški diktaturi, ne pa pravici. V kazenskem zakoniku je izrečno poudarjeno, da je najvišja zapoved za sodnika ozir na proletarsko državo. Oni so le orodje razrednega boja in stranke in vsak prestopek neproletarskega obtoženca obrnejo lahko na politično polje, kjer se kaznuje s smrtjo. Uboj ali umor se n. pr. ne moreta kaznovati s smrtjo, pač pa politični prestopki.

Strankarski značaj sodišč še posebno podčrtuje dejstvo, da se izvrševalni odbori sovjetov poljubno lahko vtikajo v pravosodstvo, a glede državnih pravnikov se vedno in povsod poudarja, da so oni predvsem orodje politike. Naloga sodišč je delati propagando za stranko. V to svrho ne služijo le nekake javne gledališke sodne obravnave, v katerih sodijo in obsojajo škodljivost pijanstva, birokratizma, neizpolnjevanja strankinih predpisov, vere itd., temveč tudi premnoge krvavo resne resnične obravnave, ki vzbujajo zgražanje vsega kulturnega sveta. Ker veljata marksistični komunizem in pa stranka seveda za nezmotljiva, je tudi nemogoče, da bi povzročale razne gospodarske neuspehe neumne odredbe oblasti, temveč poiščejo v takih primerih navadno razne vodilne osebe, zaposlene v dotičnih podjetjih, zvale nanje krivdo in jih kruto obsodijo, da slepe s tem svoje mase. V tem pogledu so znani zlasti škandalozni procesi proti dr. Kindermannu, Šahtijev proces (l. 1928), proces proti prof. Ramzinu in tovarišem (decembra l. 1930) itd. V njih je plačala z življenjem cela vrsta strokovnjakov in učenjakov evropskega slovesa brezvestno boljševiško nesposobnost. Enako izzovejo divja preganjanja tudi razni drugi vid-

nejši dogodki. Atentatu na Kirova spomladi l. 1935. v Leningradu je sledilo nad 100 smrtnih obsodb in več tisoč deportacij. Stalinu so slični dogodki očividno dobro došli, ker mu nudijo take prilike vedno povod, da se iznebi za vedno vseh, ki bi utegnili ogrožati njegovo samovoljo. V navedenem primeru so plačevali račun »trockisti«. Večkrat zlorabljajo take žaloigre celo za nesramne komedije. Glavnih obdolžencev se včasih sploh ne upajo postavili pred redno sodišče, kjer bi ti utegnili razkrinkati vso komedijo, temveč jih pobijejo že v preiskovalnem zaporu (n. pr. Necka in Palčinskega v zloglasnem procesu proti specialistom), postranske obdolžence pa mrcvarijo potem pred sodiščem, kjer obdolžujejo sami sebe z izmišljenimi in ukazanimi izpovedmi, da bi si tako pridobili obljubljeno prostost. S temi izpovedmi so seveda zvezana skesana obžalovanja, ki imajo časih uspeh, časih se pa kljub temu končajo s smrtnimi obsodbami, kakor pač kažejo — trenutne strankarske koristi. Pritožba proti razsodbam je sploh nemogoča, razen v prav izrednih slučajih posebno grobega kršenja predpisov.

Glavno besedo pri vseh važnejših procesih ima državni pravdnik, kateremu se mora uklanjati vse, sodniki in — zagovorniki (advokati). Svobodnega zagovorništva, kakor ga imajo vse kulturne države sveta, sovjetska Rusija ne pozna. Na njih mesto so stopili posebni »kolegiji zagovornikov«, ki jih imenujejo sovjetske oblasti na predlog sodišč, a jih lahko tudi poljubno odstavljajo. Tako je postalo zagovorništvo pravi nezmisel. Trpijo jih le zato, da lahko markirajo nekak redni sodni postopek. Krilenko je zapisal: »Kaj prav za prav hoče to zagovorništvo? Koga naj zagovarja? Proletarsko državo ali kak obtoženi individuum? Socijalistično družbo bosta branila že sodišče in državni pravdnik — zakaj torej še ti zagovorniki?« Časopisje je že večkrat ostro napadlo kakega pogumnega zagovornika, ki se je upal nastopiti za obtoženca, kar je seveda za advokata vedno jako tvegana zadeva. Zato »kolegiji zagovornikov« več-

krat tudi odklanjajo obrambo obtoženih kulakov, trgovcev in sličnih »buržujev«.

Prava boljševiška posebnost so tako zvani »javni obtožitelji«. To so navadno strokovne in druge organizacije, ki nastopijo zlasti tedaj, kadar je treba prirediti kak proces, s katerim hočejo posebno vplivati na množice. Najtemnejša točka redne sovjetske justice so pa preiskovalni zapori. Ker pravne varnosti ni, se vrši izsiljevanje priznanj z najbolj barbarskimi sredstvi. Ti zapori so napolnjeni z izzivači in ovaduhi, izmišljanje političnih prestopkov in justični umori so na dnevnem redu, zato se nedolžne žrtve raje same obtožijo kakega izmišljenega prestopka, samo da pridejo čim prej vsaj pred redno sodišče in v redne kaznilnice, ki so še najboljša stran vse boljševiške justice in v splošnem še boljše, nego po mnogih evropskih državah. Beseda »ječa« je pri boljševikih sploh odpravljena in zamenjali so jo z besedo »izolacija« (osamljenje). Večina zaporov je tudi le malo zastražena, saj si kaznjenci ne žele preveč na svobodo; v zaporih se jim godi namreč pogosto mnogo bolje nego zunaj.

Te barbarske razmere pa nikakor niso zgolj začasni pojav revolucije, kajti boljševiška oblast je že davno utrjena in »buržoazija« iztrebljena, toda olajšanja ni čutiti skoro nobenega. To je tudi razumljivo, če pomislimo, da proglašajo boljševiki teror za redno in naravno sredstvo vzdrževanja svoje oblasti. Pri sestavljanju kazenskega zakonika je pisal dne 17. maja l. 1921 Lenin ljudskemu komisarju za pravosodstvo, Kurskemu, da sodišča ne smejo odstraniti terorja, zato je treba tega tudi v kazenskem zakoniku odkrito in brez hinavščine priznati in utemeljiti. Teror spada po boljševiškem naziranju k pravicam vladajočega razreda, ker pomaga vzdrževati njegovo gospostvo.

V prvih letih revolucije je bil teror mišljen res le kot začasno obrambno sredstvo proti protirevolucijo-

narni nevarnosti. Boljševiki so namreč osnovali na pobudo Trockega takoj po oktobrski revoluciji l. 1917 posebno »Izredno komisijo« (Čerezvičajnaja komisija = Čeka), ki je imela namen voditi boj proti sabotaži, spekulantom in protirevoluciji. Njej na čelu je stal zloglasni rabelj boljševiške revolucije, bivši poljski plemič Džeržinski, ki je znal z organizacijo in delom svoje Čeke tako pripomoči šibki boljševiški stranki do neomejenega gospostva, da je postala ta kmalu glavno sredstvo boljševiške oblasti. Na njeno odpravo sploh ni nihče več mislil, temveč so jo za časa Nepa (meseca februarja l. 1922) le preorganizirali in ji prepustili sploh vso politično upravo v državi. Ob tej priliki so jo tudi prekrstili v »Državno politično upravo« (Gosudarstvenoje političeskoje upravlenje = GPU), a njen voditelj (po smrti Džeržinskega je bil to Menšinski) je postal celo član sveta ljudskih komisarjev. Izprva je poslovala Čeka še kolikor toliko obzirno, od jeseni l. 1918 dalje je pa začela moriti vse vprek. GPU je z zakonom z dne 16. oktobra l. 1922 dobila izrečno pravico izrekati in izvrševati smrtne obsodbe brez redne sodne obravnave. V zadnjih letih vodi GPU Žid Jagoda, ki se je posebno »izkazal« v iztrebljevanju trockistov in v kmetiških uporih. On je poleg Stalina najvplivnejša oseba rdeče republike. Jagodi stoje ob strani bivši mornar Terekov, nazvan »komisar smrti«, Advokin, Černovski, Ferohilov itd. Ogromna večina je Judov.

Čeka, oziroma GPU je tisto strašno sredstvo, s katerim obvladuje neznatna boljševiška manjšina vso neizmerno državo, saj vzbuja strah in trepet povsod. Vsak obtoženec si želi priti vsaj pred redno sodišče, čeprav so ta še tako pristranska, kajti tu ima vsaj nekaj upanja, dočim počne GPU z njim na skrivnem vse, kar se ji ljubi, kajti zanjo ne veljajo ne ustava in ne zakoni, najmanj pa seveda kaka občečloveška morala. Tajen ostane pogosto že zapor sam, tajna je obtožba, tajna obravnava in tajna pogosto tudi obsodba. Ona je

še mnogo, mnogo poslabšana izdaja nekdanje zloglasne carske tajne policije, tako zvane »Ohrane«, ker ima tudi boljševiški režim mnogo šibkejše temelje, nego jih je imel carski. Časih je bilo mogoče kljub »Ohrani« dokaj živahno tajno politično delo, čemur je dokaz vse intenzivno predvojno delo vseh marksističnih strank, danes je pa do korenin zadušeno vse. Stalin sam se je šestkrat izmuznil »Ohrani« in enako vsi drugi revolucijonarji in boljševiški voditelji, Čeka in GPU še nista izpustili nobenega resnejšega nasprotnika živega iz svojih rok. Danes zadostuje za smrtno obsodbo, če je kdo pripadnik demokracije. Nad vsakim posameznim sovjetskim državljanom visi noč in dan ta strašni Damoklejev meč in nihče ni niti za en dan varen življenja, samo da se obdrži peščica boljševiških mogotcev v nekdanjem moskovskem carskem dvoru Kremlju. GPU svoje žrtve najprej duševno in telesno uniči s sredstvi, ki komaj dosegajo fantazijo kakih romanopiscev o srednjeveški inkviziciji, nato izsili iz njih razne samoobtožbe, končno jih pa zverinsko pobije. Večje množice so večkrat postrelili kar s strojnimi puškami, manjše skupine so pa pomorili po kleteh zaporov in navadno sploh brez sodb. Ferohilov je na vrtu GPU v mesečini za zabavo streljal svoje žrtve, Roza Schwarz je po uživanju kokaina hodila v celice in s cigaretami žgala oči jetnikov. Vera Grebenčekov je v Odesi lastnoročno ubila 700 jetnikov, Saenko je v Harkovu svoje žrtve skalpiral itd. To je kultura marksistične diktature proletarijata...

Rodbine so talci za svojce in starši morajo neprestano trepetati za življenje svojih otrok in obratno, saj je bilo pomorjenih na tisoče in tisoče talcev. Vsa sovjetska Rusija je danes ogromna ječa in tam se vrši teror, kakršnih pozna človeška zgodovina pač le malo. Evropski izobraženci se zavzamejo za vsakega vidnejšega komunističnega obdolženca v kapitalističnih državah ter podpisujejo plamteče proteste, molče pa k vsem grozotam v Rusiji, ravno tako kot k grozotam v Mehiki. Kakšno licemerstvo in hinav-

ščina je tedaj, če se komunisti zgražajo zaradi pritiska, ki ga vrše proti njim evropske meščanske države! V Prusiji je bilo v 7 letih (1920—1926) 44 smrtnih obsodb (največ morilcev in sličnih), v Rusiji pa v 8 tednih (od 24. X. do 19. XII. 1929) 144 in to skoro sami politični obsojenci, čeprav so oznanjali poprej smrtno kazen za največji zločin — kapitalizma. A za toliko obsodb je izvedela javnost, koliko je bilo pa resničnih, ne ve seveda nihče. Za umor je v Rusiji 10 let kazni, a tatvine se navadno sploh ne kaznujejo, za političen prestopek pa sledi navadno smrt, kajti človeško življenje je v sovjetskem raju jako poceni. Ruske ječe so vse prenapolnjene, čeprav se za manjše prestopke navadno sploh nihče ne zmeni. Šele v novejši dobi, ko se je zločinstvo v Rusiji le preveč razpaslo, so bili sovjeti prisiljeni seči po ostrejših sredstvih in z zakonom z dne 6. junija l. 1927. uvesti zopet celo smrtno kazen tudi za nepolitične zločine ter se je od tedaj seveda tudi pridno poslužujejo, časih kar v masah.

Pred vojno so boljševiški revolucijonarji in njih predhodniki po vsem svetu obtoževali carizem zaradi izgnanstev v Sibirijo in sličnih političnih preganjanj, danes počno sami isto, le še v postoterjeni meri. Samo od l. 1923—1925 so odgnali v sibirska pregnanstva 72.000 oseb iz vseh slojev. Carski režim je bil zverinski, »proletarski« v Rusiji je še neprimerno krvoločnejši in sramota za ves kulturni svet. Ruska zgodovina se ponavlja in strašna sibirska taborišča za politične kaznjence (»Katorge«) so njen simbol. Carska »Ohrana« je bila vsaj odvisna od rednih sodišč, toda za Čeko in GPU je sam Krilenko to ponovno, a zaman zahteval. GPU lahko zapira, obsoja in mori brez najmanjšega nadzorstva (petrograjska Čeka je n. pr. ustrelila v eni sami noči 512 talcev), saj večina njenih dejanj sploh ne pride nikoli v javnost. Pri njenih sodbah ni treba ne prič in ne dokaznega postopanja in tudi vsaka obramba je nemogoča, ona je le izvršilno orodje najvišjih strankinih mogotcev. Ona vzdržuje cele armade raznih poli-

cistov, ogleduhov, ovaduhov in izzivačev, ima lastne ječe in taborišča za kaznjence, lastno artilerijo, tanke in letala in ona noč in dan nadzira vse in vsakega. Pod njenim tajnim, a ostrim nadzorstvom sta delavec in kmet, tovarniški ravnatelj in sovjetski poslanik v inozemstvu, milijonska velemesta in zadnja sibirska vasica, ona je diktatorjevo oko, ki vidi vse in uho, ki sliši vse in v njenih ječah za vedno ter brez sledu izginjajo vsi, ki jih smatra režim za nevarne. V državah, kjer je popolnoma zadušeno vsako javno mnenje, moreta vladati le anarhija ali pa despotija in to je SSSR. Misel se je združila s surovim nasiljem. Število vseh njenih smrtnih žrtev je neznano, a samo za prva tri leta (od decembra l. 1917 do septembra l. 1921), ko je dejansko vodila vso Rusijo Čeka, je izpričanih 1 milijon 766.188 oseb obojega spola, med katerimi je 28 škofov, 1200 duhovnikov, 775 učiteljev in profesorjev, 8800 zdravnikov, 54.000 častnikov, 260.000 vojakov, 105 tisoč policistov, 48.000 orožnikov, 12.800 uradnikov, 355.000 drugih izobražencev, 192.000 delavcev in 815 tisoč kmetov. Od septembra do konca l. 1921 je padlo nadaljnih 18.351 oseb, l. 1922 okroglo 38.000, l. 1923 so pomorili 112.000 oseb, največ kmetov, l. 1925 novih 14.000 itd. To so samo ugotovljene številke, a vseh žrtev cenijo poznavalci za prvih 15 let na 3 milijone, stotisoči ječe po strašnih taboriščih, a okroglo poldrugi milijon jih je pravočasno pobegnilo v inozemstvo. S proletarijatom samim ni v zgodovini še nihče ravnal tako krvoločno, kot njegovi lastni — »odrešeniki«.

V to število pa še niso všteti stotisoči, ki umirajo po neštetih taboriščih v Sibiriji in v severnoruskih gozdovih. Po odpravi Nepa so romali v ta taborišča nepregledni tisoči izobražencev, trgovcev, kmetov itd., ne zato, ker so zagrešili morda kak prestopek, ampak zgolj zaradi tega, ker ne pripadajo proletarskemu razredu. Nemogoče je ugotoviti točno število teh obsojencev, a samo v taborišču »Solavki« jih je okroglo 250.000, v taboriščih »Vjatka« in »Kotlas« po 200.000,

v sibirskih taboriščih »Kungor«, »Bajkal« in »Amus« skupno 500.000 itd. Tu izvršujejo vsi vprek, duhovniki in kmetje, trgovci in delavci, desni in levi marksisti, izobraženci in drugi »l i š e n c i« (to so osebe, ki so oropane vseh državljanskih pravic, ker ne morejo dokazati svojega proletarskega pokoljenja), starčki in mladina razna p r i s i l n a (t. j. neplačana) d e l a: spravljajo les, grade ceste, železnice itd. Njih življenjske razmere so s t r a š n e, ker dovoljuje vlada za njih oskrbo le po 3 rublje na mesec in umirajo v masah. Samo pri gradbi ogromnega prekopa med Belim in Baltiškim morjem (226 km) je bilo zaposlenih 150.000 takih pregnancev, kjer so delali po 12—14 ur dnevno in večkrat pri mrazu 30—40° pod ničlo. Po dovršitvi prekopa je ostalo živih baje le še 10.000, a 140.000 jih gnije v prekopu in njegovi najbližji okolici.

K o n c e n t r a c i j s k a t a b o r i š č a imajo trojni namen:

a) da se oblastniki znebe vseh neljubih elementov,

b) da iz onih, ki so prav za prav obsojeni na smrt, izžmo še zadnjo delovno moč,

c) da tvorijo strahoten svarilen zgled vsem, ki bi se drznili misliti na kak odpor.

Ker je število deportirancev ogromno (l. 1935 so jih n. pr. cenili na 6 milijonov), je razumljivo, da tvori drugi namen prav zelo važno postavko v komunističnem gospodarstvu, saj so jim ti milijoni obsojencev poceni pripravljali les, s katerim so preplavljali zapadno Evropo (d u m p i n g!), kopali so velikanske prekope, gradili ogromne železniške proge itd., ki jih potem kažejo kot — uspehe socijaliziranega gospodarstva. Zlasti nečloveško je pa dejstvo, da pošiljajo umirat v taborišča tudi na tisoče o t r o k, za katere nočejo ali pa ne znajo drugače preskrbeti. Po poročilu sovjetske »Pravde« (4. X. 1935) jih je n. pr. samo v taborišču blizu Karhumäkije nad 4000.

Taboriščniki so razdeljeni v d v e s k u p i n i, in sicer:

a) v tiste, ki so upravno izgnani,
b) v take, ki so sodno obsojeni v taborišče.

V prvi skupini so navadno cele družine, zlasti kmetiške. Prebivajo po barakah, vrše odrejena dela in se morajo le ob določenih dnevih javljati GPU kontroli, sicer se pa lahko kolikor toliko svobodno gibljejo. Neprimerno težja je pa usoda drugih, ki so neprestano strogo zastraženi in izpostavljeni vsem mučenjem pokvarjenih gospodarjev. Ti so porazdeljeni v »brigade« po 30 do 60 mož. Vodstvo uprave je po večini v rokah Judov. Pri gradnji belomorskega prekopa je imel n. pr. upravo deportirancev v rokah zloglasni Jagoda (sedanji načelnik GPU), njegovi vodilni pomočniki so bili pa Berman, Kogan, Firin, Rappoport, Rotenberg (vsem zapadnim policijam znani kriminalni tip, vodja brezbožniške akcije) i. dr.

Meseca julija l. 1934 je bila GPU p r e o s n o v a n a v redni ljudski komisarijat za notranje zadeve, tajna policija je postala le oddelek tega in njene pravice so bile jako omejene. Če bo to povzročilo kako olajšanje, še ni mogoče presoditi.

To je slika komunističnega »prava« in »pravosodstva« v SSSR. Neznatna manjšina hoče vzdržati tam za vsako ceno svojo diktaturo, ki je vse poprej kot proletarska in izsiliti družabni red, ki se upira vsej človeški naravi. Ker je zato neizvedljiv, nujno doživlja leto za letom nove neuspehe, a diktatorji v svoji slepi strasti ne marajo in ne morejo priznati zmotljivosti svojih načel, temveč na debelo ubijajo in more. Staroveško suženjstvo je bilo sramota človeštva, a sedanji »proletarski režim« v SSSR je z l o č i n.

c) Človek in družba.

Zakaj so boljševiki načelno z a v r g l i d e m o k r a c i j o i n s v o b o d o ter nujno uvedli despotično diktaturo, ki se vzdržuje z zverinskim terorjem? Odgovor na to temeljno vprašanje, ki tvori jedro za razumevanje

boljševiškega komunizma, bomo našli le, če premotrimo vso njegovo miselnost.

Komunizem je naraven odpor proti kapitalističnemu družabnemu redu. Tako v stari Grčiji ali v starem Rimu, kakor tudi v velikih »kulturnih« in »naprednih« državah najnovejše dobe ima gospodarsko ter v precejšnji meri tudi politično moč v rokah majhna peščica kapitalistov, za katere morajo garati tisoči in milijoni. Današnji kapitalistični družabni red je zgrajen tako, da stoji izobilju male peščice nasproti beda mas, nepreglednih ljudskih množic. In osvobojenje teh množic, ki tvorijo pač ogromno večino človeške družbe, ter so obsojene v to, da kopičijo bogastvo neznatni peščici, je bil cilj vseh družboslovcev (socijologov), ki so razmišljali o napakah današnjega ustroja človeške družbe. Prihajali so do različnih zaključkov in predlagali različna sredstva, katerih vseh na tem mestu seveda ne moremo naštevati. Nepregledno množico teh socijologov bi pa v glavnem vendarle lahko delili v dva tabora, ki se med seboj bistveno razlikujeta: v tistega, ki skuša rešiti vprašanje bodočega ustroja človeške družbe pod vidikom nesmrtnosti človeške duše in v tistega, ki duše in Boga sploh ne pripoznava ter vidi človekov zadnji cilj že na tem svetu. Med prvimi zavzemajo vodilno mesto krščanski, zlasti katoliški socijologi, med drugimi pa po svojem pomenu daleč prekašajo vse druge — komunistični (od Babeufa in Blanquija preko Marxa do Lenina).

Komunizem stremi, kakor smo že v začetku te razprave poudarjali, za popolno enakostjo v človeški družbi, ki naj bi se izvedla predvsem s tem, da se odpravi vsaka zasebna lastnina, ki naj preide v skupno, družabno last. Skupnost (kolektiv), družba je komunizmu vse, posameznik nič. Krščanstvo uči, da obstoji človek iz telesa in iz duše, ki je neumrjoča in ima zato vsak posameznik pravico in dolžnost izpopolnjevati svojo dušo ter skrbeti za njeno posmrtno izveličanje. Materijalistični komunizem pa dušo sploh zanikuje, kajti po

njegovem nauku obstoji človek le iz telesa, ki je gola tvar, materija. Telesno blagostanje vseh ljudi, vse človeške družbe kot celote, je komunizmu prvi in zadnji cilj, a ker duše ne priznava, seveda tudi ne more priznati ne njenih lastnih pravic in ne njenega silnega vpliva na celokupno življenje ter iz tega nujno izvirajočih pravic osebnosti. Družba kot taka je zato komunizmu bog, a do najvišje popolnosti izgrajeno pridobivanje telesnih potrebščin (to je gospodarstvo) zanjo prvo, če ne edino sredstvo za njeno osrečenje.

V tem pogledu se razlikuje boljševiška revolucija od vseh, kar jih doslej pomni človeška zgodovina, kajti ona noče le odpraviti raznih vidnih političnih in gospodarskih krivic, temveč izvesti popolen prevrat v vsem pojmovanju zadnjih najglobljih človeških vprašanj, ona hoče popraviti in izpremeniti delo samega Stvarnika, ki je ustvaril človeka s telesom in z dušo. Zgolj materijalistično pojmovanje družbe kot nedeljive celote je bistvo vsega boljševiškega komunizma in vir za razumevanje njegovih nasilnih dejanj na vseh poljih. To njegovo temeljno pojmovanje sveta, ki je za kristjana seveda izrazito krivoverstvo, ga tudi nujno vodi v neizprosen boj proti vsem veram in mu ne dovoljuje nobenega pomirjenja z dosedanjimi naziranji kulturnega človeštva, kajti zanj so vsa le zavezniki in opore kapitalizma. Komunistično urejena družba na tem svetu, ki jo bo izvedla boljševiška stranka, naj človeštvu nadomesti vso potrebo po Odrešeniku in po posmrtnem izveličanju, ki ju proglaša za nezmisel. In za ta veliki cilj ima stranka pravico uporabljati tudi prav vsa, tudi najbrutalnejša sredstva in jih tudi uporablja. Komunistična družba, ki je sama sebi namen in ki ne pozna nobenega višjega ali nadaljnega cilja, ima tudi pravico, da si popolnoma podredi vsakega posameznika, kajti človek bo itak našel v tej družbi vse, po čemer stremi, ona postane bog. Razne zapadnoevropske socijalno demokratične stranke so na ta pravi

cilj marksističnega komunizma nekako pozabile in se zadovoljujejo s krpanjem sedanjega kapitalističnega družabnega reda, a v boljševizmu je izbruhnil zopet z vso silo na dan. Ti ga hočejo res izvesti, zato se tudi upravičeno proglašajo za edine prave marksiste.

V komunistični družbi mora posameznik popolnoma izginiti, postati mora le brezdušen drobec kolektiva (celote, skupnosti), kajti ta ne sovraži ničesar bolj kot uveljavljanje vsake osebnosti. Boljševiki trdno verujejo v ustvarjajočo silo kolektiva, zato označujejo svoje gospostvo tudi z gospostvom mase. Kolektiv (pri boljševikih je njegova oblika proletarijat, pri fašizmih pa »nacija«, v tem pogledu imata namreč oba iste korenine) ima sebe za zadnji in najvišji cilj, ne priznava nadtvarnega Stvarnika, temveč malikuje pred samim seboj. Ljudje po materijalističnem pojmovanju niso ustvarjeni za Boga, temveč za to, da služijo kolektivu, vsakdo ima le tolikšno vrednost, kolikor koristi kolektivu, ki je nekakšno božanstvo. Kdor misli v kolektivu po svoje, ga proglasi ta za izdajico, ki jo je treba poteptati in uničiti, kajti kolektiv je najokrutnejši gospodar, ki ne pripušča in ne priznava nobenih naravnih pravic posameznika in osebnosti, razen onih, ki mu jih sam daje. Te so pa zopet zgolj kolektivnega značaja, ki poedincu le dovoljujejo, da sme biti kolesce v ogromnem stroju, kamenček v silni stavbi kolektiva. Kolektiv hoče popolno enakost vseh: obleči človeštvo v uniformo in ga vtakniti v kasarno, ki jo komandira diktator. Kolektivizirano človeštvo je topa čreda in ne več vsota posameznih oseb, otrok božjih. Stoletja se je človeštvo borilo proti izrabljanju človeka po človeku, v najnovejši dobi se pa uveljavlja nad njim najstrašnejši izkoriščevalec, to je tisti kolektiv, ki je proglasil samega sebe za boga. In ustvaritvi tega kolektiva posvečuje boljševizem vse: znanost in umetnost, kulturo in gospodarstvo. Vse to ima zanj le toliko vrednosti in pomena, kolikor služi ustvaritvi kolektiva. To vodi nujno do naravnost bar-

barske omejenosti duševnega obzorja, kajti za materijalistični kolektiv obstoja samo tehnična in politična resničnost, v kateri ni prostora ne za vero, ne za svobodo in sploh za nobene netvarne dobrine.

Zunanji izraz kolektiva je masa, množica v organizaciji, v klubu, na ulici, zlasti pa pri manifestacijah in demonstracijah. Tedaj pride prav za prav do izraza njegova prava narava, ki je strašna v izbruhih svojih čuvstev, kajti tedaj izginejo vse plemenite lastnosti posameznikov in pojavlja se le prirodni živalski nagon telesnosti, barbarski goni plemena. Kolektivna duša mase pa zopet izgine, kakor hitro zapuste množice ceste, tovarne ali zborovališča, kajti, ko se množica razide po svojih domovih, se kolektiv razkroji v večje ali manjše število posameznih oseb, ki postanejo doma, pri toplem ognjišču vnovič ljudje s telesom in z — dušo. Zato hoče boljševizem tudi ubiti dom in rodbino, kajti duša posameznikov mu je le v oviru, saj pozna on le kolektivno dušo mase, kateri naj služi vse od gospodarstva do umetnosti. Njemu je cilj kolektivni človek, ki ga slika najznačilnejši boljševiški pesnik, D. Bednij: »Milijonsko nožni: eno telo. Tlak se lomi. — Milijonske mase: eno srce, ena volja, en korak! — Enak korak! Enak korak!...« Posameznik se mora utopiti v milijonski masi in ta cilj je vreden vseh žrtev, on posvečuje vsa sredstva. To misel komunizma je boljševizem še prav posebno podčrtal, kar si moremo razlagati pač iz ruske zgodovine, kajti tam je podložništvo (nevoljništvo) do najnovejše dobe ubijalo vsako osebnost. Gorkij, največji pisatelj boljševizma, je že davno pred revolucijo izdal spis »Uničenje osebnosti« in Lunačarski, dolgoletni ljudski komisar za prosveto, ki se je rahlo zavzemal za pravice osebnosti, je bil proglašen za »krivoverca« in strmoglavljen. Ruski komunizem se ne zadovoljuje z nravno prosto osebnostjo in ne išče njegove enakosti, temveč hoče popolno materijalno enakost. V tem pogledu gredo boljševiki mnogo dlje nego

njih zapadno-evropski očetje in so zavrgli vse, kar je tudi v zapadno-evropskih razlagah socijalizma in komunizma še spominjalo na duševno. Tem je bil gospodarski kolektivizem le s r e d s t v o za popolno osvobojenje človeka iz kapitalističnih okov, boljševikom je pa c i l j. Zato so tudi brezobzirno z a v r g l i v s o n e m a t e r i j a l i s t i č n o z n a n o s t in dekretirali n e z m o t l j i v o s t n a j b o l j p r o s t a š k e g a m a t e r i j a l i z m a. Tudi to odgovarja topi naravi kulturno zaostalih ruskih mas, vzgojenih v stoletni sužnjosti, ki se brani vsake osebne odgovornosti in se raje utaplja v kolektiv, čeprav zahteva ta slepo ubogljivost. Do najnovejše dobe je bila zato tudi uprava vseh boljševiških ustanov kolektivna, kolegijalna in šele l. 1934 so hudi neuspehi boljševike proti njih pravi volji prisilili povsod odpraviti kolegije ter poveriti izvrševanje svojih ukazov odgovornim posameznikom.

Nujna posledica takega temeljnega gledanja na človeka in na družbo je tudi m e h a n i z a c i j a vsega življenja. Ves kulturni svet gleda v tem največje p r o k l e t s t v o, ki ga je prinesel človeštvu kapitalizem s svojo m o d e r n o t e h n i k o, a boljševiki imajo to mehanizacijo za blagoslov, za vir sreče v bodoči komunistični družbi. Nekomunist išče srečo v tistih ostankih duševnosti, ki je še ni ubila kapitalistična tehnika s svojo mehanizacijo, boljševiki pa naravnost streme za popolno in vsestransko mehanizacijo, ker ta pač ne potrebuje duše. Ustanovili so celo poseben »Zavod za znanstveno organizacijo dela in mehanizacijo človeka«, ki ga vodi Gastjev. Tehnika bi po mnenju ostalega kulturnega človeštva morala služiti osvobojenju človeške osebnosti, ne pa človeka z a s u ž n j i t i s t r o j u, kajti človek ni predmet gospodarstva. Zato se človek tovarne tudi nehote nekako b o j i, pred mehanizacijo se pa zgraža. Toda boljševikom je ravno ta pravi ideal, zato tudi tako občudovanje zmehanizirane Amerike, pri čemer se pa ne zavedajo, da skuša biti tudi Amerikanec vsaj izven tovarne — človek. Tehnika je postala boljše-

vikom edina vera, stroj pa edini bog njihovega kolektiva.

Kam pa to vede, morajo včasih priznati celo boljševiki sami. Stalin je n. pr. spomladi l. 1935 dejal: »Po načrtu smo razvili industrijo... Ko se nam je posrečilo, da smo se rešili pomanjkanja tehnike, smo pričeli čutiti novo pomanjkanje in sicer ljudi... Smo v posesti tehnike, toda manjka nam ljudi. Abstraktna tehnika je mrtva, edinole tehnika, nad katero vlada človek, more ustvarjati čudeže. Ko bi danes sovjeti imeli ljudi, ki razumejo tehniko, bi mogli trikrat in štirikrat več proizvajati kakor danes. V tem slučaju bi se tudi z ljudmi ne delalo na tak nečuven način, kakor se postopa z njimi danes. Tudi bi ne bilo sedanjega brezdušnega birokratizma... Staro geslo, tehnika vse odloča, nima danes več nobene veljave, kajti ljudje so tisti, ki vse odločajo. Človek je najdragocenejši materijal.« Ker so te misli nezdružljive z grobim materijalizmom, na katerem komunizem bistveno sloni, ostanejo seveda za enkrat še osamljeni pojavi, čeprav so jih na zapadu že davno klasično formulirali Kaiserling, Dianiel-Rops in drugi misleci. V komunizmu je človek moral postati brezoblična in brezosebna masa. Božanstvo organizacije, ki ga je ustvarilo božanstvo tehnike, je oropalo človeka vseh osebnostnih vrlin in vrednot. Ideal je postal kolektiviziran človek, priklenjen na neko abstraktno idejo, na neko brezimno družbo, na maso, ki se ne da ne obseči in ne imenovati ter mu ne da možnosti, da bi se mogel razviti v določeno osebnost, v človeka. To bi bilo proti osnovni dogmi komunizma. Kolektiviziran človek ni svoboden, zato tudi ni odgovoren in inicijativen. A prvi pogoj duhovnega ustvarjanja je svoboda, dočim so komunizem, kolektiv in diktatura v nujni medsebojni zvezi in tu je tudi tista mrtva točka, s katere komunizem ne more ter ne zna in kjer se končno mora onemogočiti.

V takem ozračju seveda ne more biti prostora za nobeno znanost, ki bi priznavala in gradila na duševv-

nosti in na idealizmu. Lenin je bil mnenja, da je idealistična filozofija modroslovje tistih, ki so odtrgani od proizvajalnega dela, a filozofija delovnega ljudstva da more biti le materijalizem. Glede na to je začela Leninova Rusija seveda takoj tudi neizprosen boj proti vsej idealistični filozofiji, češ da je škodljiva družbi. Idealist išče zadnjih ciljev človeka in življenja, materijalist išče le vzroke življenjskih pojavov, ker hoče postati njih gospodar in nadomestiti Boga. Zato je v Rusiji tudi dovoljen le materijalizem, čigar najbolj znani poljudni oznanjevalec je tam Buharin. Uničenje idealizma naj bi kronalo posrečeno boljševiško politično revolucijo, kajti le v tem vidijo jamstvo za trajnost svoje oblasti. Odtod tudi ogorčen boj proti vsem veram in idealističnim nazorom sploh. V to svrho so začeli takoj po prevzemu oblasti radikalno »čistiti« univerze in knjižnice, na stotine znanih učenjakov (zgodovinarjev, juristov, filozofov itd.) je moralo pobegniti, ali so pa padli kot krvave žrtve terorja, nematerijalistični pisatelji so bili pa po večini prepovedani. Z diktaturo boljševizma je nujno zavladala tudi diktatura materijalizma. In ker je bil Lenin sam brez globlje filozofske izobrazbe, je pobijal nasprotnike materijalizma z zmerjanjem, tako obstoja tudi še danes glavno utemeljevanje boljševiških modroslovcev v zmerjanju.

Po naukih materijalističnih filozofov je bila v začetku le mrtva tvar, materija. Iz presnavljanja te materije se je rodilo življenje, iz tega pa duh, mišljenje in čuvstvovanje, ki tudi ni nič drugega nego presnavljanje materije, a kultura, umetnost, vera, znanost itd. in končno družba sama so le najvišje organizacijske oblike tega presnavljanja in večnega gibanja (dialektika). Pogoj in vir družbe in duhovnosti so le gospodarski pogoji, enako pa potem seveda tudi nravnosti, vere in umetnosti. Resna znanost je že pred pol stoletja dokazala zmotnost tega materijalističnega modroslovja, vendar se je ohranilo do današnjega dneva kot temelj marksistič-

nega komunizma. Po boljševiškem naziranju imata filozofija in znanost le toliko zmisla, kolikor ju je mogoče praktično uporabiti, kajti dočim bi si radi drugi filozofi svet in življenje razložili, ga je pa hotel Lenin preoblikovati, izpremeniti. V to svrho si hočejo boljševiki podvreči vso znanost, jo temeljito očistiti vseh idealističnih primesi in jo ugnesti v materijalistične ojnice. Boljševiška znanost je zato omejena, ona ne sme iskati zadnjih ciljev in vzrokov, kajti kakor hitro dospe do mrtve materije, ji zakriči sovjetska policija svoj neizprosni: »Stoj!« Kjerkoli se boje, da bi utegnila izslediti za njih goli materijalizem neprijetna dognanja, jo brezobzirno onemogočijo. Ona sme le utemeljevati materijalizem in služiti mehanizaciji kolektiva, zato je skrajno reakcijonarna in nestrpna. Dočim hočejo zapadni socijalisti, četudi s pomočjo marksističnega komunizma, delavca vendarle nravno in duhovno osvoboditi, so ga pa boljševiki popolnoma zasužnjili mehaniziranemu državnemu kolektivu.

Tako boljševiško pojmovanje človeka, družbe in življenja nam šele razloži tudi njih nasilne vladne metode, brezobzirnost, intenzivnost njih propagande in odpravo vse duhovne svobode. Oni hočejo do dna izizpremeniti vsega človeka in vse življenje ter za vsako ceno ustvariti kolektiv v materijalističnem zmislu in s komunistično obliko. Da dosežejo ta cilj, morajo brezobzirno odstraniti vse ovire in poskusiti vsa sredstva. Pravijo, da bo v komunistični družbi država kot taka ugasnila in da se bo urejevala družba sama brez sile in pritiska, vsled česar je teror le prehodnega značaja in služi le koreniti odstranitvi ovir. Toda v resnici se v sovjetski Rusiji pritisk tem bolj veča, čim bolj so te ovire že odstranili in vsi vodilni diktatorji so tudi že ponovno poudarjali, da o uvedbi kake svobode ne more biti niti govora. Teror in sila, ki so ju uvedli za ustrahovanje nasprotnikov, sta se razvila v trajno vladno obliko, pod katero ne ječe le nasprotniki režima,

temveč v skoro isti meri njegovi dozdevni nositelji sami, to je proletarijat in celo člani stranke. Še več, ravno najzaslužnejši poborniki boljševiške revolucije so skoro do poslednjega postali že sami žrtve istega terorja, ki so ga sami ustoličili.

Tako uvajajo boljševiki v novi obliki zopet vse grehe nekdanjega carističnega režima, proti katerim so se tako trdo borili. Vzgaja se zopet pasje uslužno in hlapčevsko pokorno stremuštvo in boljševiški uradnik je le druga izdaja carskega, pri tem ima pa navadno še manj strokovnega znanja in njegova moč je še manj omejena z zakoni in drugimi oziri, kot je bila pa pri carskem. Pritisk se vsak dan bolj stopnjuje in to pri masah nujno ubija tudi vero v obljubljeni komunistični raj. Širokih ruskih mas se zato polaščata prav taka brezčutna potrpežljivost in topa udanost, kakršni so kazale stoletja napram carizmu. Boljševiki bi radi s silo, z grožnjami, s propagando in z napihnjenimi sklepi razgibali široke ljudske mase in ustvarili iz njih zaželjeni kolektiv, ki bi mehanično, a točno izvrševal voljo diktatorjev, toda ravno vedno nova in nova prisilna sredstva, s katerimi hočejo izsiliti svojo voljo, so nam najjasnejši dokaz, da ostajajo njih vztrajna prizadevanja vendarle brez globljih sadov, kajti celo ruska narava se upira popolni utopitvi v brezdušni kolektiv. Kolikor pa s silo dosezajo uspehov, vodijo ti le k novemu zasužnjenju mas. Brezpomembno je pri tem, če vodijo to suženjstvo slučajno oblastniki proletarskega pokoljenja in se poslužujejo marksističnih gesel, kajti bistveno se prav nič ne razlikuje od kateregakoli drugega suženjstva. Da s surovo silo ne bo mogoče nikoli vzgojiti niti svobodnega in samostojnega kolektiva, je menda jasno, kvečjemu večjo ali manjšo množico mehaniziranih kolektivnih ljudi, to je — topih sužnjev moderne tehnike. To je nujna posledica njih stremljenja vpreči človeka popolnoma v službo komunistične države in družabnega reda, ki ga hočejo izsiliti. Boljševizmu namreč ne gre le za ohranitev njegove politične oblasti,

temveč sega mnogo globlje v življenje posameznika in vse družbe. Posameznik in družba se morata vsa in popolnoma zliti v komunistični red, poleg katerega ne sme obstojati ničesar drugega, najmanj pa kako notranje duševno življenje, ki bi ne bilo v skladu z dušo komunističnega kolektiva. Samo to ima zmisel, kar služi in se uklanja temu cilju, zato je tudi nemogoče kakršnokoli pomirjenje, sporazum ali sodelovanje med boljševiškim komunizmom in drugimi svetovnimi naziranji.

č) Vera in cerkev.

Najhujši oviri za ustvarjanje »kolektivnega človeka« sta nedvomno vera in rodbina, kajti tu prideta bolj nego kjerkoli drugod do najglobljega izraza človekova osebnost in duša. Zato je tudi popolnoma naravno, da so začeli boljševiki že kmalu po prevzemu oblasti strasten in neutrudljiv boj proti obema, zlasti še, ker sta bili ti dve v Rusiji posebno globoko zakoreninjeni. Že z odlokom z dne 23. januarja l. 1918 so odredili ločitev cerkve od države in proglasili »svobodo bogoslužja«, a v § 13 prve ustave iz l. 1918 so izjavili: »da se zavaruje delovnemu ljudstvu dejanska svoboda vesti, se loči cerkev od države in šola od cerkve, vsem državljanom se pripozna pravica do svobodne verske in protiverske propagande«. Da, ko bi res ostalo vsaj pri tej ustavni določbi, kako drugače bi izgledala danes sovjetska Rusija!

V ruskem pravoslavju je bilo pred revolucijo mnogo gnilega in trhlega. Carizem je že pod carjem Pavlom I. ponižal cerkev v svojo deklo in ogromno število duhovščine ni bilo prav za prav nič drugega kot del carističnega birokratičnega aparata, ki je moral služiti režimu. Sveti sinod, najvišja cerkvena oblast, je bil sestavljen iz zanesljivih birokratov in reakcijonarjev, cerkveni koncil, ki bi izvedel času primerne reforme, ni bil sklican že 300 let in režimu je najbolj prijalo, če je puščal rusko pravoslavno cerkev celo brez vrhovnega

cerkvenega poglavarja, to je patrijarha. Navedene prve boljševiške reforme ruski cerkvi in njenemu poslanstvu zato niti niso bile v škodo, kajti osvobodile so jo stoletnega dušljivega oklepa carističnega nazadnjaštva in ji vrnile svobodo, ki jo cerkev za izvrševanje svojega poslanstva neobhodno potrebuje. Glede na to je zavel prve mesece po revoluciji v cerkvi tudi jako blagodejen in svež veter. Po skoro stoletnem presledku je bil izvoljen zopet patrijarh (Tihon) in vse je kazalo, da se bo prerodila cerkev iz svojih lastnih notranjih sil.

Toda obetana svoboda se je izpremenila kmalu v preganjanje, kakršnih ne pomni krščanstvo že izza prvih stoletij svojega obstoja. Postalo je še tem strašnejše, čim več moči ima moderna država nego so jo imele staroveške. Boljševiški materijalisti so mislili, da se bo sesula cerkev že s samo ločitvijo od države in z odpravo veronauka iz šol, toda ona se je izkazala kmalu za najbolj trdoživo staro ustanovo, kajti bila je globoko zakoreninjena v najširših plasteh ruskega naroda.

Ker so hoteli do dna uničiti ves stari družabni red in ustvariti za vsako ceno kolektivnega, so kmalu opustili svoje prvotno načelo, da je vera zasebna zadeva vsakega posameznika in prešli so v najhujši protiverski boj, kajti uvideli so, da bodo s samo protiversko propagando brez istočasnega uničenja cerkve opravili le malo. Že dne 1. marca l. 1918 so ustavili plače vsej duhovščini, a da bi odvzeli cerkvi še vse gospodarske pogoje obstanka, so prešli takoj nato še k razlaščevanju cerkvenih posestev. Duhovnikom so seveda odrekli volivno pravico, njihovi otroci niso bili sprejeti v nobeno višjo šolo in v nobeno službo, naložili so jim posebne davke, odrekli pravico do prejema živil in samostojnih stanovanj, a tistim, ki so jih vzeli pod streho, so naložili posebno hude davke.

Bogastvo ruske pravoslavne cerkve je bilo pred revolucijo res veliko, kajti carizem je hotel

ravno z gmotnim obsipanjem visokih cerkvenih dostojanstvenikov in vodilnih samostanov cerkev še bolj prikleniti nase in zadušiti v njej željo po notranjih reformah. Bilo je v Rusiji:

93 samostanov, ki so imeli do 110 ha zemlje
268 samostanov, ki so imeli do 546 ha zemlje
153 samostanov, ki so imeli do 3.277 ha zemlje
19 samostanov, ki so imeli do 10.925 ha zemlje
6 samostanov, ki so imeli do 72.100 ha zemlje

Vse zemlje je imela ruska cerkev 2,611.000 desetin (1 desetina= 10.925 m²), razen tega še za okroglo 100 milijonov zlatih rubljev gotovine in neizmerno bogastvo v premičninah (dragocenostih itd.), ki so jih boljševiki zaplenili meseca februarja l. 1922 pod pretvezo, da rabijo denar za stradajoče. Boljševiki so z zaplembo tega imetja zadeli v srce vso organizacijo pravoslavne cerkve, ki je ostala naenkrat brez sredstev za vzdrževanje svojih številnih ustanov, a nižja duhovščina, ki je živela s svojimi številnimi družinami že poprej po večini skoro bedno, je bila čez noč proletarizirana ter obsojena v izstradanje, kajti niso ji prepovedali samo poučevanje mladine v šoli, temveč so prepovedali tudi ljudstvu vse dajatve popom. Začasno so jim milostno in brezplačno prepustili le še cerkve in neobhodno potrebne predmete za izvrševanje bogoslužja, a le v kolikor to »ne ovira javnega reda«. Ta omejitev jim je služila za prepoved procesij, cerkvenih pokopov in drugih verskih opravil.

Ti boljševiški ukrepi so seveda zrušili vse dotedanje socijalno stališče popov, ki so bili izenačeni s popolnoma neukimi voditelji raznih verskih ločin. Da se cerkveni dostojanstveniki s patrijarhom Tihonom na čelu niso mogli sprijazniti s temi ukrepi, je razumljivo, večina njih je bila pa seveda tudi sicer bolj naklonjena staremu carskemu režimu nego boljševiškim brezbožnežem, kar bo tudi umljivo samo po sebi! Glede na to je začela cerkev tudi hud boj proti boljševiški revoluciji. Tihon je izobčil vse, ki bi iz-

vrševali sovjetske dekrete o razlastitvi cerkvenega imetja in dal pobudo za organiziran odpor (seveda ne z orožjem) proti tistim sovjetskim odredbam, ki so se tikale vere in cerkve.

To je dalo boljševikom dobro došel povod za še hujši pritisk, kajti takoj v začetku se zaradi globoke vernosti ruskih množic še niso upali nastopati odkrito in z vso silo. Toda sedaj so jim jako olajševale njih nakane tudi notranje razmere v ruski cerkvi sami. En del duhovščine je namreč občutil poprejšnje zasužnjenje cerkve carizmu (cezaropapizem) kot največjo nesrečo zanjo, zato je naravnost pozdravil ločitev cerkve od države, se skušal sprijazniti z boljševiškim režimom, poglobiti versko življenje in izvesti prepotrebne reforme že okostenelega pravoslavja, ki se je prav od definitivnega razkola l. 1054 dalje tako trdovratno upiralo vsaki preuredbi, drugi del pa sicer ni hotel ničesar slišati o boljševikih, vendar je tudi ta smatral razmere, kakršne so vladale pod carji, za nevzdržne, a večina je seveda v vsem vztrajala ob strani svojih škofov in patrijarha Tihona. Tako so v sami ruski pravoslavni cerkvi vzplamtela huda notranja nasprotstva, ki so se izražala v ogorčenih polemikah med vodilnimi cerkvenimi dostojanstveniki ter med posvetno in redovno duhovščino. Razmere so postale v marsičem slične velikemu verskemu prevratu, ki se je vršil v ostali Evropi sredi XVI. stoletja na pobudo M. Luthra.

V takih notranjih razmerah v pravoslavju samem so imeli boljševiki stališče jako olajšano in navalili so lahko z vso silo na cerkev. Zaprli in postrelili so samo v prvih letih 2 metropolita, 3 nadškofe, 33 škofov, 1219 duhovnikov in nešteto redovnikov ter redovnic. Pri bogoslužju so izzivali nerede, da so imeli potem priliko cerkve zapreti in jih rekvirirati za svoje strankine organizacije kot zborovalne dvorane, kinematografe itd. Organizirali so posebne čete, ki so motile v cerkvah službo božjo, kar je vodilo pogosto do

ogorčenega odpora ljudstva in to so potem boljševiške oblasti izrabljale za zapiranje cerkva in za moritve duhovnikov.

Nekako programatično so formulirali boljševiki svoje stališče napram veri l. 1923. na kongresu III. internacijonale. V tozadevni resoluciji pravijo: »Komunisti zahtevajo, da bodi v e r a p r i v a t n a z a d e v a napram meščanski državi, toda v nobenem slučaju ne smejo komunisti zastopati stališča, da je privatna zadeva tudi v odnosu napram komunistični stranki ... Komunistična predstraža delavskega razreda se ne sme ravnodušno zadržati napram ... verskemu mračnjaštvu. Ona ima dolžnost, da ... vcepi svojim članom tudi ostro začrtan enoten svetovni nazor marksizma, katerega b i s t v e n i d e l j e a t e i z e m. Samo po sebi je umevno, da se mora protiverska propaganda vršiti izredno previdno in temeljito premišljeno z ozirom na plasti, med katerimi se taka propaganda vrši. Protiverska propaganda komunistov se mora razširiti z l a s t i m e d m l a d i n o, in sicer po temeljitem načrtu ter upoštevajoč vse posebne okolnosti. V komunistični stranki mas se nahajajo tudi člani, ki se še niso povsem osvobodili verskih razpoloženj in predsodkov. Toda stranka kot celota in zlasti njeni vodilni krogi morajo pobijati verske predsodke in na smotren način propagirati ateizem ... Zlasti morajo komunisti v agitaciji za delavsko-kmetsko vlado neprestano naglašati, da s tem predlagajo bratsko zvezo vsem onim, ki delajo, brez ozira na to ali so verni ali brezbožni.«

Patrijarh Tihon je vzpodbujal ljudstvo k vztrajnosti, vendar je kljub notranji vernosti ruskega človeka dosegel le malo uspehov, kajti duhovščina sama zaradi svoje tesne poprejšnje povezanosti s carističnim režimom po večini ni uživala prevelike naklonjenosti ljudstva. To je dalo boljševikom končno pogum, da so z a p r l i c e l o s a m e g a p a t r i j a r h a (l. 1923) in začeli strasten in nad vse surov boj proti veri sami. Trošili so ogromne vsote za nepopisno protiversko propagando, ki naj bi izpre-

obračala ljudstvo k »znanstvenemu« materijalizmu. Uprizarjali so javne »učene prepire« za vero in proti veri, kjer je bil tisti, ki je bil določen za zagovornika verskih resnic, nazadnje seveda vedno osmešen, izdajali so na milijone podlih sramotilnih spisov in letakov proti veri in cerkvi in vprizarjali zasramovalne prireditve proti bogoslužnim obredom. Ker so bili oznanjevalci brezbožja med ljudskimi masami navadno puhli nevedneži, ki so opletali s frazami, katerih sami niso razumeli in seveda tudi niso mogli dosegati zaželjenih uspehov s tako »znanstveno« propagando, so vpregli v boj proti veri zlasti Komsomol, med katerim je tvorila tedaj še prav znaten del mladina raznih nekrščanskih azijskih narodov. Ob največjih praznikih so vprizarjali po cestah, po rekviriranih cerkvah in drugod ogromne prireditve, namenjene zasramovanju Boga, Marije, svetnikov in drugih verskih svetinj ljudstva. Prirejali so »rdeče maše«, »rdeče krste«, »rdeče procesije« itd. Pri tem se pa niso omejevali le na mesta, temveč so navalili z vso silo tudi na vasi. Vse je po dobro premišljenem načrtu vodila posebna centrala iz Moskve. Ustanavljala so se posebna protiverska gledališča in boljševiški pesnik Bednij je zlagal cele kopice zasramovalnih pesmi, ki so jih porabljali ob teh prilikah. Da bi verska čuvstva še bolj ponižali, so z odlokom z dne 23. februarja 1922 odredili po cerkvah še zaplenitev svetniških relikvij in njih prenos v higijenski muzej. Tam so potem poleg svetniške mumije položili mumijo balzamiranega ponarejevalca denarja, podgane in žabe, kar naj bi pomagalo vršiti protiversko propagando. Za veliko noč l. 1924 je vprizorilo 150.000 komsomolcev na 120 mestih v Petrogradu bogokleten »napad na nebesa«, medtem ko so verniki napolnili cerkve.

Vsi ti boljševiški napori so pa porajali ravno nasproten uspeh, nego so ga boljševiki pričakovali. Zdravi naravi ruskega človeka so se te oblike protiverskega boja gnusile in zanimanje za verska vprašanja

je le naraščalo. Na skrivnem so začeli pridno g o j i t i v e r s k i p o u k, čeprav ga je Čeka krvavo zatirala, kajti pojavljala se je celo ž e l j a p o m u č e n i š t v u. Zaprti patrijarh je od dne do dne pridobival na ugledu, porajala se je prava v e r s k a s t r a s t in zaradi globoke verske čuvstvenosti na eni strani ter plitke verske izobrazbe na drugi strani je začelo pri neukih ljudskih masah še bolj cveteti v e r s k o l o č i n a r s t v o. Verske ločine (sekte) so bile že od nekdaj pri ruskem pravoslavju bolj razvile nego kjerkoli drugod. Poznavalci Rusije trdijo, da je živela že pred vojno e n a t r e t j i n a R u s o v v bolj ali manj zmedenih krivoverskih ločinah, ki so se pojavljale iz osrčja ruskih mas samih in katerih je bilo tam na stotine (n. pr. raskolniki, njemoljaki, medaljščiki, straniki, njeplatelščiki, duhoborci itd., itd.). Mnoge izmed njih so že davno pred vojno oznanjale nauke, ki jih zasledimo pozneje tudi pri boljševikih Nekatere so n. pr. zahtevale skupno lastnino, druge skupnost žena, tretje so učile dosego nebes že na tem svetu, četrte so proglašale za najhujšega sovražnika ljudstva bogatine in pope, pete so zametovale rodbino in vsako oblast itd.

Tudi boljševizem sam ima premnogo črt tega značilnega ruskega n a g n j e n j a k s e k t a r s t v u, zaradi česar mnogi tudi trdijo, da bi bil komunizem pri kateremkoli drugem narodu vsaj v tej obliki nemogoč. Združil je na eni strani mnogo že navedenih naukov, ki so jih oznanjale razne ruske sekte, na drugi pa kaže tudi on vso tisto strastnost in n e s t r p n o s t, ki jo opažamo sicer le pri verskih sektah. Resnična znanost ni napram veri nikoli tako nestrpno sovražna kot boljševizem, ker stremi vedno k r e s n i c i, le po drugi poti kot vera. Ker pa boljševiški materijalizem nikakor ne vzdrži znanstvene kritike, izpreminja svoj nauk nujno v nekako novo verstvo, ki naj bi zamenjalo dosedanje pravoslavje, obenem pa oznanja strastno sovraštvo napram vsem, ki ne trobijo v njegov rog. Celo Lenin sam se ni boril proti verstvu z znanstvenim orožjem, kot de-

lajo to brezverci v zapadni Evropi, temveč s surovim in besnim zmerjanjem. Pri svojih pristaših ni trpel niti sence kakega verskega čuta, saj je sam dejal: »Vsak razgovor o Bogu je neizrečeno prostaštvo«, in dne 14. novembra l. 1913 je pisal Gorkemu: »Vsak človek, ki se peča z mislimi o Bogu, ponesnaži samega sebe«. Izdal je poseben spis »Socijalizem in vera«, v katerem je zapisal znani stavek: »Vera je opij (strup) za ljudstvo, nekako njegovo duševno žganje«. Ker je komunist Höglund trdil, da vera in komunizem nista nezdružljiva, je bil izključen iz III. internacijonale. In na VIII. strankinem kongresu je bil potrjen § 82. razlage programa boljševiške stranke, ki pravi, da se vera in komunizem ne moreta združiti ne praktično in ne teoretično. To § 92 potem še podrobno utemeljuje ter zaključuje: »Mi ne smemo mirovati, mi ne smemo prepustiti uničenja vere bodočnosti«. V to svrho je treba uporabljati »izzivanja in ovaduštvo, omejevanje zakonitih pravic duhovščine in njih uvrščevanje v rdečo armado, izgon iz cerkva in njihovih hiš, težka prisilna dela itd.« Leninova strastna zagrizenost je šla tako daleč, da je dejal, da je vseeno, če poginejo tri četrtine človeštva, samo da zmaga komunizem. Ta strast in pa zlasti obljubljanje nebes že na tem svetu, sta morala najti pristaše med ruskim ljudstvom, ki je že po naravi tako nagnjeno k sektantstvu, saj končno tudi v mnogih pogledih boljševizem ni bil nič drugega kot le ena izmed neštetih ruskih verskih sekt, odeta v materijalistične in komunistične krilatice zapadne Evrope. Ker človeška duša hoče Boga, so ji postavili boljševiki namesto njega dva malika, namreč — stroj in kolektiv.

Spričo notranjega razsula ruske pravoslavne cerkve in nekake verske anarhije, ki je spričo tega in boljševiške propagande nastopila, je sektantstvo, ki se je bolj ali manj oddaljevalo od pravega pravoslavja, v Rusiji še bolj zacvetelo. Pojavljala sta se na eni strani pravi verski, na drugi strani pa sektar ski fanatizem.

Nekateri so oznanjali konec sveta, češ da je Antikrist že tu v plašču komunizma, drugod so se pa porajale verske sekte z mnogimi znaki boljševiške miselnosti (n. pr. Zveza delovnih versko-komunističnih občin), ki so proglašale vsako cerkveno organizacijo za potvorbo pravega verskega nauka. Učile so, da je komunizem v popolnem soglasju s pravim Kristusovim naukom in da bo božje kraljestvo že na tem svetu ustvaril ruski proletarijat in da je treba pridobiti zanj tudi druge narode.

Te verske zmede je še povečevala vedno hujša notranja kriza ruske pravoslavne cerkve same. Že l. 1921 so začeli mnogi pravoslavni duhovniki obtoževati patrijarha Tihona, češ da ni znal preprečiti krvavega boljševiškega preganjanja. V svojem naivnem nepoznanju boljševizma so zahtevali sporazum cerkve s sovjeti, pojavljalo se je močno izstopanje iz cerkve in tvoritev novih verskih ločin, katerim so se pridruževali tudi mnogi popi, navzeti novih revolucijonarnih in boljševiških gesel. Nasprotstvo proti Tihonu je tako naraščalo, da je ta l. 1922 odstopil, a nova začasna vrhovna cerkvena uprava je naletela na trdovraten odpor pristašev starega pravoslavja in večine duhovščine. To je vodilo končno do popolnega razkola. Voditelj boljševikom prijazne duhovščine, Krasnicki, nekak ruski Luther, je še obdržal stari cerkveni obrednik, toda sicer je zahteval temeljitih cerkvenih reform in čim dalekosežnejše zbližanje s sovjeti. Že l. 1922 je sklical velik kongres svojih pristašev in je ustanovil z z njimi tako zvano »Vserusko živo cerkev«, ki se je proglasila za vero delavcev in kmetov, sprejela celo vrsto boljševiških zahtev in žrtvovala celo več verskih dogem. Toda tudi ta ni ostala dolgo enotna. Od nje se je ločil najprej metropolit Antonin in ustanovil »Cerkveni preporod«, ki ni soglašal z vsemi novotarijami »Žive cerkve« in je pristal le na nekaj reform. Kmalu na to se je pa osnovala še »Zveza apostolskih cerkvenih občin«, ki je odpravila vse cerkvene ceremonije, zavrgla ikone in reformi-

rala tudi obrednik. Te skupine so pa prišle kmalu tudi same v hude medsebojne spore in vse so se potegovale za boljševiško naklonjenost, da bi dobile po Tihonovem odstopu v roke upravo staroruske pravoslavne cerkve, ki so jo smatrali še vsi za vodilno in najuglednejšo, čeprav je v teh bojih silno trpela. Od 143 pravoslavnih škofov jih je konec leta 1922 zvesto vztrajalo v njej le še 36, a 37 jih je že odkrito prešlo k upornikom, a ostali so se iz strahu pred preganjanji izjavljali za nevtralne, kajti boljševiki so svoje sovraštvo iz preračunanih političnih razlogov osredotočili pred vsem na staro cerkev, dočim so razkolništvo še bolj ali manj odkrito podpirali.

Toda v razkolniškem taboru je vladala vedno večja zmeda. L. 1923. se je osnovala še nova »Svobodna delovna cerkev«, ki je boljševike naravnost podpirala pri vseh njihovih stremljenjih, jim pomagala pri razlaščevanju cerkvenega imetja in propagirala misel komunističnega kolektivizma. Ker so boljševiške oblasti ob veliki lakoti oropale vse cerkve še zadnjega imetja (oropali so oltarje, pobrali vse cerkvene posode itd.), so začutile končno tudi razkolniške cerkve potrebo po trdnejši skupni organizaciji. V to svrho so sklicale meseca maja l. 1923. vseruski koncil reformistov, na katerem pa zaradi trmoglavosti posameznih sekt ni prišlo do nobenih enotnih sklepov. Napadali so sicer vsi staro cerkev, toda namesto nje niso mogli ustvariti ničesar novega in koncil se je končal z velikim razočaranjem.

To razočaranje se je pa začelo polaščati tudi vernikov ter razkolniških sekt in v masah so se začeli vračati nazaj k stari cerkvi, čeprav se je tudi v njej izvršil med tem važen preobrat. Starega patrijarha Tihona so boljševiki v ječi popolnoma zlomili in uklonil se je sovjetom ter svetoval tudi vernikom pomirjenje z njimi. Politično premetenim boljševikom je to trenutno zadostovalo, zato so ga izpustili in z njim še nekaj drugih cerkvenih dostojanstvenikov, zato so se

pa s tem večjo silo vrgli na krvava verska preganjanja drugod ter ubijali in morili n. pr. zlasti po Georgiji. Baje je napotil Tihona k temu koraku tudi strah pred katolicizmom, kajti v jako resnih pravoslavnih krogih so začeli spričo vseh opisanih razmer razmišljati o povratku pravoslavne cerkve v katoliško, boljševiki so dovolili prihod nekaterih jezuitov v Rusijo in sam ljudski komisar za zunanje zadeve, Čičerin, se je l. 1922. o priliki genovske konference razgovarjal tudi z genovskim kardinalom.

Zlomljeni starček Tihon se po osvoboditvi ni več politično izpostavljal, stara cerkev je izvedla nekaj rahlih reform in razkolniško gibanje je začelo spričo poloma zgoraj navedenega koncila l. 1923. ponehavati. Povsod je nastopila doba hude utrujenosti. Tedaj je umrl še stari patrijarh, a novega od boljševikov imenovani sveti sinod sploh ni več izvolil. Razkolniške sekte so skušale utrditi svoje stališče s tem, da so iskale zaslombe še pri inozemskih pravoslavnih cerkvah, toda ne carigrajski patrijarh, ki ga priznavajo vse pravoslavne cerkve za nekako vrhovno avtoriteto vsega pravoslavja, in ne druge pravoslavne cerkve se niso hotele vtikati v opisane notranje spore ruske cerkve. L. 1924. je ruski sveti sinod poizkušal doseči sklicanje vesoljnega pravoslavnega cerkvenega zbora, ki bi končno rešil vse te spore in izvedel nujno potrebne reforme v pravoslavju (koledar, cerkveno pravo itd.), toda tudi ta misel je propadla. Tako so hudi medsebojni boji v ruskem pravoslavju sicer na zunaj precej utihnili, toda cerkev sama je ostala razklana in omajana do danes in za enkrat še ni nobenih zgledov za njeno notranjo konsolidacijo, le posamezni duhovi, ki gledajo do korenin njene usodne krize, odkrito izjavljajo, da je rešitev zanjo le v povratku v katolicizem. Kako popolnoma je omagala celo stara cerkev, nam najlepše dokazuje njen razglas z dne 29. julija l. 1927., ki ga je podpisal nižnijnovgorodski metropolit Sergij (nekak naslednik Tihonov) s še sedmimi drugimi nadškofi in v

katerem se pozivajo verniki k popolni vdanosti sovjetskim oblastem, češ, da so dale cerkvi vse pravice... Nova (živa) pravoslavna cerkev je štela baje okoli 200 škofov in 17.000 duhovnikov.

Boljševiki so vse te notranje boje seveda škodoželjno opazovali in jih kolikor mogoče podpirali, ker so bili prepričani, da bodo cerkev ugonobili, razen tega so pa tudi odvračali pozornost ruskih mas od mnogih drugih težav, s katerimi so se imeli tedaj boljševiki boriti. Zato so l. 1923. tudi nekoliko omejili svoj direktni boj proti pravoslavju, čeprav ga niso ustavili, tembolj so pa naperili svoja kopja proti drugim veram, zlasti proti katolicizmu, ki se jim je zdel tedaj najnevarnejši. Bistveno skupna usoda vseh verstev pod boljševiškim terorjem je pa sama od sebe zbliževala vse vere in sekte za skupen notranji odpor proti boljševiškemu brezbožju in nehote ustvarjala prijateljsko razmerje med njimi, v katerem so po možnosti nesebično podpirali drug drugega.

Vsa boljševiška preganjanja in kriza pravoslavne cerkve pa niso mogla škodovati verskemu čutu ogromne večine ruskega naroda, temveč so ga le še zresnila in poglobila. Vera in cerkev, ki sta pred revolucijo zaradi svojega režimskega značaja vprav odbijali ravno najsamostojnejše duhove ter jih pehali v naročje raznih revolucijonarnih in materijalističnih struj, sta postali sedaj njih zatočišče, ker so gledali ravno v veri in v cerkvi še edino oporišče notranje svobode napram nasilni diktaturi surovega materijalizma. Celo premnogo absolventov najvišjih brezverskih sovjetskih šol se zateka končno k veri in k cerkvi, da izpolnita strašno praznoto, ki jo jim pušča v dušah to šolstvo. Kljub temu, da uporabljajo boljševiki prav vsa sredstva, da bi zadušili sleherno versko čuvstvo v ruskih masah, prodre to vendarle zopet in zopet na dan v vedno novih oblikah. Cvete celo misticizem v najrazličnejših sektah in oblikah, izmed katerih je najbolj razširjena

sekta nazvana »imjaslavija«, ki pripisuje že samemu božjemu imenu posebno moč, a razen te je še več drugih, kakor »evrazijci« i. dr. V tem poglobljenem hrepenenju po verski tolažbi in izpopolnitvi so igrali že od nekdaj posebno vlogo samostani s svojimi »starci«, t. j. menihi, ki so bili na glasu posebne svetosti in pri katerih so pobožne množice iz vseh ruskih slojev iskale sveta, tolažbe in priprošnje. Njih vpliv na ruske mase je bil ogromen in ni jim mogla do živega vsa boljševiška nasilnost, dokler niso vseh samostanov kratko in malo razgnali, kajti če so ene »starce« le pobili, so se takoj pojavili drugi. Toda zatrli jih še niso niti sedaj, ker se premnogi posamezniki, hrepeneči po verski izpopolnitvi, zatekajo v puščavniško življenje, kjer pridejo kmalu na glas »starcev«.

To poglobljeno versko življenje ruskih množic in neuspeh boljševiške zasramovalne propagande seveda ni ušlo budnim očem boljševiških oblastnikov, zato so že konec l. 1924. sklenili preiti od zgolj zanikajoče propagande tudi k pozitivnemu delu. V to svrho so ustanovili l. 1925. posebno »Zvezo brezbožnikov«, ki je združila vse že od poprej obstoječe krajevne brezbožniške krožke, a njeno glasilo je postal l. 1923. ustanovljeni list »Brezbožnik«. Organizaciji te zveze so posvetili vso pozornost in žrtvovali zanjo tudi ogromne vsote. Njeno jedro tvorijo absolventi posebne brezbožniške visoke šole v Moskvi (ust. l. 1919.), ki so najprej do zadnjih podrobnosti pripravile ogromen propagandni materijal. Zato prva štiri leta tudi še niso hiteli z nabiranjem članov ter so jih nabrali dotlej le okroglo 450.000. Meseca junija l. 1929. so pa priredili v Moskvi velik kongres brezbožnikov, na katerem je bilo zastopanih 37 narodov z 956 delegati. Glavni poročevalec je bil Buharin, ki je dejal, da predstavljajo Bog, angeli in svetniki le stari gospodujoči razred, zato mora vera izginiti. Velik govor je imel tudi Kalinin, ki je dejal: »Boj proti veri je neobhodno, v najvišji meri učinkovito sredstvo, kako odpreti vrata komunizmu.«

S tem kongresom se je začel najostrejši boj proti Bogu in proti veri, kar jih pozna človeška zgodovina. Temelj »Zveze brezbožnikov« tvorijo celice, ki se ustanavljajo po mestih in po vaseh, v uradih in šolah, v tovarnah in društvih. Za ustanovitev celice zadostujejo 3 člani in naloga teh je z vsemi sredstvi širiti brezbožniško misel in okužiti vso okolico, prav po Leninovem receptu, ki je dejal: »Treba je biti odločen za vsako žrtev, in če je nujno, biti celo pripravljen za vse mogoče zvijače, trike, protizakonite metode, zamolčevanje in prikrivanje resnice, da se na vsak način opravi komunistično delo.« Celice so potem združene v občinske, okrajne in pokrajinske svete, ti pa v osrednjo »Zvezo brezbožnikov« z »Osrednjim svetom vojskujočih brezbožnikov« na čelu, ki je v neprestanem stiku z vsemi celicami ter podrobno vodi vso ogromno organizacijo in delo. Kako silen razmah je zveza zavzela, nam dokazuje dejstvo, da je štela

dne 1. I. l. 1930. okroglo 35.000 celic z 2,000.000 člani
dne 1. V. l. 1931. okroglo 60.000 celic s 5,000.000 člani
dne 1. V. l. 1932. okroglo 80.000 celic z 7,500.000 člani

Prodrla je brezbožniška organizacija že v vse tovarne, šole, vasi in društva in dan za dnem prireja nešteto predavanj, gledaliških in filmskih predstav, javnih zborovanj in tečajev, preplavlja vso SSSR z milijoni letakov in brošur, ima svoj aeroplan itd. Vse je posvečeno edinemu smotru: iztrgati ljudstvu iz src Boga in vero ter ga prepojiti z zaničevanjem vsake verske misli in božjega češčenja. Geslo zveze je: »Boj proti veri je boj za socijalizem,« a svoj namen označuje sama: »Široke mase delovnih ljudi moramo pridobiti za aktivno, sistematično in dosledno borbo proti veri v sleherni obliki, kajti vsako verstvo je ovira socijalnemu napredku in kulturni revoluciji«. Za čim najuspešnejše delo na protiverskem bojišču je izdala zveza poseben »Učbenik za organizatorje celic«, v katerem prepričuje pristaše, da je vera le sredstvo kapitalizma za zatiranje proletarijata in da je rešitev zanj le v komunističnem gospodarstvu, ne pa

v zaupanju v Boga. Nadalje daje Učbenik podrobna navodila za delo in organizacijo ter jih opozarja še prav posebno na ženske in na mladino, češ: »Mladina je bodočnost komunizma... Delo za uničenje vere med otroki in mladostniki je torej ena izmed najvažnejših dolžnosti brezbožne celice. Šola, čitalnica in učiteljstvo naj se vpreže v to delo. Povsod je treba ustanoviti in vzgojiti skupino mladih brezbožnikov, v teh celicah se morajo otroci pod vodstvom članov aktivno proti veri udejstvovati...« Priporoča pazljivo proučevanje najuspešnejših sredstev za protiverski boj in zahteva: »V sovjetski šoli naj se izvede protiverska vzgoja; univerze naj vzgajajo učitelje brezbožnike. Dasi je protiverskemu boju na razpolago ves sovjetski tisk, radio, kino, gledališče, literatura in umetnost, bi bilo vendar popolnoma napačno, omejevati boj proti veri le na protiversko delo vlade, stranke in Zveze vojskujočih brezbožnikov. Pri tem boju mora pomagati vsa sovjetska javnost.« Ta zahteva je pa tudi že davno izpolnjena, kajti vsa državna prosvetna politika, vsa strankina in strokovna organizacija, policija in vojska, vse veje in sile režima so vprežene v ta boj, ki dosega tudi občudovanja vredne uspehe. Boljševiški list »Trud« je že meseca decembra l. 1929. zapisal: »Vera trepeče v stiski kakor preganjana zver. Je preganjana brez usmiljenja in bo preganjana še naprej. 675 cerkva je bilo v Moskvi, zdaj jih je ostalo samo še 287. L. 1923. je bilo v SSSR zaprtih 542 molilnic, med njimi 445 cerkva, 59 sinagog in 33 mošej; do 1 januarja 1930. jih bo gotovo že 1000. Zvonovi žalostno cvilijo; a nihče ne pozna usmiljenja in ga noče poznati.« In ljudski komisar Lunačarski je ob neki priliki dejal: »Z veseljem izjavljam, da hočem na sadističen način ta plevel (namreč vero) izruvati in izpuliti z naših polj in vrtov.«

Poleg nasilja pomaga boljševikom do teh uspehov v prvi vrsti tisk. Vsaka celica mora na vseh vidnih mestih izobešati brezbožne časopise in table z izrezki novic iz protiverskega boja ter posvečati vse svoje sile raz-

širjanju glavnega zvezinega glasila »Brezbožnika«, ki ima že nad pol milijona naročnikov in izhaja vsakih šest dni. Ureja ga predsednik zveze, Jaroslavski, ki je v svojem listu tudi ponovno odkrito zapisal: »Komunistično življenje je mogoče samo tam, kjer se je narod otresel vere.« Razen tega izhaja še cela vrsta drugih mesečnikov in polmesečnikov, kakor »Antireligioznik«, »Vojskujoči ateizem«, »Brezbožnik na vasi« itd. Njih naklada znaša od 10—150.000. Tudi za otroke izhaja poseben, ilustriran »Mladi brezbožnik«, poln najgnusnejših bogokletnih slik, kajti otroke skušajo brezbožniki v prvi vrsti pridobiti. V to svrho razdeljujejo med nje milijone in milijone letakov in lepakov za vse spole, starosti in narodnosti in njih naraščaj šteje že nad 2 milijona otrok. Zanje prirejajo zabavišča in letovišča, krožke in izlete. Večina mestne mladine je že ateistična, na kmetih je pa brezbožnost tudi pognala že močne korenine. Skupno je izdajala brezbožniška organizacija v začetku 1935. leta 33 listov v 24 jezikih ter izdala dotlej 37 milijonov letalov in 600 knjig.

V Permu sta se izjavili l. 1929. dve tretjini šolske mladine za brezbožni, 20% ni dalo jasnega odgovora, 13% se je pri tajnem izpraševanju izjavilo za verne. Drugod je seveda zopet mnogo bolje, kar vzbuja ogorčeno zgražanje boljševiških oblastnikov. Razširili so pa boljševiki to svojo ogromno brezbožniško organizacijo tudi po vseh drugih državah sveta, kjerkoli obstojajo komunistične organizacije, kajti le brezbožnež je polnovreden in resničen komunist. Vse brezbožniške organizacije sveta so združili l. 1925. v posebno brezbožniško internacijonalo, ki je imela do nedavnega svoj sedež v Berlinu.

Z delom te na videz zasebne »Zveze brezbožnikov« gredo pa roko v roki tudi vsa služben a prizadevanja sovjetske vlade in države. Preganjala je vlada cerkev, kakor smo videli, že poprej z vsemi sredstvi ter pospeševala protiverski boj, toda po letu 1928. je napovedala zadnji in odločilni boj tudi sama veri kot taki, saj je

že Lenin dejal: »Moramo premagati vero, to je ABC materijalizma in marksizma.« Čeprav je že poprej izgubil javno službo in bil izključen iz stranke vsak, ki je posečal cerkev, so vsaj zakoni hlinili nekako versko strpnost, toda po l. 1928. so začeli izdajati zakone, ki napovedujejo odkrit in brezobziren boj veri sami. Popolnoma prepovedati se je za enkrat iz propagandnih razlogov med inozemskim delavstvom še niso upali, toda trajen odpor verske misli bo že proti sedaj veljavnim sovjetskim protiverskim odredbam brez božje pomoči nemogoč.

Značilno je, da v takih razmerah jako bujno cvete tudi skrivno sektarstvo. Zadnje čase so našteli v Rusiji kakih 160 verskih ločin. Velik del starih je ugasnil, zato je pa nastala cela vrsta novih, med katerimi je najbolj razširjena sekta »vzvišenih«. Ti sicer ne poznajo več nobenih pravih verskih resnic, ne vedo ničesar več o cerkveni zgodovini in evangelij, iz katerega bi zajemali, jim je nedostopen, vendar jim je znan vsaj Jezus in so instinktivno prišli do mnogih načel, ki so lastna krščanstvu. Boljševiki so izprva v boju proti cerkvi sektarstvo podpirali, ko so pa cerkev že skoro zatrli, so začeli preganjati tudi sekte.

Ves boljševiški protiverski boj gre čisto vzporedno s prizadevanji za gospodarski komunizem, kajti komunizem nikakor ni zgolj gospodarski nazor, kakor skušajo mnogi slepiti sebe in druge, temveč zahteva zase celega človeka. Lenin je dejal: »Vera in komunizem ne moreta biti drug z drugim niti teoretično niti praktično.« Za časa vojnega komunizma (1917—1922) so vodili ta boj s sredstvi najbolj krvavega terorja. Zaprli so 37.000 župnijskih šol, izvedli 1400 sodnih procesov verskega značaja, pomorili mase škofov, duhovnikov in redovnic, vprizarjali bogokletne prireditve, oropali cerkev prav vsega premičnega in nepremičnega imetja ter podpirali razkrajanje verstva v bolj ali manj krivoverske sekte. Temeljil je ta protiverski boj na dekretu

ljudskih komisarjev z dne 23. januarja l. 1918., ki določa ločitev cerkve od države in v trinajstih členih objavlja njeno razlago. Po tem dekretu lahko pripada vsak katerikoli veri ali pa nobeni. Javno življenje ne sme nositi nobenih verskih znakov. Verski pouk je prepovedan v šolah popolnoma, zunaj šole (celo v rodbini) pa do 18. leta. Odpravljene so vse dajatve cerkvam, verske družbe ne morejo biti pravne osebe in ne imeti premoženja, a vse cerkveno imetje se proglaša za državno last. Za časa Nepa (1923—1928) se je zunanje preganjanje nekoliko poleglo in so se omejevali predvsem na onemogočanje verskega udejstvovanja. Ustanovili so le »Zvezo brezbožnikov« ter pospeševali na vse načine njeno delo. Z novo ustavo iz l. 1923. je bila prepuščena ureditev verskih in cerkvenih razmer posameznim zveznim republikam, a po vzorcu zgoraj navedenega dekreta ljudskih komisarjev. Z nastopom načrtnega gospodarstva (od l. 1928. dalje) so pa začeli vnovič sistematičen in pretkan boj proti vsem veram, ker se jim je zdelo, da vodi prejšnji način gole propagande p r e p o č a s i do zaželjenih uspehov. Uporabljajo vnovič nasilstva vseh vrst (razlastitve, davke, izgnanstva, ječe, smrtne obsodbe itd.), svobodne so le vse oblike in vsa sredstva protiverskega boja, a versko udejstvovanje je skoro o n e m o g o č e n o, čeprav vernosti same vsaj na papirju iz zgoraj navedenega razloga doslej še niso prepovedali. Vodil je vsa ta nasilstva dolgo let šef cerkvenega policijskega nadzorovalnega urada pri GPU, T u š k o v, ki ima na vesti življenje desettisočev duhovnikov in izropanje skoro vseh cerkva. Kakšen tip je bil to, nam dokazuje dejstvo, da so ga dale avgusta l. 1935. sovjetske oblasti same u s t r e l i t i, ker je velik del po cerkvah naropanih dragocenosti pokradel v svoj prid ter jih prodajal doma in v inozemstvo. Samo za zadnjih pet let svojega »delovanja« je pri zadnji obravnavi za 5 milijonov červoncev sam priznal.

Temelj tega protiverskega boja tvori »Z a k o n o r e l i g i j o z n i h d r u ž b a h«, ki ga je izdal CIK dne

8. aprila l. 1929. in ki razveljavlja vse prejšnje odloke. Obsega 68 členov. Najvažnejša člena sta 17. in 18. Prvi prepoveduje verskim družbam dobrodelno in kulturno delo s tem, da jim ne dovoljuje prav nobenega podpiranja članov ter ustanavljanja bolnišnic ali čitalnic, a prirejanje verskih sestankov le s posebnim dovoljenjem sovjetskih oblasti. V cerkvah se smejo brati le strogo obredne knjige, izrečno so pa prepovedane skupne molitve za žene in za mladino. Člen 18. pa prepoveduje vsak verski pouk sploh in kjerkoli razen s posebnim dovoljenjem ljudskega komisarijata za notranje zadeve, ki ga morejo dobiti le sovjetski državljani. V praksi ga pa seveda ne dobi nihče. Mesec dni nato (18. maja 1929) je bil na sovjetskem kongresu izpremenjen še 4. člen ustave, po kateri je bila odslej dovoljena le protiverska propaganda, verska pa prepovedana (dovoljeno je le še pripadanje h kaki veri), tako da so odslej lahko brutalno preganjali starše, ki bi učili otroke verskih resnic in duhovnike, ki bi sploh poskusili pridigovati. V naslednjih mesecih je bilo izdanih potem še več dopolnilnih odredb, ki z najrazličnejšimi sredstvi onemogočajo vsako versko življenje. Odprte smejo biti le one cerkve, pri katerih jamči 20 porokov za njih inventar, davke itd. Krajevna celica brezbožnikov pobije na vaški cerkvi šipe in če jih poroki takoj ne nadomeste (da se to ne zgodi, poskrbi seveda sovjetska trgovina, ki šipe prodaja), se cerkev zapre, odda krajevnemu sovjetu za kino, gledališče ali za komunistično zborovalno dvorano ali jo pa podro. Na ta način je bilo samo od leta 1917. do leta 1930. izločenih iz bogoslužja 18.000 cerkva, to je mnogo nad polovico vseh. Mnogo najdražjih svetinj ruskega naroda so pa barbarsko uničili (dne 5 XII. 1931 je bila n. pr. z dinamitom razstreljena prekrasna Odrešenikova katedrala v Moskvi, julija 1929. so razrušili Ibersko kapelo, eno izmed najznamenitejših pravoslavnih umetnin sploh). L. 1929. je bila izdana tudi najstrožja prepoved postavljanja bo-

žičnih drevesc in kakršnokoli slovesno praznovanje praznikov.

Kako se protiverski boj od leta do leta stopnjuje, nam lepo dokazuje dejstvo, da je do spomladi 1935 umrlo v boljševiških ječah in taboriščih 67 škofov in 18.500 duhovnikov (večina je bila pred smrtjo še kruto mučena). Vso dobo boljševiške vlade do spomladi l. 1935 je bilo zaprtih v ječe 200 škofov in 42.000 duhovnikov, a cerkva, samostanov in molilnic je bilo zaprtih 28.935 (v Moskvi jih je ostalo tedaj le še 37). V vsej provinci Žitomir je ostala ena sama cerkvica in še ta na — pokopališču. V enem samem taborišču v Sibiriji umira nad 500 duhovnikov, a na železnici Bajkal—Amur delajo cele množice duhovnikov, med njimi 27 škofov. Protestantovskih pastorjev je bilo l. 1935 v Rusiji še kakih 20, pravoslavnih duhovnikov 1200, katoliškega duhovnika pa — nobenega več. Šolski primer boljševiških metod pri ubijanju cerkvenih dostojanstvenikov je n. pr. mučeniška smrt sivolasega arhangelskega nadškofa Antonija spomladi l. 1932 ali nadškofa Ilariona iz Moskve.

Jako pospešuje protiversko delo tudi socijalizacija ruske vasi, kajti »Kolhozi« stoje vsi pod vodstvom borbenih ateistov. Tiste kmete, ki bi si upali prevzeti poroštvo za cerkev, proglase za kulake ter jih z duhovniki vred pošljejo kratko in malo v taborišča za pregnance. Samo na zloglasnih Solovjeckih otokih je živelo 1929. leta 12 pravoslavnih škofov in 18 katoliških duhovnikov, obsojenih na prisilno delo. Ponovne polslužbene izjave vodilnih sovjetskih funkcijonarjev vprav podčrtujejo pomen in naloge kolhozov v protiverskem boju, kar je posebno poudarilo še vodilno boljševiško glasilo »Pravda« v obširnem članku »Osvoboditev milijonov« z dne 14. avgusta leta 1930. Tako se vrši s m o treno razkristjanjevanje ogromnega naroda. Toda uspeh ni vedno popolno brezboštvo, kakršnega žele boljševiki, temveč pogosto ravno obraten. Še nedavno pokristjanjeni narodi se vračajo namreč nazaj v — poganstvo, največkrat pa nastane iz teh boljše-

viških prizadevanj nekaka mešanica krščanstva, poganstva in boljševiškega »znanstvenega materijalizma«, kajti zdrava človeška duša ne prenese popolnega brezboštva, kakršno zahtevajo boljševiki. Boljševiške znanstvene komisije, ki raziskujejo življenje še skoro neznanih narodov ogromne države, so večkrat naletele na občine, v katerih opravlja sedaj popolnoma neuki bivši pravoslavni pop istočasno posle popa, poganskega svečenika in vaškega čarovnika. Babjeverstvo je na zmagoslavnem pohodu, povsod vlada strašen duhovni kaos in v neštetih primerih so ugotovili, da stoje na čelu vaških brezbožniških celic tamošnji čarovniki ali poganski svečeniki. Boljševizem vodi svojo državo nazaj v — barbarstvo. To je uspeh Buharinove zahteve, ki je dejal: »Naša naloga ni reformacija vere, temveč rušenje vseh vrst ver, vseh vrst moral.«

Seveda so pa boljševiki v svojem strastnem sovraštvu proti vsaki veri slepi za vse strašne posledice, ki jih porajajo njih prizadevanja. Ustvariti hočejo za vsako ceno brezbožni komunistični družabni red, pa naj privedejo ta prizadevanja kamorkoli. V to svrho so si ustvarili celo posebno protiversko »petletko«.

5. maja 1932. so izdali dekret, obsegajoč 118 členov, ki naj do l. 1937 za vedno uniči na ozemlju SSSR sploh vsako vero. Po 1. marcu 1937. naj bi ne bilo v sovjetski Rusiji niti ene hiše božje več. Ta petletka predpisuje za prvo leto (1932-33) uničenje prav vseh verskih šol in učilišč za vzgojo duhovnikov. Vsi, ki so v kakršnemkoli razmerju s katerokoli cerkvijo, izgube pravico do nakaznic za živila. Drugo leto naj Zveza brezbožnikov prodre s svojo protiversko propagando v slednjo rusko vas in ustaviti se mora natisk kakršnekoli verske knjige in tiskovine. Tretje leto (1934-35) se organizira vsa država v brezbožniških celicah in vsi duhovniki vseh ver se izženo iz SSSR. Četrto leto se bodo »zakotja češčenja bogov in babjeverstva izpremenila v svetilnike komunistične kulture«, kakor pravi dekret dobesedno. V to svrho se bodo prav vse cerkve in molilnice vseh ver iz-

ročile sovjetskim oblastem, da jih izpremene v kina, klube in »druge lokale za pametno zabavo«. In peto leto (1936-37) se izbrišejo še zadnji sledovi vsakega verstva. Dekret pravi: »B o g n a j b o i z g n a n z o z e m l j a S S S R kot preostanek iz temnega srednjega veka, ki je služil za zatiranje delavskih mas.«

In vendar je rusko ljudstvo na pr. o velikonočnih praznikih leta 1934. še mnogo bolj napolnilo one cerkve, ki so še odprte, nego prejšnja leta . . .

d) Rodbina in otrok.

Druga glavna ovira, ki jo je treba za ustvaritev kolektivnega človeka odstraniti, je r o d b i n a. In tudi te so se lotili boljševiki z vso, le njim lastno smotrenostjo, temeljitostjo in doslednostjo. Že dne 31. decembra leta 1917. so izdali postavo, po kateri je i z g u b i l a c e r k v e n a p o r o k a z a d r ž a v o i n j a v n o p o d r o č j e v s a k o v r e d n o s t in pomen. Ta postava temelji na načelih, ki jih je potem razložil L e n i n sam dne 19. novembra l. 1918. na prvem vseruskem kongresu delavk. V svojem govoru je proslavljal popolno svobodo glede zakonskih ločitev, katerih naj ne ovira nobeno sodno postopanje. Utemeljeval je to zahtevo s popolno enakopravnostjo žene.

Boljševiški komunizem, kakor smo videli že doslej, sicer nikoli in nikjer ne priznava nobenih osebnih svoboščin, ker pozna le kolektiv, toda glede zakonskega življenja se je pa postavil v popolno nasprotje s svojimi načeli državnega absolutizma. Dočim namreč podreja povsod drugod posameznika popolnoma volji vsemogočne države, pa pušča odnošajem med možem in ženo obema n e o m e j e n o s v o b o d o in se briga zanje le, kolikor se tičejo zdravstva celokupnosti in politike ljudskega razmnoževanja. P r o t i n a r a v n i o d n o š a j i (n. pr. krvosramstvo i. dr.), ki so v drugih kulturnih državah kaznivi, so v sovjetski državi nekaznivi in splavljanje je urejeno tam le s higijenskih vidikov ter dovoljeno zato samo

v javnih bolnišnicah. Vse »spolno življenje«, kakor označujejo boljševiki zakon, smatrajo za izključno zasebno zadevo prizadetih in jih ne briga niti če živi mož z e n o s a m o ž e n o a l i z v e č i m i, oziroma obratno, niti če je zakon trajen ali če traja le nekaj mesecev ali tednov. Vsa zakonodaja skuša preprečiti le zlorabljanje žene v tem pogledu, da nalaga možu dolžnosti za vzdrževanje žene in otrok, noče pa seveda priznati, da je ravno ta neomejena »svoboda« v i r n a j h u j š e g a z l a za mater in zlasti še za otroka. Zakon je za boljševiško pravo le z a s e b n a p o g o d b a brez vsake trajne obveznosti, ki se r e g i s t r i r a (zabeleži) v državnem uradu in črtanje take registracije, torej ločitev zakona, se izvrši s prav tako lahkoto kot vpis. Vpis novega zakona se izvrši sicer lahko šele po ločitvi starega in ista oseba ne more istočasno živeti v dveh registriranih zakonih, toda za prakso je to brez pomena, ker registracija ne nudi prav nobenih pravnih ugodnosti. Vsak mož ima tedaj lahko istočasno žena kolikor hoče in žena poljubno število mož ter ni za to nobene postavne ovire. Za rodbino velja le gola krvna skupnost.

Zakonske postave prepuščajo torej vsakemu posamezniku neomejeno svobodo. Te boljševiki seveda nikakor niso dovolili zato ker bi bili morda kaki načelni pristaši svobode, temveč zgolj iz preračunanih političnih razlogov. Oni so gledali v zakonu in v rodbini le jako močno oporišče meščanske družbe in njenega gospodarskega reda, zato je bilo treba seveda o b o j e u n i č i t i. Ves kulturni svet gleda v rodbini, zgrajeni na načelo trajne zakonske zveze enega moža z eno ženo osnovno celico vse človeške družbe, zato uživata tak zakon in taka rodbina povsod tudi izrečno varstvo države, boljševiki so pa hoteli ravno to uničiti, kajti zanje je osnovna celica družbe — s k u p n o s t d e l a v s t v a e n e g a p o d j e t j a. Tako hočejo boljševiki z uničenjem dosedanje oblike zakona in rodbine le uveljaviti svoj kolektivistični in materijalistični svetovni nazor ter izzvati gospodarsko preobrazbo, ki naj čim prej uresniči popolen komuni-

zem. V to svrho je treba seveda tudi do temelja uničiti vse osnove starega družabnega reda. Prvi korak do tega je bila leta 1918. odprava cerkvene poroke in uvedba civilne, drugi korak je bil pa ta (l. 1927.), da niti civilna poroka ni več obezna, kajti boljševiško pravo zakonske skupnosti med možem in ženo po našem pojmovanju sploh ne pozna več, temveč le še spolno skupnost kot zadnji korak do tako zvane popolne »svobode ljubezni«, to se pravi do poljubnega spolnega izživljanja, ki je v tem pogledu zadnji cilj komunizma. Doslej je stala med državo in posameznikom rodbina, na katero se je morala država bolj ali manj ozirati, komunistična država pa hoče ta vmesni člen odstraniti in na ta način ustvariti resničnega kolektivnega človeka, ona hoče staro družbo uničiti do njenih korenin in ustvariti popolnoma novo, vsled česar med komunizmom in nekomunizmom tudi ne more biti prav nobenega kompromisa. Na kongresu komunistične internacijonale dne 16. novembra l. 1924 je bila sprejeta resolucija, ki pravi: »Nobena revolucija se ne bo obnesla, dokler bodeta obstojala družina in družinski duh. Družino je treba nadomestiti s komunistično stranko, kjer bo ugasnila ozkosrčna ljubezen staršev do otrok. Otrok je last družbe, torej komunistične stranke.«

Tega postopanja pa sovjetska država ne utemeljuje le s tem, da hoče na ta način »osvoboditi« ženo od dosedanje odvisnosti od moža in rodbine, temveč ga opravičuje tudi s potrebo »osvobojenja« otrok od — staršev. V to svrho z vsemi sredstvi pospešuje izigravanja otrok proti staršem. Ker po boljševiškem pravu zakon ni nobena skupnost s kakimi lastnimi pravicami in veljavo, zato starši pravno tudi ne morejo imeti nobenih posebnih pravic in veljave napram otrokom. Sovjetska država ne pozna in ne priznava nobenega prava staršev na otroka in da ga država že prvo uro po rojstvu ne odvzame staršem, je vzrok le v tem, ker ga zaenkrat še ne more sama vzrejati. Toda

starši nimajo n. pr. niti najmanjše pravne možnosti uveljavljati kakršenkoli vpliv na otroka in otroci se v tem pogledu lahko vsak čas upro staršem, pri čemer jih država le podpira. Ta navidezna svoboda, ki jo uvajajo boljševiške postave glede zakona in rodbine, nudi stranki le še močnejši vpliv na družbo in je v resnici torej le novo sredstvo za čim popolnejše uveljavljenje državnega absolutizma.

To so načelni pogledi boljševiškega komunizma na zakon, rodbino in na otroka, ki so dobili svoj končni izraz v »Kodeksu o zakonu, rodbini in sorodstvu v RSFSR« z dne 19. novembra l. 1926. in ki je stopil v veljavo dne 1. januarja l. 1927. Po tej postavi je v sovjetski Rusiji zakon le »prostovoljna skupnost dveh ljudi, ki se ljubita in hočeta skupno živeti«. Da se to »skupno življenje« lažje izpriča, ga dasta lahko uradno registrirati, kar služi zlasti ženi pri morebitnem poznejšem iztirjevanju vzdrževalnine za otroke. Neregistrirano »skupno življenje« (»zakon« tega sploh ne moremo več nazivati in Slovenci pravimo temu le »koruzništvo«) je istovredno z registriranim (§ 3), zaradi česar je v Rusiji tudi komaj 10 do 25% »zakonov« registriranih.

Listine o cerkv. poroki so brez vrednosti (§ 2). Kodeks popolnoma loči zakonske odnošaje od sorodstvenih (§ 25). Dočim sta po vsem svetu zakon in sorodstvo neločljivo zvezana, pa temelji v Rusiji sorodstvo izključno le na dejanski krvni zvezi in svaštvo seveda tudi ne more tvoriti nobenega zakonskega zadržka. Člen 6. dalje prepoveduje registracijo zakonov med najbližnjimi krvnimi sorodniki (od starega očeta do vnuka ter med brati in sestrami), nihče pa ne ovira neregistriranega »skupnega življenja«, n. pr. med očetom ter hčerko itd., ki po sovjetskem kazenskem zakoniku tudi ni kaznivo. Registracija zakona se izvrši z izjavo obeh delov pred uradno osebo, za ločitev zakona pa zadostuje že izjava enega samega istotam, da ne mara več živeti v dosedanjem

»skupnem življenju«. Za vzrok ne vpraša nihče in vsak izmed dosedanjih »zakoncev« lahko registrira istočasno že nov »zakon«. Oboje je izvršeno v nekaj minutah. Žena lahko sprejme možev priimek ali pa obdrži svojega, kakor hoče. Razločka med zakonskimi in nezakonskimi otroki glede na vse to seveda tudi ne more biti (§ 25) in prav tako ne more biti nezakonskih mater. Po sovjetskih podatkih se je prvi čas po uveljavljenju navedenega kodeksa sklepalo 70% takih »boljševiških zakonov« brez duhovnika, mnogi so se pa dali seveda istočasno na skrivnem tudi cerkveno poročiti. Prvih 5 mesecev l. 1927. je bilo v sovjetski Rusiji registriranih le 9000 zakonov, ločenih pa 7000, mnogo od teh že po par tednih in celo po par dneh.

Vse to je imelo seveda ogromen vpliv na življenje ruskega človeka. Res je, da si velika večina kmetov in celo boljševiških izobražencev ni dala uničiti srečnega rodbinskega življenja v predrevolucijskem smislu, toda med večino delavstva, zlasti pa med komunistično mladino (Komsomolci) je nastala prava spolna anarhija. »Svobodna ljubezen« ali točneje povedano: poživinjenje te mladine presega vse meje. Ni dovolj, da že itak vsa ogromna boljševiška propaganda smeši rodbino v prejšnjem zmislu, temveč se smešijo tudi vsaka spolna vzdržnost, zakonska zvestoba in sramežljivost ter se premišljeno pospešuje nenravnost. Pojem ljubezni je zastrupljen in nadomešča ga živinski nagon. Vse neštete komunistične mladinske organizacije z vso silo pospešujejo skupno življenje dečkov in deklic. K njih zabavam je učiteljem in staršem dostop celo prepovedan, zato se razvijajo le prepogosto v divje orgije. Deklice, ki bi se skušale upirati živalski sli dečkov, se zasramujejo in izpostavljene so prehudim posledicam, zato morajo seveda kloniti in po ruskih mestih srečujemo cele množice 12 do 15 letnih nosečih deklic, ki si skušajo potem pomagati s splavljanjem (l. 1928 je bilo izvršenih samo v bolnicah v Moskvi 50.000 splavov), ne glede na to, da

skrbe posebne komisije za razširjanje varstvenih sredstev proti spočetju.

Glede na to se seveda ne moremo čuditi, da se rusko ženstvo dolgo ni moglo sprijazniti s takim »osvobojenjem« in ga ogromna večina še danes odločno odklanja. Ker je ženstvo komunizem in njegov družabni red naravnost sovražilo, so razvili boljševiki med njim še prav posebno smotreno propagando, pri čemer so se seveda lahko sklicevali na resnično in popolno njeno enakopravnost z možem, ki so ji jo dali res šele oni v javnem življenju. Tako ima danes ruska žena znaten vpliv zlasti pri vzgojnih vprašanjih. Ženske najdemo pravpovsod in tudi na najodličnejših mestih, one so sodnice, predsednice sovjetov, ravnateljice podjetij in že za časa meščanske vojne so tvorile v rdeči armadi posebne ženske bataljone, ki so se tudi jako odlikovali. Najdemo jih na lokomotivah in v rudnikih. L. 1933. je bilo žensk v stranki pol milijona, v komsomolu 1 milijon, v CIK-u 185, predsednic vaških sovjetov 2500, predsednic kolektivov 6000, med dijaki 41% itd. Toda kar so ji boljševiki z eno roko dali, so ji z drugo vzeli, kajti ruska žena je danes bolj nego kjerkoli drugod le sužnja trenutne moževe strasti, nakar jo lahko po mili volji požene. Žena in človek sploh pa tako svobodo in enakopravnost odklanja, kajti njeno znamenje je — splavljenje.

Zvestoba, čistost, zdržnost in kar je še lakih tradicijonalnih čednosti krščanskega življenja, so postale predmet jedkega zasmehovanja, ki si ga je privoščila »napredna« materijalistična javnost na račun »meščanskega reakcijonarstva«. Nemoralnost, zlasti med mladostniki, je postala tolika, da je že sam Lenin ni mogel več odobravati. S spredaj omenjenimi »reformami« so se boljševiki naravnost norčevali iz osnovnih temeljev človeškega življenja in njegovih najglobljih skrivnosti, da bi nudili proletarijatu ugodnost neoviranega spolnega uživanja. To so si lahko dovolili še zlasti zato, ker je bil naravni prirastek s kmetov dovolj močan, kajti do-

kler je bil kmet še gospodar na svoji zemlji, je imel rad otroke. Čim so pa izpremenili boljševiki tudi kmeta v navadnega proletarca, tudi kmet ni bil več voljan skrbeti za svojo družino, zlasti ker mu je komunizem dovoljeval vse užitke brez sleherne odgovornosti. Zapuščeni otroci, splavljenje i. dr. se je začelo hitro širiti tudi po kmetih in naravni prirastek je začel kar vidno padati. To daje misliti seveda tudi sovjetskim oblastnikom in vse kaže, da bodo morali spremeniti svojo žinsko politiko. Ker seveda ni nobenega upanja, da bi jo oprli na krščanske temelje, od nje tudi nimamo ničesar pričakovati.

Svoboda splavljenja v javnih bolnicah je bila v sovjetski rusiji uzakonjena že dne 17. novembra l. 1920. in nato l. 1924. razširjena še na zasebne klinike. Zaradi sitnosti, ki so združene s sprejemanjem v bolnice in ker vlada v njih tudi silno pomanjkanje prostora, seveda še naprej cvete zakotno splavljanje v ogromnem obsegu (ruski zdravniki cenijo, da odpade v SSSR letno 1.3 milijona rojstev zaradi splavov). Vzroki splavljanja so zlasti beda in zakonski spori, pri mladostnih deklicah pa seveda vse neprijetne okoliščine, ki so združene z materinstvom. Umrljivost zaradi splavljanja je neprimerno večja nego zaradi porodov, a posebno žalostne so zdravstvene posledice za poznejše življenje, zlasti pri poznejših nosečnostih. Silen vpliv ima pa svoboda splavljanja seveda tudi na širjenje prostitucije in spolne razbrzdanosti, zaradi česar se izjavljajo celo boljševiški zdravniki proti njej, ker se pač zavedajo strašnih posledic za prihodnji rod.

Najboljši zaveznik za boljševiško stremljenje po uničenju zakona in rodbine je strahotna stanovanjska beda, ki vlada že izza predvojne dobe v ruskih mestih in se je po vojni marsikje še povečala. Prebivalstvo ruskih mest je samo od leta 1920.—1928. narastlo od 21.2 na 27 milijonov, leta 1931. pa že na 40 milijonov. S socijalizacijo vse zasebne lastnine so

bile »podružabljene« seveda tudi vse večstanovanjske hiše in uničena vsaka zasebna stavbna delavnost, a država ni imela sredstev, da bi mogla graditi zadostno število novih hiš ter je še velik del starih hiš, ki so tudi po mestih zgrajene po večini iz lesa, p r o p a d e l. Zato je stanovanjska beda le n a r a š č a l a. Že l. 1924./25. je prišlo v ruskih mestih na enega prebivalca komaj 6.76 m² stanovanjskega prostora, l. 1927./28. pa že celo samo 5.53 m², dočim je potrebnih vsaj 9 m². V Moskvi, kjer se je dvignilo prebivalstvo od l. 1912. do 1931. od 1.6 na 2.8 milijona, so prišle l. 1929. n a t r i s o b e š t i r i r o d b i n e, pri tem je pa še velika večina starih hiš strašno zanemarjenih. Stanovanjske razmere enega dela proletarijata so se res izboljšale v toliko, da se je naselil po stanovanjih, iz katerih so pregnali meščanstvo ter jih socijalizirali, a ker so bila ta stanovanja navadno velika, prebiva danes v enem samem takem stanovanju navadno po 5 do 10 rodbin. Iz tega je nastal s t r a š e n k a o s, ki že sam na sebi u b i j a p o j e m r o d b i n e. V ruskih mestih izginja pojem doma, ker ustvarja taka stlačenost po več rodbin v eno stanovanje z eno kuhinjo in enimi drugimi skupnimi pritiklinami vprav n e z n o s n o ž i v l j e n j e ter vodi dan za dnem do novih žaloiger. Da, žena je res »osvobojena« bremena gospodinjstva, kakor laže boljševiška propaganda, a le v toliko, v kolikor — n i m a k j e g o s p o d i n j i t i. Res je, da je sovjetska žena na papirju socijalno jako zavarovana, da je v vsem, tudi pri delu popolnoma izenačena z možem in da se lahko neovirano posveča javnemu življenju, kar tako poudarja komunistična propaganda, toda to »osvobojenje« jo je odtrgalo od tistega naravnega področja, ki je bilo le njeno, odkar obstoji svet.

Te obupne stanovanjske razmere tudi nujno tirajo moža, ženo in otroka iz neznosnega stanovanja v neštete k l u b e i n l o k a l e r a z n i h o r g a n i z a c i j. To je pa ravno namen boljševiškega komunizma, ker hoče na ta način čim prej ubiti rodbino in u s t v a -

riti — kolektivnega človeka. Zato posvečajo boljševiki tudi mnogo več pozornosti nego delavskim stanovanjem ustvarjanju razkošnih in udobnih domov raznih organizacij, kjer vrvi živahnejše življenje nego kjerkoli na svetu. Za delavska stanovanja je storil evropski kapitalizem mnogo več nego ruska proletarska diktatura, kar je tudi razumljivo, kajti komunizem hoče ravno razdreti rodbinsko ter ustvariti delovno skupnost, kolektivnega človeka, ki ga pa mora vzgajati najuspešnejše tako, da ga potegne od domačega ognjišča, kjer samostojno misli, v klub in društveni lokal. Zato tudi grade za organizacije razkošne palače, medtem ko poginjajo rodbine v smrdljivih kleteh. Res je, da so te palače delavska last, toda vsa človeška narava se do dna duše upira takemu življenju, ki ga izpreminja v topo čredo.

Ustvaritvi kolektivnega človeka je bila namenjena dolgo časa tudi gradnja novih stanovanj, ki je pospeševala zlasti zidanje velikih stanovanjskih kasaren za 500—3000 oseb. To so bile tako zvane »hišne komune« in »komunalne hiše«. V prvih (te so snovali tudi v starih hišah) se je združilo večje število posameznikov in rodbin v eno samo skupno gospodinjstvo, kjer so uredili posebne prostore za otroke in »socijalizirali« tudi ves svoj zaslužek, a druge so zgrajene na zadružni osnovi brez socijalizacije zaslužka. V taki »komunalni hiši« ima vsak odrasli prebivalec prav majhno sobico, kjer spi, za vse drugo so pa prirejeni veliki skupni prostori (obednice, čitalnice, igralnice, klubski prostori, sobe za otroke itd.). Zidali so jih zlasti v novih mestih, a ker se iz razumljivih razlogov niso obnesle — rodbina je raje iskala lastno stanovanje, čeprav še tako nezadostno — so jih v zadnjem času nekoliko zavrli. Seveda pa misli na kolektivno domače življenje nikakor niso opustili, temveč ga še slej ko prej pospešujejo. Dočim se je l. 1923. prehranjevalo v takih skupnih krmiščih šele 55.000 oseb na dan, je pa jedlo tako l. 1932.

baje že 42.2% vsega mestnega prebivalstva. Ustanovili so posebno družbo (»n a r p i t« = Narodnoje pitanje), ki ima nalogo, da na ta način sama skupno pita 75% vsega industrijskega delavstva, 50% njihovih družinskih članov in 35% vseh nameščencev.

Razen teh stanovanjskih kasaren, ki naj ustvarjajo kolektivnega človeka, ker je tega mnogo laže obvladovati nego samostojnega, pa grade zadnje čase tudi manjše stavbe le za par družin, toda vanje prihajajo seveda predvsem vodilnejši strankarji. N a j e m n i n a je nizka in preračunana tako, da tvori za delavca 7 do 8% njegovega zaslužka (55—132 kopejk za 1 km² l. 1932.).

Kakšno stališče zavzema v tem mehaniziranem življenju o t r o k, je že iz doslej povedanega jasno. Po komunističnem naziranju je otrok last družbe (države in stranke), zato je njegov ideal, o d t e g n i t i g a č i m p r e j v p l i v u s t a r š e v ter ga vzgojiti v državnih zavodih. K sreči boljševiki nimajo dovolj denarja, da bi ta svoj cilj tudi izvedli, zato so za enkrat tudi še ohranili registrirani zakon. Starši v našem zmislu za boljševiško pojmovanje ne obstojajo, temveč so le še h r a n i t e l j i o t r o k in odgovorni za njih telesno uspevanje, pravice do njih pa nimajo nobene. Zato tudi vse boljševiške ustanove smotreno u n i č u j e j o v e l j a v o s t a r š e v n a p r a m o t r o k o m in za klofuto, ki jo otrok dobi, so lahko starši zaprti. Nedorasel otrok lahko starše toži in bo oblast tudi vedno potegnila z njim, zlasti če kaže otrok bolj komunistično naziranje nego starši. Dogodili so se strašni slučaji, da so nedorasli otroci zahtevali v listih smrtno obsodbo svojih staršev in boljševiki so jih proslavljali za junake.

Stranka si hoče za vsako ceno o s v o j i t i o t r o k o v o d u š o, kakor hitro pride ta k zavesti, saj je otrok njena last. To prihaja do izraza že ob otrokovem rojstvu. Ker človekova narava ljubi zunanje slovesnosti, so si tudi boljševiki izmislili razne s l o v e s n e o b r e d e, ki naj nadomeste cerkvene. Tako so uvedli tudi namesto krščan-

skega krsta ter židovskega in muslimanskega obrezovanja posebno ceremonijo, pri kateri dobi novorojenček ime. Starši prineso otroka v strankin lokal in tam mu da strankin tajnik med posebnimi obredi ime, ki ga večkrat določi obratni svet tovarne. Seveda se izogibljejo imen krščanskih svetnikov in imenujejo jih po novih boljševiških bogovih. Taka imena za dečke so: Spartak, Červonec, Tekstil, Dinamo itd., za deklice pa: Revolucija, Konstitucija, Komuna, Oktjabrina i. dr. Posebne ceremonije so si izmislili tudi za boljševiške poroke, pogrebe itd., vse z namenom, da zaduše v kolektivnem človeku vsako potrebo po cerkvi in duhovniku ter zadoste vendarle tudi njegovi želji po pestrih izpremembah, da bi se v kolektivu preveč ne dolgočasil. Šli so v najmanjše podrobnosti (za večino vseh teh ukrepov je dal pobudo Trocki) in začeli so n. pr. celo boj proti obhajanju godov, češ, da je to protirevolucijonarno, odpravili so stare ter uvedli nove pozdrave, izdali celo povodenj dekretov za izkoreninjenje starih običajev itd. Skratka: hočejo predrugačiti prav vse mišljenje in čustvovanje množic ter njih okus, izpremeniti ves način življenja, zatreti vse tisočletne tradicije in izbrisati vse, kar bi še spominjalo na krščanstvo. Pri tem so izvršili tu in tam tudi kak dober posel in n. pr. jako omejili dotlej pri Rusih tako razširjeno psovanje.

Ko otrok, ki je sploh ostal pri starših, komaj dobro shodi, ga skušajo že utakniti v že spredaj opisane strankine organizacije ter izročiti raznim državnim vzgajališčem, da ustvarijo iz njih čim strastnejše komuniste brez sledov kakega verskega čustva, saj otroci krščanstva in nekomunistične družabne ureditve niti ne poznajo več. Pri vzgajališčih soodločujejo najrazličnejše organizacije, le starši nimajo nanje nobenega vpliva in zborovanja staršev smejo razpravljati le o telesni preskrbi otrok. Vse je preračunano na to, da se čim bolj ubije veljava staršev in otroci se naravnost vzgajajo k nesramni predrznosti napram njim.

Boljševiški »zakon« je seveda moral roditi mase otrok, ki svojih staršev sploh niso nikoli poznali. Ker prva porevolucijska leta za te sploh ni bilo nič preskrbljeno, so se potepali po ulicah ter kradli in prosjačili. Za časa velike lakote l. 1922. so se tem množicam pridružile še nove iz stradajočega ozemlja ter otroci beguncev iz vojnega ozemlja in tako se je sovjetska Rusija naenkrat znašla pred ogromno maso 8—10 milijonov mladostnikov, ki so telesno in duševno popolnoma propadli. Predstavljali so pravo narodno nesrečo, kajti združevali so se v velike, dobro organizirane tolpe, ki so ogrožale življenje in imetje celih vasi in mestnih delov. Njih nravni propad je bil nepopisen. Sovjetske oblasti so jim morale napovedati pravo vojno, obenem so pa ustanavljale zanje posebna zavetišča, toda njih upravitelji so denar zanje navadno poneverjali in zapili, zavetišča pa puščali v takem stanju, da ni v njih nihče vzdržal. Šele leta 1924. so izvedli temeljito reformo skrbstva za zanemarjene otroke. Ustanovili so celo vrsto zavodov, v katere so mladostnike vtaknili s silo in jih koristno zaposlili, obenem jim pa dali obširno samoupravo tako, da so tvorili nekake delovne komune, za katere je dala vlada 24 milijonov rubljev. V nekaterih komunah je vladala strašna anarhija, večina se jih je pa vendarle obnesla in rodila dobre sadove: gojenci so polagoma vzljubili delo, se odvadili pijančevanja, kajenja, psovanja in raznih razbrzdanosti. »Bolševa komuna GPU št. 1« pri Moskvi je imela n. pr. leta 1924. 18 gojencev, leta 1928. že 248, a leta 1931. celo 1598. Vodila je veliko lastno podjetje, katerega kapital je znašal leta 1928. 572.000 rubljev, leta 1931. pa že 3,137.000, a vrednost njegove produkcije je znašala leta 1929-30 8 milijonov rubljev. Pri podjetju so bili osnovani še razni kulturni zavodi, seveda v boljševiškem smislu.

Takih komun je še mnogo in nekatere imajo cele tovarne. V njih je bilo leta 1932. okroglo 20.000 mladoletnikov. Seveda so pa sprejele te komune le neznaten drobec vseh omenjenih mas. Večina izmed njih je po-

mrla, drugi so se polagoma porazgubili po neizmerni državi in danes je število te propadle mladine zopet nekako normalno, kakor je bilo še pred vojno v carski Rusiji. Skrbstvo zanjo so leta 1926. vnovič preuredili, naslednje leto so morali celo uvesti posebno »triletko«, ki naj bi to vprašanje popolnoma likvidirala, mnogo jih vsrkajo »Rdeči pionirji«, vendar je v Rusiji teh mladostnih, popolnoma propadlih potepuhov brez doma še vedno mnogo več nego v kapitalističnih državah.

V tesni zvezi z boljševiškimi stremljenji po uničenju rodbine je končno tudi z odlokom z dne 26. avgusta 1929 izvedena r e f o r m a d o t e d a n j e g a »m e š č a n s k e g a« t e d n a. Odpravili so namreč dotedanji 6 dnevni delavnik in počivanje sedmi dan, odpravili so tudi prav vse verske praznike, ter uvedli povsod nepretrgano delo. Ostalo je le še pet državnih praznikov. Delo je bilo pa urejeno tako, da je vsak delal le štiri dni, peti dan pa počival, vendar na ta način, da je praznovala vsaka skupina na drug dan in je delo lahko v vseh obratih stalno teklo. Kdor bi na nedeljo ali na kak velik praznik izostal od dela, je bil takoj odpuščen in tako so tega leta obratovale prvič prav vse delavnice tudi na sam božični dan. Ta barbarska novotarija je vzela družini še edini dan, ki bi ga lahko posvetila sebi. Sovjetske oblasti so skušale z vsem terorjem vsiliti ljudstvu ta novi člen v verigi komunistične odrešitve proletarijata, toda odpor je bil vsesplošen, obenem pa tudi škodljiv za boljševiško gospodarstvo, da so morali odlok kmalu zopet izpremeniti v toliko, da so uvedli petdnevni delavnik, a šesti dan počivanje; nedelja je pa definitivno odpravljena.

Tako so boljševiki že uničili ali se pa vsaj z vsemi sredstvi prizadevajo, da bi čim prej uničili t r i v o g a l n e s t e b r e d a n a š n j e g a k u l t u r n e g a č l o v e š t v a, to je vero, rodbino in pravo. Uničujejo vse tako smotreno in do korenin, da bi se iz njih nikoli več ne mogla pojaviti kaka nevarnost za nov komunističen družabni red, ki ga hoče peščica fanatikov vsiliti milijonom. Njih napori so povzročili za enkrat le ogrom-

no razdejanje v srcih milijonov: namesto tolažilne vere so uvedli malikovanje brezdušne tehnike, toplo rodbino nadomeščajo s topim kolektivom in pravo se je moralo umakniti krvavemu terorju. Ali naj to osreči proletarijat in vse človeštvo?

e) Šola in ljudska prosveta.

Komunizem družine torej ne priznava in jo hoče uničiti, zato tudi ne priznava lastništva in oblasti staršev nad otrokom, temveč stoji na stališču, da je otrok last družbe, ki jo seveda predstavlja komunistična stranka. Pri tem niti najmanj ne upošteva večno veljavnega naravnega zakona, da se pojavi otrok najprej v družini, s katero ga veže kri in šele nato tudi v državi, s katero ga veže le kos papirja. Samo zato, ker država še ne razpolaga z zadostnimi sredstvi, prepušča prva leta otroka res da še staršem v telesno oskrbo, toda njegovo vzgojo si prilašča le zase, kakor hitro se otrok zave. V to svrho ji služijo na eni strani ogromne strankine mladinske organizacije (Oktoberski otrok, Rdeči pionirji in Komsomol), o katerih smo že govorili, na drugi strani pa — šola, kateri posvečajo že od početka svojega gospodstva izredno veliko pozornost.

Duh, ki preveva vse boljševiške mladinske organizacije in vse sovjetsko šolstvo je seveda izrazito materijalističen in komunističen. Prvi čas po prevzemu oblasti so se zadovoljili le s popolno ločitvijo šole od cerkve, a kmalu jim ni to več zadostovalo, temveč so prepojili ves pouk z izrazito protiverskim in brezbožnim duhom. Namena šole nikakor niso gledali v tem, da nudi mladini le neko določeno znanje, temveč naj bi predvsem vzgajala novega komunističnega, to je kolektivnega človeka, ki bo prepojen z marksistično miselnostjo vladajoče stranke in kateremu daje zmisel življenja v prvi vrsti gospodarstvo. Drugo znanje je protidržavno in družbi nevarno, zato ga zatirajo z najbolj surovimi sredstvi, kajti vse znanje mora hlapčevati le vladajoči stranki. Razen

marksizma zanje ni nobene resnice več. Niti najmanj niso upoštevali dejstva, da je človeku zgolj gospodarski uspeh premalo in da v njem prevladuje duhovnost. Dočim je cilj krščanske vzgoje izoblikovati človekovo celotno osebnost ter vzbuditi v njem čim globlji čut za vzajemnost, pa gleda boljševiška šola pred seboj le kolektiv, ki naj se ga vzgoji za kolektiv. Zato pač goji v otroku samostojnost, kolikor skuša s tem v njem zatreti vsako spoštovanje do avtoritete staršev, cerkve, vzgojiteljev itd., a le da pride tem bolj do izraza vsemogočna avtoriteta stranke. Na eni strani so izgubili starši prav vso pravico do otrok in vzgojitelji so bili zlasti prvih petnajst let pravi mučeniki razbrzdane samovoljnosti svojih učencev, a na drugi strani jim je materijalistično komunistični duh jemal vsako osebno svobodo in čut za osebno odgovornost, kar se je nad boljševiki samimi kmalu jako maščevalo. Šola je bila prva leta le del velikega komunističnega kolektiva brez vseh tistih neprijetnosti, ki jo zagrenjujejo našim otrokom (nalog, spričeval, kazni itd.). Ker gleda materijalistični komunizem odrešenje človeka le v gospodarstvu, ima tudi boljševiška šola predvsem namen vzgojiti že v otroku malikovanje stroja in tehnike, kajti za komunista ima tudi duhovna kultura le toliko zmisla, kolikor služi njegovim gospodarskim ciljem, a besed krepost, dobrota, pravica, poštenje itd. pa boljševiška vzgoja sploh ne pozna in ne prizna. Člen 1. sovjetske šolske uredbe pravi: »Cilj sovjetske šole je vzgajati naraščaj v komunističnem duhu ter izoblikovati iz njega aktivne sodelavce v socijalistični zgradbi in v razrednem boju mednarodnega proletarijata.«

Šolskega vprašanja so se lotili boljševiki seveda takoj po prevzemu oblasti. Ker so gledali v dotedanjem šolskem ustroju svojega velikega škodljivca in ker so bili prepričani, da dobi otrok jako hitro ono politično in tehnično znanje, ki so ju edini smatrali za važni, so do tal podrli vso dotedanjo šolsko zgradbo ter ustvarili

na hitro roko novo. Ustvarili so novo, enotno šolo v dveh stopnjah in sicer:

I. stopnja (osnovna šola) za otroke od 8.—12. leta;
II. stopnja (srednja šola) za otroke od 13.—17. leta.

V vsej sovjetski Rusiji je bilo l. 1920:

94.205 šol I. stopnje z 7,264.000 učenci;
4.126 šol II. stopnje z 457.000 učenci.

Razen tega so obdržali še 750 starih srednjih šol in velik del visokih šol, seveda s popolnoma novimi učnimi načrti. Komunistični družabni red so si zamišljali boljševiki izprva tako, da bi v njem izginila država in pravo, torej nekako anarhistično in temu idealu naj bi ustrezala tudi nova »enotna delovna šola«, zaradi česar je dobila ta zase tudi vse zanešenjaške pristaše raznih zapadnih radikalnih pedagoških teorij. Vodilni pedagoški ideolog prvih porevolucijonarnih let je bila Nadežda Krupskaja, Leninova žena, ki je že l. 1917. skušala v svoji knjigi »Narodova obrazba in demokracija« prikazati obrazbeni problem strogo s stališča marksistične pravovernosti. Po Marxu naj bi se namreč vsebina pouka tesno naslanjala na otrokovo produktivno delo; naravoslovje in tehnologija naj bi bila temelj te »politehniške« izobrazbe in vsak otrok naj bi »prehodil vso vrsto produktivnih panog« (Engels). Politehnična izobrazba kot organična zveza med šolskim poukom ter družbeno produktivnim delom je Krupskaji »nadstavba« in orodje do popolnosti socijalizirane družbe. Ona zahteva odpravo kazni, popolno samoupravo učencev in se bori proti vsaki birokratizaciji šolstva. V tem duhu je bil sestavljen tudi prvi »pravilnik o enotni delovni šoli« iz l. 1918., ki je odpravljal vse pravice in privilegije, ki jih daje izobrazba (na univerze se je n. pr. lahko vpisal vsak z dopolnjenim 16. letom ne glede na predizobrazbo). V zmislu § 29 tega pravilnika je suverena oblast na šoli poverjena »šolskemu kolektivu«, sestavljenem iz učiteljev, učencev in služinčadi, kajti šola naj bi ne bila več šola v starem zmislu, temveč

nekakšen klub, organizacija otroškega življenja, ki naj popolnoma nadomesti družino. Učitelji so bili v teh »šolah« brez vsake moči. Ker je bil vrhovni cilj boljševikov vzgajati kolektivnega človeka, tudi izpričeval niso izdajali učitelji, temveč kolektiv kolektivu, to se pravi: šolska republika sama jih je izdajala celemu razredu skupno. Središče in os vsega pouka je tvorila politika že od prvega šolskega leta dalje (ta je nadomestila nekdanji veronauk) in tudi pouk posameznih predmetov je imel v prvi vrsti namen prepojiti učence s politično zagrizenostjo. Vsebina čitank je bila skoro izključno politična, v izrazito protiverskem duhu, brez vsakih sledov srčne in duhovne kulture, prežeta s sovraštvom do vsega, kar ni boljševiško, a njih slog je bil podel in skrajno surov. V takem ozračju in med poživinjenimi učenci so bili neboljševiški učitelji pravi mučeniki, saj so bili brez kakršnegakoli varstva izpostavljeni trajnemu zasmehovanju, izzivanju in »nadzorstvu« politikujočih otrok.

Da je morala roditi taka »šola« žalostne uspehe, je menda razumljivo. Med učenci je bilo pač opažati željo po znanju, ne pa po učenju, saj je bil pa tudi skoro ves njihov izvenšolski čas izpolnjen s političnimi in protiverskimi prireditvami, demonstracijami, sejami, zborovanji itd., a kar ga je še ostalo, so ga posvečali zlasti sportu, ki ga boljševiki izredno pospešujejo. Splošna izobrazba je strašno nazadovala, tujih jezikov ne zna mladina nobenih več, o zgodovini nimajo pojma, izvenboljševiški svet jim je sploh neznan ali pa imajo o njem popolnoma potvorjene predstave. Čeprav so posvečali vzgojeslovju največjo pozornost in so ustanovili celo vrsto visokih šol za proučevanje raznih vzgojeslovnih vprašanj, je bilo vendarle vse rusko sovjetsko šolstvo v popolnem notranjem razkroju in brez vsakih uspehov. Kljub veliki propagandi za šolstvo je obisk rednih šol napram predvojni dobi celo nazadoval, kajti že leta 1905 je pohajalo v Rusiji šole 43% za šolo godnih otrok in l. 1914 že celo 70%, dočim je padlo l. 1922 njih število na 38% in se je do l. 1927 dvignilo šele na 60%.

Uspeh te »reforme«, ki je vzbudila seveda tudi v drugih kulturnih državah toliko navdušenih občudovalcev, je bil naravnost p o r a z e n, kajti uničil je le vse staro šolstvo, dočim novega ni znal ustvariti. Ne moremo se zato čuditi, če so z nastopom Nepa brez vseh sentimentalnosti pomedli z njim, češ da ni času primeren in prav za prav niti komunističen. Nep pomenja odrivanje komunistične utopije v ozadje v korist državnega kapitalizma. Glede na to so skušali tudi v šoli »politehnično« izobraževanje nadomestiti s komunistično s t r o k o v n o n a o b r a z b o. Glavni zastopniki te smeri so bili voditelji ukrajinskega ljudskega komisarijata za ljudsko izobrazbo (Grinjko in Rjappo), ki so stremeli za tem, da izobrazijo novo proletarsko inteligenčno plast. V to svrho naj bi se nadomestili vsi višji razredi prejšnjih višjih učnih zavodov z 2—3 letnimi poklicnimi tečaji in celo univerze naj bi se razbile v poedine »smotrene institute« v svrho redne letne produkcije določenega števila »specijalistov«, potrebnih v različnih gospodarskih panogah in državnih resorih. Strog »razredni izbor« naj bi prisodil izključno pravico do študija v višjih učnih zavodih le »delovnim razredom«. Tako zvana čista znanost je le orodje kapitalističnega gospodarstva in meščanska hinavščina, ki ga proletarska država ne potrebuje. Šolstvo je le organični sestavni del vsega produkcijskega procesa.

Ti nazori so osnova novih »Pravil enotne delovne šole« z dne 8. dec. l. 1923, ki jih je izdala moskovska vlada in ki deli vse šolstvo v tri stopnje:

a) prva stopnja, ki obsega prva 4 šolska leta;
b) prvi »koncentrum« tri nadaljna šolska leta;
c) drugi »koncentrum« dve zaključni šolski leti.

Vzporedno s to reformo šolstva je šla tudi prememba šolske občine, kateri so »Temeljna pravila o samoupravi v šoli« prav znatno omejila dotedanjo samoupravo. V zmislu teh pravil je prava samouprava učencev v organizaciji njihove samodelavnosti, ki naj jo razvijejo izven uradnega učnega programa. Po l. 1923. so se razvile zlasti »Pionirske predstraže«, ki so se bavile zlasti z medna-

rodno in protiversko propagando ter organizirale politične razgovore in branje časopisov, obenem so pa vodile razne šolske organizacije (te so štele l. 1926. komaj 14% vseh učencev), za katerimi so stali dejansko odrasli. Tako je nekdanja samouprava skoro popolnoma izginila.

Tudi duh in notranji ustroj šolstva sta postala izrečno dekretirana. V § 35 navedenih pravil je rečeno, da ima šola »namen izobraziti v učencih proletarske zavedne instinkte«. Pinkevič, eden izmed vodilnih sovjetskih pedagogov te dobe, je zapisal, da je za enkrat glavni namen šole »vtepati komunistične ideje v glave doraščajoče generacije«. Dočim so govorili v dobi vojnega komunizma še o svobodni šoli, so jo pa sedaj strogo podredili državni oblasti in prepovedali v njej vsak »meščanski duh« s starimi učbeniki vred. Učna snov ni bila razdeljena več v predmete, temveč v tri »komplekse«: narava, delo, družba (»kompleksna metoda«), dočim so predmeti branje, pisanje, računstvo itd. izginili. Jasno je, da so sedaj boljševiki s svojimi zapadnimi simpatizerji slavili to metodo kot eno največjih pridobitev komunističnega vzgojeslovja, čeprav najdemo zarodke vseh teh komunističnih reformatoričnih idej že davno poprej pri raznih zapadnih »meščanskih« pedagogih in so jih potem boljševiki doma prav za prav le izpačili.

Glavna značilnost šolstva v dobi Nepa je bila ta, da ni bil šolski pouk prav nič prilagojen individualni različnosti učencev, da je bila popolnoma razdejana srednja šolska stopnja in da je bil celo najnadarjenejšim skoro onemogočen uspešni prehod do višje izobrazbe, kajti sovjeti niso imeli denarja, da bi bili izvedli v celoti svoj lastni šolski sistem. Poslabševal je te razmere še »razredni izbor« dijakov za višje zavode.

Da se tudi te metode niso mogle obnesti, je razumevno samo po sebi in že januarja l. 1926. je moralo zapisati uradno glasilo moskovskega »Narkomprosa«, da »naše šole ne odgovarjajo niti najbolj elementarnim zahtevam«. Vzgajale so vprav katastrofalno analfabetstvo, polom je postal popolen, tako da so morale že poleti

l. 1926, ko so na zapadu še pridno občudovali komunistična pedagoška odkritja, razne sovjetske ustanove priznati popolen neuspeh in obljubljati »stabilizacijo šolstva«, za enkrat pa vsaj zopet dovoljevati uvajanje raznih predmetov (računstva, fizike, jezikov itd.), ki se pač niso dali stlačiti v »komplekse«.

Glede na to so že l. 1927/28 izdali zopet nove učne načrte, ki so v veliki meri pomedli politiko iz šol, vrgli čez plot »komplekse« in uvedli zopet poedine predmete s »starokopitnim« urnikom vred. Tako se je šola Nepa vedno bolj bližala nekdanji »meščanski« šoli, le zgodovina in veronauk sta še manjkala, ki ju je nadomeščalo družboslovje in z njim združena »politična aktivnost« učencev. Ukinitev dotedanjega eksperimentiranja je imela jako blagodejen vpliv, saj se je začelo osnovno šolstvo šele sedaj dvigati, kar kažejo naslednje številke:

Šolsko leto	število šol	število učencev
1914—1915	104.610	7.24 milijonov
1922—1923	87.559	6.80 „
1924—1925	91.006	8.43 „
1926—1927	108.805	9.86 „
1927—1928	116.373	10.50 „

Toda tudi to dviganje ni nobena izrečna zasluga boljševizma, kajti v slični hitrosti je naraščalo šolstvo že tudi zadnja leta carske vlade. Zanimivo je tudi dejstvo, da ni krila osrednja vlada niti 20% stroškov za to šolstvo, dočim so s komunizmom mnogo manj prepojene najnižje upravne oblasti nosile nad 80%.

Doba Nepa je pa po Leninovih besedah pomenjala le začasen umik, da »pridobimo s tem prostora za še silnejši skok naprej« v smeri popolnega uničenja vseh zasebnopravnih elementov. Sicer l. 1928. objavljena »kulturna petletka« ni nameravala kake globlje preosnove »stabiliziranega« šolstva, temveč le nekako njegovo dopolnitev z raznimi poklicnimi kurzi v svrho izobrazbe kvalificiranih delavskih sil, toda levo krilo komunističnih pedagogov je pod vodstvom K a l a š n i k o v a in

Šulgina kmalu navalilo z vso silo na »menjševiško krivoverstvo« Nepovih šolnikov. Zastopalo je načelo, da je šola le organski del produkcijskega procesa, ki bo v pravi komunistični družbi z razredno opredelitvijo družbe vred sploh izumrla in da bodeta njeno funkcijo prevzela industrijski obrat, oziroma kolhoz. Njih vplivu se je posrečilo, da so prvotno precej skromno zamišljeno kvantitativno razširitev šolstva mogočno dvignili, poostrili so »razredni izbor«, povečali so vpliv komunističnih organizacij na vpis in redovanje v škodo profesorjev, odstranili so še zadnje ostanke samostojnosti visokih šol in odpravili so večino univerz v korist poklicnih šol, da tako šolo čim tesnejše spoje s produkcijskim procesom, a velik del sedemletnih šol so kratko in malo priključili najbližjim industrijskim obratom oziroma kolhozom in mnoge celo vključili v njih proračune. L. 1930. so bili izdani »končno veljavni« učni načrti, ki so glede politizacije pouka nadkrilili vse dosedanje. Komunistično delavstvo naj bi z enkratnim naskokom osvojilo vodstvo znanosti in si ustvarilo rdeče izobraženstvo, ki naj bi jih osvobodilo vsake odvisnosti od starih domačih in inozemskih »meščanskih specialistov«. Ravno tedaj poostrujoča se svetovna gospodarska kriza jim je vnovič obudila nekdanje upe v svetovno revolucijo, vsled česar sta postala dialektični materijalizem in vojna znanost z vojaškimi vajami osrednja predmeta zlasti vseh višjih šol. Tako ni postalo vse šolstvo le člen produkcijskega procesa, temveč tudi člen vojnega aparata rdečega militarizma.

Uspehi tega silnega pogona v prvi petletki so bili na zunaj velikanski. Ustalila se je zunanja zgradba, katere središče tvori sedaj nekaka petnadstropna šolska stavba, sestoječa iz:

1. predšole, ki obsega otroške vrtce in slično;
2. osnovne šole, ki traja 4 leta;
3. srednje šole, ki traja 3 leta;
4. višje šole, ki traja 3 leta;
5. visoke šole, ki traja 4 leta.

Razen tega so pa v sovjetski Rusiji jako razširjene še tri vrste drugih šol, ki jih druge države ne poznajo, to so: rabfaki (= delavske fakultete), tehnikum in FSU (= nekake tovarniške obrtne šole).

Številčno se je to šolstvo dvignilo tako, da temu zaman iščemo primere v vsej svetovni zgodovini. To nam priča že naslednja razpredelnica:

Vrsta šol	Število učencev v šol. letu 1927/28	Po načrtu petletke naj bi znašalo število učencev l. 1932	V resnici je bilo učencev l. 1932	Število šol l. 1931 v evropski Rusiji
predšole	485.000	895.000	5,232.000	
osnovne šole	9,242.000	14,186.000	18,754.000	114.111
srednje šole	1,250.000	1,561.000	4,359.000	6.674
višje šole				1.023
visoke šole	185.000	209.000	501.000	66
tehnikum	222.000	327.000	949.000	1.054
rabfaki	45.000	72.000	444.000	177
FSU	111.000	267.000	1,177.000	3.152

Razen v tem pregledu navedenih šol je imela evropska Rusija l. 1931 še 42.000 šol za odrasle nepismene, 3550 drugih ljudskih nadaljevalnih šol, 77 delavskih visokih šol, 8272 znanstvenih šol, 1652 političnih šol za delavce in kmete, 4 umetnostne akademije, 57 zavodov za znanstveno proučevanje, 1 akademijo za proučevanje socijalizma in 1 akademijo znanosti, a v azijski Rusiji je delovalo samo šol za politično vzgojo 82.302, dalje 109 delavskih visokih šol, 134 »univerz« itd.

V drugi petletki posvečajo šolstvu zopet največjo pozornost in hočejo dvigniti število učencev vseh šol od 24.2 milij. na 36 milijonov. Da pridejo do tako krvavo potrebnih strokovnjakov za svojo industrijo, hočejo

uvesti v vse šole tudi obvezni tehnični pouk ter tudi po kmetih raztegniti šolsko obveznost na 7 let.

Seveda so v tem šolstvu še silne pomanjkljivosti, ki njegovo vrednost globoko znižujejo pod vrednost sličnih šol po ostali Evropi, vendar je že samo dejstvo, da so število šoloobiskujoče mladine v petih letih več kot potrojili, nedoglednega pomena za kulturni obraz današnje Rusije. Obžalovati moramo le, da je duh, s katerim se v teh šolah prepaja nad 30 milijonov mladih src, tako strupen.

Največje pomanjkljivosti izkazuje osnovno šolstvo. Ker Rusi sploh nimajo veselja do učiteljskega poklica, vlada tam silno pomanjkanje usposobljenih učiteljev. Že carska Rusija je vzgojeslovje silno zanemarjala in n. pr. učiteljskih šol v našem zmislu sploh ni poznala. Ustanovili so jih šele boljševiki, poleg tega pa še celo vrsto visokih šol za znanstveno proučevanje raznih vzgojeslovnih vprašanj, toda namesto v načrtu petletke predvidenih 63.000 gojencev so jih imeli leta 1932 komaj 25.000.

»Komunistična prosveta« je l. 1931. poročala, da je samo razširitev prve šolske stopnje zahtevala l. 1931. okoli 75.000 novih učnih moči, dočim so jih mogle dobaviti »pedagoške tehnike« komaj 10—11%. Ostalih 65.000 učiteljskih mest so zasedli ljudje, ki so imeli komaj sedemletno šolo ali pa celo te ne vse. Zanje prirejajo 2 do 4 mesečne tečaje. Časih je pa še mnogo slabše. Za otroške vrtnarice sprejmejo cele množice žensk, ki so dovršile komaj analfabetski tečaj in katerih vsa nadaljna »strokovna« izobrazba je še 2—4 tedenski tečaj za izobrazbo vrtnaric. So cele pokrajine, kjer ima nad polovico učiteljev samo osnovnošolsko izobrazbo. A če pomislimo, da zaradi ogromnega pomanjkanja vseh vrst učnega osobja vsakega nekoliko boljšega učitelja nižje stopnje šole premeste na višjo stopnjo, si lahko predstavljamo vprav obupno kvaliteto boljševiškega učiteljstva in šolstva. Kakšne razmere morajo vladati, nam lepo dokazuje dejstvo, da so morali l. 1932. izdati na krajevne šolske

oblasti več okrožnic z naročilom, »naj zanesljivo zagotove učiteljem dva prosta večera v tednu in en prost dan v mesecu za njih osebno učenje«. Kaj more tako učiteljstvo samo vedeti o zapletenih skrivnostih komunističnega vzgojeslovja, si lahko mislimo. Poleg vsega dobivajo še svojo skrajno slabo plačo jako neredno in celo glede prehrane so jih šele l. 1931. izenačili z delavstvom.

Slično je s šolskimi poslopji in z učili. Gradbenega načrta za nove šole so do l. 1932. izvršili le malo, na tisoče šol je ostalo nedozidanih, a v dovršene so le prepogosto namestili stvari, ki nimajo s šolo ničesar opraviti. Glede na to je nameščenih v enem poslopju navadno po več šol, zaradi česar mora biti pouk tudi jako skrajšan. Ena šola ima pouk dopoldne, druga popoldne, tretja pa zvečer. Preskrba učencev z učili je najslabša. Samo v prvi polovici l. 1932. so izdelali premalo 200 milijonov zvezkov, 45 milijonov svinčnikov, 57 milijonov peres itd., a tudi njih kakovost je najslabša. Načrta glede izdelave šolskih zemljevidov je bilo izvršenega le 18%, le šolskih knjig so dotiskali toliko, kolikor je predvideval načrt (namreč 45 milijonov), vendar se je še tedaj dogajalo, da je imelo po 5 do 15 učencev po eno samo učno knjigo.

Najbolj zanimivo je pa to, da sovjetskemu šolstvu izredno primanjkuje — učencev, osnovnemu res da ne, pač pa srednjemu in višjemu. Ker za silno množino teh novo ustanovljenih šol ni bilo usposobljenih učencev, so pogoje neprestano zniževali (namesto sedemletne šole so zadostovali enoletni tečaji itd.), tako da je kvantiteta polagoma popolnoma uničila še tisto malo kvalitete, ki jo je bila prevzela in vse napihnjeno boljševiško šolstvo je bilo dovedeno do — absurda.

Popolen polom vseh radikalnih marksističnih šolskih »reform« ter njegove uničujoče posledice na ves naraščaj so končno morali vzbuditi tudi reakcijo pri najvišjih sovjetskih oblastnikih. Dne 5. septembra leta 1931. je vrhovno strankino vodstvo sklenilo radikalno pomesti z vsem dotedanjim igračkanjem s šolstvom, prepovedali so

vse učne načrte iz l. 1930. ter uvedli v šole zopet nekdanje »buržujske« predmete z urniki, »razkrinkali« so dotedanje boljševiške pedagoške veličine (Pinkeviča, Pistraka, Kalašnikova idr.) za — »trockiste«, jih pognali s svojih mest ter uvedli tudi v pedagogiko »glavno strankino linijo«, kakor so jo sedaj oznanjali Vaganjin, Šulgin in Krupenina. In zopet se je ponavljala ista igra: med tem ko so »napredni« pedagogi po vsej Evropi še proslavljali razna odkritja modernega sovjetskega šolstva, jih je pa sovjetski tisk že preklinjal kot krivoverske. Tudi »državni znanstveni svet« (GUS) je uradno preklical vsa svoja »metodična pisma« ter odredil tisku navduševanje za stare predmete in urnike, a Krupskaja je sedaj pridno pobijala sama sebe ter se tudi to pot seveda sklicevala na svojega moža. Toda zgodilo se je, kakor že tolikokrat v sovjetski Rusiji: vsi so dobro vedeli, česa ne smejo več, nikomur pa ni bilo prav jasno kakšne metode se mora posluževati. V šol. letu 1931/32. je vladala zato največja zmeda in šele naslednje leto so polagoma izoblikovali nove učne načrte in razporedbo učne snovi, ki pa vnovič kažejo mnoge velike napake. »Delovni pouk« je bil zreduciran na običajen predmet, družboslovje iz nekaterih razredov sploh odstranjeno, »družbeno delo« in razna zborovanja učencev skrajno omejena, a samouprava učencev je bila ukinjena. Vrhovna zahteva je postala: pridno učenje in zadnja modrost boljševiške pedagogike je ponovna uvedba šolskih izpitov, redov in stroge discipline. Tako so prišli boljševiki proti koncu četrtega leta prve petletke do tega, da so kratko in malo likvidirali vse, kar si je priborila šolska politika petletke in v mnogih ozirih so vzpostavili zopet celo — predrevolucijsko stanje z mnogimi »carističnimi« učbeniki vred, da, razmišljajo že celo o ponovni uvedbi nekdanje — dijaške uniforme.

Poleti l. 1930. so uvedli splošno šolsko obveznost, ki je dotlej Rusija ni poznala, z reformo iz l. 1932. so pa šolsko obveznost uredili tako, da naj bi kmetiški otroci dovršili vsaj štiriletno osnovno šolo, mestni pa poleg te še

srednjo in višjo šolo. Tako je bila uvedena za kmetiške otroke štiriletna, za mestne pa nekaka desetletna šolska obveznost. Vsaj osnovno šolo obiskujejo sedaj skoro vsi otroci SSSR (okroglo 20 milijonov) in so v tem pogledu boljševiki svoje delo dovršili, saj je bil že l. 1932. šolski obisk po mestih 100%, po kmetih pa 70%. Šolsko leto se začenja s 1. septembrom ter konča med 20. majem in 30. junijem. Po mestih je na vsakih pet šolskih dni po en prost dan, na kmetih pa na vsakih šest. Zimske počitnice trajajo od 1. do 15. januarja, spomladanske pa od 20. do 31. marca. Pouk se prične ob poldevetih zjutraj. Izpričevala izdajajo odslej učitelji sami vsako polletje, vsi učni predpisi so jako poostreni, gospodarstvo »šolskih republik« je odpravljeno, veljava učiteljev vzpostavljena in v šole zopet uveden nekdanji »meščanski« red. Zadnje čase so uvideli tudi nezmiselnost vtepanja marksizma že v osnovnošolske otroke in so zato to jako omejili.

S r e d n j e š o l s t v o (t. j. prave srednje in t. zv. »višje« šole) je prav za prav le nadaljevanje osnovnega šolstva in med obema v SSSR ni one ostre ločitve kakor pri nas. Vse, kar smo povedali glede osnovnega šolstva, velja v polni meri tudi za srednje šole, ki so zavzele silen obseg, saj se je število učencev od l. 1914. do 1933. skoro podeveterilo (dvignilo se je od 564.000 na 4,676.000), a njih bližnji cilj je, da obiskuje srednje šole sploh vsa mladina po vseh mestih, ko dovrši osnovno šolo. Vanje je bil vnovič uveden najstrožji red, študij dijakov se strogo nadzoruje in uvedene so zanje tudi jako stroge izkušnje. Popolnoma so preuredili že v zadnjem času tudi pouk zgodovine in zemljepisja, kajti namesto zgodovine se je poučevalo doslej prav za prav družboslovje, a o tujih deželah dijaki niso imeli pojma. Seveda je pa slej ko prej cilj boljševikov vzgajati v šolah tudi dobre komuniste, zato snujejo po vseh šolah cele množice sportnih, političnih, kulturnih ter brezbožniških klubov in v izpričevalih se posebno močno upošteva tudi izvenšolsko delo dijakov po teh boljševiških

organizacijah. Da jih odvrnejo od vsake osamelosti in z njo združenega lastnega razmišljanja ter jih čim bolj vključijo v kolektiv, jako podpirajo tudi skupne zabave (zlasti plese) učencev in učenk, kamor učitelji in starši sploh nimajo dostopa. To povzroča seveda strašno spolno razbrzdanost mladine in vkljub temu, da povsod jako propagirajo preprečevalna sredstva za spočetje, najdemo po sovjetskih srednjih šolah na tisoče in tisoče 14- do 16 letnih mater.

Notranja kvaliteta srednjega šolstva je pa že od vsega početka na jako nizki stopnji! Višjo izobrazbo so že takoj po revoluciji proglasili za privilegij delavskega razreda, zato je raven učencev jako padla, še bolj pa raven »specialistov, ki so jih tako zelo potrebovali na vseh poljih. Zadnje jih je nujno sililo v to, da so morali popuščati od prvega načela, a čeprav so imeli »proletarski« sinovi najdalekosežnejše prednosti in ugodnosti, je vendar njih odstotek tem bolj padal, čim višja je bila šola ter jih je bilo za časa Nepa na univerzah n. pr. komaj 40%, na premnogih višjih šolah pa še mnogo manj. Še bolj je pa vzporedno padal odstotek komunističnega dijaštva in je bilo n. pr. l. 1926. na univerzah v prvem semestru še 60% komunistov, v petem semestru 20.2%, v devetem pa komaj še 3.9%, torej v samem boljševiškem raju manj nego na kaki — naši univerzi. In do tega stanja je prišlo po naravni poti navzlic temu, da je bil izbor posebno nadarjenih dijakov izrečno prepovedan, češ da bi bil s tem proletarijatu zaprt dostop na visoke šole. Prav posebne težave so se jim iz teh razlogov pojavljale pri njih stremljenju za vzgojo »rdečih profesorjev«, kajti vsak višje izobražen komunist je lahko izbiral med mnogo boljše plačanimi mesti.

Prav posebno buren razvoj so pa doživljale v povojnih letih ruske univerze, ki so v prvih revolucijonarnih letih strašno trpele. Večina vseučiliščnih profesorjev je bila pobita, izgnana iz države, pregnana v razna taborišča, ali je pa propadla v bedi. Skoro vseh 35 univerz iz dobe carizma je bilo zato uničenih ter so ostale brez

profesorjev in dijakov, a boljševiki jih tudi niso hoteli oživeti, ker so bili načelni nasprotniki učne svobode in so gledali v »meščanskem« znanstvu svojega smrtnega sovražnika. Šele za časa Nepa so spoznali uničujoče posledice svojega divjanja in obenem so spoznali, da so brez resnega znanstvenega dela tudi vsa njih gospodarska prizadevanja brezplodna. Zato so začeli vnovič izkopavati izpod razvalin visoko šolstvo in so postavili do l. 1926. na noge 70 visokih šol s 153 fakultetami. Seveda je pa imelo to visoko šolstvo popolnoma različen značaj od nekdanjega. Nekdanje fakultete so sploh odpravili ter pospeševali predvsem »fakultete družabnih znanosti«, a vse drugo znanstvo so vklenili v marksistični prisilni jopič. V prvem poldrugem letu so se šolali vsi visokošolski dijaki skupno, kjer sta se jim že vtepala v glavo predvsem politika in »znanstveni« materijalizem, nato so se pa dijaki specijalizirali lahko na gospodarstvo, pravo, jezike in na slovstvo, socijalno vzgojeslovje, statistiko ter na muzejsko in kulturno znanost. To specijalno šolanje je trajalo po tri leta. Uspehi teh boljševiških visokih šol so bili uničujoči, kajti na eni strani je bila že predizobrazba visokošolcev popolnoma nezadostna (na univerze so sprejemali tudi absolvente raznih delavskih tečajev), na drugi strani so bili pa tudi univerzitetni »profesorji« navadno brez najnujnejše usposobljenosti. Glede na to so že po par letih to visoko šolstvo vnovič popolnoma preuredili. Razbili so zopet enotnost visokih šol in izločili iz njih na eni strani nekaj samostojnih visokih šol za gospodarstvo, za pravo itd., na drugi strani so jih pa zopet razdrobili v samostojne fakultete za socijalno gospodarstvo, za kulturno zgodovino, za medicino, za industrijsko tehniko, za poljedestvo itd.

Drobili in izmaličili so polagoma visoko šolstvo tako, da je nastalo do l. 1931. iz nekdanjih univerz 537 raznih specijalnih »institutov« z 272.000 dijaki, a brez potrebnega inventarja in res usposobljenega učnega osobja. Predavanja so sploh odpravili in docenti so bili le voditelji »učnih brigad«, to je 7—10 dijakov obsegajočih delovnih

zajednic, ki so dobivale skupne naloge in bile tudi skupno izprašane. Glavno pažnjo so posvečali produkcijskemu delu dijakov v teh institutih in nameravali so odpraviti celo vse ustanove, češ da naj se vzdržujejo dijaki z dohodki tega dela.

Radikalen preobrat, ki je nastopil jeseni l. 1931. v vsej šolski politiki, se tudi pred visokim šolstvom ni mogel ustaviti, saj je postala njegova kvaliteta sčasoma vprav katastrofalna. Odpravili so zopet večino »institutov« ter obnovili ukinjene univerze, tako da jih je bilo l. 1932. vnovič 12, ki se skušajo precej približevati značaju zapadnoevropskih univerz. Tudi na univerzah so »brigadne metode« izrečno prepovedali, uvedli vnovič teoretične stroke in urnike, izvedli strogo nadzorstvo glede obiska predavanj, podaljšali so učno dobo in omejili so »družbeno zaposlenost« dijakov na največ 8 ur v dekadi. Strašna ignoranca, ki jo je kazal mladi rod boljševiške »inteligence« je tako boljševike prisilila, da so se morali na vsej črti začeti vračati k stari »meščanski pedagogiki«.

V naslednjih letih se to preurejevanje ni ustavilo. Polagoma se je vsaj zunanja organizacija visokih šol vnovič skoro popolnoma približala sličnemu šolstvu po »kapitalističnih« državah in danes imajo tudi na Ruskem vnovič akademije, tehnike in običajne univerze, ki so od l. 1933. razdeljene zopet v 4 fakultete (fizikalno-matematične, biološke, kemične in geološko-geografske) z dekani na čelu. Kako silno se je to visoko šolstvo v zadnjih letih razvilo, nam dokazuje dejstvo, da se je število vseh akademij, tehnik in fakultet dvignilo od 130 na 676 l. 1933. Porazdeljene so bile po vsej SSSR, kajti boljševiki upoštevajo v enaki meri manjša podeželska mesta, kakor velika središča. Tudi število učnega osobja na visokih šolah je tekom prve petletke zrastlo od 19.000 na 54.000, a njih plača je znašala l. 1929. vkljub silni draginji navadno komaj 90—150 rubljev mesečno. Z vsemi sredstvi skušajo dvigniti tudi do pred kratkim še tako klaverne učne uspehe visokega šolstva in v to

svrho neprestano poostrujejo predpise glede sprejema, skušenj itd., vendar vrednosti sovjetskih visokih šol še malo ne moremo primerjati z visokimi šolami po drugih državah. Primanjkuje vsega: dobrih profesorjev, prostorov, učil itd., predvsem pa najskromnejše učne in znanstvene svobode, ker inkvizitorski materijalizem naravnost duši vsako globljo kulturo.

Slej ko prej pa seveda skušajo boljševiki ohraniti vse višje šolstvo v službi svoje stranke. V to svrho se niso ustrašili tudi enega največjih barbarizmov, kar jih pozna novejša človeška zgodovina, da so namreč otrokom »meščanskih« slojev sploh prepovedali dostop na višje učne zavode, zato pa na drugi strani jako pospešujejo šolanje otrok boljševiških delavskih staršev. Že l. 1927. je podeljevala država delavskim sinovom 68.000 ustanov po 25 rubljev mesečno, razni industrijski trusti jih pa podeljujejo 7000 po 50 rubljev. Dalje je CIK n. pr. l. 1929./30. kratko in malo komandiral na univerze 1000 mladih komunistov (75—80% delavskih otrok), ki so poprej prebili vsaj 5 let pri tovarniškem delu in so se že 3 do 4 leta udejstvovali v raznih boljševiških organizacijah. Slična komandiranja se dogajajo vsako leto na različne vrste višjih šol. Vse to je povzročilo seveda silen naval mladine na visoke šole (to povzroča potem strašno prenapolnjenost šol), a ker večina nima niti približno potrebne predizobrazbe, so učni uspehi navadno obupni in ima akademik po dovršitvi svojih studij prepogosto le malo resničnega znanja o svoji stroki, o kaki splošni izobrazbi, ki je tudi pogoj resne in globlje strokovne izobrazbe, pa ni niti govora. Te uspehe poslabšuje še obupno gmotno stanje dijakov. Velik del dijakov dela še po tovarnah, da si zasluži najpotrebnejši vsakdanji kruh. Dijaki kažejo v splošnem mnogo želje po znanju in veselja do dela, toda ves ustroj boljševiškega šolstva, ki je preračunan skoro izključno le na golo tehnično izobrazbo, je tako plitek in ozek, da vzbuja celo strah boljševiških voditeljev samih. Ker sovjetska visokošolska mladina zato ne najde v sebi potrebne

duhovne uravnovešenosti, se tudi ta le prerada udaja spolni razbrzdanosti. Da nekoliko dvignejo duhovno višino svojega višjega šolstva, so uvedli l. 1934. vanj zopet pouk latinščine in grščine, seveda pa ti ukrepi sami ne bodo zadostovali.

Izmed ostalih vrst šol zavzemajo največjo važnost tako zvani »R a b f a k i« (= delavske fakultete). Te so plod demagogije iz dobe vojnega komunizma, ko so bili boljševiki prepričani, da je redno šolstvo v »meščanskem« zmislu sploh nepotrebno in da si komunistična družba vzgoji lahko vse potrebno strokovno osebje v najkrajšem času s pomočjo nekakih tečajev, ki bodo na hitro roko izobrazili delavce, da bodo sami prevzeli vsa vodilna mesta v družbi. V ustanovnih določilih iz l. 1920., je bilo rečeno, da se sprejemajo vanje na predlog strokovnih organizacij mladeniči, ki so poprej vsaj 3 do 6 let ročno delali v kakih podjetjih. Njih namen je bil nuditi jim na hitro roko nekaj najpotrebnejšega znanja in tako nadomestiti dotedanje redne srednje šole. L. 1921. je bilo ustanovljenih 61 takih »Rabfakov« s 30.000 učenci, a do l. 1929. se je dvignilo njih število šele na 68 s 36.000 učenci, med katerimi je bilo 94% delavskih in kmetiških sinov skoro brez vsake predizobrazbe, oziroma 87% komsomolcev. Vzrok tega neznatnega napredka je bil predvsem v tem, ker se je jako hitro izkazalo, da so nesposobni vršiti določeni jim namen. Njih obiskovalci deloma niso hoteli, deloma pa tudi niso mogli zmagovati predpisane učne snovi, a na univerzah, kamor so imeli iz Rabfakov dostop, so bili sploh nerabni. Glede na to dolgo sploh niso vedeli, kaj naj z njimi začno. Sovjeti so kmalu uvideli, da jim Rabfaki ne bodo mogli izobraževati potrebnih inženjerjev, kemikov in drugih specijalistov, zato so jih vnovič zanemarili in pospeševali namesto njih redno šolstvo in »Tovarniške obrtne šole«. Šele spomladi l. 1929., ko je izvrševanje petletke zahtevalo dnevno nove tisoče ljudi z nekoliko višjo izobrazbo, so jih začeli vnovič pospeševati in že l. 1931. je znašalo število njih obiskovalcev

300.000 (61% delavskih in 36% kmetiških otrok), od tega samo obiskovalcev večernih Rabfakov 203.000. Učni načrt Rabfakov obsega 12 predmetov, in sicer: ruščino, francoščino, politiko, zgodovino razrednih bojev, politično gospodarstvo, gospodarsko zemljepisje, računstvo, fiziko, biologijo, kemijo, fizikalno zemljepisje in risanje. Obisk je štirileten in goji se predvsem praktično znanje s praktičnimi sredstvi in s strogim učnim redom. Ker je velika večina rabfakovcev čez dan zaposlena v tovarnah in tudi brez potrebne predizobrazbe, so učni uspehi sicer jako skromni, vendar odvračajo mladino od razbrzdanega življenja, tvorijo živo vez med znanostjo in potrebami vsakdanje gospodarske proizvodnje in dajejo sovjetom tiste armade delavcev na vseh poljih, ki jih pri izvrševanju svojih načrtov neobhodno potrebujejo (n. pr. osnovnošolskih učiteljev, voditeljev traktorskih postaj itd.), čeprav ni njih izobrazba niti polovična. Vzroki teh pomanjkljivosti so isti kot pri ostalem šolstvu, le izobrazba učiteljev v Rabfakih je še nezadostnejša kot drugod, vendar se obrača polagoma vse na boljše in njih pomen zopet raste.

Druga važna vrsta sovjetskega šolstva so FSU, to so nekake obrtne nadaljevalne šole, ki jih ustanavljajo pri vseh tovarnah. Leta 1929 jih je bilo okroglo 1000 s 100.000 učenci, v naslednjih par letih se je pa njih število več kot podeseterilo. Tudi glede njih dlje časa niso bili na jasnem, v katero smer naj jih uravnajo, kajti stranka je želela vzgajati v njih predvsem komunistične agitatorje za posamezna podjetja, a država je nujno rabila kvalificiranih delavcev, če je hotela sploh misliti na uresničenje svojega načrtnega gospodarstva in rešiti proizvodnjo pred popolnim polomom. Zadnjič so jih preuredili z odlokom z dne 15. septembra 1933 in sedaj prevladuje v njih v 16—24 tedenskih učnih urah strok. tehnični pouk (80%), toda zaradi pomanjkanja sposobnih učnih moči so njih uspehi še jako nezadovoljivi. Slične naloge, le za vzgojo višje kvalificiranih strokovnih delavcev, tehničnih uradnikov in samostojnih

voditeljev raznih manjših podjetij vršijo nekake tehnične srednje šole, nazvane »tehnikum«, ki se naglo razširjajo, zlasti izza uvedbe petletke. Vanje se sprejemajo absolventi srednjih šol, pouk traja 3 leta in po dovršitvi dobi dijak naslov »tehnik«.

Nikakor pa ne smemo na tem mestu prezreti velikih zaslug, ki so si jih stekli boljševiki za kulturni dvig raznih neruskih narodov SSSR. Čeprav je v SSSR okoli 25 »samostojnih« Narkomprosov, so bile razlike glede šolskih organizacij itd. posameznih zveznih in avtonomnih republik tako neznatne, da so se spredaj opisane napake delale na vsem ozemlju SSSR, a vkljub temu je pomenjala za premnoge narode že sploh vsaka šola v njih jeziku ogromen napredek, kajti za časa carjev so bili sploh brez nje. Že l. 1927. se je vršil v SSSR pouk na osnovnih šolah v 60 različnih jezikih in je n. pr. obiskovalo:

ruske	osnovne	šole	4,654.000	otrok
ukrajinske	„	„	1,313.000	„
beloruske	„	„	297.000	„
tatarske	„	„	191.000	„
armenske	„	„	110.000	„
georgijske	„	„	107.000	„
turške	„	„	103.000	„
uzbekiške	„	„	82.000	„
nemške	„	„	76.000	„
čuvaške	„	„	56.000	„
kozaške	„	„	53.000	„
idiške	„	„	37.000	„
poljske	„	„	24.000	„
baškirske	„	„	19.000	„
kirgiške	„	„	17.000	„
turkmenske	„	„	12.000	„ itd.

Nad 20 od tej jezikov ni imelo pred revolucijo sploh nobenega svojega slovstva, da niti svoje abecede ne, dočim skrbe sovjeti za to tuje nacijonalno šolstvo so-

razmerno še mnogo bolj nego za svoje lastno rusko. Ustvaritev tega nacijonalnega šolstva pa ni enotnosti SSSR prav nič škodovala, temveč jo je še mnogo bolj utrdila nego je bila pred revolucijo.

Kakor že šolstvu samemu, tako so posvečali boljševiki tudi ljudski izobrazbi na splošno že od vsega početka največjo pozornost, seveda v strogo materijalističnem in komunističnem zmislu. Čim bolj so zapostavljali v prvem desetletju svoje oblasti visoko izobrazbo, tem bolj so propagirali široko ljudsko prosveto, ker so bili prepričani, da bodo lahko že z njo izpreobrnili ves narod h komunizmu in premagali vse stare sile, zlasti vero. Ker je bilo še leta 1918 okroglo 80% vsega prebivalstva nepismenega, so se lotili takoj po prevzemu oblasti z vso silo ljudsko izobraževalnega dela in so zanj tudi žrtvovali ogromne vsote, saj je bil tudi Lenin sam prepričan, da je prvi pogoj za trajno zmago komunizma odprava nepismenosti in čim temeljitejša vzgoja dotlej tako zanemarjenih množic v komunističnem zmislu. Že v prvih letih so ustanovili več tisoč analfabetskih tečajev, v katerih so samo v dveh letih naučili brati in pisati nad 2 milijona odraslih (zlasti delavcev in vojakov), do leta 1927 so pa hoteli nepismenost sploh odpraviti. Razen tega so ustanovili na tisoče ljudskih knjižnic, čitalnic, kino gledališč, preplavili so državo z radijem, ustanovili so na tisoče sportnih in drugih klubov ter vpregli v ljudsko prosvetno delo vsa najmodernejša tehnična sredstva. Nedvomno je, da so na ta način duševno prebudili milijonske množice ter precej premagali dotedanjo rusko duševno brezbrižnost, toda prav iz tega bo zrastla zanje tudi največja nevarnost, kajti gotovo je, da noben duševno prebujen narod ne more trajno prenašati take duhovne sužnosti, v kakršno so uklenili boljševiki vso Rusijo.

Po uvedbi načrtnega gospodarstva so seveda uvedli tudi »načrtno« ljudsko izobraževalno delo. Vsako rusko mesto naj bi dobilo svoje gledališče (večja tudi posebne koncertne domove), nepismenost naj bi se popolnoma

odpravila, vsa država naj bi se preplavila in prepregla s kulturnimi ustanovami vseh vrst. Uspehi so bili vsekakor ogromni. Dočim je bilo l. 1927/28. še 46.1% vseh 8—50 letnih Rusov nepismenih, je pa padlo njih število l. 1932 že na 10%, a število čitalnic se je od l. 1927. do 1932. dvignilo od 21.876 na 46.200 (v načrtu jih je bilo le 38.283). Še večje uspehe je dosegel njih tisk, o katerem bomo pa govorili še pozneje.

Seveda nas pa ogromne številke in kričavi naslovi, ki jih širi boljševiška propaganda, tudi ne smejo voditi do pretiranega občudovanja, kajti le premnogo teh stvari je samo na papirju. Tako prištevajo n. pr. k visokemu šolstvu tudi razne »delavske univerze«, katerih je bilo l. 1929. samo v Moskvi 22 in kjer se vrši pouk samo zvečer ali pa v prostih dnevih ter bi jih mogli primerjati komaj našim boljšim — osnovnim šolam. Dalje štejejo sem razne »brezbožniške univerze«, potem univerze za komunistične agitatorje itd., na katerih o kakem resnem znanstvenem delu seveda ne moremo govoriti. Pa tudi če upoštevamo vse to, boljševikom silnih uspehov na kulturnem polju nikakor ne moremo odrekati, le žal, da je ta »kultura« tako hudo — zastrupljena ter ponižana le v tlačana boljševiške stranke.

f) Znanost in umetnost.

Slično kakor šolstvo se je razvijala v sovjetski Rusiji tudi znanost. Kakor so morali kmalu vzpostaviti izprva razdejano visoko šolstvo, tako tudi niso mogli pogrešati znanstvenikov, čeprav jim slej ko prej nočejo odkazati v javnosti onega uglednega mesta, ki jim po vsej pravici gre. Kakor vse drugo, tako hočejo za vsako ceno podrediti tudi znanstvo in ga vpreči v službo svoje stranke. Trpe le one znanstvenike in podpirajo le ono znanost, ki jim slepo služi, dočim nepristranske znanosti ne priznavajo. Kakor hitro pride nepristranski znanstvenik do zaključkov, ki boljševiškim mogotcem niso všeč, ga proglase za buržuja ter za protidržavnega z vsemi po-

sledicami. Tako morajo znanstveniki pogosto učiti proti svojemu prepričanju ali pa pretrpeti vsa mogoča preganjanja. V masah so odstavljali učenjake svetovnega imena, mnoge izmed njih tudi pomorili (zlasti v Ukrajini) ali so jih pa poslali na prisilno delo v kaznjenska taborišča. Po visokih šolah so neizobraženi delavci in dijaki zasliševali in preizkušali profesorje glede njih politične zanesljivosti in kdorkoli ni popolnoma soglašal z »znanstvenim« materijalizmom boljševiške policije, je moral iti. Tako so še l. 1929. v enem samem mesecu (v novembru) odstavili 318 univerzitetnih profesorjev, naslednje leto so jih pa poslali na stotine celo v ječe. Sovjetska država se ne boji ničesar bolj kot nepristranske znanosti in sodbe, zato ju ne trpi. V tem pogledu ne pozna niti najmanjše obzirnosti. Ruska akademija znanosti je uživala nekoč svetovni sloves, a ker je bila velika večina njenih članov nekomunistov, je bila boljševikom trn v peti. Ker se je odstraniti niso upali zaradi ugleda v inozemstvu, so zahtevali l. 1929. od nje, da imenuje za svoje člane toliko novih komunistov in izključi toliko starih znanstvenikov (med njimi učenjake svetovne veljave), da bi prišli ti v večino. Ker se je akademija upirala sprejemu nekaterih kandidatov brez najmanjše usposobljenosti, so jo psovali po vseh listih in sam ljudski komisar za prosveto, Lunačarski, ji je grozil z najhujšimi posledicami, ako se takoj ne uklonejo.

Jako pa podpirajo boljševiki tisto »znanost«, ki se pokorno ugnete v njih strankarske ojnice ali pa jim prinaša neposrednih koristi. Ustanovili so nešteto znanstvenih zavodov vseh vrst in razširili so stare. Posebno pozornost so posvetili zlasti kulturnemu dvigu provincijalnih mest, ki jih je carizem tako zelo zanemarjal. Poklicali so v življenje celo vrsto ustanov, ki z vso resnostjo raziskujejo neizmerno državo in njene brezštevilne narode, pri čemer so dosegli že jako lepe uspehe, odkrili ogromne nove naravne zaklade, proučili dotlej skoro neznane pokrajine, narode in jezike ter dvignili kulturno stopnjo raznih tujih narodov.

Največje zasluge si je pa pridobilo sovjetsko znanstvo na muzejskem polju. V prvih letih boljševiškega gospodstva so stremele sovjetske oblasti za tem, da pomedejo s starim značajem Moskve, Petrograda in drugih velikih ruskih mest ter zgrade namesto njih velemesta po ameriškem vzorcu (ogromna poslopja za kolektivno družbo). V tem primeru bi morale seveda izginiti neštete stare stavbe visoke umetniške vrednosti. Neizvedljivosti teh načrtov in pa vplivu nekaterih kulturnih ljudi je pripisati, da so oblasti opustile to namero in posvetile so varstvu teh starih spomenikov, ki »naj služijo novim rodovom za svarilo«, celo največjo pozornost. Vsi nekdanji plemiški dvorci večje umetniške vrednosti po mestih in na deželi, kolikor jih ni bilo med revolucijo porušenih, so vzorno ohranjeni in izpremenjeni v nekake muzeje. V njih so zlasti po zaslugi prof. Grabarja skrbno zbrali in vzorno uredili neizmerne umetniške in zgodovinske zaklade, ki so bili dotlej v posesti raznih starih bogatih plemiških rodbin, za katere ostali kulturni svet sploh vedel ni in za katere se ni poprej tudi nihče brigal. Tako je prišla sovjetska Rusija do muzejev, kakršnih ne more pokazati nobena druga država sveta, niti sama Italija. Največja znamenitost je sam Kremel v Moskvi, od katerega imajo sovjetske oblasti zasedenega le en del za svoje najvišje osrednje urade, velika večina ogromnega poslopja je pa izpremenjena v muzej, ki morda nima para na svetu. Le žal, da so boljševiki zaradi neprestanega pomanjkanja denarja prodali že marsikako nenadomestljivo dragocenost v inozemstvo. Vzporedno s tem silnim dvigom ruskih muzejev sta pa doživela nepričakovan razmah tudi starinoslovje in kulturna zgodovina. Ti muzeji seveda niso sami sebi namen, temveč so stalno dostopni vsemu ljudstvu, ki jih tudi pridno obiskuje.

Tako so doživele nekatere panoge kulture za boljševiškega gospodstva čisto nov, nepričakovan razmah, dočim so druge naravnost usahnile. Ta enostranost je pač posledica duhovne nesvobode, ki je vladala že pod carji in se je pod boljševiki še postoterila. Carizem je bil na-

čelno nazadnjaški in je gledal na vsa kulturna vprašanja le skozi očala pravoslavja in carskega samodrštva, a boljševizem bi rad prednjačil vsem najmodernejšim geslom, kolikor seveda služijo njegovim ozkim materijalističnim ojnicam in političnim ciljem. Lenin sam je n. pr. še imel nekaj malega zmisla za nepristransko umetnost, toda ostali duhovni krmarji SSSR s prosvetnim komisarijatom na čelu so gledali v njej izključno le propagandno sredstvo za svoje politične in kolektivistične cilje. »Umetnost je sredstvo za podružabljenje čustev«, je dejal Bucharin izrečno. Res je, boljševizem rad poudarja važnost umetnosti, a le zato, ker gleda v njej uspešno sredstvo za oblikovanje vsega človeškega mišljenja. Zato gredo njegova prizadevanja za tem, da dajo umetnosti tak izraz, ki bi politično čim bolj vplival na ljudske mase. Glavna značilnost boljševiške umetnosti je zunanja mogočnost (monumentalnost), ki naj izraža moč kolektiva in čim bolj zabriše pomen posamezne osebnosti, ki jo neguje »meščanska« umetnost. Lenin je kar odkrito povedal, da je naloga umetnosti služiti agitaciji. In to je najvidnejši pečat vse boljševiške umetnosti od književnosti preko stavbarstva do glasbe.

Najjasnejše se izraža duhovna vsebina boljševizma v razvoju književnosti. Kakor v gospodarstvu, tako so skušali boljševiki za časa vojnega komunizma tudi v književnosti do tal uničiti vse staro in ustvariti novo proletarsko, to je materijalistično kulturo. V skladu z nauki materijalističnega komunizma novi boljševiški »umetniki« sploh niso več priznavali izrečne osebne nadarjenosti, temveč so proglašali umetnost le za odmev zunanjih dražil. Pesem jim ni bila drugega kot zlaganje glasov in slika zlaganje barv (tako je trdil n. pr. Šenjevič), zato bi se morala knjiga prav tako brati od zadaj proti začetku in slika bi ne smela prav nič trpeti, če se jo obrne narobe. Besede si lahko vsak književnik poljubno izmišljuje in nekateri so celo zahtevali, naj ustanovi država posebno delavnico, v kateri bi besedni kemiki s poskusi varili nove besede. Tudi umetniško

ustvarjanje jim seveda ni bilo izraz umetnikove osebnosti, temveč golo rokodelstvo. V »Institutu Brjuzova« so zato sestavljali recepte za pesnikovanje, kajti po njih mnenju se je mogoče pesnikovanja ravno tako naučiti kakor n. pr. krojaštva. Ta zavod je imel dva oddelka: prvi (triletni) je služil za fabrikacijo pesnikov, pisateljev, prevajalcev, kritikov itd., drugi za fabrikacijo učenjakov, politikov itd. Nekateri so šli še dalje in so sploh zanikavali potrebo takih učnih zavodov, češ da se umetnosti lahko nauči vsak sam, kajti umetniško delo je neodvisno od nadarjenosti, a kdor trdi drugače, je buržuj, protirevolucijonar in spada v roke — Čeke.

Sovjetski oblastniki se v to miselno konfuznost niso direktno vtikali, temveč so le zahtevali, da se vpreže vsa umetnost v službo njih politike, češ da je njena dolžnost oblikovati novo kolektivistično življenje. Umetnost naj namreč ne bo, kakor v »meščanskih« očeh, ogledalo življenja, temveč kladivo v rokah delavca.

Tej boljševiški zahtevi je zlasti v dobi krvoločnega vojnega komunizma najbolje ustrezal Demjan Bednji, nekak sovjetski vodilni uradni pesnik, ki jim je koval navdušujoče propagandne pesmi. Zaradi svoje preproste oblike, v katero je zavijal svoje surovo zmerjanje vsega, kar ni slepo tulilo v boljševiški rog, je postal hitro najbolj znan in priljubljen boljševiški pesnik. Toda med mlajšimi boljševiškimi »umetniki« je naletel Bednji že zgodaj na močan odpor, češ da se poslužuje še nazadnjaškega načina pri svojem pesnikovanju. Ti so se združili okrog Majakovskega, katerega so proglasili za največjega pesnika boljševiške revolucije. Njegova dela so kopičenje brezobzirne surovosti, brutalnosti in prostaštva. Kakor Bednji je tudi on dobavljal sovjetskim oblastvom in boljševiškim organizacijam pesmi, kakršne so želeli in potrebovali: za tlakovanje cest, proti lenobi uradnikov itd. Sam je ponosno izjavljal, da si je uredil »besedno delavnico«, ki more vsakemu revolucijonarju promptno in kulantno dobavljati kakršnokoli množino »pesmi«, kajti umetnosti po njegovem mnenju sploh ni,

zato »dobavlja« lahko pesmi o koristi mila, proti zasebni žganjekuhi itd., torej za dnevno revolucijonarno potrebo.

Za tema dvema »vrhovoma boljševiške umetnosti« seveda niso hoteli zaostajati tudi drugi. Posebno hvaležno polje so našli v protiverski propagandi (»imaginisti«). Glavni zastopnik teh je Marienhof, ki je sam dejal, da so njegove pesmi prave ruske nagajke (biči) za bičanje uvelega Kristusovega in Marijinega telesa, a drugih nepopisnih podlosti njegovega bogokletnega peresa sploh ni mogoče navajati.

Tretja skupina književnikov je pa zahtevala, da mora tudi rusko pesništvo odgovarjati sovjetskemu gospodarskemu ustroju, ki je kolektivističen. Zato naj bo tudi pesništvo kolektivistično, popolnoma neosebno. Ustanoviti je treba zato posebne pesniške delavnice, kjer naj bi se fabricirale pesmi v masah, kakor se fabricirajo n. pr. tudi čevlji v tovarnah. Ti proizvodi naj bodo seveda tudi last mase in naj se zato prirejajo veliki nastopi, kjer jih bodo mase deklamirale. Dramatiki te struje so se skušali sploh izogibati nastopom posameznih oseb, kajti tudi dramski junak naj bo le kolektiv, masa. Glavna zastopnika te struje sta bila Sozonovski in Piljnak.

Med revolucijo so nosile v javnosti najglasnejši zvonec te tri struje in šele ko se je ta nekoliko umirila, so prišle do izraza tudi resnično nadarjene osebnosti, čeprav ni bilo nič kaj varno oporekati zgoraj navedenim razlagam umetnosti. Ti so se zbirali v posebnih »Proletkultih« (= krožkih za pospeševanje proletarske kulture), katerih je bilo v SSSR nad 300. Toda med njimi so se pojavili kmalu tudi notranji spori, razne umetniške smeri so se med seboj strastno pobijale, dokler se niso proti koncu Nepa združili vnovič v dve veliki pisateljski organizaciji »Nap« in »Map«. Najbolj znani pesniki te dobe so Bezimenski, Svetlov, S. Rodov, Tretjakov, Kuznecov, Korenev, Libedinski, Mališkin, Budancev, Soščenko, Ognev, Nikitin, Šklovski, Samjatin, Sologub, pesnica Sejfulina i. dr. Vsi ti so sicer bolj ali

manj pravoverni komunisti, vendar se skušajo otresti zgolj političnega hlapčevanja in slediti svojim lastnim umetniškim nagonom. Mnogi izmed njih skušajo biti po vsebini in po obliki najmodernejši, zato jih delavstvo le malo bere, še manj pa kmetje, ki še nikoli nobene tovarne videli niso, in državno založništvo tiska zato raje abecednike in komunistične brošure, a masa hrepeni po zapadnih romanih in detektivskih zgodbah. Že Lenin je dejal, da je važnejše pobijati nepismenost kot pa reševati literarne spore.

Ko je bila v začetku dobe načrtnega gospodarstva zopet zadušena vsa svoboda, ki jo je do neke mere dovoljeval Nep, so tudi v književnosti prišli vnovič do vodilne besede pisatelji, združeni v takozv. »Rapp-u« (zveza proletarskih pisateljev), ki so zahtevali, da bodi prvi namen umetnosti podpirati cilje komunistične stranke. Pod vplivom tedanjih vodilnih kritikov (zlasti Auerbacha) je bila uvedena najstrožja cenzura celo nad izrazito leposlovnimi deli, neljube pesnike so pošiljali v prognanstva in njih dela niso dobila založnika. Toda ves ta pritisk vendarle ni mogel popolnoma zadušiti resnične in prave umetnosti, ki je povsod in ob vsaki priliki silila na dan. Ti so l. 1932. celo zmagali nad plitkimi strankarskimi pristaši, kajti »Rapp« je bil z odlokom CIK-a razpuščen, češ da njegovi ozki okviri ovirajo umetniško ustvarjanje. S tem se je položaj književnikov bistveno izboljšal. Nemogoča je seveda še vedno vsaka beseda, ki bi nasprotovala ciljem in sredstvom boljševizma, vendar imajo sedaj književniki vsaj v tej omejitvi še precej svobode in oproščeni so vsaj neposrednega hlapčevanja stranki. Slej ko prej pa velja seveda še danes načelo, da je najvišji smoter revolucijonarnega slovstva služiti interesom proletarijata v njegovi borbi za socijalistično izgraditev, za petletke, za ustvaritev nove komunistične družbe in kar je še sličnih boljševiških gesel. V književnosti gledajo zato eno svojih najvažnejših orožij v komunistični borbi za novega človeka v novi družbi.

S tem so dobile ustvarjajoče sile, ki spe v ruskem narodu, možnost krepkejšega razmaha in do veljave je prišla cela vrsta velikih talentov, ki so si pridobili glas v vsej Evropi (n. pr. Olješ, Leonov, Katajev, Gladkov s svojim znamenitim »Cementom«, Šaginjanova, Šolohkov, Fedin, Libedinski, Fadjejev, Tihonov, Ivanov, Parfenov, Tinjanov, Petrov, Pasternak, i. dr.). Na čelu vsem pa stoji še vedno stari M. Gorki dolgoletni Leninov osebni prijatelj, ki gleda zgodovinsko poslanstvo proletarskega slovstva v tem, da privede književnost zopet do njenih virov, to je do neposrednega spoja s telesnim delom. To je tudi jasno povedal na velikem kongresu sovjetskih pisateljev, ki se je vršil od 17. avgusta do 2. septembra 1934. v Moskvi. Zato seveda tudi Gorki ne priznava svobode glede izbire predmeta in slovstvenega izražanja, v čemer gleda ostali kulturni svet ravno bistvo umetniškega dela. Po naziranju Gorkega poraja le delo širokih množic kulturo, zato bi moralo biti telesno delo edina prava vsebina slovstva. Razumeti in tolmačiti delo kot najvišjo silo stvarstva, to je naloga proletarskega pisatelja. Dočim sloni slovstvo ostalih kulturnih narodov na najrazličnejših modroslovnih osnovah, pa priznava sovjetsko slovstvo edino le dialektični materijalizem ter ima v znatni meri izrazito propagandni značaj, zakaj tudi komunizem pripisuje slovstvu velik vzgojni pomen.

Dočim junaki predvojne ruske književnosti predvsem razmišljajo, govore in grebejo po svoji notranjosti, pa kaže povojna ruska literatura predvsem delovnega in ustvarjajočega človeka, človeka življenjske svežosti, radosti in moči ter vere v lepšo bodočnost. S tem je oplodila predvsem mlajši rod z veliko delovno silo in vztrajnostjo, ki ju ruski človek v dobi carizma ni poznal.

Prav posebno mesto zavzemajo v današnji ruski književnosti tako zvani »k m e t i š k i p e s n i k i«, ki se pojavljajo prav iz osrčja ruskega kmetiškega ljudstva (n. pr. Jesenin, Nevezov, S. Fonin, Kljujev i. dr.). Med njimi je nekaj izrednih talentov, toda med boljše-

viškimi književniki mestnega proletarijata imajo neizprosne nasprotnike. To je tudi popolnoma razumljivo, kajti gre za dva popolnoma različna in nasprotujoča si svetova. Dočim opeva »uradna« boljševiška poezija predvsem kolektiv, stroj, revolucijo, nasilje itd., pa izraža ta kmetiška pesem ljubezen do prirode, do domovine in celo do vere. To nasprotje je izrazil najlepše Kljujev, rekoč

»Mi smo ogenj, voda, pašnik,
ozimina, kot solnce okrogli hlebi rženi,
vi pa tajen blagodišečih vrtov
ne umejete.«

Veliko pozornost pa posvečajo sovjetske oblasti mladinski književnosti. Dočim je bila ta panoga pred vojno le malo razvita, se pa boljševiki le predobro zavedajo pomena vzgoje ter so ves knjižni trg naravnost preplavili z mladinskimi knjigami, s katerimi skušajo mladino prepojiti s svojimi gesli in nazori. V teh obravnavajo vsa dnevna politična, kulturna, gospodarska in družabna vprašanja in vzgojiti hočejo iz mladine kolektivnega človeka, v posamezniku pa dolžnost napram kolektivu. Številni mladinski romani, novele, črtice in povesti proslavljajo junake tehnike in dela, a mladina sega najraje po zgodovinskih in tehničnih spisih, potopisih in pustolovskih potopisih. Naravnost vzorne po opremi so ruske ilustrirane mladinske knjige za ponazoritev raznih tehničnih vprašanj. Najvažnejši povojni ruski mladinski pisatelji so Št. Slobin, K. Pavstovski, Pokrovskaja, Smirnov, Lebedev, Arzenjev, Mihajlov i. dr.

Povojna ruska dramatična književnost je jako skromna, tem bolj pa cvete igralska. Rusko igralstvo je uživalo že od nekdaj svetovni sloves in tudi danes razpolaga SSSR z obilico velikih režiserskih in igralskih talentov, ki so utrli tudi filmu nova pota. Razvoj ruskega gledališča je sličen razvoju književnosti. Revolucija je uničila nekdanji, tako sloveči ruski oder

ter ga izpremenila v politično pozorišče, pri čemer je bil deležen najrazličnejših poizkusov v duhu boljševiškega kolektivizma. Smer mu je dajal najznamenitejši moderni ruski režiser Mayerhold, ki je skušal ustvariti pravo revolucijonarno gledališče in postaviti na oder živo življenje mase, kolektiva in brez vsakega okrasja. Ker pa za tak oder ni bilo primernih iger, je brezobzirno prenarejal in mrcvaril stare. Kar je izvirnih iger, skušajo ponazoriti predvsem nastopanje mas in delati propagando za boljševiška gesla, zato je razumljivo, da sovjeti dramatiko jako podpirajo. Mayerholdovo lastno gledališče je več let igralo predvsem revolucijo v najmodernejši uprizoritvi, ki je za nas komaj razumljiva, ker le prepogosto spominja na — cirkus. Mnogim je bil pa celo Mayerhold premalo moderen in revolucijonaren in ti so zahtevali gledališče sploh brez odra. Sredi gledalskega prostora so postavili nekaj telovadnega orodja, po katerem so potem skakali brez zmisla, zato je delala taka boljševiška »dramatična umetnost« utis — znorelosti igralcev. Sčasoma se je vse to seveda precej uneslo in današnja sovjetska igralska umetnost raste na temeljih, ki jih je položil Mayerhold. Tudi v film so uvedli Rusi to novost, da so zajeli vanj mase. Njegov reformator je Eisenstein.

Seveda pa nastopi množic niso ostali omejeni le na ozke stene gledališč, temveč jih z največjo vnemo goje tudi na velikih javnih trgih in ulicah v obliki parad, manifestacij, sprevodov itd., ker jih smatrajo za najmočnejše propagandno sredstvo. Pri njih pride kolektivni človek bolj do izraza nego kjerkoli drugod. Ob takih prilikah pripravljajo te nastope cele množice pisateljev, slikarjev, režiserjev, kiparjev, glasbenikov itd. z vso denarno pomočjo vlade. Vsak važnejši pojav javnega življenja in vsako novo geslo stranke ali vlade najde takoj izraz v ogromni živi propagandi na ulici, kjer se obravnava igralsko. Boljševiki se jako dobro zavedajo, da ti neprestani javni nastopi niso le propa-

ganda za njih gesla, temveč tudi eno izmed sredstev za prevod človeka iz »meščanske« rodbine v komunistični kolektiv.

Če se že malikuje masa povsod, se je seveda ne more prezreti tudi v glasbi, ki jo pojmujejo seveda tudi čisto materijalistično. Buharin jo je n. pr. skušal razdeliti v njene sestavine in je preiskoval, kako so te sestavine odvisne od — gospodarskega položaja. Rusija ima tudi danes še prvovrstne skladatelje, pevovodje in pevce, toda pravoverni komunist gleda nanje kot na ostanek meščanskega nazadnjaštva. Pisatelj Soznovski je n. pr. dejal, da se njemu kar upira poslušati simfonijo, kajti zanj je najlepša simfonija — sovjetski kongres. Razumljivo je, da so morali najti boljševiški nazori odmeva tudi v glasbi sami. Da izločijo čim bolj osebnost, so n. pr. v mnogih orkestrih in zborih odpravili dirigenta, kajti glasba naj izraža kolektivna čustva, ne pa glasbenikova. Glede na to so začeli tudi hud boj proti starim napevom, češ da so le izraz nazadnjaške meščanske družbe in zahtevajo, da upošteva moderna proletarska glasba predvsem glasove industrije, strojev in mas. Iz tega se je večkrat rodila prava babilonska zmešnjava. Po mnogih mestih so prirejali »koncerte« vseh tamošnjih fabriških siren, piščali itd. s streljanjem topov, strojnih pušk, bomb itd. Da v takem ozračju opera ne more uspevati, je razumljivo. Starejše so za to okolje neprimerne, modernih »proletarskih« pa ni. Popravljati in prirejati skušajo nekatere stare, toda iz tega se porajajo navadno pravi nestvori. Boljševiškim nazorom o glasbi skušajo ustrezati glasbeniki Prokovjev, Mjaskovski, Feinberg, Aleksandrov, Ščervačev i. dr.

Te revolucijonarne zmešnjave in komunistične demagogije se končno seveda ni ognila tudi likovna umetnost, to so slikarstvo, kiparstvo in stavbarstvo. Zlasti slikarstvo in kiparstvo sta se razvijala čisto vzporedno s politiko in gospodarstvom. Doba vojnega komunizma (1917—1922) pomeni nezmiselno uničevanje vsega starega in nastopanje kričavih boljševi-

ških neznalic, ki so tekmovali v najmodernejših nezmiselnostih ter jih proglašali za »proletarsko umetnost«, a so obenem zanikavali umetnost samo. Malevič je n. pr. naslikal črn kvadrat na belo platno in proglasil to za ideal proletarske umetnosti, a Tatlin je sploh zavrgel barve, zložil iz starega železja, gumbov, žebljev itd. nezmiseln nestvor in trdil, da je to moderna umetnost. V dobi Nepa (1922—1928) se je z gospodarsko politiko tudi umetnost vrnila k treznejšemu preudarku, zavrgla prismojene skrajnosti kričačev in skušala uveljaviti zlasti stvarnost. Pri tem je gledala predvsem na vsebino, zanemarjala pa obliko. Z načrtnim gospodarstvom se je končno začela tudi na polju likovne umetnosti doba ustvarjajoče graditve. Pri tem je pa nastopalo neštetо najrazličnejših smeri, ki so se med seboj ogorčeno pobijale, kakor v književnosti. Boljševiki so se teh prepirov polagoma naveličali, razgnali vse organizacije umetnikov in z odlokom z dne 23. aprila l. 1932. združili vse v »Zvezo sovjetskih umetnikov«, kar je imelo jako ugoden vpliv na umetniško ustvarjanje.

Ob petnajstletnici sovjetske Rusije (od novembra 1932 do aprila 1933) so priredili v Leningradu veliko umetniško razstavo, ki je v 35 dvoranah pokazala plodove sovjetske likovne umetnosti. Ob tej priliki se je videlo, da razpolaga Rusija tudi danes z nekaterimi velikimi talenti. Najpomembnejši moderni ruski slikarji so A. Arhipov, B. Kustodijev, S. Gerazimov (slikarji kmetiškega življenja), Golovin (gledališki slikar), N. Kasatkin (slikar delavskega življenja), A. Vaznecov, A. Rylov, V. Bjelanickij-Birulja, Ana Ostroumova-Lebedeva, N. Krimov, P. Končalovskij, I. Maškov, V. Roždestvenskij (pokrajinarji), M. Nesterov, Maljutin, Meškov (portretisti), N. Černišev (freska) i. dr. Med najmlajšimi obetajo veliko bodočnost zlasti A. Deineka, F. Bogorodskij, G. Rjažskij, A. Janovskaja, S. Pavlov i. dr. Največji razmah je zavzela grafika (Majakovskij, M. Mor, V. Deni, Maljutin, Kozlovskij, Lebedev i. dr.), v kateri leži glavna moč sovjetske likovne umetnosti, ker so jo pospeševale

zlasti velike potrebe dnevne propagande. V prvih letih revolucije so poslikali pogosto cele fronte hiš s freskami, poslikali vse, kar jim je prišlo pod roko in izpreminjali cele trge v en sam velik plakat. Zlasti so gojili karikature. Za politično propagando so uporabljali tudi izdelke nekdanje znamenite carske porcelanske tovarne, ki so vse poslikali z agitatoričnimi slikami in enako tudi vsa prometna sredstva (železniške vozove, avtomobile i. dr.).

Mnogo manj uspehov je pa želo kiparstvo. V prvi revolucijonarni omotici so napolnili vse trge z blaznimi nestvori, ki so jih proglašali za spomenike, a k sreči so bili ti iz tako slabega materijala, da so kmalu sami razpadli. Lenin je nazval njih kipe »futuristična ptičja strašila«. Edini njih uspeh je bil, da so vzbudili zanimanje za kiparstvo tudi pri širokih ljudskih množicah in v zadnjih letih se uspešno uveljavljajo nekateri resni umetniki, kakor Sara Lebedeva, Vera Muhina, Domogackij, Efimov, Bulakovskij, I. Šadr, J. Čajkov, B. Nosolev, Selenskij i. dr.

Še najmanj uspeha so dosegli sovjetski arhitekti, ker je stavbarstvo tudi najmanj primerno za demagogijo. Nastopali so sicer tudi tu različni demagoški kričači, ki so proglašali les in kamen za protirevolucijonarno »meščansko« gradivo in so zahtevali gradnjo le iz kovine, stekla in železobetona. Izmišljevali so si blazne načrte za ogromne kolektivne stavbe, toda sovjeti niso imeli ne denarja in ne volje, da bi uresničevali te neizvedljive sanjarije, ki kažejo tudi pomanjkanje potrebnega tehničnega znanja. Toda tudi v tej zmedi se je pojavilo nekaj odličnih arhitektov (Anenkov, Favorski, Končalovski, Kuznecov, Čekrigin, Falilejev i. dr.), ki se skušajo tiho uveljaviti. Boljševiki so zgradili v zadnjih letih cela nova industrijska velemesta, toda pri njih zidavi se niso ozirali na umetnike in na zahteve lepote, temveč zgolj na praktične potrebe. Edino, kar so skušali izvesti, je bilo stremljenje pripomoči tudi tu do zmage kolektivu, zato so namenoma

prezirali potrebe družine in zidali predvsem za kolektivno maso.

Ni ne naroda in ne dobe brez umetnosti, zato je razumljivo, da ima tudi današnja Rusija v vseh področjih krepke in nadarjene resnične umetnike, čeprav okoliščine v današnji sovjetski Rusiji nikakor niso ugodne za njih pravi razmah. Kultura cvete najbolj v gospodarskem blagostanju, današnja SSSR pa preživlja bedo ter pomanjkanje in nobenega izgleda ni, da bi se obrnilo v dogledni bodočnosti na bolje. Razen tega je višja umetnost vedno izraz močnih umetniških osebnosti ter njih svobodnega uveljavljenja, a boljševizem duši izrečno ravno to dvoje. Trocki dvomi, če je proletarska kultura sploh mogoča, kajti doba diktature proletarijata nikakor ni primerna za razcvit kake nove globlje kulture, ko pa delavstvo izgubi proletarski značaj (kar obeta boljševizem že toliko let), pa izgubi tudi proletarska umetnost svoj zmisel.

g) Knjiga in časnik.

V rednih okoliščinah cveto kultura, znanost, umetnost, tisk i. dr. le v svobodi in vsaj v priličnem blagostanju, v sovjetski Rusiji pa ni ne prvega in ne drugega, vendar je ravno tisk doživel tam tak ogromen razmah, da se menda ne more primerjati danes z njo nobena država sveta. Od kod ta pojav?

Že Lenin je videl v tisku glavno agitacijsko sredstvo, zato je dejal, da je treba narediti knjigo dostopno vsemu ljudstvu. Čim so prišli do oblasti, so se zato takoj polastili vseh tiskaren, da dobijo tako absolutno nadzorstvo in oblast nad vsem tiskom ter izrabijo to moderno velesilo za svoje namene, kajti niso se zadovoljili samo s tem, da »narede knjigo dostopno vsemu ljudstvu«, temveč so hoteli nad njo tudi neomejeno vladati. »Socijalizirali« so zato poleg tiskaren tudi vsa založništva, ves neboljševiški tisk so pa kratko in malo prepovedali. Cenzure bi zato sploh ne potrebovali več,

ker se danes v sovjetski Rusiji itak ne more natisniti niti ena stran, ki bi boljševikom ne bila všeč. Tako lahko dan za dnem obdelava brez najmanjše kontrole cela povodenj boljševiških listov, brošur in knjig ruske mase ter jih prepričuje o edinozveličavnosti materijalističnega komunizma, dočim se kako drugačno mnenje ne sme niti pojaviti. Lahko si torej mislimo, kakšno orožje ima boljševizem s tem v rokah, zlasti če še upoštevamo, da gre to leto za letom in da mlajši rod sploh nima več pojma, kako izgleda neboljševiški svet. Komunistični diktatorji se izgovarjajo, češ da v resnici tudi v kapitalističnih državah tisk ni svoboden. To je seveda zavestna laž, vsaj za demokratične države, kar nam najlepše dokazuje že golo dejstvo, da izhaja v »kapitalistični« Evropi par tisoč komunističnih listov in če bi si drznili uredniki kakega ruskega lista zapisati kaj sličnega proti sovjetskemu režimu, kakor pišejo ti izvenruski komunistični listi proti režimom svojih držav, bi bili postreljeni v 24 urah.

Ta »socijalizacija« vsega tiska in brezobzirna zadušitev vsake tiskovne svobode je imela izprva jako neugoden vpliv, kajti v prvih letih boljševiškega gospodstva je dosegla ruska tiskovna proizvodnja komaj 25 do 30% predvojne. Čim se je pa začel za časa Nepa popravljati sovjetski gospodarski položaj (tedaj je tudi cenzura nekoliko popustila), so razvili tako delavnost, da so prekosili polagoma vse druge države sveta. Za smotreno vodstvo vsega tiska so osnovali že leta 1919 veliko osrednje državno založništvo »G o s i z d a t«, ki se je kmalu razvilo v največje slično podjetje sveta in izdaja zadnja leta samo približno polovico vse sovjetske tiskovne produkcije. Njegova centrala v Moskvi ima 51 oddelkov in že leta 1929 je imelo po SSSR 71 podružnic, 286 trgovin in 5820 prodajališč za svoja izdanja. Prva leta je napredovalo to založništvo s hitrimi koraki, nato pa v ogromnih skokih. Že v prvem desetletju je namreč izdal samo »Gosizdat« 492 milijonov izvodov raznih knjig in brošur, a od tega samo v letu 1928 skupno

5492 raznih knjig v 104 milij. izvodih in okroglo 200 milijonov izvodov raznih listov. Z drugimi besedami: samo osrednje sovjetsko državno založništvo je izdalo l. 1928 vsak dan 15 novih knjig in brošur v 284.000 izvodih, a v vsej Rusiji so natisnili to leto 240—250 milijonov knjig in brošur v okroglo 1300 milijonov tiskovnih polah ali na več kot 20 milijard strani. Vseh založništev v SSSR je bilo leta 1928 okroglo 2000, v katerih je izšlo tega leta okroglo 3000 različnih socijalno-gospodarskih del, 4000 drugih znanstvenih knjig, 2000 učbenikov, 2500 uradnih knjig, 700 izdanj za stranko, 400 za strokovne organizacije itd.

Tako je bilo ob koncu Nepa, toda od takrat so se še te, že itak velikanske številke, še neverjetno dvignile. Tudi za tiskovno proizvodnjo so namreč sestavili posebno »petletko«, ki so jo pa skoraj v vseh pogledih visoko prekoračili.

Prvo mesto v sovjetski knjižni proizvodnji zavzemajo Leninovi spisi in spisi o Leninu. Samo teh so vrgli med ruske mase nad 50 milijonov izvodov. Za tem pridejo Marxova in Engelsova dela ter dela drugih marksistov, v kolikor seveda prijajo boljševizmu. Ogromno večino izdanj tvorijo seveda neštete propagandne brošure, ki na eni strani proslavljajo vse, kar gre boljševizmu v račune, vse drugo pa prostaško psujejo. Ne moremo se tedaj čuditi, če so ruske množice vkljub jako nizki ceni (7—8 kopejk za 1 tiskov. polo) do grla site te večno se ponavljajoče pesmi, zato je zasebnih kupcev za to književnost tudi izredno malo. Gmotna in stanovanjska beda seveda tudi ne pospešujeta zasebnega kupovanja tega političnega tiska, pač pa gredo ogromne množine po ljudskih knjižnicah, šolah, klubih in drugih organizacijah, ki imajo vse namen prepojiti mase s komunističnim duhom. Celo boljševiškega leposlovja se ljudstvo brani, saj tudi velika večina tega goni dan za dnem isto lajno: padec carizma in zmago revolucije. Zasebniki kupujejo še največ nabožne knjige, kolikor jih je bilo doslej sploh dobiti (sedaj je ves nabožni tisk sploh ustavljen), čeprav jim

država vsiljuje od vseh strani protiverske, razen tega pa segajo v vedno večji meri tudi po onih vodilnih predvojnih ruskih pisateljih, ki so našli milost v boljševiških očeh ter niso prepovedani. Velika večina ruskega tiska ima že od nekdaj skrajno slabo zunanjo obliko, vendar so izdali boljševiki nekatera večja in važnejša dela tudi v krasni in vzorni opremi.

Jako pridno segajo Rusi danes tudi po oni peščici inozemskih knjig, ki so imele to srečo, da so našle milost boljeviških cenzorjev. Najvišjo cenzuro vodi »G l a v l i t«. Nič se ne tiska v sovjetski Rusiji brez njegove odobritve in nobena tiskovina ne prispe v Rusijo brez njegovega dovoljenja. V tem pogledu je Rusija naravnost neprodušno zaprta pred zunanjim svetom, kajti boljševiki imajo očividno nepopisen strah pred vsemi neboljševiškimi nazori. V tem pogledu je silno orožje v rokah sovjetov že monopolizacija vse zunanje trgovine ter popolna denarna zapora, toda boljševikom niti to ne zadostuje. Vsaka tiskovna pošiljatev iz inozemstva prispe najprej v »Glavlit«, kjer se skrbno pregleda. Večino stvari pošlje že ta sam nazaj ali jih pa kratko in malo uniči, zato se uvaža v Rusijo v glavnem le inozemsko komunistično slovstvo, razen tistega seveda, ki ga nujno potrebujejo razni sovjetski znanstveni zavodi.

Že iz povedanega bo razviden tudi položaj časopisja v sovjetski Rusiji. O kakršnikoli svobodi časopisja tam seveda ni niti govora. Že takoj v početku boljševiškega gospodstva so bili prepovedani brez izjeme vsi nekomunistični listi in nobena stvar ni bila tako radikalno uničena, kot ravno predvojno časopisje. »Izvestija«, glasilo CIK-a, so takoj v začetku sovjetske vlade izjavila: »Mnenj odslej ne more in ne sme biti več. Uradna obvestila morajo zadostovati... Proletarijat more imeti eno samo idejo in razen te morajo vse druge molčati.« Celo delavski listi nimajo v sovjetski Rusiji prav nobene svobode. Najlepši dokaz temu je n. pr. sam Trocki, ki cela leta ni mogel nikjer objaviti niti ene vrste. Cenzura je

neprimerno hujša nego je bila pod carji in neljube časnikarje izroče kratko in malo — Čeki, ki hitro obračuna z njimi. Napram vestem iz inozemstva je sovjetska Rusija zaprta tako neprodušno kot kaka izolacijska baraka in objaviti se sme samo tisto in tako, kakor je všeč oblastnikom, zato po ruskih listih kar mrgoli potvorb. Prav vsi listi so seveda prepojeni z boljševiško politiko, ne izvzemši sportnih, tehničnih, leposlovnih i. dr. listov, ki se drugod izogibajo politike. Zato so sovjetski listi tudi izredno enolični in dolgočasni ter sličijo našim uradnim listom. Večina listov je napolnjena z uradnimi odloki„ sklepi in zapisniki raznih boljševiških ustanov itd. To dolgočasnost skušajo poživiti s frazastimi pretiravanji in napihnjenim besedičenjem, pri čemer so tudi laži jako priljubljeno sredstvo. Kuzmičev izrečno poudarja: »Poročevalska služba je sredstvo razrednega boja, ne pa ogledalo za »objektivni« opis dogodkov.« Na vesti sovjetskih listov se nepristranski opazovalec ne more nikoli zanesti, kajti vse so vedno prikrojene le za propagando in kar jim ne prija, zamolče ali pa naravnost utaje. Posebno težko stališče imajo inozemski dopisniki svojih listov, ker je strogo prepovedano vsako samolastno poizvedovanje po čemerkoli. Vsi listi so preplavljeni z neznosno samohvalo in kričavim proslavljanjem najneznatnejših boljševiških uspehov. Tudi polemik, ki dajejo drugemu časopisju potrebno živahnost, sovjetski listi ne poznajo, kajti te se vodijo navadno v raznih organizacijah.

Glavna sovjetska lista sta že vsa leta »Izvestija« in »Pravda«, razen teh pa izhaja seveda še cela vrsta velikih listov za posamezne stanove, kakor »Krestjanskaja Gazeta« (Kmetijski list), »Rabočaja Gazeta« (Delavski list), »Krasnaja Gazeta« (Rdeči list), »Trud« (Delo, glasilo strokovnih organizacij), »Za industrijalizaciju« (glasilo komisarijata za težko industrijo) itd. Vseh listov je izhajalo že 1928. leta 553, ki so imeli nad 8 milijonov izvodov naklade, dočim jih je izhajalo v carski Rusiji l. 1913. samo 535 v dva in pol milijona izvodih. Izza dobe načrtnega gospodarstva se je pa časopisje še neverjetno

razširilo (že l. 1930. je imela SSSR samo dnevnikov in tednikov 581, od teh 251 neruskih in 369 mesečnikov).

Prav posebno zanimivo poglavje sovjetskega časopisja je tako zvana »samokritika«, na katero se boljševiki tako radi sklicujejo, če se jim očita dušenje tiskovne svobode. Res je, kritika vseh oblasti in oblastnikov je v vseh listih dovoljena, a seveda strogo v mejah strankine discipline in kolikor gre to v račun diktatorjev. Kritizira se lahko državo, uradništvo, korupcijo itd., niti črke pa seveda ne sme nihče črhniti proti stranki, kajti to je treba vedno, povsod in brezpogojno hvalisati, kajti le njeni sklepi smejo biti izhodišče za kritiko drugih ustanov. To je ena najbolj pretkanih uvedb boljševikov, kajti z njo so si ustvarili sijajno orožje za obvladovanje ogromne države, obenem pa ustvarili neškodljiv strelovod za ljudsko nezadovoljstvo. Razni sovjetski listi so imeli že l. 1929. nad 400.000 dopisnikov iz delavskih in kmetskih vrst prav po vseh kotih in ustanovah prostrane države in ti dopisniki so potem najsijajnejše nadzorstvo nad uradi in podjetji, organizacijami in posamezniki. Bedasti carizem se je najbolj bal tega, da ne bi prodrle vesti o raznih uradnih zlorabah v javnost, zato se je tedaj lahko brez skrbi kradlo, mnogo pametnejši sovjeti so pa hitro spoznali, da jim ravno objavljanje raznih nerednosti lahko sijajno služi pri obvladovanju in vodstvu uprave ter gospodarstva, skrbno pa seveda pazijo, da se objavljajo le take stvari in v taki obliki, da ni kakorkoli ogrožena veljava stranke. Gorje, če bi se skušal kdo dotakniti te ali pa uradnih odredb vlade. Ti dopisniki listov so za stranko in za državo prav tako važni kot Čeka, kajti ravno s pomočjo teh »Rabkorov« (delavskih dopisnikov) in »Selkorov« (kmetiških dopisnikov) lahko stalno odkrivajo gnilobo, ki se ugnezdi po raznih, zlasti oddaljenih uradih, podjetjih in organizacijah. Taki objavi sledi potem navadno zapor in stroga obsodba napadenega. Le redko se seveda prigodi, da se napade v listih tudi kak član stranke, kvečjemu taki, ki stoje že pred izključitvijo, ker služi to lahko potem za opravičilo

izključitve. Tako imata stranka in država od te ustanove v vsakem pogledu le korist.

Delavski in kmečki dopisniki, na katere so sovjeti tako ponosni, so v načelu gotovo zdrava ustanova, toda v boljševiških rokah se je tudi ta le preveč izpremenila v ogromno mrežo denuncijantov in vohunov, a ta »samokritika« je v veliki meri sovjetom le orožje za teror, posledica je pa strašna demoralizacija javnega življenja. Po sovjetskih listih kar mrgoli ovadb teh dopisnikov: kdo se je tajno cerkveno poročil, kdo je pil »vodko« (žganje) s kakim kulakom, kateri uradnik je koga nadrl, kdo uči svoje otroke moliti itd. Ni čuda, če ljudstvo te ovaduhe strašno sovraži in se jih boji, ker svoj položaj le prepogosto podlo zlorabljajo. Nešteto jih zato pobijejo in neprestano se dogajajo atentati nanje. Oblasti jih pa seveda skrbno varujejo ter podpirajo in tako dopisništvo je navadno najuspešnejše sredstvo za nagel napredek.

Glavni uspeh boljševikov na polju tiska je ta, da so naučili ruske množice brati in da so razširili tisk do zadnjih kmetiških vasi. Značaj tega tiska je sicer popolnoma drugačen nego pri nas, kajti v ostali Evropi izraža tisk mnenje ljudstva, v sovjetski Rusiji pa vteplje le država svoje mnenje ljudstvu, vendar tudi tega uspeha ne moremo podcenjevati. Na vsak način so jako razširili obzorje dotlej topih ruskih množic, iz tega se nujno poraja v njih kritično mišljenje in čeprav to ne najde še svobodnega izraza, raste nujno ravno iz tega za boljševike same največja nevarnost. Diktatorično je namreč lahko vladati le nekulturnim masam, dočim se iz kulture nujno poraja tudi zahteva po demokratizmu. In demokratizem pomenja za boljševizem — smrt.

h) Narodnostna in zunanja politika ter armada.

Boljševiki se pri svoji propagandi, ki jo vodijo s silno trdoživostjo po vsem svetu, sklicujejo posebno radi na ogromne številke, ki so jih dosegli na raznih kulturnih področjih in na svojo narodnostno politiko. Ničevost političnih avtonomij in lastne državnosti, ki so jo dovolili

svojim številnim narodom, smo osvetlili že v enem izmed prejšnjih poglavij, ne moremo pa zanikati velikih zaslug, ki so si jih pridobili za kulturni dvig raznih narodov.

Svojo oblast so Velikorusi v zadnjih dveh stoletjih neprestano širili. K temu sta jih v veliki meri navajala že njih podnebje in značaj njih zemlje. Ker vlada v severnih predelih Rusije skoro tri četrtine leta zima ter so pokriti po večini z malo vrednim goščavjem in tudi v srednji Rusiji podnebje ni najugodnejše, so stremeli Rusi že obe zadnji dve stoletji proti jugu in proti vzhodu (na zapad so jim zapirali pot drugi narodi). Neizmerne pokrajine so sploh brez vsakega grička, zato je umljivo, da je stremel ruski človek vedno dalje in dalje, a ko se je ustavil pred kakim pogorjem, si je želel še čezenj, da bi dospel do morij, ki bi ga vezala z ostalim svetom. Ker so ruske severne luke velik del leta zamrznjene, so skušali doseči na jugu najprej Črno morje, nato pa dobiti s posestjo Carigrada tudi izhod iz njega v Sredozemsko morje, a na vzhodu je dajala pravo vrednost ogromni Sibiriji šele posest obal Tihega oceana. Čeprav je evropska Rusija razmeroma redko naseljena (25 prebivalcev na 1 km²), je stremel ruski človek vendarle neprestano po novi in novi zemlji, kajti spričo neugodnega podnebja so bila velikanska ozemlja evropske Rusije poleti naravnost požgana od suše in vročine, spomladi in jeseni pogosto izpremenjena v skoro neprehodna močvirja, a v ostrih in dolgih zimah je bil Rus pravtako skoro odrezan od ostalega sveta. Vkljub navidezni obilici zemlje so se zato slabe letine vrstile jako pogosto in tedaj so stradale cele pokrajine.

Že te in še druge okoliščine so povzročile, da so si Rusi polagoma osvojili neizmerne pokrajine od Severnega, Baltiškega in Črnega morja pa do Tihega oceana in srednjeazijskih puščav ter si ob tej priliki podvrgli neštete večje in manjše narode, ki so živeli brez trdnejše državne organizacije na tem ozemlju in se jim zato tudi niso mogli upirati. To osvajanje vedno novih in novih

ozemelj ter izredno hitra naravna množitev ruskih narodov sta povzročila tudi nenavadno hitro naraščanje prebivalstva ogromne države. L. 1851. je štela Rusija 52 milijonov prebivalcev, leta 1900. že 100 milijonov, leta 1917. celo 141 milijonov in danes jih šteje vkljub odcepitvi znatnih ozemelj že okroglo 170 milijonov. Vsako leto se pomnoži prebivalstvo za 2.3%. Dobro polovico tega prebivalstva tvorijo Velikorusi (v sami evropski Rusiji dve tretjini), ostanek se pa deli v cel mozaik raznih drugih narodov. Leta 1920., ko je štela SSSR še samo 134 milijonov prebivalcev, je bilo:

Velikorusov	71.3	milij.
Ukrajincev	23.6	„
Poljakov	0.5	„
Nemcev	1.1	„
Belorusov	3.3	„
Judov	2.7	„
Georgijcev	1.6	„
Armencev	1.3	„
Mordvincev	1.1	„
Baškircev	1.7	„
Tatarjev	5.1	„
Kirgizev	5.5	„
Sartov	2.2	„

itd.

V odstotkih je bilo pa leta 1926. posameznih narodnosti:

Velikorusov	50.6
Ukrajincev	20.3
Belorusov	3.1
Tatarjev	1.9
Judov	1.7
Georgijcev	1.2
Turkov	1.1
Armencev	1.0
Nemcev	0.8
Poljakov	0.5

itd.

Število vseh narodov SSSR navajajo različno, od 185 do 200, jezikov 147, a točnega števila menda niti sami ne vedo. Ker so Rusi jako žilav narod in ker imajo že od nekdaj v rokah vso oblast, dočim je ogromna večina drugih narodov še na najnižji kulturni stopnji, se je zlasti v predvojnih letih vršilo sicer počasno, vendar nevzdržno porusenje mnogih, posebno majhnih in redkejše naseljenih narodov, med katere so lahko v večji meri prodirali ruski naseljenci. To se je pokazalo zlasti v Sibiriji, kjer se je na ta način ustvaril tekom desetletij poseben sibirsko-velikoruski narod. Porusenje tujih, narodno še neprebujenih ljudstev je posebno pospeševal še strogo centralistični carski režim, ki jim ni priznaval skoro nobenih verskih in narodnostnih pravic.

Vojna in revolucija sta vzbudila v mnogih neruskih narodih SSSR narodno samozavest, ki pa vendarle ni mogla omajati gospodujočega položaja Velikorusov. Na eni strani se je izkazala ob tej priliki gospodarska povezanost vsega ozemlja, na drugi strani je pa opravila svoje tudi trdna skupnost boljševiške stranke, a razen tega premnogo narodov ogromnega ozemlja še sploh ni bilo zrelih za kako samostojno državno življenje in niso imeli zanj tudi potrebnih gospodarsko-zemljepisnih pogojev. Vse to je obvarovalo ogromno državo pred razpadom. Boljševiki so že med revolucijo znali dobro izrabiti prebujajočo se narodno zavest posameznih podjarmljenih narodov, kar jim je jako mnogo pomagalo v bojih proti »belim« generalom, kajti boljševiki jim niso prinašali le popolne jezikovne svobode in narodno-kulturne avtonomije, temveč vsaj izprva tudi versko enakopravnost v nasprotju z belimi generali, ki so bili zastopniki nasilnega velikoruskega centralizma, pravoslavne nestrpnosti in narodne brezpravnosti. To je nujno vzbudilo boljševikom mnogo naklonjenosti pri vseh vzhodnih narodih. V primeri s prejšnjim carskim režimom so se čutili naravnost osvobojene, saj za kako lastno državno samostojnost še niti niso bili zreli, komunističnih gospodarskih gesel pri svoji zaostalosti sploh niso razumeli, a za drugo veliko

politiko se niso brigali. Tako boljševikom ni bilo težko ohraniti vsaj velike večine nekdanje carske države. Osamosvojili so se le kulturno visoko stoječi Finci, Poljaki in Balti, druge so ukrotili z orožjem (Ukrajince in Georgijce), a večina narodov državne samostojnosti niti zahtevala ni, njihovim stremljenjem po narodni avtonomiji so pa itak radi ustregli, kjerkoli so jo zahtevali.

Ta boljševiška naklonjenost narodnim avtonomijam je v najtesnejši zvezi z njih kulturnim programom. Strogo centralistični sovjetski politični in gospodarski sistem je že sam zadostno jamstvo za to, da se brez odobrenja moskovskih diktatorjev ne more niti ganiti nihče v vsej SSSR, zato lahko posamezne narode brez skrbi zadovolje vsaj v kulturnem oziru, zlasti ker lahko ravno ta činitelj še dobro izrabijo zase. Ker so prepričani, da bo prosveta najprej in najzanesljivejše izpreobrnila ljudske množice h komunizmu, a smotreno prosvetno delo je res uspešno le v jeziku dotičnega naroda samega, zato z vso silo še podpirajo razvoj kulture posameznih narodov. Za 68 raznih narodov, ki dotlej niso imeli še niti svojih pismenk, so izdelali že do l. 1932. posebne abecede na podlagi latinice, a drugim, ki pred revolucijo niso imeli nobenega svojega tiska, so šli požrtvovalno na roko in jim pomagali ustvarjati njih lastno književnost, kakor n. pr. Belorusom, Moldavcem, Abhazijcem, Osetcem, Turkmencem, Tadžikijcem, Kirgizom itd. Leta 1913. je imelo samo 17 ruskih narodov svoje časopisje (skupno 63 listov), a l. 1929. je izdajalo že 48 neruskih narodov SSSR 212 svojih lastnih časopisov. Od tedaj se jim je pa pridružilo še nekaj novih. Razglasi in odredbe sovjetskih oblasti se redno izdajajo v več kot 50 jezikih in o kakršnikoli jezikovni nestrpnosti ni govora. V vsej neizmerni državi absolutno vlada boljševiška stranka in njena duhovna vez je mnogo močnejša nego predvojni carski centralizem. Velikoruščina je pri tem res da izgubila precej svoje nekdanje veljave, vendar pa na drugi strani sedaj njena kultura še globlje prepaja neštete narode, ki so bili dotlej zvezani z državo le politično in go-

spodarsko. Preti pa seveda Velikorusom nevarnost, da jim bodo začeli zlasti v Aziji rasti prebujeni mongolski narodi polagoma čez glavo.

Obsežne jezikovne avtonomije pa niso dovolili sovjeti svojim narodom le iz kulturno političnih razlogov, temveč še prav posebno iz zunanje političnih. Ako pogledamo na politični zemljevid današnje SSSR, vidimo na prvi pogled, da so organizirane vse samostojne republike ob robu skupne zveze. To ni zgolj slučaj, temveč dobro preračunana politika, kajti boljševikom služijo te republike kot uspešno propagandno sredstvo za sosednje inozemstvo. Poljska ima n. pr. v svojem južnovzhodnem delu 6 milijonov Ukrajincev, katerim ne priznava nobenih narodnih pravic, dočim so sovjeti organizirali v južnozapadnem delu nekdanje carske Rusije vsaj na videz samostojno ukrajinsko republiko, ki naj bi tvorila čim močnejšo privlačno silo tudi za one Ukrajince, ki ječe pod poljskim jarmom. Isto je z Belorusi in z raznimi samostojnimi republikami ob južni meji SSSR v Aziji.

V stalni in hudi narodnostni napetosti stoje sovjeti le z živahnimi Ukrajinci. V caristični dobi ukrajinska narodnost sploh ni bila priznana. Po padcu carizma so se skušali Ukrajinci z lastno in s tujo pomočjo osvoboditi ter si ustvariti lastno državo, toda l. 1922. so jih boljševiki definitivno uklonili. V skladu s svojo prvotno narodnostno politiko so jim pa kmalu dovolili obširno kulturno samostojnost, ki so jo znali Ukrajinci tudi dobro izrabiti (l. 1913. je izšlo 176 knjig v ukrajinskem jeziku, l. 1932. pa 5200). Toda komunistični gospodarski sistem, zlasti njih agrarna politika, je povzročala ravno v Ukrajini vprav strašna razdejanja. V tej najbolj plodni pokrajini Evrope so ponovno divjale lakote, ki so zmanjšale število ukrajinskega prebivalstva od 35 na 30 milijonov. To je povzročalo v sami vladajoči ukrajinski komunistični stranki toliko nezadovoljstvo, da je v skladu z željo vsega naroda celo sama stremela za odcepitvijo Ukrajine od ostale SSSR. L. 1933. so pa Velikorusi navalili z vso silo na ta ukrajinski »nacijonalizem«. Pobili so celo

mnoge vodilne osebnosti ukrajinskih sovjetov (n. pr. prosvetnega komisarja Skrypnika, dalje brata Kruscelnicka idr.), jih poslali v pregnanstvo (n. pr. prof. Bacsyinskega), jih izključili 27.000 iz stranke, poslali samo iz centralnih uradov v Harkovu 2500 nastavljencev v sibirska taborišča, odstavili 237 okrožnih tajnikov od 350, odstavili in povečini zaprli 1300 vodij komunističnih mladinskih organizacij itd. Pobite ali deportirane so bile seveda še nepregledne množice malih ljudi, zato so pa naselili zlasti po mestih več sto tisoč Velikorusov in Judov (mesta so sedaj že do polovice neukrajinska). Začeli so tudi s smotreno in nasilno rusifikacijo šolstva. Ukrajinski prosvetni komisarijat je izdal za šolsko leto 1934/35 ruskih šolskih knjig 157 milijonov izvodov, in le 1.2 milijona ostalih, večinoma židovskih, samo v mesecu januarju in februarju l. 1934. so sežgali iz »Vseukrajinske založbe umetniških in znanstvenih knjig« 36 vagonov ukrajinskih knjig, skoro vse urade so zasedli z Rusi in Židi, sparcelirali so Ukrajino na nešteto politično upravnih teles, obenem jo pa z neusmiljenimi rekvizicijami izročajo stalni lakoti. Skratka: narodni boj Velikorusov proti Ukrajincem je postal še mnogo hujši nego za časa carjev. Hočejo namreč do korenin zadušiti vsako stremljenje po osvobojenju Ukrajine, kajti boljševiki se dobro zavedajo, da bi doletela SSSR z odcepitvijo Ukrajine nedogledna gospodarska katastrofa.

Nevarni nacijonalistični pojavi pa vstajajo boljševikom tudi po nekaterih drugih avtonomnih republikah in že l. 1934. so n. pr. izključili iz stranke več odličnih komunistov zaradi — nacijonalizma.

Zlasti na azijske narode je sovjetska narodnostna politika v resnici tudi jako vplivala in sovjeti so uspešno gradili nanjo velik del vse svoje zunanje politike sploh. V prvi dobi boljševiške revolucije so bili sovjeti prepričani, da se bo svetovna vojna končala s socijalno revolucijo vsaj po vseh industrijsko višje razvitih državah, čemur bo sledila komunistična diktatura proletarijata povsod. Zato je bila vsaj prvi čas osredotočena vsa

njih zunanja politika le na snovanje in podpiranje komunističnih strank po vsem svetu in na propagando za svetovno socijalno revolucijo. Ker je pa razpoloženje zanjo vsaj v Evropi v resnici povsod vedno bolj pojemalo, so izgubili končno tudi boljševiki vero vanjo. Njih zunanje politična pozornost se je zato osredotočila na razne azijske narode, ki so živeli v večji ali manjši gospodarski odvisnosti od velikih zapadnoevropskih kapitalističnih držav in odkoder so te ravno črpale velik del svoje moči (n. pr. Anglija iz Indije, Francija iz Indokine itd.). Ker jim boljševiki niso mogli do živega doma, so skušali z ogromno socijalno in nacijonalno propagando nahujskati azijske narode proti tem zapadnoevropskim izžemalcem in tako izpodkopati njih moč ravno na najobčutnejših mestih. Že dne 12. novembra l. 1917. so izdali svoj znameniti manifest na azijske narode, katerim vrača boljševiška Rusija svobodo in ponuja bratsko sodelovanje v borbi proti »krvolokom kapitalističnega zapada«, naslednji dan je pa govoril Lenin velik govor na seji ljudskih komisarjev, kjer je med drugim dejal: »Obrnimo se v Azijo, Evropa nas ne razume, zato jo bomo porušili. Samo s pomočjo Azije bomo dosegli svoj cilj na zapadu ter bomo na razvalinah evropskega kapitalizma postavili zgradbo proletarske svobode.«

Čim so si boljševiki od februarja do oktobra l. 1920. z mirovnimi pogodbami z državami ob Baltiku in na na Kavkazu vsaj za silo zavarovali meje, so osredotočili vso svojo diplomatsko pozornost na Azijo, dočim je Čičerin Evropo le še cinično in sarkastično potom radia zasmehoval. Dne 3. julija l. 1920 so objavili boljševiki »manifest na kitajsko delovno ljudstvo« ter poslali na Kitajsko diplomata Joffea in generala Boronina v spremstvu celih čet agitatorjev. Meseca februarja l. 1921 so sklenili pogodbe s Perzijo in Afganistanom, v katerih so si pridobili važne koncesije, a dne 16. marca l. 1921 so sklenili zvezno pogodbo z mlado Kemalovo Turčijo, ki je ostala potem za dolgo let os sovjetske zunanje politike in glavna opora sovjetske veljave v mednarodni

politiki. Jeseni so sklenili potem še zvezno pogodbo z zunanjo Mongolijo, s čemer je bila azijska fronta — naperjena zlasti proti Angliji (Indija!) — organizirana. Med vsemi zavezniki ob svoji južni meji od Carigrada do Mandžurije so si ustvarili sovjeti strašne napadalne trdnjave, ki niso bruhale samo zlata in municije, temveč še mnogo hujši idejni strup. Tako so začeli pri korenini izpodkopavati življenjsko moč evropskih velesil, kar se jim je tudi v polni meri posrečilo, saj je iskati vira skoraj vseh povojnih azijskih homatij v — Moskvi.

Ustanovili so posebne visoke šole za vzgojo komunističnih agitatorjev raznim azijskim narodom in prepojili so s komunističnimi ustanovami zlasti Turkestan, ki naj bi tvoril nekako ognjišče vse njih azijske propagande. S tem so pa zadeli na življenjske interese največje kapitalistične sile sveta, na Anglijo, ki se je začela tresti za glavni vir svoje moči, za Indijo. Čeprav je bila Anglija ena izmed prvih evropskih držav, ki je stopila s sovjeti v trgovske in politične stike, divja vendarle med obema silama že od vsega početka neizprosen in nepomirljiv boj na vsej azijski fronti, kajti sovjeti se dobro zavedajo, da že sam obstoj velikih kapitalističnih držav trajno ogroža boljševizem, a angleško moč je mogoče zrušiti predvsem iz Indije.

Niso se pa omejili le na ofenzivo proti angleški Indiji, temveč so ob svoji južni azijski meji pomedli z raznimi vsemogočnimi knezi (n. pr. v Buhari), si priklopili njih dežele in jih preplavili s komunizmom. Takoj nato so naredili naskok tudi na Kitaj, kjer so znali dobro izrabiti tamošnje notranje zmede. Z vso silo so se zavzeli za ustanovitev skoraj samostojne Mongolije, jo prepojili prav tako s komunističnim gibanjem in zanašali odtod zmede v ostalo Kitajsko, ki naj bi jim prej ali slej padla kot zrelo komunistično jabolko v naročje. Njih agitatorjem so hitro sledile še strojne puške, traktorji, revolucijonarni proglasi in težke denarne pošiljatve, s čemer so postali boljševiki kmalu najprej duhovni voditelji azijskih narodov v njih odporu proti evropskim iz-

koriščevalcem, a nadaljnji korak bi naj bil seveda boljševizacija Azije. Ponekod so si pa sproti zapravljali mnogo naklonjenosti s svojo propagando za socijalno revolucijo (n. pr. na Kitajskem). Tu so zadevali na življenjske interese Japonske in od tedaj se je začel vkljub navideznemu sporazumu l. 1925 ogorčen dvoboj med Japonsko in sovjeti, ki se bo prej ali slej nujno razvil v krvav spopad, čeprav si sovjeti ničesar ne žele bolj kot miru, da morejo izvajati svoje gospodarske načrte. Da si zavarujejo svoje interese, so vkorakale japonske divizije že leta 1931 v Mandžurijo, jo v nekaj mesecih zasedle in leta 1932 ustanovile na videz samostojno mandžursko cesarstvo, ki je pa v resnici le nekaka japonska kolonija. S tem so prešli Japonci v najostrejši protinapad, ki ogroža sploh vso sovjetsko vzhodno Azijo, kajti Japonci prav nič ne skrivajo svojih namer, da Ruse popolnoma iztisnejo z obal Tihega oceana in namesto boljševikov sami prevzamejo vodstvo azijskih narodov. Čigava bo obveljala, o tem bo gotovo končno odločal — meč, kajti tudi Rusi se na to prav skrbno pripravljajo in vzdržujejo v ta namen na Daljnem vzhodu veliko in najmodernejše opremljeno armado. Istočasno so si pa osvojili tudi sami vso severnozapadno Kitajsko. Tako zunanja Mongolija (2.8 milij. km² z 2 milijona prebivalci) kakor tudi Vzhod. Turkestan (1.4 milij. km² z 2.3 milij. prebivalci) sta že izpremenjena v sovjetski republiki in v tesni zvezi z SSSR, ki je s tem neposredno trčila na Angleže v Tibetu.

Ta nevarnost na Daljnem vzhodu je sovjete vnovič približala Evropi, ki toliko let ni hotela ničesar slišati o boljševiški Rusiji. Že spredaj smo povedali, da sta se sovjetska diplomata Litvinov in Krasin že leta 1920 prizadevala navezati stike med sovjeti in evropskimi silami, toda uspela sta le v nekaterih severnih državah (na Danskem, na Švedskem i. dr.), dočim so jih druge države tedaj še krepko odklanjale. Velesilam je narekovalo to stališče zlasti upanje na skorajšnji padec sovjetskega režima, s čimer bi se one tudi polastile raznih neiz-

črpnih ruskih naravnih zakladov, a male države so sledile zgledu in navodilom velikih.

Kolikor toliko odziva so našla iz umevnih razlogov sovjetska prizadevanja le med premaganci iz svetovne vojne, saj jim je Čičerin teden za tednom potom moskovskega radia pripovedoval, da je verzajska mirovna pogodba »pogodba mednarodnih tolovajev«, Društvo narodov pa »jama razbojnikov, ki si delijo kožo delavskih od gladu umirajočih množic« in je zagrenjene premagance pozival, naj »raztrgajo versajske cunje in razženo tatove Društva narodov«. Da je take govore posebno rada poslušala Nemčija, je razumljivo, zato je tudi ona že dne 6. maja l. 1921. uradno priznala SSSR, dočim niso hotele druge še ničesar slišati o boljševikih.

Toda sovjetom se je polagoma posrečilo ugnati vsa protirevolucijonarna stremljenja, podpirana od evropskih velesil in tedaj tudi tem ni kazalo drugega kot izpremeniti svojo politiko napram Rusiji, kajti njih gospodarski ustroji so le težko prenašali izločitev tako ogromnega ozemlja iz svetovnega gospodarstva. Berlinski sovjetski poslanik je z Nemčijo pridno sklepal gospodarske dogovore, poverjal nemški industriji ogromna naročila in delil bogate koncesije v Sibiriji. To je seveda povzročilo največjo nervoznost ostalih velesil, ki so začele hitro naročati svojim berlinskim zastopnikom, naj navežejo stike s sovjetskim diplomatom, da bi tudi nanje kaj odpadlo. Uspeh ni izostal. Spomladi leta 1922 je bil sovjetski ljudski komisar za zunanje zadeve, Čičerin, prvič povabljen na evropsko gospodarsko konferenco v Genovi, kjer je izjavil, da je sovjetska Rusija pripravljena sodelovati z vsemi državami pri reševanju praktičnih vprašanj. Ker se Rusija ni vdala glede plačila starih carskih dolgov, zaenkrat še ni prišlo do nobenega sporazuma, le Nemčija je ob tej priliki (16. IV. 1922) sklenila z Rusijo v Rapallu poseben sporazum, ki je deloval povsod kot bomba. Genovska konferenca je bila razgnana, a revizijonistične države so se začele zbirati pod vodstvom Rusije (Avstrija, Bolgarija). S tem so si

odprli sovjeti prva vrata v Evropo in Nemčiji so kmalu sledila še druga.

V tem je pa nastopil v Rusiji Nep. Lenin je uvidel, da se mu je začela na komunistične osnove zgrajena stavba podirati na glavo, treba je bilo čim prej gospodarsko obnoviti Rusijo, a pogoj za to je bila denarna pomoč, pa »naj pride od koderkoli«, kakor je dejal Lenin na vseruskem sovjetskem kongresu l. 1922. Seveda zapadne kapitalistične sile tega prikritega vabila niso preslišale. Prvi so hiteli v Moskvo Angleži, za njimi Belgijci, Čehi in Italijani, ki so vsi navezali s sovjeti gospodarske stike, le Francozi niso prišli na svoj račun, ker sovjeti niso hoteli ničesar slišati o vrnitvi 250 milijard dolgov, ki so jih Francozi posodili carski Rusiji. Enako so se pojavljale tudi sovjetske delegacije po vseh evropskih prestolnicah, a v njih senci je Kominterna pridno snovala svoje sekcije in celice. Izmed zgoraj navedenih je Italija kot prva zmagovita velesila že dne 2. septembra l. 1923. celo uradno priznala sovjete, ker je želela priti do stalnega vira za surovine v državi, ki ji ne konkurira v Sredozemskem morju, a sovjeti se niso branili zveze s fašizmom zato, da preprečijo v Evropi enotno protisovjetsko fronto. Spomladi l. 1924. so prevzeli vlado v Franciji levičarji, v Angliji pa laburisti in oboji so še tisto leto brez posebnega hrupa priznali sovjete. Tako so sedeli po vseh velikih evropskih prestolnicah sovjetski veleposlaniki, a v Rusijo se je začel pridno odtekati zapadni kapital. Nemško-ruska zveza je začela naglo izgubljati svoj prvotni pomen, kar so Rusi tudi odkrito cinično priznali, češ da naj pridejo Rusijo obnavljat francoski in angleški kapitalisti, ki imajo vsega dovolj, ne pa Nemci, ki nimajo denarja, temveč le nekaj milijonov lačnih delavcev. Tako sta vdrla v Rusijo zapadni kapital in njegova miselnost ter jo vsestransko premrežila, v Evropo pa Kominterna s svojimi agenti. Sovražnika sta zasedla ozemlje drug drugega, oba z namenom, da si ga popolnoma podvržeta.

Čeprav se je s podpisom Kellogovega pakta (27. avgusta 1928) Rusija na zunaj odrekla vojni kot sredstvu mednarodne politike in s tem tudi svojemu osnovnemu cilju svetovne revolucije, je v resnici vendarle delala predvsem zdrahe in agitirala za svoje ideje, dokler se ji ni v Hitlerjevski Nemčiji pojavil nasprotnik, ki je odkrito sovražil njene ideje ter obenem hrepenel po njenem ozemlju. S tem je za sovjete minila doba dolgoletnega izigravanja. Sicer so sovjeti l. 1932. hitro zavarovali vso svojo zapadno mejo z vrsto nenapadalnih paktov, vendar jim je strah pred japonskim pritiskom na vzhodu in nemškim na zapadu zlomil njih nekdanjo cinično drznost in sovjeti so se pojavili naenkrat kot organizatorji — protirevizijonistične fronte. List se je obrnil in napočila je doba ruskih koncesij. Evropa se je začela maščevati za dolgoletna izigravanja in zasramovanja. L. 1933. je podpisala Rusija s celo vrsto držav v Aziji in v Evropi pogodbe o definiciji napadalca, s čemer je sprejela evropske nazore o razorožitvi, o organizaciji miru in varnosti ter odklonila idejo revizijonizma. Ta popolna sovjetska izpreobrnitev k evropski konservativni politiki miru in politične stalnosti jim je še tisto leto prinesla celo vrsto nadaljnjih uradnih priznanj (Španije, Nizozemske, Belgije, Združenih držav) naslednje leto pa še večine preostalih (Češkoslovaške, Madjarske, Romunije i. dr.), a meseca septembra l. 1934. so povabili spokorjenega grešnika celo v Društvo narodov. Tisti ustanovi, ki jo je 1 leto poprej imenoval Čičerin še »Zvezo mednarodnih tolovajev«, je sedaj njegov naslednik Litvinov pisal, »da radevolje sprejme povabilo in se obvezuje v imenu vlade SSSR, da bo zvesto spolnjeval vse obveznosti mednarodnega značaja, kakor tudi vse sklepe Društva narodov. Istotako sprejme načela DN, ki je trajna ustanova za obrambo miru in varnosti«. Kronala je pa potem ta pestri preobrat sovjetske zunanje politike vojaška zveza SSSR s Francijo in Češkoslovaško, s čemer je bilo nekako vzpostavljeno zopet nekdanje razmerje med Evropo in — carsko Rusijo.

Res je, da nihče ne veruje v iskrenost sovjetske izpreobrnitve, a po raznih fašizmih otopele vesti »kulturnih« narodov prav nič ne moti moralna kakovost predstaviteljev današnje Rusije, saj so tudi navzlic ostremu odporu majhnih držav s Švico na čelu in jasnemu besedilu ustave Društva narodov sprejeli SSSR po francoskem prizadevanju (z glasovi 38 držav od 52) v to mednarodno ustanovo, ne glede na to, da ima današnja Rusija izrazito protidemokratsko vladavino. Evropa je hotela temu revolucijonarnemu kolosu odbiti rogove in ga posaditi v svojo sredo, da bi ji bil tako najmanj nevaren. Bodočnost bo šele pokazala, če je bil ta račun pravilen.

Med katoliško cerkvijo in sovjetsko Rusijo seveda ni nobenih stikov, kar je tudi naravno, saj se katoličanstvo in pa boljševiška verska politika popolnoma izključujeta. Dokler je bilo količkaj upanja na kakršenkoli sporazum, se je Vatikan izogibal preostrih korakov in je skušal doseči v Rusiji vsaj nekaj verske svobode. V to svrho je poslal kot zastopnik vsega krščanstva ob priliki genovske konference vsem tam zastopanim državam posebno noto, v kateri jih je prosil, naj ne priznajo sovjetov, dokler tudi ti ne priznajo svobode vesti in veroizpovedanj. Istočasno je prišlo tudi do osebnega sestanka med Čičerinom in genovskim kardinalom, ki je skušal doseči od sovjetov vsaj nekaj najosnovnejših pravic. Toda vsa ta prizadevanja so bila brezuspešna. S sebičnim materijalizmom prepojene evropske vlade se za to plemenito in upravičeno zahtevo Vatikana niso brigale, ker so jim bile njih kramarske koristi več nego najprvobitnejši pogoji človeške kulture in dostojanstva. Druga za drugo so sklepale trgovinske in politične dogovore s sovjeti, zato so tudi ti lahko zavrgli še zadnjo senco obzirnosti in navalili so z vso barbarsko surovostjo tudi na že itak šibke postojanke katoliške cerkve v Rusiji (vseh katoličanov je bilo tam 1.5 do 2 milijona z 1 nadškofijo in 4 škofijami). Mnogo katoliških duhovnikov je umrlo naravnost mučeniške smrti (n. pr. nadškof Antonij

Arhangelski). To je izzvalo znamenito papeževo pismo rimskemu generalnemu vikarju z dne 2. februarja leta 1930, v katerem je sveti oče po zasluženju obsodil boljševiško grozovlado. Boljševiki so odgovorili že dne 12. februarja leta 1930 s posebno papeško izdajo »Brezbožnika«, v kateri se niso sramovali niti najbolj prostaških podlosti napram katoliškim svetinjam. Katoliška cerkev od tedaj moli in se prizadeva le še za zedinjenje s pravoslavno cerkvijo, saj je jasno, da je izgubilo pravoslavje s povojnimi dogodki v Rusiji svojo edino močno notranjo in zunanjo oporo ter visi danes razbito v zraku.

Ker daje najkrepkejši zunanji poudarek vsaki zunanji politiki oborožena sila, naj se končno na tem mestu dotaknemo še sovjetske »r d e č e a r m a d e«. Njene začetke smo že očrtali. Nastala je iz povečini mongolskih rdečih čet, ki jih je organiziral jeseni leta 1917 Trocki in izvedel z njimi boljševiški prevrat. Izprva je bila ta vojska osnovana po večini iz tujerodnih, zlasti mongolskih elementov na najbolj revolucijonarna gesla, s katerimi so popolnoma razkrojili staro carsko armado, toda za časa državljanske vojne so morali v njej vedno bolj poostrevati disciplino. Jako hitro so pomedli tudi z demagogijo, da so si čete same volile svoje častnike iz neukih delavcev. Ker je bila taka vojska vkljub najpožrtvovalnejšemu fanatizmu nesposobna tekmovati s strokovno vodenimi armadami protirevolucijonarnih belih generalov, so že tekom državljanske vojne poverili čisto vojaško vodstvo starim carskim generalom, doma pa vtaknili v zapore njih družine in sorodstvo kot talce za zvestobo teh častnikov. Istočasno so seveda postavili k vsakemu častniku zanesljivega komunista, ki je ostro pazil na vsak korak častnikov in skrbel za vzdrževanje primernega političnega razpoloženja med četami. Pri najmanjšem sumljivem dejanju so te častnike in talce neusmiljeno morili, s čemer so si zavarovali zvestobo ostalih. S tem, z nepopisno požrtvovalnostjo čet in z naklonjenostjo kmetiškega ljudstva so premagali vse nevarnosti iz dobe državljanske vojne.

Čim je pa nastopil zopet mir, so lepo pospravili vsa svoja nekdanja protimilitaristična gesla in začeli pod vodstvom Trockega ustvarjati veliko redno rdečo armado, ki naj bi ne bila toliko branilka domovine, kakor »razredna bojevnica in meč diktature proletarijata«. Glede na to so dobro pazili, da so imeli v armadi, zlasti na vodilnih mestih, vedno večino zanesljivi komunistični delavci, dočim so pri ostalih uporabljali vsa sredstva, da jih čim prej prepoje s komunizmom. Zato ni bila rdeča armada tudi v časih najhujšega pomanjkanja samo dobro preskrbljena prav z vsemi potrebščinami, temveč so tako kot nikjer drugod na svetu skrbeli tudi za smotreno in pronicavo politično vzgojo čet, da je bila vedno na višku svoje udarne sile in brezpogojno vdana komunistični diktaturi. Plača navadnega vojaka znaša poleg vse dobre preskrbe 6—9 Rub. mesečno, za podčastnike pa 15—20 Rub.

Glede na številčno šibkost stranke je šlo to delo seveda le počasi od rok in tudi številčna moč armade je le polagoma naraščala. Šele leta 1928 so si toliko opomogli, da so mogli uvesti res splošno vojno dolžnost (dekret z dne 1. VIII. l. 1928, v nacijonalnih republikah pa šele l. 1931) za vse prebivalstvo, vendar služijo pri orožju še sedaj le tisti sloji, na katere se lahko kolikor toliko zanesejo (predvsem delavci), dočim vrše ostali pomožno službo. Vojna dolžnost, kateri so podvržene tudi ženske, traja od 19—40 leta. Prva tri leta tvorijo nekako pripravljalno dobo, od 22—26 leta traja aktivna služba, od 27—40 leta pa služba v rezervi. Vsako leto je potrjenih okroglo 800.000 krepkih fantov, od katerih jih uvrstijo približno eno tretjino (260.000) v pravo redno armado, ostale pa pridelijo tako zvani m i l i c i. V armadi je tudi precej žensk, celo med častniki. Prava redna vojska je torej razmeroma majhna — do l. 1934 je štela 562.000 mož v 28 divizijah — toda vzorno opremljena, oskrbovana in izvežbana ter vsa prepojena s komunističnim duhom, tako da se more vlada vsak čas popolnoma zanesti nanjo. Leta 1934 so pa to število po-

dvojili in silno dvignili tudi tehnično opremo. Približno še enkrat močnejša (43 divizij) je milica. Vežbanje v njej traja 1—3 mesece letno, ostali čas je pa na dopustu, tako da je v njej stalno pod orožjem le okoli 200.000 mož in še ti služijo v najbližjem okolišu. Tako kratek rok je mogoč zato, ker so vse tehnične čete prideljene redni vojski in se mladina že v pripravljalni dobi po 4 tedne letno vojaško uri, sicer je pa uveden še v prav vse šole vojaški pouk in podpira ga na tisoče sportnih organizacij.

V zadnjem času so svojo vojno silo vnovič prav bistveno pomnožili in izpopolnili. Vojni proračun SSSR so dvignili po lastnih podatkih sovjetov od 960 milijonov červoncev l. 1929 na 1800 milijonov l. 1934. Od poldrugega milijona letnih nabornikov jih odklonijo le kakih 300.000 (med njimi tudi politično nezanesljive), 270.000 jih sprejmejo v redno stoječo armado, 250.000 jih uvrstijo v milico, ostale pa pritegujejo po potrebi k vojaški službi. Tako znaša mirovno stanje rdeče armade 940.000 mož, v primeru mobilizacije lahko zberejo že na prvi poziv nad 5 milijonov mož, a vse njih rezerve znašajo že danes nad 10 milijonov dobro izvežbanih vojakov. Te številke se pa še stalno dvigajo. Šef sovjetskega generalnega štaba je maršal J e g o r o v.

Slično skokoma napreduje tudi tehnična oprema armade. Ob priliki velike vojaške parade v Moskvi dne 1. maja l. 1934 je nastopilo poleg nepreglednih množic vojaštva, motoriziranega topništva itd. tudi 2500 tankov, 900 bombnih letal itd. Po uradnih podatkih šteje rdeča armada sicer »samo« okoli 4000 raznih vrst letal, resnično število bo pa seveda neprimerno večje, a sovjetska industrija je organizirana tako, da lahko izdela vsak mesec 2000 novih letal. V tej panogi pokazuje rdeča armada še prav posebno velike uspehe.

V notranji ustroj armade so vrnili vso kramo drugih »kapitalističnih« militarizmov, ki so ga dopolnili le še z omenjenim političnim poukom. Jako veliko pozornost posvečajo strokovni in politični vzgoji komandantov.

Sedaj obstoja zanje 224 strokovnih šol (nekakih vojnih akademij) z 80.000 gojenci, a rezervne častnike dobivajo, kakor drugod, iz vrst dijakov. Poveljniku vsake čete je dodeljen še poseben komunistični komisar, ki skrbi za politično vzgojo moštva in tvori nekako »oko stranke« v armadi. Tekom let se je mnogo takih komisarjev tudi vojaško dobro izvežbalo, tako da zavzemajo ti danes že precej višjih poveljniških mest. Nekdanjih carskih častnikov je v armadi le malo še (6%) in tudi neruske narodnosti so zastopane vsaj v redni armadi od l. 1925 dalje jako šibko. Na čelu vse armade stoji poseben »revolucijonarni zvezni vojni sovjet« in njegov predsednik (sedaj Vorošilov) je obenem ljudski komisar za vojno.

Ta armada ne varuje le sovjetov pred vsemi notranjimi in zunanjimi sovražniki, temveč jim tudi sicer izborno služi. Vsako leto se vrne med civilno prebivalstvo na desettisoče s komunizmom do kosti prepojenih mladih mož, ki tvorijo potem nekako komunistično sprednjo četo v mestih in na kmetih ter prevzamejo vodilna mesta v raznih nižjih boljševiških organizacijah. Po večini se priuče pri vojakih tudi raznim poslom, da se preživljajo potem v civilnem življenju kot višje kvalificirani delavci (kinomehaniki, traktoristi itd.).

V o j n a m o r n a r i c a je bila že v carski dobi razmeroma šibka in tudi sedaj se ni mnogo dvignila. Baltiška flota šteje 3 oklopnice, 2 križarki, 13 rušilcev, 11 podmornic, 34 torpedovk in 42 drugih enot, črnomorska flota komaj dobro tretjino te, a tihomorsko brodovje so uničili Japonci že l. 1904. Med prvo petletko so pa posvetili tudi mornarici veliko pozornost, prenovili starejše enote in zgradili nove. Samo svoje vzhodnomorsko brodovje so baje pomnožili v zadnjih par letih za tri velike oklopnice po 24.000 ton, 5 križark po 8000 ton itd. ter nad 50 velikih podmornic. Z vso naglico opremljajo z veliko novo vojno mornarico tudi vsa ostala svoja morja, ne izvzemši Tihega oceana ter grade velikanske pomorske trdnjave. V zadnjih letih so si ustvarili tudi veli-

kansko vojno industrijo, tako da je v tem pogledu Rusija baje že popolnoma neodvisna od inozemstva ter armado izborno preskrbuje z vsemi modernimi tehničnimi sredstvi v velikanskem obsegu. Nedvomno pa zelo slabi rusko vojaško silo obupno stanje železnic in cest.

Vojna pripravljenost sovjetske Rusije pa še daleč prekaša tu navedene številke, kajti nikjer se ne posveča vojni izvežbanosti vsega prebivalstva toliko pozornosti kot ravno v Rusiji. Za to skrbi ogromna organizacija, »Osoviahim« po imenu, z istoimenskim glasilom, ki je v svoji številki z dne 1. avgusta l. 1932. zapisalo: »Pacifizem ni le utopija, temveč naravnost varanje delavstva«. Ustanovljen je bil »Osoviahim« l. 1927. iz raznih dotedanjih na pol vojaških organizacij in ob tej priliki so bile pritegnjene vanj še ženske ter kmetje. Vodi ga eden najsposobnejših častnikov rdeče armade, R. P. Eidemann. Njegov pomen kaže najbolje število članstva, ki je znašalo 1927. leta 2.9 milij., l. 1929. že 5.1 milij., a l. 1932. celo 12 milijonov iz vseh slojev prebivalstva (žensk je 25%). Je to sploh največja organizacija današnje SSSR in je zgrajena slično kot druge, to je na celice z 10—50 člani, ki se družijo v sovjete z osrednjim zveznim svetom na čelu. Svoje stroške krije iz članskih prispevkov, loterij, zbirk itd. Tako zbere vsako leto mnogo milijonov. »Osoviahim« ima svoje lastne tovarne za orožje, za plinske maske, za uniforme itd., obenem pa vodi ogromno propagando (izdaja n. pr. 35 listov, na milijone brošur itd.) in skrbi za vežbanje prebivalstva v raznih vojnih smereh. Namen vsake celice je dati svojim članom primerno vojaško izobrazbo, zato deluje v okviru »Osoviahima« na tisoče strelskih in vojno tehničnih čet (že l. 1929. je bilo 15.000 samo strelskih čet), po kozaških vaseh konjeniške čete, na traktorskih postajah traktorske čete. Ima svoje šole, celo visoke šole, muzeje, orožarne itd. Posebno pozornost posveča izobrazbi rekrutov. Od vojno tehničnih čet so najvažnejše plinsko varstvene, ki so same spomladi l. 1932. izurile samo v Moskvi v enem mesecu 830.000 oseb v obrambi proti

plinom (od tega 35% žensk). Kemične skupine se udejstvujejo tudi na civilnem polju in očistijo n. pr. vsako leto 2 do 2.5 milij. hektarjev zemlje od poljskih škodljivcev (podgan, kobilic itd.). Dalje ima »Osoviahim« lastno letalstvo (celo 19 letalskih šol), čete strojnih pušk, tankov, pionirjev itd. Na tisoče instruktorjev, katerim pomagajo zlasti rezervni častniki, skrbi za to, da stoje vse čete stalno na višini sodobne vojaške znanosti. Vsa organizacija stoji v najtesnejši zvezi tudi z industrijo, zlasti z vojno in navdušenje članstva skušajo izrabiti za čim večjo proizvodnjo v teh tovarnah. Po najnovejših podatkih šteje »Osoviahim« 700.000 izvrstnih strelcev, 500.000 popolnoma izvežbanih padalcev iz letal, 900.000 pilotov in 140.000 jadralcev, a organizacija sama vzdržuje mnogo letalskih šol, 72 častniških šol, 2500 konjeniških združenj itd. Kakor po vseh sovjetskih ustanovah, je seveda tudi pri »Osoviahimu« mnogo zunanje napihnjenosti, velike poneverbe so jako pogoste, mnogo naprav po prvem navdušenju zopet propade itd., vendar je nedoglednega pomena za vojaško in duhovno vojno pripravljenost sovjetske Rusije. Duhovne pripravljenosti ne skušajo opreti le na rodoljubno in domoljubno čustvo, kakor meščanske države, temveč predvsem na sovraštvo proti meščanstvu kapitalističnega inozemstva. Silni sovjetski militarizem ima zato tudi izrazito ofenzivni značaj in milijonska sovjetska armada ni toliko obrambno sredstvo SSSR, kakor »predstraža komunističnega proletarijata«, kakor je naglasil pred nekaj leti Rikov.

i) Državni kapitalizem.

Vse kar smo doslej povedali o sovjetski Rusiji, je prežeto, kakor smo videli, s strogo enotnim duhom, ki ima svoje izhodišče in svoj cilj le v — gospodarstvu. Marksistični komunizem ne pozna duše in ne posmrtnega življenja, zato je edini in končni smoter človeka raj že na tem svetu. Zanj je človek v bistvu prav za prav le najvišje razvita žival, katere edini zmisel je čim

udobnejše telesno življenje in razmnoževanje. To pa omogoča človeku predvsem čim najbolj smotreno gospodarsko življenje, ki naj mu pri čim najmanjšem trudu ustvarja čim več in čim boljših sredstev za življenje. Gospodarstvo je zato osrednja točka, v katero se stekajo vsa prizadevanja marksističnega komunizma in ono je končno merilo za presojo javnega in zasebnega življenja in delovanja. Komunistično gospodarstvo je za marksiste tisto čarobno sredstvo, ki bo rešilo vsa človeška vprašanja in ustvarilo raj že na tem svetu, zato se mu mora podrediti ter mu služiti prav vse drugo. Velika večina spisov, ki obravnavajo današnjo sovjetsko Rusijo, govori zato tudi le ali vsaj predvsem o uspelosti in neuspelosti ogromnih poizkusov, ki jih dela SSSR pri ustvarjanju komunističnega gospodarskega reda in tudi presoja se ruski komunizem navadno le s tega vidika. Pristaš kapitalističnega družabnega reda bo odklanjal in tajil kratko in malo vse, kar so ustvarili boljševiki morda tudi koristnega, a socijalističnemu gospodarstvu naklonjen človek bo šel molče mimo vseh boljševiških barbarstev in bo poveličeval le njih gospodarske uredbe, čeprav sicer v srcu odklanja njih prostaški materijalizem. Oboje je napačno, kajti gospodarstvo je sicer zelo važen, vendarle en sam del v resnici tako mnogostranskega življenja posameznika in družbe. Gospodarstvo še ni življenje samo, temveč le sredstvo za življenje. Glede na to smo skušali tudi mi očrtati marksistični komunizem, kakor se uveljavlja v sovjetski Rusiji, na vseh poljih njegovega udejstvovanja, kajti le tako bomo dobili o njem res v s e s t r a n s k o sliko, a prav posebno pozornost moramo pa vsekakor posvetiti tudi sovjetskemu gospodarstvu.

Politična oblast v obliki diktature proletarijata je bila ruskim boljševikom sredstvo, komunistični gospodarski in družabni red sploh pa cilj vseh njih prizadevanj in stremljenj. Kakor se je marksistični komunizem že od nekdaj jako malo ukvarjal s podrobnimi načrti o izvedbi tega cilja, ker je vedno trdil, da mu že razvoj kapitalističnega gospodarstva sam pripravlja pot, tako so

bili tudi ruski boljševiki trdno prepričani, da bodo brez velikih težav v nekaj mesecih preuredili dotedanji zasebno kapitalistični gospodarski red v Rusiji v komunističnega. Sploh je za vse komunistične smeri po vsem svetu značilna naivna vera, da imajo edino one v rokah nezmotljiv recept za edino dobro in končno rešitev tako zapletenih gospodarskih vprašanj, ki so odvisna od sto in sto okolnosti in boljševiki so bili izprva tudi trdno prepričani, da jih bodo rešili kar čez noč že s samo socijalizacijo industrije, bank in zemlje. Za prvi hip so mislili, da že zadostuje, če postavijo te tri panoge pod nadzorstvo delavcev, kajti v svoji naivnosti so bili izprva prepričani, da more končno tudi kuharica prevzeti posle državnika. Toda čim so to izvršili, se je takoj pojavilo že bistveno vprašanje, kdo in kako naj vodi in upravlja sedaj tista proizvajalna sredstva, ki so ostala po pomoritvi ali izgonu dotedanjih lastnikov brez gospodarja. Tako so bili boljševiki že v začetku prisiljeni storiti takoj tudi korak dalje, to je, ne ostati le pri nadzorstvu proizvajalnih sredstev, temveč jih tudi podružabiti (socijalizirati). Iz tega se je samo ob sebi rodilo že takoj od početka centralizirano državno vodstvo gospodarstva, ki se je potem v poznejših letih le izpopolnjevalo. Nekako vrhovno vodstvo tega podružabljenega gospodarstva naj bi imel »N a j v i š j i g o s p o d a r s k i s v e t«, ki so ga ustanovili že dne 13. decembra l. 1917. Poskušali so uvesti komunizem v vsem obsegu, to je s podružabljenjem vseh proizvajalnih sredstev, ustvariti enotno državno vodstvo vse smotreno zgrajene proizvodnje, odpraviti denarno gospodarstvo sploh, uvesti družabno preskrbovanje prebivalstva z vsemi potrebščinami naravnost v blagu in družabno ureditev dela. Glede na to so pridržali v ustavi tudi reševanje vseh gospodarskih vprašanj skupni zvezi (SSSR), samo kmetijstvo so prepustili izprva do neke mere posameznim zveznim republikam.

Kakšne uspehe je ta »vojni komunizem« (od l. 1917. do 1921.) doživel, smo že slišali. V par letih je kratko in malo uničil vse rusko gospodarstvo in pahnil prebival-

stvo v nepopisno bedo. Prepovedali so zasebno trgovino skoro z vsemi vrstami blaga, socijalizirali vsa industrijska podjetja razen najmanjših in uvedli so prisilno oddajo kmetiških pridelkov. Toda s tem sta nastopila namesto obljubljanega raja lakota in pomanjkanje, kakršnih ruska zgodovina ni pomnila.

Strašne posledice tega čistega komunizma, ki so ga začeli uvajati že v novembru l. 1917., so končno prisilile boljševike k popuščanju. Spoznali so, da so privedli družbo v gospodarsko brezdno. Toda pri tem nikakor niso obupali nad izvedljivostjo svojih komunističnih nazorov, temveč so začeli iskati le novih oblik. Da preprečijo najhujše in gospodarstvo zopet nekoliko vzpostavijo, so izdali spomladi l. 1921. znani dekret, s katerim so uvedli »Novo ekonomsko politiko« (Nep) in ki jo je potrdil na Leninov predlog X. komunistični kongres na svojem zborovanju od 8.—16. marca l. 1921. Ta nikakor ne znači, da so se morda odrekli komunizmu, temveč so dovolili gospodarstvu le kratek oddih, obenem so pa že tudi začeli iskati novih oblik, s katerimi bi ga izvedli. Lenin je tedaj izjavil: »Naš prejšnji program je bil teoretično pravilen, praktično pa neizvedljiv.« Zrahljali so začasno dotedanje strogo delavsko nadzorstvo nad gospodarstvom, ki se je izkazalo za nesposobno in dovolili so mali trgovini, obrti in mali industriji ter kmetijstvu vnovič svobodno gospodarjenje, ohranili so pa v svojih rokah še vedno veliko industrijo, veliko in zunanjo trgovino, promet ter bankarstvo. Tako je nastala nekaka mešanica svobodnega (zasebnokapitalističnega) in komunističnega gospodarstva. Toda tudi one panoge, ki so jih obdržali v svojih rokah, so od leta do leta bolj izgubljale značaj pravega komunističnega, družabnega gospodarstva. Ker se je izkazalo, da družba, zastopana po delavskih obratnih svetih, nikakor ni sposobna voditi niti najmanjšega podjetja, so morali vedno bolj poostrevati državno nadzorstvo, obenem pa prevzemati v svoje roke tudi vrhovno vodstvo vsega gospodarstva sploh. Ker se je ob revoluciji usta-

novljeni »Najvišji gospodarski svet« razvil medtem zgolj v nekakega voditelja industrije, so osnovali spomladi l. 1921. novo ustanovo, to je »Gosplan« (Državna načrtna komisija), ki naj bi stala ob strani vrhovnim sovjetskim oblastem pri urejevanju in vodstvu vsega gospodarstva. Potreba po takem strokovnem svetu se je pokazala že l. 1920., ko so začeli ustvarjati svoj prvi veliki gospodarski načrt, to je načrt za elektrifikacijo vse SSSR.

V naslednjih letih se je potem še bolj pokazalo, da sam Nep še ne zadostuje za ozdravitev zavoženega gospodarstva, zato so vedno bolj omejevali prvotno oblast »Delavskih obratnih svetov« ter uvajali strogo centralizirano državno vodstvo vsega tistega gospodarstva, ki so ga ohranili v svojih rokah.

Ker so pa pri tem kmalu uvideli, da je za to tudi tedanja politično upravna razdelitev SSSR na nešteto narodnostnih republik in avtonomnih ozemelj neprimerna, so že l. 1924. uvedli poleg te narodnostne še čisto gospodarsko razdelitev države ne glede na meje posameznih republik. To so izvedli tem laže, ker gospodarstvo itak ni spadalo v področje posameznih republik, temveč si ga je pridržala skupna zvezna vlada. L. 1932. je bila razdeljena vsa SSSR na 22 takih »gospodarskih ozemelj« in sicer sama RSFSR na 14, ostale republike pa skupno na 8. Prava Rusija sama je razmeroma revna dežela, toda vsa SSSR vsebuje neizmerna bogastva. Namen te razdelitve je bil ustvariti gospodarsko kolikor toliko zaokrožene enote, ki bi se specijalizirale na tisto proizvodnjo, ki je zanje najprimernejša, a vse naj bi se med seboj gospodarsko dopolnjevale in tvorile celoto, s katero bi se ne mogla meriti nobena država sveta. Tako naj bi se posvetil sever predvsem gozdarstvu, Leningrad težki industriji, zapad kmetijstvu, Moskva predelovalni industriji, Ivanevo Voznesensk tekstilni industriji, osrednja pokrajina črne zemlje poljedelstvu, Ural rudarstvu in plavžarstvu, zapadna

Sibirija težki industriji in poljedelstvu, Daljni vzhod gozdarstvu, ribištvu ter pridobivanju kožuhovine itd.

Toda ti ukrepi so bili še vedno nezadostni za ozdravitev gospodarstva. Vkljub temu, da je zlasti ona industrija, ki je prešla za Nepa v zasebni zakup, delala razmeroma prav dobro in da je bil za silo preprečen popolen polom, ki je grozil ob koncu dobe vojnega komunizma, je vendarle še vedno primanjkovalo vsega, v mestih pa zlasti še živil, kajti kmetje pač niso bili voljni oddajati svojih pridelkov skoro zastonj. Glede na to je začel Gosplan l. 1925. izdelovati točne in podrobne načrte za novo enotno preureditev vsega gospodarstva, to je industrije, kmetijstva, bank, urejevanja cen, delavske proizvodnje itd. To je bilo pa neizvedljivo, če ne bi prevzela istočasno država tudi njegovega popolnega in neomejenega vodstva. Pri tem stremljenju seveda ni bilo več prostora za Nep in začela se je nujno njegova odprava ter uvajanje — načrtnega gospodarstva, ki je dobilo svoj najvidnejši izraz v obeh petletkah (prva od 1. X. 1928 do 31. XII. 1932, druga pa od 1. I. 1933 do 31. XII. 1937) in ki naj bi izpremenil dotlej kmetijsko Rusijo v industrijsko. Še l. 1928. je tvorilo kmetijstvo 45.8%, industrija 36.7% in ostalo 17.5% vsega narodnega dohodka, a po izvedbi prve petletke naj bi dajala industrija 43.7%, kmetijstvo pa 38.7%. Sama vrednost industrijske proizvodnje naj bi l. 1932. znašala 43.2 milijard rubljev (l. 1931. je pa dosegla v resnici šele 27 milijard).

Čeprav so se v dobi sedanjega načrta na videz povrnili k mnogim značilnostim dobe vojnega komunizma, ima sedanje sovjetsko gospodarstvo vendar bistveno različen značaj od tedanjega. V prvih revolucijonarnih letih so namreč v resnici hoteli uvesti pravi komunizem, o kakršnem so od nekdaj sanjali vsi komunisti, toda doživeli so s svojimi poizkusi tako strahovit polom, da na pravo podružabljenje sedaj niti misliti niso mogli več, temveč skušajo zasebno lastnino res da popolnoma iztrebiti, vendar ne v obliki njenega podružabljenja ampak

— podržavljenja. Komunizem, tudi ruski, je oznanjal kot svoj cilj vedno podružabljenje vsega gospodarstva, iz katerega bo denar sploh izginil, država sama pa odmrla, toda po petnajstletnem poizkušanju, združenem s strašno bedo in nasilji, so prišli do tega, da je njih država danes vsemogočnejša nego je bila kdajkoli v zgodovini in da so uvedli tudi kot podlago vsega gospodarskega poslovanja zopet — denar. Pa ne samo to, od leta do leta uvajajo nazaj tudi prav vsa druga gospodarska sredstva in oblike, ki so značilne za kapitalistično gospodarstvo, kakor zgolj trgovsko vodstvo vseh gospodarskih panog, mezdo, cene, izločitev neposrednega vpliva delavstva na vodstvo podjetij, izrabljanje delavstva za ustvarjanje Marxove »nadvrednosti« itd. Tako so privedli ruski boljševiki rusko gospodarstvo namesto v komunizem, ki se je hitro izkazal sploh za neizvedljiv, v — državni kapitalizem, ki izvaja na ves narod še neprimerno hujši pritisk nego po drugih kapitalističnih državah zasebni kapitalizem. Res je, da lahko smatramo končno državo le za organizirano družbo, toda v praksi ima istovetenje države z družbo vprav usodne posledice, kajti po vsem dosedanjem komunističnem pojmovanju komunizma, bi naj bila družba lastnik in voditelj vsega gospodarstva, država pa začasno le nekak vrhovni regulator, dočim je v sedanjem sovjetskem gospodarstvu država lastnik, voditelj, regulator, priganjač in — kakor bomo še videli — tudi najbolj neusmiljeni izkoriščevalec družbe. Delovno ljudstvo se je pač iznebilo zasebnih kapitalistov, katere je poprej kolikor toliko krotila država, zato je pa prišlo pod še hujši jarem, katerega ne kroti pri njegovih brezobzirnih ukrepih nihče. Za milijone ruskih delavskih in kmetiških množic je pač malo vredna tolažba, da so država končno one same, kajti na vodstvo države nimajo, kakor smo videli, niti najmanjšega vpliva, a glad ter suženjstvo zato nista za las znosnejša, če prihajata od druge firme nego v ostalih kulturnih državah. Prav tako ostajajo brez vsakega učinka že tudi večne tolažbe, da

so to le prehodne oblike in neizbežne težave pri ustvarjanju končnega komunističnega raja, kajti te oblike in težave se niti za las ne zmanjšujejo, temveč od leta do leta poslabšujejo. Nekak državni kapitalizem je oznanjal že Collbert, katerega je pa tudi že Voltaire dobro označil, češ da hoče narediti ljudstvo za gol predmet vladanja, za pasivno blago države, da hoče vtopiti vse krajevne oblasti v centrali, a ljudstvu kot protidajatev prepustiti le pridobivanje v mehanizirani, brezduhovni obliki. Liberalizem je prevzel potem le del Collbertovih naukov, ruski boljševizem pa vse. Lenin je pravilno slutil, ko je dejal, da je »socijalizem le monopoliziran državni kapitalizem, prilagoden interesom vsega ljudstva, s čimer preneha biti državni kapitalizem«, toda v praksi se je pokazalo, da je imel prav le v prvem delu, kajti tudi državni kapitalizem se uveljavlja z vsemi zlimi posledicami zasebnega kapitalizma, le s to razliko, da v zasebnokapitalistični družbi varuje proletarijat pred prevelikim izkoriščanjem v večji ali manjši meri država kot vrhovni regulator družabnih odnošajev, pri državnem kapitalizmu mu je pa prepuščen proletarijat na milost in nemilost in delavstvo sliči v svoji »lastni« državi le prepogosto nekakim delovnim skupinam — kaznjencev, čeprav skuša komunistična propaganda to dejansko stanje olepšati z lažnjivimi frazami.

S svojim »načrtnim gospodarstvom« so naleteli boljševiki na največje težave že takoj od prvega početka, kajti zgradili ga niso na dano, to je na a g r a r n o gospodarsko podlago, temveč so najprej vse zasebno gospodarstvo uničili in nato začeli čisto iznova. Načrt ni bil v skladu z ljudskimi potrebami, temveč je naložil masam le še večje pomanjkanje, da je pospešil in povečal akumulacijo kapitala. Kmetijstvo so zapostavljali industriji, na drugi strani ga pa industrijalizirali v svrho umetne pretvorbe kmetov v industrijski proletarijat. Boljševiški načrti skušajo za vsako ceno dvigniti produkcijo brez ozira na realne potrebe, odtod potem tudi tako n e s o r a z m e r j e med posameznimi panogami. Najprej

zgrade ogromno elektrarno in šele nato iščejo zanjo odjemalce in delavce, ki bi znali z njo ravnati. Stalingradska tovarna traktorjev je n. pr. skoro eno leto stala, ker so bili ruski delavci zanjo čisto nerabni. Glavni cilj jim je a v t a r k i j a, zato forsirajo predvsem produktivno blago, ne da bi šli vzporedno s tem tudi kmetijstvo, transportna sredstva itd., zato je vse brez potrebne harmonije. Investirajo nad polovico vsega narodnega dohodka, kar si more privoščiti le diktatura, ki plačuje delavstvo poljubno nizko in monopolno prodaja po poljubno visokih cenah. Razen tega so bili prisiljeni še k inflaciji, čeprav potrebujejo gotovine le malo, ker velika industrija le obračunava brez gotovine. Vse kalkulacije so se namreč le prepogosto pokazale kot popolnoma napačne, kajti vsako centralistično načrtno gospodarstvo mora gospodarski o r g a n i z e m izpremeniti v m e h a n i z e m, ki nujno stremi za nasilnim uničenjem vseh raznolikosti ter postaja samo sebi namen.

Ta razvoj sovjetskega gospodarstva iz vojnega komunizma preko Nepa v načrtno gospodarstvo, ali bolje povedano: v državni kapitalizem, je bil združen z neprestanim preurejevanjem vseh ustanov in odredb. Preobširno bi bilo, če bi hoteli podrobno navajati vse. Omenimo naj le, da je z naraščanjem državnega vpliva na vse gospodarstvo nujno naraščal tudi upravni stroj, ki je to gospodarstvo vodil. Ta je bil še silno povečan s stremljenjem po strogi centralizaciji vsega vodstva in pa z načelom, ki je vladalo do spomladi l. 1934., da namreč posameznih ustanov ne vodijo osebno odgovorni in strokovno usposobljeni posamezniki, temveč večji ali manjši k o l e g i j i. Vse to je rodilo strašen b i r o k r a t i z e m, kakršnega še ni poznal doslej noben politični sistem in ki že od nekdaj do neznosnosti duši vso sovjetsko upravo, onemogoča njeno prožnost in zavira njeno uspešno delo. Vsi čutijo njegove zle posledice in ga skušajo odpraviti z neprestanimi novimi reformami, toda brezuspešno, ker je pač birokratizem neizbežna posledica vsake centralistične diktature.

Glede na to neprestano izpreminjanje upravnih oblik tudi ni mogoče podati nobene definitivne slike tega ogromnega stroja, zato naj jo očrtamo na tem mestu le po stanju iz l. 1932. Od tedaj se je izvršilo že več izprememb, vendar velja vsaj v glavnih obrisih še danes, a kako bo izgledala jutri, pa ne ve še nihče. Tudi za časa načrtnega gospodarstva je bil še vedno duša vsega sovjetskega gospodarstva, nekak njegov generalni štab — Gosplan. To je ogromen urad z več tisoč nameščenci (inženjerji, agronomi, statistiki, strokovnjaki za trgovino, za bankarstvo itd.), ki se deli v oddelke za industrijo, kmetijstvo, stavbarstvo, promet, za razdeljevanje in potrošnjo, za delavce in nastavljence, za gospodarstvo in statistiko ter za znanost in kulturo. Gosplan zbira podrobne gospodarske načrte, ki jih sestavljajo vsako podjetje, vsak trust in vsaka nižja gospodarska ustanova zase ter izdeluje potem skupne načrte za vse posamezne gospodarske panoge, obenem pa z nadzorstvom pazno zasleduje tudi uspehe pri izvrševanju načrtov.

Naloge Gosplana so strokovno posvetovalne, kajti o izvrševanju načrtov Gosplana odločuje S T O (Sovjet truda i oboroni = Sovjet dela in obrambe). Ta je sestojal izprva le iz načelnikov vseh gospodarskih ljudskih komisarijatov, pozneje so se mu pa pridružili še nekateri drugi vodilni boljševiki, tako da sestoja danes iz vseh prvih boljševiških glav (Ordžonikidze, Vorošilov, Andrejev i. dr.). STO dejansko vodi vse sovjetsko gospodarstvo in njegovo važnost nam najbolje dokazuje dejstvo, da je to edina ustanova, v kateri je tudi sam vsemogočni strankin generalni tajnik Stalin, a predseduje mu Molotov, njegove važnejše odredbe pa podpisujeta Molotov in Stalin, torej vlada in stranka. STO pretresa vse predloge Gosplana in izdaja odredbe, a za njih izvršitev skrbi zopet posebna, l. 1930. ustanovljena »I z v r š i l n a k o m i s i j a« (Komisija ispolnenija), kateri prav tako predseduje Molotov. Ker izvršitve raznih gospodarskih načrtov ne pospešuje vaba zasebnih koristi, kakor v zasebno kapitalističnem gospodarstvu, stoji

»Izvršilni komisiji« ob strani cela vrsta drugih sredstev, kakor tekmovalne pogodbe med posameznimi podjetji, »udarne brigade«, sestoječe navadno iz komsomolcev, ki jih pošiljajo sovjeti tja, kjer proizvodnja šepa, dalje »Rabkrin« (Delavsko kmetiška inspekcija), »samokritika«, gopodarski oddelek GPU, ki v slučaju potrebe z bičem in s krogljo izsili izvršitev in končno tudi spredaj omenjeni delavski in kmečki dopisniki listov, ki vohunijo po podjetjih in skrbe, da izvedo oblasti nemudoma za vsakega, ki bi kakorkoli oviral izvršitev odredb. Zlasti važno vlogo igra »R a b k r i n«, ki stalno in natančno nadzoruje točno izvršitev vseh gospodarskih načrtov od strani nižjih oblasti in po podjetjih. Deluje tudi v najtesnejšem stiku s strankino KK (kontrolno komisijo). L. 1934. so obe preosnovali v »Komisijo sovjetske kontrole« in »Komisijo za strankine sklepe«.

Tako je postal »Najvišji gospodarski svet« v prvotni zamisli nepotreben. Sicer se je že v prvih letih svojega obstoja razvil v nekakega voditelja industrije, a v novembru l. 1930. je bilo v njegovem okviru osnovanih okoli 40 »Zveznih industrijskih združenj« (za elektrifikacijo, za papir in celulozo, za pridobivanje dragih kovin itd.). Tem so se pridružili še »s i n d i k a t i« istih vrst podjetij, ki so imeli nalogo skrbeti za skupno dobavo surovin in razpečavanje izdelkov. Končno so ustanovili še tako zvane »k o m b i n a t e«, to je ogromne zveze vseh podjetij, ki dobivajo pogonsko silo iz istih virov (n. pr. Zaporoški kombinat iz Dnjepostroja). Tako se je vsa organizacija vedno bolj zapletala, dokler niso »Najvišjega gospodarskega sveta« sploh razpustili in ustanovili namesto njega tri samostojne gospodarske ljudske komisarijate (za težko, za lahko in za lesno industrijo), a že dne 11. decembra l. 1929 je bil ustanovljen tudi poseben komisarijat za kmetijstvo, ki je prevzel enotno vodstvo kmetijstva vse SSSR (dotlej je spadalo to v področje posameznih zveznih republik).

Vse sovjetsko gospodarstvo je torej urejeno sedaj strogo enotno in centralistično. O tej ureditvi je dejal

Stalin že l. 1925. da je taka, da utegne vsaka najmanjša napaka roditi hudo krizo. Tej upravni organizaciji pa stoji ob strani še ogromna gospodarska znanstvena organizacija, ki bi lahko služila za vzor vsem kulturnim državam. V najtesnejši zvezi s to gospodarsko organizacijo so namreč vsi znanstveni zavodi, ki se pečajo s tehniko in s prirodnimi vedami in teh je bilo že poleti 1931. leta 121 s 27.000 nastavljenci, a vseh zavodov, ki se kakorkoli dotikajo gospodarstva, je bilo tedaj: 7 akademij, 650 institutov in 150 znanstvenih laboratorijev, ki so imeli na razpolago 359 milijonov Rub. sredstev. Samo tehničnih visokih in srednjih šol je nad 300, ki so vse prenatrpane z dijaki, saj študira n. pr. samo na institutu za prometne inženjerje 9500 dijakov, na tekstilnem 2200, na stavbni visoki šoli 3800 itd., toda vsaj v posredno službo gospodarstva je upređena sploh vsa SSSR.

Tako nastaja v SSSR popolnoma nov gospodarski red, ki bi ga vsaj v današnji obliki, kakor smo že poudarili, lažje nazvali državni kapitalizem nego pravi komunizem, čeprav je komunizem njegov končni cilj. Doslej ima pokazati ta uspeh, da je že skoro popolnoma iztrebil zasebno kapitalistično gospodarstvo, a do konca druge petletke hoče pomesti še z zadnjimi njegovimi ostanki. Kako je socijalizacija samo v zadnjih letih napredovala, nam dokazuje dejstvo, da je bilo od vsega prebivalstva zaposlenih:

leta	v drž. gosp.	v kolhozih	v zas. gosp.
1930	8.3%	33.3%	58.4%
1931	16.5%	46.8%	36.7%
1932	20.0%	61.5%	18.5%

Ta ogromni poizkus se vrši na ogromnem ozemlju z ogromnimi naravnimi zakladi, toda ovira ga velika gospodarska zaostalost, s katero so se imeli in se deloma še vedno imajo boriti boljševiki. Ali pa moremo iztrebljenje zasebnega gospodarstva res nazivati uspeh? Ne! Nobenega dvoma ni, da gospodarstvo ni samo sebi namen, temveč le sredstvo za izboljšanje in olajšanje člo-

veškega življenja in ravno to se ruskim komunistom vkljub ogromnim naporom in nepopisnim žrtvam vsega prebivalstva ni niti najmanj posrečilo. Sovjetski delavec in kmet živita danes slabše nego v katerikoli kulturni državi sveta in skoro je ni gospodarske panoge, v kateri bi ne bili sovjeti doživljali najhujših razočaranj. Komunistična diktatura je odrekla vsaj doslej popolnoma celo v gospodarstvu, kateremu je posvetila prav vsa svoja prizadevanja ter vse sile ogromnega naroda in kjer je v prvi vrsti obljubljala uspeh, čeprav je položila na njegov žrtvenik vse najvišje človeške dobrine: pravo, vero, rodbino in zadnje sledove svobode.

j) Obrt in industrija.

Napačno je naziranje, da Rusija pred revolucijo ni poznala industrije. Obratno: prav resne poizkuse ustvaritve lastne industrije najdemo v Rusiji že v 18. stoletju. Tedaj je to še jako oviralo kmetiško nevoljništvo, toda proti koncu 19. stoletja, zlasti pa še po Stolypinovi agrarni reformi, ki je kmeta gospodarsko jako okrepila, se je začela hitro dvigati tudi ruska industrija, ki jo je potem vojna še čez noč močno razširila. Toda ta industrija je obstojala le iz malega števila veleobratov, dočim male in srednje industrije ni poznala. Letna proizvodnja samo sedmih panog ruske industrije je bila pred vojno vredna nad poltretjo milijardo zlatih rubljev, kar nam bo pač zadosten dokaz za gornjo trditev.

Vendar je ruska industrija pred vojno še daleč zaostajala za industrijo drugih velikih kapitalističnih držav. Ta ruska gospodarska zaostalost je pri ruskih socijalističnih strankah (razen pri boljševikih) ustvarjala tudi prepričanje, da je v Rusiji socijalna revolucija v komunistični smeri še neizvedljiva. Že Marx je namreč postavil trditev, da se bo komunistični družabni red razvil sam od sebe iz kapitalističnega gospodarskega reda samega. Nagel tehnični napredek kapitalističnega gospodarstva povzroča, trdi Marx, proletarizacijo vedno širših

plasti ljudstva in ves kapital se zbira v rokah vedno manjšega števila kapitalistov. Ko pride ta razvoj do vrhunca, se bo izvršila socijalna revolucija prav za prav tako, da bo družba izločila še to peščico kapitalistov, podružabila njih imetje in nato vodila sama vso proizvodnjo, ki bo torej le mirno nadaljevanje dotedanje kapitalistične proizvodnje, samo duh, ki bo v njej vladal, ne bo več kapitalističen, temveč komunističen.

Marksisti vseh smeri so bili torej od nekdaj prepričani, da je pogoj njih socijalne revolucije najvišje razvito kapitalistično gospodarstvo, ki ga na zunaj označuje ravno čim najvišje razvita industrija. Ker pa ravno tega v Rusiji ob pričetku revolucije še ni bilo, neboljševiške marksistične stranke tudi niso verovale v možnost komunistične revolucije, temveč zaenkrat le v meščansko, ki naj bi pospešila ruski gospodarski razvoj v kapitalistični smeri, s tem pa — po Marxovih naukih — nujno ustvarila pogoje za drugo, komunistično revolucijo.

Boljševiki, ki so se že od nekdaj smatrali za najzvestejše marksiste, so bili v glavnem istega naziranja, toda obenem so bili mnenja, da ne kaže šele čakati na ta naravni gospodarski razvoj, kakršnega je napovedoval Marx, temveč da se je treba polastiti čim prej politične moči, uvesti diktaturo proletarijata in dvigniti gospodarstvo hitro na tisto višino, ki ustvarja potem pogoje za obstoj komunističnega gospodarskega reda. Ta pogoj je pa seveda v čim najvišji meri razvita industrija, saj so tudi marksisti vseh smeri proglašali vedno le industrijski proletarijat za pravega in zanesljivega nosilca bodočega komunističnega gospodarskega in družabnega reda. Čim krepkejši bo številčno, tem močnejše bo stal tudi ta red. Industrijalizacijo je torej bolj potrebovala boljševiška stranka nego Rusija.

Iz navedenega je tudi samo ob sebi umevno, zakaj so postavili boljševiki v središče vseh svojih gospodarskih prizadevanj ravno ustvaritev čim najvišje razvite industrije. Za časa vojnega komunizma so poskusili do-

seči to s samim podružabljenjem vseh proizvajalnih sredstev (vso veliko industrijo so socijalizirali z dekretom z dne 28. junija 1918, mala podjetja pa z dekretom z dne 29. novembra 1920) in z državnim nadzorstvom vsega gospodarstva, toda doživeli so popoln polom in povzročili skoraj popolno uničenje še tiste industrije, ki so jo prevzeli od carske Rusije. Glede na to so uvedli l. 1921. Nep, ker so upali pritegniti na ta način na pomoč inozemski kapital, ki je ustvaril že skoraj vso predvojno rusko industrijo. Ker se pa to ni zgodilo, jim ni preostajalo drugega, kot vpreči v ta cilj prav vse ogromne materijalne sile naroda in države ter z lastnimi sredstvi ne le dohiteti, temveč na vseh poljih celo prehiteti druge zasebno kapitalistične države.

To jim je bilo tem laže, ker so naravna bogastva Rusije res skoraj neizčrpna in so v rudarstvu nakopali n. pr. že l. 1929 kljub njegovi veliki zaostalosti že (v milijonih ton): črnega premoga 38.43, rjavega premoga 26.32, železne rude 7.27, manganove rude 1.26, bakrene rude 0.77, magnezita 0.11, kromove rude 0.3, nafte 17.21, azbesta 0.3, naravnega fosfata 0.6, soli 2.62, zlata 42.266 kg, srebra 12.421 kg, platine 2.882 kg.

Nujna posledica tega stremljenja je bila uvedba smotrenega načrtnega gospodarstva, ki je dobilo svoj vidni izraz v obeh petletkah in s katerim so svojo industrijsko proizvodnjo res tudi jako dvignili. To nam lepo dokazuje hitro naraščajoča vrednost sovjetske industrijske proizvodnje, ki je znašala (v milijonih nemških mark): leta 1923.-24. 5588, l. 1925.-26. 12.360, l. 1927.-28. 18.213, leta 1928-29. 21.384. Toda te hitro naraščajoče številke nas nikakor ne smejo varati, kajti pomisliti je treba, da so komaj l. 1927. dosegli šele — predvojno višino industrijske produkcije, ki jo je bila poprejšnja boljševiška gospodarska politika skoro popolnoma uničila (produkcija železa je padla n. pr. na 7% predvojne množine).

Sovjetsko načrtno gospodarstvo je nedvomno najogromnejši umetni gospodarski poizkus, kar jih pozna človeška zgodovina, zato ne more noben resen človek

mimo njega le s kakim zasmehljivim prezirom ali omalovaževanjem. Zmotno je po našem mnenju osnovno izhodišče tega poizkusa, kar je potem nujno rodilo tudi toliko bridkih razočaranj in neuspehov, toda na drugi strani so posvečene uresničenju tega drznega načrta tudi vse tvorne in duhovne sile sto in šestdeset milijonskega naroda, ki poseduje eno šestino zemeljske oble, zato zasluži vsaj vestno in resno pažnjo tudi vsega ostalega sveta, saj se piše tam zgodovina vsega človeštva. Končni smoter vse prve petletke je bil ta, da se dvigne v razdobju od l. 1928—1933:

prebivalstvo SSSR	za	11.08%
število mezdnih delavcev	„	18.02 „
industrija izgotovljenih izdelkov .	„	181.— „
težka industrija	„	255.— „
lahka industrija	„	144.— „
kmetijska proizvodnja	„	151.— „
narodni dohodek	„	101.05 „

Začetki načrtnega gospodarstva segajo prav za prav že v dobo Nepa (n. pr. razdelitev države na gospodarska ozemlja ali rajone), toda do l. 1928. je bila glavna skrb boljševikov, da vzpostavijo vsaj ono industrijo, ki so jo za časa vojnega komunizma s svojo demagogijo uničili. Čim je bilo pa storjeno to, so začeli z ogromnimi sredstvi in z nepopisnimi napori in žrtvami uresničevati svojo misel, da »dosežejo in prekosijo vse druge industrijske države sveta«. Pogoj za to so videli v čim hitrejši osvoboditvi od vsake tuje odvisnosti, zato so hoteli ustvariti najprej temelje vse njih gospodarske neodvisnosti.

Ta gospodarska neodvisnost naj bi bila mogočna težka industrija, ki je ustvarjala že l. 1931. celih 44% vse sovjetske industrijske proizvodnje. Pri tem so postopali z največjo preudarnostjo tako, da čim bolj smotreno izrabijo vse ogromne naravne zaklade države. Izogibali so se zato brezglavo kopičiti industrijo le v nekaterih središčih, temveč so jo porazdelili po vsej državi tako, da so jo

prilagodili naravnim pogojem dotičnega gospodarskega rajona, a umetne pogoje (mesta, železnice itd.), ki so manjkali, so skušali ustvariti. Tako so ustvarili nad 500 popolnoma novih, velikih industrijskih središč, ki so bila še pred nekaj leti svetu sploh neznana. Nastala so popolnoma nova mesta z ogromnimi delavskimi stanovanjskimi hišami, bolnišnicami, šolami, stadioni, pralnicami, pekarijami, kini, gledališči, krematoriji itd. Vprav veličasten primer takega novega mesta je n. pr. Magnitogorsk v Uralu (stal je 800 milijonov rubljev in zgradili so ga ameriški inženjerji), ki je bil ob revoluciji še sploh neznan, sedaj pa daje že po 4 milijone ton železa letno. V Čeljabinskem so sezidali ogromno tovarno za traktorje po 60 PS, ki pa more v potrebi delati tudi topove, tanke in drugo orožje. V Azbestu (55.000 prebivalcev) so odprli rudnike azbesta, ki spadajo med največje na svetu in znaša njih letna proizvodnja 250.000 ton. Pri Nižnem Novgorodu so zgradili tovarno, ki more izdelati letno 140.000 avtomobilov, tovarna v Stalingradu 50.000 traktorjev letno. V še pred nekaj leti neznanih vasicah (Kuznecki, Karagdar, Kizil, Nižnij Tagil itd.) stoje danes ogromna podjetja za pridobivanje jekla, železa, premoga, aluminija, kemikalij itd. itd., kjer je pa kazalo, tam so seveda jako razširili tudi že poprej obstoječa podjetja, kakor elektroindustrijo v Harkovu, bombažno industrijo v okolici Moskve, petrolejsko v Baku, tekstilno v Ivanov-Voznesenskem itd. itd. Skoraj vsa ta indusrtijska središča imajo tudi dobro premišljen vojaško obrambni pomen. Ravno tej okolnosti so začeli zlasti od spomladi l. 1934. posvečati še prav posebno pozornost, zato gre sedaj stremljenje za tem, da potisnejo industrijsko težišče še bolj proti vzhodu ter ga tako odmaknejo od zapadne meje in približajo bodočemu azijskemu bojišču. Istočasno jim bo to še bolj olajšalo živahno trgovino z Azijo. Jako važna okolnost je za boljševike končno tudi ta, da bodo na ta način ustvarili močne kadre komunističnega industrijskega proletarijata po vsej državi, kar bo gotovo v močno oporo njih oblasti.

To ustvarjanje nove industrije in otvarjanje novih industrijskih središč je bilo že posledica natančno premišljenega in preračunanega petletnega načrta, ki naj bi v glavnem podvojil predvojno industrijsko proizvodnjo, nekatere panoge pa ustvaril celo čisto na novo. Uspehi teh prizadevanj v težki industriji so bili jako pomembni. To nam dokazuje že napredek proizvodnje od l. 1925. do 1931., ki kaže (v milijonih ton) naslednje številke:

	l. 1925	l. 1931
črni premog	17.6	56.0
nafta	7.2	21.6
šota	2.5	3.4
lito železo	1.5	4.9
jeklo	2.0	5.3
valjano železo	1.6	4.0
baker	0.012	0.049

Čeprav so nekatere panoge celo presegle stavljene cilje, jih pa druge niti od daleč niso dosegle. Tako je n. pr. predvidevala petletka za l. 1932. proizvodnje 17 milijonov ton litega železa, a ga je dosegla l. 1931. šele komaj 4.9 milij. ton. Po skokih je napredovala tudi strojna industrija. Tudi to nam dobro dokazujejo naslednje številke (vrednost v milijonih rubljev):

	l. 1925	l. 1931
vse strojne industrije	730.0	5724.0
od te:		
poljedelskih strojev	48.6	441.0
elektrotehnične industrije	92.5	925.0
strojev za izdelovanje orodja	2.5	40.0

V številu izdelanih kosov je pa napredovala težka industrija:

	l. 1925	l. 1931
traktorjev	469	41.280
avtomobilov	80	20.900

Torej neutajljivo ogromen napredek, zlasti če ne upoštevamo kakovosti sovjetskih izdelkov, o čemer bomo pa še govorili. Jako se bodo pa te številke še povečale.

ko bodo dograjeni vsi tekom prve petletke započeti veleobrati (skupno 518). Tako bo znašala n. pr. samo kapaciteta obeh velikih avtomobilskih tovarn 170.000 voz letno, a druga petletka predvideva še skoraj podvojitev proizvodnje težke industrije na koncu prve petletke. Pozabiti pa seveda ne smemo, da se ni treba brigati sovjetski industriji ne za konkurenco in ne za odjemalce ter njih plačilno zmožnost, kajti edine njene ovire so za enkrat pomanjkanje surovin in kvalificiranih delovnih moči. Tako je Rusija že stopila na prvo industrijsko mesto v Evropi in drugo na svetu.

Tudi sovjetska lahka industrija izkazuje prav pomembne številke. L. 1931. je izdelala n. pr. 246 milijonov metrov bombažnih tkanin, 133 milijonov metrov volnenih, 18.5 milijonov svilnatih itd. Na videz so to jako visoke številke, toda če pomislimo, da sta bili v sovjetski Rusiji uničeni skoraj prav vsa mala in domača obrt, ki sta poprej preskrbovali prebivalstvo s takimi dnevnimi potrebščinami in če upoštevamo veliko število prebivalstva, takoj vidimo, da so te številke popolnoma nezadostne, kajti bombažnih tkanin ne pride niti po 3 m na glavo, volnenih niti po 1 m, čevljev niti po en par na dve osebi (vsa proizvodnja l. 1931. je znašala 76.8 milijonov parov). Število vreten v tekstilni industriji se je zvišalo od l. 1928.—1934. komaj od 7.3 na 9.8 milijonov, kar pomenja, da tedaj še ni dosegla v tem pogledu Francije s štirikrat manj prebivalci.

Ta nezadostna proizvodnja je deloma posledica nesposobnosti sovjetske uprave, da bi preskrbela lahko industrijo s potrebnimi surovinami (to predvsem je povzročilo tudi uničenje obrti), deloma pa tudi šibkosti te industrije same. Kljub temu, da je proizvodnja lahke industrije silno narastla, vendarle ni najmanj izpolnila pričakovanj, kajti še vedno izdaleka ni dosegla niti predvojne proizvodnje industrije in obrti, kar povzroča potem tako silno pomanjkanje najnujnejših dnevnih potrebščin (obleke, čevljev, mila, stekla, porcelana, tobaka in tako dalje). Pozabiti pa ne smemo tudi dejstva, da

obstoji resnični gospodarski napredek predvsem v večji produktivnosti dela, ki se razvija evolucijonalno. A ravno tega pri vseh sicer naraščajočih boljševiških številkah ne moremo najti, kajti pridnosti in spretnosti svojega delavstva boljševiki vkljub vsem svojim naporom niso mogli bistveno dvigniti.

Že iz dosedanjih izvajanj je razumljivo, da sovjeti v svoji zaverovanosti v veliko industrijo niso mogli biti naklonjeni obrti. Za časa vojnega komunizma je zato obrt po mestih večji del propadla, ohranila se je pa še domača kmetiška obrt, ki je v Rusiji že od nekdaj jako cvetela in dobavljala kmetiškemu ljudstvu velik del vseh dnevnih potrebščin. Med Nepom se je potem obrt vnovič opomogla, z nastopom načrtnega gospodarstva je pa začela nevzdržno hirati. Socijalizacija kmetijstva je domačo obrt po kmetih že skoraj popolnoma ubila, a ostalo obrt so morali boljševiki glede na silno pomanjkanje vseh potrebščin proti svojim načelom rešiti prenagle smrti. Z odlokom z dne 23. julija 1932 so zrahljali preveliko centralizacijo prisilnega obrtnega zadružništva, ki je dotlej onemogočala vsako svobodno gibanje in obrtne zadruge lahko tudi svobodno razpolagajo z izdelki iz onih surovin, ki si jih preskrbe zadruge same, dočim morajo ostale oddajati državnim trgovskim podjetjem po določenih cenah. Njih naloga je predvsem preskrbovati vasi z drobnimi potrebščinami, najstrožje je pa prepovedano vsako prekupčevanje. V zadrugah je združenih okroglo 2.5 milijonov obrtnikov.

Sovjetske številke površnega opazovalca pogosto jako varajo. Tako n. pr. navajajo, da tam dohodek industrije silno hitro narašča (dočim je svetovna industrijska proizvodnja za eno četrtino nazadovala), saj je znašal leta:
1927.-28. skupno 15.137 milij. rub. ali 100.1 rub. na glavo
1929.-30. skupno 20.407 milij. rub. ali 128.8 rub. na glavo
1931. skupno 27.185 milij. rub. ali 169.9 rub. na glavo.

Iz teh številk bi nujno sledilo, da se je temu primerno izboljševalo tudi življenje ljudskih množic, toda resnica je ravno obratna. Prvič je v teh številkah obse-

žen le dohodek socijaliziranega gospodarstva, ki ne upošteva, da je pa istočasno vsaj za toliko padla vrednost zasebnega gospodarstva (n. pr. domače obrti), a drugič še ta vsota ne pride v prid izboljšanju življenja, temveč služi le za vedno nove in nove industrijske investicije, ki so požrle ves potrošnji namenjeni dohodek, da se je mogel osnovni in obratni kapital sovjetskih gospodarskih podjetij zvišati od leta 1926. do 1931. od 3864 na 15.503 milijonov rubljev. Da dobe sovjeti sredstva za svoje izdatke, morajo izvažati celo take stvari, ki jih doma najbolj primanjkuje, zato se življenje ruskega človeka prav nič ne izboljšuje, zlasti ker je izza odprave Nepa zasebna trgovina uničena, a državna še razpoložljivih proizvodov ni zmožna v redu porazdeljevati. Vsa boljševiška prizadevanja so skupni narodni kapital SSSR le prenesla iz vasi v mestno industrijo in ga osredotočila v državnih rokah, odtod naraščajoče številke, dočim so ga v resnici povečala le malo.

Že spredaj smo povedali, da so obljubovali sovjeti rešitev vseh gospodarskih težkoč od petletke. Po sovjetskih uradnih podatkih bi naj ta v glavnem vsaj glede proizvodnje uspela, kajti v težki industriji je dosegla 103.4, v lahki pa 84.9% postavljenega načrta, in sicer (prva številka pomeni narastek proizvodnje od l. 1928. do l. 1932. v odstotkih, druga pa izpolnjeni odstotek načrta petletke):

industrija kuriva	220.8	99.8
kovinska industrija	331.7	127.2
kemična industrija	298.8	73.6
lesna industrija	386.8	85.6
lahka industrija	166.4	73.4
živilska industrija	225.6	103.3

Toliki odstotki so bili doseženi le, ker so med izvajanjem petletke prvotni načrt ponovno znižali (v nekaterih panogah za celih 90%), vendar so tudi te številke vredne priznanja.

Toda vsi ti uspehi izgube svojo bistveno vrednost, če pomislimo, da se pa na drugi strani ni izpolnilo niti

eno prerokovanje petletke ter se obetani proizvajalni stroški te industrije in z njimi cene proizvodov niso znižali, temveč zvišali, a zaslužek delavstva v primeri z draginjo in drugo življenje delavstva se nista izboljšala, temveč še prav izdatno poslabšala. Res je, sovjeti so ustvarili v petletki marsikako industrijsko panogo popolnoma na novo (n. pr. kemično i. dr.), v drugih so se osvobodili vsake odvisnosti od inozemstva (n. pr. v avtomobilski, traktorski itd.), toda celotno rusko gospodarstvo se vsaj doslej še ni popolnoma nič izboljšalo, kajti vsak uspeh je bil krvavo plačan na drugih poljih. L. 1909—1913 je prišlo na 1 ruskega prebivalca povprečno 6.3 q žita, leta 1926. že samo 5.4 q, a l. 1931. komaj še 4.8 q, čeprav se je površina obdelane zemlje povečala od 1927—1931 od 105.5 milijonov ha na 136.6 milijonov ha.

Notranjo vrednost vse sovjetske industrije žarko osvetljujeta zlasti vprašanji proizvajalne sile delavstva in pa proizvajalni stroški industrije. Tudi v tem pogledu priznavajo sovjeti sami stalno nazadovanje. Nekatere nove panoge, ki so v začetku izkazovale vprav gorostasne proizvajalne stroške, so se res nekoliko popravile (v proizvodnji tekstilnih strojev l. 1931. n. pr. za 17%, proizvajalni stroški za en traktor v Stalingradu so padli od 5793 rub. na 3328 itd.), a kljub temu so se v vsej industriji samo v navedenem letu dvignili za 3.7%. Točno sliko o tem nam daje le starejša, že vpeljana industrija, kjer opazimo n. pr. samo l. 1931. povečanje proizvajalnih stroškov v plavžarstvu za 17%, v pridobivanju šote za 28.5%, v pridobivanju premoga celo za 30% itd.

V tem pogledu tudi v bližnji prihodnosti ni pričakovati nobenega izboljšanja, kajti vzroki za te visoke proizvajalne stroške leže v samem bistvu sovjetskega gospodarskega sistema, ki še vedno onemogoča točne gospodarske kalkulacije. Razen tega zaradi slabe prehrane in druge preskrbe stalno pada tudi proizvajalna moč delavstva samega, čeprav skušajo sovjeti to preprečiti z vsemi tistimi kapitalističnimi sredstvi, ki tvorijo v drugih deželah predmet njih najhujšega zgražanja (kazni,

akordne plače idt.). Zaradi slabe prehrane voditelji podjetij pridno kradejo izdelke, da jih zamenjujejo za živila, delavci pa surovine, da jih potem doma v isto svrho predelujejo. Da bi vsaj nekoliko izboljšali prehrano, so izdali dne 4. decembra 1931 odlok, po katerem morajo podjetja sodelovati pri preskrbi delavstva, a ostal je brez učinka. Mnogo so si obetali glede izboljšanja teh razmer od »udarnih brigad«, sestoječih navadno iz komsomolcev, katere so pošiljali vedno tja, kjer je bila proizvodnja posebno nezadovoljiva. Ker so imeli ti »udarniki« velike ugodnosti na škodo ostalega delavstva, so vzbudili ponekod odpor, drugod so pa pač povečali proizvodnjo, toda na škodo kakovosti izdelkov, ki je v industriji navadno važnejša nego množina. Kakovost sovjetskih industrijskih izdelkov stoji že itak jako daleč za izdelki kapitalističnih držav, a še po skromnih sovjetskih zahtevah tvori pogosto do 30% izdelanega blaga neraben izvržek. Glede na vse te okoliščine je sovjetska industrija nerentabilna in tvori strašno breme za vse prebivalstvo, ki ga ne bo mogoče stalno vzdrževati. Na tisoče traktorjev mora že po prvem dnevu uporabe zopet nazaj v tovarno ali pa vsaj v popravljalnico. Skoro vsa produkcija ruske industrije je drugovrstna, izredno velik del pa celo sploh neraben, tako v bombažni industriji 20%, v izdelavi mehaničnih strojev 40%, v jeklarski industriji 60%, v letalski 80%, v avtomobilski pa celo 90%. Tako se vrti sovjetsko komunistično gospodarstvo v nekakem začaranem krogu, iz katerega ne najdejo izhoda: če pogase na enem koncu, se vname drug vogel.

Nobenega dvoma ni, da je boljševizem spoznal ogromne tvarne in duhovne sile, ki so spale stoletja neizrabljene v tej zemlji in v tem narodu, skuša jih z nepopisno vztrajnostjo tudi dvigniti, toda vsaj doslej kaže vse, da je materijalistični komunizem za to nesposoben, ker se mu upira že sama človeška narava. Prva petletka je tvorila ves up naroda in njegovih oblastnikov, vzvalovila je vso Rusijo ter napela vse njene sile, milijoni so neomajno verovali vanjo, o njej so prepevali otroci, nad

30 miljard rubljev so investirali samo v industrijo, žrtvovali so ji najosnovnejše človeške svoboščine in milijoni so zanjo stradali, a kaj je njen uspeh? Res je, da so danes nepregledne množice ruske mladine, kateri je zaprt resnični pogled na ostali svet, prepričane, da je sovjetska Rusija najnaprednejša država sveta, v resnici pa živi danes ruski delavec bednejše življenje nego v katerikoli drugi res kulturni in demokratični kapitalistični državi.

Neuspeh prve petletke v industriji so priznali sovjeti sami že s tem, da so začeli takoj, čeprav že z mnogo manjšo reklamo, z drugo, v kateri obljubljajo, da bo sovjetska Rusija glede proizvodnje daleč prekosila Ameriko, a vsem ostalim državam pa da prednjači že sedaj. Njen namen je zopet popolna tehnična preosnova vsega gospodarstva, dopolnitev težke industrije, ustvaritev obsežnejše lahke industrije, ki bi odpravila strašno pomanjkanje drobnih dnevnih potrebščin ter doseči ono, glede česar je prva popolnoma odrekla, to je izboljšati življenje množic. O njej je podrobejše razpravljalo zborovanje CIK-a meseca januarja l. 1934., in ob tej priliki je bilo vnovič določeno, da se ima posvetiti vsa pozornost slej ko prej industriji, tako da bi dosegla l. 1937. vrednost njene proizvodnje 103 miljarde rubljev. V posameznih panogah naj bi se dvignila industrijska proizvodnja tako:

strojna industrija na 21 milijard Rub. (povečanje za 127% napram l. 1932);

električna industrija na 38 milijard kw (povečanje za 183%);

premogovna industrija na 152 milijonov ton;

pridobivanje nafte na 47 milijonov ton (povečanje za 113%);

pridobivanje sirovega železa na 18 milijonov ton (povečanje za 192%);

pridobivanje jekla na 19 milij. ton (povečanje za 225%);

pridobivanje bakra na 155.000 ton (povečanje za 232%);

kemična industrija na 5.7 milij. Rub. (povečanje za 207%);

pridobivanje rezanega lesa na 43 milijonov m^3 (povečanje za 76%);

vrednost obrtnih izdelkov na 6 milijard Rub. (povečanje za 210%).

V nekaterih panogah so tudi res dosegli že prav vidne uspehe, kajti samo od l. 1932—1934 so dvignili produkcijo (v milijonih ton)

vrsta	l. 1932	l. 1934
premog	64.3	92.2
petrolej	21.4	25.5
koks	8.2	14.2
železna ruda	12.2	21.7
surovo železo	6.2	10.4
jeklo	5.9	9.6
baker	0.03	0.05
aluminij	0.001	0.014
cement	3.5	3.6

Produkcija električne energije je narastla v tej dobi od 9.2 na 13.5 milijonov kilov. ur, produkcija avtomobilov od 30.000 na 50.000 voz.

V načrtu so velika nova industrijska podjetja v Uralu, v zapadni Sibiriji, v Ukrajini in drugod, zgraditi nameravajo 15 novih tekstilnih veleobratov, ogromno elektrarno pri Taškentu, ki bo dajala 280.000 Kw sile, proizvajalno silo delavstva hočejo dvigniti za 63%, vzgojiti 5 milijonov kvalificiranih delavcev, 4 milijone specijalistov, 900.000 absolventov tehnik in 340.000 strokovnjakov na univerzah, poceniti živila za 40%, povečati število delavcev in nameščencev v državnih gospodarskih podjetjih za 30%, izdatke za plače za 59% (v težki industriji celo za 70%), 80% vse sovjetske proizvodnje sploh naj bi bilo tedaj že industrijalizirane, samo v industrijo nameravajo investirati novih 70 milijard rubljev itd. Toda razočaranje nad uspehi prve petletke je povzročilo, da gledajo množice tudi na drugo že čisto brezbrižno. Da

je to nezaupanje upravičeno, nam dokazuje že takoj prvo leto (1933) druge petletke, ko se je proizvodnja veleindustrije dvignila namesto za predvidenih 16.5% le za 9% (v nekaterih panogah sploh nič), proizvajalna sila delavstva le za 11.3% namesto pričakovanih 17%, čeprav niso izpustili iz vidika niti enega kapitalističnega sredstva, s katerim bi čim bolj privili njegovo proizvajalno silo. Začenjajo se že pojavljati posledice prevelikih naporov in žrtev prve petletke ter tedanjega umetnega hlastanja za dosego čim večjih številk. Pokazuje se slaba rentabilnost gigantskih veleobratov, ki so izpostavljeni vedni nevarnosti, da tečejo v prazno, z dragocenimi stroji in sirovinami se ravna le prepogosto brezvestno, izobrazba potrebnih specijalistov je nezadostna ali jih pa sploh ni (l. 1930. je manjkalo samo pri gradnji Magnitnaje 700 inženjerjev, v vzhodnem jeklenem trustu 2300 itd.), neznosni birokratizem slej ko prej onemogoča gladko poslovanje vsega gospodarstva, prepogostega škodljivega menjavanja delavcev še vedno niso mogli odpraviti, maščuje se prezgodnji pogon še na pol dovršenih tovarn, kakovost izdelkov se dviga le počasi in pojavlja se splošna utrujenost delavskih množic. Celo pri sovjetih samih se pojavlja nekaka naveličanost tolažiti delavstvo z neprestanimi upi na edinozveličavnost industrijalizacije, ki doslej ni rodila prav za prav še ničesar drugega kot le proletarizacijo nekaj novih milijonov, toda pričakovano osrečenje je vkljub njenemu ogromnemu povečanju doslej popolnoma izostalo.

k) **Kmetijstvo.**

Čeprav tvori industrija središče vseh sovjetskih prizadevanj in ves njihov up, je pa kmetijstvo vendarle slej ko prej glavno vprašanje vsega sovjetskega gospodarstva, kajti od njega je odvisna prehrana milijonskih delavskih množic in ono ustvarja s svojimi sirovinami tudi pogoje za obstoj velikega dela industrije sploh (n. pr. tekstilne, usnjarske, živilske itd.). Kmetje tvorijo

še vedno ogromno večino sovjetskega prebivalstva. Leta 1926. je bilo namreč v Rusiji zaposlenih od vsega prevalstva

s kmetijstvom, gozdarstvom in ribištvom	80.5%
v industriji in rudarstvu	7.9%
s trgovino in prometom	3.7%
z javnimi službami	2.7%
z gospodarstvom in dr.	5.2%

Od tedaj se je število v industriji zaposlenega prebivalstva res precej dvignilo, vendar Rusija še vedno ni izgubila izrazito poljedelskega značaja. Kmetiško vprašanje je sploh usodno za Rusijo: ono predvsem je povzročilo padec carizma, čeprav se je tedanja država jako izogibala vtikati se kakorkoli v kmetiško občestvo, ono je pospešilo polom vojnega komunizma in povzroča tudi načrtnemu gospodarstvu največje težave.

Po boljševiškem prevratu so sovjeti sicer proglasili tudi zemljo za družabno last, toda kmetje se za to niso brigali, temveč so si lepo sami razdelili veleposestniško, carsko, državno in cerkveno zemljo v skupnem obsegu 75 milijonov hektarjev. Tako so prišli kmetje v posest 97% vse obdelane zemlje in le 3% jo je ostalo sovjetom. Na tej površini so osnovali velike državne kmetijske obrate (tako zvane »Sovhoze«), ki naj bi kmete prepričali o prednostih kolektivnega kmetovanja, obenem so pa skušali združiti tudi po večje množine zasebnih kmetij v velika kolektivna kmetiška gospodarstva (tako zvane »Kolhoze«), katerim so dovolili vse mogoče ugodnosti, samo da bi pridobili zanje čim več kmetov, dočim so bile zasebne kmetije izpostavljene stalnim šikanam oblasti ter nasilnemu odvzemanju pridelkov. Vse to je rodilo popoln propad kmetijstva, strašno lakoto l. 1921.-22. in polom vsega vojnega komunizma ter je končno prisililo Lenina k uvedbi Nepa.

Nep je dovolil kmetom precejšnje olajšave in svoboščine, zato se je kmetiško gospodarstvo jako hitro zopet okrepilo. Pridelovanje se je razvijalo zopet kolikor-

toliko redno in l. 1929. je bila slika ruske poljedelske proizvodnje naslednja (v milijonih ton):

rž	20.12	sladkorna pesa	9.49
pšenica	20.11	seme solnčnic	2.12
oves	16.61	lan	0.43
ječmen	7.35	laneno seme	0.70
koruza	4.21	konoplja	0.52
riž	0.40	konopno seme	0.58
proso	0.37	tobak	0.14
krompir	47.85	bombaž	0.31

V začetku Nepa je bila poljedelska zemlja še dokaj enakomerno razdeljena med kakih 25 milijonov kmetij s približno 120 milijoni duš, toda tekom Nepa se je seveda izvršil naravni in neizogibni razvoj. Gospodarstva bolj lenih in zanikarnih kmetov so nazadovala, napredovala pa pridnih in sposobnih. Tako je nudila ruska kmetiška vas v nekaj letih vnovič sliko, kakršno vidimo po vsem ostalem svetu, namreč male, srednje in večje kmete, ali kakor so jih nazivali na Ruskem: bednjake, srednjake in kulake. Kulaki so bili nositelji naprednega in pridnega kmetovanja ter glavni pridelovalci žita. Upravičeno je zato dejal v začetku l. 1930. Stalin, da je smatral l. 1927. zahtevo Trockega po boju zoper kulake za prezgodnjo in otročjo, kajti tedaj da so bili kulaki glavni preskrbovalci živil in vsak poizkus uničiti jih bi se moral končati z uničujočim porazom komunizma.

Po l. 1925. se je začelo polagoma oblikovati sovjetsko načrtno gospodarstvo v smeri njegove popolne socijalizacije in tedaj so kmalu uvideli, da je ta neizvedljiva, če ne pritegnejo vanjo tudi vsega kmetijstva. Tako so začeli na podlagi sklepov XV. strankinega kongresa končno tudi z radikalno socijalizacijo kmetijstva, katerega se dotlej nikoli niso upali prav lotiti. Na eni strani so bili slepo zaverovani v edinozveličavnost kolektivnih in industrijaliziranih veleobratov, na drugi strani so pa pravilno spoznali, da je načrtno gospodarstvo socijalizirane industrije nemogoče brez industrijaliziranega kolektiv-

nega kmetijstva. Končno so pa tudi vedeli, da bo njih trajna politična oblast zajamčena le tedaj, če uničijo svobodnega kmeta (zlasti kulaka) in ga izpremenijo v proletarca, ki bo mislil in čustvoval kot komunistični industrijski delavec. S socijalizacijo kmetijstva naj bi namreč kmetiška vas sploh izginila, z njo pa tudi cerkev, starodavni običaji, kmetiška rodbina itd., namesto tega naj bi pa nastale skupne kuhinje, skupne obednice itd., skratka — komunistični kolektiv. Večere naj bi preživljal kolhoznik namesto v krogu svoje rodbine v — klubu. Po boljševiških izjavah spada kmetiška vas v — muzej.

Tudi Leninov cilj je bila socijalizacija vsega kmetijstva, toda on jo je hotel polagoma pripraviti, dočim ni poznal Stalin nobenih ozirov. K temu so ga navajali že omenjeni stvarni razlogi, razen tega pa še pritisk levih opozicijonalcev pod vodstvom Trockega, ki so označevali trdnejše kmete za grobokope komunizma in dolžili Stalina, da jih podpira. Ko so začeli izvajati sovjeti svoje načrtno gospodarstvo, dušiti zasebno trgovino in izvajati na kmete vnovič močnejši pritisk, da si zagotove prehrano mest, so tudi kmetje zopet odgovorili tako, da so omejili posejano površino ter skrivali pridelke. V prejšnjih letih je tako postopanje prisililo sovjete k popuščanju, toda sedaj so se smatrali že toliko močne, da so boj sprejeli. Po prvotnem načrtu so hoteli v prvi petletki socijalizirati le 15% kmetij, toda navedene okoliščine so povzročile, da so navalili sovjeti na kmete z nepisno brezobzirnostjo. Bednjaki se vstopu v kolhoze še niso preveč upirali, ker so upali v njih le pridobiti, a niso mogli mnogo izgubiti, srednjakom so naredili s številnimi odredbami življenje na samostojnih kmetijah naravnost nemogoče, a kulake so proglasili kratko in malo za brezpravne. Do viška je prikipel nečloveški boljševiški teror nad kmeti jeseni l. 1929. Stalin je ponovno poudarjal: »Za kulaka v kolektivu ni prostora, kulak je obsojen na smrt!« Davke so nalagali celim vasem, a vaški sovjeti so prevalili vse na »kulake« in ker jih niso mogli plačati, so prodali njih posestvo za smešne cene

kolhozom. Enako so ravnali pri oddaji pridelkov: od kulakov so tirjali 2—3 krat več nego so ti sploh pridelali, izključili so jih iz državnih konsumov, tako da si niso mogli sploh ničesar več kupiti in končno so vaški sovjeti lahko tudi na novo razdeljevali zemljo, pri čemer so kulake kratko in malo razlastili. Obupani kulaki so se branili večkrat z uboji, samomori in požigi, a na stotisoče so jih sovjetske oblasti pregnale na prisilno delo v severne gozdove in drugam. Tako so v par letih uničili skoro 1 milijon cvetočih kulaških gospodarstev.

Pri tem pa pod označbo »kulak« seveda ni nihče več razumeval le predvojnih oderuhov, temveč sploh vsakega kmeta, ki se je bil s svojo pridnostjo in sposobnostjo nekoliko opomogel in je imel kdajkoli v življenju najetega le enega hlapca ali delavca. Od vsakega srednjaka, ki se je pomišljal vstopiti »prostovoljno« v kolhoz, so tirjali navadno, da odda več žita državi, nego ga je sploh pridelal in ker tega seveda ni zmogel, se je začelo strašno preganjanje. Na tisoče srednjakov in kulakov so kratko in malo pobili, in dne 1. februarja leta 1930 je izšel dekret, da se kulakom zapleni sploh vse imetje. Nad pol milijona so jih poslali bosih in nagih v strašne severne gozdove na prisilno delo, ne da bi kdorkoli izmed njih zagrešil le najmanjšo nepostavnost. Na stotisoče ljudi je bežalo v kolhoze, da si rešijo vsaj golo življenje, tujerodni kolonisti (n. pr. Nemci od Volge) so pa bežali v najhujši zimi leta 1929-30 proti Moskvi, da bi si izposlovali dovoljenje za odhod v svojo staro domovino. Uničili so tudi vse kmetiško zadružništvo, ki je bilo nekoč najmočnejše na svetu. Najprej so ga že v dobi vojnega komunizma podržavili, nato ga pa toliko časa »reformirali« in delali z njim razne poizkuse, da je v dobi načrtnega gospodarstva sploh ugasnilo. Ohranile so se le konsumne zadruge (kooperative), ki so pa v resnici samo še državne trgovine na drobno.

Boljševiki so noreli od veselja nad tolikimi uspehi »prostovoljne« socijalizacije kmetijstva, toda posledice

niso mogle izostati. Nastalo je pravo razdejanje poljedelstva, na milijone hektarjev zemlje je ostalo neobdelane in stanje živine je katastrofalno padlo. Tako je stala spomladi leta 1930 SSSK vnovič pred strašno lakoto in to je prisililo Stalina, da je izdal dne 2. marca leta 1930 javno pismo, v katerem je prepovedal nadaljevanje nasilne socijalizacije kmetov. Prišel je kratek oddih, število kolektiviziranih kmetov je padlo zopet od 15 na 5 milijonov, a po žetvi, zlasti pa od začetka leta 1931 so začeli iznova, le za spoznanje z manj krvavimi sredstvi. Tako je bilo do jeseni leta 1931 kolektiviziranih 62% vseh kmetij, leta 1932 je naraslo to število na 84%, a do konca leta 1933 so upali kolektivizirati vse. Nagovarjanje k izstopu iz kolhozov se kaznuje z ječo 5 do 10 let in pomilostitev je za ta »zločin« izključena.

Boljševiki so bili prepričani, da je že nekdanji ruski »mir« ustvaril pri kmetih precej miselnega razpoloženja za kolektivizacijo, a drugo naj bi dopolnil poljedelski stroj, ki je bil slej ko prej njih malik. V svoji komunistični strasti niso hoteli upoštevati najosnovnejšega čuta človeške narave, ki se upira ponižanju v topo čredo. Potrpežljivi ruski kmet je dolga leta brezbrižno prenašal sovjetski politični despotizem, a pri tej socijazaciji je bil zadet v dno duše, zato se ji je upiral z vsemi razpoložljivimi sredstvi, dokler ni končno podlegel krvavemu boljševiškemu nasilju, kakor slovenski kmet po kmetskih puntih v XVI. stoletju. Toda vsa človeška zgodovina dokazuje, da gospodarstvo sužnjev ne more tekmovati z gospodarstvom svobodnih ljudi. To se je pokazalo tudi v Rusiji že leta 1931, kajti pokazalo se je propadanje na vsej črti. Z raznimi ukazi so sicer jako povečali površino, posejano z nekaterimi industrijskimi rastlinami (lanom, bombažem in sladkorno peso), a velik del žetve je propadel in pridelek je še mnogo zaostajal za l. 1930 in cela povodenj papirnatih odlokov je ostala neizvršena. Na kolhozih vladata

največji nered in nezadovoljstvo, zlasti pa silna potrata delovnih moči, saj nihče nima interesa na tem, da bi pridno delal, a v materijalističnem svetovnem naziranju za kake idealne ozire na skupnost pač ni mnogo prostora. Sovjetske oblasti same so preračunale, da zavzema sam odhod kolhoznikov na polja 8% delovnega časa, zajtrk in obed 20% in odmori 11%, razen tega pa še med delom postajajo po poljih cele kolone. Ker skrbe kolhozi predvsem zase, skušajo na vseh koncih in krajih državo goljufati, zato so n. pr. dobili l. 1931 sovjeti od kolhozov namesto določenih 2.66 milijona ton žita le 1.03 milij. ton. Ker pa država žito nujno rabi za prehrano mest, si ga vzame več, nego ga kolhozi morejo pogrešiti, zato ti sami pogosto stradajo. Vse to ubija vsako voljo za delo in polja so v skrajno zanemarjenem stanju. Da odpomorejo tem nedostatkom, so znižali povprečno velikost kolektivov od prejšnjih 85.770 ha na 62.900 ha in z dekretom z dne 26. marca l. 1932 so odpravili enake plače kolhoznikom, vendar vse to ni mnogo zaleglo. Ruska agrarna kriza je namreč kriza kolektivnega kmetiškega gospodarstva.

Nezadostna poljedelska proizvodnja se tudi l. 1932 ni prav nič povečala. Dočim so z ogromnimi stroški in s skrajnimi nasilji v industriji tekom prve petletke vendarle dosegli vsaj na zunaj nekaj visokih številk, se je pa poljedelska petletka popolnoma ponesrečila, saj je namesto velikih povečanj rodila še nazadovanje, kar nam dokazujejo same sovjetske uradne številke, ki izkazujejo:

Leta	Pos. površ. v milij. ha	Žit. prid. v milij. ton
1912/13	116.7	80.5
1927/28	120.8	72.8
1929/30	118.2	71.7
1931/32	120.—	70.4
1932/33	118.4	70.8
petletka predvid.	142.—	106.4

Lepo nam dokazuje »uspehe« silnih naporov in investicij tudi naslednja razpredelnica

	Leta					
	1909–1913	1913	1927	1929	1931	1932
Vsa posejana (posajena) površina v milij ha	—	105 -	112·4	118·-	136·9	134·4
Pridelek žita v milij. q	700	800	728	717	704	708
Pridelek žita na 1 ha v q	7·5	8·5	7·6	7·5	6·8	7·1
S krompirjem posajena površina v milij. ha	2·9	3·1	5·5	5·7	6·2	6·1
Pridelek krompirja v milij. q	209	—	427	456	450	400
Pridelek krompirja na 1 ha v q	69·1	—	77·8	80·2	72·6	65

Razen tega je petletka predvidevala pridelek na 1 ha na zasebnih kmetijah 9.47 q žita, na kolhozih 11.8 q, na sovhozih pa 12.5 q, a doseženi povprečni pridelek na vseh skupaj je bil komaj 7.1 q. In to vkljub vsej množini dragocenih strojev. Razočaranje je tem večje, ker je petletka predvidevala navedene številke le v primeru, da se kolektivizira 17% vseh kmetij, dočim je bilo v l. 1932-33 kolektiviziranih v resnici 78% (68% v kolhozih in 10% v sovhozih) in bi moral biti po sovjetskih nazorih uspeh še neprimerno boljši, nego ga je napovedovala petletka. Po pravici tedaj lahko trdimo, da je doživela sovjetska socijalizacija kmetijstva naravnost katastrofo, zato je Stalin sam ob zaključku petletke tudi izjavil, da je od 210.000 kmetijskih kolektivov aktivnih komaj par tisoč. Draga in zapletena proizvodnja kolhozov ne dosega niti proizvodnje prejšnjih — kulakov, kar je pač najslabše izpričevalo za gospodarsko vrednost socijaliziranih kmetiških veleobratov. Petletka je obetala, da bo dalo rusko kmetijstvo 1932 leta 2.4 milij. ton mesa in 12.2 milij. ton mleka, v resnici so pa vsi

kolektivni obrati dali komaj 0.3 milij. ton mesa in 1.9 milij. ton mleka. Sovjetske statistike se rade bahajo z velikim povečanjem obdelane površine (od l. 1913—1933 okroglo 30 milij. ha), a nikakor ne smemo prezreti, da je pa na drugi strani padel donos na 1 ha in se zato pridelek v najvažnejši panogi, to je žitoreji ni povečal, čeprav se je med tem prebivalstvo zelo pomnožilo. Od tod izvirajo tudi velike težave zaradi prehrane in ponovne hude lakote. Pa tudi povečanje obdelane površine je deloma le navidezno, kajti mnogo poprej kultiviranih ozemelj leži danes strašno zapleveljenih (n. pr. v zapadni Sibiriji, v delih Ukrajine i. dr.) ter se je ponekod zato v resnici obdelana površina še zmanjšala, česar sovjetska statistika seveda ne upošteva. Povprečni donos žita na 1 ha je komaj 7 q, dočim bi moral biti vsaj 10 q, a vsak q pomenja — 10 milijonov ton. Tako so ostale milijardne investicije (za MTS, za namakalne priprave itd.) dejansko brezuspešne. Kaj bi se dalo s temi kapitali ustvariti pri drugačni, to je nekomunistični politiki!

Prekoračena je bila petletka le glede pridelovanja industrijskih rastlin (lan, bombaž in sladkorna pesa), a še tu je donos silno padel, kajti posejana (zasajena) površina se je povečala skoro za eno tretjino, dočim se je pridelek le neznatno povečal. Toda glavni del ruskega kmetijstva tvori še vedno žito, saj je posejane z njim 70% vse ruske poljedelske površine. Tu pa grozi sovjetom najhujše. Še l. 1927./28. je ostalo kmetom za lastno prehrano in za posevke 66 milij. ton žita, leta 1931./32. pa za 8 milijonov kmetiških prebivalcev več komaj še ravno toliko, dočim naj bi ga ostalo po načrtu petletke 84 milijonov ton. Iz tega tudi razumemo, zakaj je vladala leta 1932. in 1933. v Rusiji vnovič huda lakota, čeprav jo je skušala boljševiška propaganda v inozemstvu utajiti. Vkljub temu so pa sovjeti tudi v teh letih žito še izvažali (l. 1930./31. — 6 milij. ton, l. 1931./32. — 2.7 milij. ton in celo ob lakoti l. 1932./33. še vedno 1.4 milij. ton), ker

so skušali tudi za ceno umiranja od lakote doma dobiti sredstev za uresničevanje svojih industrijskih načrtov.

Z veliko energijo in stroški skušajo uvajati vse vrste doslej sploh neznanih tehničnih rastlin (kenaf, rami, kanatnik, sezam, kavčuk in eter vsebujoče rastline itd.), toda uspehi so še nad vse skromni, kakor pri drugih tehničnih rastlinah. Ogromni kompleksi z bombažem zasajene površine so v tako zanemarjenem stanju, da se marsikje ne izplača niti žetev. Na vzornih posestvih egiptovskega bombaža so dosegli l. 1931. pridelek po 20 q na 1 ha, drugod pa naslednje leto komaj 3.5 q in predvojni pridelek se je podvojil samo zaradi početverjenja zasajene površine. Pridelek sladkorne pese se je obdržal na predvojni višini le zaradi 2.5 kratnega povečanja pridelovalne površine in se marsikje pridelovanje sploh ni izplačalo. Z zelenjavo posajena površina se je potrojila, donos na 1 ha je pa padel za polovico. Zelo se je povečala površina za pridelovanje krme in ker je število živine za polovico padlo, bi moralo nastati za krmljenje preostalih naravnost idealno stanje, v resnici je pa ravno obratno: živina strada ker so jo koncentrirali na živinorejskih farmah, kjer je pridelek zanikarn, drugod pa gnijejo ogromne množine krme. To je slika kolektivističnega kmetovanja, a bilanca sovjetskega poljedelstva je v primeru s predvojno proizvodnjo naslednja: povečal se je pridelek rži, prosa, koruze, bombaža, krompirja, zelenjave, krme in še nekaterih manj pomembnih kultur, na predvojni višini je ostal pridelek pšenice, konoplje, lanu in sladkorne pese, zmanjšal se je pa pridelek ovsa in ječmena, donos na 1 ha je pa padel skoro pri vseh panogah, ponekod naravnost katastrofalno (žito ponekod celo izpod 1 q na 1 ha).

Še strašnejše so bile pa posledice socijalizacije v živinoreji. Ker je skušala država s puškami nagnati kmete v obsovražene kolektive in ker je primanjkovalo žita, so v masah klali živino, zato je njeno stanje katastrofalno padlo, kar nam zopet dokazujejo sovjetske uradne številke same. Iz teh podatkov posnemamo, da

je bilo stanje ruske živinoreje (v milijonih glav) naslednje:

	Leta 1916.	Leta 1928.	Leta 1930.	Po načrtu petletke naj bi je bilo l. 1932.	V resnici je bilo l. 1932.	Padec od 1928.-1932. na %
goved	60·6	70·5	52·5	80·9	29·2	41·4
od tega krav .	26·0	30·7	26·7	35·5	17·7	57·7
ovc	113·0	133·3	100·4	160·9	47·0	35·3
prašičev . . .	20·9	26·0	13·0	34·8	10·1	38·8

Vzrok tega katastrofalnega padca živine je že omenjeno klanje živine, ki se je vršilo iz strahu pred kolektivizacijo. Zato je seveda vzporedno padel donos živalskih produktov, kakor mleka (ruska krava daje le po 3 l mleka dnevno), volne, jajc kož itd. Šele od jeseni l. 1932 se to stanje zopet polagoma popravlja, toda ravno v živinoreji so dosegli načrti petletke svoj popoln polom (produkcija zajčjega mesa je dosegla n. pr. le 9.4 % načrta). Vse svoje nade so stavili boljševiki v organizacijo velikih živinorejskih farm, katerih je bilo dne 1. januarja l. 1933.:

na sovhozih:	farm za	meso	450
	»	» mleko	330
	»	» svinje	780
	»	» ovce	196
na kolhozih:	»	» goveda	51.000
	»	» svinje	29.000
	»	» ovce	6.700
	»	» perutnino	10.000

Torej širokopotezna organizacija, a njen »uspeh« je bil ta, da so morali del živine vrniti zopet kmetom v zasebno last, če niso hoteli živinoreje sploh popolnoma uničiti. Glede na vse povedano, je potem seveda razumljivo, da se nahaja tudi vsa industrija, ki je navezana na surovine iz kmetijstva, v največjih težkočah in da je preskrba mest s prehrano skrajno pomanjkljiva. Vse to jih

je tudi prisililo, da so morali opustiti živilske karte, popustiti vsaj kolhozom glede svobodnega trgovanja in prepustiti mestno prebivalstvo samopreskrbi.

Tako vidimo, da so sovjeti s svojo komunistično zagrizenostjo naravnost uničili rusko kmetijstvo, dočim so poprej obetali, da mu bo dala šele socijalizacija pravi polet, kmeta pa osrečila. Da bi preprečili najhujše, so izdajali vse mogoče odredbe, le svoje trme za socijalizacijo niso opustili. Dotlej svobodni in samostojni kmetje so bili v kolhozih izpremenjeni v navadne hlapce in poljske delavce, zato ni čuda, če niso hoteli delati in je bilo letno delo kolhoznika cenjeno komaj na 100—150 Rub. Da bi zopet vzbudili njih zasebni interes ter tako dvignili proizvodnjo kolhozov, so proti svojim lastnim komunističnim načelom spomladi leta 1932. znižali njih obvezne dajatve, obenem jim pa dovolili prosto trgovino s svojimi pridelki. Zanjo je izdelal že meseca oktobra leta 1931. CIK posebne smernice: Ko oddajo kolhozi državi predpisano količino pridelkov, lahko ostanek svobodno prodajo, a le naravnost v roke konsumenta (torej brez posredovanja trgovcev). V to svrho lahko osnujejo v bližnjih mestih lastne trgovine, ki pa morajo poslovati strogo v okviru komunističnega gospodarstva in prodajati po določenih cenah. Blago, ki bi ga ne mogli pokupiti konsumenti, naj bi kupile kooperative, da ne pride v roke špekulantov. To je bilo izza uvedbe načrtnega gospodarstva prvo popuščanje glede zasebne trgovine, ker so sovjeti upali, da bodo privabili na ta način na trg večje množine poljskih pridelkov in tako obvarovali mesta pred grozečo lakoto. Toda do konca leta 1932. se je moglo posluževati komaj kakih 25% kolhozov te pravice (v Sibiriji celo samo 3%), kajti po oddaji predpisane količine jim navadno ni ostalo ničesar za prodaj, ali pa zaradi oddaljenosti od mest sploh niso mogli organizirati dovoljenih trgovin. Vendar je odredba ugodno vplivala na dvig kmetijske proizvodnje in na prehrano mest. Tu se je sedaj jako maščevala boljševiška nepremišljenost, s katero so med petletko odpra-

vili nekoč tako cvetoče rusko kmetiško zadružništvo, češ da je v komunistični družbi nepotrebno. Nekoliko si skušajo sicer pomagati s tem, da prodajajo odvišne pridelke podeželskim konsumom, toda glavni boljševiški up, da z dovolitvijo te trgovine preskrbe trg z zadostno množino živil in s tem dosežejo tudi znižanje cen, se vendar ni izpolnil.

Nadalje so za notranjo okrepitev kolhozov z odlokom z dne 3. septembra leta 1932. prepovedali vsem podrejenim oblastvom izpreminjati meje kolhozov, kar je poprej vzbujalo toliko nevoljo in mesec dni nato so preuredili še vso zvezno kmetijsko upravo. V kmetiške kolektive je bila uvedena nekaka stalnost in priznan jim je bil videz nekakih pravnih oseb. S tem so sovjeti upali ohraniti svoj glavni »uspeh«, da namreč dotlej svobodne kmetiške gospodarje proletarizirajo in kolektivizirajo, a da jih na drugi strani vsaj nekoliko potolažijo, so jim dovolili tudi nekaj videzov zasebno gospodarskih uspehov. Toda kmetje se seveda niso dali prevarati in v novembru leta 1932. je bilo oddanih n. pr. šele 57% dotlej predvidenega žita, cene so pa stalno rastle, a leta 1933. je obvarovala SSSR splošne lakote le izredno dobra letina, po posameznih pokrajinah je pa v manjši meri vkljub temu nastopila. Z brezobzirno odločnostjo se jim je posrečilo zbrati vsaj precejšen del tistega žita, ki so ga nujno potrebovali za prehrano mest, glede mesa in mleka pa vlada še vedno nezmanjšano pomanjkanje. Vse to je vodilo meseca avgusta l. 1933 do podvojitve cen kruhu v državnih prodajalnah, a za l. 1934 so uvedli nov mesni davek v blagu, da bi dobili za mesta vsaj najnujnejše meso. V splošnem se beda v mestih ne zmanjša, na kmetih pa še narašča.

Tako je dobilo izza uvedbe načrtnega gospodarstva tudi rusko kmetijstvo docela novo, komunistično obliko. Ta po boljševiških naporih najbrže še ni zaključena, vendar je upati, da se bodo vsaj za enkrat z njo zadovoljili, zlasti ko naženejo v kolektive še one klaverne ostanke samostojnih kmetov, ki so ostali. To hočejo do-

seči do konca druge petletke. Že iz dosedanjih izvajanj smo razvideli, da obstojata v SSSR dve vrsti kmetiških kolektivov, in sicer:

a) sovhozi, katerih je bilo l. 1932 okroglo 2500 s 13.3 milij. hektarov obdelane površine, in

b) kolhozi, katerih je bilo avgusta l. 1931 že 228.100 z 91.6 milij. hektarov površine in okroglo 15 milijoni poprej svobodnih kmetij.

Za vzor so jim bile tu ameriške in kanadske farme, zato so tudi poklicali ameriške agronome in strokovnjake, da so jim gospodarsko organizirali prve velike kmetijske kolektive.

»S o v h o z i« so popolnoma državna kmetijska podjetja. Sestavljeni so bili iz one zemlje, ki si je niso kmetje prilastili že za časa vojnega komunizma, potem iz površin, ki jo je država pozneje zasegla in iz dotlej neobdelanih ozemelj po slabo obljudenih krajih. Njih število narašča, ker nameravajo osnovati po doslej slabo obljudenih pokrajinah (zlasti v severnem Kavkazu, v južni Ukrajini, ob srednji in spodnji Volgi, v južno zapadni Sibiriji i. dr.) še nove, tako da bodo obsegali skupno nad 40 milij. hektarov. Njih sedanja velikost znaša navadno 30 do 60.000 ha, toda med njimi je tudi nekaj resničnih orjakov. Tako obsega »Gigant« celih 220.000 ha (dolg je 84 km, širok pa 62 km), »Verbljud« pa 120.000 ha, vendar obdelana vsa površina še ni. Glavni namen sovhozov je, da služijo kot vzorne kmetije napredku poljedelstva, zato so nekateri napol kmetije, napol pa nekake kmetijske šole. V precejšnji meri je izvedena že tudi specijalizacija sovhozov, tako da služijo nekateri predvsem pridelovanju žita (tako zvane »žitne tovarne«), drugi živinoreji, tretji pridelovanju sladkorne pese itd. Voditelje sovhozov imenuje vlada in njegovi prebivalci so z njimi zgolj v mezdnem razmerju, kakor v industrijskih podjetjih.

Sovhoze so organizirali v glavnem na dotlej ne izrabljenih ozemljih. Časih so caristični uradniki trdili, da v Rusiji sploh ni več uporabljivih, a neizrabljenih tal, a

samo žitni trust je dobil nad 12 milijonov ha, od katerih je bilo do tri četrtine še izrazito deviške ali mrtvo ležeče zemlje (od tega samo v evrop. Rusiji 8 milij. ha). V glavnem leže ti predeli na ozemljih (severni Kavkaz, Kazakistan, južna Ukrajina, zapadna Sibirija), kjer se zaradi svojstvenih klimatičnih prilik poprej ni moglo razviti zasebno kmetijstvo ter more upati na uspeh le mehanizirano kmetijstvo na veliko. V glavnem služijo sovhozi ekstenzivnemu pridelovanju žita, obdelovanje se vrši skoro izključno le s stroji in osebje sestoji po veliki večini iz višje kvalificiranih moči. Obdelovalne stroške so računali za l. 1930. na 70 Rub. na 1 ha in samo l. 1931. so investirali v sovhoze 620 milij. Rub. Donos teh »žitnih tovarn« je zadovoljiv. V splošnem se lahko trdi, da so se obnesli, zlasti če pomislimo, da so boljševiki z njimi kultivirali velike površine dotlej neproduktivnih tal. Mnogi sovhozi služijo tudi za nekake kmetijske šole.

Precej drugačen značaj imajo pa »kolhozi« (Kolonije hozjanstva). To so združitve večjega ali manjšega števila dotlej svobodnih zasebnih kmetiških gospodarstev v večja kolektivna gospodarstva. Razločujemo tri oblike, in sicer:

a) poljedelske zadruge, kjer sta skupna le obdelovanje in mlačev, člani pa ostanejo še naprej lastniki zemlje in živine; ustanavljali so te prva leta po revoluciji in so obsegale kvečjemu po 40 kmetiških gospodarstev;

b) arteli, v katerih preide vse imetje članov v skupno last, razen bajte, vrtiča in živine, kolikor jo član nujno potrebuje za dom (n. pr. za mleko). Njih početnik je Markevič iz Sevčenka pri Odesi in tvorijo sedaj pretežni del vseh oblik socijaliziranega kmetovanja;

c) komune, kjer ne preide le prav vse imetje v skupno last, temveč skušajo v zmislu boljševiških ciljev kolektivizirati tudi vse življenje članov (družina je tu že razkrojena); tudi te so ustanavljali le prva leta po revoluciji.

Največ kolhozov ima doslej obliko artelov (90% vseh kolhozov), a končni komunistični cilj so vendarle komune. Kakor smo omenili že spredaj, so dosegli kolhozi doslej jako slabe uspehe. Za časa Nepa jih je večina razpadla, l. 1927 so jih začeli snovati iznova, a od l. 1929 so tirali kmete vanje s krvavim terorjem. Kdor ni hotel vanje, so ga proglasili za kulaka in pretrpeti je moral vse posledice. Večina bednjakov in srednjakov se je res rešila vanje, kulake so pa kratko in malo razlastili ter pobili ali pa poslali v pregnanstvo in kmetiško vprašanje je bilo »rešeno«. Kolektivizaciji je sledilo seveda tudi zapiranje cerkva ali pa njih izpreminjanje v boljševiške društvene prostore. Tako je ostalo danes le še malo svobodnih zasebnih kmetij (leta 1933 kakih 8 milijonov), a še te so obremenjene z mnogo večjimi davki nego kolhozi in prenašati morajo tudi vse neštete druge boljševiške šikane. Vso SSSR so razdelili v tri pasove: a) v žitno ozemlje, b) v ozemlje industrijskih rastlin, in c) v ozemlje žitnih konsumentov. Določili so, da mora biti prvi pas kolektiviziran do konca l. 1933 in tretji do konca l. 1935. Tako bi torej l. 1935 izginili še poslednji svobodni kmetje.

Velika večina kolhozov je torej na zunaj podobna sovhozom, le da si volijo kolhozniki svojo upravo sami, seveda tako, kakor se pač vrše volitve v SSSR. Izprva so dobivali v kolhozih vsi člani enak delež od njegovih dohodkov, toda nastal je kmalu tolik odpor in gospodarstvo v njih je tako hitro propadalo, da so morali kmalu uvesti pet razredov z različnimi dohodki. Sedaj je stvar urejena tako, da se odbijejo od kosmatih donosov kolhoza vsi stroški in obveznosti (dajatve pridelkov državi), ostanek se pa razdeli med kolhoznike, tako da se upošteva površina zemlje, ki jo je kdo prinesel v kolhoz in pa število delovnih dni, ki jih je opravil. Med letom dobivajo predujme, končni obračun se pa izvrši po žetvi. Tako so kolhozniki zaradi rizika letine na slabšem nego sovhozniki, oboji pa mnogo na slabšem nego industrijski delavci.

Socijalizacija kmetijstva je imela vprav katastrofalne posledice za kmetijsko produkcijo, kajti ubila je v kolhoznikih vsak zasebni pogon, ki je zlasti še pri kmetijstvu prvi pogoj za uspešno gospodarjenje. To je moral ugotoviti tudi sam predsednik odbora za razlastitev zasebnih kmetij, J a k o v l j e v, v svojem govoru na kongresu vseruskih sovjetov meseca februarja l. 1935. Ob tej priliki je že napovedal reorganizacijo kolhozov, kakor so bili urejeni l. 1930. in sicer v tem zmislu, da bodo povečane zasebne pravice kmetov, ki žive v kolhozih. Nekaj dni za tem (15. II. l. 1935) je res izšel nov z a k o n o »a r t e l i h«, ki nam nudi precej jasen pogled v sedanje stanje organizacije sovjetskega kmetiškega ljudstva. Njegove glavne določbe so naslednje:

Vsi kmetje vasi ali večjega rajona se »prostovoljno« združijo v zadrugo (artel), da s skupnimi proizvajalnimi sredstvi in s skupno organiziranim delom zgradijo k o l e k t i v n o g o s p o d a r s t v o in dosežejo popolno zmago nad kulaki, bedo in nekulturo. Vse meje, ki so prej ločile posamezne dele kot zasebno lastnino, se odpravijo in vse ozemlje tvori sedaj en sam zemeljski masiv, ki je l a s t d r ž a v e, oziroma skupnosti, a se odstopi artelu v večno u p o r a b o. Ta skupna zemlja se ne sme prodati ali kupiti, niti dati v zakup. Zmanjšanje zadružne zemlje ni dovoljeno, pač pa, kolikor je možno, povečanje bodisi na račun še svobodne državne zemlje ali pa na račun še tiste zemlje, ki jo obdelujejo kmetje posamič po zasebnolastninskem sistemu.

Iz te zadružne zemlje dobi vsak posameznik kmetski dvor za osebno uporabo in malo parcelo kot zelenjadni ali sadni vrt v izmeri četrtine do polovice ha, ki se pa more ponekod zvišati do 1 ha, o čemer sklepa okrajna sovjetska uprava. Iz zadruge sme vsak izstopiti, a ne more dobiti nazaj tudi zemlje iz kompleksa zadruge.

Zemlja artela se po načrtu obdelave razdeli v posamezna polja v svrho obdelovalnega kolobarjenja, toda ne tako, da bi bilo kako polje uporabna last katerega koli posameznega člana zadruge. Te posamezne dele obde-

lujejo kolektivi po tako zvanih »poljedelskih brigadah«, ki so sestavljene iz članov artela, oziroma članov posameznih kmetskih dvorov. Plemenska in druga živina se redi na posebni skupni farmi, ki se ji po potrebi dodele potrebni pašniki in zemlja za posetev krme.

Vsa delovna živina, ves poljedelski inventar in orodje, semena in krma kakor tudi gospodarska poslopja, so državna last. Nepodružabljena pa je stanovanjska hiša, vsakemu za zasebno uporabo odkazana živina, vsa perutnina in hlevi zanjo, kakor tudi orodje, ki je potrebno za vrt. Vsak kmečki dvor dobiva iz zadružne farme v osebno uporabo eno kravo, dve teleti, svinjo z mladiči ali pa tudi dve, do 10 ovac ali koz, neomejeno število perutnine ter zajčkov in do 20 panjev. V rajonih, kjer je živinoreja zelo razvita, dobi posamezni dvor lahko dve do tri krave s teleti, dve do tri svinje z mladiči, do 25 ovac in koz, neomejeno število perutnine in kuncev ter do 20 panjev.

V napol nomadskih rajonih, ki tvorijo velik del ruske države, je pa odmera osebne uporabe sledeča: 4 do 5 krav s teleti, 2 do 3 svinje, 30 do 40 ovac in koz, neomejeno število perutnine in zajčadi, do 20 panjev, en konj ali pa ena kobila, ki daje kumis, ali pa dve kameli ali dva osla ali dve muli. Popolnoma nomadski živinorejci, ki se s poljedelstvom skoro nič ne pečajo, pa dobijo v privatno uporabo: 8 do 10 krav, 100 do 150 ovac in koz, neomejeno število perjadi, do 10 konj in 5 do 8 kamel.

Zadruga (artél) vodi kolektivno gospodarstvo po natančnih predpisih vlade. Ti gredo za tem, da se »zadružna zemlja čim intenzivneje obdeluje, da se izrabi vsa zemlja brez izjeme in melijorira, da se vse orodje in vsi stroji polno izrabijo, da se dviga živinoreja in produkcija krme, da se vrši redno pogozdovanje, da se razvija domača obrt in ribištvo, da se izobrazi človeški poljedelski materijal, to je brigadirji, traktoristi, šoferji, veterinarji, sirarji in pastirji itd. in da se dviga kulturni nivo zadružnikov po časopisih, knjigah, radiju, kinu,

knjižnicah, kopališčih in razvitju sadjarstva ter izboljševanju in okraševanju domov«.

Važna je določba, da je treba ženske vzgajati h kolektivnemu gospodarstvu in k javnemu življenju tako, da bi bile čimdalje bolj razbremenjene pri vzgoji otrok, kuhi in podobnem. Vsak artel naj zato zgradi otroški vrtec, igrišče in podobne naprave.

Člane sprejema občni zbor. Član artela mora biti ob vstopu star najmanj 16 let in se sprejem dovoli bivšim »kulakom« in njihovim otrokom le pod pogojem, da se v treh letih izkažejo v poštenem delu in dobrem komunističnem prepričanju. Izključiti se sme član samo z dvetretjinsko večino s pravico priziva na okrajni sovjet. Vsak član plača artelu (zadrugi) vstopnino 20 do 40 rubljev, ki pridejo v nedeljivi zadružni fond. Artél ustanovi tudi fond za invalide in starce ter sirote v višini 2 odstotkov bruto produkcije. S pridelki krije artel najprej svoje obveznosti napram državi glede oddaje žita i. dr., plača MTS za izvršeno strojno delo, vskladišči za setev potrebno žito in krmo za živino ter naloži za varstvo proti slabim letinam nedotakljivo, vsako leto obnavljano rezervo v višini 10—15% letne potrebe. Največ 2% od kosmatih dohodkov določi artel v fond za podpiranje onemoglih, za otroške vrtce i dr. Zadruga določi na občnem zboru višino onega dela pridelkov, ki naj se proda državi ali na svobodnem trgu. Iz tega izkupička plačuje artel državne davke, zavarovanja ter krije vse druge tekoče izdatke in obveznosti zadruge. Ostali del zadružne žetve in produktov živinorejstva razdeli zadruga na člane po delovnih dnevih, ki so jih opravili tekom leta. Ostanek čistih dohodkov zadruge se razdeli med člane po delovnih dnevih.

Vsa dela zadruge opravljajo člani po zadružnem delovnem redu osebno. Nastavljajo se samo specialisti: agronomi, inženjerji, tehniki in podobni ter začasni delavci v izjemnih slučajih za nujna dela, ki jih člani sami ne morejo izvršiti.

Iz članov artéla sestavlja uprava brigade z brigadirji na čelu, ki se lotijo obdelovanja posameznih kosov zemlje po delovnem redu. Brigadirje imenuje uprava za najmanj dve leti. Vsaka brigada dobi potrebno orodje in živino na razpolago od uprave. Brigade za poljsko delo se določijo za ves čas poseva in žetve, dočim traja delovna doba živinorejske brigade najmanj tri leta. Nosečim in doječim ženskam se delo olajša tako, da so osvobojene dela en mesec pred porodom in en mesec po porodu. Ta dva meseca dobivajo polovico povprečne mezde. Vsa poljedelska dela zadruge se opravljajo po akordnem sistemu. Za vsakega člana se določi minimalna mera tega, kar mora storiti. Vsako delo se oceni v delovnih dnevih v zvezi s kvalifikacijo delavca in kakovostjo dela. Artelova uprava vsak mesec javno izobesi seznam svojih članov z navedbo števila izvršenih delovnih dni. Vsak član zadruge ima delovno knjižico. Vsako delo nad povprečno mero se plača z dodatkom v višini 10% skupne vsote vseh delovnih dni, dočim morejo posamezni nadzorniki in voditelji brigad dobiti do 20% dodatka, a brigadam, kojih storitve so ostale pod povprečjem, se 10% odtegne.

Razdelitev dohodkov zadruge se vrši izključno le na podlagi števila delovnih dni vsakega posameznega člana. Vsak član dobi lahko tekom leta tudi predujem 50% vsote, ki mu gre za njegovo delo. Istotako se dajejo predujmi v naravi pred početkom mlačve. Za slabo in neracijonalno delo so določene kazni in eventualna izključitev iz zadruge.

Najvišji organ zadruge je občni zbor, ki voli upravo. Sklepe sprejema navadna večina z javnim glasovanjem. Uprava sestoji iz 5 do 9 oseb, izvoljenih za dve leti. Občni zbor izvoli tudi predsednika zadruge, ki je obenem predsednik uprave. Občni zbor se mora sklicati najmanj dvakrat na mesec. Računovodja je v vsem odvisen od predsednika. Razen tega se izvoli nadzorni odbor. Nadzorni odbor izvrši kontrolo štirikrat na leto.

Ta zakon, o katerem trdijo boljševiki, da je zaključil njih kmetsko politiko, pomenja nedvomno majhno koncesijo ideji zasebne lastnine, a ni verjetno, da bi mogla kmete zadovoljiti, kajti še vedno beremo o ponovnih in deloma celo krvavih spopadih med sovjetskimi oblastvi in kmeti, ki jih je komunizem ponižal od poprej samostojnih kmetiških gospodarjev v navadne državne dninarje. Ker bo za vodstvo teh artelov potreben obsežen upravni aparat, se bo sedaj tudi v kmetiško gospodarstvo zanesel neznosni birokratizem, ki bo seveda obremenjeval artelov proračun. Dobro bi utegnili živeti na artelu le številni uradniki, ki bodo tam prav za prav edini gospodje, dočim so določbe o izstopu za kmeta samega čisto iluzorne, kajti kam naj se obrne in zateče — praznih rok. Končni rezultat vse te ureditve kolhozov je ta, da pobere okroglo eno tretjino vseh pridelkov država, eno tretjino porabi kolhoz za lastno obratovanje in eno dvanajstino pojedo razni fondi, a članom ostane nekako ena četrtina, to je okroglo 150 kg žita na glavo in na leto, kar ne da niti 600 g kruha dnevno. Ves letni zaslužek kmeta na kolhozu ni znesel l. 1931. niti 100 Rub., navadno se giblje v višini 20—50 kop. za delovni dan. Veliko bedo kmetiškega ljudstva na kmetih nam najjasneje dokazuje dejstvo, da znaša povprečni promet v kmetiških konzumih 2.3 l petroleja, 0.2 kg sladkorja in tretjino kosa mila na glavo in na leto.

Spomladi l. 1935. je začela torej ogromna večina kmetov s poljskim delom že po tej novi organizaciji. Vladni načrt je predvideval, da bo to leto posejanih 93.8 milij. ha, od česar bo odpadlo na kolhoze 70%, na sovhoze 12.1% in na zasebne kmetije 11.5%. Od vse navedene površine bi zavzemala žita dve tretjini, tehnične rastline 10.5%, krompir 7 milij. ha itd., 55% vse površine bi se obdelalo že s pomočjo MTS. Kmetije, ki bi obdelale več zemlje, nego je predvideva načrt, bi bile za tiste dele oproščene vseh dajatev. Pritisk na zasebna gospodarstva je bil zopet poostren, kajti po dekretu z dne 5. III. l. 1935. morajo polovico vsega žita, ki ga hoče

dobiti država, zbrati samo zasebni kmetje ter ga oddati do 1. XI. t. l. Oddaja pa vse kmetijstvo v naravi ne le žita, temveč tudi krompir, volno, sladkorno peso, bombaž itd. Glede bombaža, s katerim so zasadili zlasti Turkestan, je postala Rusija že neodvisna od inozemstva.

Kakor že povedano, se je dosedanja socijalizacija kmetijstva obnesla jako slabo. Kmetje so izgubili vsako veselje do dela, kajti hlapčevo delo je že itak manj vredno od gospodarjevega, ker ga ne vrši z istim interesom, v kolektivih so bili pa dotlej svobodni gospodarji nasilno ponižani v hlapce, kar vzbuja nujno še tem večji odpor. Vsak gleda, da ne naredi več kot njegov tovariš. Tako je le premnogo kolhozov obdelanih skrajno zanikarno. Večina kolhoznikov prihaja na delo jako neredno, s stroji delajo kot svinje z mehom, kar je tudi naravno, kajti kolhoz mora odrajtati najprej državi znaten del pridelka brezplačno, drugi del prodati državi po smešno nizkih uradno določenih cenah (dati mora 2 toni žita, da si kupi en par čevljev v prosti prodaji, ker jih v državni prodajalni po uradni ceni ne dobi) in šele z neznatnim ostankom lahko prosto razpolaga. Voditelji kolhozov so članom dejansko vsiljeni, zato jim nihče ne zaupa. Posledica vsega tega je, da ne znaša donos na marsikakem kolhozu niti po 3 q na hektar, dočim znaša na sosednjem državnem vzornem posestvu do 20 q. Jako pogoste so tudi sabotaže pri oddaji žita (namočijo ga n. pr. z vodo, da se potem pokvari), drugod pridelke skrivajo, živino v masah koljejo itd. Tako se vrši neprestan trdovraten boj med kmeti in državno upravo. Prevoze oddanega žita mora večkrat spremljati vojaštvo, da jih razkačeni kmetje ne izropajo. Socijalizacijo kmetijstva so začeli sovjeti s kričavimi obljubami, da bo prinesla odrešitev delavcu in kmetu, toda danes je njena posledica stradanje milijonov, dnevne smrtne obsodbe in prisilno preseljevanje celih okrajev upornih kmetov v neobljudene pokrajine.

Vkljub vsem tem razočaranjem pa boljševiški mogotci vendarle ne obupajo, kajti v svoji materijalistični

miselnosti slepo verujejo v vsemogočnost svojega malika, to je v — stroj. Okostje in oporišče vse organizacije socijaliziranega kmetijstva tvorijo namreč prav posebne »strojne in traktorske postaje« (na kratko jih označujejo z MTS), ki so razpredene že po vsej SSSR. Njih nastanek sega v poletje l. 1929. Tedaj je bila ustanovljena posebna delniška družba »Traktorcentr« (glavnica je l. 1932 znašala 1150 milij. Rub.), katere namen je preskrbeti vse kmetijske veleobrate s potrebnimi stroji in dati kmetijskim kolektivom popolnoma značaj veleindustrije, kmetu pa značaj industrijskega delavca. »Traktorcentr« ustanavlja po vsej državi MTS za več kolektivov skupaj. MTS so prava žarišča boljševizma po vsej SSSR, kajti one nimajo le vseh potrebnih poljedelskih strojev in zanje potrebnih delavnic, temveč prirejajo tudi politične, kulturne in kmetijsko-strokovne tečaje, poučujejo kmete o modernem kmetovanju, vodijo kina in potujoča gledališča, ustanavljajo gasilska društva, brezbožniške celice itd. in so sploh ognjišča vseh komunističnih zamisli po kmetih. Zato kmetje traktoriste sovražijo in večkrat se tudi zgodi, da jih pobijejo, stroje pa razdenejo. Vsaka MTS je samostojna gospodarska edinica, ki sklepa z okoliškimi kolhozi pogodbe za strojno izvršitev posetve, žetve, mlačve itd., obenem jim pa pomaga pri sestavi proizvajalnega programa in pri vsem drugem poslovanju. Plačujejo kolhozi MTS s pridelki. (časih do ⅓ pridelkov). Tako žive kolhozi v veliki odvisnosti od MTS in vse kaže, da preidejo sčasoma kolhozi čisto v sestav MTS, s čimer bodo izgubili še tisti videz samostojnosti, ki jo uživajo danes. Šele tedaj bo končno tudi kmet popolnoma proletariziran, kar si boljševiki tako srčno želijo. Zato tudi ne izroče kmetijskih strojev naravnost kmetiškim kolektivom, temveč je vsaka MTS razdeljena v potrebno število sekcij s po 4—5 traktorji in drugimi potrebnimi stroji, tako da vrši lahko delo na več kolektivih hkrati. Delokrog ene MTS obsega navadno 50—60.000 ha in do jeseni l. 1931 je delovalo 1400 MTS, spomladi l. 1934 pa 4000 z 1.9 milij. osebja.

Do l. 1930 so uvažali traktorje iz Amerike, tedaj so jih pa začeli izdelovati že doma. Prvo leto so jih izdelali 13.107, leta 1931 pa že 40.875, a proizvodnja je naraščala nato še vsak mesec. Dočim je bilo leta 1928 v obratu šele 30.000 traktorjev, je pa naraslo njih število l. 1931 že na 126.000 s 1.889.000 PS. Slično je začela nato naraščati tudi proizvodnja drugih poljedelskih strojev, toda njih kakovost je škandalozna. Leta 1932 je bilo izdelanih 438 mlatilnic, toda porabnih je bilo le 9 in konec leta 1931 je moralo v popravilo 104.000 traktorjev, torej okroglo 80% (v severnem Kavkazu n. pr. 5468 od 5500). Dogodi se pogosto, da deluje stroj komaj par ur, nakar ga morajo par mesecev popravljati. Popravila se prepogosto zakasne, s tem pa tudi setev ali žetev, zato je začela vera v čudotvorno moč traktorjev jako kopneti, zlasti ker požro njih obrati velik del žetve sploh. Končno pa tudi moč stroja temelji le na človeški osebnosti, ki jo pa ravno boljševiki tako omalovažujejo. Ozirajo se zopet po vprežni živini, toda ta je bila za časa divje kolektivizacije poklana, kar je je ostalo, pa je v strašno zanemarjenem stanju, ker je treba zanjo osebne ljubezni, ki jo pa v kolektivih ravno ni. Da bi preprečil popolen propad živinoreje, je dovolil Stalin obdržati kolektiviziranim kmetom po eno kravo in po nekaj prašičev ter ovac, a vlada je z vso naglico ustanavljala posebne živinorejske farme, kar pa ni mnogo pomagalo. Pod pretvezo zasilnega klanja kolektivi večji del prireje sami pojedo, mesta pa ostajajo brez mleka in mesa.

Kakor pri industriji, tako so začeli s 1. januarjem leta 1933 tudi pri kmetijstvu z novo petletko, ki naj bi ozdravila neuspehe prve. Po načrtih, ki so bili objavljeni ob priliki januarskega zborovanja CIK-a leta 1934, naj bi se do konca leta 1937 povečala vrednost kmetijske proizvodnje od 13.1 milijarde Rub. leta 1932 na 26.6 milijarde in kolektivizirala naj bi se še vsa zadnja zasebna kmetijska gospodarstva. Število MTS hočejo dvigniti na 6000, a moč vseh traktorjev na 8.2 milij.

konjskih sil. Ti traktorji naj bi preorali vsaj 80% vse poljedelske površine, poželi 60%, omlatili 100% in izvršili 70% vseh ostalih poljskih del. Koliko smemo dati na take načrte, nam dovolj glasno priča uspeh dosedanjih.

Tudi poljedelstvu silno škoduje neznosni birokratizem. Ljudski komisarijat za kmetijstvo je bil razdeljen na 29 »glavnih uprav« z 202 odseki in šele spomladi leta 1934 so skrčili število glavnih uprav na 13 (za žito, za bombaž, za živinorejo itd.).

Da pa posvečajo sovjeti dvigu kmetijstva na komunističnih temeljih prav vso skrb, nam najbolj dokazuje njih obsežna organizacija kmetijskega znanstvenega proučevanja, s katerim gotovo ne more tekmovati nobena država na svetu. Njegovo središče tvori »Leninova akademija za poljedelsko znanost« v Moskvi, poleg katere je delovalo že l. 1931 še 98 drugih kmetijskih visokih šol s 50.000 dijaki in 794 tehnik s 112.000 dijaki, a proračun zanje je znašal l. 1930 še 33.2 milij. Rub., l. 1932 pa že 168 milijonov. Vsi imajo na razpolago tudi obsežna zemljišča, na katerih vrše podrobne praktične poizkuse. Znanstveni zavodi so dosegli že zelo pomembne uspehe, uvedli so v SSSR pridelovanje čisto novih rastlinskih vrst in uspeli z važnimi semenskimi izboljšanji. Njih semenogojske postaje razpolagajo baje z 29.000 vrstami pšenice, 13.000 vrstami ječmena, 100 vrstami koruze itd. Enako se z vsemi silami trudijo vzgojiti potrebne strojnike za svoje MTS, kajti velik del skrajno slabih izkušenj s stroji gre gotovo tudi na rovaš pomanjkanja sposobnih strojnikov. Za rokodelce na kolhozih so uvedli posebne zimske tečaje, na katerih se je učilo pozimi l. 1931 dva milijona kmetiških sinov 73 poklicev. Razen tega vzdržujejo na kolhozih še tečaje za preddelavce. Toda vsi ti napori porajajo le malo sadov, ker se kmetiško ljudstvo za nobeno ceno ne more sprijazniti s kolektivizacijo. Tudi dijaki, ki prihajajo iz višjih kmetijskih učilišč kažejo jako pomanjkljivo izobrazbo.

Ne zadovoljujejo se pa s samo socijalizacijo in industrijalizacijo kmetijstva, temveč hočejo ustvariti v tem pogledu SSSR tudi na zunaj popolnoma novo lice in izvršiti novo razvrstitev vsega pridelovanja. V to svrho so razdelili vso SSSR na pet pasov in vanje hočejo osredotočiti razne panoge kmetijstva. Ti bi bili:

a) južna Ukrajina, severni Kuban in nekaj Daljnega Vzhoda za vse industrijske in tehnične rastline (lan, konoplja, tobak, sladkorna pesa, bombaž itd.);

b) srednji del RSFSR od Baltika čez Moskvo na Ural za konopljo, mlečne izdelke in zelenjavo;

c) Krim, Kavkaz in Srednjo Azijo za južno rastlinstvo (bombaž, čaj, vinograde, južno sadje itd.);

č) gorati del Mongolije in stepe ob Volgi za živinorejo; in

d) vsa severna četrtina SSSR za gozdarstvo.

Ti načrti vzbujajo na prvi pogled naravnost občudovanje, toda dosedanje izkušnje v tem pogledu so več kot neugodne, kar nam najbolje pričajo nasilni poizkusi sovjetov izpremeniti Turkestan v ogromno pridelovalnico bombaža. Narave pač ni mogoče posiljevati.

Tako se poraja v neizmerni Rusiji v vseh pogledih čisto nov svet, o katerem pa vkljub nepopisnim naporom in žrtvam po dosedanjih uspehih in izkušnjah mirno lahko trdimo, da prinaša prebivalstvu, zlasti pa še kmetu, več bede in gorja nego sreče.

l) Trgovina, promet in druge gospodarske panoge.

V zasebnem gospodarstvu spada trgovina že od nekdaj med najvažnejše gospodarske činitelje, ker skrbi za potrebno izmenjavo pridelkov in izdelkov raznih stanov in narodov. Komunizem gleda v njej najbolj neplodno panogo, posvečeno predvsem zasebnem profitarstvu, zato so ji napovedali tudi takoj, ko so prišli do oblasti, boj na življenje in smrt. Za časa vojnega komunizma so jo uničili popolnoma. Z dekretom z dne 23. aprila leta 1918 so socijalizirali najprej vso zunanjo trgovino, pol

leta nato (21. XI. 1918) pa še notranjo. Toda boljševiki so bili nesposobni, da bi sami uredili neizogibno potrebo prebivalstva po različnem blagu. Sledil je splošen polom in za časa Nepa so morali nastopiti umik. Zasebne trgovce so smatrali slej ko prej za nekake trote družbe, zato so bili brez državljanskih pravic in izpostavljeni najhujšim šikanam oblasti, toda morali so jih trpeti. Z uvedbo načrt. gospodarstva so se čutili že toliko močne, da so kratko in malo vnovič prepovedali vsako zasebno notranjo trgovino, trgovce so pa (zlasti po l. 1930) s krvavim terorjem popolnoma iztrebili. Tako sovjetska Rusija danes zasebne notranje trgovine sploh ne pozna več, zunanja trgovina je prešla že itak takoj z nastopom boljševiške oblasti brezizjemno v monopol države, pač je pa še precej razvito tajno verižništvo in tihotapstvo, ki ju sicer sovjeti brezobzirno preganjajo. Dne 22. julija l. 1932 so izdali v tem pogledu še posebno ostre odredbe, a ju spričo tolikega pomanjkanja vseh potrebščin ni mogoče izkoreniniti. Za časa vojnega komunizma so spravili n. pr. tihotapci in verižniki v mesta še enkrat več živil nego država ter bi tedaj brez njih mesta sploh poginila od lakote.

Osnovna misel, ki vodi komuniste pri njih stališču napram zasebni trgovini je tale: potrebe posameznika se morajo brezpogojno podrediti potrebam mase, kajti posameznik ni nič, masa vse. Družabni razredi nimajo pravice do obstoja, kajti komunistična država pozna en sam sloj, to je proletarijat, s katerim je treba za vsako ceno izravnati vse. Ne zanikujejo sicer duševnih prednosti nekaterih, toda ta ne daje še nikomur kakih predpravic, zato imajo tudi vsi enako pravico do enake preskrbe s potrebščinami in če dobi kdo več nego drugi, pomenja to le izjemno priznanje, da je izpolnil v večji meri svojo dolžnost napram družbi. V tako urejeni družbi je pa zasebna trgovina nepotrebna, da celo škodljiva, ker na eni strani omogoča nekaterim, da žive preko svojih potreb, na drugi strani pa pospešuje obogatenje trgovcev, čeprav ne vrše ti nobenega proizvajalnega

dela. Glede na to zasebna trgovina v komunistični družbi nima prostora, temveč naj družba sama poskrbi, da bo dobil vsak, kar za življenje potrebuje. Družba naj uredi to stvar tako, da bo prišlo blago po najkrajši poti od proizvajalca v roke tistih, ki blago potrebujejo. Zato vodi od l. 1930 vso notranjo trgovino »ljudski komisarijat za preskrbo«, kateremu je podrejena tudi vsa živilska industrija.

Vse to se na papirju in na prvi pogled jako lepo bere, čeprav ni čisto točno, toda kakor vse druge komunistične teorije, so zadele v sovjetski Rusiji tudi te na nepremostljive težave in povzročile več slabega nego dobrega. Vse razdeljevanje blaga je prevzela država in ustanovila je v to svrho celo vrsto trustov, ki prevzemajo blago naravnost od tovaren. Iz rok trusta gre potem po raznih vmesnih stopnjah v najnižje, to so »kooperative« (nekaki konsumi), ki poslujejo v vseh naselbinah in ki naj nadomeščajo prejšnje trgovine na drobno. Kooperative imajo za dobavo posameznih vrst blaga posebne truste. Denarni promet kooperativ je znašal leta 1931 16 milijard Rub. in v njih je bilo združenega 60% prebivalstva. Vsak polnopraven državljan dobi živilsko karto, s katero naj bi prejel potem v določenih dnevih v kooperativi vse nujne potrebščine po jako nizki, uradno določeni ceni. Karte so štiri vrste, največ dobe delavci in sovjetski nameščenci, drugi le kar ostane tem. Da se pa da vsakemu prebivalcu (tudi inozemcem) možnost nabaviti si karkoli še po svojih izrednih željah, poslujejo po vseh večjih krajih še posebne državne trgovine, v katerih se dobi vse karkoli si le poželi tudi najbolj razvajeno srce, a po »prostih«, to je naravnost gorostasno visokih cenah (surovo maslo n. pr. po 30 Rub. za en kg, t. j. okroglo 700 Din). Zato prebivalstvo te trgovine tudi nazivlje »muzejska skladišča«.

V praksi je pa stvar taka, da zaradi nesposobnosti sovjetske birokracije, slabega prometa in silnega pomanjkanja vsega blaga kooperative nikakor ne morejo nuditi niti lastnikom kart niti najnujnejših potrebščin.

Enkrat dobe nekaj, drugič zopet drugo, a še tega nikoli v niti približno potrebni množini. Vso spomlad l. 1933 se je dobilo v kooperativah n. pr. samo kruh, krompir, mast, zdrob, sladkor, slanike, meso, zelje, kumare in kašo, a vse drugo si mora vsak kupiti seveda v državnih trgovinah. Nanje so navezani tudi vsi tisti, ki ne dobe kart, kakor duhovniki, bivši uradniki, hišni posestniki, trgovci itd. Dokler so imeli ti kake prihranke, so si pač lahko kupovali, ko so pošli, so poprodali zadnje kose svoje lastnine za prehrano, nato so pa beračili in v masah umirali od lakote. Ker je zaslužek tudi zaposlenih le skromen, prav velik del potrebščin si morajo pa kupovati po strašnih cenah v državnih trgovinah, vladata med vsem prebivalstvom že ves čas boljševiškega gopodstva silna beda in pomanjkanje, ki ju ne moremo niti primerjati s stanjem delavstva po kapitalističnih državah. Prišlo je večkrat tako daleč, da je denar sploh izgubljal svoj zmisel, kajti v kooperativah ni bilo blaga, na nakup v državnih trgovinah pa povprečni državljan sploh ni mogel misliti. Da temu pomanjkanju nekoliko odpomorejo, so dovolili sovjeti z odlokom z dne 20. maja leta 1932 še kolhozom snovati po mestih že spredaj omenjene trgovine za prodajo lastnih pridelkov, toda pomagalo je to le malo, kajti ogromna večina kolhozov leži tako daleč od mest, da se jim ne izplača prepeljavati svojih pridelkov v mesta, tudi če jim kaj ostane.

Splošno pomanjkanje, s tem pa tudi bedo ljudskih množic še čez mero povečuje sovjetska trgovska uprava, ki je nezmožna vršiti svoje naloge. Prevoz lahko pokvarljivih potrebščin je organiziran nezadostno, mase krompirja leže v najhujši zimi po cele dneve na prostem, da zmrznejo, rib se pokvari redno 30% preden dospejo do konsumentov, ker ne prispe pravočasno sol, da bi jih nasolili, milijone konserv, namenjenih za gozdne delavce »pozabijo« odposlati, živina pogine na prevozu od lakote itd. Stotine in stotine takih primerov »družabnega gospodarstva« srečujemo vsak dan. Ne glede na to, da skromna prevozna sredstva že sama na sebi niso zmožna

zadoščevati centralistični ureditvi vse uprave, roma pogosto isto blago po parkrat po isti progi sem ter tja. Sovjetske oblasti sklepajo učene načrte o čim tesnejšem in neposrednejšem stiku industrije s trgovino, vrše neprestana preurejevanja, izrekajo hude obsodbe, zidajo ogromne tovarne, toda življenje sovjetskega državljana se ne izboljša prav nič.

Kakor smo videli, so bili v pogledu notranje trgovine sovjeti tu in tam prisiljeni k popuščanju od svojega načelnega stališča, tem trdnejše so pa vedno, tudi v časih najhujših stisk vztrajali na brezpogojnem državnem monopolu vse zunanje trgovine (uveden že 23. IV. l. 1918), ki so ga upravičeno smatrali za »glavni steber svojega socijalističnega sistema«. K temu jih je navajalo več razlogov. Prvič so vedeli, da bi ne mogli uspešno konkurirati z zasebno trgovino, drugič bi bila ravno zasebna trgovina najuspešnejše sredstvo za rojstvo novega zasebnega kapitalizma, kar pa so hoteli sovjeti ravno za vsako ceno preprečiti. Prevažen razlog je tudi njih večen strah pred vojno, kajti trdno so prepričani, da je nemogoče trajno mirno sožitje socijalistične države z zasebno kapitalističnimi. Za ta primer se morajo pa čim prej otresti vsake gospodarske odvisnosti od inozemstva. Tudi to dosežejo najlažje s smotrenim načrtnim gospodarstvom, ki ima ravno v monopolu zunanje trgovine najuspešnejšega pomočnika. Vsi ti razlogi so povzročili, da niso hoteli sovjeti nikoli niti slišati o kakem popuščanju glede monopola vse zunanje trgovine, tako da se ne izvozi že vsa povojna leta iz sovjetske Rusije niti en kos lesa in niti ena tona žita, ne uvozi pa niti en stroj in niti en kilogram kakršnegakoli blaga, razen s posredovanjem državnega urada za zunanjo trgovino, ki ima v posameznih inozemskih državah svoja trgovska zastopstva (»Torgpredstvo«).

To ima za sovjete velikanske prednosti. Prvič se vrši vsa prodaja in ves nakup res na debelo, kar vpliva gotovo jako ugodno na cene. Izprva so se kapitalistične države jako branile stopiti v stike s takim trgovskim

sistemom, polagoma so se pa le udale in že leta 1932 je bilo 52 držav v stalnih trgovskih zvezah z Rusijo. Pa ne samo to, ravno najvažnejše, kakor Anglija, Nemčija, Italija itd. so ji vkljub svoječasnemu črtanju vseh inozemskih dolgov dovolile celo velike in nenavadno ugodne trgovske kredite, ki v polni meri nadomeščajo tako potrebna ji zunanja posojila, saj so znašali že jeseni l. 1931 okroglo 850 milij. Rub. Takih kreditov bi ne mogla doseči zasebna zunanja trgovina nikoli. Največja ugodnost monopola je pa ta, da ima država z njim popolen pregled svetovnega trga in da lahko usmeri svoj izvoz, oziroma kupi svoje potrebščine tam, kjer ji najbolj kaže. S tem ima popolnoma v rokah tudi močno orožje za vso svojo zunanjo politiko, ki se je že ponovno izkazalo za jako uspešno.

Na ta način so sovjeti zlasti v zadnjih desetih letih svojo zunanjo trgovino jako poživeli, kar nam najlepše kaže naslednji pregled vrednosti izvoza in uvoza v nekatere najvažnejše države (vrednost v milijonih Rub.):

Izvoz				Uvoz		
1913	1928	1931	leta	1913	1928	1931
1520	799·5	811	ves	1374	953	1105
453·6	188·9	129·3	v Nemčijo iz	652·2	237·7	377·8
267·8	163·2	266·1	v Anglijo iz	173·0	41·3	73·4
73·8	26·2	39·7	v Italijo iz	16·8	10·1	29·8
57·7	77·0	32·5	v Perzijo iz	—	—	—
177·4	17·3	29·3	v Holandsko iz	21·4	4·6	2·1
100·9	44·2	28·3	v Francijo iz	57·0	35·5	15·0
14·2	30·7	22·7	v Združene države	79·1	185·4	229·9
—	—	—	v Češkoslovaško iz	—	20·5	35·7
—	15·0	7·5	v Poljsko iz	—	9·3	31·2

Vendar nam te številke dokazujejo, da se je petletka tudi v tem pogledu jako uštela, kajti predvidevala je, da bo znašal leta 1932—33 ves uvoz 2040 milij. Rub., izvoz pa 2627 milij. Rub. in da bo torej zunanja trgovina tedaj za 587 milij. Rub. aktivna, v resnici je bila pa še l. 1931 za celih 294 milij. Rub. pasivna in se tudi v naslednjih letih ni bistveno izpremenila, razen l. 1933, ko so s silo ustavili 51% uvoza. Vkljub temu pa moramo priznati, da se je sovjetska zunanja trgovina glede na veliko gospodarsko krizo, ki je zajela prav vse države sveta in tako silno vplivala na njih zunanjo trgovino, držala na priznanja vredni višini. To jim je omogočila zlasti njih politika cen, ki je bila vprav radi prisilnega gospodarstva doma in zaradi trgovinskega monopola lahko vedno in povsod konkurenčna, saj so imeli n. pr. za svoj les v političnih pregnancih stotisoče zastonjskih delavcev. I z v a ž a j o (po podatkih za l. 1929) predvsem živino in živalske proizvode (15.7% vsega izvoza), ribe (14.6%), nafto (14%), les (13.4%), kožuhovino, bombažno blago, žito, moko, premog, rude itd., u v a ž a j o pa zlasti rude, kovine, stroje, bombaž, živila, volno, električne in znanstvene aparate, kože itd.

Čisto drugače bi pa bilo morda s sovjetsko notranjo in zunanjo trgovino, če bi ne imeli tolikih težav s p r o m e t o m, ki so združene z naravo države same. Dočim leže n. pr. v Nemčiji industrijska središča od premogovnikov oddaljena povprečno komaj 450 km, pa leže v Rusiji še nad 1000 km in glavne ruske žitnice (v zapadni Sibiriji) so oddaljene do 5000 km od morskih luk. Razen tega je Rusija glede železnic še sploh ena najbolj zaostalih držav sveta, ne glede na to, da sta vojna in pozneje revolucija še te skoro uničili in je bilo n. pr. po revoluciji od nekdanjih 63.750 km v prometu komaj še 29.156 km. Za časa Nepa so potem železnice precej popravili, tako da so ob pričetku petletke za silo delovale, le vozni park je bil jako izrabljen, ne glede na to, da tudi zgradba prog samih precej zaostaja za drugimi evropskimi in je zato tudi število železniških nesreč 7 do

18 krat večje nego v Nemčiji, čeprav izrekajo v Rusiji zanje neusmiljene kazni. Samo l. 1934. jih je bilo 62.000. Ker se je vsestranski veliki zaostalosti prometa začel upirati zlasti vojni komisar, je bil dne 28. II. 1935 dotedanji prometni komisar odstavljen in postavljen na to mesto Stalinov najožji zaupnik Kaganovič.

Petletka seveda tudi prometnega vprašanja ni prezrla, vendar so boljševiki očividno premalo upoštevali, da je glavni pogoj industrijalizacije gospodarskega življenja res dober promet. V načrtu je namreč bilo, da dovršijo 18.000 km novih prog, toda zgradili so jih komaj 7500 km (dolžino prog so povečali od l. 1928—1933 od 76.900 km na 83.400 km), investirali so pa v ves promet 13 milijard. To nezadostno razširjenje železniškega omrežja je seveda močno oviralo vse ostalo gospodarsko življenje. Težave je še povečevala vedno večja preobremenjenost železnic, saj se je promet povečal za celih 21% več nego je predvidevala petletka, dočim je pa narastel vozni park za 11% manj nego je bilo v načrtu. Tako stoje danes sovjeti glede železnic na slabšem, nego so stali v začetku petletke in proge ter vozni park so še bolj izrabljeni. Za drugo petletko imajo v načrtu nekaj velevažnih prog (n. pr. Bajkal—Amur, Moskva—Donec, Ufa—Magnitnaja, Karagonda—Balkaš itd.) v skupni dolžini 11.000 km (od tega 5000 km elektrificiranih), število lokomotiv naj bi se dvignilo od 19.500 na 24.600, blagovni promet na železnicah pa od 169 na 302 milijardi tonskih kilometrov. Koliko tega načrta bodo res izvršili, seveda ni mogoče prerokovati.

Precejšnjo vlogo igra v Rusiji tudi vodni promet, čeprav je še jako zaostal in še ni dosegel niti predvojnega obsega, ko je znašal celih 61.3% železniškega. Velika večina ladij je zastarela in nerabna, čeprav ima SSSR 90.000 km rek, sposobnih za plovbo z ladjami in 177.000 km za splave. Druga petletka obljublja tudi v tem pogledu velik napredek (tovorni promet hoče dvigniti od 26 na 64 milijard kilometrskih ton).

Posebno velikega pomena bodo veliki prekopi, s katerimi hočejo zvezati razne reke in morja. Največji, belomorsko—baltiški (227 km), je že skoro dovršen, obljubljajo pa še zvezati Volgo z Moskvo (127 km), Volgo z Donom (100 km) ter regulirati Dnjepr, tako da bodo zvezani Belo, Baltiško, Črno in Kaspiško morje, dolžina za ladje plovnih rek pa bo znašala 101.000 km. Obnoviti nameravajo tudi ves vozni park.

Manjšega pomena, vsaj doslej, je za SSSR pomorski promet, kajti velik del Baltiške obale so po vojni izgubili, Severno ledeno morje je pa velik del leta zamrznjeno. Zato je tudi tonaža njih pomorskih ladij padla od predvojnih 714.000 na 300.000 ton l. 1928. V drugi petletki nameravajo tudi pomorski blagovni promet dvigniti od 18 na 51 milijard kilometrskih ton. Bolj nego tem številkam je verjeti obljubam glede avtomobilskega prometa, v katerega so že v prvi petletki vtaknili 1.9 milijarde Rub., saj se je že proizvodnja domačih avtomobilov dvignila od l. 1931—1933 od 4050 na 49.743, le kakovost je še vedno jako slaba. Velike ovire razvoju avtomobilskega prometa delajo izredno slabe ceste, ki jih niso mogli spraviti še niti na predvojno višino, čeprav so bile že tedaj v primeri z ostalimi evropskimi le malo vredne in so bile velik del leta sploh nerabne. Vseh cest imajo kake 3 milijone km. Precej hitro in dobro se pa razvija l e t a l s t v o, ki je bilo zakonito urejeno že l. 1929. L. 1928 so imeli šele 12.000 km zračnih prog, l. 1930 že 32.000 km, do konca druge petletke jih hočejo pa dvigniti na 85.000 km. To prometno panogo jim bo še najlaže razviti. Dolžino brzojavnih in telefonskih prog so med prvo petletko početvorili.

V prehrani ruskega prebivalstva igra precejšnjo vlogo tudi r i b a r s t v o, kajti ruske reke in morja (zlasti Tihi ocean) so jako bogata rib. Že l. 1913 so ujeli ruski ribiči 1,130.000 ton rib, toda po vojni je ta važna pridobitna panoga padla na borih 200.000 ton in se je l. 1924 opomogla na 600.000 ton. Ker so kupili od leta 1927—1929 več najmodernejših ribiških parnikov in jako

pospeševali ribištvo, se je dvignil ribolov vnovič na en milijon ton, a v prvi petletki so določili za povzdigo ribolova celo milijardo Rub. Že do l. 1931 so zgradili 24 novih konzervnih tovaren, ki izdelajo lahko 250 milijonov škatel konzerv (desetkrat več nego pred vojno).

Jako pretirani so pa glasovi o neizmernem ruskem gozdnem bogastvu. Res je, da zavzemajo gozdovi v sovjetski Rusiji 618 milijonov hektarjev površine, toda ti leže skoro vsi v severnih, deloma skoro nedostopnih pokrajinah, kjer je tudi letni prirastek jako majhen, dočim so južni, gosto naseljeni predeli Rusije skoro brez gozdov in vlada tam celo veliko pomanjkanje lesa. Leta 1932 je bil ustanovljen poseben ljudski komisarijat za izrabo gozdov (»Narkomles«), toda ta skrbi predvsem za dvig lesne industrije na veliko škodo gozdnega gospodarstva. Tako mora dajati 10% sovjetske gozdne površine 45% vse lesne proizvodnje. Na jugu se gozdovi uničujejo, kar vpliva že sedaj jako slabo na podnebje in na letine, na severu pa gnijejo ogromne množine lesa neizrabljene, ker ni prometnih sredstev do njih. Vlada kaže jako malo zmisla za ohranitev gozdov in svarilne glasove celo zatira. Ker se vse brani dela v severnih gozdovih, so navezani sovjeti predvsem na pregnance. V zadnjih letih lesna proizvodnja jako pada. Od l. 1930 do 1932 je padlo število gozdnih delavcev od 1.9 milijona na 1.2 milijona in l. 1932 je bilo izvršenega komaj 32% načrta za lesno proizvodnjo. V drugi petletki nameravajo pomakniti dobavo lesa bolj proti vzhodu (v Azijo), kar bo pa združeno s še večjimi težavami. Izraba sovjetskih gozdov je poverjena trem velikim podjetjem, to so »Severoles«, »Petroles« in »Domoles«.

m) Denarno gospodarstvo.

Marx in Engels sta trdila, da bodoča komunistična družba ne bo poznala izmenjave blaga, temveč le razdeljevanje vse proizvodnje, zato bo postal denar sploh nepotreben. V tem zmislu se je pošalil tudi Lenin v za-

četku revolucije, rekoč: »Jaz si mislim tako, da bomo po naši zmagi v svetu porabili vse zlato (denar) za zgradbo stranišč po cestah nekaterih velikih mest.« Niti petnajst let pozneje, na februarski konferenci l. 1932., je pa njegova stranka izjavila, da »podčrtuje neboljševiški značaj fraz levičarjev o prehodu k blagovni izmenjavi in o izumrtju denarja že v sedanjem stanju socijalistične zgradbe«. In ob isti priliki je izjavil sovjetski finančni komisar: »Ves sistem trgovskega poslovanja in denarnega gospodarstva igra največjo vlogo pri vzgoji vseh gospodarskih organizacij... zato... moramo sedaj z vso silo okrepiti naš denarni sistem in naše denarno gospodarstvo.« Toda njih končni cilj je slej ko prej denar nekoč nadomestiti s pravim komunističnim razdeljevanjem blaga. To si mislijo nekateri tako, da prejme vsak posebno preskrbovalno knjižico, v katero bi se vsak mesec vpisal kredit, do katerega si more vsak v javnih razdeljevalnicah (trgovinah) vzeti poljubno blago.

V zmislu teh načel so vprizorili za časa vojnega komunizma res pravo vojno proti denarju. Z dekretom z dne 30. aprila l. 1920. so odpravili plače v denarju in uvedli plače v blagu, dne 14. decembra l. 1917. so »nacijonalizirali« vse banke in tiskali bankovce s tako naglico, da so izgubili že v malo mesecih sploh vsako vrednost, dne 3. februarja l. 1921. so odpravili vse denarne davke, istočasno so pa seveda ustanavljali tudi državne razdeljevalnice blaga, a druge potrebščine (stanovanja, železniške vožnje, razsvetljavo itd.) je dobivalo delavstvo zastonj. S tem so na eni strani uničili res prav vso moč obsovraženega meščanstva, toda uničili so z bankami vred (banke so bile socijalizirane že 14. dec. 1917) tudi vse gospodarstvo sploh.

To jih je prisililo k Nepu. V novembru l. 1921. so osnovali najprej vnovič Državno banko, v naslednjih dveh letih pa še več drugih bank državnega značaja (n. pr. Industrijsko banko, banke za zunanjo trgovino, za elektrifikacijo, kmetijstvo, zadružništvo itd.), ki so bile zgrajene vse po vzorcu kapitalističnih bank sploh.

V letih 1922.—1924. so izvedli potem tudi vzorno denarno reformo, da bi je ne mogla izvesti bolje nobena kapitalistična država. Državna banka je začela izdajati že l. 1922. bankovce pod imenom »červonec«, ki so imeli vrednost 10 predvojnih zlatih rubljev ter so bili z eno četrtino kriti z zlatom, platino in dragulji. Poleg červoncev so začeli od l. 1924. izdajati še bankovce po 1, 3 in 5 Rub. (1 Rub. je imel vrednost 0.51 dolarja), potem pa srebrn in bakren drobiž po 1 Rub. ter po 50, 20, 15, 10, 5, 3, 2, 1 in ½ kopejke. Spomladi l. 1932. so potegnili srebrn denar iz prometa in ga nadomestili z nikljastim. Stare bankovce iz dobe vojnega komunizma so zamenjali za nove in sicer so dali za vsakih 50 milijard starih rubljev po enega novega. Obenem z zasebno trgovino so za časa Nepa dovolili tudi snovanje nekakih zadružnih trgovskih bank (tako imenovane »Družbe za vzajemni kredit«), katere so pa kmalu zopet zaprli.

Z nastopom načrtnega gospodarstva je bilo treba l. 1930. izvesti tudi obsežno kreditno reformo, kateri je pa silno škodovalo dejstvo, da je bila o njej strogo prepovedana vsaka kritika. Načelo o trgovskem poslovanju sicer nasprotuje čisti misli načrtnega gospodarstva, toda sovjetske izkušnje kažejo, da tudi državno gospodarstvo, kakršno je vpeljano danes v Rusiji, ne more pogrešati kreditne organizacije, to je bankarstva. Izza uvedbe načrtnega gospodarstva se omejuje kredit vedno bolj le na državna podjetja, a oblike kredita državi so notranja posojila in hranilnice. Skoro vsa državna podjetja delajo na lasten račun in vodijo tudi lastne račune dobička in izgube, pri pristojnih bankah imajo pa lastne kredite. Državna banka vrši vse denarne posle finančnega komisarijata, ki ima zato tudi natančen pregled uspelosti in neuspelosti vseh državnih finančnih načrtov. Tudi vsi davki se stekajo v Državni banki. Posebno se uporablja plačilni promet brez denarja. Že l. 1929./30. se je izvršilo 61% vsega tega prometa s samim knjigovodskim obračunavanjem v bankah med posameznimi trusti in sindikati.

Ena najtežjih zadev sovjetskega načrtnega gospodarstva je pa kreditno vprašanje, ki ga urejujejo že od l. 1930. dalje. V Rusiji kapital ni blago, ki bi ga zbirale banke od zasebnikov ter ga uporabljale v gospodarstvu, temveč ga mora zbrati država in potem smotreno porazdeliti. Ako kupec ne more plačati blaga v gotovini, si mora preskrbeti naravnost pri banki kredit in ta kredit sledi potem blagu na vsej poti od surovine do izgotovljenega blaga v državnih prodajalnah in kooperativah. Tako upajo jako poenostaviti kreditni promet. Kreditiranje se sme vršiti le potom banke, ne pa tudi med podjetji. Ker se do neke mere stekajo v Državni banki tudi niti vseh drugih bank, ta izgublja značaj zavoda za denarno kupčevanje in postaja nekak zavod za vrhovno obračunavanje vsega gospodarstva. Kreditiranje posameznih bančnih klijentov bi se moralo vršiti natančno po načrtu za dotična podjetja.

Ti lepi načrti so se pa v praksi hitro popolnoma ponesrečili, kajti rodili so le zmedo, draginjo, zapravljanje in brezvestno gospodarstvo. Zato so že l. 1931. morali izvršiti važne nove preuredbe tako, da dovoljujejo banke od tedaj kredite le na podlagi točnih pogodb med podjetji in banka sme tudi prisilno prodati blago državnih podjetij.

L. 1932. je bilo sovjetsko bankarstvo že jako razvito. Središče tvori »Državna banka« z več kot 2500 podružnicami, ki služi kot emisijski zavod za bankovce in dovoljuje kratkoročne kredite. L. 1931. ji je bila priključena tudi »Zadružno in kolektivno gospodarska banka« (poprej »Poljedelska banka«) s svojimi 2000 podružnicami. Komunalnemu gospodarstvu služi »Cekombank«, ki vodi od l. 1930. dalje tudi vse financiranje gradenj stanovanjskih hiš. Za posredovanje dolgoročnih kreditov iz proračunskih sredstev so bile spomladi l. 1932. ustanovljene štiri velike banke, in sicer za industrijo, poljedelstvo, zadružništvo in stavbarstvo. Skoro vsa sredstva dobivajo banke od države, ker zasebnega kapitala ni več. Njih glavna naloga je dovoljevanje kreditov po

finančnem načrtu, a ker je izterjavanje kreditov nemogoče, je vsa industrija zadolžena do grla. Zelo razvite so hranilnice, katerih je bilo l. 1932. okroglo 50.000 s 13 milijoni vlagateljev in 750 milijoni vlog. Končno imajo sovjeti več bank tudi v inozemstvu, ki so osnovane kot zasebni zavodi. Služijo predvsem zunanji trgovini, obenem pa financirajo tudi vso boljševiško inozemsko propagando. Izmed vrednostnih papirjev poznajo sovjeti le številna notranja posojila, ki so vsa bolj ali manj prisilna. L. 1931. je moral vsak delavec podpisati vsaj tritedenski zaslužek in dne 14. VI. l. 1931. je izšla celo posebna odredba glede kaznovanja tistih, ki so premalo podpisali. Državni dolg iz naslova teh posojil je znašal že l. 1932. okroglo 3 milijarde Rub., razen tega pa l. 1934. tudi že 300 milij. zlatih Rub. inozemskih dolgov.

Vrednost sovjetskega denarja je prisilna, zlasti odkar je bil strogo prepovedan vsak izvoz ali uvoz sovjetskih bankovcev (l. 1926.). Ker je kupna moč denarja daleč pod uradnim kurzom, je draginja v prostem prometu neznosna. Vsa trgovina z inozemstvom se vrši v valutah dotičnih držav, zasebniki pa teh valut seveda ne dobe. Obtok denarja je znašal (v milijonih Rub.):

leta 1922 bankovcev za 1063.4, kovanega denarja in drž. papirjev 907.4, skupaj 1970.8;

leta 1930 bankovcev za 2130.3, kovanega denarja in drž. papirjev 2133.3, skupaj 4263.6;

leta 1932 bankovcev za 2766.8, kovanega denarja in drž. papirjev 3097, skupaj 5884.5.

Kakor je videti že iz teh številk, obtok denarja jako hitro narašča (1. VI. 1933 že na 6825 milij. Rub.) in daleč, daleč prekaša petletne načrte, ki so predvidevali za leto 1933 denarnega obtoka komaj 3200 milij. (l. 1929/30 se je zvišal n. pr. za 1621.7 milij. Din, načrt je pa predvideval le 415 milij.). Tako se vrši tam v resnici že očitna inflacija, proti kateri so sovjeti brez moči. Ko so skušali n. pr. jeseni l. 1930 zavreti to naraščanje, so ostali delavci brez plač in posledica je bila še hujša.

Draginja je stalno naraščala in dne 1. februarja l. 1932 so morali celo cene v kooperativah jako povečati (živila za 25—75%, čevlje za 40—45%, obleko za 209% itd.), kar je še bolj poslabšalo položaj delavstva. Sovjeti so namreč nasilno vzdrževali tečaj svojega červonca, a njegova vrednost je vedno bolj padala. Leta 1924 je bil vreden červonec v inozemskih bankah še 21.6 nemških mark, leta 1931 pa komaj še 11.68. L. 1934. je bil červonec 23% krit z zlatom i. dr., zato skušajo na vso moč dvigniti produkcijo zlata (l. 1934 že 130.000 kg).

Denarno gospodarstvo tvori tudi temelj državnega gospodarstva, čigar naloga je dobiti iz narodnega gospodarstva sredstva za lastne potrebe. Ker pa socijalistična država sploh ne pozna zasebnega gospodarstva, je narodno gospodarstvo istovetno z državnim gospodarstvom, ki ima danes v sovjetski Rusiji obliko državnega kapitalizma. Izprva so boljševiki mislili, da bo v njih državi državno finančno gospodarstvo sploh izginilo, v resnici je pa zavzemalo tem večji obseg, čim bolj je prevzemala država vse gospodarstvo v svoje roke. Država je postala sčasoma edini kapitalist in postaja edini podjetnik, zato tudi le država sama vpliva na ves gospodarski razvoj. Ta vpliv se vrši na ta način, da skuša država osredotočiti v svojih rokah čim večji del vsega narodnega dohodka in ga potem usmeriti v smislu svojega gospodarskega načrta v tiste panoge, kjer smatra to za potrebno. Finančna politika je socijalistični državi tako le sredstvo za dosego njenih gospodarskih, socijalnih in političnih ciljev. Socijalistična država ima tudi mnogo več možnosti dobiti sredstva za izvajanje svojih načrtov. Dočim krije kapitalistična država svoje potrebe predvsem z davki na zasebno gospodarstvo, je pa socijalistični na prosto razpolago sploh vse gospodarstvo, pri čemer je v bistvu vseeno, kakšne oblike se posluži: davkov, prisilnih posojil, cen potrebščin ali česarkoli. Značilno za socijalistično gospodarstvo je le eno, da namreč stremi za čim prejšnjim uničenjem vsega zasebnega gospodarstva. Ker zavisi po materijalističnih naukih vse politično in soci-

jalno življenje le od gospodarskega razvoja, stremi komunistična država seveda za tem, da postane čim prej sama absolutna gospodarica prav vsega gospodarstva, obenem pa tudi za tem, da dobi iz vsega gospodarstva čim več sredstev za nadaljnjo smotreno izgraditev svojega socijalističnega gospodarstva. Zato v nasprotju s kapitalističnimi državami tudi uporablja pretežni del svojih dohodkov za nadaljnje gospodarske investicije, pri čemer nalaga prebivalstvu najtežje žrtve ter ga tolaži le z bodočim rajem.

Bistvo vsakega socijalističnega gospodarstva je strogo načrtno gospodarstvo, ki pa zopet temelji na enotnem finančnem načrtu. Naloga tega je predvsem prinesti v državno finančno gospodarstvo in s tem posredno v vse gospodarstvo sploh čim večji red in smotrenost. Finančni načrt je poizkus ustvariti za eno leto celoten program za vse dohodke, ki jih je mogoče dobiti iz vsega narodnega gospodarstva ter za njih uporabo. Zato je seveda prevažno sredstvo vse državne politike, saj ravno s finančnim načrtom usmerja vse gospodarsko in socijalno življenje. Do leta 1931 je socijalizacija sovjetske Rusije že toliko napredovala, da je tvorilo zasebno gospodarstvo komaj še eno četrtino vsega narodnega dohodka, tri četrtine so pa vrgla že državna industrija, trgovina, promet, banke itd., toda sovjetska država išče kritje za svoje potrebščine v prvi vrsti v kmetijstvu.

Finančni načrt sovjetske države je prav za prav investicijski načrt v svrho industrijalizacije države in obsega vedno večji del vsega narodnega dohodka, kar je znamenje naraščajoče socijalizacije vsega gospodarstva. Dočim je vseboval n. pr. l. 1928/29 finančni načrt šele 46.3% vsega narodnega dohodka, je poskočil ta odstotek l. 1931. že na 82.8, a leta 1932. celo na 87.4. Toda pri sestavi in izvajanju teh finančnih načrtov se pojavljajo od leta do leta večje težave, ker je vedno težja razmejitev med proračunskimi sredstvi, krediti državne banke in lastnimi sredstvi gospodarskih organizacij. Za l. 1931 je

predvideval n. pr. finančni načrt tele dohodke (v milijardah rubljev):

1. dohodki socijaliziranega gospodarstva .	13.39
2. davki	11.28
3. dohodki iz drž. zavarovanja	2.66
4. sredstva, zbrana od prebivalstva (posojila in drugo)	3.88
5. razni dohodki	0.70
Skupaj . . .	31.91

Temelj finančnega načrta tvori vedno proračun, ker je ta tudi najzanesljivejši. Obsega okroglo dve tretjini sredstev finančnega načrta (za l. 1932 n. pr. 27.5 milijard od 43). V svojem področju izpolnuje iste naloge kot finančni načrt v vsem gospodarskem sistemu. Sovjetski proračun obsega četverni program, in sicer:

a) davčno in posojilno delovanje tekom ene proračunske dobe;

b) državni delež na dobičku izven proračuna stoječega državnega pridobitnega gospodarstva;

c) finančno poslovanje državne uprave;

č) financiranje gospodarstva s pomočjo proračuna.

Sovjetski proračun je bistveno različen od proračunov drugih držav, kajti navezan je vedno bolj na donos državnega gospodarstva. Njegova posebnost je tudi v tem, da vsebuje proračun za vso državo, kajti niti posamezne zvezne republike, kaj šele drugi »avtonomni« deli nimajo lastne proračunske samostojnosti (za enkrat le še nekaj lastnega proračuna), ki je glavni znak samouprav v demokratičnih državah. Ker sovjetska Rusija pravih samouprav sploh ne pozna, gre stremljenje za tem, da se proračuni celo najnižjih upravnih edinic (občin) sploh odpravijo. Politični centralizem namreč koraka vedno roko v roki s finančnim centralizmom in se razteza od tod potem na vedno nova in nova področja. Tako narašča najstrožji centralizem tudi v Rusiji vedno bolj in bolj ter izgubljajo razne »suverene« in

»avtonomne« republike vsak dan bolj sploh ves svoj zmisel.

V prvih povojnih letih je vladala v proračunih zaradi odprave denarnega in uvedbe blagovnega gospodarstva nepopisna zmeda. To se je izboljšalo šele z odpravo kmetiških davkov v pridelkih (dekret z dne 11. XII. 1923) in proračun za l. 1924/25 je bil prvi, ki je bil sestavljen zgolj v denarni obliki. Znašal je tedaj komaj 2876 milij. rubljev, a je nato s strašno naglico naraščal, čim bolj so utesnjevali samostojnost posameznih zveznih republik, dokler ni končno za l. 1932 narastel na 27.541 milij. rubljev, za l. 1934 pa že celo na 47.31 milijard rubljev. Značaj sovjetske države se vidi zlasti v proračunu izdatkov, ki je kazal n. pr. za l. 1932 naslednjo sliko (v milijonih rubljev):

1. za gospodarstvo	16.052.7
2. za promet	4.026.0
3. za socijalne in kulturne namene . .	1.557.4
4. za državno upravo	466.6
5. za vojsko in mornarico	1.396.5
6. za državna posojila	990.0
7. za lokalne proračune	1.498.6
8. za razno	1.554.2
Skupaj . . .	27.542.0

Posebnosti sovjetskega proračuna sta razmeroma nizka postavka za vračanje posojil (samo 3.6% proračuna, v Angliji pa n. pr. l. 1929/30 celih 46.5%) in izredno visoka postavka za gospodarstvo (s prometom vred celih 72.8%, od tega samo za težko industrijo nad eno tretjino vsega proračuna).

Velik del predvidenih izdatkov se krije z davki. Po davčni reformi iz l. 1930 obstojita dva davčna sistema: eden za državno gospodarstvo, drugi za zasebno. Dočim je prvi jako previden in skrben, ima pa drugi izrazito razredno bojni značaj in hoče zasebno gospodarstvo kratko in malo izropati, da ga čim prej uniči. Državna gospodarska podjetja so obremenjena le s prometnim in

dohodninskim davkom, v zasebnem gospodarstvu sta pa najvažnejša obrtni in dohodninski davek. Od l. 1931 sta uvedena še kulturni in stavbni davek, ki ju plačuje vse prebivalstvo. Davčno postopanje je posebno jasno pri enotnem kmetijskem davku: dočim so obdačeni kolhozi jako previdno in zmerno, so pa zasebne kmetije prepuščene na milost in nemilost vaških sovjetov.

Kakor proračuni vseh držav, tako se ima tudi sovjetski boriti s stalnimi težavami, ker predvideva vedno najvišji napon vseh sil. Toda l. 1931 so znašali n. pr. dohodki iz prometa 700 milij. manj, nego je predvideval proračun, dohodki iz industrije 250 milij. manj itd., zaradi česar seveda tudi ni bilo mogoče zbrati predvidene rezerve v znesku poldruge milijarde. Najemati morajo zato tudi neprestano nova prisilna notranja posojila (od 1927—1934 jih je bilo že sedem), zato je državni dolg vnovič jako narastel, čeprav so z dekretom z dne 18. januarja l. 1918 kratko in malo črtali vse dotedanje ruske dolgove v inozemstvu.

n) Socijalni položaj.

Osemnajstletno boljševiško gospodarstvo je moralo seveda precej vplivati že na zunanje družboslovno lice Rusije. L. 1914 je živelo v Rusiji še 82% prebivalstva na kmetih in le 18% v mestih, a l. 1932 so imela mesta že 24% vsega sovjetskega prebivalstva. L. 1914 je namreč živelo v mestih le 24.7 milij. prebivalcev, l. 1932 pa že 39 milijonov, od teh 87.4% proletarcev (l. 1927 šele 68.5%). Pomnožila so se silno tudi mesta sama, kajti l. 1923 je štela Rusija šele 21 mest z več kot po 100.000 prebivalcev, l. 1931 pa že 46. Največje mesto je Moskva, ki je imela že 1926. leta 2.4 milij. prebivalcev, njej pa slede Leningrad z 1.6 milij., Kijev (0.5), Baku, Odesa, Harkov, Taškent, Rostov, Tiflis itd.

Pritisk prebivalstva s kmetov v mesta je bil v Rusiji že od nekdaj velik, odkar so pa uvedli nasilno soci-

jalizacijo kmetijstva, se je pa še prav posebno povečal (letni dotok s kmetov v mesta je znašal nad 700.000). Ker industrija kljub svojemu naglemu naraščanju ni mogla spraviti vseh pod streho ter sta beda in brezposelnost silno naraščali, so uvedli z dekretom z dne 12. decembra 1932 za vse prebivalstvo posebne legitimacije. Njih namen je deloma politično-policijski, deloma pa hočejo s tem spraviti iz mest vse nepotrebne elemente.

Pretežni del mestnega prebivalstva tvori seveda delavstvo. Samo v industriji je bilo namreč zaposlenih:

	l. 1925	l. 1931
v težki industriji	1,031.000	3,113.000 delavcev
v lahki industriji	890.000	1,440.000 delavcev
skupaj:	1,921.000	4,553.000 delavcev

S kako silno naglico je napredovala med petletko industrija, nam dokazuje dejstvo, da se je samo v kovinski, strojni in stavbni industriji zvišalo od l. 1928—1932 število delavcev skoraj za 3 milijone. Ta industrija dobiva vedno bolj značaj veleobratov, saj se število malih podjetij (do 100 delavcev) od leta do leta manjša, število srednjih se ne izpreminja, število veleobratov je pa samo l. 1930 in 1931 narastlo od 3067 na 3904, delavcev v teh pa za 1.3 milijona.

Dve tretjini delavcev prihaja s kmetov, naraščajoča industrijalizacija ima nanje neugoden vpliv in rodbine se manjšajo. L. 1928 je odpadlo na eno družino še 3.92 prebivalcev, l. 1932 pa samo še 3.73. Na to vpliva gotovo tudi vedno večja zaposlenost žensk v negospodinjskih poklicih. L. 1928 so štela ruska mesta še 2.4 milijona delavk, l. 1932 pa že 5.7 milijonov.

Socijalistične stranke so si že od nekdaj domišljale, da imajo samo one v rokah recept za rešitev socijalnega vprašanja. Prav posebno velja to še za boljševike in ko so se polastili oblasti, so ga obljubili rešiti v najkrajšem času in korenito. V zmislu marksističnih načel so upali doseči to s popolnim uničenjem dotedanjega družabnega

reda in z ustvaritvijo novega, komunistsičnega, ki bo zgrajen na diktaturi proletarijata. Glede na to so začeli uvajati takoj tudi popolnoma novo socijalno zakonodajo in novo socijalno skrbstvo.

Središče sovjetske države in politike tvori delavstvo, ki je sloj s prav posebnimi predpravicami. Po davčnem zakonu iz l. 1927 je plačeval n. pr. kmet z 250 Rub. dohodkov istotoliko davkov kot visoko kvalificirani delavec s 3800 Rub. letnih dohodkov. Vse je vsaj na papirju postavljeno v službo delavstva in vse je njemu podrejeno. Vse tiste ogromne množice, ki sicer tudi žive od dela, a se ne morejo nazivati »delavce«, so pa posvečene propadu, v kolikor se počasi ne bodo razvile v pravo delavstvo. Polnopravni državljani so le delavci, a drugi se jim približujejo toliko, kolikor je že pač napredovala njih proletarizacija. Delavec ima povsod in v vsem prednost in le nekateri so jim v nekaterih pogledih enakopravni (n. pr. inženjerji, tehniki itd.). Kmetje so v vseh pogledih še jako daleč za delavci. Čeprav se raztezajo nekatere panoge socijalnega skrbstva na vse prebivalstvo, ima pa to vendarle v glavnem značaj nekakih nagrad, ki so jih deležni predvsem tisti s predpravicami, to je delavci. L. 1932 so prištevali med delavstvo in nameščence 18,018.000 prebivalcev (od teh je bilo 5,414.000 industrijskih delavcev) in le ti uživajo vse ugodnosti sovjetske socijalne zakonodaje.

Glede d e l o v n e g a č a s a so se ravnali do l. 1928 po načelih ženevskega mednarodnega urada za delo in je bil uveden povsod enotni osemurni delavnik. L. 1929 so pa začeli uvajati polagoma sedemurnega, da bi s tem na eni strani pokazali svetovnemu proletarijatu prednosti boljševiške Rusije, na drugi strani so pa hoteli s tem zmanjšati svojo veliko brezposelnost. Da bi delovni čas še bolj skrajšali, so uvedli petdnevni teden s 4 delavniki in enim prostim dnevom. Da bi se proizvodnja pri tem ne zmanjšala, so tekli obrati brez prestanka, kajti vse delavstvo so razdelili v 6 skupin: pet jih je delalo, ena je pa počivala. Ker se pa to nikakor ni obneslo, so

odredbo kmalu zopet preklicali (24. novembra l. 1931) in uvedli šestdnevni teden s petimi delavniki in enim splošnim prostim dnevom. Kar je delavstvo na ta način pridobilo, je pa izgubilo z odpravo vseh cerkvenih praznikov. Ohranili so le še 3 državne praznike s 5 prostimi dnevi (1. maj, obletnica revolucije in obletnica Leninove smrti).

V zasebno kapitalističnem gospodarstvu tvori glavno pobudo za delavnost posameznikov stremljenje za osebnim dobičkom. Ker je v komunističnem gospodarstvu ta prevažen gospodarski činitelj izločen, skušajo že izza uvedbe načrtnega gospodarstva najti nove, »socijalistične pobude«, ki bi nadomestile te zasebne. Začeli so s tem, da so uvedli tekme med delavstvom dveh podjetij iste vrste, a v dveh različnih krajih, katero izmed njih bo več in bolje izdelalo. Tem so sledile potem še tekmovalne pogodbe med podjetji samimi, v katerih se ena podjetja obvezujejo napram drugim dobaviti v določenem času določeno množino proizvodov. Od l. 1931 dalje so pa začeli snovati še posebne »udarne brigade«, to so skupine posebno pridnih in navdušenih delavcev, ki jih pošiljajo oblasti v slabša podjetja, da tam s svojim zgledom in tudi z ostrejšimi sredstvi vplivajo na izboljšanje proizvodnje. Iz njih so se polagoma razvile razne vrste »udarnih brigad«, kakor »vzpodbujevalne brigade« za razgibanje počasnežev, »operacijske brigade« za izboljšanje sodelovanja posameznih oddelkov podjetij, »brigade za vzorno proizvodnjo« v svrho kakovostnega izboljšanja proizvodnje, »upravne brigade« za izboljšanje uprave podjetij itd. »Udarniki« štejejo že nad 3 milijone oseb in uživajo povsod še prav posebne prednosti in ugodnosti, s čimer so se boljševiki nehote vrnili k stremljenju po osebnem dobičku, na katerega je zgrajena pobuda v obsovraženem jim kapitalističnem gospodarskem redu. Tovarna AMO v Moskvi je n. pr. izdelala 3% čez določeno letno množino in je dobila zato 750.000 rubljev za zidavo delavskih stanovanj, iz istega vzroka tovarna Lap v Moskvi pol milijona itd. Končno naj ome-

nimo še, da boljševiki niso pozabili niti na »buržujska« o d l i k o v a n j a, katerih imajo že celo vrsto.

Iz istega kapitalističnega reda izvira tudi načelo, ki so ga boljševiki nedavno zopet uvedli, da se namreč ravna plača po množini dela. Svojo m e z d o prejme sovjetski delavec že izza dobe Nepa navadno zopet v denarju. Mezdo določa kolektivna pogodba med strokovno organizacijo in podjetjem, a ljudski komisar za delo določa najnižje plače. Mezdnih razredov je 17, in sicer:

Mezdni koeficient*

nekvalificirani delavci

I.	1
II.	1.2
III.	1.5
IV.	1.8

kvalificirani delavci

V.	2.2
VI.	2.5
VII.	2.8
VIII.	3.1
IX.	3.5

specijalisti nižjega reda

X.	4.2
XI.	4.6
XII.	5
XIII.	5.5

specijalisti višjega reda

XIV.	6.2
XV.	6.7
XVI.	7.2
XVII.	8

Te številke dovolj glasno pričajo o »enakosti«, ki jo je uvedel boljševizem, kajti plače se gibljejo od 30 do

---

* »K o e f i c i e n t« označuje plačo dotičnega razreda. Za delavca VIII. razreda je koeficient 3.1, to se pravi, da dobi 3.1 krat toliko plačo kot delavec I. razreda.

300 rubljev mesečno. Tako so prisiljene živeti mase nekvalificiranih delavcev v nepopisni bedi, dočim nekaj malega »boljših« delavcev vsaj za silo izhaja. Nikakor pa ne smemo prezreti dejstva, da se zaslužek delavstva plačuje pogosto jako n e r e d n o ter so posamezna podjetja v tem pogledu v zastanku večkrat za cele mesece, kar znese težke milijone.

Srednja mesečna plača je znašala (v rubljih):

leta	za sovjet. nameščence v mestih	za industrijske delavce
1927	74.6	64.64
1928	80.6	70.94
1930	91.2	83.30

Že te številke kažejo, da se je plača dvignila leta 1927—1930 za 28%, draginja pa za 50—100% in še več, zaradi česar se je položaj v resnici poslabševal. Seveda se pa mezde ne more meriti samo po teh številkah, temveč jim je treba dodati še socijalne ugodnosti, ki tvorijo v resnici tudi del plače. V tem pogledu je sovjetska Rusija zanimiva mešanica najmodernejšega napredka in najbolj nazadnjaškega suženjstva. Na prvem mestu je treba navesti številna okrevališča in sanatorije za zavarovance. L. 1931 je bilo izdanih zanje 96 milijonov rubljev, sprejetih pa vanje 900.400 oseb (90% delavcev), kar končno v razmerju s številom delavstva niti ni posebno veliko. Za ambulance za brezplačno zdravniško pomoč je predvideval proračun za l. 1932 skupno 950 milij. rubljev, razen tega pa moramo upoštevati še državne izdatke za delavske stanovanjske hiše, za delavske kulturne naprave itd. Vrednost teh socijalnih ugodnosti znaša po sovjetskih cenitvah 24.4% mezde (zavarovanje 9.5%, izobrazba 5.2%, zdravniška pomoč 7.3% itd.). Spomladi l. 1934. so sploh odpravili plačo po tarifi in uvedli plačo po vrednosti dela. Če pa kdo določene množine ne izvrši, se mu pa še odtegne od najnižje določene plače.

S o c i j a l n o z a v a r o v a n j e je obvezno in se razteza skoraj na vse delavstvo. Obsega podpore pri porodu, pri smrti, ob bolezni, pri nezmožnosti za delo,

v posebni stiski itd. V primeru popolne in trajne nezmožnosti za delo, povzročene z boleznijo, dobi zavarovanec po 18 rubljev mesečno, pogrebnina znaša 16 rubljev, dojnina 4 rublje mesečno, bolniška podpora je nižja nego n. pr. v Nemčiji (1.24 rub. dnevno), brezposelna podpora je znašala, dokler so jo sploh dajali, po 31 kopejk dnevno (skoro štirikrat manjša nego v Nemčiji) itd., a draginja je neprimerno večja nego v ostali Evropi. Že poleti l. 1928. je stal 1 kg moke 1.30 Rub., riž 2.50 Rub., grah 3 Rub., moška obleka 150—250 Rub., moški čevlji 20 Rub. itd. Za kolikor toliko primerno življenje bi rabil samec najmanj 250—350 rubljev, dobil pa ni niti tretjino tega.

Draginjski indeks je naraščal takole:

l. 1913 . .	100	l. 1924/25 . .	202
l. 1922/23 . .	146	l. 1927 . .	227

Do spomladi l. 1935. je nekmetiško prebivalstvo (razen »lišencev« in brezposelnih) dobivalo živilske karte, na katere je prejemalo v državnih konzumih okroglo pol kilograma kruha dnevno ter nekaj sladkorja, kaše in krompirja mesečno, kolikor je bilo tam seveda tega blaga razpoložljivega, a velik del svojih najnujnejših življenjskih potrebščin je moralo že tedaj kriti v prosti prodaji. Tedaj je imel navaden delavec 100—130 Rub., povprečni uradnik pa 140—150 Rub. mesečne plače, a 1 kg slanine je stal 30 Rub., govedine 12 Rub., črnega kruha 1 Rub., presnega masla 30 Rub., sladkorja 6 Rub., riža 10 Rub., mleka 2 Rub., sira 16 Rub., krompirja 1 Rub. itd., da o nedosegljivih cenah obutve, obleke in drugih potrebščin niti ne govorimo. Že navedene številke dovolj ponazorujejo nizko življenjsko raven povprečnega ruskega delavca in nameščenca. Meseca februarja l. 1935. so bile pa živilske karte odpravljene in mestno prebivalstvo je lahko kupovalo še naprej svoje potrebščine v konzumih, toda po cenah, ki so sledile trgu. S tem se je njegov položaj še poslabšal in izginili so še zadnji ostanki komunistične enakosti. Višji uradnik in najboljše kvalificirani delavci

ter specijalisti si še lahko privoščijo kako ugodnost, široke delavske množice se pa otepajo z največjim pomanjkanjem, pač kakor v najbolj zaostalih državah, kajti v resnično naprednih kapitalističnih državah zasluži povprečni delavec — preračunano na zlato ali na običajne življenjske potrebščine — 6 do 8 krat več nego v državi, kjer vlada — komunistična diktatura proletarijata.

Torej vsekakor jako slabo spričevalo za »delavsko« državo. Brezposelna podpora je bila nedavno sploh odpravljena. Proračun socijalnega zavarovanja, ki je strogo centraliziran, je znašal 1929. leta 1258 milij. rubljev, l. 1931. pa že 2573 milij. Vse prispevke plačujejo delodajalci, zavarovancev je bilo 1929. leta 11.6 milij., l. 1931. pa že 16.6 milij.

O strokovnih organizacijah (»Profosojuzi«), katerih je 44 za različne gospodarske panoge, smo že govorili. One niso, kakor v kapitalističnih državah, svobodne delavske bojne organizacije, temveč nekako orodje v rokah stranke in vlade za obvladovanje delavcev in za laže izvajanje diktature, zato je bil Trocki že l. 1921 sploh proti njim, ker ni razumel Lenina, ki je dobro sodil, da morejo strokovne organizacije služiti tudi režimu in če treba proti koristim delavstva kot nekaka delavska policija. Tega ni mogel pogoltniti njih ustvaritelj in dolgoletni zaslužni voditelj Tomskij, zato je moral z nastopom načrtnega gospodarstva nujno izginiti. Tedaj se je namreč vodstvo strokovnih organizacij balo, da bo zahtevala petletka od delavstva prevelike žrtve, zato je zahtevalo, naj petletka delavcem zagotovi 60% povišanje vrednosti plače in resnično varstvo upravičenih delavskih interesov. Komunistična stranka je pa smatrala tak sklep za nedopusten, voditelje strokovnih organizacij so proglasili za socijalne demokrate in Stalin jih je kratko in malo odstavil ter postavil na njih mesto svoje zaupnike, ki imajo nalogo skrbeti za to, da delavstvo mirno in pokorno sledi vsem nesocijalnim diktatom svojega delodajalca, čeprav je to država. Ker

se delavske strokovne organizacije ne smejo udejstvovati v boju za delavske pravice in koristi, jim je odkazal Stalin razne druge naloge, med drugim tudi urjenje v streljanju, delo v »Osoaviahimu« itd., zlasti imajo pa namen s pestro društveno kulturno-zabavno delavnostjo vtepati delavstvu v glavo materijalistični komunizem.

Od izobražencev uživajo iste predpravice kot delavci le inženjerji in tehniki, kajti na njih končno sloni izvedba vseh sovjetskih gospodarskih načrtov, zato so bili boljševiki primorani dovoliti jim najdalekosežnejše ugodnosti. Izprva so upali izvesti svoje gospodarske načrte predvsem z domačimi strokovnjaki, ker pa strokovna izobrazba ogromne večine domačih inženjerjev daleč zaostaja za izobrazbo inozemskih, skušajo s knežjimi plačami (od 3 do 5000 dolarjev letno) in z vprav izjemnimi ugodnostmi privabiti čim več teh (zlasti ameriških), ki so jim res zgradili že prava tehnična čuda. Število tujih strokovnjakov cenijo v Rusiji na 10.000. Deloma jih je privabil tja kruh, deloma pa mik ogromnih zgradb, ki jih imajo tam priliko izvrševati kot nikjer drugod na svetu. Toda marsikdo je bil za svoje napore nagrajen že tudi s — kroglo (glej poglavje o pravosodstvu). Če bi inozemci danes zapustili Rusijo, se zruši tisti trenutek vsa komunistična industrijska stavba in ves ruski industrijski napredek s svojimi »giganti« vred, ker vse to ni delo boljševizma, temveč tujih »buržujskih« inženjerjev.

Zaposlenje žen je v sovjetski Rusiji, kjer je žena v prav vseh pogledih popolnoma izenačena z možem, silno napredovalo. Že leta 1931 so tvorile ženske 30.7% vsega industrijskega delavstva. Največ je zaposlenih v tekstilni industriji, kjer so tvorile leta 1931. 63.6% vsega delavstva, mnogo pa tudi v lesni (26.3%), v kovinski (14.9%) in celo med rudarji je 10.5% žensk. V zadnjih treh letih se je to število v vseh panogah še jako dvignilo.

Otroško delo so v Rusiji precej omejili. Po sovjetskih zakonih stopi otrok v delo s 16. letom, le

izjemoma lahko že tudi s 14. letom, v resnici je pa zaposlenih mnogo otrok tudi pod 10 leti starosti. Ker morajo, vsaj po mestih, obiskovati še tovarniške šole, traja njih zaposlenje navadno le 4 ure, plača pa znaša 65% plače odraslega na uro.

O skrbstvu za brezposelne smo govorili že spredaj. Proti koncu petletke je brezposelnost vsaj »uradno« izginila, podpore za brezposelne so bile odpravljene in borze dela zaprte, toda v zadnjem času se pojavlja iznova. To povzročajo stroge odredbe glede »trgovskega poslovanja« obratov, po katerih so podjetja prisiljena čim bolj izrabljati delovno moč zaposlenega osebja.

Življenje sovjetskega delavca je mnogo slabše nego njegovega zapadno evropskega tovariša. Plača (leta 1932 povprečno 95 Rub. mesečno) je vsaj na videz prilično slična, toda kupna moč sovjetskega denarja niti od daleč ne odgovarja uradnemu kurzu, razen tega pa sovjetski delavec še jako trpi zaradi silnega pomanjkanja vseh nujnih potrebščin v kooperativah. Že od leta 1929 se dobi celo kruh le na karte, in sicer po 525 g na dan in na glavo, seveda če je sploh na razpolago. Sovjeti so namreč v svrho preskrbe inozemskih valut prisiljeni mnogo več izvažati, nego prenese njih proizvodnja. Da bi odpomogli velikemu pomanjkanju vseh potrebščin, so osnovali leta 1931 že omenjene drž. prodajalne, nato pa dovolili še kolhozom prodajati svoje pridelke, toda cene v tej prosti trgovini so za 300 do 1000% višje nego v državnih kooperativah, čeprav so jih tudi te spomladi leta 1932 jako dvignile. Res je, da so takoj nato povišali tudi plače, toda to povišanje je znašalo le 20%, dočim so samo cene v kooperativah poskočile za 20—200%. Sovjeti so v začetku načrtnega gospodarstva tolažili množice z upi na čudotvorne uspehe petletke, toda ta je minila, a delavstvo je trpelo še znatno večjo bedo nego poprej. V načrtu prve petletke je n. pr. bilo, da se zvišajo plače delavstva za 65%, cene znižajo za 14%, da bo potrošnja v mestih narastla na glavo

za 27.7% in na kmetih za 16.7%, da bo mestno prebivalstvo porabilo 72% in kmetsko 45.2% več jajc, mestno 55.6% in kmetsko 24.7% več mleka itd., itd., a prav vse to prorokovanje je splavalo po vodi in mnogih nujnih potrebščin je dobivalo delavstvo na koncu petletke še precej manj nego v začetku in seveda tudi mnogo dražje. Kakor smo že omenili, so bile meseca februarja l. 1935. živilske karte vnovič odpravljene, s tem pa tudi cene v državnih kooperativah prilično izenačene s cenami v prosti prodaji.

Boljševiki se radi sklicujejo na razne že omenjene kulturne in socijalne ugodnosti (zavarovanja, razkošne klube, kina, sanatorije, sportna igrišča itd.), ki jih ima baje sovjetsko delavstvo pred delavstvom drugih držav, toda čim jih natančnejše pogledamo, takoj opazimo, da jih sploh ni, ali so pa tako neznatne, da niti od daleč ne odtehtajo prednosti, ki jih ima delavstvo po res modernih kapitalističnih državah tako glede svoboščin, kakor tudi dohodkov in s tem možnosti lastne preskrbe človeka vrednega življenja. Res je, da ima sovjetsko delavstvo napram drugemu prebivalstvu še prav posebne predpravice (n. pr. dvojno količino živil, mnogo je že nastanjenih po modernih stanovanjskih hišah in dr.), toda to nam le priča, v kaki strašni bedi mora živeti šele ostalo prebivalstvo, čeprav mora to prav tako delati. Na kmetih jako pogosto po cele mesece ni dobiti mila, sladkorja, čaja itd., manjša podeželska mesta pa ostajajo po cele tedne sploh brez vsakega mesa, mleka, rib, surovega masla, sira itd. Nujne potrebščine, ki jih je bilo na koncu Nepa dobiti še povsod po kolikor toliko zmernih cenah, postajajo celo v velikih mestih redke. Kvečjemu bi lahko rekli, da se rusko industrijsko delavstvo v kulturnem in socijalnem pogledu šele bliža zapadnoevropskemu delavcu, v gmotnem se pa ne more z njim niti primerjati, a ostalo prebivalstvo živi kvečjemu tako kot po najzanikarnejših državah sveta, le da je še oropano najosnovnejših človeških pravic in svoboščin. Če sovjetom primanjkuje živil, pobero kratko

in malo določenemu delu prebivalstva karte in — vprašanje je rešeno. Tako so pobrali n. pr. leta 1931. v Rostovu (400.000 prebiv.) krušne karte eni četrtini prebivalstva.

Odkar so po znamenitem Stalinovem govoru v juniju l. 1931 opustili pravo komunistično načelo »vsakemu po njegovih potrebah« ter ga zamenjali s kapitalističnim »vsakemu po njegovih zmožnostih in delu«, se je položaj le prav tenke plasti specijalistov in še nekaterih redkih drugih res nekoliko izboljšal, toda to se godi tudi po vsem ostalem »kapitalističnem« svetu. Tako se le vnovič uvajajo socijalne razlike, ki so jih poprej s tako krvavim terorjem in demagogijo zabrisavali. Sistem neenakih plač so v zadnjem času uvedli že celo med trgovske nameščence v zmislu sklepov posebnega odbora (preds. Čubar), ki je izjavil: »Pri določevanju plač vseh v trgovini zaposlenih delavcev in nameščencev se je treba v prvi vrsti ozirati na količnik prodanega blaga. Sistem nagrad, ki naj se smatrajo kot del delavske plače, je treba močno razširiti.« Tudi to priča, da je red, ki ga ustvarjajo zadnja leta v Rusiji — državno kapitalističen.

Najhujše je prizadeto vse prebivalstvo z delavstvom vred tudi zaradi popolnega zatrtja vseh svoboščin. O tem smo govorili po večini že v prejšnjih poglavjih, toda izdanih je bilo več odlokov, ki so še prav izrečno omejevali najosnovnejše svoboščine vsega prebivalstva. Z odlokom z dne 27. decembra l. 1932 so uvedli za vse prebivalstvo dolžnost legitimacij, s čemer so postavili vso Rusijo pod nekako policijsko nadzorstvo. Že poprej so prepovedali svobodno preseljevanje delavstva in štrajke, z dekretom z dne 23. junija l. 1931 je pa odpravil Stalin celo svobodno izbiro dela. Tako se izpreminja celo delavstvo v svoji »lastni« diktaturi polagoma v nekake moderne sužnje državnega kapitalizma.

Kako sprejema in prenaša prebivalstvo ta komunistični jarem? Milijoni kmetiškega ljudstva so se mu upirali, dokler niso spričo krvavega terorja onemogli oble-

žali, meščanstvo so pobili ali ga pa prepustili smrti od lakote, a delavstvo boljševiški režim deloma sovraži, deloma je napram njemu brezbrižno, deloma se pa zanj navdušuje. Nepopisna in neumorna boljševiška propaganda, ki spremlja in obdeluje sovjetskega državljana od zibelke do groba, pri delu in v prostem času, v klubu in v gledališču, na cesti in doma, z govorom in s tiskom, z radijem in z manifestacijami, vsako uro in na vsakem kraju, je v mnogih delavcih vendarle vzbudila prepričanje, da žive v državi, katere gospodarji so oni sami in da vse, četudi za enkrat neprijetne odredbe končno vendarle služijo njih bodočemu blagostanju. Ti se zbirajo med »udarniki«, kjer uživajo vso naklonjenost in podporo oblasti, dobivajo večje porcije živil in stanujejo po modernih novih stanovanjskih hišah ali pa po razkošnih palačah, iz katerih so ob revoluciji izgnali nekdanje bogato plemstvo in meščanstvo. Brezbrižneže, katerih edina skrb je košček vsakdanjega kruha, neumorno povsod obdelava boljševiška propaganda, da bi jih čim več pridobila zase, mase nezadovoljnežev, ki občutijo ves jarem in vso bedo komunistične diktature, se pa dobro zavedajo, da ne trpi režim niti sence kake opozicije. One se tudi prav dobro zavedajo, kaj imajo pričakovati od komunistične diktature proletarijata, če bi hoteli svoje nezadovoljstvo kakorkoli pokazati. Zato molče in trpe, dokler ne bo življenje samo storilo svojega ...

7. Pogled nazaj in naprej.

Kar se vrši že osemnajst let v neizmerni Rusiji, je vkljub vsem krvavim grozotam in zaslepljenim zmotam svetovno zgodovinski dogodek prvega reda, ki bo nedvomno zarezal globoke brazde v zgodovino vsega človeštva. Ko se je pred poldrugim tisočletjem podirala mogočna rimska država in je nastopalo krščanstvo svojo zmagoslavno pot, se je tresel ves svet, prav tako kakor odmevajo sedanji dogodki v Rusiji že skoro dve desetletji po vsej zemeljski obli. Kaj se podira in kaj nastaja

sedaj? Kdo ve to že danes! Morda se res podira liberalni kapitalistični družabni in gospodarski red, ki je v bistvu prav tako kakor komunizem zgrajen na brezbožni materijalizem. Toda ali ga bo res zamenjal komunizem? Tudi druge velike zgodovinske preobrazbe so prebrodile celo vrsto stopenj, preden jim je življenje samo skovalo svojo končno vsebino in obliko, ki sta ostali človeškim očem v naprej zastrti. Kajti kdo pozna pota božje previdnosti?

Kar nastaja danes v Rusiji, je svetovno zgodovinska novost. Dočim je narekovala boljševikom prve korake slepa strast po oblasti, da odpravijo in maščujejo krivice prejšnjega, napol kapitalističnega, napol fevdalnega družabnega reda, jih pa danes nujno tira naprej nagonska potreba samoohranitve. Njih cilj je zgraditi komunistični družabni red, temelječ na surovem materijalizmu. Os bodočega družabnega reda bi naj bilo komunistično gospodarstvo, a ravno to se jim nehote izmaličuje v državni kapitalizem. S pravo azijatsko brezobzirnostjo so v znatni meri zlomili stoletno rusko brezbrižnost in topost ter nagnali skoro dve sto milijonski narod, da prenaša strašne žrtve za cilj, ki ga niti točno ne pozna, a se mu vendarle nagonsko upira.

Ruski komunizem je ustvaril absolutistično državo, ki jo vodi le ozir na ohranitev politične moči in ki ne računa s sedanjostjo, temveč z bodočnostjo, ker ne pozna časovne omejitve. Ne pozna pa tudi mirovanja, kajti dosedanji uspehi so tako skromni, da mora neprestano in z vsemi sredstvi vzdrževati vsaj upanje v bodočnost, obenem pa paziti, da ne zaneti prehudega nezadovoljstva vsaj s tem, da bi kak sloj docela izločila od žrtev. Toda vprašanje je, če bo ruski narod tudi s tem trajno zadovoljen. Uspeli bi morda boljševiki le, če bi sledil njih zgledu še ostali svet, kar vedo tudi sami prav dobro, toda če se jim njih drzni poizkusi ponesrečijo, bo povzročil razočarani narod prej ali slej strašno zmešnjavo. Mnogo zavisi že od tega, če je kapitalizem zmožen prilagoditi se resničnim in nujnim potrebam živ-

ljenja in sveta, ki za enkrat po dveh tretjinah še ni kapitalističen. Kapitalizem se poslužuje že ves čas predvsem tehnike, toda ta služi končno lahko vsakemu redu: komunističnemu kakor kapitalističnemu, ali pa tudi nekemu tretjemu, ki ga še ne poznamo, pa se mu najbrž že bližamo. Za to prilagoditev se mrzlično bori tudi komunizem, toda vsa njegova miselnost se človeški naravi upira vsaj toliko kot kapitalistična.

Ruska revolucija je prekosila po svojih grozotah vse dosedanje in ni večje laži kot trditev, da je boljševizem osvobodil ruskega človeka. Boljševiki označujejo teror kot sredstvo svoje oblasti, a človeška narava neutešljivo stremi po svobodi, stremi v brezbrežje, v nematerijalistični svet, ki ga materijalistični komunizem sploh zanikuje, ker išče rešitev vseh neskončnih življenjskih vprašanj v golem izboljšanju materijalnih življenjskih okoliščin, česar pa doslej še tudi niti najmanj ni bil zmožen doseči. In svobodo, ki je neločljivo združena s človeškim dostojanstvom sploh, komunizem načelno zanikuje, ker tirja suženjsko pokorščino. »Svoboda je meščanski predsodek«, je dejal Lenin ter uvedel armado ovaduhov, Čeko, GPU, nečloveška trpinčenja, brezpravnost, pregnanstva, živinske morije celih slojev itd. To je nravstvo materijalističnega komunizma. Prinaša prevrednotenje vseh vrednot dosedanjega človeštva: kar je bilo včeraj vzor, je danes zločin, kar je bilo včeraj podlost, je danes čednost. Lenin je dejal: »Po našem mnenju je nravnost popolnoma podrejena razrednim koristim. Nravno je vse, kar lahko služi uničenju stare izkoriščevalske družbe... Komunistična nravnost je istovetna z bojem za utrditev proletarske diktature.« Laž in zločin sama na sebi še nista nenravna in štrajk je v kapitalistični državi plemenito junaštvo, v sovjetski državi pa nenraven. Vsaj med krščanstvom in materijalističnim komunizmom, kakor se izživlja v sovjetski Rusiji, pač ni mostu, v resnici ga pa ni tudi med vso dosedanjo človeško kulturo ter človeškim dostojanstvom na eni strani in takim komunizmom na drugi strani.

Boljševiška Rusija je danes dejstvo, preko katerega ne more nihče in carska Rusija se ne bo več vrnila. Rusija je storila ogromen skok naprej, a ni postala ne boljša in ne srečnejša, kajti obe sta enako policijski in despotični. V revoluciji se živi jako hitro in tudi Rusija je prehodila v teh letih pot, za katero bi v mirnem razvoju rabila dobo večih rodov. Njene mase so danes politično razgibane, njeni narodi se dramijo, potrebe se vzbujajo in vsega tega ne bo mogoče trajno obvladovati z golim upanjem v bodočnost in s — surovim terorjem. Za enkrat si pomagajo boljševiki še s strastnim hujskanjem proti nekdanjim oblastnikom (carju, kapitalistom, popom, kulakom itd.), toda mlajši rod jih kmalu sploh ne bo več poznal in bo zato to hujskanje vedno bolj izgubljalo svoj pravi učinek. Razen tega pa s še tako ogromno policijo ne bo mogoče držati 170 milijonskega naroda trajno v ječi, zaprtega pred vsemi idejami ostalega kulturnega sveta. In sveži veter idej bo neminevno odpihal, kar vzdržujejo boljševiki z nasiljem, kajti oni so Rusijo šele zbudili. In nova Rusija utegne potem postati s svojimi neizmernimi bogastvi dežela bodočnosti, kakor je bila v XIX. stoletju Amerika.

Sovjetski voditelji, ki dajejo sami vzor delavnosti, se iskreno in na vso moč trudijo, da bi ustvarili množicam čim boljše življenjske pogoje, ker je to v njih lastnem interesu, toda nezmanjšana beda je najjasnejši dokaz, da komunizem ni zmožen uresničiti svojih obetov. Pred 10 leti so bile vsaj delavske mase še prepričane o bodočem komunističnem raju na tem svetu, pred par leti so vanj še upale, toda razočaranje je neizbežno, kakor doživlja že danes usodna razočaranja večina tistih, ki se zatekajo iz kapitalistične Evrope v Rusijo. Kdor le more, zopet pobegne. Diktatura proletarijata se je izmaličila v diktaturo nad proletarijatom.

Vse kaže, da je komunistična država izvedljiva le, če kratko in malo vse militarizirajo. V tej smeri gre tudi sovjetska Rusija, kajti oblastniki ne morejo več nazaj, a koliko časa bodo šli še naprej, pač ne more nihče

predvidevati. Komunizem se je izmotal v gospodarski absolutizem, katerega more vzdrževati le politični absolutizem, toda absolutizem kot trajna oblika je pač v vseh pogledih nevzdržen. Tedaj bo nujno tudi konec Leninove in Stalinove Rusije, čeprav utegne ostati marsikaj, kar so ustvarili. Še nobena ideja ni šla namreč brezplodno mimo človeštva. Morda se obdrži celo sovjetska oblika sama kot oblika nekakega stanovskega zastopstva? Kdo vidi v bodočnost?!

Boljševiški komunizem ni »levičarstvo«, temveč strašno nazadnjaštvo in brezversko evropsko izobraženstvo je v še strašnejši zablodi, ko se navdušuje brezpogojno za vsak korak, čeprav se izkaže pozneje za še tako zgrešenega. Res je, človeštvo potrebuje in zahteva nekaj novega, kajti dosedanji kapitalistični »red« je očividno v razsulu. Na eni strani preobilje vsega blaga, na drugi strani pa milijoni stradajo in celo iz obrtnih delavnic ter iz kmetiških domov izginja nekdanje zdravo razmerje med gospodarjem in delavcem. Izživelo evropsko izobraženstvo brez vere in milijoni brezposelnih delavcev, ki vsi čutijo potrebo po nečem novem, čeprav vsak iz drugih nagibov, se nehote ozirajo po svetovno zgodovinskem poizkusu, ki se vrši v Rusiji. Ker traja ta poizkus v veliki meri po zaslugi »kulturne« Evrope tam že osemnajst let, smatrajo, da je komunizem življenja zmožen in da bi morda on utegnil nuditi tisto neznano, kar danes človeštvo išče. Če se poglobimo v to iskanje, bomo spoznali, da išče kruha, svobode in Boga. Vse to so boljševiki desetletja obljubljali, a ko so dobili priliko, da svoje obete izvrše, so mu pobrali ter uničili še ono, kar je imel dotlej. Hoteli so izboljšati usodo nekaterih, a so jo poslabšali vsem.

III

Komunizem — odrešenik človeštva?

1. Današnji liberalni družabni red.

Kultura večine današnjega civiliziranega človeštva je resda zgrajena na krščanstvo in po veliki večini tudi plod krščanstva, toda ta krščanska kultura se je zlasti tekom 19. stoletja zelo izmaličila z eno najusodepolnejših idej, kar jih pozna zgodovina, to je z — liberalizmom.

Liberalizem je posledica krivoverskih naukov, ki so že v 16. stol. povzročili veliki Luthrov cerkveni razkol in so nato zastrupili tudi modroslovje, nauk o pravu, nravnosti, človeški družbi itd. s tem, da so skušali izriniti iz njega Boga in njegove večne zakone. Zlasti sta odtrgala pravo od večnih božjih zakonov Angležž Hobbes (1588—1679) in Francoz Rousseau (1712—1778). Oba sta učila, da so živeli ljudje izprva brez družbe, brez medsebojnih dolžnosti in prava. Po Hobbesu so bili ljudje živalski in sebični in se je med njimi bil boj vseh zoper vse. To jih je prisililo, da so se združili v državo in se podvrgli vladarju, ki naj jih ščiti in jim omogoči človeka vredno življenje. Država je absolutna: kar ona hoče, je dobro; kar njeni volji nasprotuje, je zlo. Država je vir vsega prava. Zakoni so vest državljanov. Po Rousseau-u so pa bili izpočetka vsi ljudje dobri in srečni. Šele tisti dan, ko je nekdo rekel: »To je moje«, drugi pa: »To pa moje«, to je z zasebno lastnino, se je razbrzdala sebičnost in začel boj, ki je ljudi prisilil, da so sklenili »družabno pogodbo« in oddali od svoje svobode toliko, kolikor je bilo neobhodno potrebno za red in mir. Ta skupna volja je državna oblast in suverenitet. Toda ker je le volja vseh, se sebi pokori, kdor se njej pokori. Ta skupna volja je tudi vir prava. Če sta obe teoriji zavrgli božji zakon in vse pravo izvajata iz

družabne pogodbe, je vendar Hobbesova teorija absolutistična, Rousseaujeva pa demokratična in liberalna in le-ta je prodrla v moderno mišljenje in moderne ustave. Po tej je človek svoboden, sam svoj, sam svoj zakonodavec (individualizem); ljudstvo je suvereno (demokracija), vir vsega prava je ljudska volja, socijalna oblast le omejuje individualno svobodo, kolikor je treba, da ščiti svobodo vseh.

To misel o pravu je prevzel tudi nemški filozof Kant (1724—1804). Po Kantu Boga sploh ni mogoče spoznati, zato že radi tega ni mogoče prava in moralnosti opreti na božje zakone. Človek je nravno avtonomen, sam sebi zakon; pravo je pa skupina pogojev, ki jih prisilno ustanovi država in pod katerimi je samovolja ali svoboda enega možna nasproti samovolji in svobodi drugih.

Ti nazori so postali nekaka skupna last modernih pravnikov in državnikov. Filozofi so si sicer izmišljali razne svetovne in življenjske nazore, a dosti skupna jim je bila misel, da ni Boga ali da ga ni mogoče spoznati (nekateri pa, da je človek sam bog, kar še bolj odpira vse možnosti samovolji). Na ta kriva, protikrščanska načela so gradili potem vse svoje nauke o človeku in človeški družbi, o pravicah in dolžnostih človeka, rodbine, države in cerkve. In ta protikrščanska načela so predrla potem hitro tudi v vse druge panoge znanosti, kakor v državoznanstvo, pravoznanstvo, naravoslovje itd. Vse te zmote bi lahko na kratko strnili v besede: ker ne vemo, če Bog sploh biva, tudi še manj vemo, če od nas kaj zahteva, zato se naj briga človek le za svoj pozemski blagor. V to svrho mu je pa potrebna čim večja svoboda na vseh poljih. Za reveža je čisto prav, če ima nekaj vere, s katero se tolaži, da lažje in mirneje prenaša vse težave življenja, toda izobraženec je ne potrebuje. In to naziranje prevladuje pri veliki večini evropskega izobraženstva še danes, prodrlo je sploh v vso današnjo človeško družbo in tudi njeno današnje stanje je v prvi vrsti posledica takih naukov.

Osnovna posledica takih naukov je bila torej zahteva po čim večji in vsestranski svobodi posameznikov. Naloga države je varovati te svoboščine posameznika in nima pravice, kakorkoli se jih dotikati, temveč le paziti, da mu jih ne prikrajšuje tudi nihče drugi. To velja tudi glede popolnoma svobodnega pridobitnega delovanja posameznikov, ki ga sme država omejevati le toliko, kolikor je to neobhodno potrebno. Država mora celo braniti samovoljo vsakega nasproti kakršnemukoli vmešavanju drugih. Ker s temi načeli o svobodi seveda ni združljiva nobena medsebojna odvisnost, zato se je liberalizem boril tudi za vse politične svoboščine proti fevdalizmu, vladarskemu absolutizmu in sploh proti vsem predpravicam kateregakoli stanu ali posameznika. Njegovo načelo je bila svobodna enakopravnost. Vsak je zmožen sam poiskati si najboljšo pot zase, ne da bi pri tem posegal v enake pravice bližnjega. Družabno sožitje je le nekako pogodbeno razmerje enakih, a država je nekako potrebno zlo, ki to sožitje ureja, kolikor je nujno potrebno.

Najizraziteje so se pa pojavile te zahteve po največji svobodi v gospodarstvu. Poudarili so jo že v prvi polovici 18. stol. na Francoskem tako zvani »fiziokrati« (Quesnay, Gournay, Turgot i. dr.), ki so zahtevali, naj se tudi gospodarsko življenje vlada samo, kakor se vlada sama narava, zato se mora odstraniti vse, kar omejuje gospodarsko svobodo (carine, cehi, fevdalizem itd.). Pravi znanstveni temelj gospodarskemu liberalizmu je pa postavil Anglež Adam Smith, ki je izdal l. 1776. sloveče delo »O naravi in vzrokih narodnega bogastva«. V njem je trdil, da je gibalo vsega gospodarstva zasebna korist, edino plodovito pa človeško delo. Da pa more človek svoje koristi uveljaviti, je potrebna čim največja in vsestranska svoboda. Država ima samo to nalogo, da brani osebno varnost in lastnino vsakega posameznika. Vse, kar gospodarsko svobodo omejuje, se mora odstraniti.

Te zahteve so razvijali potem dalje še drugi gospodarski pisatelji (n. pr. Ricardo, Bastiat i. dr.), ki so vsi soglašali v tem, da bo gospodarska svoboda vsakega vzpodbujala k naporu vseh moči za pridobivanje življenjskih dobrin, zato je ona najboljše sredstvo za pospeševanje gospodarskega napredka. Zlasti so zahtevali:

1. svobodo dela,
2. svobodo zemljiške posesti,
3. svobodo kapitala,
4. svobodo podjetij,
5. svobodo trga.

Glede na ugovore, da bi vodila popolna svoboda k zlorabam, so trdili, da je človek po naravi dober. Pokvarja ga šele napačna vzgoja in če se pusti človeku svoboden razvoj, bodo vse slabosti kmalu izginile same od sebe. Popolna gospodarska svoboda ne more imeti nobenih zlih posledic, pač pa umetno omejevanje svobode, kajti koristi posameznikov se vzajemno skladajo. Vsak je sam zmožen spoznati svojo najprimernejšo pot, ne da bi pri tem posegal v koristi bližnjega. Glavna prednost uveljavljenja teh naukov bi bila v tem, ker bi vsak posedoval. S tem bi bila pa izvršena tudi pravična porazdelitev vseh dobrin, dočim povzroča umetno urejevanje gospodarstva take premoženjske razmere, ki so delu le v škodo. Družabni mir in splošno blaginjo bo prinesla že zavest, da ima vsak, kolikor mu pritiče. Za socijalno blaginjo naj se država ne briga, kajti to bosta ustvarila sama od sebe svobodna tekma in delo posameznikov.

Gospodarski ustroj 18. stol. je bil res že potreben velikih preuredb in liberalizem je zanesel vanj tudi res marsikako zdravo misel in pobudo. Osvobodil je osebe, delo, lastnino in kapital, povzročil živahno gospodarsko delovanje in izzval ogromni gospodarski napredek. Toda njegovi nazori o osnovnih pojmih gospodarske znanosti so bili deloma jako površni, deloma pa celo popolnoma napačni, zato je povzročil liberalizem še neprimerno več škode nego koristi. Ubil je v človeku zmisel za večna

socijalna in moralna načela, s tem pa tudi zmisel za občo blaginjo, obenem je pa rodil moderni kapitalizem z vsemi svojimi zlimi posledicami.

Kapitalizem imenujemo tak gospodarski red, v katerem prevladuje kapital nad človekom in nad delom. Kapital je skupina gospodarskih dobrin, ki se uporabljajo za nadaljnje proizvajanje drugih, gospodarsko boljših dobrin. Zlasti spada sem seveda denar. Gospodarstvo, v katerem služi kapital, še ni nujno kapitalizem, to postane šele tedaj, ko zasužnji človeka in izloči iz gospodarstva vsa nravna načela, ko začne izkoriščati slabejše, ko postane denar — bog. Kapitalistična namera tiči prav za prav že v vsakem proizvajanju, ki se vrši za dobiček. Toda pravi razmah je doživel kapitalizem, katerega začetki segajo v dobo prehoda iz srednjega veka v novi vek, vendarle šele potem, ko mu je liberalizem ustvaril vse pogoje za neomejeno uveljavljanje, namreč: ločitev kapitala od dela, velike množine denarja, razvito tehniko, velike trge, množice proletarijata in svobodno uveljavljanje sebične dobičkaželjnosti. To se je izvršilo zlasti proti koncu 18. in v začetku 19. stol. z iznajdbo številnih strojev (parnega, predilnega itd.) ter v nadaljnjem poteku 19. stoletja s silnim razvojem prometnih sredstev (železnic, parnikov, brzojava itd.). Tekom 19. mu je dala potem liberalna zakonodaja vso svobodo in s tem tudi vso moč, tako da je do tal porušil ves prejšnji gospodarski red in si zasužnjil široke ljudske množice ter zagospodaril v vsem javnem življenju.

Posledice kapitalističnega gospodarskega reda so strašne. Stroj v rokah kapitala ni človeka osvobodil dela, temveč ga je zasužnjil in ubil v delavcu vsako osebnost, kajti človek je postal le privesek stroja. Kapitalizem je napadel delavčevo rodbino, kajti pognal je v tovarno tudi žene in nepregledne množice otrok. Cilj kapitalizma je le čim največja proizvodnja na veliko, za kar pa potrebuje velikih trgov in svobodno trgovino, a je pri tem uničil celo vrsto obrtnih panog (n. pr. tkalca, strojarje

itd.), druge pa stalno jako ogroža (n. pr. usnjarje i. dr.). Da omogoči čim največjo proizvodnjo, skuša izvesti osredotočenje manjših kapitalov v veliki kapital v obliki delniških družb in velikih bank, ki so si osvojile gospodarstvo. Te so pa neosebne, tako da stoji delavec nasproti brezosebnemu in s tem tudi brezdušnemu in brezsrčnemu gospodarju, ki pozna eno samo načelo, to je — čim največji profit. Pahnil je s prestola nekdanji zemljiški kapital (fevdalizem) in ustoličil denarnega, s tem se je pa morala umakniti tudi fevdalna aristokracija denarni aristokraciji, ki je zavrgla vse nekdanje pojme o časti ter se klanja le omiki ne glede na njeno nravno vrednost. Ustvaril je proletarijat in strašno osiromašenje delovnih slojev ter s tem razcepil človeško družbo v dva sovražna si tabora, pri čemer pa seveda zmaguje vedno le močnejši, to je kapitalistični. Svobodni kapitalizem stremi le za čim večjo proizvodnjo, katere zakon je brezobzirna konkurenca. To vodi nujno v gospodarsko anarhijo, krize, brezposelnost itd. L. 1933. je bilo v glavnih kulturnih državah 30 milijonov brezposelnih. Kadar se hoče izogniti razbrzdani konkurenci, se kapitalistična podjetja družijo v kartele in truste, ki potem na nečuven način izkoriščajo proizvajalce surovin in konsumentov. Povojni kartel umetne svile je vzdrževal njeno ceno n. pr. na 16 nemških mark za 1 kg, po njegovem razpadu je padla tudi cena umetne svile na 6.80 M, a naš jugoslovanski sladkorni kartel dela n. pr. z ogromnim dobičkom. Silno škodo je prizadejal kapitalizem tudi kmetu zlasti s tem, da je povzročil silen padec cen kmetiških pridelkov, ohranil pa visoko ceno kmetiških potrebščin. Ker je v zmislu svojih zahtev po popolni gospodarski svobodi odpravil vse zakone proti oderuštvu (v Avstriji n. pr. že l. 1868.), je izročil kmeta na milost in nemilost oderuhom, s svojim zakonom o dedovanju razbijal kmetiške domove in povzročil kmetu še celo vrsto drugih škod.*

---

* Glej: Fr. Erjavec, Kmetiško vprašanje v Sloveniji.

Tako je povzročil liberalni kapitalizem pravo razdejanje človeške družbe. Dočim se nekaterim bogastvo skoro brez dela kopiči, pa drugi ob težkem delu komaj žive, a tretji brezposelni umirajo od lakote. Kapitalizem nima pred očmi človeka in njegovih potreb, temveč golo proizvodnjo, a njegov cilj ni pravična porazdelitev socijalnih dohodkov, temveč le brezkrajno kopičenje kapitala, pri čemer se ne ozira na nobene nravne in socijalne zakone. Kapitalizem pomeni brezsrčno gospodstvo denarja, blaga in strojev nad človekom, a njegova narava je izrazito oderuška. Spričo svobode, ki mu jo je ustvaril politični liberalizem, je lahko brezobzirno uveljavil vso svojo pravo naravo ter je v sto letih zanesel pravo razdejanje v človeško družbo, kajti poteptal je osnovna socijalna načela:

1. da je človek oseba in ne blago; kapitalizem namreč pojmuje že osebnost napačno in vidi njen cilj le v materijalnem uživanju;

2. da je človek socijalno bitje; kapitalizem pozna le sebične koristi posameznika, taji pa vsako človekoljubje;

3. da morajo vladati tudi v gospodarstvu nravna načela; kapitalizem pozna le svobodno in brezobzirno tekmo;

4. da imata tudi delo in lastnina nravni značaj in nravne dolžnosti;

5. da človekov cilj tudi na tem svetu nikakor ni le bogastvo in materijalno uživanje, in

6. da ni smoter države le varovati svobodo posameznikov, temveč skrbeti tudi za socijalno blaginjo.

Res je, da je politični liberalizem počenši z veliko francosko revolucijo razmeroma hitro osvobodil kulturne narode dotedanjega vladarskega absolutizma, uvedel povsod parlamentarno demokracijo in priboril ljudstvu mnogo ustavnih svoboščin, toda s kapitalizmom je zastrupil in izmaličil tudi te svoje politične zasluge, kajti tudi tako proslavljana liberalna svoboda, enakopravnost in demokratizem so postale le prekmalu zgolj lažnjivi videz. Že takoj od početka je pokazal, da s svojimi za-

htevami ne misli iskreno, kajti boril se je le za svobodo meščanstva, dočim je delavstvu odrekal pravico do svobodnega združevanja, revnejšemu ljudstvu pa politične svoboščine, ki si jih je moralo potem šele v trdih bojih z liberalnim meščanstvom priboriti samo. Ko jih je pa doseglo, je napel vse sile ter uporabil vsa sredstva, da je zanesel v politično življenje dotlej nepoznano korupcijo, in zlasti liberalne stranke, ki nastopajo na zunaj navadno pod raznimi demokratskimi in nacijonalističnimi gesli, se skoro povsod izkazujejo dan za dnem za koruptno orodje kapitalističnih špekulacij. Kjer je bila pa politična moč kapitalizma ogrožena, se ni ustrašil vreči čez plot vseh svojih gesel o politični svobodi ter si je skušal v obliki nacijonalističnih diktatur (fašizmov) s silo zagotoviti svoje politično gospodstvo.

Gospodarski liberalizem je obljubljal, da bo zdrava sebičnost sama po sebi ustvarila v človeški družbi lepo socijalno skladnost, toda dosegel je le zasužnjenje človeka kapitalu in ustvaril dotlej nepoznani prepad med delodajalci in delojemalci. Raztrgal je dotlej kolikor toliko enotno človeško družbo na celo vrsto samostojnih področij in ubil v njih ves občestveni duh. Tudi stanovske organizacije, ki skušajo vnovič zbrati »svobodne« posameznike, zasledujejo danes izključno le bolj sebične koristi svojih skupin brez ozira na skupnost, a nekatere celo odkrito proglašajo neizprosen razredni boj, s čemer se nasprotja med temi skupinami le še povečujejo. To tudi drugače biti ne more, kajti vsa današnja družba je prepojena z individualizmom in zgrajena le na sebične koristi posameznika, zaradi česar išče vsak tudi v svoji stanovski organizaciji končno le osebnih koristi.

Najhujše razdejanje je pa prinesel liberalni kapitalizem v gospodarstvo, saj današnja svetovna gospodarska kriza ni nič drugega nego viden izraz tega razdejanja. Ker je njegov cilj le čim največja proizvodnja, a sredstvo brezobzirna konkurenca, doživljamo leto za letom žalostne prizore, radi »uravnavanja cen« uničujejo neizmerne množine žita, kave, bombaža itd., dočim ostajajo

milijoni brez najnujnejših življenjskih potrebščin. To je znak popolne gospodarske anarhije, ki ji niso kos tudi številni karteli in trusti, ker so tudi ti zgrajeni na zgolj profitarski duh. Njih glavni namen je namreč vzdrževati cene nekaterih izdelkov na nenaravni višini, s čemer so postali glavna ovira za ozdravitev današnje gospodarske krize. Eno izmed osnovnih načel gospodarskega liberalizma se namreč glasi, da je tista cena blaga pravična, ki se razvije iz ponudbe in povpraševanja, ne glede na to, s kakšnimi umetnimi sredstvi je bila ta cena dosežena.

Če bi hoteli na kratko pregledati temeljna načela, na katerih sloni ves naš današnji liberalni družabni red, tedaj vidimo tu celo vrsto usodnih zmot, ki so nujno tudi morale pripeljati človeštvo v današnjo strašno duhovno, gospodarsko in socijalno krizo. Združili bi jih lahko v naslednje:

1. Neresničen in zato škodljiv je že modroslovni in državopravni temelj liberalizma. Človek se namreč ni razvil iz mrtve tvari ali iz živali in tudi ni res, da bi bil živel prvotno v brezdružabnem stanju. Kolikor daleč nazaj je mogla znanost sploh kaj zanesljivega ugotoviti, vedno je našla tudi vsaj rodbino, če že ne vedno tudi zadrugo in skupnost rodu. Ljudje zato po naravi niso brez pravic in brez dolžnosti, ker ni res, da bi bili živeli kdaj v popolni svobodi in enakopravnosti, temveč so se vedno tudi zavedali dolžnosti nasproti Bogu, družbi in sebi. Na splošno so te dolžnosti res enake, toda glede na posameznika pa jako različne, kakor je različen že sam delokrog posameznikov (oče ima čisto druge dolžnosti nego otrok, mož druge nego žena itd.). Glede na to tudi pravo nikakor ni le plod razvoja, temveč vsaj v svojih temeljih neizpremenljivo od početka človeške družbe, ker temelji v Bogu. Tudi ni nastala država po pogodbi in s prostovoljnim odstopom svoboščin posameznikov ter ni zlo, temveč je naravna tvorba, ki mora skrbeti tudi za splošno blaginjo, dočim je varovanje prava en sam del njenega delokroga.

2. Liberalizem nasprotuje osnovnim naukom krščanstva, ker taji versko resnico o izvirnem grehu. Trdi namreč, da je človek že po svoji naravi dober in treba mu je dati le vso svobodo, pa bo dobra tudi družba. Katoliška vera pa uči, da je človeška narava z izvirnim grehom pokvarjena in zato bolj nagnjena k slabemu nego k dobremu, a ne soglaša tudi ne s protestanti, ki trdijo, da ni na njej sploh ničesar več dobrega. Vse to nam dokazuje že vsakdanje življenje, ki je v nasprotju z liberalnimi nauki menda že dovolj glasno izpričalo zle posledice nebrzdane kapitalistične sebičnosti, nasproti protestantovskim trditvam pa tudi neumrljiva dela človekoljubja.

3. Je nekrščanski, ker odpira prosto pot sebičnosti, dočim zahteva krščanstvo, da jo človek brzda in zatira. Krščanstvo veleva, naj vodijo človeka pri vsem njegovem delovanju višji, ne pa zgolj sebični oziri. Krščanstvo ne nasprotuje pridobitnemu delu, narobe, ono delo celo zapoveduje in človeku priporoča, da upreže naravo v svoje svrhe, a na drugi strani trdi, da je mogoče pridobitno gospodarsko delo tudi brez neomejeno uveljavljene sebičnosti. Ta je po naukih katoliške morale slab nagon, ker odvrača človeka od višjih nadnaravnih smotrov in pomeni trajno nevarnost za bližnjega.

4. Liberalizem enostransko upošteva le proizvajanje blaga, za pravilno porazdelitev se pa ni nikoli brigal. Glede zemljiške posesti je n. pr. trdil, da bo njena svoboda spravila zemljo v take roke, ki jo bodo najbolj smotreno obdelovale, svoboda kapitala da bo povzročila njegovo naložitev v najplodonosnejših krajih in podjetjih itd. To se je do neke mere res izvršilo, ni pa rodilo socijalne blaginje, kajti zmisel gospodarskega reda ni doseči čim najvišjo proizvodnjo, temveč vsaj v toliki meri ustvariti vsakemu posamezniku tudi možnost, da pride v posest vsaj vseh potrebnih proizvodov. Vprašanje razdelitve blaga je torej enako važno kot njegova proizvodnja.

5. Ogoljufal je človeštvo za obljubo, da bo izvedel enakomerno in pravično porazdelitev imetja, kajti povzročil je ravno obratno: na eni strani je nakopičil velika bogastva, ki se še množe večkrat brez najmanjšega dela (če n. pr. podedovane milijone vložimo v dobro banko), a na drugi strani je povzročil popolni gospodarski propad celih slojev. Imetje še nikoli ni bilo porazdeljeno tako nepravično in neenakomerno, kot ravno po razmahu gospodarskega liberalizma.

6. Ni res, da bi liberalizem pospeševal skrajni napon vseh sil vsakega posameznika, da niti veselja in poželjenja po delavnosti ne vzbuja vedno. To je mogoče doseči le tedaj, če ima gospodarsko šibkejši res lahko upanje, da bo s svojimi prizadevanji tudi uspel. Milijoni pa danes tega upanja ne morejo imeti, milijoni le od gladu prisiljeni neradi vrše svoje delo po tovarnah in milijone tira liberalni gospodarski red le v obup. Premnoge je privedel le do tega, da napenjajo prav vse svoje sile, kako bi ta red — uničili.

7. Liberalizem uničuje s svojim svobodnim gospodarstvom zlasti srednji stan, ker mala posest ne more tekmovati z veliko in veliki kapital uničuje mala podjetja, ker jih kratko in malo vsesa ali pa upropasti (zlasti obrtništvo). Tu nikakor ne gre za zmago večje pridnosti ali nadarjenosti, temveč le za zmago denarja nad tema dvema. Če bi se liberalna gospodarska načela res popolnoma uveljavila, bi bil srednji stan že davno popolnoma uničen in kapitalizem bi potem počel, kar bi hotel, a prepad med obema taborama bi bil še večji.

8. Popolnoma napačni so se izkazali tudi liberalni nauki o cenah, mezdah, delavskih pogodbah, o lastnini itd., kar je bila nujna posledica brezbožnih modroslovnih, verskih, nravstvenih in pravnih nazorov liberalizma in kar je že od početka nasprotovalo naukom katoliških modroslovcev. Liberalizem je n. pr. obljubljal, da bodo svobodne delavske pogodbe rodile ugodne mezde in s tem splošno blagostanje, a kapitalizem je že v svojih prvih početkih pahnil delavca v vprav strašno bedo, kajti

v liberalnem gospodarskem redu delavec nikoli ni svoboden nasproti podjetniku, temveč mu je izročen skoro na milost in nemilost, ali mora pa od lakote poginiti na cesti. Popolnoma svobodno razpolaganje z lastnino ne glede na splošnost je prav tako rodilo že ogromno gorja (na Angleškem je n. pr. čisto uničilo kmetiški stan, pri nas pa upropastilo nešteto kmetiških domov).

9. Končno je povzročil liberalizem tudi propad poslovne morale, kajti polna svoboda razveže v človeku navadno tudi vse slabe nagone in na široko uvaja v gospodarstvo sebičnost, brezvestnost, sleparjenje, izmozgavanje šibkih itd. Povzroča propadanje ljudske nravnosti sploh, ker duši surovi materijalizem vsa plemenita čustva. Lov za bogastvom izziva nenaravna socijalna razmerja med vladajočimi in vladanimi in razvija razredna nasprotstva v razredna sovraštva. Sami državni zakoni nikoli ne morejo obseči vseh oblik tatvine in nepoštenosti, zato v liberalnem družabnem redu ti dve naravnost cveteta in celo ustanavljanje očividno sleparskih podjetij je razmeroma lahko, kar nas uči vsakodnevna izkušnja.

K sreči popolnoma in vsestransko izvedenega liberalizma nikoli imeli nismo, kajti ta bi nujno povzročil v najkrajšem času popolno anarhijo, a že nekateri, dosledno v liberalnem duhu izvedeni zakoni so se izkazali tako hitro za skrajno škodljive (n. pr. svobodne obresti, svobodno razmerje med delodajalcem in delojemalcem itd.), da so morale začeti že same liberalne zakonodaje to svobodo kmalu zopet brzdati in vedno bolj omejevati. Danes je vse gospodarsko življenje že vnovič zopet precej povezano, vendar je današnji družabni red še vedno zgrajen na navidezni svobodi, na skoro neomejeni zasebni lastnini in na navidezni enakopravnosti, ki pa v resnici povzroča popolno odvisnost gospodarsko šibkejših od močnejših. Neomejeno vlada povsod tudi liberalni protiverski duh, zato je zašlo človeštvo v zagate, iz katerih ne ve izhoda in ki pretresajo današnjo družbo v njenih temeljih.

2. *Kaj nam nudi komunizem?*

Zgrešenost in usodepolne posledice liberalizma so spoznali mnogi že jako zgodaj in tudi prevarane ter od liberalnega kapitalizma tako kruto izrabljane ljudske množice so se mu začele že zgodaj upirati, kakor smo videli že v prvem delu te razprave, ko smo govorili o zgodovini komunizma. Toda od brezbožnega modroslovja zastrupljeni znanstveniki niso iskali zdravila v večno veljavnih božjih zakonih, kakor jih uči krščanstvo, zato so morali nujno zabresti v prav take zmote, če ne v še hujše, to je v — k o m u n i z e m, ki ima tudi sicer mnogo skupnih korenin z liberalizmom, čeprav izgleda na prvi pogled kot njegov najhujši nasprotnik. K. Marx in njegovi učenci, ki so prav tako kakor liberalci gledali cilj človekov le v pozemskem življenju, so — spoznavši pogubonosnost liberalizma — padli v drugo skrajnost ter obljubljali pod kapitalističnim jarmom trpečim milijonom odrešenje v — k o m u n i s t i č n e m r a j u. Dokler se je boril komunizem v obliki socijalne demokracije proti krivicam liberalnega družabnega reda ter je tudi res izsilil mnogo prav važnih in bistvenih izboljšanj in olajšanj (n. pr. velik del socijalne zakonodaje i. dr.), je nujno vzbujal naklonjenost tudi onih, ki sicer niso soglašali z mnogimi njegovimi nauki, a ko je dobil v ogromni Rusiji v roke vso moč in je začel v celoti izvajati svoje zamisli, so se hitro pokazale tudi vse strahotne posledice komunističnih naukov.

V drugem delu te razprave smo obširno pokazali, kako izgleda v sovjetski Rusiji v praksi izvedeni komunistični družabni red. Čeprav se mu mora že nagonsko upreti vsaka zdrava človeška narava, gledajo vendarle danes milijoni tudi izven Rusije v komunizmu nekako rešitev iz današnje socijalne bede, kakršno je povzročil liberalizem. G l a v n i v z r o k i te privlačne moči komunizma so nedvomno obupno razočaranje nad današnjim liberalnim gospodarskim redom, nepoznanje resničnih prilik v sovjetski Rusiji, silna in spretno prikrojena

komunistična propaganda ter omajani ali pa sploh že zadušeni verski čut med delom izobraženstva in zlasti delavstva. Premnogi so tudi mnenja, da bi izgledal komunistični družabni red v kulturnih državah mnogo manj surovo in nasilno nego v zaostali Rusiji. Zlasti ti očividno niso mnogo razmišljali o bistvu komunizma, kajti sicer bi morali vedeti, da morejo iz enakih vzrokov slediti tudi le enake posledice, iz komunističnih naukov pa ni moglo slediti ničesar drugega nego to, kar vidimo danes v sovjetski Rusiji.

Če odluščimo od komunizma vse, kar je nebistvenega in pogledamo le jedro njegovega nauka, tedaj vidimo, da temelji na treh neločljivih osnovnih načelih, ki so:

1. materijalizem v modroslovnem pogledu;
2. kolektivizem v gospodarskem in socijalnem pogledu, in
3. diktatura proletarijata v političnem pogledu.

To troje tvori bistvo modernega marksizma in komunizma, zato je potrebno, da si končno kritično ogledamo še ta tri temeljna načela. Iz tega bomo videli, da ruski komunizem nikakor ni kaka ruska posebnost, delo Lenina ali Stalina, temveč v vsem svojem obsegu le uresničevanje novega družabnega reda, kakor si ga zamišlja marksistični komunizem. Iz tega bomo tudi spoznali, da je ne le družabni red, kakor ga z ognjem in mečem vsiljujejo ruski boljševiki, temveč ves marksistični komunizem sploh v vsej svoji zamisli protikrščanski in za količkaj zdravo človeško naravo nesprejemljiv.

a) Materijalizem.

Neštetokrat slišimo in beremo trditev, da nimata politika in gospodarstvo ničesar opraviti z vero. To je zgolj lažnjiva fraza, namenjena nevednim ali površnim ljudem, saj je vera tudi neki nazor o življenju in o svetu, ki daje pravce vsemu človе-

kovemu mišljenju in delovanju. Vera je zato temelj in izhodišče tudi vsega javnega življenja, zato mora biti vsak resen program za ureditev javnega življenja zgrajen na neki svetovni nazor, ki tvori potem izhodišče za vse praktično delo.

V srednjem veku je krščanstvo kolikor toliko obvladovalo še vse kulturno človeštvo, toda že kmalu v začetku novega veka so se začeli pojavljati v modroslovju izrazito protikrščanski nazori. Prva sta zrušila temelje zdravemu umovanju Bacon Verulamski in Descartes. Bacon je naglašal le pozitivno znanje, Descartes pa uveljavil splošni dvom. Ti nazori so privedli v XVIII. in XIX. stol. mnoge do golega pozitivizma, ki ne pozna ne duše in Boga, druge pa dosledno do — materijalizma.

Materijaliste najdemo sicer že med modroslovci starega veka (Levkip, Demokrit, Epikur i. dr.), redkejši so bili v srednjem veku, a močno so se pojavili v novem veku. V novi dobi je bil materijalist v modernem protiverskem zmislu Anglež Th. Hobbes. Njegove nauke so potem modroslovci 18. stol. dopolnjevali in širili. Proti koncu 18. stol. je prišel za nekaj časa sicer preobrat in Kant je materijo celo tajil in trdil, da je ona dana le kot vsebina naše zavesti. Izraziti protimaterijalisti so bili tudi Kantovi nasledniki Fichte, Hegel, Schopenhauer i. dr. Toda tem odurneje se je materijalizem zato pojavil sredi 19. stol., zlasti po znamenitem shodu naravoslovcev l. 1854. v Göttingenu. Tedaj je za par desetletij prekričal vse druge modroslovne nazore. Na svetlo je prihajala cela povodenj »znanstvenih«, zlasti naravoslovnih spisov (Lamettrie, Büchner, Moleschott, Vogt i. dr.), polnih izmišljenih trditev, ki so jih pa proglašali ti »znanstveniki« za nepobitno resnico in ki dokazujejo le nesposobnost pisateljev, da bi ločili med domnevo in resnico. Čeprav so se ujemali le v tem, da so tajili duševnost kot samostojen pojav, sicer je pa vladala med njimi neverjetna zmeda, so vendar nekaj časa skoro popolnoma obvladovali evropsko izobraženstvo. Svoj višek je dosegel materijalizem l. 1899. z

izdajo neznanstvene Haecklove knjige »Welträtsel«, od tedaj je pa zopet v upadanju. Resna znanost je nepobitno ovrgla vse materijalistične trditve, tako da velja materijalizem danes v modroslovju za nevzdržen in premagan nazor. Ohranil se je pa v marksističnem socijalizmu in komunizmu kot izhodišče za njih gospodarske nazore, a so ti ravno zaradi nevzdržnosti materijalizma kot osnovnega načela zato nujno obviseli v zraku. Med polizobraženstvom se je pa ohranil materijalizem do današnjega dne in predstavlja eno najbolj bolečih ran današnje dobe, ki bi jo bilo zato treba najprej zaceliti.

Bistvo materijalističnega nauka je, da duševnost ni samonikel pojav, temveč le postransko poslovanje organizma (živega telesa), ki z organizmom vred nastaja in izginja. To naj bi dokazovalo dejstvo, da je množina sile (energije) na svetu vkljub vsemu gibanju življenja vedno ista. Ker ob nastanku sveta iz prvotnega plinastega telesa gotovo ni bilo nobene duševnosti, pravijo, je jasno, da se je mogla ta razviti šele iz razvoja prirodnih sil, zato je nezmisel govoriti o kaki samostojnosti duševnosti. Neoporečeno resničen je le tvarni zunanji svet in vse bivanje je v svojem bistvu le telesno bivanje, a vse dogajanje na svetu je le prirodno dogajanje, zato se morajo tudi vsa notranja doživljanja podrediti stališču zunanjega naravoslovnega opazovanja. Zunanja snov kot edino prava resničnost poraja duševnost kot nekaj postranskega, zato tudi ni nobenih lastnih duševnih zakonitosti, kajti za temi tiče vedno le tvarno prirodne zakonitosti. Dušeslovje v moderni znanosti zato sploh nima prostora, temveč le fiziologija (nauk o življenjskih pojavih). Pa tudi tako pojmovana duševnost je le neznaten odsek vsega zunanjega sveta, mrtve tvarne narave, ki je absoluten gospodar nad duševnim življenjem: ona ga poraja in vtaplja zopet vase. Iz tvarno prirodnih dogajanj izvirajo občutki, ki so začetek vseh drugih doživljanj (misli, dvomov, žalosti, veselja itd.) in duševnosti sploh, zato ta tudi ne more biti nekaj

samoniklega. Glede na vse to seveda tudi ne more biti nobene duše.

Med materijalisti, ki so si domišljevali, da je mogoče z nekaterimi frazami in nedokazanimi trditvami dojeti zadnji zmisel življenja, je vladala že od početka nepopisna zmeda. Edini so si bili le v tajenju Boga, duše in duševnosti kot samostojnega pojava, sicer si pa niso ostro nasprotovali le med seboj, temveč marsikdo večkrat celo sam sebi, a vse skupaj je resna znanost že davno odpravila. Filozof M. Ostwald je n. pr. že l. 1895. na kongresu v Lübecku proglasil bankrot materijalizma. V veliki mešanici materijalistov bi strokovnjak lahko še danes določil celo vrsto struj, ki si med seboj močno nasprotujejo, a je vendarle vsem skupna negacija netvarnega duhovnega sveta, duhovne samobitnosti, Boga in duše, svojevrstnosti vere, nravnosti in nravnih idej.

Ko je Marx doraščal, je v nemškem modroslovju gospodoval J. V. F. Hegel (1770—1831). Ta je trdil, da je resnično samo to, kar je splošno, a to ima svoj sedež v mišljenju v obliki pojma. Bit in mišljenje sta torej istovetna. Pojem obsega v sebi vse, kar biva, a izven njega ne biva nič. Bog ni drugega nego enotnost vseh bitij. Ta splošni pojem se pa razvija v vse raznolike stvari s protislovjem, kajti pojem je splošen in nesplošen istočasno. S tem da biva v mišljenju, se zanikava v svoji splošnosti, ker pa ostaja še vedno splošen, zanikuje s tem svoje prejšnje zanikovanje. Po tem zanikovanju zanikovanja se obogatuje v svojem razvoju, ki ga nazivlje Hegel »objektivna dijalektika bitij«, a njegovo modroslovje nazivljemo na kratko dijalektično.

Z vsem tem Hegel nujno taji vsako objektivno in stalno resnico sploh, ker se po njegovih trditvah vse neprestano razvija. Kar v neki določeni dobi obstoji, je pametno in resnično. »Kar je pametno,« pravi Hegel, »to biva in kar biva, to je pametno.« Resnica se prav tako razvija, kakor vse drugo na svetu. Zunanji izraz tega, kar je pametno in resnično, je v državi, ki je torej izraz splošnega pojma. Država je izraz vere, nravnosti

in prava. Vsaka država je dotlej, dokler obstoja, pametna in resnična, torej nasilna boljševiška diktatura ravno tako kot švicarska demokracija. Vsi nazori in vere imajo isto vrednost; ljudožrstvo enako kot človekoljubje, svoboda enako kot tiranija, poganstvo enako kot krščanstvo. Vsaka vera je enako dobra in pametna, dokler obstoji, ko pa propade, neha biti pametna. Nobene stalne resnice ni, kajti vedno nastajajo nove.

Tako »modroslovje« seveda opravičuje in izenačuje laž in resnico, dobroto in hudobijo, krivico in pravico, vlačugo in nedolžnega otroka. In ta nezmisel, ta propad zmedene domišljije je postal temelj vsemu novodobnemu protiverskemu in brezbožnemu »modroslovju« in »znanstvu«. Pod pretvezo znanosti in verske strpnosti se zatrjuje, da so vse vere enako upravičene, dobre in resnične, a pravi in edino resnični bog je Heglu — država. Ne moremo se zato čuditi, če je to modroslovje že od Heglovih časov pa do današnjih dni jako prijalo vsem absolutistom in diktatorjem. Ni jim delal sivih las nadaljnji Heglov nauk, da je kaka državna oblika dobra in resnična le, dokler je ne izpodrine druga, ki bo prav tako dobra, kakor je dobro vsako sredstvo, s katerim se ta izprememba doseže. Lahko zato razumemo, zakaj se je tega modroslovja oprijel tudi velik del mladine, zlasti ruske, ki je tedaj v celih množicah študirala po nemških vseučiliščih. Ker Hegel s svojimi nauki ni blagoslavljal le nazadnjaškega carizma, temveč tudi njegovo zanikanje in ker so ti ruski študentje zanikovali domačo caristično državno obliko, so si nadeli ime »nihilisti«.

Toda Hegel gradi svoje modroslovje še vedno na duha, kajti po njegovih naukih poraja duh vse, dočim nima tvar zanj nobene veljave. Kmalu po njegovi smrti se je pa zopet pojavil z vso silo materijalizem. Ta je sprejel Heglove nauke o neprestanem razvoju (d i j a l e k t i k o), toda namesto duha je postavil tvar, materijo in tako je nastal d i j a l e k t i č n i m a t e r i j a l i z e m Karla Marxa.

Marx se je že v mladosti mnogo bavil s Heglovim modroslovjem, obenem pa tudi z gospodarstvom. Od prvega je sprejel nauk o neprestanem razvoju, proučevanje gospodarstva in kričeči nastopi tedanjih naravoslovcev, zlasti Feuerbach s svojo materijalistično filozofijo, so ga pa privedli v materijalizem. Združil je oboje in skušal potem s tega vidika razložiti svet in življenje, toda gole protikrščanske zabavljače (Büchnerja in dr.), ki so samo bogokletno psovali vse, kar je krščanskega, je preziral in zasmehoval, češ da so le »meščanski polovičarji«. Ti so trdili, da mišljenje ni drugega nego gibanje najmanjših možganskih delov (atomov), niso pa znali povedati, odkod ima človek svoje misli. To Marxu ni zadostovalo, kajti ni se mogel zadovoljiti s tem, da le pahne Boga z njegovega prestola, temveč je stremel istočasno tudi za popolno duševno, politično, gospodarsko in družabno revolucijo. V uvodu k svojemu znamenitemu »Kapitalu« se izrečno proglaša za Heglovega učenca, toda istočasno trdi, da je Heglovo modroslovje preobrnil, a prav tako izrečno naglaša tudi Engels, da sta on in Marx rešila Heglovo dijalektiko v materijalistično pojmovanje narave in zgodovine, kar je pa ravno usodno za ves marksizem. Marx se namreč ni zadovoljil z ugotovitvijo, da je vse kar biva le tvar, temveč je prenesel svoj dijalektični materijalizem na razlago zgodovine, kjer je razvil vse svoje umovanje.

V Heglovem zmislu je Marx trdil, da ni v zgodovini nobene stalne resnice, nobene stalne ustanove in nobenega nazora trajne veljave. V tem pogledu je bil Marx nedvomno doslednejši nego je liberalizem. Dočim liberalizem o verskih resnicah le dvomi, jih pa marksizem izrečno taji. Nobeden izmed njiju pa ne priznava božjega nravstvenega zakona o pravicah in dolžnostih in trdita, da so človeška razmerja in ustanove od človeka samega in človek jih more tudi usmerjati kakor hoče. Razmerje med možem in ženo, starši in otroci, državo in državljani, gospodarji in delavci itd. ne pozna nobenega stalnega zakona, kajti vsi nazori o veri, pravu,

nravnosti, rodbini, državi itd. so le učinki neprestanega razvoja. Enakih nazorov sta liberalizem in marksizem tudi o človeku in njegovih nagnjenjih, kajti oba trdita, da je človek po naravi dober. Teh trditev ne skuša nikjer dokazati, temveč ima že za dokazane, zato se le vprašuje, kako naj se razlože za vsak posamezni čas tako različne oblike in nazori. In z odgovorom na to vprašanje se bavi marksistični zgodovinski materijalizem do današnjega dne.

Vse svoje modroslovje je postavil Marx na socijalne, družabne temelje: posameznik ne velja nič in življenje posameznika se more umevati le v družbi. S tem se je Marx uprl tedaj tako zmagoslavno nastopajočemu liberalizmu, ki je videl in upošteval le posameznika in njegovo svobodo. Marx je padel v drugo skrajnost ter je postavil na prestol družabnost, socijalnost, kolektiv, v katerem je posameznika utapljal. Družba naj posameznika rodi, vzgaja in mu daje vsa sredstva za življenje, a posameznik naj zanjo dela. Tudi ta misel ni izvirna Marxova, temveč jo je dobil že iz zmešane Heglove filozofije, odkoder je zašla potem tudi v druge vede, zlasti v materijalistično naravoslovje. Tudi tedanji naravoslovci so namreč trdili, da ne pomenja posamezno bitje nič, temveč da je vse le vrsta. Nezmisel je govoriti o nesmrtnosti posameznega bitja, kajti nesmrtna je le vrsta, kalični plazma. Vse rastlinske in živalske vrste so istovetne ter ni razlike med umskim in tvarnim življenjem.

Čeprav materijalistični znanstveniki sami priznavajo, da ni nobenega naroda na svetu brez neke predstave o Bogu in da je zato ta misel vcepljena že v človeško naravo, ki potem sama po sebi nujno vodi k spoznavanju božjega bivanja, hočejo vendarle svojim lahkovernim pristašem natveziti, da bo končna stopnja človeškega razvoja splošno in popolno brezbožje. Krščansko modroslovje uči, da vlada Bog svet in človeštvo. Človeška volja je svobodna v izbiranju predmetov, a Bog vodi tudi svobodna dejanja tako, da dosega svoj namen. To je božja previdnost, brez katere ni mogoče razume-

vati človeške zgodovine. Ker materijalizem Boga ne priznava, mora iskati razlago za vse pojave seveda drugod. Za oči in za površneže so sestavili materijalisti prav blestečo razlago postanka vsemirja, sveta, življenja in človeka. Toda do danes še niso mogli odgovoriti na osnovno vprašanje: odkod pa tvar, a seveda prav tako ne morejo nikogar zadovoljiti plitki nauki materijalistov o nastanku življenja sploh in smrtnosti, o nastanku čutenja in vse duševnosti, ki valovi v posamezniku in v vsem človeštvu, o postanku pojmov resnica, pravo, lepota, sreča, dobrega, zla itd. Za materijalista tudi ni prav nobenega pravega razloga, zakaj naj bi bil kdo dober in zakaj bi se naj ne udajal prav vsem svojim strastem, saj ne daje materijalizem življenju ne zmisla in ne moči. Krščanstvo odgovarja na ta vprašanja točno z Bogom kot najvišjo resničnostjo, lepoto, pravičnostjo in dobroto, saj je vse, kar biva le slaboten odsvit Boga. Tega materijalisti taje, zato so si izmišljali najrazličnejše razlage ter so potem prodajali pod videzom znanosti pogosto vprav neverjetne neumnosti. Šele Marx je s svojo razlago vzbudil splošno pozornost in žel odobravanje milijonov, zlasti bednih in izkoriščanih.

Marx je oče zgodovinskega materijalističnega naziranja in najvažnejši materijalistični modroslovec sploh. Tozadevne svoje nazore je izrazil zlasti v knjigi »Kritik der politischen Oekonomie«, njegov neločljivi drug F. Engels pa v knjigah »Herrn Dührings Umwälzung der Wissenschaft« in »Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staates«. Iz teh in tudi drugih spisov obeh očetov modernega »znanstvenega« socijalizma nedvoumno izhaja, da sta tajila Boga, dušo in vsako posmrtnost. Po njiju naukih je človek bistveno kot žival, iz katere se je razvil, zato je upanje na boljše posmrtno življenje prazna neumnost, »vera pa opij za ljudstvo«, kakor je izrečno dejal Marx. To naziranje sta zastopala že od početka svojega nastopanja, saj sta že v »Komunističnem manifestu« trdila, da so zakoni, nravnost in

vera le meščanski predsodki za katerimi se skrivajo meščanske koristi.

Materijalizma samega Marx sploh ne dokazuje, ker ga ima že za dokazanega. To je pa tudi usodno za njegovo modroslovje, kajti čim je znanost nepobitno dokazala nevzdržnost materijalizma samega, se je morala nujno zrušiti tudi vsa tista ponosna stavba, ki jo je zgradil Marx na materijalistične zmote. Te so:

1. ni ne Boga, ne duše in ne duševnosti kot samostojnega pojava, temveč je vse le vedno izpreminjajoča se tvar,

2. med živimi in neživimi stvarmi sploh ni nobene bistvene razlike. Človek, živali, rastline, kovine, kamenje itd., vse so le bistveno isti tvori, ki so nastali tekom razvoja vesoljstva,

3. čas, tvar in njeno gibanje so večni,

4. človek se je razvil iz živali preko raznih dob divjosti do današnjega stanja,

5. vsa duševnost je le plod razvoja tvari.

Na te osnovne zmote je zgradil Marx vso svojo filozofijo in jih razvijal potem še dalje: ker je človek le tvarno bitje, potrebuje tudi za svoj razvoj le tvarnih (materijalnih) pogojev. Ti pogoji (gospodarske razmere) so tisti edini vidik, s katerega je mogoče razložiti vsebino vsega človeškega čutenja, mišljenja in delovanja ter vso človeško zgodovino sploh. Človekove duševne predstave (ideje) izvirajo iz človeškega družabnega razmerja, to je pa v nujni in neločljivi zvezi z gospodarskimi razmerami, ki so v bistvu le način gospodarske proizvodnje. Raziskovanje načina tega proizvajanja razloži človeku vse družabne razmere: pravo, narodnost, državo, nravnost, družino, vero itd. Engels še posebe naglaša, da čim bolj se spoznava zveza med človekom in njegovim mišljenjem ter tvarnimi pogoji njegovega bivanja, tem bolj postaja tudi nezmiselna predstava o nasprotju med duhom in tvarjo, med dušo in telesom in nezmiselna ter protinaravna je zato tudi vsaka misel na Boga. Dosledno temu skuša potem Engels

pokazati, kako se je le z izpreminjanjem proizvajalnih sredstev nujno izpreminjala tudi človeška družba in kako mora končno nastopiti doba, ko bodo vsa proizvajalna sredstva skupna last, to je doba — komunizma.

Marxu je kot doslednemu materijalistu edini človekov namen na tem svetu — enako kakor živalim — iskati sredstva za lastno življenje in plojenje. Ker so pa pri tem materijalni pogoji za nekatere ugodnejši nego za druge, se nujno pričenja boj. Tisti ki so na slabšem, se polagoma upro in rodi se nova družabna oblika. Ta razvoj (boj) bo končan šele, ko bodo materijalni pogoji za vse enaki, to je tedaj, ko zavlada komunizem, kakor je vladal po Marxovem nauku tudi v prvotnem stanju človeške družbe. Tedaj po Marxovih in Engelsovih trditvah ni bilo ne oblasti, ne rodbine, ne lastnine, ne stanov in ne vere, temveč so uživali vsi vse skupno, tudi žene seveda. Šele ko so se začeli ljudje deliti v stanove (lovce, pastirje, kmete), se je začela tudi izmenjava blaga, s tem pa zasebna lastnina, vir vsega zla. Z uvedbo zasebne lastnine je nastal zakon, gospodstvo moža nad ženo in temu je sledila država, ki je delala red med družinami in varovala gospodujoče. Državna oblika se je nato izpreminjala tekom raznih dob vzporedno z gospodarskimi razmerami. Ko prenehajo razločki med stanovi, bo postala nepotrebna tudi država in razpadla bo sama od sebe, a na njeno mesto bo stopila družba, v kateri bo vladala popolna enakost. Engels izrečno pravi, da pride čas, ko bo obstojala država le še v muzejih. Velik del teh svojih nazorov sta pobrala iz materijalista L. Morgana, ki je učil, da so se človek in narodi razvili iz živali preko barbarstva v ravni črti navzgor do današnjega stanja. Seveda je znanost te zmote že davno pobila.

Materijalistu so človek, njegovo čutenje in mišljenje le proizvod družbe in proizvajalnih pogojev. Toda tisti materijalisti, ki so krenili v liberalizem, trdijo, da se je iz prvotne človeške družbe (črednega človeka) razvil človek s samostojnim mišljenjem in delovanjem, čigar

najvišja sreča je v svobodnem uveljavljenju osebnosti. In te, s težavo priborjene osebne svobode ne bo človek nikoli več opustil. Pri tem materijalistični liberalci seveda ne čutijo nedoslednosti, kajti čim taje božje bivanje, nesmrtnost duše in prvenstvo duha nad tvarjo, izgubi tudi osebnost vsak pomen in zmisel. Marx je napravil v tem pogledu važen, odločen in dosleden korak naprej ter je ob proučevanju gospodarskih razmer prišel do prepričanja, da se razvoj družbe ne more ustaviti pri liberalnem individualizmu, temveč mora nujno dalje v komunizem. Toda ta je tudi za Marxa končno stanje človeške družbe, s čimer prihaja v očitno nasprotje s svojim lastnim dijalektičnim materijalizmom, po katerem je razvoj večen in končnega stanja sploh ni.

Marksistični dijalektični materijalizem je postavil kot zmisel zgodovine proizvajajočega človeka, ki zazadostuje sam sebi. S tem ciljem postane seveda odveč vsaka misel na onostranstvo, zato je marksizem nujno bogotajen, kajti tak cilj zgodovine ne trpi nobenega onostranstva. Ker je pa vsaka vera združena z mislijo na onostranstvo in pomenja zato zanikanje marksizma, zahteva ta seveda odstranitev vere v socijalistični (komunistični) družbi. Vera in marksizem se brezpogojno izključujeta. Ker ni dveh resnic, se mora pač vera umakniti marksističnemu dijalektičnemu materijalizmu. Marksistična resničnost je le proizvajajoča družba, ki zadostuje sama sebi in vera le zatemnuje in potvarja to resničnost. Zato je Marx tudi dejal, da je »vera opij za ljudstvo«.

Tako materijalistično pojmovanje zgodovine je steber vsega marksističnega komunizma in Engels izrečno pravi, da je postal socijalizem šele s tem znanost. Družba se razvija po svojih lastnih zakonih, ki so zgolj gospodarskega značaja in ki določajo tudi duševnost družbe. Gospodarska ureditev družbe, pravijo marksisti, tvori edino stvarno podlago, iz katere nastajajo in s katero vred se razvijajo ter propadajo vse duhovne oblike družbe (politične, pravne, verske, umetniške itd.),

a vsa dosedanja človeška zgodovina, pravi »Komunistični manifest« izrečno, je le zgodovina razrednih bojev. Za vse družabno življenje je končno odločilna le tehnika proizvodnje v najširšem zmislu, a na njej mora sloneti tudi vse pravo, vera, nravnost, umetnost, znanost itd. K. Kaustky, eden izmed vodilnih marksistov zadnjih desetletij, pravi: »Tehnika je končno odločilna za obliko človeškega sožitja.« In gospodarsko tehnične spremembe družbe določajo zgodovinski razvoj človeštva, a duševnost ni drugega kot le »organizirana materija«. Izpremenjene gospodarske razmere nujno privedejo s seboj tudi vse druge spremembe. Tudi komunizem bo le nujna posledica tega razvoja, a da se ta še pospeši, je treba voditi odločen boj proti sedanjemu družabnemu redu.

Če bi hoteli torej še enkrat posneti vso modroslovno osnovo marksizma, bi jo lahko strnili v naslednje trditve:

1. duh in tvar sta istovetna in ne obstojita vsak zase,

2. materijalne proizvajalne razmere so vir, iz katerega izvirajo vse ideje,

3. ni nobenih stalnih modroslovnih, pravnih, verskih, političnih i. dr. načel, temveč so vsa v neprestanem nastajanju in propadanju,

4. gonilna sila tega razvoja so le tvarni proizvajalni pogoji,

5. ves gospodarski razvoj se pa vrši s porajanjem gospodarskih nasprotij in z razrednim bojem.

Prvo trditev je prevzel Marx od materijalistov (Feuerbacha i. dr.), tretjo od Hegla, ostale tri so pa Marxova last.

Za utemeljitev svojega naziranja si izmišljuje marksistični materijalizem najrazličnejše domneve o prvotnem stanju človeške družbe, ki jih potem prodaja kot izpričana dejstva, čeprav jih znanost ni nikoli dokazala, marsikdaj pa celo ravno nasprotno kot pa trdijo materijalisti. Tako trdijo med drugim, da

človeška družba izprva ni poznala nobene vere in da je ta, kakor n. pr. tudi pojem pravičnosti, nravnosti itd. le plod poznejših gospodarskih razmer. Toda človeška znanost ni našla doslej še niti enega naroda v nobeni dobi, pri katerem bi se ta marksistična trditev res dala ugotoviti. Iz take gole izmišljotine potem Marx sklepa, da bo v komunistični družbi vera zopet sama od sebe razpadla, a da se uresničenje komunistične družbe pospeši, je boj proti veri umesten in potreben. Isto velja glede rodbine. Tudi tu si je marksizem gladko izmislil, da prvotna komunistična človeška družba rodbine sploh ni poznala, da je vladala v njej svobodna ljubezen in da je rodbina šele plod poznejšega razvoja človeške družbe, temelječe na načelu zasebne lastnine. Ker predvidevajo zato tudi v bodoči komunistični družbi svobodno ljubezen, jo priporočajo za pospeševanje komunizma že sedaj. Zakon je marksizmu (kakor tudi liberalizmu) le svobodna pogodba med možem in ženo, ki se lahko vsak čas razveže (torej brez verskega značaja). Sploh je jako značilno, da komunizem v praksi sploh ne pozna svobode prav nikjer drugod, kot le v — meseni poželjivosti. In tako bi lahko naštevali še naprej. Da bi našli za materijalistično razlago raznih zgodovinskih pojavov (n. pr. za značaj prvotnega krščanstva i. dr.) potrebne dokaze, si izmišljajo večkrat vprav neverjetne neumnosti, vse iz golega prizadevanja, da bi ohranili neločljivo zvezo duha s tvarjo.

Nobenega zdravega razuma ne more zadovoljiti tudi marksistična razlaga, kako naj bi izviralo vse mišljenje le iz gospodarskih razmer. Če je človek le višje razvita žival, kako je prišel do raznih modroslovnih, pravnih, nravnih i. dr. nazorov? Zakaj pa v drugih višje razvitih živalih (n. pr. opicah) ni niti sledu teh idej? Kako naj bosta n. pr. nravnost in vera le ogledalo materijalnih gospodarskih pogojev, če pa v materijalnosti teh idej sploh ni? O veri pravi n. pr. nekje Marx, da je le dozdevno solnce, ki se vrti okrog človeka. Dokler se človek ne začne vrteti okrog samega sebe, je vera dozdevna

sreča človeka. S tem je hotel povedati, da išče človek srečo v nebesih, dokler je ne najde na zemlji. Toda s tem tolče Marx po zobeh samega sebe, kajti tu naenkrat ne izvaja vere iz proizvajalnih pogojev, temveč iz človeškega hrepenenja po sreči. Seveda tudi to ni točno, kajti vera v Boga temelji iz želje po resnici, iz spoznanja, da nič ni moglo nastati samo iz sebe, temveč od nečesa, kar je večno in vsemogočno in kar bo tudi dobro plačalo ter hudo kaznovalo. Vera v Boga zato tudi ne more nikoli ugasniti. Prosta izmišljotina je tudi Marxova trditev, da bogatini ne verujejo. Ravno obratno: v vseh časih in v vseh krajih je bilo dovolj globoko vernih bogatašev in učenjakov, a tudi dovolj — nevernih revežev.

In če ni nobenih neizpremenljivih pojmov, potem je tudi nemogoča vsaka zveza med duhovnostjo posameznih dob in nemogoča vsaka znanost sploh, tudi marksizem in njegov komunizem. Ideje niso plod proizvajalnih razmer, kakor trdijo marksisti, temveč pogosto ravno narobe. Kolumba niso gnale v Ameriko tedanje proizvajalne razmere, temveč je ravno on s svojim odkritjem povzročil pravo revolucijo vsega gospodarskega življenja. In krščanstvo se ni razvilo iz tedanjih rimskih proizvajalnih razmer, temveč je nastalo v neznatni Judeji in je ono preobrazilo ves tedanji družabni red. Ali so šli morda apostoli in tisoči prvih kristjanov, priče Jezusovega božanskega dela in življenja, v smrt zaradi proizvajalnih razmer v rimskem cesarstvu? In če je krščanstvo le plod proizvajalnih razmer svoje dobe, kako je moglo potem doseči vse gospodarske in družabne oblike vseh časov in narodov z najrazličnejšimi proizvajalnimi razmerami? Ali je bil izid raznih važnih bitk, ki so pogosto tako mogočno vplivale na ves potek človeške zgodovine, res vedno odvisen od proizvajalnih razmer in razrednih bojev? Zakaj nastopajo n. pr. delavske množice, ki žive v istih gospodarskih okoliščinah, pogosto tako popolnoma si nasprotujoče? Odgovor na vsa ta vprašanja je en sam: ker na človeška dejanja res

močno vplivajo gospodarske okoliščine, toda vodi jih slej ko prej duh, ki je čisto samostojen pojav.

Celo mnogi socijalistični znanstveniki so že uvideli, da so vsi ali pa vsaj večina stavkov Marxovega dijalektičnega materijalizma n a p a č n i i n z a t o n e v z d r ž n i. Noben resen modroslovec n. pr. več ne dvomi o duševnosti kot samostojnem pojavu. Človek ima poleg nagona samoohrane še celo vrsto drugih nagonov (ljubezenski, verski, estetski, spoznavni itd.) in socijalno življenje se ne krije vedno z gospodarstvom, kajti nikakor ni res, da bi bilo vse le plod gospodarskih koristi. Človek se nasprotno vedno bolj oprošča tesnih vezi, ki mu jih stavlja materijalna narava. Zgodovina že doslej nikakor ni bila le plod gospodarskih sil, temveč se je smotreni vpliv človeške volje uveljavljal v vseh časih vodilno in še vedno bolj narašča. Država nikakor ni da bi morala biti le organizacija zagospodovanja enega razreda, temveč služi tudi splošnemu napredku in bi mu služila, če bi je ne bil prevzel liberalizem, bolj in bolj. Razredne koristi niso merilo resnice in pravice in še manj nravnosti. Čeprav se je gospodarstvo v zadnjih dveh tisočletjih jako izpreminjalo, je bilo mnenje o nravno dobrih in slabih dejanjih bistveno vedno enako. Enako so gospodarske razmere n. pr. brez znatnejšega vpliva na estetični čut. Človeška zgodovina je nekaj neprimerno višjega in plemenitejšega kot pa golo kruhoborstvo in plojenje. Celo moderno socijalno gibanje ni le plod razrednega boja, kajti skoro prav vsi duševni voditelji proletarijata so izšli iz vrst meščanstva in deloma celo plemstva. Marksizem je nasproti pretiranemu in škodljivemu individualizmu 18. stol. ugotovil res mnogo važnih in deloma tudi novih dejstev, toda njegov z g o d o v i n s k i m a t e r i j a l i z e m j e k r a t k o i n m a l o n e v z d r ž n a z m o t a, n e r e s n i č e n v p o s a m e z n o s t i h i n v c e l o t i.

Marksisti večkrat oporekajo, da bi moral biti pristaš njih materijalističnega pojmovanja zgodovine nujno tudi materijalist. Toda marksistični zgodovinski materijali-

zem izrečno, vedno in povsod trdi, da so modroslovne, pravne, verske, politične i. dr. ideje le posledica sočasnih proizvajalnih razmer. To more trditi le izrazit materijalist, kajti če je človeka ustvaril Bog ter ima neumrjočo dušo, potem nikakor nima že od rojstva zgolj materijalnih potreb, temveč tudi duhovne: stremi za resnico, srečo, čednostjo in nesmrtnostjo ter vodi samostojno duševno življenje, ki ga nihče ne more izvajati in razlagati le iz materijalnih proizvajalnih razmer. Kdor dela to, je brezpogojno materijalist ali vsaj ne veruje v Boga, v nobenem primeru pa ne more biti kristjan. Ko je izdal l. 1841. Feuerbach svojo umazano knjigo »Über das Wesen des Christenthums«, v kateri oznanja najbolj prostaški materijalizem, sta se ga Marx in Engels oklenila z vsemi štirimi. Engels o tej knjigi izrečno pravi: »To delo je bilo osvobodilno ... Vsi smo bili v hipu Feuerbachovci. Marx je navdušeno pozdravil novi nazor.« Tudi vsi drugi marksisti (socijalisti in komunisti) se ponovno in izrečno priznavajo za materijaliste, na materijalizem je zgrajeno vse marksistično pojmovanje zgodovine ter iz tega sledeči nazori o gospodarstvu. Nekateri novejši socijalistični znanstveniki (n. pr. Jaues, Bax, Bernstein, Tugan-Baranowsky, Lederer i. dr.) so sami uvideli nevzdržnost zgodovinskega materijalizma in so se zato polagoma morali dosledno bolj ali manj odkrito odreči marksizma sploh.

Materijalizem ne taji le vse vere in Kristusovega božanstva, temveč Boga in vsako posmrtnost sploh. Komunizem in marksistični socijalizem zato nikakor nista le kaki običajni politični stranki ali zgolj gospodarska nazora, za kakršni bi ju nekateri radi prikazali, temveč sta nekaki verstvi v popolnem pomenu besede in samostojna modroslovna svetovna nazora, ki sta popolnoma nezdružljiva s krščanstvom. Kristjan in marksist se izključujeta, zato so na napačni in na jako nevarni poti tisti, ki se priznavajo za kristjane, a ljubimkujejo

z marksizmom. Gola prevara je tudi tista točka programov marksističnih strank, ki proglaša »vero za zasebno zadevo«, saj so tudi prav vsi marksistični voditelji in glasila tisoč in tisočkrat jasno in z vprav strupeno sovražnostjo nastopili proti Bogu in veri, zlasti izrazito še proti katoličanstvu. V tem pogledu je marksizem zvest otrok svojega očeta — liberalizma in prostozidarstva. Ta dva tudi še danes pridno pripravljata pot marksističnemu komunizmu z vsem današnjim šolstvom in tiskom. Ne, brezverski materijalizem je izhodna točka vsega marksizma, zato med krščanstvom in marksizmom ni in nikoli biti ne more nobenega pomirjenja.

Vse to nam menda dovolj glasno in jasno izpričuje tudi današnja komunistična Rusija. Dočim je dobival marksistični materijalizem pri socijalno demokratičnih strankah drugih kulturnih držav že prav nevarne razpoke, a ga voditelji doslej še niso vedeli s čim nadomestiti, pa pomenja boljševiški komunizem odločen in brezpogojni povratek nazaj k čistemu, doslednemu in brezpogojnemu marksizmu in dijalektičnemu materijalizmu. Boljševiki odločno odklanjajo vse neštete odtenke socijalizma in marksizma, s katerimi so hoteli razni socijalistični misleci kakorkoli premostiti Marxove očitne zmote z dognanji znanosti ter proglašajo vse te poizkuse za klečeplastvo pred buržoazijo in za izdajstvo marksističnega komunizma, a sebe proglašajo za edino verne tolmače čistega marksizma, kar je nedvomno tudi točno.

Predvsem boljševiški komunizem brezpogojno vztraja na dijalektičnem materijalizmu in odločno odklanja vsak idealizem. Lenin je neštetokrat poudarjal pomen dijalektičnega materijalizma in pravilno trdil, da jamči le ta za pristni marksizem. Izrečno je dejal: »Marksizem je materijalizem, zato je sovražnik vere.« Še odločnejše nego Marx sam poudarja Lenin, da je dijalektika temelj, neločljivo zvezana z materijalizmom, zato je tudi tako sovražno nastopal

proti vsem drugim socijalističnim smerem, ki so morale pod vplivom modernih znanstvenih dognanj opustiti že marsikateri Marxov nauk. Dosledno temu se je Lenin tudi tako cinično rogal vsem pojmom pravičnosti, človečanstva itd. Leninov materijalizem se ne zadovoljuje samo s spoznanjem sveta, temveč še bolj nego Marx sam poudarja voljo, da svet spremeni. Naglaša zlasti enotnost teorije in prakse in vse mora stati le v službi materijalistične resničnosti, a v svoji stranki je gledal napadalne čete proletarijata, ki je zunanji izraz Marxovega dijalektičnega materijalizma. Ker je neomajno vztrajal na čistem marksizmu, je odklanjal tudi vsak oportunizem, kakršnega izražajo navadno strokovne organizacije in parlamentarni klubi socijalističnih strank, češ da zavajajo ti proletarijat le prepogosto na stranpota. Dijalektični materijalizem je po Leninovem nazoru v nujni zvezi s proletarijatom in njegovo stranko in ta je zgodovinsko družabna resničnost, v kateri raste in se uveljavlja. S tem sta v zvezi tudi zagrizenost in nasilna nestrpnost, ki ju kaže ruski boljševizem. Službeno mnenje stranke je istovetno z resnično teorijo, zato ne trpi niti v stranki sami nobenega lastnega mnenja posameznikov. Ti so mu prosti izdajalci.

Načelo o enotnosti teorije in prakse vodi nujno k nadvladi prakse. Boljševiki dobesedno vztrajajo na Marxovem nauku o nujnosti razvoja današnjega družabnega reda v komunizem in v brezrazredno družbo z načrtnim gospodarstvom. Oni ne priznavajo neizvedljivosti svojih zamisli in čeprav so naleteli na milijon težkoč ter doživeli tisoče razočaranj in polomov, vendar ne odjenjajo, temveč le še bolj trmasto vztrajajo, saj razen marksističnega komunizma ni zanje nobenega drugega modroslovja in nobene druge vere. Materijalistični komunizem jim ni le način vladanja, temveč svetovni nazor, ki edini vrednoti vse življenjske pojave. Stranka jim je orodje razvoja v marksistični komunizem. Ker jih pa dijalektični materijalizem uči, da so v zgodovini večkrat tudi skoki brez vidne razvojne

zveze, zato jako poudarjajo tudi aktivnost. Lenin je dejal, da mnogi dnevi pomenjajo večkrat toliko kot mnoga desetletja. Zato neomajno vztrajajo na Marxovi revolucijonarnosti ter odklanjajo tiste, ki so bolj za evolucijo.

Samo ob sebi je umevno, da je leninizem prav tako kakor marksizem skrajno sovražen vsaki veri, če ne še bolj, saj se je izrazil o njej Lenin še bolj prostaško nego Marx, češ da je »žganje za ljudstvo«. Že Marx je učil, da kapitalizem z vero opravičuje izžemanje množic, katerim ravno vera preprečuje spoznanje vladajočih resničnosti, socijalnih zakonov in zakonov družabnega življenja. Vera odgovarja po marksističnih trditvah taki družabni ureditvi, v kateri stvari obvladujejo človeka, da mu pomagajo reševati uganke življenja s sklicevanjem na onostranost, na božjo previdnost, na kazen za grehe itd. Lenin je te marksistične nazore še mnogo bolj poudaril nego Marx in ne dovoljuje v tem pogledu nobenega polovičarstva. Lenin je izrečno naglasil, da komunizem ne dovoljuje nobene vere v onostranost in ko je Höglund skušal zagovarjati nazor, da sta vera in komunizem združljiva, so ga kratko in malo izključili iz komunistične internacijonale. To je bilo tudi edino dosledno, kajti med vero in komunizmom res ni mogoča nobena zveza. Vsi nauki marksističnega komunizma o razvoju zgodovine, o diktaturi proletarijata in o gospodarstvu izhajajo namreč z vidika, da je edini cilj človeka v organizaciji pozemske človeške družbe, za katero so odločilne le gospodarske in proizvajalne razmere.

Toda dokler ne bo uresničen komunizem, po Leninovem nazoru tudi vere ne bo mogoče iztrebiti, zato je treba v protiverski propagandi neprestano naglašati njen razredni značaj, a protiverski boj zvezati z gospodarsko in politično delavnostjo. Kakor ni mogoče ločiti boljševizma od marksizma, tako ga ni mogoče tudi od brezbožja. Protiverski boj komunizma nikakor ni izraz boljševiškega barbarizma, temveč je le nujna po-

sledica vse njegove miselnosti, nova vera v pozemsko absolutnost, ki izključuje Boga kot golo slepilo. Novi bog je marksizmu in leninizmu le komunistična družba, ki se poraja iz socijalnih bojev sedanjosti in s pomočjo komunističnih strank z boljševiško na čelu. Ta strastna vera tira boljševike k vedno novim in novim gospodarskim, kulturnim in socijalnim poizkusom v zmislu marksizma. Ona ublažuje vse neuspehe in ne dovoljuje najmanjših načelnih popuščanj, kvečjemu oddihe. Zato tudi ne pozna prav nobenih ozirov na tradicije, človečanstvo, pravičnost itd., temveč pozna le politično smotrnost. Dovoljeno je prav vse, kar pospešuje materijalistični komunizem, čigar babica je boljševizem. Tudi temu je zato dovoljeno vse. Ker višjega cilja nego je komunistična družba ni, mu je dovoljeno uničiti rodbino, pravo, osebnost, vero itd., dovoljen najbolj krvav teror, saj bo našel potem človek v komunistični družbi svoj zadnji smoter. Komunistična družba bo dvignila človeka v — boga.

L. 1922. je objavil Lenin članek, v katerem je prav odkrito in nedvoumno razložil svoje poglede na vero. Tu je naglasil potrebo, da se je treba odločno upreti vsem modroslovnim nazorom, ki ne stoje na stališču popolnega materijalizma. Pravi, da je neobhodno potreben vztrajen boj in preganjanje vseh sodobnih »lakajev farštva«, pri čemer je vseeno ali nastopajo ti pod plaščem znanosti ali demokratičnosti. Enako je potreben boj za brezbožje ter obžaluje, da celo mnoge sovjetske ustanove ne vrše te dolžnosti dovolj krepko. Da se podpre napadalni materijalizem in ateizem, je treba zasledovati in prevajati vse tozadevno tuje slovstvo ter ga širiti med množice. Usodna napaka bi bilo misliti, da se morejo milijonske množice osvoboditi sedanje nevednosti le z marksističnim prosvetljevanjem, temveč jim je treba dati tudi najrazličnejšega gradiva za utrditev brezbožnosti. Nadalje opozarja Lenin v tem članku zlasti na spise starih ateistov iz konca 18. stoletja, češ da so

vkljub svoji zastarelosti in znanstveni nevzdržnosti tisočkrat bolj primerni za prebujevanje iz verskega spanja, kot pa novodobno dolgočasno in večkrat netočno ponavljanje Marxovih naukov. Izdajstvo nad materijalizmom in nad komunizmom je, če se sramujemo zveze z meščanstvom 18. stol., ko je bilo še revolucijonarno. Dalje zahteva boj proti tistim prirodoslovnim smerem, ki ne priznavajo materijalizma. Izrečno pravi: »Da bo mogoče voditi zmagoslavni boj proti meščanskemu svetovnemu nazoru, mora biti prirodoslovec materijalist naše dobe, torej zaveden pristaš tistega materijalizma, ki ga zastopa Marx, to je: biti mora dijalektični materijalist.«

To so menda dovolj jasne besede velikega mojstra modernega komunizma. Enako so se pa tudi vsi drugi voditelji današnje Rusije in marksističnega komunizma sploh ponovno in izrečno izjavili za dijalektični materijalizem, kar je tudi popolnoma naravno, saj sta to prav za prav istovetna pojma. Vsa silna prizadevanja današnjega komunizma imajo en sam cilj: ustvariti novo družbo, kakršno je napovedoval Marxov zgodovinski materijalizem. Od tod strastno preganjanje vsega, kar le spominja na kakršnokoli verstvo, od tod smotrno uničevanje rodbine, od tod zverinski teror, brezsramno zasmehovanje in teptanje vsega naravnega (božjega) prava itd.

To nikakor niso le drugotni, nebistveni spremljevalci ruskega komunizma, temveč dosledno izvajanje osnovnih načel, s katerimi ves marksistični komunizem stoji in pade. Zato napenjajo ruski komunisti tudi vse sile in uporabljajo vsa sredstva, da prikrojijo prav vso znanost in umetnost, politiko in gospodarstvo, pravo in vzgojo, mišljenje in čutenje, javno in zasebno delo izključno le po vidikih marksističnega materijalizma. Vsak drugačen svetovni nazor preganjajo z ognjem in mečem. V tem pogledu svetovna zgodovina pač ne pozna nasilnejše nestrpnosti

in bolj surovega fanatizma nego je marksističen komunizem, kakor ga uveljavlja »proletarska« Rusija.

V današnji načelni zmedenosti in površnosti jako radi pozabljamo na vsa ta dejstva in od tod tudi tolika neorijentiranost nasproti silnemu vprašanju, ki ga predstavlja moderni marksistični komunizem. Toda vsakemu, ki sploh še veruje v Boga in v kakršnokoli duševnost, bi moralo biti stališče nasproti njemu jasno že zgolj z modroslovnega vidika. Kdor misli ali trdi drugače, vara vede ali nevede sebe in druge.

b) **Kolektivizem.**

Nujna posledica Marxovega dijalektičnega materijalizma je kolektivizem. Po tem je posameznik le iz družbe in zaradi nje, iz družbe izhaja in se vanjo zopet izgublja, zato ne more imeti tudi nobenega lastnega višjega smotra, kakršnega mu kaže n. pr. krščanstvo v posmrtnosti. Skupnost je nositelj vse materijalne in duhovne posesti človeštva, posameznik je pa njen dolžnik. Osrednja značilnost kolektivne družbe mora biti zato komunizem*, to je kolektivno gospodarstvo ali skupna lastnina vseh proizvajalnih sredstev in vseh potrebščin. Toda pri komunizmu ne gre le za skupnost lastnine, temveč ne dovoljuje posamezniku tudi nobene svobode v izbiri dela in konzuma, temveč ga popolnoma podreja družbi, zato izgubi posameznik v komunizmu nujno vso svojo osebnost. »Komunistični manifest« izrečno izjavlja, da gre za odpravo vse meščanske osebnosti, samostojnosti in svobode.

Kakor smo videli že v začetku te razprave, komunistična misel nikakor ni šele Marxova iznajdba, temveč

---

* Komunizem razločujemo od socijalizma navadno s tem, da zahteva prvi podružabljenje vseh proizvajalnih sredstev in vsega konzuma, dočim razumevamo pod socijalizmom običajno le podružabljenje vseh ali vsaj večine proizvajalnih sredstev, dočim upa, da bodo manjša gospodarstva kmalu sama uvidela prednosti kolektivizma in prostovoljno vstopila v skupno družabno gospodarjenje.

jo zasledimo lahko že v starem veku in jo srečujemo potem skozi ves srednji in novi vek prav do današnjih dni. Toda vsi komunistični sanjači, zlasti še tako imenovani »utopisti« od 16. do 18. stol. so izvajali svoje zamisli iz nravstvenih načel. Videli so namreč na eni strani razkošna bogastva, na drugi strani pa bedo širokih množic, zato so sanjali o pravičnejšem in srečnejšem družabnem redu, v katerem bi prišla vsa zemeljska bogastva v enak prid vsem ljudem. Toda skoro vsi ti »komunisti« so se tudi zavedali, da so njih sanje neizvedljive.

Ni se pa komunistična misel pojavljala le v glavah posameznih pisateljev raznih dob, temveč so jo mnogi in v raznih dobah skušali tudi uresničiti s snovanjem komunističnih občin, zlasti v Ameriki. Toda niti en tak poizkus se ni obnesel, kajti ogromna večina jih je razpadla zaradi notranjih nesoglasij ali drugih neprilik že hitro po rojstvu, dlje časa se pa ni mogla vzdržati niti ena. Že samo to dejstvo vzbuja upravičeno domnevo, da komunistična družba ne more biti naravna in najboljša tvorba za obliko človeškega sožitja.

Toda tudi ti nedvomni neuspehi praktičnih komunističnih poizkusov niso mogli ubiti komunistične misli same. Obratno: v drugi polovici preteklega stoletja se je uveljavila močneje nego kadarkoli dotlej. Zasluga za to gre Karlu Marxu, ki ni več sanjal o potrebi komunistične ureditve človeške družbe iz nravstvenih razlogov, temveč je napovedoval njen prihod kot nujno posledico razvoja kapitalističnega gospodarskega reda. To nujnost je našel v svojem znanstvenem proučevanju kapitalističnega gospodarstva z vidika materijalističnega pojmovanja zgodovine in dijalektičnega materijalizma sploh. Šele materijalistično pojmovanje družbe je omogočilo marksizem, ki je pa v mnogih pogledih le nadaljevanje zmotnih liberalnih (Ricardovih) gospodarskih naukov. Tako je postal Marx oče tako imenovanega znanstvenega socijalizma (komunizma), ki je našel silen

odmev po vsem svetu, zlasti še v zapadni Evropi in čigar ideje skuša sedaj že osemnajst let uresničevati ogromna Rusija.

Že v »Komunističnem manifestu« sta izrazila Marx in Engels prepričanje, da vodi kapitalistično gospodarstvo po zakonih dijalektičnega materijalizma v kolektivizem, a pot do njega tvori razredni boj. To misel je potem Marx podrobno utemeljil zlasti v prvem delu svojega znamenitega »Kapitala« (v III. delu je pa marsikatere trditve iz I. dela že sam popravljal), ki tvori še dandanes evangelij vsega marksističnega gospodarskega naziranja. Osnovne točke tega Marxovega naziranja so:

1. nauk o vrednosti in nadvrednosti,
2. nauk o koncentraciji (osredotočenju) kapitala in socijalizaciji proizvodnje,
3. nauk o vedno pogostejših in hujših krizah kapitalističnega gospodarstva,
4. nauk o naraščanju armade brezposelnih in o vedno večjem obubožanju delavstva,
5. nauk o notranjem gospodarskem nasprotju kapitalizma in proletarijata, ki se izraža v razrednem boju in vodi nujno v socijalno revolucijo, ki bo pomedla s sedanjim kapitalističnim gospodarskim redom in uvedla kolektivno gospodarstvo.

Marxu je delo oče, priroda pa mati bogastva, a vir vsega zasebnega kapitalističnega bogastva mu je tuje delo. V dobi kapitalizma imajo vsi proizvodi značaj blaga za trg. Blago ima rabno in menjalno vrednost. Vir menjalne vrednosti je le delo, ki se meri po času. Tudi delavčeva moč je v kapitalističnem gospodarstvu le blago, ki se meri prav tako kot vrednost drugega blaga, to je po času, ki je potreben za obnovitev delovne moči. Ta se obnavlja z živili, zato se meri delovna moč po času, ki je potreben za pridelek raznih živil.

V tem pa ravno tiči vsa skrivnost kapitalizma. Delavec že v 6 urah toliko zasluži, da svojo delovno moč obnovi in ohrani in kapitalist delavcu res tudi plača mezdo, ki je enaka šesturni rabi delavčeve moči. Toda

delavec v resnici ne dela 6 ur, temveč 8 do 12 ali pa še več. Potemtakem dela delavec 2—6 ur le za podjetnika, s čimer mu ustvarja tako imenovano »nadvrednost«, ki tvori podjetnikov dobiček. S tem se obrestuje v podjetje vloženi kapital. Čim večjo nadvrednost podjetnik iz delavca izsili in čim več delavcev mu dela, tem večji je seveda tudi njegov dobiček. Tega izpreminja navadno zopet v kapital, zato je kapital vrednost, ki poraja nadvrednost. Ker pa je vsa vrednost le od dela, je torej kapital le zgoščeno, neplačano tuje delo, krvoses.

Marx nikjer ne trdi, da je »lastnina tatvina«, kakor so delali to pred njim razni »neznanstveni« komunisti in se kot dosleden materijalist sploh izogiba vseh nravnih pojmov, temveč pravi, da je to podjetnikovo ravnanje v popolnem soglasju s sedanjim meščanskim pravom, kajti delavca ni najel le za 6 ur temveč za ves dan. Ker mora kapitalist stalno tekmovati z drugimi podjetniki, mora stremeti seveda za tem, da proizvaja čim največ in čim najceneje. To doseže s podaljševanjem delovnega časa, z zniževanjem mezde in z uvajanjem vedno novih, popolnejših strojev. V tem dejstvu pa po zakonih zgodovinskega materijalizma že tudi preži nanj usodna nevarnost, kajti ta pot vodi neizbežno v — socijalizem, ki je zato nujna posledica kapitalizma.

Medsebojno tekmovanje podjetnikov le-te nujno sili, da v svrho pocenitve neprestano povečujejo proizvodnjo. Ker se poraba (konsum) proizvodov ne more povečati vzporedno s proizvodnjo (produkcija), nastaja večkrat nadprodukcija, ki povzroča gospodarske krize. Za enkrat si pomaga kapitalizem še s tem, da si poišče novih trgov, a ker bo teh prej ali slej zmanjkalo, a velika industrija ne more nazaj, temveč mora le naprej, mora priti čas, ko doseže skrajno mejo razvoja in ga bo zato njegovo lastno notranje stremljenje po še nadaljnjem napredku nujno privedlo v polom. Iz tega poloma bo pa prav tako nujno vzniknil socijalizem, kolektivno gospodarstvo.

Zakaj? Medsebojna tekma, pravi Marx, podjetnike neprestano sili, da uvajajo vedno nove, popolnejše stroje, ki vedno bolj nadomeščajo človeško delo. S tem narašča neprestano število brezposelnih, vzporedno s tem pa tudi njih gnev, ki bo prej ali slej izbruhnil v socijalno revolucijo. Tedaj se bo proletarijat polastil vseh proizvajalnih sredstev in bo vzel proizvodnjo sam v roke po kolektivističnih načelih. Kapitalizem namreč sam ustvarja vse pogoje za kolektivno gospodarstvo, kajti:

1. Velika podjetja zaradi večje konkurenčne zmožnosti neprestano ubijajo manjša, sama se pa večajo. Tako bo prišel čas, ko bo vsa proizvodnja osredotočena v rokah majhnega števila kapitalistov (koncentracija kapitala), nasproti katerim bo stala nepregledna množica nemaničev, proletarcev, dočim bodo srednji sloji sploh izginili.

2. Moderna tehnika delo vedno bolj socijalizira in proizvodnja neprestano napreduje. Izobrazba delavstva vedno bolj napreduje, obenem napreduje njegova sposobnost, da prevzame samo vso proizvodnjo v roke, s tem pa tudi izgubi stan, ki se je doslej posvečal le duševnemu delu in je proizvodnjo samo vodil, vso svojo zgodovinsko upravičenost. Velikih podjetij že sedaj ne vodi kapitalist sam, ker so po navadi delniške družbe, kar jasno kaže, da postajajo kapitalisti na višku gospodarskega razvoja sploh nepotrebni in da taka podjetja že dozorevajo za socijalizacijo. Organizacija moderne kapitalistične proizvodnje sama druži in šola proletarijat za zadnji boj in za prevzem proizvodnje v svoje roke. Socijalizirana proizvodnja, ki bo delo mirno porazdelila med vse, bo nudila vsem zadostno število vseh potrebščin, pri tem bo pa še vsakemu ostajalo dovolj časa, da se bo lahko posvečal duševnemu delu in uživanju vseh dobrin.

3. Medtem ko se proizvodnja na znotraj vedno bolj izpopolnjuje, pa vlada v kapitalističnem gospodarstvu na zunaj vedno večji nered. Podjetniki ne morejo več pregledati trgov, proizvajajo slepo naprej, na trgih se

pojavljajo zastoji in to povzroča vedno pogostejše in vedno hujše gospodarske krize in polome.

4. Vse to povzroča vedno večjo bedo delavstva, s krizami narašča število brezposelnih (industrijska rezervna armada), ki potem tlačijo mezdo še zaposlenih.

5. Krize in beda bodo pritirale nasprotje med kapitalisti in proletarci do izbruha socijalne revolucije, ki bo strla kapitalistični gospodarski red in uvedla kolektivizem. Kakor je kapitalizem tekom časa razlastil široke ljudske množice, tako bo sedaj ta razlastila pičlo število kapitalistov. Marx je večkrat govoril, da se bo izvršilo to z revolucijo, ki bo ustoličila diktaturo proletarijata, toda Engels je polagoma opustil upe na revolucijo in je trdil, da bo razvoj (evolucija) sam privedel do tistega cilja.

Socijalistični družabni red s kolektivnim gospodarstvom je torej po Marxovem mnenju neizogiben in le vprašanje časa je, kdaj nastopi. Proletarijat ga more vsekakor pospešiti in v to svrho je treba:

a) buditi pri proletarijatu razredno zavest in netiti v njem sovraštvo do kapitalističnih izkoriščevalcev,

b) nasprotovati vsemu, kar ovira razvoj kapitalizma, kajti šele ko dozori ta do viška, nastopi čas za socijalizem. Zato je Marx tudi preziral delavske strokovne in zadružne organizacije ter jih upošteval le kot sredstvo za agitacijo. Odklanjal je tudi vso socijalno zakonodajo in vsako krepitev rodbine,

c) rušiti je treba vse, kar po Marxovem mnenju podpira sedanji kapitalistični družabni red, zlasti: državo, cerkev, monarhizem, uradništvo, militarizem itd.,

č) krepiti politično moč proletarijata, pri čemer igra važno vlogo združenje proletarijata vseh narodov v enotne organizacije.

Samoobsebi je seveda umevno, da se vsak nehote in upravičeno vpraša, kako si marksizem pred-

stavlja bodočo ureditev komunistične družbe, ki jo napoveduje Marx s toliko gotovostjo in za dosego katere naj bi napel proletarijat vse svoje sile. Toda več kot zanimivo je, da je ravno v tem prevažnem vprašanju Marx jako redkobeseden. A. Bebel, eden izmed prvih voditeljev novejšega marksističnega gibanja, je napisal sicer o tem posebno knjigo (»Die Frau und Sozialismus«), toda drugače govore marksisti o tem jako neradi. Še več: taka vprašanja navadno ogorčeno zavračajo kot »neznanstvena« ali jih pa proglašajo celo za demagogijo. In vendar mora vsakemu že zdrava pamet povedati, da je pač vsak upravičen vprašati se, kako izgleda vsaj v glavnih obrisih cilj, kateremu naj posveti vse svoje stremljenje. Čeprav torej Marx sam in večina drugih merodajnih marksistov na to vprašanje niso odgovorili, je pa iz njihovih del vendarle mogoče razbrati vsaj nekaj osnovnih potez za bodočo komunistično družbo. Te bi bile:

a) vladal bo komunizem, to se pravi, vsa proizvajalna sredstva (zemlja, surovine, stroji itd.) bodo kolektivna last družbe;

b) komunistična družba bo demokratično organizirana;

c) ves donos proizvodnje bo kolektivna last. En del se bo uporabil za novo proizvodnjo, drugi del pa razdelil družbi;

č) razdelitev se bo vršila izprva po delu, nadarjenosti in pridnosti, pozneje pa le po potrebi, ker bo v komunistični družbi razlika med telesnim in duševnim delom itak kmalu izginila;

d) zavladala bo popolna enakost, država, rodbina in vera bodo pa prenehale.

To so torej v kratkih obrisih Marxovi gospodarski in socijalni nazori in nauki, ki jih imenujemo na kratko tudi »marksizem«. V njem je Marx deloma točno zajel tok modernega gospodarskega življenja ter jedro njegovih gospodarsko političnih vprašanj, zlasti pa je razvil moderno delavsko vprašanje, toda le prepogosto

je jako pretiraval ali pa delal napačne zaključke, kajti iz zlorab današnjega gospodarskega življenja in zasebne lastnine še nikakor ne sledi potreba, da se zasebna lastnina sploh odpravi. Njegovi nauki so vzbudili v zadnji četrtini preteklega stoletja silno pozornost vsega kulturnega sveta: znanstveniki so bili izprva presenečeni spričo globine njegove kritike modernega kapitalizma in drznosti njegovih zaključkov, a milijonske delavske množice so uzrle v njem zanesljivega preroka boljših in lepših časov. Toda to zmagoslavje se je začelo kmalu prav občutno krhati. Niso nastopili le krščanski, temveč tudi protikrščanski, da, celo sami socijalistični znanstveniki, ki so začeli rušiti točko za točko Marxovih naukov in danes ni ostal od nekdaj tako ponosne marksistične stavbe niti kamen več na kamnu. Danes je jasno, da je marksizem neizvedljiv, poln nasprotij, nedokazanih trditev, protiverski, protidržaven in protikulturen. A sam socijalistični učenjak Bernstein je zapisal, da je dvig socijalizma v znanost povzročil le prepogosto — posiljevanje znanosti. Čeprav verujejo še vedno milijoni vanj, je vendarle nepobitno dokazana zmotnost večine Marxovih gospodarskih nazorov, naukov in zaključkov, prav tako kakor se je pokazal tudi njegov dijalektični materijalizem za grdo zablodo. Sicer imajo marksisti navado, da začno na vse načine zavijati in krotovičiti, čim se jim dokažejo kake očitne Marxove zmote, toda mislečega človeka tudi taki sofizmi ne morejo prepričati.

Napačna sta že Marxova nauka o vrednosti in nadvrednosti, kakor seveda tudi nauk o nujnem polomu kapitalističnega gospodarstva. Vrednost nikakor ni le v blagu zgoščeno delo, kajti Marx sam priznava, da se vrednost ne krije s ceno, a cena je vendarle izraz vrednosti. V tem pogledu je marksizem le nadaljevanje liberalne zmote, da je delo edini vir vrednosti. Ceno blagu določajo predvsem vsi stroški proizvodnje in še druge okoliščine, zato je Marxov nazor

odločno napačen in napačen tudi nazor o nadvrednosti in dobičku, ki nujno sledi iz prvega. Je pa tudi mnogo stvari, ki imajo veliko vrednost, a ni bilo treba zanje nobenega dela (n. pr. gozd, ki je sam zrastel, prazno zemljišče sredi večjega mesta itd.), a še večkrat najdemo stvari, ki imajo mnogo večjo vrednost nego znašajo stroški njih proizvodnje (n. pr. monopolski predmeti, umetniške slike itd.). Podjetje z malo delavci, a z dovršenimi stroji donaša pogosto mnogo več dobička kot drugo, ki je tehnično zaostalo, čeprav »izsesava« tu lastnik mnogo večim delavcem »nadvrednost«. Vrednost blaga se nikakor ne ujema z delom (ljutomersko vino je več vredno nego dolenjska kislica, čeprav jo je Dolenjec pridelal morda z večjim trudom nego njegov štajerski tovariš), temveč zavisi tudi od koristi, od množine in še od drugih okoliščin. V proizvodnji igrata jako veliko vlogo tudi kapital (vložen v strojih i. dr.) ter umnost vodstva, ne pa le telesno delo, zato tudi ne more biti vrednost vsega dela le last delavcev. Glede na vse to je jasno, da določa ceno blagu predvsem njegova porabnost, razen tega pa še proizvajalni stroški, delo in množina dotičnega blaga. Za proizvajanje je treba zemlje, kapitala in dela in vsakemu od teh gre delež na dobičku. Vsak delavec bi imel, recimo, pravico do donosa vsega svojega dela le tedaj, če bi dal tudi vse surovine, orodje in kar je še potrebno za proizvajanje, ne pa le svojo delovno moč. Toda tu še vedno ni upoštevano umsko delo, ki vodi ročno delavstvo in ki je tudi prevažni činitelj proizvodnje. In končno bo morala vsaka družabna ureditev odtrgati delavstvu tudi za preskrbo uradnikov, bolnikov, za javne naprave itd., zato delavec nikoli in nikjer ne bo mogel dobiti vsega donosa svojega dela. Marx sicer ni trdil, da bi moral dobiti delavec ves donos svojega dela — ker je dejal, da je nemogoče, ker mora en del služiti podjetju — a je vendar učil, da je ves vrednostni donos iz delavčevega dela. Kapital nikakor ni »krvoses« že po svojem bistvu in tudi v kapitalu samem tiči delo, zlasti duševno.

Opirajoč se na zgodovinski materijalizem in na nauk o nadvrednosti, sta Marx in Engels napovedovala nujen polom kapitalističnega družabnega reda. Toda že Engels je kmalu po Marxovi smrti priznal, da sta se v a r a l a, a danes je jasno, da so napačni prav vsi razlogi, iz katerih sta sklepala na polom. Kapitalizem res da stremi za osredotočenjem, toda število kapitalistov je v resnici vedno večje, ne pa vedno manjše, kakor sta trdila Marx in Engels. V kmetijstvu n. pr. o s r e d o t o č e n j a s p l o h n i, temveč se kaže celo nazadovanje velikih kmetij, ker so manjše kmetije donosnejše, a tudi srednji sloji ne izginjajo. Propadle so res nekatere panoge obrtnikov (n. pr. tkalci, suknarji i. dr.), zato so pa nastale mnoge nove (n. pr. instalaterji, fotografi i. dr.), a na velik del obrti kapitalistična proizvodnja sploh nima skoro nobenega vpliva (n. pr. na podkovstvo, na peke, na zidarje, na krovce i. dr.). Nekatere panoge se sploh ne dajo industrijalizirati (n. pr. večina umetnih obrti). Isto velja za trgovino. Če bi šlo po Marxovo, bi res moralo priti kmalu do poloma, toda življenje nam kaže, da se je jako motil.

Tudi glede n a d p r o d u k c i j e ne veljajo Marxove trditve. Sedanja gospodarska kriza, v kateri uničujejo ogromne množine pridelkov, da bi vzdržali njih ceno, mu daje na prvi pogled sicer prav, toda to uničevanje se ne vrši zaradi resnične nadprodukcije, temveč zaradi zmanjšane porabe, h kateri so široke ljudske plasti iz bede trenutno primorane. Sedanja kriza ni toliko posledica kapitalizma kot takega, kakor strašne in dolgotrajne vojne, ki je morala spraviti v nered vsako gospodarstvo in povzročiti bedo širokih ljudskih plasti. Normalne krize pa, ki jih omenja Marx, so bile razmeroma naravnost neznatne. Zadnja predvojna desetletja je padala po kapitalističnih državah celo brezposelnost in je znašala komaj 3—4% vsega delavstva. Še bolj napačne so Marxove trditve o n a r a š č a j o č i b e d i p r o l e t a r i j a t a. Tudi tu seveda ne smemo gledati s stališča pravkar omenjene sedanje krize, temveč na splošno. Tu

pa vidimo, da se položaj delavstva z razvojem kapitalizma ni prav nič poslabšal, temveč narobe, prav znatno izboljševal. Plače angleškega delavstva so se n. pr. od l. 1837.—1897. podvojile, cene življenjskih potrebščin pa po veliki večini še zmanjšale. Slično je bilo tudi po drugih kapitalističnih državah. Beda širokih ljudskih množc se je v zadnjem predvojnem polstoletju povsod prav vidno zmanjšala. Da, ravno kapitalizem je rodil celo novo, višjo plast delavstva, katerega življenjska raven sliči popolnoma srednjemu stanu. Vse to morajo že davno priznavati celo marksisti sami, a izgovarjajo se, da nastopa vsaj relativno osiromašenje, zaradi česar se nezadovoljstvo veča. Toda smešno je misliti na to, da bi kdajkoli nastopil tak družabni red, ki bi zadovoljil vse, kajti vsem še Bog ne ustreže. Dejstvo je, da se nimam pravice pritoževati na poslabšanje položaja, če mi gre v resnici vedno boljše. Prihranki samega delavstva so znašali n. pr. v Angliji okrog l. 1900 celih 280 milij. funtov, to je današnjih okroglo 5 milijard dinarjev.

Vse okoliščine, iz katerih je sklepal Marx na socijalni polom, so torej napačne, zato seveda tudi ni nikjer nobenih znakov kakega poloma v marksističnem zmislu. In tudi če bi prišel, niti od daleč še ni nikjer rečeno, da bi se izvršil v komunistični smeri, narobe, mnogo znakov je celo za to, da vera v komunistično odrešenje bledi. To je tudi popolnoma razumevno. Že davno so krščanski družboslovci vpraševali, kdo bi mogel obvladovati ogromen upravni aparat, ki bi ga potrebovalo vodstvo kolektivnega gospodarstva in današnja komunistična Rusija nam na vsej črti potrjuje, da so bila ta vprašanja upravičena. Proletarijat sam je za ta posel brezpogojno nesposoben, kajti moderna industrija delavcu ne da ne tiste organizacije, ne tiste duševne sposobnosti in ne tiste discipline, ki bi bile potrebne za kolektivno gospodarstvo. Še v Rusiji, kjer uporabljajo boljševiki, kakor smo videli spredaj, poleg vseh kapitalističnih sredstev tudi najbolj kruto nasilje, šepa vodstvo

gospodarstva na vseh koncih in krajih ter morajo prav vsako leto iskati novih potov in sredstev. Celo večja, na res demokratični podlagi zgrajena zadružna podjetja, se niso obnesla doslej še nikjer dolgo, kajti pri sedanjem ustroju človeške narave je nemogoče vzdržati stanje, da bi uslužbenci volili svoje gospodarje in bi bili potem ti od njih odvisni. Samo sanjači morejo verovati, da bo socijalizem kar sam zrastel iz sedanjega družabnega reda. Kapitalizem ne bo propadel sam od sebe, temveč ga bo morala uničiti zavedna človeška volja. Če bi sedanji družabni red nujno sam od sebe vodil v komunizem, potem so pa sploh nepotrebni vsi napori in žrtve proletarijata. Ali pa če poznamo napake liberalnega kapitalizma, zakaj bi ne bilo mogoče sedanjega razvoja ustaviti, ustvariti boljših gospodarskih oblik, boljše razdelitve posesti in gospodarstva zopet povezati, kot je bilo pred nastopom liberalizma, s čemer je pa zopet preprečen razvoj v komunizem.

Marx je pravilno pogodil mnogo teženj kapitalizma in tudi mnogo posledic, njegova kritika kapitalističnega gospodarstva je v mnogočem točna, toda neresnično je njegov sestav kot celota in neresnično je njegovo naziranje o socijalnem razvoju, kajti prav tako je možno proizvajanje na podlagi zasebne lastnine, a brez zlih posledic kapitalizma in brez nujnosti kolektivizma. Kapitalizem je izrodek liberalizma, ne pa nujna posledica zasebne lastnine. Gospodarska tekma nikakor ni treba, da bi bila razbrzdana in delovne pogodbe nikakor ni treba, da bi izrabljale delavčevo bedo. Kot materijalist pa Marx seveda ne more priznavati gospodstva človeka nad razvojem in ne prevlade ideje nad tvarjo. Toda zgodovina nas vkljub marksističnim ugovorom uči, da so ideje pogosto presegle vse tvarne interese (n. pr. krščanstvo) in prišle večkrat celo v odločno nasprotje z njimi. In te ideje so zmožne zaustaviti tudi kapitalizem ter ustvariti nov družabni red, ki ne bo komunističen. Ker vrednost ni zgoščeno delo in je Marxov nauk

o nadvrednosti napačen, tudi nasprotje med delavcem in lastnikom podjetja še ni utemeljeno v bistvu zasebne lastnine in razredni boj ni nujen. Številne socijalne reforme zadnjega polstoletja so popravile že nešteto socijalnih krivic in lahko jih še več, da, vse. Nujen ni bil razvoj v individualizem, nujen ni v komunizem, a najmanj je pa res, da bi med individualizmom in komunizmom ne bilo nobenih drugih možnosti, ki bi zadovoljile človeka in odgovarjale njegovim težnjam in potrebam. Že sam obstoj in uspehi marksističnih delavskih strokovnih organizacij so dokaz zmotnosti marksizma.

Komunizem gradi vse na zmoto, da je vprašanje sreče zgolj gospodarsko vprašanje in naravnost bedasta je njegova trditev, da more le komunizem ustvariti človeštvu srečo. Tako materijalistično pojmovanje budi le pohlep po surovem uživanju in več kot značilno za vse marksistično gibanje sploh je dejstvo, da se ni nikoli in nikjer posluževalo za utemeljitev svojih zahtev nravstvenih razlogov in tudi ni skušalo dvigati v svojih pristaših nravstvenih sil. Komunizem govori o čisto drugačni družbi, ki bo nastopila z njegovim uveljavljenjem, govori o človekoljubju in o drugih dobrih gonih, ki tiče v človeku, toda prav ničesar ne stori za to, da bi to dobro bodočo družbo tudi vzgojil, temveč seje le sovraštvo in ruši oni faktor, ki predvsem navaja ljudi k boljšemu, to je cerkev in vero. Da, niti za vzgojo delavcev k varčnosti, spravljivosti itd. nima nobenega zmisla, temveč pozna le prostaško hujskanje na vse strani. Večino zahtev modernega demokratičnega socijalizma je mogoče zagovarjati tudi s stališča krščanske morale, le tistih ne, ki izrečno izvirajo iz marksističnega materijalizma. Te jasno nasprotujejo naravnemu (božjemu) pravu in so se tudi zgolj z znanstvenega stališča izkazale kot napačne in neresnične.

Predvsem nasprotuje naravnemu pravu že zahteva po splošni razlastitvi. Lastninska pravica se je uveljavila na ta način, da se je človek polastil stvari, ki

ni imela lastnika, nadaljnji vir zasebne lastnine je pa delo. Ker je pa človek družabno bitje, mora biti seveda tudi ta pravica v skladu s socijalnostjo. Zato lastninska pravica ni neomejena, kakor jo razumeva liberalizem, toda ni pa tudi le nekaka socijalna služba, kakor trdijo mnogi socijalisti. Krščansko modroslovje druži oba ta dva nazora, a jima odbija skrajne ostrine. Lastninska pravica je utemeljena v naravnem pravu, a nje raba je združena s socijalnimi dolžnostmi. Če bi bilo vse vseh, bi ne bilo ne pravega veselja do dela in ne skrbi za vrednote. Težka bi bila v komunističnem družabnem redu že razdelitev dela in še težja razdelitev pridelkov. Nastala bi zmeda ali pa golo nasilje, kar nam dovolj glasno pričajo usode vseh komunističnih poizkusov, zlasti pa še Rusija. V taki družbi ne more biti ne miru, ne reda in ne zadovoljstva. Že Aristotel je trdil, da je nauk o kolektivni lasti sicer lep, a dejansko nemogoč. Isto je učil tudi sv. Tomaž Akvinski. Zasebno lastnino zahteva družabna blaginja, toda njena raba mora stati pod vidikom splošnosti. Ker je svet za vse, mora tudi služiti vsem, zato so z lastnino združene socijalne dolžnosti in v skrajni sili ima tudi vsak pravico polastiti se nujnih potrebščin, kajti zemlja je bila poprej dana od Boga vsem kot pa posamezniku in pravica do življenja je močnejša nego lastninska pravica. Zato ima zasebna lastnina socijalni značaj in družba ima pravico skrbeti za njeno pravično razdelitev. Marsikaj ima pravico prevesti s primerno odškodnino tudi v kolektivno last, kakor je bilo n. pr. že tudi v krščanskem srednjem veku mnogo stvari (zlasti mnogo gozdov, pašnikov itd.) v kolektivni posesti. Toda družba nima pravice samovoljno posegati v poljubno samosvoje področje posameznikov in ne omejevati gospodarske samodejnosti. Paziti mora le, da oboje ni v kvar splošnosti in ne krči naravnih pravic drugih. Toda smoter zasebne lastnine je tudi blaginja posameznika, zato ima vsak pravico z njo razpolagati.

Neresnična je trditev, da bi socijalna blaginja nujno zahtevala kolektivno lastnino. Država (družba) ima pač pravico preprečevati zlorabljanje zasebne lastnine, ne pa njene rabe. Zgodovina nas res uči, da izprva ni bilo povsod zasebne lastnine, a tam se tudi kultura ni razvijala, a napredek nujno zahteva zasebno last. Jako dvomljivo je, če je kolektivizem sploh zmožen ustvariti socijalno blaginjo, pač je pa zelo verjetno, da bi povzročil le nezadovoljstvo in moderno suženjstvo. To nam na vsej črti potrjuje tudi današnja komunistična Rusija. Nemogoče je že uspešno vodstvo take ogromne organizacije, kot bi jo zahtevalo moderno kolektivno gospodarstvo, razen če bi imela izrazito prisilen ali celo nasilen značaj. Tudi to nam na vsej črti dokazujejo izkušnje ruskega komunizma. S tem je pa seveda uničena vsaka svoboda, ki jo je komunizem doslej tako radodarno obljubljal. V komunistični družbi je nujno potrebna smotrena razdelitev dela in v tem pogledu je večja svoboda nemogoča kot jo pa nudi res demokratična država, kjer je vendarle vsakemu dana možnost, da se dvigne višje. Ker bi pa imelo v komunistični družbi vso oblast v rokah osrednje vodstvo, ki bi delo tudi določevalo, mora to nujno voditi v tiranijo. To velja v posebno izraziti meri zlasti za vse duševno delo, kajti vse tiskarne bi bile last družbe (točnejše: vladajoče stranke), pri čemer bi bila vsaka svobodna izmenjava misli, ki je pogoj duhovnega napredka, kratko in malo nemogoča. Tudi to nam dokazuje komunistična Rusija v polni meri. Komunizem slepi človeštvo z obeti, ki jih nikoli izpolniti ne more, ker mora sam prvi kršiti načelo enakosti in svobode.

Enako je nemogoča ali pa vsaj skrajno težka tudi organizacija proizvodnje. Sedaj se ravna ta po trgu, a v komunistični družbi bi morala država ukazovati potrebe in naganjati delavce s silo v posamezna podjetja, kjer bi jih primanjkovalo. S tem je pa uničeno vsako svobodno življenje. Nesmisel je družabno

urediti proizvodnjo, na drugi strani pa pustiti svobodno izbiro dela, kajti vsak bi se branil težjih del, če mu družba že itak jamči za vse življenjske potrebščine. To težavo so že jako zgodaj uvideli celo mnogi marksisti sami, glasno so jo pa potrdile tudi izkušnje v komunistični Rusiji, zato tudi ni tam niti govora več o kakršnikoli svobodi, ki je vendarle ena glavnih dobrin življenja sploh. Lenin sam pravi, da je socijalistična proizvodnja nemogoča brez brezpogojne in najstrožje enotnosti volje, ki se izraža v strogi podreditvi tisočev pod voljo enega samega in to brez vsakega ugovora. Ali je tedaj tako hvalisani socijalistični družabni red kaj drugega, kot le — barbarska prisilna delavnica.

Neprimerno težje je pa še vprašanje razdelitve pridelkov in izdelkov v komunistični družbi. V tem pogledu obstojata samo dve možnosti:

1. delo po moči, razdelitev po potrebi,
2. delo po moči, razdelitev po delu.

Marx je dejal, da se bo v komunistični družbi vršila razdelitev izprva po prvem, pozneje pa po drugem vidiku. Toda kako naj se delo sploh meri, če ima pa tako različen značaj ter so tudi ljudje tako zelo različni glede pridnosti in zmožnosti. Če bi dobival vsak po delu, bi nastala v par letih ista neenakost kot je danes, kajti mlad sposoben samec bi si lahko mnogo prihranil, a izgaran družinski oče bi preživljal komaj svojo rodbino. In če bi prejemal vsak ves donos svojega dela, od česa naj žive potem starci, sirote i. dr. Marksisti so si v tem pogledu izmišljali najrazličnejše načrte, toda vsak se je izkazal za neizvedljivega, nepravičnega ali nasilnega. Dosledno komunistično načelo glede bodoče ureditve družbe bi bilo le: delo po moči, razdelitev po potrebi. Toda kdo in kako naj določi, kaj kdo potrebuje? Če bi bilo to sploh izvedljivo, bi bil potreben ogromen upravni aparat, ki si ga more predstavljati le oni, ki ima vsaj nekaj pojma o tem. Koliko dela da n. pr. že navadno ljudsko štetje. Na to vprašanje že

Marx sam ni vedel odgovora. Potrebe vsakega so brezkončne, a čim se jih skuša umetno omejiti, nastane tiranija.

Nemogoče je v komunistični družbi tudi vzdržati interes za delo, a od tega je pa odvisen ves uspeh in neuspeh komunizma, kajti kjer ni interesa, zastane vsak napredek in začne se propad. Sedaj vzdržuje velik del vse gospodarske delavnosti lasten interes, ki naj pa v komunistični družbi odpade. Začelo bi se splošno vagabundiranje in vsak bi hotel le lažje delo, ali bi bilo pa treba uvesti čim prej nasilna sredstva. Sicer tudi danes ni popolne svobode v izbiri poklicev, vendar ima vsak kljub vsemu odprtih precej poti, dočim pomenja komunistična družba čisto navadno suženjstvo. Danes občuti vsak le nekak moralni pritisk, v komunizmu je pa navadna komanda. To so poudarjali že davno vsi krščanski družboslovci pri kritiki marksizma in točnost te kritike se je v vsem obsegu pokazala tudi v komunistični Rusiji. Ogromna večina prebivalstva brez interesa trosi čas in sirovine. Čim uvede komunizem posebne nagrade, izgine že enakost, ki je izhodišče za vse zahteve po komunizmu. Smešno je pričakovanje, da bodo kdaj vsi ljudje z veseljem delali za skupnost ali da bo v komunistični družbi delo izgubilo značaj neprijetnosti, zlasti ker bo moralo biti v vsakem primeru prisilno. Če bo dajal komunizem vsakemu enako, bo velika večina lenuharila, če bo dajal po potrebi, bo vedno primanjkovalo proizvodov, če bo pa dajal po delu, bo komunistične enakosti hitro konec. Še danes, ko vlada le najbolj racijonalizirano gospodarstvo in je število »postopačev« razmeroma jako majhno, se prebivalstvo pri vsej pridnosti in varčnosti le skromno prebija, kako naj se v komunistični družbi, kjer delavnost in varčnost nujno izgineta, razen tega se pa obeta še skrajšani delavnik. S frazami o duhu skupnosti, disciplini, veselju do dela itd. ne bo odstranjena niti ena nepremostljiva težkoča, zlasti pa ne pri — materijalističnem človeku. Komunizem so le varljive sanje,

čim jih ljudje skušajo uresničiti, se izkaže njih neizvedljivost. To so pokazali tudi vprav nečloveški napori v Rusiji, kjer smo dobili po osemnajstih letih obupnih prizadevanj, poizkusov in žrtev namesto obljubljanega komunističnega paradiža le nasilen državni kapitalizem.

Sedanji liberalno kapitalistični družabni in gospodarski red je res krivičen in nevzdržen, zato bi ga bilo treba prav bistveno reformirati, toda marksizem vse reforme odklanja, ker hoče revolucijo. Marx je preziral pomen idej, zato ni znal nikoli vzbuditi pozitivnih ustvarjajočih sil, ki bi gradile nov družabni red, temveč je le podiral starega. Toda še v tem pogledu je bil silno enostranski in je vprav neresno pretiraval, ko je gledal prav vse torišče družabnega življenja le v nasprotju med kapitalom in proletarijatom. Marksistični cilj je komunizem in vsak se seveda upravičeno vprašuje, kakšen naj bi bil ta komunizem, kako bi izgledala podrobna ureditev komunistične družbe, za katere izvojevanje hoče mobilizirati marksizem ves proletarijat. Temelji človeške družbe so delo, rodbina in lastnina, toda marksistični komunizem hoče razdreti vse. Trga ženo od moža, starše od otrok in že samo s tem razbija družino. Sicer pa: če je človek le višja žival, zakaj bi se sploh oklepal v jarem zakona? Tudi oče, ki bi ne mogel otrokom ničesar zapustiti, bi izgubil tudi vsaj polovico interesa za delo, s čemer bi bilo smrtno zadeto proizvajanje sploh. Komunizem, kar nam priča tudi današnja Rusija, bi moral v najkrajšem času globoko razočarati široke ljudske množice. Čutile bi se prevarane, izbruhnila bi nova revolucija ali bi se pa moral vzdrževati s krvavim nasiljem, kakor vidimo to danes v Rusiji. Po pravici pravi zato naš največji slovenski družboslovec, dr. Aleš Ušeničnik: »Začetek komunizma bi bila revolucija, njegovo stanje revolucija in njegov konec revolucija.« Ali naj tako izgleda rešitev socijalnega vprašanja in ali naj za tako bodočnost človeštvo potepta in zavrže pridobitve vse svoje tisočletne preteklosti?

V kolikor marksizem sploh gradi svoje zahteve po komunizmu na nekake nravstvene zahteve, jih utemeljuje z e n a k o s t j o, oziroma z e n a k o p r a v n o s t j o vseh ljudi. To misel je prvi resno sprožil Rousseau, nadaljeval jo je Babeuf in od tedaj je neprestano na dnevnem redu vseh socijalističnih družabnih reformatorjev, ki zahtevajo za vse popolnoma enake pravice in dolžnosti. Tudi v tem pogledu je m a r k s i z e m l e n a d a l j e v a n j e l i b e r a l i z m a z njegovimi nauki o ljudskih pravicah, svobodi, enakopravnosti, neodvisnosti od Boga itd. ter se razlikujeta prav za prav samo v praktičnih končnih zaključkih. Liberalizem zahteva samo pravno enakost, a marksizem se zaveda, da je popolna enakost dosegljiva le tudi z enakostjo posesti in bremen. Kakor znano, sta e n a k o p r a v n o s t pred zakonom in pa politična enakopravnost po vseh kulturnih državah že davno splošno priznani, čeprav ju skušajo v najnovejšem času marsikje zopet izmaličiti (n. pr. fašizem, a še neprimerno bolj — sam komunizem v Rusiji). Toda komunizem poudarja zlasti popolno g o s p o d a r s k o i n s o c i j a l n o e n a k o s t, ki da je izvedljiva le z izvedbo kolektivne lastnine. Marx gre celo tako daleč, da trdi, da bo komunistično gospodarstvo polagoma samo od sebe posameznike telesno in duševno izenačilo, čeprav vemo vsi, da prihaja narobe ravno z naraščajočo kulturo vedno bolj do izraza naravna neenakost ljudi. Pri divjakih je med posamezniki razmeroma le malo neenakosti. V praksi pa ostaja tudi ta komunistična zahteva le na papirju, kajti ruski komunizem n. pr. ni posameznikov gospodarsko izenačil, temveč je prejšnje lastnike kratko in malo razlastil, izstradal, pregnal ali pa pobil in uvedel surovi razredni režim, ki je očitno z a n i k a n j e v s a k e e n a k o s t i.

Po krščanskih načelih so na splošno res vsi ljudje enaki: vsi imajo istega Stvarnika, isti življenjski smoter in zadnji cilj, isto naravo in vsi so podvrženi istemu naravnemu zakonu. Toda čim pogledamo posameznike, se nam takoj odkrije silno pestra neenakost; razne sta-

rosti, spoli ter duševne in telesne zmožnosti in nagnjenja. Teh razlik ni mogoče odpraviti ne zlepa in ne zgrda, ker so utemeljene v naravi sami, od tod pa potem nujno izvirajo različne pravice in dolžnosti. Ali naj možje negujejo otroke in krpajo nogavice, žene pa nosijo puške in kopljejo po rudnikih? Marksisti trdijo, da je razlika med možem in ženo le posledica zasužnjenja žene, a nikjer ni niti najmanjšega dokaza, da bi bilo kdaj drugače. Različni so tudi v istem spolu značaji, pridnost, zmožnosti, potrebe, zdravje itd. in iz teh razlik nujno izvirajo tudi različni družabni položaji. Ali naj ima delavec z mnogoštevilno družino enako stanovanje kot samec? Nihče ne bo trdil tega. Čim so različne potrebe, takoj izgine tudi vsaka enakost. Ta se da do neke mere izvesti le v tiraniji, a resnična in popolna enakost je sploh neizvedljiva kjerkoli in s kakršnimikoli sredstvi. Kajti vedno do konca sveta bodo učitelji in učenci, mojstri in vajenci, dočim resnična enakost izključuje celo stanove, ker so nekateri lažji, drugi težji, nekateri kvalificirani, drugi nekvalificirani. Komunistične enakosti je bilo zato tudi v Rusiji kaj hitro konec in so se oprijeli le zahteve po odpravi razredov. Engels je namreč dejal: »Resnična vsebina proletarske zahteve po enakosti je zahteva po odpravi razredov.« To izvaja Engels iz nauka o delu, o vrednosti in o nadvrednosti, toda videli smo že, da je ravno ta nauk napačen, zato se seveda iz njega tudi ne da nič izvesti. Pri preureditvi današnjega družabnega reda nikakor ne gre za to, da se odpravi neenakost, temveč je treba odpraviti bedo, kajti sreča ni odvisna od enakosti in ne od bogastva.

Po naravnem pravu, ki ga zlasti katolicizem tako glasno poudarja, ima vsak človek pravico do bitja, do žitja in s tem tudi do dela, toda s tem nikakor ni rečeno, da bi bila država (družba) dolžna skrbeti za vsakega posameznika. Njena dolžnost je le ustvarjati pogoje, da lahko vsak živi, odpravljati nezdrave razmere, ki se porajajo in preprečevati vzroke nezakriv-

ljene bede. Komunistično (in enako tudi fašistično) pojmovanje države (družbe), češ da je ta vsemogočna, je pa poganstko. Proizvajanje je le sredstvo življenja, ne pa njegov cilj. Komunizem pa hoče delavstvo dvigniti v edini stan in postaviti delo za edino merilo družabnega življenja. Po njegovih materijalističnih nazorih naj bi se vsa družba izpremenila v nekako proizvajalno gospodarsko zadrugo, v kateri naj bi se vsi »neproduktivni« stanovi (n. pr. duhovniki, umetniki i. dr.) iztrebili. S tem komunizem s silo odvrača človeka od vseh duhovnih, to je nematerijalnih dobrin, s čimer seveda ubija drugi bistveni sestavni del človeka, to je njegovo duševnost, ki je važnejša nego telesnost, čeprav jo marksistični materijalizem zanikuje.

Mnogi socijalistični znanstveniki so sami uvideli nemožnost in neizvedljivost velikega dela marksističnih sanjarij in utemeljujejo zahteve po socijalizaciji z drugačnimi razlogi kot Marx in si tudi bodočo socijalistično družbo zamišljajo v marsičem drugače. Toda tudi njih izvajanja ne vzdrže zdrave kritike in ker jih razen tega komunisti itak proglašajo za izdajalce proletarijata in marksističnega komunizma, ni naša dolžnost, da bi se bavili na tem mestu še z njimi. Res je, mnogo posameznih zahtev socijalistov vseh vrst je pravilnih in upravičenih, toda to še ni socijalizem in še manj komunizem. Ta je izvedljiv, kakor vidimo v Rusiji, le s krvavo strahovlado, a še tu se je izmaličil le v državni kapitalizem, na demokratičnih osnovah je pa sploh nemogoč. Njegovi življenjski pogoji so najstrožja centralizacija čim največjega ozemlja, na katerem vlada popoln absolutizem, a še tu povzroča, kakor smo videli, le gospodarsko anarhijo.

Zanikavanje kapitalizma še ni socijalizem in še manj komunizem. Za kar danes gre, je to, da se človek prizna kot osebnost z vsem svojim naravnim pravom in da se z njim ne bo delalo več kot z blagom, kar ravno delata oba: liberalni kapitalizem in marksistični komunizem. Tudi komunizem namreč

ne daje prav nobenega jamstva ne za enakost, ne za svobodo, ne za neizkoriščanje in ne za socijalno blaginjo. Ni res, da bi bilo vsako delo za druge že izkoriščanje, a tudi v komunistični družbi brez tega ne gre. Prišla bi pa človeška družba z dežja pod kap, kajti komunizem jemlje samostojnost še tistim, ki jo imajo, a ne more je dati onim, ki je nimajo, ne bi osvobodil proletarcev, temveč proletariziral vse in jih izročil v oblast nasilnim demagogom. Toda proletarijat ne potrebuje komunizma, temveč rešitev izpod jarma kapitalizma.

Da je prevzel ruski komunizem tudi vse gospodarske nazore marksizma, ni treba še posebe poudarjati. Leninu se je zdel sploh nesmisel ločiti v marksizmu gospodarski in modroslovni nazor ter uveljaviti enega brez drugega. Boljševizmu je cilj človeške zgodovine vera v sebi zadoščujočo družbo in zanj je odločilno le družabno gospodarsko delovanje. To ga more popolnoma in vsestransko zadovoljiti. Gospodarsko dobro organizirana družba bo rešila vsa vprašanja življenja, bo napravila konec vsem stiskam ter uresničila pravo svobodo, enakost in pravičnost. Boljševizem ne pozna posmrtnosti in nobenih čustev, ki bi stala nad čustvom skupnosti. Zanj je delo za družbo najvišje in nalaga le množitev znanja, ki služi gospodarskemu napredku. Boj za tako družabno organizacijo je nekaj nravstvenega in dobro je vse, kar služi temu boju, a v razrednem boju in v boljševiški stranki je že ogledalo bodoče družbe. Proletarijat je nositelj komunistične družbe, industrija odločilna gospodarska sila, veleobrat pa temeljna družabna oblika. Vse drugo je vredno le toliko, kolikor služi boju za te cilje. Boljševizem priznava razvoj moderne družbe, a hoče ta razvoj tako oblikovati, da bo služil le njegovim ciljem.

Slepi marksistični fanatizem ruskih boljševikov, ki je bil nujna posledica njih dijalektičnega materijalizma,

je s strastnim sovraštvom gledal na vse, ki so kakorkoli dvomili o edinozveličavnosti celotne zamisli marksističnega komunizma ter imeli lastne, čeprav socijalistične poglede na rešitev preperelega predvojnega ruskega družabnega reda. Lenin je bil tako zaverovan v marksistični komunizem, da je bil celo prepričan, da ni niti treba čakati na naraven razvoj v komunizem vodečega kapitalizma, temveč da je s politično revolucijo, v kateri bi se proletarijat polastil vse oblasti, ta razvoj mogoče celo preskočiti, na hitro roko umetno ustvariti pogoje komunizma in uvesti tega skoroda čez noč. Toda čeprav so imeli boljševiki v rokah vprav neomejeno moč in oblast, se je vendarle takoj pokazalo, kako prav so imeli krščanski in nekrščanski kritiki komunizma, ki so že par desetletij opozarjali na njegove zablode in utemeljevali njegovo neizvedljivost. Kratka štiri leta tako zvanega vojnega komunizma (1917—1921) so kratko in malo do tal uničila prav vse one panoge, ki so jih »socijalizirali«, tako da so morali nastopiti že l. 1921. svoj veliki umik (»Nep«), če niso hoteli izročiti vse države enostavnemu poginu od lakote. Toda v svoji materijalistično omejeni slepi strasti nikakor niso hoteli priznati bankrota komunistične zamisli sploh, temveč so smatrali »Nep« le za nekak oddih, da so se potem z uvedbo načrtnega gospodarstva (1928.) še s tem večjo žilavostjo in neizprosnostjo vrgli na uresničenje marksističnega komunizma. V to svrho so se poslužili ogromne propagande, krvavega nasilja, bajnih vsot denarja in vseh umskih zmožnosti, a ker nasprotuje materijalistični komunizem vsej človeški naravi in ga zato tudi dekretirati ni mogoče, so vsa ta sredstva privedla končno le v nasilni državni kapitalizem, ki je popolnoma zasužnjil narode sovjetske Rusije. O pravem podružabljenju gospodarstva v Marxovem smislu v današnji Rusiji pa sploh ne more biti govora, kajti v praksi je prišlo tam do tega, da se je vseh proizvajalnih sredstev polastila država, kakor so si zamišljali socijalizacijo že davno nekateri tako

imenovani državni ali katederski socijalisti (n. pr. Rodbertus, Jagetzov i. dr.) in ki so jih pravi marksisti le zasmehljivo prezirali.

Dolgo let so boljševiški oblastniki varali razočarani ruski proletarijat z izgovori, da so vsi neuspehi, beda in žrtve le »prehodne težave« iz kapitalističnega pekla v komunistični raj, toda te »prehodne težave« se nikakor niso hotele zmanjševati, temveč se dejansko še od leta do leta povečujejo. Boljševiki niso tekom let svojega načrtnega gospodarstva ne le uvedli zopet prav vseh kapitalističnih oblik delavskega izkoriščanja od akordnega dela do posebnih nagrad in izjemno visokih plač za specijaliste, temveč so te oblike še neizmerno poslabšali (delovne pogodbe n. pr. kratko in malo dekretirajo) in uvedli celo vrsto novih nasilnih ukrepov, ki jih niti kapitalizem ni nikoli poznal (prepovedali so n. pr. svobodno preseljevanje delavcev, naložili velike kazni na izostanek od dela, prepovedali štrajke itd.). Toda najlepše je pa n. pr. to, da imenuje Lenin Taylorjev način dela »grozoto meščanskega izkoriščanja«, a na isti strani iste svoje knjige zahteva za vsako ceno uvedbo tega načina dela tudi v sovjetski Rusiji. Prav isto je z organizacijo proizvodnje, s porazdelitvijo izdelkov in z veseljem do dela, o čemer so napisali cele gore knjig in brošur, natrpanih z blestečimi marksističnimi frazami, ki tako zelo imponirajo polizobražencem in tistim delavcem, ki jih sploh ne razumejo. Glede prve so poizkusili že sto in sto oblik, a vse se kmalu izkažejo za nemogoče in za nesposobne, o drugi pričata nepopisna beda in pomanjkanje v mestih in na kmetih, a o tretjem nam dovolj glasno govore vsa nasilna sredstva in sabotaže. Morali so do skrajnosti centralizirati vse gospodarstvo, kar poraja le nove neprilike in razočarala so tudi s takim pompom zgrajena velepodjetja, ki so jih nekoč smatrali za najzanesljivejši korak v komunizem. Skratka: uresničile so se prav vse napovedi krščanskih in drugih

nemarksističnih družboslovcev in le še v hujši meri, nego so jih ti predvidevali, dočim so se izkazale prav vse napovedi boljševiških voditeljev za čisto navadno varanje množic. Lenin je n. pr. spomladi l. 1918. napovedoval, da bodo sovjeti že v enem letu postali neodvisni od »meščanskih« knežje plačanih specijalistov, a če bi danes po petnajstih letih ti naenkrat zapustili Rusijo, se tisti trenutek sesuje vsa papirnata stavba toliko proslavljene »socijalistične proizvodnje« z vsemi s krvjo zgrajenimi »giganti« vred. Tako izgleda v resnici ta »višja« oblika socijalistične proizvodnje. Dosegli so pa eno: p r o l e t a r i z i r a l i s o v e s n a r o d. Uničili so namreč vsako svobodo še onim, ki so jo že imeli, in ustvarili so iz vsega naroda maso brezpravnih proletarcev, ki jo militaristično komandira tenka plast boljševiške birokracije. Kakšen interes naj še ima torej celo proletarec izrazito kapitalistične države na marksističnem komunizmu? Na tem prav gotovo nobenega, pač pa na resnični odstranitvi kapitalističnega izkoriščanja in na takem družabnem redu, ki bo prinesel resnično svobodo in socijalno blaginjo. To pa, kakor smo videli, marksistični komunizem ni in nikoli biti ne more.

Res je, ena velikih napak današnjega kapitalističnega gospodarstva je v tem, da je premalo smotreno, zato je vprašanje njegove rešitve v veliki meri o r g a n i z a t o r i č n o v p r a š a n j e, toda ravno izkušnje sovjetske Rusije nam zgovorno dokazujejo, da je njegova organizacija na podlagi komunističnih načel nemogoča in neuspešna in da kolektivizem ni tisti družabni red, ki bi ustrezal potrebam in koristim človeške družbe, ne glede na to, da je n. pr. ruski komunizem tudi izrazito p r o t i o b č e s t v e n, ker je skušal negovati en sam stan (delavski) na škodo vseh drugih, a je v praksi še tega vprav zasužnjil. Ravno ruski komunizem je nazorno dokazal, da bi nas prav vse težave kapitalističnega gospodarskega reda trle tudi v kolektivizmu.

c) Diktatura proletarijata.

Marksizem sicer uči, da vodi sedanji kapitalistični družabni red po zakonih dijalektičnega materijalizma sam nujno v komunizem, vendar je dolžnost proletarijata, da ta naravni razvoj še umetno in sam podpre z razrednim bojem in z osvojitvijo politične moči že v današnji državi. Marksisti so zato že od nekdaj posvečali največjo pozornost tudi političnemu uveljavljanju. Zmernejši, to so socijalisti, so upali priti do oblasti po demokratičnih potih, kajti računali so s številčno premočjo proletarijata vseh stanov, ki ga je treba le vzbuditi k razredni zavesti in zmaga bi bila dobljena, a radikalnejši marksisti, to so komunisti, nočejo čakati na tak naraven demokratičen razvoj, temveč si skušajo osvojiti politično moč tudi proti volji večine z nasilno revolucijo. Obojim je pa cilj družba, v kateri bi neomejeno vladal proletarijat ter diktiral voljo vsemu prebivalstvu, torej — diktatura proletarijata.

Glede svojega političnega programa Marx ni nič čisto jasen in nedosleden. V smislu svojega dijalektičnega materijalizma je gledal na državo le kot na tvorbo, ki je morala nujno nastati vzporedno z zasebno lastnino, kajti po njegovem mnenju je naloga sedanje države le v tem, da varuje tlačitelje proti revežem, zato bo postala z uvedbo kolektivnega gospodarstva sploh nepotrebna in jo bo nadomestila organizirana družba, ki bo podobna nekaki gospodarski zadrugi. Toda način, po kakršnem je gledal Marx na konec sedanje države v mladosti in v starosti je bil precej različen. V »Komunističnem manifestu« sta še z Engelsom trdila, da proletarci nimajo ničesar, kar naj bi zavarovali, pač pa je njih naloga, da porušijo vse zasebne varnosti in vsa zasebna zavarovanja, to je sedanjo državo. Razredni boj je v prvi vrsti političen boj. Samozavestno vprašujeta, če je mar treba še posebne globokoumnosti za umevanje dejstva, da se

z življenjskimi razmerami ljudi, z njih družabnimi odnošaji in njih družabnim stanjem menjajo tudi njih predstave, nazori in pojmi, skratka: vsa njih zavest. »Komunisti,« vzklikata na koncu, »odkrito izjavljajo, da se njihovi cilji morejo doseči le po nasilnem prevratu vsega dosedanjega družabnega reda. Naj trepečejo vladajoči razredi pred komunistično revolucijo.«

V poznejših letih je — očividno pod vtisom hudega poraza pariške komune — te svoje nazore nekoliko izpremenil. Sicer je l. 1872. na haškem kongresu zopet dejal: »V večini evropskih dežel mora biti sila vzvod naše revolucije in na silo se bomo morali nekoč sklicevati,« vendar je zaupal tudi evolucijski poti. Ker vodi kapitalizem itak sam od sebe v komunizem, bo prišla tudi diktatura proletarijata sama od sebe. Dokler pa ne napoči doba komunistične družbe, je treba delati zanjo s političnim uveljavljanjem, to je s postopnim izbojevanjem demokratizacije vsega javnega življenja. Z nastopom popolne demokracije zavlada tudi proletarijat, ker ta številčno daleč prekaša kapitalistični razred, a srednji sloji po njegovem mnenju itak kmalu izginejo. Na vlado naj bi prišel torej proletarijat vendarle po demokratični poti in z demokratičnimi sredstvi, ker bi dosegel ta cilj s pristankom večine prebivalstva. Toda ko bi zavladal, bi svojo moč tudi neomejeno izrabil ne oziraje se na druge sloje in tako uvedel — diktaturo proletarijata.

V zadnjih predvojnih desetletjih so stali marksisti vseh kulturnih narodov (razen Rusov) na drugem Marxovem stališču. Njih cilj je bila diktatura proletarijata, a do nje so hoteli priti po demokratični poti. Njih pojmovanje države je namreč slonelo na marksističnih gospodarskih nazorih in na Heglovem dijalektičnem razvoju. Marx je v svojih zrelih letih gledal na državo le kot na orodje vladajočega razreda za izkoriščanje ljudskih množic. Država mu je samo izraz

razredne moči. Toda kakor je to stanje le plod razvoja, bo z razvojem tudi prešlo in z državo vred bo ugasnilo tudi vse pravo. O nravni vrednosti države ne more biti govora, zato bo proletarijat z razrednim bojem s sedanjim družabnim redom vred razdrl tudi to in zgradil nov, komunističen družabni red, ki bo naredil konec tudi sedanjemu suženjstvu. To se zgodi po železnih razvojnih zakonih, ki jih ne more nihče premeniti. Komunistična družba bo zadnji člen v verigi tega razvoja. Izumreti mora država po marksističnem mnenju tudi zato, ker je njena naloga prav za prav le ta, da kaznuje zločince, a ker izvirajo vsi zločini le iz prestopkov proti zasebni lastnini, jih v komunistični državi sploh ne bo, torej tudi ne zločincev in država bo tako nepotrebna. Seveda je to le eden izmed mnogih marksističnih hokus-pokusov, kajti premnogo zločinov izvira tudi iz poželjivosti, maščevanja itd., a če bo vzgajala komunistična družba brez vere, jih bo še več. Sicer je pa lahko tudi v komunistični družbi vse polno prestopkov proti lastnini, čeprav je državna in v Rusiji n. pr. dan za dnem vidimo, da se prav tako na debelo krade, kot v kapitalistični družbi in da ondotna komunistična družba zaradi teh prestopkov proti lastnini celo na debelo strelja, ne samo zapira.

Kakor smo že ponovno dejali, ni Marx nikjer podrobnejše očrtal ureditve te bodoče komunistične družbe, toda popolnoma jasno je, da je mislil tudi na ugasnitev dosedanjega narodnega občestva, kajti ves ta razvoj je izrazito mednaroden, kakor je mednaroden tudi kapitalizem. Proletarec sploh ne pozna domovine, temveč le človeštvo. Prva stopnja v tem razvoju bo demokratična republika, s čimer bo prišla država prvič v prid vsemu prebivalstvu. Ta bo prevedla vsa proizvajalna sredstva v last družbe, s tem bo pa tudi izčrpala svojo upravičenost do nadaljnjega obstoja in bo ugasnila. Da se pa to čim prej doseže, mora dobiti delavstvo državo

v svoje roke in izbojevati diktaturo proletarijata, ki bo predzadnja stopnja do podružabljenja proizvajalnih sredstev. Pripravila bo namreč le prostor za komunistično družbo, ki bo potem sama vodila vse gospodarsko in kulturno življenje. Marx je tudi prepričan, da bo potem komunizem hitro vse ljudi telesno in duševno izenačil, nakar bo nastopila zlata doba sreče, blagostanja, miru, zadovoljstva in še vseh drugih dobrot, skratka: nebesa na zemlji! Tako postane torej šele proletarijat resničen odrešenik človeštva, a trajni obstoj tega komunističnega raja bo zajamčila skupna komunistična vzgoja mladine.

V splošnem se je s temi Marxovimi nazori popolnoma strinjal tudi Engels, dočim je gledal tretji socijalistični evangelist, F. Lassalle, na državo s precej prijaznejšimi očmi. Ta ni suh materijalist, kakor prva dva, temveč gleda zmisel zgodovine v odrešitvi človeštva po proletarijatu, ne pa le v gospodarstvu. Po njegovih nazorih ima država jako velike in trajne naloge, zato ne more razpasti, temveč je le potrebno, da se popolnoma demokratizira.

To sta glavni dve smeri v predvojnem socijalističnem pojmovanju države. Med strogimi marksisti je prevladal seveda Marx-Engelsov nazor, dočim so se nagibali tisti, ki so uvideli nevzdržnost marksizma, na Lassalleovo stran. Samo po sebi je razumevno, da so se za prvega izrekli tudi povojni komunisti z ruskimi boljševiki na čelu. Šli so celo še dalje in zahtevajo takojšnjo nadomestitev države s komunistično družbo po nasilni revoluciji, čeprav si tudi ti o taki družbi niso prav nič na jasnem, kajti v praksi niso uvedli komunistične družbe, temveč državni kapitalizem, ki je vsaj tako krut kakor zasebni.

Iz spisov komunističnih pisateljev, ki so po velikem delu Judje, o bodoči komunistični družbi, žari neka preroška sila, ki je lastna Judom in njih vročemu narodnemu hrepenenju po Odrešeniku. Opirajo se zlasti na nemško idealistično filozofijo (Kant, Fichte,

Hegel i. dr.). Fichte je n. pr. izrečno trdil, da pride človek do popolnega izraza le v državi (družbi) in le ona mora urejevati tudi vse medsebojne odnošaje ljudi. Trdil je pa, da je današnja država le prehodna oblika k »razumski državi«, ki bo zadnja, dovršena oblika človeške družbe. Tem nazorom je dal še trdnejšo obliko Hegel. Po njegovih naukih je država ognjišče in žarišče svobode, nravnosti in razuma. Država je pozemski pojav Boga in zato sama sebi namen, a popolno včlenjenje vanjo je najvišji smoter posameznika, ki more priti le v njej do veljave. Tem poganskim nazorom, ki tvorijo še danes modroslovno podlago fašizmom in raznim nestrpnim nacijonalizmom, je dal potem Feuerbach materijalistični pravec. Kar je bil Heglu absolutni duh, to je Feuerbachu človek kot ena izmed živalskih vrst in ta je vir razuma, nravnosti in prava, ki dobe svoj popolni izraz v državi.

Taki nauki so prevladovali ob nastopu Marxa in ta jih je le dalje razvijal tako, da je zamenjal Heglov duh in Feuerbachovo človeško vrsto z naravnimi gospodarskimi zakoni, vse skupaj pa trdno veže nazor o nujni potrebi podružabljenja človeka; češ da je to pogoj za uresničenje najvišje svobode, razuma in človečanstva. Razlika med obema je le ta, da marksizmu ni gonilna sila duh, temveč gospodarsko življenje kot mehanična nravna zakonitost in da je vzel namesto države človeško družbo. Podrobneje je razpredal potem te misli Engels in nanj so se do zadnjega časa opirali tudi vsi drugi marksisti, razen Leninovih boljševikov, kakor bomo še videli. Kautsky n. pr. izrečno pravi: »Kar mi hočemo, je preureditev države v sebi zadoščujočo gospodarsko zadrugo« in tudi priznava, da bo taka ureditev družbe nezdružljiva s popolno svobodo dela, toda izgovarja se s tem, da je to svobodo prav za prav uničil že kapitalizem. Res je, pravi Kautsky, da danes delavec lahko menja delodajalca, a v socijalistični družbi ga ne bo mogel, vendar je ta svoboda le navidezna, ker vladajo končno vendarle v bistvu povsod iste razmere. Torej je delavec

odvisen danes od kapitalista, jutri bo pa od družbe. Nesvoboda v socijalistični družbi bo pa vendarle temelj za najvišjo svobodo, ki jo je človeštvo doslej sploh zmoglo, kajti šele v socijalistični družbi se bo zmanjšal delovni čas na par ur dnevno, s čimer se bo tudi delavcu odprla vsa možnost, da si prisvoji najvišjo izobrazbo in vse, po čemer hrepeni človeška narava. Pogoj resnične svobode namreč ni svoboda dela, temveč osvobojenje od dela in to je dosegljivo le v socijalistični družbi. V bistvu gospodarski boj proletarijata pa nujno potrebuje političnih pravic, zato mora delavstvo stremeti, da si osvoji politično moč in izbojuje — demokratično republiko.

Marxovi nazori o državi so izraz dvojne narave, ki je živela v njem. Na eni strani je bil suh in mrzel učenjak, na drugi strani pa demonski revolucijonar. Prva Marxova narava je bližja nemškemu značaju, zato so tudi nemški marksisti, ki so bili vsaj do zadnje dobe v Evropi vodilni, sprejeli in dalje razpredali tiste Marxove nauke o državi, ki so vodili do demokratične republike kot bližnjega cilja, dočim so se navduševali zlasti Rusi za Marxa revolucijonarja in borca za navidezno svobodo. Vsi Leninovi spisi nam kažejo, da je iskal v Marxu predvsem tistih mest, ki bi podpirala tudi njegov revolucijonarni nagon. Leninizem je torej izraz tega marksizma, ki je pa v marsičem potvorjen, zaradi česar je tudi boljševiška revolucija nekaka zmes zagrizenosti v marksizem in azijatskega barbarstva.

Edino čustvo, ki ga je bil Lenin zmožen, je bilo neskončno zaničevanje in sovraštvo do vsega, kar je razumeval pod pojmom »meščansko«, zato je tudi dejal, da je že sama misel na kakršnegakoli Boga nepopisna podlost. Veroval je le v revolucijo kot praktičen in konkreten čin v znamenju čistega marksizma, toda do skrajnosti poenostavljenega. V mnogih pogledih je bil vprav značilen plod ruske zgodovine in brezverskega (materijalističnega) ruskega izobraženstva. Po svojih načelih je bil fanatičen

marksist, po svojem značaju pa terorist, kakršnih najdemo toliko v ruski zgodovini zadnjega stoletja. Njegovi idejni predhodniki so bili zlasti Tkačov, Nečajev in Bakunin, ki tudi niso prav zaupali ljudstvu in so si predstavljali revolucijo kot nasilje nad ljudstvom, ki ga je pa treba vendarle nahujskati. Bili so odločni nasprotniki demokracije, kajti hoteli so revolucijo od zgoraj in so bili pripravljeni v potrebi pomoriti milijone (zlasti Nečajev).

Ta mešanica marksizma in terorizma se pojavlja v Leninu neprestano, zaradi česar je prihajal zlasti pri razvijanju svojega političnega programa jako pogosto v očitno navzkrižje z marksizmom in ga je naravnost potvarjal. Tako je n. pr. čisto nemarksistično, če je v svojih razpravah od l. 1907. dalje neštetokrat govoril o proletarijatu in o revnih kmetih kot o dveh ločenih in posebnih razredih. Marx je preziral kmeta in kmetiško življenje (v »Komun. manifestu« ga imenuje idiotsko), toda Lenin je čutil, da bi bila v Rusiji revolucija neizvedljiva brez podpore kmetov, zato je že l. 1905. nastopil za sporazum med delavci in kmeti za skupen boj proti carizmu. Že tedaj je pa poudaril, da je »smešno govoriti o enakosti teženj proletarijata in kmetov v neki demokratski diktaturi«. Ko bi kmetje spravili delavstvo na vlado, bi jih to zopet pognalo, kajti izrečno naglaša v istem spisu (»Dve taktiki«): »Potem mora vsekakor nastopiti socijalistična diktatura proletarijata.«

Prav očitno se pa kaže nasprotstvo med marksizmom in leninizmom v pojmovanju revolucije sploh. Engels prav nedvoumno trdi (v svojem spisu »Der Ursprung der Familie«), da bo država sama od sebe odmrla po nastopu komunistične družbe, do katere pride nujno po zakonih zgodovinskega materijalizma. Slično trdi tudi Marx proti koncu svojega »Kapitala«, dočim govori Lenin izrečno in ponovno o nasilnem uničenju države, češ da je to cilj, ki so si ga postavili socijalisti. Tako Marx kakor tudi Engels go-

vorita povsod, da je izprememba sedanjih socijalnih odnošajev pogoj za politično revolucijo, dočim je Lenin zastopal načelo, da je treba z nasilno politično revolucijo umetno izvesti tudi izpremembo socijalnih odnošajev. Marx in Engels sta trdila, da mora kapitalizem najprej izpremeniti veliko večino prebivalstva v proletarijat, nato bo pa ta večina prevzela oblast po čisto pravilni demokratični poti in bo izvedla prehod iz kapitalistične države v komunistično družbo. In to prehodno dobo nazivata »revolucijonarno diktaturo proletarijata«. Lenin je pobral le Marxov izraz, kajti to kar on naziva diktaturo, je le nasilna vlada neznatne manjšine proletarijata. Tudi je revolucija po Marx-Engelsovem pojmovanju dolgotrajna družabna preosnova, dočim je za Leninove boljševike dejansko samo ono nasilje, ki mislijo, da ga imajo pravico vršiti ne le nad meščanstvom, temveč tudi »nad delavstvom, ki ga je kapitalizem globoko izkvaril«, kakor pravi temu v svojem najvažnejšem političnem spisu »Država in revolucija«. Dočim trdi Marx, da tvori kapitalizem s svojim razvojem zaveden proletarijat, pa vidi Lenin v delavstvu izkvarjeno maso, ki jo more šele diktatura »avantgarde proletarijata« (t. j. boljševiška stranka) poboljšati in usposobiti za komunizem.

Tudi posveča Engels (v knjigi »H. E. Dührings Umwälzung der Wissenschaft«) kar cela tri poglavja nasilju in ga odločno pobija, češ da nikoli ni moglo igrati kake velike zgodovinske vloge. Nasilje brez potrebne dozorelosti družabnih odnošajev, ostaja samo nasilje, ako so pa ti družabni odnošaji že zreli za novi družabni red, pravi Engels, potem igra nasilje pač jako skromno vlogo. Opisujoč položaj delavstva na Angleškem celo pravi, da bo tem bolj ginilo surovo ogorčenje delavstva proti meščanstvu, čim bolj bodo med delavstvo prodrle socijalistične ideje. V tem pogledu je Lenin naravnost potvarjal Marx-Engelsove nauke. Opozarjajoč na pariško komuno, sta ta dva dejala, da je ona dokazala, da delavstvo ne more kratko in

malo prevzeti meščanskega državnega aparata, a Lenin je razlagal to v tem zmislu, da je treba popolnoma razdejati vse, kar količkaj spominja na meščansko ureditev države. Iz tega je tudi izvajal zahtevo po popolnem zatrtju vsake demokracije, čeprav je zlasti Engels opozarjal na to, da je zakonita akcija važnejša in uspešnejša nego nasilna. Lenin pa demagoško slepomiši z besedami, češ da nikjer ne obstoji »demokracija sploh, temveč samo meščanska demokracija«, zaradi česar je treba z državo vred uničiti demokracijo. Še večja hinavščina je pa Leninova trditev (v spisu »Država in revolucija«), da pomenja demokracija podreditev manjšine večini, a ker je cilj komunistov odpraviti sploh vsako nasilje nad ljudmi, mora izginiti tudi demokracija. Zato je pa uvedel potem krvavo strahovlado peščice propalic nad milijoni, ki jo je nazval diktaturo proletarijata in »demokracijo revežev«. Zoprno je bilo Leninovi naravi že samo govorjenje o demokraciji, ki ga je nazival prazno čenčanje. »Prirejanje zborovanj, to je ravno prava in pristna demokracija delavcev... a ta demokratizem je treba združiti z brezpogojno pokorščino volji poedine osebe, voditelja sovjeta.« Tako je razlagal Lenin svojo »višjo obliko demokracije«. Ali nima delavstvo danes v vsaki najbolj nazadnjaški kapitalistični državi vsaj toliko svobode kot mu jo pa obljublja tu Lenin v — komunističnem raju?

Marksizem je napačen in nesprejemljiv kot modroslovni in kot gospodarski program, dočim bi vsaj proti njegovim političnim nazorom ne bilo pripomniti ničesar še posebnega, ker so zgolj naravni zaključki prvih dveh, zato je pa leninizem še politični program marksizma tako izpačil, da se ježijo človeku lasje, ko proučuje njegovo strahotno demagogijo. Svojo krvavo strahovlado opravičuje Lenin s potrebo, da se zatre meščanstvo, toda boljševizem se ni boril le proti meščanstvu kot razredu, temveč je bil in je še danes krvavi rabelj milijonov posameznikov. Meščanstvo je

namreč ona skupina ljudi, ki drži v svoji lasti proizvajalna sredstva. Ko se mu ta sredstva odvzamejo, kar je ruski boljševizem takoj storil, potem ta skupina ni več meščanstvo, temveč le množica beračev, ki mora gledati, kje si zasluži skorjo kruha, da ne pogine od lakote. Toda zverinski naravi Lenina in njegovih sotrudnikov je ta berač še vedno meščan, ki ga je treba prega⸗njati prav do smrti, še več: celo nedolžne otroke teh beračev. To bije naravnost v obraz jasnim Marxovim naukom, ki se v začetku svojega »Kapitala« izrečno zavaruje proti osebnemu obtoževanju kapitalistov. »Po mojem pojmovanju«, pravi Marx, »je razvoj gospodarske družbe naraven proces in osebe tu ne morejo biti odgovorne za položaje, čijih posledice so one.« Še odločneje se izjavlja Engels, rekoč: »Niti enemu komunistu ne sme priti na um, da bi se maščeval nad posamezniki ali sploh, da veruje, da bi mogli posamezniki iz meščanstva v danih prilikah ravnati drugače nego ravnajo.« »Kajti ne sme se pozabiti,« pravi Engels, »da je komunizem stvar človečanstva,« ki ga ne smemo ponižati na ulogo — rablja, kar je danes v Rusiji v najvišji meri.

Lenin in boljševiki sploh radi poudarjajo, da pravzaprav le nadaljujejo delo nekdanje pariške komune. Že v prvih svojih govorih po povratku v domovino (n. pr. dne 27. aprila in 7. maja l. 1917) je slikal pariško komuno kot svoj vzor in zahteval ureditev Rusije po tedanjem pariškem vzgledu. Tudi vseruski izvršilni odbor sovjetov je dne 29. aprila l. 1918. sprejel sklep, v katerem izjavlja, da stoji načelno na principih pariške komune, a da je le začasno prisiljen do nekaterih kompromisov. Čeprav so že tedaj neusmiljeno morili in pobijali, so sovjeti vendarle že v tej resoluciji še posebe poudarjali, da je pogoj diktature neusmiljeno zatiranje vseh, ki niso brezpogojno z njimi, a da je dosedanji režim še mnogo premehak. Sklicevanje na pariško komuno je zato zavestna laž. Že volitve v komuno so se vršile svobodno in demokra-

tično, v njej so sodelovale štiri izrazito nasprotne si stranke (četrtina poslancev je bila iz konservativnega meščanstva), proglasili so popolno osebno svobodo in svobodo vesti, dela, združevanja in tiska, dotaknili se niso ne kapitalov Narodne banke in ne zasebnega imetja in celo imetje onih nasprotnih ji posameznikov, ki so pobegnili, so skrbno inventarizirali ter prepustili sodišču, da jim celo določi višino odškodnine. Glede na to Marx po pravici hvali umerjenost komune pri ustvarjanju socijalističnih zahtev in gleda v njej resnično demokratično ustanovo. Tu se boljševizem s svojim uničenjem prav vseh osebnih, političnih, gospodarskih in kulturnih svoboščin pač ne more proglašati za dediča komune, prav tako pa seveda tudi ne z razdivjanjem vseh anarhističnih nagonov drhali, ki je ob revoluciji od številnih boljševiških gesel najbolj razumela: ni se treba več vojskovati in ne priznavati nobenih obveznosti, treba samo pograbiti in odnesti, karkoli more kdo doseči. V svojem govoru z dne 7. maja l. 1917. je Lenin izrečno dejal, govoreč o svojih političnih ciljih: »Taka oblast je diktatura, to se pravi, ona se ne ozira na zakon in ne na formalno voljo večine, temveč neposredno na silo. Sila je orodje moči!«

Popolnoma pravilno je zato označil jeseni l. 1917. stari voditelj ruskih socijalistov, Plehanov, boljševike, češ da »tvori propaganda boljševiške drhali neko strašno mešanico utopičnih idealistov, norcev, zločincev vseh vrst, izdajalcev in anarhističnih izzivačev«. Tudi Zinovjev, dolgoletni Leninov prijatelj in sodelavec, priznava, da je vezal Lenin moderne marksiste in nekdanje anarhistične teroriste Bakuninovega rodu. Bakunin je učil, da se revolucija lahko dela povsod in v vseh okoliščinah, uporabiti je pa treba zanjo tisti element, ki ga ne veže nobena stvar na življenje, cvet proletarijata, pod katerim razumeva Bakunin tisto drhal, ki je brez vsake civilizacije, ki nosi v svojih težnjah in strasteh klice bodočnosti in ki sta jo Marx ter Engels nazivala »Lumpenproletariat«. In na

ta »cvet proletarijata« se je oprl tudi Lenin, ko je izvedel revolucijo, dočim je v sovjetih organizirano delavstvo preziral. Dokaz temu je že samo dejstvo, da je vprizoril svoj državni udar tik pred sestankom sovjetskega kongresa.

Sovjeti so se rodili v revoluciji l. 1905. Lenin jim je bil nasproten, dočim so bili drugi voditelji prepričani, da se bo delavstvo ogrelo za revolucijo le, če bo res tesno sodelovalo pri njenem vodstvu. Samo na ta način je bilo moči, spričo izredne razcepljenosti revolucijonarnega gibanja v celo vrsto strank in strančic, doseči neko nadstrankarsko enotnost. Končno je tudi samo ta ustanova, ki je bila zamišljena kot začasna, mogla nekoliko nadomestiti popolno pomanjkanje vsake organizacije brezobličnih delavskih množic. Lenin je bil nasproten sovjetski organizaciji l. 1905. in l. 1917., ker je v njenem nadstrankarstvu gledal nevarnost za svojo stranko. Trdil je, da bodo povzročali samo zmedo in ko so prišli l. 1917. še pod popolen vpliv menjševikov, je sklenil izvesti revolucijo brez njih sodelovanja in je iskal zato predvsem naslona na »maso«, to je na drhal. Seveda ji ni pripisoval zmožnosti, da bi si dajala sama smer. Že l. 1902. je n. pr. v brošuri »Kaj je storiti?« trdil, da mora stranka voditi maso in ne obratno ter je ostro nastopil proti svobodi mnenja in kritike v stranki. Vodstvo je vedno lastil za izobraženstvo, a masa naj bi tvorila le pripрego. Isto nezaupanje je gojil tudi proti strokovnim organizacijam, kajti te so zgolj delavske ustanove v korist delavstva, dočim je prisvajal Lenin zastopstvo delavstva zgolj svoji stranki, češ da so delavske vrste preveč pomešane z malomeščanstvom. Zato je Lenin n. pr. tudi najostreje nastopil proti tistim radikalnim komunistom v Nemčiji, ki so zahtevali, da mora preiti diktatura iz rok stranke neposredno v roke organiziranega delavstva. Pod besedo diktatura proletarijata je namreč Lenin vedno razumeval le diktaturo svoje boljševiške stranke, ki jo je proglašal za neko

proletarsko plemstvo. To je kratko in malo proglasil za »najnaprednejši del proletarijata«, ki ima zato izključno pravico odločati v boljševiški državi, čeprav predstavlja komaj neznaten drobec prebivalstva. Ko se je pojavilo potem proti koncu dobe vojnega komunizma med delavstvom še enkrat močno gibanje (voditelj Šlijapnikov), ki je šlo za tem, da bi prišlo res delavstvo, združeno v strokovnih in zadružnih organizacijah, do odločilne besede v državi, ga je Lenin hitro razpršil s surovo silo, kajti slutil je, da bi pomenilo to konec njegove strankarske diktature nad proletarijatom. Leninovo mišljenje je bilo prav tako protiljudsko in protidemokratično, kakor mišljenje carističnih mogotcev, saj je ob revoluciji sam dejal: »Če je po revoluciji l. 1905. lahko upravljalo Rusijo 150.000 veleposestnikov, zakaj bi je sedaj ne moglo 240.000 boljševikov.« Proglasil je, da je boljševiški režim v korist proletarijata ter revežev in konec besedi! Zato je tudi dolžnost sovjetov in strokovnih organizacij, da služijo izključno le v stranki združenemu oboroženemu »proletarijatu«.

Potrebno je zato strogo razlikovati med sovjeti leta 1905. in 1917. ter med sovjeti po uvedbi boljševiške diktature. Dočim so bili tedaj resna politična središča in l. 1917. edina resnična oblast, na katerih je slonela vsa peza revolucije, se je pa začel že na jesen l. 1917. spričo nečuvene boljševiške demagogije iz njih beg vseh resnih in vestnih elementov, a po boljševiškem udaru so postali sovjeti le še karikatura nekdanjih sovjetov. Lenin jih je sovražil in je še v septembru l. 1917. pisaril iz svojega varnega skrivališča na Finskem prijateljem v Petrograd, naj vendar že razženo to drhal in vzamejo oblast v roke. Hotel je dobiti s pomočjo prave pocestne drhali oblast v roke in postaviti sovjete pred dovršeno dejstvo. Ko se mu je to posrečilo, pa sovjetov ni več razganjal, temveč jih spretno uporabil za svrhe svoje stranke, da je s tem hlinil neposredno zvezo režima z delavstvom.

Slepil je množice, da ustvarja meščanska parlamentarna demokracija prepad med ljudstvom in državo, toda v resnici velja to ravno za boljševiške sovjete, kajti med podeželskim volivcem in ustavno zakonodajno oblastjo je še cela vrsta drugih posredovalcev (okrajni, okrožni i. dr. sovjeti), ne glede na to, da sta v boljševiškem sistemu zakonodajna in izvršilna oblast tesno spojeni, kar bije v obraz vsaki demokraciji in da tvori edino resnično in neomejeno oblast v komunistični Rusiji le 5—10 poklicnih revolucijonarjev. Da bi sovjeti ne mogli niti ganiti proti volji teh rdečih diktatorjev, so postavljeni na prav vsa količkaj važna mesta zanesljivi strankini pandurji, če pa ne zadostuje ta, pa priskoči na pomoč še najzanesljivejše in najmočnejše boljševiško sredstvo, to je — strašna Čeka oziroma GPU s svojimi krvoločnimi rablji.

Pravi značaj ruske vladavine je danes oligarhija, kar priznava Lenin v spisu »Radikalizem« tudi sam, dočim jo na zunaj demagoško nazivljejo diktaturo proletarijata, čeprav je že sam ta pojem nezmiseln, kakor pravi Kaustky. Proletarijat tvori nekaj milijonov delavcev in kmetov in kot sloj nikakor ne more biti nosivec neke izredne moči in oblasti. Diktatura je namreč samovolja, ki jo more vršiti samo majhen krog enako mislečih ljudi, brez posebnih pravil, še laže pa en sam. Čim je krog večji ali gre celo kar za cel sloj, pa morajo biti tu neka pravila in uredbe, ki te ljudi medseboj vežejo in tu že ne more biti več govora o samovolji. Vladavina v današnji Rusiji je res diktatura, torej samovolja, toda ne proletarijata, temveč neznatne peščice posameznikov, »brez katerih se ne more nič skleniti in ne izvesti v katerikoli državni ustanovi ruske republike«, kakor pravi Lenin sam. Vse Leninovo zapostavljanje pravih delavskih organizacij (strokov. organizacij in sovjetov) jasno kaže, da on tudi pravemu proletarijatu ni zaupal, zato je l. 1920 tudi odločno odklonil predlog Trockega, da bi

postale strokovne organizacije državna ustanova, pač se pa pri njem jasno opaža neka bolestna vera in obožavanje — podivjane pocestne drhali. Lenin in njegovi najožji somišljeniki so fanatično verovali, da je s to mogoče ustvarjati velika dela v korist človečanstva. Ta bolestna in fanatična vera naliči Lenina zelo nekaterim junakom iz romanov Dostojevskega, zlasti Raskolnikovu v »Zločinu in kazni«. Ta je na podlagi nekih zmešanih znanstvenih načel mislil, da ima pravico ubiti in oropati ženo, katere denar ne služi ničemur. Tudi Lenin je bil globoko prepričan, da opravičujejo njegova zmešana načela o človeški družbi vse tiste strahote, ki jih je nagrmadil na Rusijo. Marksistični komunizem je zaradi svojega materijalističnega pojmovanja človeka in življenja že sam na sebi odvraten, a v stiku z nekulturno in zagonetno rusko maso je podivjal in se poazijatil, zato tudi ni čudno, če iščejo boljševiki ravno v Aziji svojo bodočnost.

Glavni vzrok, da Lenin marksizma ni razlagal demokratično, temveč kot strogo birokratično centralističen sistem, je bil ta, ker se je vedno bal, da bo zašlo delavstvo v reformistične vode. Da to prepreči, je ustvaril v Rusiji nasilno hierarhično diktaturo tenke plasti svojih slepih privržencev, a masa mu je bila le sredstvo. Ker je bil bolestno zaverovan v končni cilj, ki ga je genialno poenostavil, je bil prepričan, da bo boljševizem že našel tudi pravo obliko (za žrtve se pri tem ni brigal), samo če se mu posreči dati disciplinirano organizacijo, v kateri bo vsak član prav tako slepo veroval v cilj. Zahteval je totalnost, zato je izvedel tudi že sam ponovna »čiščenja« stranke. V tem pogledu ima boljševiški komunizem jako mnogo skupnega z verstvom, ki se je v ruskih množicah vedno tako močno izživljalo. V slepem fanatizmu za njegovo poenostavljeno idejo in v nestrpni zahtevi po totalnosti je iskati tudi razloge za teroristične strahote, ki so bistveni spremljevalec

boljševiškega komunizma. Najnazornejše je označil ta teror čekist Lacis, rekoč: »V preiskovalnem gradivu ne iščite dokazov za to, če se je obtoženec pregrešil z dejanjem ali z besedo proti sovjetski oblasti. Bistveno je, kateremu razredu pripada, kakšnega rodu je, izobrazbe in poklica. Ta vprašanja odločajo o usodi obtoženca. V tem tiči zmisel in bistvo rdečega terorja.« Iz vsega tega si končno moremo tudi vsaj nekoliko razlagati strašno pojmovanje prava v ruski proletarski diktaturi. Krivda »buržuja» je že v tem, da je »buržuj«. Za kar dobi proletarec tri mesece zapora, za to »buržuja« ustrele, kajti proletarec more še vedno izpregledati in se poboljšati, buržuj ne. Po njih načelih smrt tudi ni kazen za obsojenca, temveč le »likvidacija« škodljivega človeka, čeprav je brez osebne krivde. Kazni sploh ni: za proletarca je vzgoja, za buržuja likvidacija. Taka je graditev nove komunistične družbe v diktaturi proletarijata, kjer je pa tvoril proletarijat s služinčadjo vred pred revolucijo le 6.5% vsega prebivalstva (v Nemčiji pa n. pr. l. 1907. celih 57.2%).

V Rusiji, ki v njej ni bilo pravih razredov in razrednih bojev v modernem pomenu besede, je bila zmaga komunizma po načelih Marxovega zgodovinskega materijalizma za dogledno bodočnost brez upa, zato je tam tudi prevladovala politično revolucijonarna misel z nihilistično anarhističnim obeležjem. Ob 80% kmetov in analfabetov je mogla obdržati vlado le strogo disciplinirana stranka z uporabo vseh demagoških gesel in skrajnega terorja. Predvsem ji pa daje notranjo moč fanatična vera v idejo, kakršna se je mogla poroditi le v deželi s tako religijoznim značajem vse narodne miselnosti, a kjer je ostala cerkev na socijalnem polju čisto brezplodna. V vsem narodu živi izredno močna vera v neko višje človečansko in odrešilno poslanstvo »svete Rusije«, ki se prepleta z revolucijonarnostjo, a v izobraženstvu samem je že od nekdaj tlela fanatična vera, da mora oživotvoriti ideje, ki jih je po svoje pre-

bavljene prinašalo iz Evrope. Marksizem za ruske boljševike zato ni le politično socijalen program, temveč verstvo, ne samo neka teorija in metoda, temveč razodetje, ki stoji izven vsake kritike. Zato je treba izločiti tudi prav vse, kar ne soglaša z njih političnim in gospodarskim programom. Le tako je mogoče razumeti tudi boljševiško uničenje vse svobode, kulture in tradicije. Edino polje, kjer priznava in celo zahteva popolno svobodo, je — spolno življenje.

Lenin je fanatično veroval v marksizem in njegovo edinozveličavnost, vendar je bil to predvsem mož revolucijonarnega dejanja, ki je strupeno sovražil golo frazarjenje. Ni se zadovoljil s samim razpravljanjem o načelih, temveč jih je hotel za vsako ceno tudi izvesti, a v to svrho se je moral najprej polastiti državne oblasti. Le v tem okviru je bil pripravljen prilagoditi dejanskim potrebam tudi svojo taktiko. V tem pogledu je nekako združeval prednosti revolucijonarnih teoretikov in praktikov, zato je tudi zmagal. Komunistična diktatura proletarijata, kakor jo je razlagal on in ki so jo predvojni zapadnoevropski marksisti zamenjali z demokracijo, to je bil njegov cilj, kateremu je podrejeval in tudi prilagajal vse drugo.

Mnogi ruski marksisti so mislili že v revoluciji l. 1905/06 na to, da bi izsilili v Rusiji socijalizem proti volji ogromne večine prebivalstva, kajti oni so vedno odklanjali počasen naravni razvoj, kakršnega je predvideval Marx. Vedeli so pa, da je to izvedljivo le z vojaško disciplinirano stranko in s terorjem, zato ni odklanjal Lenin demokratizma le kot vladne oblike, temveč je tudi v stranki sami skrbno pazil na to, da ni nikoli utonila v masi. V tem pogledu je bil Leninov boljševizem vedno izrazito protimarksističen. Parlamentarizem je cenil kvečjemu kot nekako pripravo za diktaturo proletarijata, a zakonitost svojih zapadnoevropskih sodrugov je proglašal za strahopetnost in odpad od pravega socija-

lizma. Bil je veren pristaš Blanquija in svojih nihilističnih prednikov, zato je smešil vse ozire na zakonitost, nravnost in miroljubnost. Po njegovem nazoru ne vodi iz »monopolnega kapitalizma«, kakor je nazival stanje predvojnega kapitalističnega gospodarskega razvoja, nobena neposredna pot v socijalizem in tudi ni potrebno izgubljati časa ter čakati šele na dozoritev kapitalizma. Treba je izrabiti vsako priliko, ki se kje pojavi in udariti, kajti večina narodov niti do kapitalističnega gospodarstva še ni dospela. Veroval je, da je mogoče razvoj tudi umetno pospešiti ter ga takoj umetno usmeriti v komunizem ter tako tudi umetno pripraviti svetovno revolucijo. Že sam obstoj diktature proletarijata v kaki državi bi bil za svetovni proletarijat ogromna pridobitev.

Tako je praktični Lenin zanikal Marxa-teoretika. Marksizem uči, da bo v komunistični družbi država umrla kot nasilno sredstvo vladajočega razreda in da se bo družba uredila brez sile in pritiska. Tudi Leninu je bil to zadnji cilj in je gledal v terorju le neizbežno prehodno sredstvo, ki se je pa kmalu razvilo v trajno. Že v prejšnjem poglavju smo videli, da je komunizem neizvedljiv in da je nesmisel, zato je popolnoma razumevno, da se je pri praktičnem izsiljevanju komunizma nasilstvo moralo le stopnjevati in se je polagoma moralo izpremeniti v pravi politični sistem. Prepad med komunistično teorijo in prakso postaja nujno vedno globlji in teorija je privedla do prakse, ki zanikuje lastne cilje. Komunistična družba brez nasilja se je izkazala za varljive sanje, zato bo morala pasti tudi teorija kot nevzdržna in ostala bo sama praksa, to je — gola, surova in prostaška despotija. Danes se ta v Rusiji še nekoliko zakriva s silnimi gospodarskimi napori in poskusi, toda kmalu mora priti čas, ko se ne bo mogla več skrivati za varljive obljube in tedaj bo morala priklicati proti sebi tudi vse one sile, ki se jih

poslužuje danes sama. Danes se opravičuje z gospodarskimi cilji, a kaj potem? Tedaj se bo jasno pokazalo, da nudi komunizem namesto kruha — kamenje, izkazal se bo za to, kar podtika veri, to je za varljiv — o p i j.

Vsaka revolucija ima svoje pogoje in vzroke. V ruski revoluciji se družijo zgodovina, mladost, zločinstvo in fanatizem. Že Tkačev je dejal, da bi bilo za revolucijo najboljše, če bi izginili vsi nad pet in dvajset let stari ljudje. Tudi boljševiki so se popolnoma naslonili na mladino, ki je vedno revolucijonarna in si svesta zmage. Ker ima mladina dovolj časa, se tudi ne boji r a z d e j a n j a, ki je bil L e n i n o v p r v i c i l j. Kakor večina vseh revolucij, je tudi ruska izpustila najprej zločince vseh vrst iz ječ. Boljševizem se je uradno izrekel za zločin kot sredstvo politike, zato so prišli tudi v boljševiški revoluciji zločinci do največje veljave. Vodil je pa rusko revolucijo fanatizem poklicnih revolucijonarjev, ki so v polni meri pokazali vso svojo umetnost. Lenin je bil o b s e d e n o d s v o j e i d e j e, zato je hotel i z k o p a t i k o m u n i z e m z a v s a k o c e n o i z t a l. Čez noč je socijaliziral vse in hotel s povodnijo dekretov ustvariti novega človeka, novo družbo in nov družabni red. Hotel je ustvarjati, toda on in vsi navedeni sotvorci revolucije so rodili le n e i z m e r n o r a z d e j a n je ter počeli vse mogoče blaznosti in grozote. Še pred svojim povratkom iz Švice je že pisal o nujni potrebi, da r a z b i j e p r o l e t a r i j a t n a j p r e j v e s d o t e d a n j i d r ž a v n i s t r o j, češ da ga proletarijat sploh ne potrebuje, temveč le neposredno moč oboroženega delavstva. Obljubljali so komunistični raj, rodili so kaos, lakoto, divjaštvo. »Sveta Rusija« je doživela vesoljni potop, kakršnih človeška zgodovina ne pomni. Vse, kar ni bilo obsedenega od te splošne omotičnosti, se je zatekalo tedaj v cerkev pred Križanega. Najdlje se je upiral k m e t, naslonjen na grudo in na križ, toda diktatura proletarijata mu je iztrgala oboje, bistrejše misleče kmete pa pod pretvezo, da so kulaki,

kratko in malo pobila ter tako zlomila vso duhovno silo še tega zadnjega činitelja, istočasno je pa z armado in s svojimi mladinskimi organizacijami vzgojila močan upravni aparat, tako da je diktatura za enkrat trdno v njegovih rokah. Milijonske množice vzdržuje za enkrat pri stalni napetosti z ogromnimi tehničnimi čudesi (Dnjepostroj!), ki pa ostajajo deloma brez pravega proizvajalnega zmisla, a silne reforme povzročajo le prepogosto — glad. Vsepovsod mešanica idealizma in fanatizma, genialnosti in znorelosti, napredka in barbarizma, mrzlega računanja in sanjarstva, Evrope in Azije. Rusija še ni dotrpela, še več, v to temo menda pada vsa Evropa.

Ne gre le za to, če se boljševizmu posreči ali ne posreči njegov komunistični gospodarski poskus, temveč gre za ves njegov značaj kot novega verstva, ki naj izpolni zmisel življenja. Če pogledamo današnje kapitalistično gospodarstvo, ga je s tega vidika komaj mogoče pobijati, toda če bi bilo današnje stanje dobro, bi do boljševizma sploh ne bilo prišlo. Kajti boljševiški komunizem je le otrok današnjega brezbožnega kapitalizma. Tudi ga ne moremo presojati z zgodovinsko dušeslovnega vidika, kajti potem bi morali reči, da odgovarja le ruski zaostalosti in azijatizmu. Njegova moč tiči v njegovih socijalnih in političnih obetih in njegova ranljiva točka je predvsem dejstvo, da vodi do popolnoma drugih posledic kot jih je pa obljubljal. Marksistični komunizem je trdil, da je svoboda v kapitalistični družbi le navidezna, a sam je v Rusiji zgrajen na teror, za katerega ni nobenih moralnih meja, razen strankarskih koristi. Dvig političnega in gospodarskega življenja v odločujočo življenjsko silo je privedel do uničenja vsega človečanskega v človeku. Toda gola sila in teror pa rodita le moralno korupcijo in hinavščino, ki sta najmanj primerni za očiščenje današnje družbe. Boljševiška despotija je mnogo okrutnejša nego

so bile vse dosedanje, kajti ona obseže človeka v celoti in ne zahteva samo običajne pokorščine. Vsemu, kar drugače misli ali čuti, odreka sploh pravico do obstoja, vse, kar se ne ujema z njo, hoče zatreti z ognjem in mečem: vera mora izginiti, znanost mora prihajati do zaključkov, ki prijajo materijalizmu itd. Duhovni teror boljševizma postaja tem neznosnejši, ker postajata tudi vsak dan očitnejša njegova zgrešenost in neresničnost. Njegova politična in duševna tiranija vodita v poneumnevanje in poživinjenje vse družbe. Vprav neverjetna je že danes nevednost ruske mladine o svetu in o življenju. Toda danes uči boljševizem ruske mase šele komaj brati in pisati, a kaj bo jutri, kajti od golih gospodarskih obljub človek ne more živeti. Danes zakriva boljševizem revščino in praznino svojih ciljev še z zanosom boja, ki pač more nekaj časa varati nekulturne množice, toda trajno ne prenaša noben narod terorja brezpravne strankarske države. Tudi z obeti za bodočnost boljševizem ne bo mogel trajno slepiti, kajti neresničnost komunističnih teorij je vsak dan očitnejša. Za enkrat jim pač služi popolna odrezanost države od vsega kulturnega sveta in gorostasne laži o tem zunanjem svetu, a tudi to orožje se bo kmalu skrhalo. Sama tehnika ne more trajno zadovoljevati niti najfanatičnejšega materijalista. Danes voditelji sami morda še vedno verujejo v svoje sanjarije, a kaj bo jutri. Možen je povratek v barbarizem, toda prej ali slej bo moral bruhniti na dan zopet človek. Spolna anarhija ne more trajati večno, kajti kaj pomaga vse zakonito varstvo otrok, če pa alimentov ni mogoče iztirjati. Tudi nacijonalni boji z odstranitvijo razredov niso prenehali, kar je marksizem s tako gotovostjo napovedoval. Čeprav se spričo gospodarsko-socijalne revolucije trenutno ne čujejo še v vsej svoji ostrini, se vedno ti poprej večajo nego zmanjšujejo.

Vse družabne in gospodarske preuredbe ne morejo izpremeniti človeka

samega in njegove duše. Boljševizem se tolaži s tem, da se pojavljajo trenja in nedostatki v vsakem družabnem redu, toda ravno marksistični komunizem je za trdno obljubljal, da jih bo odstranil, in sicer samo on. Trdil je, da ima samo on recept za popolno srečo že na tem svetu, toda njegovo zdravilo se je izkazalo za gol — opij. Nečloveški značaj boljševizma tiči ravno v tem, da namenoma noče videti in poznati človeške narave, kakršna v resnici je, temveč jo hoče za vsako ceno izpremeniti. To nujno vodi v surovo tiranijo. Učinkovitost komunistične propagande pa je na drugi strani v tem, da se lahko sklicuje na resnične grehe in napake današnjega družabnega reda. V tem pogledu ima v mnogem prav, zato ga tudi ne moremo pobijati s stališča današnjega družabnega reda, temveč ga smatramo lahko za nekako sodišče današnje meščanske družbe in za usodno odkritje njenih grehov, ki smo jih le predolgo zakrivali in trpeli. Boljševizem trdi, da gre predvsem za gospodarstvo in za politiko in gotovo je tu silno gnilega. V tem pogledu obeta dati boljševizem življenju novo smer in nov zmisel, zato privablja, spretno izrabljajoč vse težave današnjega človeštva, k sebi vse ponižane in razžaljene, ki pričakujejo od njega rešitev.

Francoska revolucija nikoli ni zmagala v obliki, kakršno so si zamišljali njeni voditelji, vendar je mogočno oblikovala vse 19. stoletje. Tudi marksistični komunizem je nesprejemljiv za človeštvo, zlasti pa še za kristjane, vendar ne bo do temelja preobrazil vse zaostale Rusije, temveč bo gotovo močno vplivalna vso svetovno zgodovino. Boljševiško načrtno gospodarstvo bo morda kljub vsem svojim oviram in napakam povzročilo, da gospodarsko zaostala Rusija dohiti ostalo Evropo, vendar s tem še ne bo ovrženo dejstvo, da je načrtno gospodarstvo v resnici le državni kapitalizem v rokah majhne skupine voditeljev in tudi še ne dokazuje, da je izvedljiv tudi v gospodarsko

naprednih državah. Njegova sila je v tem, da prinaša nekaj novega, kar bi utegnilo morda omiliti dosedanje krize. Za zaostalo Rusijo je bil marksizem s svojim načrtnim gospodarstvom novo verstvo, za kulturno Evropo pa more biti le eden izmed mnogih politično socijalnih nazorov, kakor je še nešteto drugih. Res je, da bo tem učinkovitejši, čim večja bo gospodarska kriza kapitalistične družbe; čim večja politična in gospodarska zmeda bo vladala v Evropi, tem plodnejša bodo tla tudi zanj, zato bi moral biti boljševizem vest današnjega kulturnega človeštva in oblastnikov, prst božji in resno svarilo vsem, ki kršijo božje zakone. Kajti če bi tega kršenja ne bilo, bi tudi boljševizem ne pomenjal take resne nevarnosti.

»Neomejena, nad vsako postavo stoječa, v pravem pomenu besede edinole na nasilju slonečа moč, to je naša diktatura...«, pravi Lenin v svojem spisu »Država in revolucija«. Odkrite in točne, a strašne besede so to. In kar je izpovedal tu Lenin za diktaturo marksističnega komunizma, velja v bistvu za vse diktature, pa naj se potem odevajo v socijalne ali nacijonalistične plašče. Človeška osebnost, oropana dostojanstva, s katero jo je bil odel Stvarnik, je postala zgolj orodje v rokah nasilnih posameznikov, manjšin ali pa tudi večin. Do tega zaključka je nujno moralo priti vsako modroslovje, ki je zgradilo svoj nauk namesto na božjo avtoriteto na narodne strasti ali na materijalizem, ki oba slonita prav za prav le na strašnem načelu pravice močnejšega. Res je, da sedanja oblika parlamentarne demokracije, nastala iz mnogo enostavnejših razmer, ne zadostuje več zapletenim potrebam moderne družbe in da se je marsikje izmaličila, toda demokratično načelo, ki pomenja vladanje v popolnem soglasju z vladanimi, se ne more in se ne bo preživelo nikoli, ker je ta zahteva ena izmed najosnovnejših zahtev človeške narave. Tudi je res, da so se v povojnem duhovnem bankrotu

brezbožnih kulturnih, gospodarskih, političnih in socijalnih nazorov marsikje našli posamezniki in tudi večje ali manjše skupine, ki so se s pomočjo oboroženih tolp polastile oblasti in so našle tudi večji ali manjši odmev v družbi, ki je obupala nad lastnimi moralnimi silami. Namesto spoštovanja človeške osebnosti smo doživljali in še vedno doživljamo od strani koristolovske izobražene in neizobražene drhali lizunsko povzdigovanje tiranstva, kakor v najbolj temnih časih človeške zgodovine, toda že bridke izkušnje teh kratkih let so do golega razkrinkale sleparstvo proletarskih in nacijonalističnih diktatur. To je tudi umevno, kajti nobena teh diktatur nima nobene višje nravstvene osnove, temveč slone le na zanikujoči kritiki današnjega družabnega reda, ki je pa le nujen plod vseh brezbožnih modroslovij prošlih rodov.

Beg iz nravstvenih osnov nujno vodi v diktaturo, ki je pa trajno nevzdržna.

Ena izmed bistvenih značilnosti moderne dobe je, da propada spoštovanje pred človeško osebnostjo in pred naravnimi pravicami, ki so dane človeku od samega Stvarnika. Kako tenkočutno je bilo kulturno človeštvo še pred nekaj desetletji, a kam pada danes, v dobi diktatur! Puška in bomba, koncentracijska taborišča in vešala so njih simboli, uspehi pa brezpravnost, glad in moritve celih slojev in narodov. Razumljivo: kolektivističnim režimom vseh barv ni človek nič. Kdor stoji pokonci, ga je treba poteptati in kdor misli po svoje, zasluži smrt. Ali naj se človek res vrne v to novodobno poganstvo? Ali naj pade človeštvo res na raven uniformiranih in kasarniranih čred, ki jih peha trda pest diktatorjev vseh barv in pokolenj proti neznani usodi? V tretji knjigi kraljev beremo: »Ker so zapustili Gospoda svojega Boga... in so hodili za tujimi bogovi ter so jih molili ter častili, zategavoljo je Gospod nad nje pripravil vse to gorje — — —«.

3. Kje sta rešitev in resnica?

»Jaz sem pot in resnica in življenje.«
Jan. 14, 6.

»Če boste v mojem nauku vztrajali...
...spoznali boste resnico in resnica
vas bo osvobodila.« Jan. 8, 31—32.

Današnji liberalno kapitalistični družabni red je nevzdržen, marksistično komunistični pa nemogoč, oziroma vodi v najnižje barbarstvo. Vsak izmed njiju ima po nekaj dobrega, toda oba vodita v pogubno skrajnost. Individualizem, na katerem sloni liberalni kapitalizem, dobro poudarja pravice osebnosti, a jih zelo pretirava, komunizem pa pravilno naglaša, da je človek socijalno bitje, a zmotno zanikuje, da je obenem tudi oseba. Kaj tedaj? Odgovor lahko posnamemo že iz navedenega: skladna združitev prednosti in izločitev zmot obeh ter vrnitev vsega življenja na večno veljavne božje nravne zakone, kakršne je zapisal sam Bog že v človeško dušo in kakršne imamo oblikovane tudi v evangeliju.

Kadarkoli in kjerkoli so človeštvo, oziroma posamezni njegovi deli sledili božjim zakonom in evangeliju, vedno in povsod sta vladala tam tudi blagostanje in zadovoljstvo, kolikor sta seveda na tem svetu sploh dosegljiva. Res je, da so človeštvo, zlasti pa še vladajoči posamezniki in stanovi vedno radi uhajali na stranpota ter pogosto rajši ustrezali svoji sebičnosti nego zakonom pravičnosti in ljubezni, toda Cerkev kot vrhovna varhinja in učiteljica božjih postav ni prenehala navajati narodov in stanov na ta pota. Ni tu prostor za to, da bi zasledovali izvrševanje tega njenega poslanstva tekom dveh tisočletij, zato se dotaknimo le dejstev, kako je gledala na ureditev človeške družbe v zadnjem stoletju, ko se je pojavilo moderno socijalno vprašanje v vsej svoji perečnosti.

Kakor smo povedali že spredaj, se je liberalni kapitalizem razmahnil zlasti v prvi polovici preteklega sto-

letja. Na eni strani je upropastil na tisoče in tisoče dotlej samostojnih obrtnikov, a na drugi strani je te, njihove žene in njihove otroke zasužnjil svojim strojem ter jih neumisljeno izkoriščal. Temu početju so se začeli po raznih deželah takoj upirati mnogi katoliški učenjaki, duhovniki in človekoljubi. Med njimi je postal najbolj znan mogunški škof V. E. pl. Ketteler (1811—1877), ki je izdal že l. 1864. svoje znano delo »Delavsko vprašanje in krščanstvo«, v naslednjih letih pa še več drugih. Tako je postal oče »krščanskega socijalizma«, kakor so tedaj nazivali zahtevo po ureditvi moderne človeške družbe na krščanskih načelih. Ni se pa neustrašeno boril za pravice delavcev in revežev samo s peresom, temveč tudi v politiki, kjer je dal sploh prvi pobudo za obširno zakonito varstvo delavcev. Kettelerjevo delo je v Nemčiji vneto nadaljeval kanonik dr. Monfang, na Francoskem in v Belgiji grof de Mun ter de La-Tour-du-Pin, v Švici škof Mermillod, na Angleškem kardinal Manning, v Italiji Toniolo, v Avstriji pa zlasti K. pl. Vogelsang (1818—1890), ki je zasnoval v drugi polovici preteklega stoletja pozneje tako močno krščansko socijalno gibanje in pri katerem je najprej črpal svoje ideje tudi naš dr. J. E. Krek.

Pa tudi Cerkev sama ni molče gledala, kam vodi liberalni kapitalizem človeštvo in kako zavaja na drugi strani brezbožni socijalizem kapitalistične žrtve na prav tako zgrešena pota. Čim je zasedel prestol sv. Petra veliki papež Leon XIII., takoj je izdal (28. decembra l. 1878.) okrožnico »Quod apostolici muneris«, v kateri je opozoril ves krščanski svet na veliko nevarnost socijalizma in na veliki pomen krščanskih idej v socijalnem vprašanju. Neprimerno važnejša je pa še znamenita okrožnica »Rerum novarum« z dne 15. maja l. 1891., v kateri pravi papež sam: »Moj namen je bil izboljšati bedno stanje delavskih slojev, da bi bilo vredno kulturnih narodov. Vodnici pri tem pa morata biti pravičnost in ljubezen, ki ju je prineslo krščanstvo. Zavzel sem se pri državah za pravdo delavskega ljud-

stva, da ne bi bilo, ki je tako veliko in tako koristno, zapuščeno in brez obrambe izročeno pridobitnemu sloju, ki ga tako sebično izrablja. Poravnati sem hotel žalostni razdor, ki zija v moderni družbi. Kakor mračen oblak se vale na človeško družbo razburkane ljudske strasti in ječe se ji bliža vihar, grozeč z razdejanjem...«

Ta zgodovinska okrožnica je obrnila pozornost vsega krščanskega sveta na socijalno vprašanje in po vseh krščanskih državah sveta so se začela gibanja, ki so skušala v zmislu njenih načel in navodil sodelovati pri reševanju socijalnega vprašanja in so nedvomno dosegla z neštetimi socijalnimi zakoni že ogromne uspehe v prid delovnemu ljudstvu vseh stanov. Okrožnica sama ima dva dela. V prvem, kritičnem delu obravnava in zavrača materijalistični socijalizem, v drugem delu pa očrtava stališče Cerkve nasproti perečim socijalnim vprašanjem. Dr. Krek navaja v svojem »Socijalizmu« njeno vsebino takole:

»Uvod. — Nova doba je nastopila v socijalnem oziru. Nove iznajdbe, novi obrti so ustvarili novo razmerje med delavci in delodajalci. Prejšnje medsebojno življenje je ponehalo, razpadle so stare krščanske organizacije. Na eni strani je zavladala silna pohlepnost, požrešno oderuštvo, na drugi strani so pa nastale nevarne, za vse pripravljene delavske zveze. Bogastvo se kopiči v rokah maloštevilnih ljudi, revščina vlada pri večini. Hud boj se bije.

I. Kritični del. — Socijalisti hočejo odstraniti nezdrave razmere s komunizmom. Ta je pa neprimeren, ker škoduje delavcem samim: delavec dela zato, da zasluži, zaslužek je njegova lastnina. Svobodno jo sme uživati po svoji volji. Komunizem mu pa ravno v tej najvažnejši stvari jemlje svobodo. Krivičen je, ker dela lastnikom neupravičeno silo in ne pozna državnih pravic in dolžnosti; država namreč nima pravice prepovedati zasebne lasti, marveč jo mora braniti. Končno pa nasprotuje komunizem tudi človeški naravi:

a) Človek ima um, da misli tudi na nenavzoče stvari in na bodočnost. To ga tudi sili, da skrbi za bodočnost; z zasebno lastjo se pa ravno preskrbuje v tem oziru.

b) Človeške potrebe so stalne; zato morajo biti tudi pripomočki stalni. Stalnost mu pa daje v tem zmislu samo zasebna last.

c) Človek je starejši nego država, njegovo naravno pravo do zasebne lasti je prvotnejše nego državno.

č) Zemlja je najbolj potrebna, da si človek ohrani življenje. Obdelovanje zemlje je pa samo tedaj urejeno, če je zemljišče v zasebni lasti. Poljedelec vtiskuje zemlji, ki jo obdeluje, pečat svoje osebnosti. Zato je njegova. Ropar je, kdor mu jo skuša vzeti.

d) Človek ima pravico, da si ustanovi družino. Oče se nadaljuje v svojih otrokih. Skrbeti mora za njih prihodnjost. To je le mogoče, če vlada zasebna last.

e) Komunizem ubija red in mir, nasprotuje napredku in uvaja najhujšo sužnjost.

Komunizem je torej napačen. Zasebno lastninsko pravo mora ostati sveto.

II. Pozitivni del. — Kdo naj deluje v socijalnem oziru? Da se srečno konča socijalni boj, je treba, da sodelujejo Cerkev, država, delodajalci in delavci. Popolna enakost vseh ljudi se sicer ne da doseči, ker je razlika med njimi utemeljena že v naravi, ker življenje zahteva raznih opravil in vsled tega tudi različnih stanov, in ker so mnogovrstne težave pri delu in v življenju sploh neozdravljiva kazen za greh. Vendar pa razdor med bogatini in reveži, med delodajalci in delavci ni nepremostljiv. Kakor so v telesu v lepi skladnosti združeni razni udje, tako morajo biti tudi v družbi, ker drug drugega potrebujejo. Narava sili k slogi in ne na boj!

1. Cerkev je prvi socijalni činitelj, ki zajemlje iz evangelija nauke in z njimi vzgaja ume in volje:

a) po načelu krščanske pravičnosti dela slogo med raznimi stanovi. Delodajalce uči, da delavci niso sužnji, da se mora pri njih spoštovati človeško, zlasti pa

krščansko dostojanstvo, da se vsled tega ne smejo človeške moči zlorabljati in izkoriščati za dobiček. Delavcem se mora dati čas in priložnost, da utegnejo opravljati svoje verske dolžnosti; ozirati se mora pri njih na spol in na starost, da se jim ne nalagajo dela, ki so jim neprimerna in škodljiva. Dati se jim mora poštena plača in priznavati se jim mora pravica do združevanja. Delavce pa uči cerkev, da morajo držati sklenjeno pogodbo, da ne smejo svojim gospodarjem škodovati ne na osebi in ne na imetju, da ne smejo rabiti uporne sile in se ne družiti v slabih društvih.

b) Cerkev uči in veleva ljubezen med ljudmi. Pravo vrednost bogastva razkriva z ozirom na večnost. Čim več ima kdo, tem večja odgovornost ga čaka pred Bogom. Lastninsko pravico omejuje krščanska ljubezen. Po pravičnosti so stvari razdeljene v zasebni lasti, po ljubezni so vse skupne. Reveže tolaži, da revščina ni sramotna, pač pa častna in zaslužna po Zveličarjevem vzgledu. Z naukom, da so vsi ljudje bratje in sestre med seboj, ustvarja pravo, notranjo slogo med njimi.

c) Cerkev ima najboljše pripomočke in je lepo urejena za socijalno delovanje. Njen človeškobožji organizem najkrasnejše kaže, kako naj se urede človeške družbe. Zgodovina spričuje, da je svojo socijalno nalogo vedno izvrševala. Ves svet je prerodila. Ni čuda, saj je Kristus, ki jo je ustanovil, začetek in konec vsemu dobremu.

č) Cerkev je sicer ustanovljena za večno zveličanje človeškega rodu; toda pri tem skrbi tudi za časno blagostanje. Mnogo njenih naprav je v službi revežev. Svojo neizčrpno moč zajemlje iz Jezusovega srca.

2. Država mora po svojem bistvu skrbeti za splošni blagor. Če je prav urejena, ji ni treba novih potov za rešitev socijalnega vprašanja. V taki državi vlada poštenje, družinsko življenje je urejeno, vera in pravičnost se spoštujeta, javnih bremen je malo in pravično so razdeljena, poljedelstvo, obrt, vera in umetnost se razcvitajo. Prav uravnana država mora skrbeti za vse po

načelu delilne pravičnosti. Vsi sodelujejo za splošni blagor, torej naj se ga vsak tudi udeležuje. Po tisti vrsti mora skrbeti za posamezne stanove, po kateri sodelujejo za skupni namen. Prvi so tisti, ki vodijo državo. Takoj za njimi so pa delavski stanovi, ki z delom svojih rok ustvarjajo imetje v državi. Vsled tega se mora država po zahtevah delilne pravičnosti že v drugi vrsti ozirati nanje. Svobodo mora braniti; če bi pa imelo kaj škodovati splošni koristi, mora poseči vmes. Njena dolžnost je, da nastopi ob uporih, stavkah, kadar se omaje rodbinsko življenje, kadar sta vera ali nravnost v nevarnosti, kadar delodajalci krivično postopajo z delavci in žalijo njihovo človeško in krščansko dostojanstvo. Splošno mora država bolj skrbeti za reveže, nego za bogatine. Rod bogatinov, ki je ograjen s svojimi trdnjavami, potrebuje manj javnega varstva: nesrečno ljudstvo, nima nobenih svojih moči za svoje varstvo, je pa najbolj navezano na državno oporo.

V sedanjih razmerah mora država izvrševati v socijalnem oziru zlasti te-le stvari:

a) zasebno lastninsko pravo mora braniti in ovirati zapeljivo agitacijo v tem oziru;

b) glede na stavke in upore mora pred vsem skušati odstraniti njih vzroke;

c) delavce mora braniti, kadar jim preti kaka nevarnost na duši in na telesu. Ne sme se izgovarjati, da je delavska pogodba svobodna. Nobena pogodba ne velja, če se v nji kaj sklene, kar je proti dolžnostim do Boga ali do samega sebe. Glede na dušo morajo imeti delavci priložnost, da izvršujejo svoje verski dolžnosti. Zlasti jim mora biti zagotovljen nedeljski in praznični počitek. Glede na telo se mora držati država načela, da nasprotuje pravičnosti in človekoljubju, če se nalaga komu toliko dela, da prekmalu opešata duh in telo. Doba za delo mora biti po razmerah tako določena, da ima delavec dovolj počitka, da se mu vrnejo izrabljene moči. Ustanoviti se morajo zakoni za varstvo otrok in žen, ki so manj pripravne za obrtno delo in po

naravi določene bolj za domača opravila. Zahtevati se morajo naprave, ki varujejo delavcem zdravje in življenje. Država mora tudi skrbeti, da se delavcem pri plači ne godi nobena krivica. Plača se meri po delu, ki je osebno in potrebno. Tolika mora biti, da preredi delavca z ženo in otroki in mu da priložnost, da si še kaj prihrani za starost.

č) Splošno mora težiti država, da zmanjša prepad med reveži in bogatini. Gospodarske razmere morajo biti take, da dajejo vsakemu priložnost, da si pridobi kaj stalne lasti, zlasti kaj svojega zemljišča. S tem se zemlji poveča plodnost, pomnoži se veselje do dela in ljubezen do domovine.

3. Delavci in delodajalci. Najlepše je, če delavci in delodajalci v skupnih zvezah socijalno delujejo in sklepajo o svojih zadevah. Taki odbori, v katerih sta obe stranki, najlažje podpirajo medsebojno vzajemnost. Pečajo naj se z vprašanji o delavskem varstvu, o plači, skrbe naj za pomoč v revščini, bolezni, onemoglosti in podpirajo naj vzgojo delavskih otrok.

Dobre so pa tudi zveze, v katerih se družijo samo delavci. Potrebne so; delavci imajo pravico, da se vežejo v njih. Prevevati jih pa mora pravi krščanski duh in zato naj pri njih radi sodelujejo duhovniki pod nadzorstvom svojih škofov. Skrbe naj za krščansko omiko svojih članov; iz njihove srede naj se ustanavljajo razsodišča o delavskih sporih in goje razni podporni in gospodarski nameni. Zgodovina priča, da so taka društva res uspešna in silno koristna. Nasprotno so pa škodljiva in pogubna brezverska ali celo protiverska delavska društva, ki rode le vedno večje razpore. Proti njim je torej treba krščanskih društev. Vse katoličane čakajo potemtakem važne socijalne naloge.«

Ta znamenita okrožnica vrhovnega poglavarja Cerkve je na mah razpršila vse nejasnosti in spore, ki so vladali dotlej med katoličani glede socijalnega vprašanja ter jih je združila v strnjeno bojno vrsto za boljši in pravičnejši družabni red, nego ga je pa izoblikoval

liberalni kapitalizem. Umevno je, da je napel svetovni kapitalizem, združen v raznih liberalnih političnih strankah, framazonskih ložah, trustih itd. ter zastopan po nepregledni množici svojih časnikov, obupen boj proti »klerikalizmu«. Poskušal je zlepa in zgrda, trosil zmede med duhovščino in spletkaril celo pri vrhovnem vodstvu Cerkve, hujskal vlade, narode in stanove ter preganjal ročne in duševne delavce, da bi zatrl to gibanje, toda Cerkev, zavedajoča se svojega božjega poslanstva, ni odnehala. Dne 18. januarja l. 1901. je izdal veliki socijalni papež še svojo tretjo okrožnico, »G r a v e s d e c o m m u n i«, v kateri je razbistril nekatera nesporazumljenja, poudaril potrebo edinosti in dolžnost vseh, da skuša vsak v svojem področju pomagati delovnemu ljudstvu, češ da je stvar jako nujna.

Vpliv teh papeževih okrožnic je bil m o g o č e n po vseh katoliških in deloma tudi po nekaterih protestantovskih deželah. Povsod so se osnovale politične, kulturne, strokovne, gospodarske in socijalne organizacije, temelječe na njih načelih in dosegale so tudi jako lepe uspehe. Na Slovensko so zanesli to gibanje zlasti A. Kalan, dr. I. Žitnik in d r. J. E. K r e k. Ni pa seveda ostalo le pri organizacijah, temveč so vstali pri vseh katoliških narodih tudi znameniti učenjaki, ki so posvečali vse svoje duševne zmožnosti razglabljanju socijalnega vprašanja. Posebno so zasloveli jezuitje V. Cathrein, H. Pesch, Mayer, dominikanec Weiss, prof. dr. Scheicher, dr. Eberle, princ Lichtenstein, de Mun, Segur-Lemoignon, Antoine, Toniolo, Liberatore, Taparelli, Stöckl, Biederlack in drugi (po vojni pa zlasti še Schwer, Tönnies, Vierkandt, Troeltsch i. dr.), na Slovenskem so se udejstvovali na tem polju zlasti dr. Pavlica, dr. Krek in dr. Al. Ušeničnik (po vojni pa še dr. A. Gosar, dr. Ang. Tominec, dr. J. Jeraj, dr. Aleksič, dr. Ahčin i. dr.)

Svetovna v o j n a seveda ni izredno globoko vplivala le na ves človeški družabni red, temveč tudi na njegovo presojanje. Veliko obubožanje, ki ga je povzročila vojna

zlasti pri širokih plasteh premaganih, a tudi nekaterih zmagovitih držav ter osredotočena premoč kapitala sta še bolj poostrila socijalna nasprotstva, a strašna gospodarska kriza, ki je nastopila zlasti v zadnjih letih, je gospodarsko vprav upropastila cele stanove. V socijalnem življenju se je pojavilo več novih, oziroma vsaj ostrejše izraženih starih činiteljev, ki so iznova postavili socijalno vprašanje v ospredje vseh drugih. Pojavila se je skoro neskončna vrsta raznih smeri in nazorov, kako rešiti to pereče vprašanje in niti v katoliških vrstah ni bilo več tistega enotnega gledanja niti na vprašanje samo, a še manj na njegovo rešitev. Celo nekateri odlični katoliški družboslovci, oziroma gospodarski pisatelji (n. pr. Orel, Heller, Kral, Lugmayer, Hohoff i. dr.) so začeli zastopati naziranja, ki niso bila več prav v skladu z nauki Cerkve, a med krščanskim delavstvom so se uveljavljale struje, ki so krenile z glasilom »Das neue Volk«, (pri nas struja okrog listov »Ogenj«, »Beseda« in deloma tudi »Delavska pravica«). Glede na vse to je izdal sedanji papež P i j XI. dne 15. m a j a l. 1931. ob slovesnem praznovanju štiridesetletnice znamenite Leonove okrožnice na ves krščanski svet novo okrožnico »Q u a d r a g e s i m o a n n o« (»Ob štiridesetletnici«). Papež sam pravi, da je namen njegove okrožnice, da »obnovimo spomin na vse dobrote, ki so tako obilno potekle iz te okrožnice (namreč »Rerum novarum«) za vso katoliško Cerkev in vse človeštvo, obranimo nauk velikega učitelja v socijalnih in gospodarskih vprašanjih nekaterih pomislekov in nekatera poglavja obširneje pojasnimo, presodimo naposled današnje gospodarstvo in kaj je s socijalizmom ter razkrijemo korenino sedanje socijalne zmede, obenem pa pokažemo edino pot rešilne obnove, namreč obnovo krščanskih nravi« (§ 15).

Ni namen tega dela o komunizmu razpravljati obširnejše in podrobneje tudi o katoliškem stališču nasproti tako zapletenemu in tako perečemu socijalnemu vprašanju. Toda ker nudita obe znameniti papeški okrožnici ravno n a č e l n o o g r o d j e za razmotrivanje in reše-

vanje tega vprašanja, naj očrtamo na kratko še vsebino »Quadragesimo anno«.

Okrožnica obsega tri dele. V prvem riše pomen okrožnice »Rerum novarum« za socijalni razvoj zadnjih 40 let. V drugem delu papež kot vrhovni učitelj Cerkve pojasnjuje in rešuje nekatera med katoličani samimi preporna vprašanja o lastnini, o delu in kapitalu, o mezdah in drugo. Potem pa nasproti gospodarski anarhiji z razrednim bojem kaže na stanovski gospodarski red, osnovan na krščanskem organskem pojmovanju družbe. V tretjem delu riše usodno sedanje stanje kapitalističnega gospodarstva, izpremembe socijalizma v zadnjih desetletjih, potem pa sklepa, da socijalne obnove ne bo brez nravne obnove. Zavladati bosta morali v vsej družbi socijalna pravičnost in socijalna ljubezen.

I. O dobrotah okrožnice »Rerum novarum«. — Najprej pravi papež, se moramo presrčno zahvaliti Bogu za trajne dobrote, ki jih je prinesla okrožnica »Rerum novarum«:

1. Cerkev, ki zajema tudi svoje socijalne nauke iz evangelijev, se je s papežem in škofi trudila, da oživotvori v človeški družbi načela navedene okrožnice »v obrambo ubogih in slabotnih«. Pod vodstvom Cerkve je nastala katoliška socijalna znanost, vršili so se socijalni shodi in tečaji, ki so zanesli njena načela vsepovsod, tako da so postala polagoma skupna last človeštva ter je prišlo nekaj njenih zahtev celo v mirovne pogodbe. Niso se pa Leonova načela samo znanstveno obravnavala, temveč mnoga tudi v življenju izvajala in se je tako delavski sloj jako dvignil. Pri tem ima veliko zaslugo ravno duhovščina, ki se je temu delu tako vneto posvetila in snovala dobrodelne ustanove ter vzajemno podporna društva delavcev, obrtnikov, kmetov i. dr.

2. Državi je Leon pogumno povedal, da nje naloga ni le čuvati pravni red, temveč skrbeti tudi za občo blaginjo. Zahteval je, da se »vsem državljanom in družinam pusti pravična svoboda, seveda tako, da se čuva skupna blaginja«, a prav posebno se mora pa ozirati še na

slabotne in uboge. Res je, da so nekatere države storile nekaj za delavce že pred Leonovo okrožnico, toda poslej so začele z mnogo večjo pozornostjo skrbeti za socijalno politiko. V tem pogledu imajo še prav posebne zasluge mnogi odlični katoliški politiki. Iz vsega tega neutrudnega dela je nastala posebna nova pravna stroka, ki »krepko brani svete pravice delavcev«.

3. Delodajalce in delavce je opozoril Leon na veliki pomen organizacij. Prvim je povedal, da ne smejo odrekati delavcem združevalne pravice, te je pa poučil, kako je treba te organizacije ustanavljati in voditi. Pri njih so pridno sodelovali duhovniki in katoliški lajiki ter se »odkritosrčno prizadevali za sodelovanje z drugimi socijalnimi sloji za krščansko obnovo vsega socijalnega življenja... Leonovi okrožnici gre torej zahvala, da so se delavske organizacije povsod tako razcvetele«. Toda načelo o naravni družni pravici v zmislu okrožnice je prodrlo tudi med druge stanove, zlasti med kmete in druge srednje stanove, le žal, da premalo tudi med delodajalce in industrijce.

Leon je zajemal iz evangelija svoje nauke, »ki so zmožni tisti usodni, človeško družbo v notranjščini razdevajoči razdor, če ne takoj končati, pa vsaj zelo ublažiti«. Njegova okrožnica je postala zato »Magna Charta«, ki se »mora nanjo kot na temelj opirati vsa krščanska socijalna dejavnost«. Ker so se pa pojavili neki dvomi, kako je treba umeti nekatere Leonove stavke in ker so poleg tega nove časovne zahteve in izpremenjene razmere pokazale potrebo, da se Leonovi nauki natančneje uporabijo in da se jim tudi to in ono doda, naj stori to ta okrožnica.

II. Cerkev o socijalnih in gospodarskih vprašanjih. O teh govoriti in soditi ima Cerkev pravico in dolžnost, kolikor se namreč nanašajo na nravnost in njen pravec, ker je naloga Cerkve, da nravni zakon objavlja in razlaga. Zato je tudi socijalni red podvržen vrhovni sodbi Cerkve. Gospodarski in nravni red namreč nista med seboj

ločena. Nravni zakon nam veleva, da iščemo v vsem svojem ravnanju vrhovni in zadnji smoter, v vsakem posameznem področju pa tiste posebne smotre, ki jih je postavil Bog in da potem te ubiramo v skladje ter podrejamo vrhovnemu smotru.

1. Lastninsko pravico je že Leon krepko branil in dokazoval, da bi bila nje odprava delavcem v pogubo. Zato mnogi klevetajo papeža in Cerkev, da držita z bogatinci zoper proletarce. Toda po krivici. Lastnina ima dvojen značaj: individualen in socijalen, kolikor namreč meri na dobro poedincev ali na občo blaginjo. Sam Stvarnik je dal ljudem pravico zasebne lastnine, da bi mogli poedinci poskrbeti zase in za družino, kar ne gre brez nekega določenega reda. Skrbno se je pa treba pri tem čuvati, da ne zaide kdo v individualizem, a tudi ne v kolektivizem. Da se izognemo napačnemu pojmovanju lastnine, moramo ločiti lastninsko pravico in rabo lastnine. Dolžnost pravičnosti zahteva, da vsak delitev posesti čuva in ne prestopa mej svoje lastnine ter ne sega v pravice drugih, a druge kreposti zahtevajo, da lastnik po pameti rabi svojo last. Seveda se pa motijo tudi tisti, ki skušajo individualni značaj lastninske pravice tako oslabiti, da ga dejansko uničijo.

Socijalen značaj lastnine zahteva, da ljudje ne gledajo le na svojo korist, temveč tudi na občo blaginjo. Te dolžnosti posamič določati, pristoja javni oblasti, kajti kakor druge prvine socijalnega življenja tako tudi lastnina ni nič neizpremenljivega. Toda država te pravice ne sme samovoljno rabiti in naravno pravo, ki daje človeku pravico imeti zasebno posest, mora ostati vedno neprekršeno, zakaj človek je starejši kakor država in tudi družina je pred državno skupnostjo. Glede na to država tudi s prevelikimi davki ne sme izčrpati zasebnega imetja, temveč samo umerjati njegovo rabo ter jo spravljati v sklad z občo blaginjo. Toda človeški samovolji niso prepuščeni niti svobodni dohodki, kajti bogati so najstrožje dolžni izvrševati dobrodelnost.

Lastninska pravica se pridobi s prilastitvijo stvari, ki še nimajo lastnika, in z delom.

2. K a p i t a l i n d e l o. — Narodno bogastvo izhaja iz dela delavcev, toda ves trud bi bil prazen, ako bi Stvarnik ne bil poprej dal naravnega bogastva in orodja, naravnih dobrin in sil. Ne snov (kapital) ne more biti brez dela, ne delo brez snovi. Toda le predolgo si je mogel kapital lastiti vse, kar se je pridobilo in je delavcu ostalo komaj za golo življenje. Vse gospodarsko-socijalne naprave so stalno težile za tem, da se kapitalistom steka vse kopičenje kapitala, a delavci so izročeni večni bedi. To je med tako zvanimi »intelektualci« rodilo nasprotno izmišljeno nravno načelo, da gre vse, kar se proizvede, delavstvu. Ta zmota je še varljivejši strup nego zmota socijalistov, ki zahtevajo socijalizacijo vseh proizvajalnih sredstev.

Glede na to je dejal že Leon: »Zemlja, kakorkoli razdeljena med zasebnike, ne neha služiti koristi vseh.« Toda ni vsaka razdelitev dobrin in bogastva taka, da bi se božji namen popolnoma dosegal. Bogastvo, ki se vedno množi, se mora tako porazdeljevati, da ne bo oškodovana obča blaginja družbe. Po tem z a k o n u s o c i j a l n e p r a v i č n o s t i ne sme en razred drugega izključevati od deleža dobrin. Proti temu greši razred bogatih, ki misli, da gre vse njemu, delavcem pa nič, a prav tako greši razred razdraženih proletarcev, ki lasti vse sebi, češ da je vse delo njegovih rok in hoče zato sploh odpraviti vsako lastnino in dohodek, ki ni iz dela. Gre za to, da dobi vsak svoj delež in da se bo porazdeljevanje dobrin uravnavalo po pravcu obče blaginje in socijalne pravičnosti. Današnja porazdelitev, ko stoji na eni strani majhno število bogatih, na drugi strani pa velike množice ubogih, je zelo, zelo nesrečna.

3. O d r e š i t e v p r o l e t a r c e v je tisti smoter, za katerim je treba težiti. Položaj delavcev se je izza Leona zlasti po kulturnih državah res izboljšal, a ker se je industrija med tem jako razširila še na nove de-

žele, je število bednih proletarcev neizmerno narastlo in njih ječanje vpije z zemlje k Bogu. Razen tega je tudi veliko število kmetskih delavcev brez upa, da bi si kdaj pridobili košček zemlje in so zato za vedno izročeni proletarstvu. Vse to je nepobiten dokaz, da bogastvo ni prav porazdeljeno in se je treba prizadevati, da se bo vsaj v bodoče pridobljeno bogastvo le po pravičnem razmerju nabiralo pri bogatih in se v zadostnem obilju raztekalo med delavce, da bodo z varčnostjo lahko množili družinsko imovino. S tem se bodo dvignili iz dosedanjega negotovega življenjskega položaja. Če se nemudoma ne pristopi k pogumnemu izvrševanju te zahteve, tudi ne bo mogoče ubraniti socijalnega miru proti prevratnim duhovom.

4. Pravična plača. — Tega pa ne bo mogoče izvršiti, če se delavci s pridnostjo in varčnostjo ne dvignejo do neke zmerne imovine. To si more pridobiti seveda le z delovno plačo. Napačno mislijo tisti, ki trdijo, da je vsaka mezdna delovna pogodba krivična in da jo je treba nadomestiti s t. zv. družabno pogodbo. Vsekakor bi bilo pa pametno današnjo mezdno pogodbo ublažiti s socijalno pogodbo. Da se plače določijo po pravici, je treba upoštevati več stvari in motijo se tisti, ki pravijo, da je delo toliko vredno, kolikor se cenijo sadovi dela, zaradi česar da bi imeli delavci pravico zahtevati vse, kar se je z njih trudom proizvedlo. Zmotnost tega je razvidna iz tistega, kar je bilo rečeno o kapitalu in delu.

Kakor pri lastnini, je treba tudi pri delu motriti poleg osebne tudi socijalno stran. Če namreč ni zares socijalnih in organskih združb, če se razne stroke ne zlagajo in dopolnjujejo in če se um, kapital in delo ne združijo, tudi dejavnost ljudi ne more roditi sadov. Zato se dejavnost ljudi ne more pravično oceniti in poplačati, če se ne upošteva nje individualna in socijalna narava. Najprej je treba delavcu dajati plačo, ki je zadostna za vzdrževanje njega samega in družine. Seveda je prav, če tudi družinski člani po svojih močeh prispevajo, a

ne sme se zlorabiti mladost otrok in slabost žen. Zloraba je, da morajo matere radi premajhne očetove plače zunaj doma iskati zaslužka. Pri določevanju plače je pa seveda treba upoštevati tudi položaj podjetnika, kajti čezmerne plače, ki jih podjetje ne zmore, bi bile tudi nepravične, a podjetnikova malomarnost ali nepodjetnost še ni pravičen vzrok, da bi se zmanjševale plače. Pri tem težkem vprašanju mora vladati med voditelji in delavci neka krščanska sloga in zveza. Višina plač se mora ravnati končno tudi po zahtevah socijalne blaginje. Tistim, ki morejo in hočejo delati, se mora ustvariti prilika za delo, a prenizke ali tudi previsoke plače so lahko vzrok brezposelnosti. Proti socijalni pravičnosti je torej, če bi se zaradi zasebnega dobička ali v škodo obči blaginji delavske plače preveč zniževale ali preveč poviševale. Vladati mora neko pravo razmerje med plačami, s katerim je v tesni zvezi tudi pravo sorazmerje cen pridelkov in izdelkov. Potrebno bi bilo zato, da se razne stroke združijo v en organizem. Tedaj bo šele uresničeno socijalno gospodarstvo in bo dosegalo svoje smotre, če bodo vsi posamič in skupaj dobivali toliko dobrin, kolikor jih je treba, da je mogoče zadovoljiti potrebe in poštene zahteve udobnosti.

5. O b n o v a s o c i j a l n e g a r e d a. — Doslej smo obravnavali predvsem razdelitev dobrin in pravične plače za posamezne osebe, a Leonu je šlo v prvi vrsti za obnovo socijalnega reda. V to svrho sta pa potrebna zlasti preosnova ustanov (posebno države) in prerod nravi. Po krivdi individualizma je nekdaj bogato in po raznovrstnih družbah organsko razvito socijalno življenje propadlo in skoraj zamrlo. Država je izgubila socijalno obliko vladavine in prevzela je skoraj neskončno nalog in poslov. Toda nepravično in škodljivo je izročati večji in višji družbi, kar zmorejo manjše in nižje organizacije, kajti država mora dajati oporo udom socijalnega organizma, nikdar pa ne sme le teh vase povzemati in uničevati. Vrhovna socijalna oblast naj torej posle manjšega

pomena prepušča nižjim organizacijam, da bo lahko tem uspešneje izvrševala svoje prave lastne naloge.

Gledati je treba pred vsem na to, da preneha borba nasprotujočih si razredov in da se ustvari vzajemno sodelovanje korporacij. Sedanji položaj družbe je nasilen in zato nestalen, ker se opira na razrede. Treba je obnoviti korporacije. Človeško delo ni blago in se mora v njem upoštevati delavčevo človeško dostojanstvo. Toda današnji delovni trg je podoben bojišču, kar je veliko zlo. Ozdravljenje bo mogoče le z ustanovitvijo korporacij, katerim ljudje ne bodo pripadali po vlogi, ki jo imajo na delovnem trgu, ampak po raznih socijalnih opravilih, ki jih posamezniki izvršujejo. Mnogi pravijo, da so korporacije kot samoupravne organizacije državi, če ne bistvene, vsaj naravne. Pravi socijalni red namreč zahteva, da se razni udje v družbi zvežejo med seboj z neko trdno vezjo. Te korporacije bi morale pred vsem pospeševati sodelovanje vseh strok za skupno blaginjo države. O stvareh pa, ki se posebej tičejo gospodarjev ali delavcev, bodo lahko oboji vsak posebej obravnavali in sklepali. Vsekakor je pa potrebno, da ni svobodno samo ustanavljanje takih organizacij, temveč mora biti tudi določitev njih oblike prepuščena prizadetim samim.

Kakor se pa edinstvo človeške družbe ne more ozirati na nasprotje razredov, tako se tudi pravi gospodarski red ne more prepustiti svobodni tekmi sil, kakor jo zastopa tako zvana individualistična gospodarska teorija. To svobodna tekma, dasi je v nekih mejah dopustna in koristna, ne more ravnati gospodarstva, zato je nujno potrebno, da se to zopet podredi pravemu in uspešnemu vodilnemu načelu. Še škodljivejše je pa seveda gospodarsko samodrštvo, ki je zadnje čase zamenjalo svobodno tekmo in ki jo je treba krepko brzdati in modro voditi ter iskati višjih in plemenitejših sil, ki bi mogle ravnati gospodarsko samodrštvo. To sta socijalna pravičnost in socijalna ljubezen. Na socijalno pravičnost je treba zgraditi pravni in socijalni red, ki se mora po njem ravnati vse gospodarstvo, socijalna lju-

bezen pa mora biti kakor duša tega reda. Ta red mora potem socijalna oblast skrbno čuvati in braniti. Doseči je pa treba tudi neko srečno sodelovanje narodov.

Nedavno je bil ustanovljen (papež misli na Italijo) poseben način strokovnih organizacij in korporacij. Stavke so prepovedali; če se stranke ne morejo sporazumeti, nastopi javna oblast. Za mirno sodelovanje razredov so take ustanove jako koristne, toda bati se je, da bo v teh preveč birokratičnega in političnega duha ter da bodo služile bolj posebnim političnim namenom kakor pa obnovi in ustanovi boljšega socijalnega reda.

Da bo mogoče doseči res boljši družabni red, sta potrebna božja pomoč in složno ter smotrno delo vseh, zlasti pa tistih, ki se pod vodstvom in učiteljstvom Cerkve vzgajajo v Katoliški akciji za apostolsko delo. Pred vsem je pa potrebna seveda nravna obnova, kar zadostno dokazuje zgodovina. Nekoč je namreč že vladal socijalni red, ki se je še precej skladal s pravo pametjo, a je prepadel, ker so člani tedanjih korporacij okoreli v prevelikem samoljubju.

III. O izpremembah izza Leona. — Izza Leona XIII. sta se tako gospodarski red kakor socijalizem močno izpremenila.

1. Gospodarstvo. Leon se je jako prizadeval, da bi način gospodarstva uredil po pravih načelih. Sedanji gospodarski red sam na sebi ne bi bil slab in grešen, krši pa pravi red, če kapital najema delavce, da bi se gospodarstvo ravnalo po njegovi volji in v njegov prid brez ozira na človeško dostojanstvo delavcev, na socijalni značaj gospodarstva, na socijalno pravičnost in na občo blaginjo. Ta način gospodarstva res še ne vlada povsod (n. pr. na kmetih), toda razširja se vedno bolj po vsem svetu in udira polagoma v gospodarske razmere vseh.

Dandanes se ne kopiči samo bogastvo, temveč tudi strašna moč, gospodarsko samosilje in samodrštvo. To je najhujše pri tistih, ki imajo v rokah denar in z njim nekako upravljajo kri, ki po njej vse gospodarstvo živi. Kopičenje sile in moči je nekak svojski

znak sodobnega gospodarstva, je sad, ki ga je rodila razbrzdana svobodna tekma. V njej uspevajo le tisti, ki se najbolj nasilno bore. Razvija se trajna borba: borba za gospodarsko moč, boj za moč nad državo in boj med državami samimi. Svobodna tekma je končno ubila sama sebe, svobodo gospodarstva je nadomestila z gospodarskim samodrštvom in pohlepu po dobičku je sledil razbrzdan pohlep po moči, temu pa ponižanje državnega dostojanstva. Država, ki bi morala biti najvišja razsodnica, vzvišena nad stranke, je postala sužnja pohlepu ljudi. Iz tega vira sta potekla potem na eni strani nacionalizem in gospodarski imperijalizem, na drugi strani pa denarni internacijonalizem ali internacijonalni imperijalizem.

Da se odpomore temu zlu, je treba izvesti načela prave pameti in krščanske socijalne filozofije o kapitalu, delu in njiju odnosih, kajti način sedanjega gospodarstva se opira najbolj na kapital in delo. Zlasti je treba pravilno presoditi individualni in socijalni značaj lastnine in dela, da se ognemo individualizmu in kolektivizmu. Vzajemne odnose med njima je treba urediti po zahtevah menjalne pravičnosti, pomaga naj pa krščanska ljubezen. Svobodna tekma naj se omeji in gospodarsko samodrštvo učinkovito podvrže socijalni oblasti. Javne ustanove narodov naj tako urede človeško družbo, da bo vse v skladu z zahtevami socijalne blaginje in s pravcem socijalne pravičnosti.

2. Izza Leonovih časov se je jako izpremenil tudi socijalizem in se razdelil v dve stranki. Ena je zašla v komunizem, ki stremi javno, odkrito, z najnasilnejšimi sredstvi za popolno odpravo zasebne lastnine. Komunizem je grozno krut in nečloveški, zato ne moremo brez globoke bolesti gledati vnemarnosti tistih, ki to grozečo nevarnost prezirajo. Še bolj je pa treba obsoditi brezskrbnost tistih, ki se nič ne brigajo, da bi odpravili ali izpremenili razmere, ki utirajo pot tej socijalni propasti. Milejša je druga stranka socijalizma, to so socijalni demokratje, ki ne uče nasilja in omiljujejo tudi razredni

boj ter odpravo zasebne lastnine. Ti so se očividno zbali svojih načel in ustrašili posledic, ki jih je iz njih izvedel komunizem.

Če se razredni boj zdržuje sovražnosti in prehaja v neko pošteno borbo, osnovano na želji po pravičnosti, sicer to še ni tisti blaženi socijalni mir, po katerem hrepenimo, vendar more in mora biti začetek, da pridemo do vzajemnega sodelovanja korporacij. Tudi boj proti zasebni lastnini prehaja polagoma iz boja proti posesti proizvajalnih sredstev le v boj proti socijalnemu gospostvu, ki si ga je posest ugrabila in ki ne pristoji lastnikom, ampak samo javni oblasti. Tako se polagoma nazori milejšega socijalizma približujejo krščanskim načelom. Po pravici se namreč zahteva, da se neke dobrine izvzamejo zasebni lasti in pridrže državi, ker je z njimi zvezana taka moč, kakršna se brez nevarnosti za občo blaginjo ne sme prepustiti zasebnikom.

Nihče naj pa ne misli, da so se milejše socijalistične smeri tako daleč izpremenile in da bi se jim mogla tudi krščanska načela toliko prilagoditi, da bi se sešli na neki srednji poti. Nemogoče je namreč popuščati zmotam, kajti tudi milejši socijalizem se ni odpovedal svoji krščanstvu nasprotni naravi. Izjavljamo zato: Socijalizem naj se motri kot nauk ali kot zgodovinsko dejstvo ali kot akcija, če ostane res socijalizem, se tudi potem, ko je v tistih stvareh, ki smo jih omenili, popustil resnici in pravici, ne more v sklad spraviti z verskimi nauki katoliške Cerkve, zakaj njegova zamisel družbe je popolnoma tuja krščanski resnici.

Po krščanskem nauku je človek postavljen na zemljo, da živi v družbi in pod oblastjo, ki je urejena od Boga, da vzgaja in razvija vse svoje zmožnosti v hvalo in slavo svojega Stvarnika, opravlja zvesto svoj poklic in si tako pridobi časno in večno srečo. Socijalizem pa tega smotra sploh ne pozna ali ga prezira, in misli, da je človeška družba ustanovljena zgolj za udobnost. Ker se namreč dobrine uspešneje proizvajajo, če se delo porazdeli, sklepajo socijalisti, ki motre le

snovno plat gospodarske dejavnosti, da se mora le-ta vršiti nujno socijalno in da se ljudje docela podvržejo družbi. Množino materijalnih dobrin tako visoko cenijo, da se morajo po njih mnenju žrtvovati višje človeške dobrine, tudi svoboda, le zahtevam čim najuspešnejšega proizvajanja. Družba, kakor si jo zamišlja socijalizem, se torej na eni strani ne more pojmiti brez nasilja, na drugi strani se pa vdaja neki blodni svobodi, kjer ni mesta za pravo socijalno oblast.

Dasi ima tudi socijalizem, kakor vsaka zmota, v sebi nekaj resnice, njegov nauk o družbi vendarle ni v skladu s krščanstvom in je torej »krščanski socijalizem« protisloven izraz.

Socijalizem se je v zadnjih časih lotil tudi vzgoje duhov in nravi, da izoblikuje »socijalističnega človeka«. Oče tega vzgojnega socijalizma je liberalizem, a njegov dedič bo boljševizem. Z bolestjo gledamo, kako je mnogo vernih katoličanov prebežalo iz tabora Cerkve v socijalistični tabor. Nekateri so zašli celo tako daleč da očitajo Cerkvi, da drži z bogatini in da prezira delavce. Res je žalostno, da so bili in so še, ki se imajo za katoličane, a se komaj spominjajo vzvišene zapovedi pravičnosti in ljubezni in kar je še hujše, ki se ne boje iz pohlepa po dobičku pritiskati delavce. Da, so celo taki, ki zlorabijo vero samo in skušajo z njenim imenom pokriti svoje krivice. Njih ravnanja ne bomo nehali nikoli resno obsojati. Oni so namreč krivi sumničenja, da Cerkev drži z bogatini. Vendar vse bedno prevarane vabimo, da se vrnejo v materino naročje Cerkve. Naj bodo prepričani, da na zemlji nikjer ne morejo najti večjega blaženstva kakor pri Kristusu.

3. Obnova nravi. — Pred tako zaželjeno socijalno obnovo mora pa vsekakor priti obnova krščanskega duha, ki ga je toliko gospodarstvenikov izgubilo. Današnje gospodarstvo ima zelo velike hibe, a komunizem in socijalizem sta zašla daleč od evangeljskih zapovedi. Toda človeško družbo bo ozdravila samo obnova krščanskega življenja in krščanskih ustanov. Vsi se strašijo

skoraj samo časnih prevratov in vendar so socijalne in gospodarske razmere naše dobe za premnoge največja ovira, da ne morejo skrbeti niti za večno zveličanje. Zato kličemo na neutrudno delo vse, ki jim mora biti tega mar.

Korenina odpada od krščanskih načel v socijalnih in gospodarskih rečeh so strasti, posledica izvirnega greha. Odtod tisti nenasitni pohlep po bogastvu in časnih dobrinah. Zaradi negotovosti v gospodarstvu so nekateri tako otopeli za opomine vesti, da imajo za dovoljeno svoje dobičke kakorkoli množiti. V trgovini, oproščeni vseh zakonov, pogosto zvišujejo in znižujejo cene, da prevračajo vse poudarke proizvajalcev. Zakonite odredbe so večkrat povod najgrši samopašnosti. V varstvu brezimnih družb se gode največje krivice in goljufije. Vso to kvar bi mogla trdna nravnost odpraviti ali je prestreči, a žal je le prevečkrat ni bilo. Nastal je nov, od pravega nravnega zakona docela ločen gospodarski nauk, ki je povzročil, da so človeškemu pohlepu brzde povsem popustile. Mnogo ljudi se žene samo za bogastvom, išče pred vsem in nad vsem samo sebe in se ne straši več niti najhujših zločinov zoper druge, a druge vabi po njih poti sijaj njih bogastva. Naravno je tedaj, da je začelo tudi delovno ljudstvo drveti v isto brezdno, tembolj, ker so premnogi podjetniki zlorabljali svoje delavce kot mrtvo orodje. Novodobno gospodarstvo in zlasti brezumni način stanovanj tolikokrat ovira družinsko skupnost, stavi ovire praznovanju nedelj in praznikov in povzroča, da sama skrb za vsakdanji kruh izpodriva zmisel za višje reči. Tako se telesno delo, ki naj bi služilo blaginji telesa in duše pogosto prevrača v orodje izkvarjenosti: mrtva snov prihaja iz tovarne požlahtnjena, ljudje pa se prav tam kvarijo in ponižujejo.

P o m o č k i. — Dokler bo trajalo to žalostno razdejanje duš, je zastonj ves trud, da bi se družba preuredila. A zoper to razdejanje ni drugega pripomočka, kakor da se ljudje vrnejo k evangeljskemu nauku. Pravi red, ki si ga mnogi žele, bo docela nedostaten, če se vsa

raznotera človeška dejavnost prijateljsko ne združi, da posnema in po možnosti doseže čudovito enoto božjih načrtov. Popoln je tisti red, ki ga glasno in vneto oznanja Cerkev in ki ga zahteva tudi prava pamet, namreč da se vse naravna na Boga kot na prvi in zadnji smoter in da se vse ustvarjene dobrine smatrajo zgolj za sredstva. Nikomur ni zabranjeno svojo imovino prav in pravično množiti, a le v pokorščini do božjih zakonov in ne da bi kršil pravice drugih. Če bi vsi tako ravnali, bi se ne le pridobivanje, temveč tudi raba bogastva naravnala v meje pravičnosti ter bi se umazani sebičnosti postavil nasproti zakon krščanske zmernosti.

Pri vsem tem prizadevanju bo pa morala imeti poseben delež l j u b e z e n, ki je vez popolnosti. Varajo se tisti, ki mislijo, da zadostuje sama pravičnost in sicer še samo menjalna pravičnost, a ošabno prezirajo pomoč ljubezni. Seveda ljubezen ne more nadomestiti odrekane pravičnosti, a sama pravičnost bo sicer mogla odpraviti vzroke socijalnosti borb, ne bo pa mogla zediniti src in združiti duhov. Le tedaj bo možno v človeški družbi resnično sodelovanje vseh za skupno blaginjo, ko bodo vsi deli čutili, da so otroci istega nebeškega očeta. Tedaj bodo bogati in drugi veljaki izpremenili prejšnjo brezbrižnost v dejavno ljubezen, delavci pa bodo iskreno zamorili vsako čustvo sovražnosti in zavisti.

Če se bo iznova razširil ta evangeljski duh krščanske umerjenosti in obče ljubezni, bo prišla tudi tako zaželjena popolna obnova človeške družbe. Škofje in duhovniki naj po vseh delih sveta sodelujejo z vso gorečnostjo za ta važni in nujni smoter, a vsi verniki, zlasti tisti iz Katoliške akcije, naj pomagajo. Nihče naj se ne straši težkega dela in velikih ovir. V tem pogledu vzbujajo vesele upe množice delavcev, ki se zbirajo v krščanskih organizacijah, zlasti pa skupine mlajših, ki se s čudovito vnemo prizadevajo tovariše pridobivati za Kristusa. Posebne hvale so vredni voditelji delavskih organizacij, ki se tudi trudijo samo za blaginjo tovarišev. Opaziti je pa tudi mnogo darovitih in bogatih mladeničev,

ki se resnobno ukvarjajo s socijalnim študijem in obetajo posvetiti se socijalni obnovi.

Sodobni položaj jasno kaže, po kateri poti je hoditi. Današnji svet je zopet padel skoraj v popolno paganstvo in da ga bo mogoče privesti zopet nazaj h Kristusu, je treba med stanovi samimi vzgojiti apostolov za dotične stanove. Iskati in vzgajati je treba laiške apostole delavce za delavce, industrijce za industrijce, kmete za kmete itd. Duhovniki se morajo za to nalogo pripravljati z resnim socijalnim studijem že v bogoslovjih, a tisti, ki bodo posebej za to določeni, se morajo v modri previdnosti ogibati vseh skrajnosti. Uporabljati bo treba vsa sredstva krščanske vzgoje, učiti mladeniče, ustanavljati krščanska društva, snovati krožke za studij po pravcih svete vere, zlasti pa uporabljati za socijalno obnovo tudi duhovne vaje, za delavce še posebej. Tako vzgojenih krepkih Kristusovih vojščakov je sedaj silno treba, da rešijo človeško družbo strašne propasti, ki vanjo drvi, če bo prezirala evangeljske nauke in pustila, da vladajo razmere, ki se v njih gazijo človeški in božji zakoni. Za svoj obstoj se Cerkev ne boji, a boli jo strašno zlo, ki bi prišlo v takšnih viharjih nad tisoče in tisoče ljudi.

Nasprotniki z vso bistroumnostjo izbirajo in izobražujejo delavne pristaše, ki bi širili njih zmote in kadar se napravljajo na hujše napade na Kristusovo Cerkev, opuščajo tudi vse notranje medsebojne prepire. Tudi katoličani kažejo veliko gorečnost na socijalnem in na gospodarskem, na šolskem in na verskem področju, toda njih sile so pogosto preveč razpršene. Naj se zedinijo vsi, ki so blage volje, da vsaj nekaj store za krščansko obnovo človeške družbe, ki jo je Leon XIII. s svojo nesmrtno okrožnico Rerum novarum započel, da bo v vsem in nad vsem Kristus vladal, Kristus kraljeval, ki mu bodi čast in slava in oblast na vekov veke.

Literatura:

Razen del, ki so navedena v razpravi sami, mi je služila v glavnem še naslednja literatura:

Za I. del:

Beer M.: *Allgemeine Geschichte des Sozialismus und der soz. Kämpfe.* Berlin, 1931.

Brügel L.: *Geschichte der österreichischen Sozialdemokratie.* Wien, 1925.

Erjavec F.: *Zgodovina socijalizma v Srbiji.* Ljubljana, 1923.

Erjavec F.: *Pregled zgodovine delavskega gibanja na Slovenskem.* Razprava v »Socijalni misli« l. 1926 in 1927.

Kautsky K.: *Das Erfurter Programm.* Stuttgart, 1922.

Kautsky K.: *Vorläufer des neueren Sozialismus.* Stuttgart, 1909.

Korač V.: *Povjest Radničkog Pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji.* Zagreb, 1929.

Krek J. E.: *Socijalizem,* Ljubljana, 1901.

Kristan A.: *O delavskem in socijalističnem gibanju na Slovenskem.* Ljubljana, 1927.

Za II. del:

Andreae W.: *Kapitalismus, Bolschewismus, Faschismus.* Jena, 1933.

Berg L.: *Was sagt Sowjet-Russland von sich selbst?* Gladbach, 1930.

»Čas«; članki in razprave v »Času« in drugih slovenskih perijodičnih listih v povojnih letih.

Dobbert G.: *Die rote Wirtschaft.* Königsberg—Berlin, 1932.

Eckardt: *Russland.* Leipzig, 1930.

Farbman M.: *Piatiletka«, der Fünfjahresplan.* Berlin, 1931.

Fülöp-Müller R.: *Geist und Gesicht des Bolschewismus.* Wien, 1928.

Gurian W.: *Der Bolschewismus.* Freiburg, 1932.

Haydn J.: *Russland 1932.* Wien—Leipzig, 1932.

Hessen S.: *Petnajst let sovjetskega šolstva in komunistične obrazbene politike.* Ljubljana, 1935.

Lenin: *Die nächsten Aufgaben der Sowjet-Macht.* Berlin, 1919.

Lenin-Sinowjew: *Gegen den Strom.* Hamburg, 1921.

Mentzel H. E.: *Arbeitsverfassung und Arbeitsverteilung in der russischen Kollektivwirtschaft.* Berlin, 1935.

Osendovski F. A.: *Lenjin.* Beograd, 1933.

»Osteuropa«. *Zeitschrift für die gesamten Fragen des europ. Ostens.* Königsberg—Berlin. Vsi letniki.

Pokrovsky M.: *Geschichte Russlands.* Leipzig, 1929.
Schiller O.: *Die Krise der sozialistischen Landwirtschaft in der Sowjetunion.* Berlin, 1933.
Seibert Th.: *Das rote Russland.* München, 1931.
Smilg-Benario M.: *Der Zusammenbruch der Zarenmonarchie.* Zürich—Leipzig, 1928.
Stepun F.: *Das Antlitz Russlands und das Gesicht der Revolution.* Bern—Leipzig, 1934.
Trotzki: *Mein Leben.* Berlin, 1930.
Ustava ruske socijalistične federativne sovjetske republike. Ljubljana, 1919.

Za III. del:

Balugžić Ž.: *Boljševizam.* Beograd, 1921.
Beyer G.: *Katholizismus und Sozialismus.* Berlin, 1927.
Biederlack J.: *Die soziale Frage.* Innsbruck, 1907.
Brauer Th.: *Der moderne deutsche Sozialismus.* Freiburg, 1929.
Catrein V.: *Der Sozialismus.* Freiburg, 1906.
Feder G.: *Das Programm der N. S. D. A. P. und seine weltanschaulichen Grundgedanken.* München, 1934.
Foerster Fr. W.: *Christentum und Klassenkampf.* Zürich, 1908.
Gosar A.: *Za nov družabni red.* Celje, 1933.
Kautsky K.: *Grundsätze und Forderungen der Sozialdemokratie.* Stuttgart.
Pesch H.: *Liberalismus, Sozialismus und christliche Gesellschaftsordnung.* Freiburg, 1898.
Sigma: *Naš svetovni nazor.* Ljubljana, 1933.
Sombart W.: *Sozialismus und soziale Bewegung.* Jena, 1919.
Sombart W.: *Der proletarische Sozialismus.* Jena, 1924.
Stalin: *Lenin und Leninismus.* Wien, 1924.
Steffes J. P.: *Die Staatsauffassung der Moderne.* Freiburg, 1925.
Tominec A.: *Delavska okrožnica Leona XIII.* Ljubljana, 1931.
Tugan-Baranowsky: *Der moderne Sozialismus in seiner geschichtlichen Entwicklung.* Dresden, 1908.
Tugan-Baranowsky: *Theoretische Grundlagen des Marxismus.* Leipzig, 1905.
Ušeničnik A.: *Socijologija.* Ljubljana, 1910.

Imensko kazalo

Abramović 147
Adler F. 56
Adler V. 45, 72
Advokin 226
Agis 7
Ahčin J. 511
Aleksander I., kralj, 77
Aleksander I., car, 84, 197
Aleksander II. 86, 98, 197
Aleksander III. 96, 122, 197
Aleksandrov 306
Aleksić 511
Amalrih Benski 10
Ancel I. 67
Andrejev 343
Anenkov 308
Antoine 511
Antonij 260, 328
Antonin 249
Arhipov A. 307
Aristotel 7, 468
Arzenjev 304
Auerbach 302
Axelrod P. 99 sl., 122
Azev J.

Babeuf Fr. N. 22, 26, 31 sl., 237, 473
Bacsynski 321
Bakon Verulamski 17, 435
Bakunin M. A. 42, 96 sl. 486, 490
Bastiat 424
Bauer B. 30
Bax 449
Bebel A. 41, 49, 52, 461
Bednij D. 235, 246, 300
Bellamy 19
Bellers 15
sv. Benedikt 10
Bentham J. 20 sl.
Bergstein 148
Berington 19
Berman 231
Bernstein E. 50, 449, 462
Bezimenski 301
Blanqui L. A. 26, 32 sl., 232, 497
Biederlack 511
Bismark O. 41, 44, 48, 96
Bjelanickij-Birulja V. 307
Bogorodskij F. 307
Borodin 147
Boronin 322
Börne L. 30
Breškovskaja 116
Brisot de Carville 19, 22
Brjuzov 300
Brusilov 117
Büchner 435, 439
Budancev 301
Buharin 145 sl., 299, 306, 238, 253, 261
Bukšeg V. 68 sl.
Bulakovskij 308
Buonarroti 22, 32

Cabet Et. 9
Campanell T. 17
Cathrein V. 511
Cekić D. 65
Cenić D. 62
Ciprijan 9
Cokov M. 65
Collbert 341
Comte A. 27
Cuvaj 69

Čajkov J. 308
Čeidze 104, 108 sl., 115
Čekrigin 308
Černišev N. 307
Černiševski 97 sl.
Černov 99
Černovski 226
Čičerin 147, 251, 325, 327
Čubar 147, 413

Dan 147
Deinek A. 307
Demetrović J. 68
Demokrit 435
Deni V. 307
Descartes 435
Djenikin 163
Dobroljubov 97
Domogadskij 306
Dolcino fra 11 sl.
Dostojevski 494
Dragović R. 63
Drašković 77
Džeržinski 146, 226
Džugašvili J. = Stalin

Eberle 511
Ebert Fr. 57
Efimov 308
Ehrenburg 148
Ehrlich 147
Eidemann 333
Eisenstein 305
Enfantin 27
Engels Fr. 33 sl., 38, 46, 125, 277, 311, 393, 439 sl., 449, 464, 474, 483 sl.
Epikur 435
Ewerard 15

Fadjejev 303
Falilejev 308
Favorski 308
Fedin 303
Feinberg 306
Fénélon Fr. 17
Ferohilov 226 sl.
Feuerbach L. 30, 439, 445, 449, 484
Fichte 435, 483
Figner V. 96
Filler 148
Firin 231
Foigny G. 19
Fonin S. 303
Fontenelle 17, 19
Fourier K. 27, 33, 95

Gastjev 236
Georgijev P. 65
Gerazimov S. 307
Gladkov 303
Godwin W. 21, 42
Golicin 104, 109
Golovin 307
Goremikin 102
Gorev 147
Gorkij M. 235, 248, 303
Gosar A. 511
Gostinčar J. 73
Gournay 423
Grabar 298
Grabljevic A. 71
Grebenčekov V. 227
Gregor Nacijanski 9
Grinjko 279
Guesde J. 46
Gurvič 216

Haase 54
Haderlap F. 71
Haeckel 436
Hall C. 21
Harrington J. 17
Hegel G., W., Fr. 36, 60, 435, 437 sl., 445 481, 484
Heine H. 30
Heinse W. 29
Heller 512
Hercen A. 95, 98
Hobbes 421 sl., 435
Höglund 248, 452
Hohoff 512
Hus J. 12 sl.

Huysmans 47, 53
Hythlodeus 18

Ilarion 260
Ilić M. 63
Ilja 148
Iljič Vladimir = Lenin
Ivan Grozni 196
Ivanov, general 109
Ivanov, pisatelj 303

Jagetzov 478
Jagoda 226, 231
Jaklin J. 67
Jakovljev 375
Jakšič S. 64, 76
sv. Janez Zlatoust 9
Janovskaja 307
Jaroslavski 137, 147, 256
Janes 449
Jaures J. 52
Jegorov 331
Jeraj J. 511
Jesenin 303
Jezus Kristus 8, 249, 257, 447, 525
Joahim Florijski 10
Joffe 322
Judenič 163
sv. Justin 9

Kaganovič 148, 391
Kaiserling 237
Kalan A. 73, 511
Kalašnikov 281, 286
Kalinin 213, 253
Kamenjev 89, 115, 121, 123, 136, 145 sl.
Kant 422, 435, 483
Kapelinski 147
Kapor 64
Karel X., 25
Kasatkin N. 307
Katajev 303
Katarina II., 197
Katkov 96
Kautsky K. 18, 104 sl., 112 sl., 198, 445, 484, 493
Kellog 327
Kemal 170
Kerenski A. 101, 104 sl., 112 sl., 114 sl., 117 sl., 198
Ketteler V. E. 505
Khuen-Hederwary 67 sl.
Kinderman 223
Kirov 224
Kirpičnikov 108
Klement Aleksandrijski 9
Kljujev 303 sl.
Kobad 9
Kogan 231
Kolčak 162, 164
Končalovski 308
Končalovskij P. 307
Korač V. 68 sl., 76
Kordelič K. 72
Korenev 301
Kornilov 119
Košil 148
Kozlovskij 307
Kral 512
Krapotkin P. A. 99, 116
Krasin 147, 324
Krasnicki 249
Krasnov 163
Krek J. E. 68, 73, 505 sl., 511
Krekić B. 76
Krilenko 219, 222, 224, 228
Krimov N. 307
Kristan A. 74 sl.
Kristan E. 73
Krumin 148
Krupenina 286
Krupskaja N. 277, 286
Kruscelnicki 321
Kun Bela 59, 148
Kunc M. 71 sl.
Kurski 225
Kustodijev B. 307
Kuzmičev 311
Kuznecov 301, 308

Lamettrie 435
Lapčević D. 63, 76
Lassalle F. 40 sl., 44, 483
La-Tour-du Pin 505

Lavrov P. L. 98 sl.
Lebedev 307, 304
Lebedeva S. 308
Lederer 449
Lenin 31, 58, 93, 98 sl., 112 sl., 115 sl., 119 sl., 122 sl., 129 143, 145, 225, 232, 238 sl., 247 sl., 254, 257, 262, 295, 299, 311, 322, 337, 341, 409, 416, 450 sl., 470, 476 sl., 485 sl.
Leon XIII., 505, 512, 514, 520
Leonov 303
Lessing G. 29
Levkip 435
Libedinski 301, 303
Liber 147
Liberatore 511
Lichtenstein 511
Liebknecht K. 54, 57
Liebknecht V. 41
Lifšitz 148
Likurg 7 sl.
Linde 147
Linguet 19
Litvinov 137, 147, 324, 327
Ludovik Filip 25
Lugmayer 511
Lukačevski 148
Lunačarski 146, 255, 297
Luther M. 13 sl., 244, 249, 421
Luxenburg R. 54, 57
Lvov 111 sl.

Mably G. B. 19
Majakovski 300
Maklakov 102
Malakovskij 307
Maleševič 307
Malinovski 148
Mališkin 301
Maljutin 307
Manilinski 148
Manning 505
Marienhof 301
Markevič 373
Marković S. 63, 65
Martinov 147
Martov 100, 147
Marx K. 31 sl., 34 sl., 41 sl., 45, 48 sl., 58, 96, 123 sl., 138, 232 sl., 277, 346 sl., 393, 433, 437 sl., 451 sl., 470 sl., 480 sl.
Masse J. 19
Maškov I. 307
Mayer 511
Mayerhold 305
Mazdek 9
Menšinski 146
Mermillod 505
Meslier 19
Meškov 307
Mihajlo 104, 109 sl., 113
Mihajlov 304
Miljukov 103, 105
Mjaskovski 306
Moleschott 435
Molotov 137, 147, 213, 343
Monfang 505
Mor M. 307
Mor T. 16 sl.
Morelly 17 sl.
Morgan L. 443
Morosov 89
Most 43, 67, 71
Muhina V. 308
de Mun 505, 511
Münzer T. 14

Napoleon 23, 25, 31, 84
Neck 224
Necker 10
Nečajev 123, 486 sl.
Nevezov 303
Nesterov M. 307
Nikitin 301
Nikolaj I., 85
Nikolaj II., 109, 121, 197
Noske G. 55, 57
Nosolev B. 308

Oetinger F. Ch. 30
Olješ 303
Ognev 301
Ordžonikidze 147, 190, 343
Orel 512
Ostroumova-Lebedeva A. 307

Ostwald M. 436
Owen R. 27, 33

Pahomij 10
Palčinski 224
Panov 148
Parfenov 303
Pasternak 303
Pašukanes 202
Pavel I., 241
Pavlica 511
Pavlov S. 307
Pavstovskij K. 304
Pelagić V. 62, 64, 67
Pequeurt K. 32
Perovskaja Z. 96
Pesch H. 511
Pestel 84
Peter Veliki 196 sl.
Petjura 163, 199
Petrov 303
Pij XI., 512
Pilnjak 301
Pinkevič 280, 286
Pilsudski 89
Pistrak 286
Platon 7 sl., 13, 16
Plehanov J., 99, 122, 126, 490
Pleve 89
Pobjedonoscev 96
Pokrovskaja 304
Popović M. 66
Prodanović J. 63
Prokovjev 306
Protopopov 102
Proudhon P. J. 32, 42, 96

Quesnay 423

Radek 89, 147 sl.
Radošević 69
Rafes 148
Rakovski 136
Ramsay 18
Ramzin 223
Rappaport 231
Rasputin 103 sl.
Rauch 69
Rjappo 279
Regali 72
Restif N. 17
Ricardo D. 20 sl., 424, 456
Rikov 137, 145, 147, 334
Rilejev 84
Rjažskij G. 307
Rodbertus K. J. 38, 478
Rodov S. 301
Rodzjanski 107 sl.
Romanov 113
Rops D. 237
Rotenberg 231
Rousseau J. J. 19 sl., 421 sl., 473
Roždestvenskij V. 307
Ruskij 111
Rylov A. 307

Saenko 227
Saharova 148
Saint Just 22
Samjatin 301
Savinkov 99, 118
Savlič M. 65
Sazulič V. 96, 99
Scheicher 511
Scheinmann 148
Schopenhauer 435
Schwer 511
Schwarz R. 227
Segur-Lemoignon 511
Sejfulina 301
Selenjskij 308
Sergij 251
Sernec F. 67
Skerlec 69
Skobelov 104
Skrypnik 321
Slobin 304
Smith A. 20, 24, 423
Smirnov 136, 304
Smolnikar B. 15
Sokolnikov 147
Sologub 301
Soščenko 301
Soznovski 301, 306
Spence T. 21

Stalin 93, 128, 145, 181 sl., 194, 210, 217, 237, 361 sl., 382, 410, 413
Steinberg 147
Stöckl 511
Stolypin P. A. 91 sl., 160, 346
Strauss Fr. 30
St. Simon K. H. 26, 33, 95
Stučka 219 sl.
Stürmer 102
Suhadolnik F. 71
Suhomlinov 102
Svjerdlov 147, 198
Svetlov 301

Šadr I., 308
Šaginjanova 303
Ščervačev 306
Šeršenjevič 299
Šklovski 301
Šolohkov 303
Štebi A. 75
Šturm 72
Šulgin 282, 286

Taparelli 511
Tatlin 307
Taylor 478
Terekov 226
Tihon 242 sl., 249 sl.
Tihonov 303
Tinjanov 303
Tkačov 486, 498
Tomašić 69
sv. Tomaž Akv. 10, 468
Tominec A. 511
Tomski 137, 147, 178, 409
Toniolo 505, 511
Tönnies 511
Topalović Ž. 76
Trepov 104
Tretjakov 301
Trocki L. 89, 101, 115 sl., 120, 136, 145 sl., 150, 154 sl., 181 sl., 226, 272, 312, 329 sl., 361, 409, 493
Troeltsch 511
Trumkin 147
Tucović D. 63
Tugan-Baranovsky 449
Tuma F. 71
Turgot 423
Tuškov 258

Uljanov = Lenin
Ušeničnik A. 472, 511

Vaganjin 286
Vairasse D. 9
Vandervelde 47, 53
Vang-ngan-če 9
Varski 148
Vasiljeva 148
Vaznecov A. 307
Vierkandt 511
Vogelsang K. 505
Vogt 435
Voltaire 341
Vorošilov 147, 217, 332, 343

Wallace R. 21
Weiss 511
Weitling V. 30, 33
Wieland 29
Winkelblech K. 38
Winstanley 15
Wrangel 154, 163
Wycliff J. 13

Zadnik L. 71 sl.
Zetkin K. 148
Zichon 148
Zinovjev 89, 121, 123, 136 sl., 145 sl., 170, 490
Železnik Fr. 71
Žitnik J. 511
Žujović Ž. 61

Vsebina

Stran

Uvod in predgovor 1

I. Zgodovina komunistične misli . . 5

1. Komunizem v starem in srednjem veku . . 7
2. Od reformacije do francoske revolucije . . 12
3. Od francoske revolucije do Marxa 23
4. Karel Marx in marksizem 34
5. Od internacijonale do Erfurta 39
6. Erfurtski program in socijalna demokracija . 47
7. Vojna in komunistično gibanje 52
8. Komunizem pri Jugoslovanih 61

II. Komunistična Rusija 81

1. Revolucijonarna misel v Rusiji 83
2. Rusko komunistično gibanje 95
3. Velika ruska revolucija 102
4. Lenin in njegova stranka 121
5. Osemnajst let komunističnega gospodarstva 149
   a) doba vojnega komunizma 151
   b) nova ekonomska politika 166
   c) doba načrtnega gospodarstva 182
6. Današnja sovjetska Rusija 196
   a) država in vlada 196
   b) pravo in pravosodje 218
   c) človek in družba 231
   č) vera in cerkev 241
   d) rodbina in otrok 262
   e) šola in ljudska prosveta 275
   f) znanost in umetnost 296
   g) knjiga in časnik 309

Stran

h) narodnostna ter zunanja politika . . . 315
i) državni kapitalizem 334
j) obrt in industrija 346
k kmetijstvo 359
l) trgovina, promet in druge gospodarske panoge 384
m) denarno gospodarstvo 393
n) socijalni položaj 402
7. Pogled nazaj in naprej 414

III. Komunizem — odrešenik človeštva? 419

1. Današnji liberalni družabni red 421
2. Kaj nam nudi komunizem 433
a) materijalizem 434
b) kolektivizem 455
c) diktatura proletarijata 480
3. Kje je rešitev? 504
Literatura 527
Imensko kazalo 529

Biblioteca della R. Università di Lubiana
* Biblioteka kr. univerze v Ljubljani *

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
COBISS
0000011463

Stran
. 315
. 334
. 346
. 359
ke
. 384
. 393
. 402
. 414
? 419
. 421
. 433
. 434
. 455
. 480
. 504
. 527
. 529